

Balogh Jolán
Kolozsvári kőfaragó műhelyek
XVI. század

Testvérhugom, munkatársam
Dr. Balogh Ilonka
emlékezetére

Balogh Jolán

Kolozsvári kőfaragó műhelyek
XVI. század

Budapest, 1985

A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának
kiadványa

technikai szerkesztő: Beke László, Marosi Ernő
hely- és névmutató: Nováky Hajnalka
címlapterv: Makky Mária

A címlapon: Seres János sírköve. 1579. Részlet
A belső címlapon: Seres János mesterjegye Bocskay
Gábor (+ 1573) egeresi sírkövén

ISBN 963 7381 25 2

Felelős kiadó: A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja
Igazgató: Aradi Nóra

8515877 MTA Sokszorosító, Budapest. F.v.: dr. Héczey Lászlóné

TARTALOM

AZ ÚJ KIADÁS ELÉ	7
	[I. közlemény: AH 1974/1. 27-57]
I. AZ ELŐZMÉNYEK	9
JEGYZETEK	19
	[II. közlemény: AH 1974/2. 249-380]
II. A KOLOZSVÁRI MŰHELYEK	24
JEGYZETEK	54
Adattár	57
Források	57
1. Levéltári források	57
2. Oklevél- és forráskiadványok	59
Általános irodalom	60
I. Kőfaragók és kőművesek	65
Kortörténeti tájékoztató	65
Általános irodalom a kolozsvári kőfaragó műhelyekről	65
1. Névjegyzékük betűrendben	66
2. Névjegyzékük időrendben	86
3. Névtelenül bejegyzett kőművesek	88
	[III. közlemény: AH 1975/1. 41-56]
4. Kolozsvári műhelyekre vonatkozó dokumentumok	91
II. Kőbányák	105
	[IV. közlemény: AH 1975/2. 211-276]
III. Műemlékek	108
1. Kolozsvár városában	110
Egyházi épületek	112
Középületek	129
Városfalak–bástyák	131
Házak Kolozsvár városában	142
	[V. közlemény: AH 1976/1. 39-64]
Házak maradványai a Múzeumban	173
Sírkövek	189
Az építkezések időrendje	197

	[VI. közlemény: AH 1979/2. 175-208]	
A KOLOZSVÁRI MŰHELYEK (TEVÉKENYSÉGE ERDÉLYSZERTE)		199
JEGYZETEK		223
FÜGGELÉK: AZ ÉPÍTETŐ MECÉNÁSOK		225
	[VII. közlemény: AH 1980/1. 25-101]	
(Adattár III. Műemlékek)		
2. Erdélyszerte (A-Gy)		233
	[VIII. közlemény: AH 1980/2. 217-280]	
(H-Zs)		309
Kolozsvári faragott kövek szállítása Erdélyszerte		356
Az építkezések időrendje		357
A síremlékek időrendje		360
III. PÓTLÁSOK		361
ZUSAMMENFASSUNG: Steinmetzwerkstätten von Klausenburg (Kolozsvár,		
Cluj). Das 16. Jahrhundert		387
NÉVMUTATÓ		405
KÉPEK		443

AZ ÚJ KIADÁS ELÉ

Ez a tanulmány sorozat nyolc közleményben először az *Ars Hungarica* 1974–1980 közötti évfolyamaiban jelent meg. E kötetben újranyomattuk valamennyi közleményt, kiegészítve azokat a tárgykörre vonatkozó pótlásokkal, az utóbbi években felgyülemlett új adatokkal. Idegen nyelvű kivonat és névmutató közlésére is alkalmat adott az új kiadás. Az új kötetben a lap alján meghagytuk a régi közlemények lapszámozását. Az új lapszámok a lapok felső szélén találhatók. A Pótlások sorszámozva vannak (1-105), a lapszélen P. jelzéssel és sorszámmal utalunk rájuk. A képrészt is újra szerkesztettük. A régi képszámok megmaradtak az újranyomott szövegben, az új képszámok ugyancsak a lapok szélére kerültek (például: 25). Mivel a kötet teljesen új képrészt kapott, a szövegrész mögé kerültek azok a képek is, amelyek eredetileg szövegoldalakon voltak. A közlemények régi oldalszámozása ezért nem folyamatos.

Az eredeti szövegen csak a legszükségesebb javításokat végeztük, kisebb helyesírási következetlenségeket az újranyomás technikai adottságai folytán nem javíthattunk.

Abban a reményben adtuk ki újra a tanulmányokat, hogy az olvasó kezébe hasznos munkát adunk.

Balogh Jolán

KÉSŐRENAISSANCE KŐFARAGÓ MŰHELYEK

I. Közlemény

1-39 AZ ELŐZMÉNYEK

A kőfaragás minden időben az építkezéseknek szerves része, sőt, egyik alaptényezője volt, értve ezen mind a falazáshoz szükséges quaderkövek megmunkálását, mind pedig az építészeti tagozatoknak és kereteléseknek, kapuknak, ajtóknak, ablakoknak a kifaragását, sőt, szorosan ide tartoznak az un. dekoratív szobrászat alkotásai: oltár-retabulumok, tabernakulumok, ülőfülkék, szoborfülkék, kandallók és más egyéb dekoratív munkák, sőt, jórészt a sírkövek is.

A széles feladatkörnek megfelelően a kőfaragás problematikája is szerteágazik. Az idevágó számos kérdés közül kiemelkednek a következők: munkaszervezés és munkamódszerek, egyéni és kollektív munka, művészvándorlás és a formáknak meg a motívumoknak sajátos vándorútja, stílusváltozatok feltűnése és egymás követése, nem különben a technikai kérdések sorozata egészen a kőbányák műveléséig, és végül mindezekben magának az építészeti műnek a tanubizonysága. De ugyanúgy ebbe a problémakörbe szorosan beletartozik a megrendelő mecénások kezdeményezése, megbízása, kívánsága, hajlama, felfogása, valamint a tervező építészek elsődleges vezető-irányító tevékenysége.

De bármennyire is összefüggnek mindezek a szellemi és gyakorlati tényezők, az egykori valóság felkutatása legtöbbször csak töredékes és egyoldalú – legalább is a korai századokra nézve. Vagy ismerjük az alkotást, vagy a mesterneveket, vagy szerencsés esetekben mind a kettőt, de még akkor is alig-alig rögzíthető a személyes rész valamely munkában.

De még e nehézségek tudatában is vonzó feladat a kőfaragás széles problémaköre. Ez magyarázza a nagy érdeklődést, amely e témák felé megnyilvánul mind a hazai, mind a külföldi (1) szakirodalomban.

Hazai kőépítészettünk kezdetén, a korai századokban, a kőfaragó műhelyek gócpontjai egy-egy mecénási körben meginduló nagy építkezések helyein keletkeztek. Az Árpád-korban a királyi ház építkezései Esztergomban (2), Székesfehérvárat (3) és másutt, valamint a püspökségek építkezései, mint például Pécsen (4), Kalocsán (5) vagy Gyulafehérvárat (6), szükségképpen kialakították a kőfaragó műhelyeket. Mikképpen ment ez végbe, arra nincs adat, de az eredmények szemmel láthatók, a töredékekről leolvashatók. Mindezekhez korán csatlakoztak a szerzetesrendek (7) (bencések, ciszterciák, premonstreiek) építkezései, amelyekbe a családi monostorok alapításával világi patrónusok-mecénások kapcsolódtak. Ezeknek az építkezéseknek, illetve közvetlenül a műhelyeknek a hatása sugárszerűen terjedhetett tovább. Egy-egy építési körben kialakult forma rendszer továbbélt szerényebb alkotásokon is, amint erre példa a cisztercita rend építkezése Erdélyben (8).

A földesuri birtokokon épülő templomok körül is alakultak kisebb műhelyek, amint ezt oklevelek és feliratok bizonyítják a Gerendi-család építkezéseiről (9) mind Gerenden (1290, 1299), mind más birtokokon (Mezőbő, Mezőőrke, Szarkad).

A XIV. században ismét a királyi ház, főként Nagy Lajos építkezései (10) vannak a középpontban: Budán, Visegrádon és Diósgyőrött. A stílusösszefüggések, ezzel egy-

ben a kőfaragó műhelyek összefüggése az ásatási leletek alapján nyilvánvaló. A püspöki székhelyeken (Veszprém, Győr, Várad) folyó építkezések véghezvitel érc szintén újabb kőfaragó műhelyeket kellett szervezni. A szerzetesi építkezési kör pedig erősen tágult a kolduló szerzetek építkezéseivel elsődlegesen a városokban (11). Majd maguk a városok közössége jelentkezik építettő mecénásként, főként a hatalmas plébániatemplomok építkezéseiben.

Szűkebb témánk tekintetében közvetlen előzmény gyanánt a XV. század gyakorlata jelentős, azé a korszaké, amelynek egyaránt jellemzője a késő gótika és a kora reneszánsz.

A késő gótikából két szemléltető példa áll előttünk, az egyik a pozsonyi királyi vár Zsigmond idejéből, a másik a kassai Szent Erzsébet plébánia templom. Szerencsés módon mindkét építkezés írott feljegyzésekből, számadásokból is részletesen megismerhető, tehát a kőfaragás műhelygyakorlata is határozottan körvonalazott. Ismeretesek az építkezést irányító, illetve tervező személyek és ismeretesek a kőfaragók.

A pozsonyi építkezések (12) kőfaragói és egyéb munkásai több irányból gyűjtettek egybe a közös feladatra. Működésükről az 1434-ből való számadás részletesen tájékoztat. Több évtizedre terjedő feljegyzések maradtak fenn a kassai Szent Erzsébet templomról (13). Az építettő változatlanul Kassa városa, a gyakorlati irányítás a városi magisztrátus, illetve megbízottjainak a kezében volt. Ezenközben, a hosszú időtartam alatt a vezető mesterek természetesen egymást váltották. A kőfaragó műhelyt nyilván ők szervezték, irányították, az egyes feladatokhoz ők adták a mintarajzokat. Az építésvezető mesterek között olyanok is voltak, akik maguk is kezükbe vették a vésőt és a kalapácsot.

E két építkezésben tükröződik a legvilágosabban az általános helyzet. Nyilván hasonlóképpen alakulhattak – jóllehet sokféle változatban – országszerte a kőfaragó-műhelyek egy-egy építkezési gócpont körül.

De már a XV. század második felében helyenként a városi kőfaragó- kőműves-céhek is megalakultak. Az adatok arra mutatnak, hogy a céhek tagjai, a városi kőfaragók kívülről is számos megbízást kaptak. Ilyen céh volt Budán (14), amelyről okleveles adat van 1481-ből és 1491-ből, nevük így hangzott: *Cecha Architectorum* (illetve *Carpentariorum*) et *Lapididarum*. Ugyanez időtájt, azaz 1482-ben okleveles feljegyzés szól feltehetőleg a pesti céhről (15), amely így nevezte: „*laudabilis universitas Magistralis Carpentariorum, Lapididarum, Lapidum fractorum, Rotiparum, Scriniiarorum et Doliatorum.*” Terjedelmes címük valósággal magában foglalja az építkezések kiterjedt szervezetét. Az oklevélnek formulás könyvbe való beiktatása arra mutat, hogy efféle irat kiadására ezidőtájt már gyakran volt szükség.

A jövő fejlődésére nézve igen döntő, hogy már ekkor, a XV. század második felében voltak olyan mesterek, akik tulajdon városi műhelyükben távoli megrendelők számára dolgoztak. Erről Kassai István mesternek (Meister Stephan Steynmetz von Cascha) 1477. január 20-án Kassán kelt levele (16) tájékoztat. Ebben ígéri Bártfa városának, hogy kolostoruk boltozására elmegy hozzájuk, de egyben azt tanácsolja, hogy a bordaköveket Kassán faragassák ki és készen szállíttassák Bártfára. Javaslatát gyakorlatilag is megokolja: míg ő Bártfán egy rőf követ kifarag, addig Kassán kettőt. Tehát mintegy exportra dolgozott előregyártott elemekkel. Egy másik oklevél szerint pedig 1481-ben a bártfai Szent János kolostor és egyház ab-

lakaihoz Göncről szállítottak faragott köveket (17). Ezek a megrendelések nyilván nem voltak elszigetelt jelenségek, éppen ezért igen jelentősek, mert a további fejlődés jelei itt mutatkoznak.

Ugyanez időtájt a mesternevek írásában gyakori a magyar „Kemywes” (kőműves) jelző, melynek elsődleges jelentése: követ művelő (művelő), azaz követ faragó, nem pedig falat építő mester. A „Kemyves” szó ebben az értelemben használatos a késő-renaissance idején is a XVI–XVII. században (18).

Ez volt a helyzet a XV. század második felében, akkor, amikor az olasz renaissance hatása elérte az országot, először csak import gyanánt, de csakhamar mint gyökeret verő stílusrányzat.

Az új stílus gyökérverésének a helye kétségtelenül a budai királyi kőfaragó műhely volt, – bárha szétszórt kezdeményezések másutt is lehettek, amint erre szemléltető példa a veszprémi pillérfő Vethési Albert püspök címerével 1467-ből, renaissance kőfaragásunk első ismert évszámos emléke.

A budai királyi kőfaragó műhely tevékenységéről mind az írott források, mind pedig az ásatási leletek – mészkő, homokkő, és vörös márvány töredékek – hitelesen és közvetlenül tanuskodnak (19). Bámulatos ennek a műhelynek a létrejötte, kialakulása, működése. Hiszen nem a régi gótikus hagyományok folytatása volt a feladat, hanem a régibe ugyan belekapcsolódó, de a merőben újnak a kialakítása.

Mátyás építész Chimenti Camicia kitűnő munkaszervező volt, aki példátlan gyorsasággal alakította ki az új építkezések legfőbb gyakorlati tényezőjét a budai királyi kőfaragó műhelyt kitűnő olasz szobrász-scalpellinokból, dalmát lapicidák-ból és hazai kőfaragókból. A töredékek részletes elemzése a műhely létszámának kérdésére is világosságot vetett. Megállapíthattuk, hogy legalább 8-10 olasz szobrász-scalpellino dolgozott Budán. Ezekhez csatlakoztak az egyszerűbb építészeti tagozatok kőfaragói, akiknek számát legalább ugyanennyire tehetjük, ha nem többre. Hasonlóképpen kimutatható 10–15 hazai szobrász-kőfaragó, akik vagy kétségtelenül a budai királyi műhelyhez tartoztak, vagy ott tanultak és onnan rajzoltak ki. És még legalább ugyanannyi hazai kőfaragót számíthatunk hozzájuk, akik részben a gótikus, részben már a renaissance tagozatokat faragták. Tehát mintegy husz szobrász-kőfaragó és ugyanannyi egyszerű lapicida tartozhatott a műhelyhez Mátyás uralkodásának utolsó 10–15 esztendejében, összesen mintegy 40 ember. Létszámuk ugyan többször változhatott, csökkenhetett, vagy emelkedhetett a szűkség szerint, de feltehetőleg legalábbis 20–25 körül mozgott. Mind a szobrászok, mind a kőfaragók közül néhányat névszerint ismerünk. Egyesek nevében (20) a királyi műhelyhez való tartozás világosan kifejeződik: Ioannes (Grubanich) lapicida Serenissimi Regis de monte Budense, magister Lucas lapicida regie Maiestatis, Michael Hago lapicida quondam domini Mathie regis. Giovanni Dalmatát Mátyás maga nevezi „fideles noster..... statuarius”-nak. A királyi kőfaragók, szobrászok – tehát a többé-kevésbé állandó műhelytagok (salariai) – mellett bizonyára a budai és pesti kőfaragók is résztvettek a királyi építkezésekben, mint időről-időre, egy-egy munkára szerződött convenció mesterék. Közülök is jó néhány névszerint ismeretes (21). A királyi műhely helye pedig a budai várpalotában (22) volt: „in plancha castris Budae.”

A budai műhely munkálkodott Mátyás egyéb építkezésein is, Nyéken, Visegrádon, Tatán, Diósgyőrött, illetve e helyek szerint szerteágazott. Ennek megfele-

lőleg új műhely tagokkal is bővült, amint ezt a budaiaktól eltérő, nyéki és diósgyőri faragványok tanúsítják.

A műhely gyakorlati előfeltételei közé tartozott az igen intenzív bányaművelés; mészkövek, homokkövek, márványkövek fejtése, amelyben a kőfejtők (fractores lapidum) mellett kőfaragók (23) is résztvettek mint például Tardoson 1489-ben „lapizidj de sua maestade”. A kőbányákban folyó lázas tevékenységet Bonfini (24) így jellemzi: „lapicidinae studiosius quam aurifodinae quaeruntur; scalpuntur ubicue marmora ut maximis satisfaciant operibus.” Tubero feljegyzése szerint Mátyás tervezett siremlékéhez Erdélyből hozatott márványt (25).

Külön ki kell emelni a vörös márványnak mind a fejtését, mind a művészi megmunkálását. Ez a gyönyörű, de igen kemény és ezért nehezen faragható anyag az Árpád-kor óta (Esztergom, középkori székesegyház, Porta speciosa) kőfaragásunk egyik jellegzetessége. Ugyancsak az Árpád-korból vannak adatok a Gerecse hegységben levő vörös márvány bányákra, Süttőre (Esztergom vm) és Tardosra (Komárom vm). Tardost Imre király (+ 1204) adományozta az esztergomi érsekségnek, Süttőt Zsigmond 1388-ban (26). A XIV–XV. században a vörös márvány főként a sirkövek nemes és pompázatos anyaga. Ebből faragták – többek között – Nagy Lajos székesfehérvári siremlékét is. Az emlékek tanúsága szerint ennek a márványnak megragadó szépsége széles körben hatott, sőt az ország határára is. Már a XIV–XV. században exportálták a magyar vörös márványt lengyel sirkövekhez (27) (Nagy Kázmér +1370, valamint I. Ulászló +1434 siremlékei – Krakkó, Wawel). Ugyanekkor hazai mestereink is részt vehettek a munkákban.

A hosszas gyakorlat során alakult ki a vörös márvány faragási technikája, mely a XV. században olyan kitűnő alkotásokban mutatkozik meg mint Stibor János főkamara (+ 1434) budai sirköve, Perényi János (+ 1458) terebesi címeres sirköve vagy Remete Szent Pál budaszentlőrinci koporsója (arca) Dénes pálos szobrásztól (frater Dyonisius lapicida). Mátyás olasz építészeinek az érdeme, hogy ezt a melegtónusú márványt építészeti célokra is felhasználták. A királyi műhely olasz scalpellinóinak azonban a hazai mesterek körében kialakult kiváló faragási technika utmutatásul szolgálhatott. A budai várpalota építésétől kezdve pedig a vörös márvány a hazai renaissance sajátos jellemzője, különleges szépsége, egyben a műhelyek rekonstrukciójához is nyomra vezető jelenség.

A budai királyi műhely a hazai renaissance kialakulásában döntő tényező volt. Kisugárzó ereje vitathatatlan. Hatása sokféle és sokféleképpen megmutatkozott (28). Különösképpen két fő irányban észlelhető hatóereje: egyrészt a királyi műhely mestereinek, lapicidáinak a kirajzásában, az ország különféle helyein végzett tevékenységében, másrészt a Budán készült faragványok szerteküldésében. Az első irányra nézve három példát (29) említünk az ország különböző pontjairól, tehát területileg távol eső helyekről: Kinizsi Pál vázsonyi várából származó kerub-fejes dombormű-töredéket, a Márványmadonnák mesterének a művét, továbbá Váradi Péter kalocsai érsek címerével ékes bácsi balusztort, és Geréb László erdélyi püspök gyalui címerét, valamint ezzel együtt az ugyancsak Gyalu várából származó finoman faragott balusztort-töredéket. Valamennyi faragvány kétségtelenül a budai műhellyel függ össze. De másrészt számolnunk kell kész munkák szerteküldésével is. Erre nézve irányt jeleznek az aránylag kisméretű vörös márvány címerkövek (30). Ezek szintén az ország legkülönbözőbb pontjain tűnnek fel, de stílusuk közvetlenül a budai vár töredékeihez kapcsolódik. Ilyenek: Báthory Miklós váci püspök címere,

1485-ből (Vác, székesegyház), Báthory András cimere Ecsed várából 1484-ből
 6 (Nyiregyháza Jósza András-muzeum) és Csáktornyai Ernuszt Zsigmond pécsi püspök
 5 cimere 1488-ból Gyurgyevác várából (Zágráb, Povijesni Muzej Hrvatske). Mindegyik
 3 felismerhető a szoros összefüggés a budai faragványokkal, a sárkányos frizzel,
 illetve a gyümölcsfüzéses töredékekkel, de gótikus jellegű, vájatos keretelésük,
 epigrafiai sajátosságuk hazai mesterre vallanak.

A budai királyi műhelynek, de általában a budai műhelyeknek külön problémájuk a sarkfaragás, főként vörös márványból. A budai domonkos templomból, valamint a Boldogasszony-templomból előkerült sarkok és sark-maradványok mintegy másfél százados gyakorlatról tesznek bizonyosságot. Mesterjelzés egyikén sincs, okleveles adatunk sincs a XIV–XV. századból. De amennyire a XVI. század elején kelt dokumentumokból megítélhetjük, a sarkokat egy-egy, személy szerint jól ismert, kiváló mesternél rendelték meg, mint például Czobor Imre 1516-ban saját cimere sarkját Petrus lapidánál 150 forintért, – tehát igen nagy összegért (31). Ebbe nyilván beleértendő a drága vörös márvány anyag beszerzése, szállítás, valamint a sark elhelyezése a budai Mária Magdolna templomban. Mivel a sarkok fejlődésében összefüggések figyelhetők meg, feltételezhető, hogy egyes műhelyek apáról fiúra avagy mesterről tanítványra öröklődtek. A XV. század utolsó negyedében jelentkező és a XVI. század elején uralkodóvá vált renaissance hatást pedig kétségtelenül a királyi műhely közelsége, jelenléte magyarázza. Feltehetőleg a királyi lapidák között is voltak olyanok, akik a sarkfaragásban is
 4 kitűntek. Ilyen értelemben különösen lehet gondolni az Adefi-család cimere sarkjára (32) (Buda, Vármuzeum), amely az átlagos színvonal fölé emelkedik lendületes kompozíciójával és plasztikai erejével.

A vörös márvány varázsa annyira lekötötte e kor mecénásait, hogy volt, aki ezt a nemes anyagot előre beszerezte, mint például Ernuszt János szlavón bán (33) (+ 1476), aki végrendeletileg hagyta meg, hogy abból a márványból faragjanak neki sarkot, amely a Boldogasszony – templom cintermében fekszik – tehát ott, ahol kápolnája épült. Ugyaninnen került elő egy vörösmárvány vitézi sark töredéke: oroszán nyugvó lábfej antiqua-betűs felirattal: (SCL) AVONIE, azaz a szlavón bánnak, Ernusztnak a siremléke. Ezzel a sarkrészlettel szorosan egyezik Zápolyai Imre nádor (+ 1487) Szepeshelyi sarkja, amelyet más részletei is (az oroszánfej típusa, az angyal-alakok) a budai királyi műhelyhez kapcsolnak (34). Különösen ki kell emelni mind a szlavón bán sark-töredékén, mind a nádori siremléken a hallatlanul szép antiqua betűket. Ilyeneket pedig az 1480-as években csak a királyi műhelyben faragtak és pedig az epigráfia nagy mesterének, a humanista Bartolommeo della Fontenak utmutatása nyomán. E két siremlékhez szorosan kapcsolódik a Perényi-cimere terebesi vitézi sark, melyet első ismertetője tévesen Perényi Imre nádor (+ 1519) sarkjának vélt (35). Mivel a terebesi sarkon felirat nincsen, és az anyai cimere megfejtetlen, bizonytalan, hogy melyik Perényi számára készült. Leginkább Perényi István tárnokmesterre (1472–1478) lehet gondolni, aki 1484 után halt meg. A terebesi sark kompozíciójában, a páncélos alak rajzában és plasztikai megformálásában, renaissance részleteiben, különösen a pajzstartó angyalalakokban mintegy párdarabja, illetve szabatosabban előzménye a szepeshelyi siremléknek. Nem kétséges, hogy mindkettő ugyanabban a műhelyben készült és pedig ugyanazokban az években, körülbelül 1485–1490 táján (36). Ez pedig – mint a fentebbi stílusösszefüggések bizonyítják, – csak a budai királyi műhely

lehetett. Innen szállították az egyiket a Zápolyai-család rendelkezésére messze északra Szepeshelyre, a másikat a Perényi-család megbízásából ismét távoli vidékre, észak-kelet felé Terebesre. Mindkettő a budai műhely kiválóságáról tanuskodik, szobrász-lapicidája elsőrangú mester volt.

Kész faragványok szállítása ezidőtájt már rég kialakult gyakorlat volt (37). Mátyás király is élt ezzel a lehetőséggel. A visegrádi kápolna fehér márvány tabernakulumát Benedetto da Majano műhelyében faragtatta, Verrocchionál pedig márványkutat rendelt. Gyalu várából is előkerült egy fehérmárvány tabernakulum maradványa, jelölve annak, hogy Geréb László külföldről hozatott vagy rendelt művei is felékesítette várkápolnáját. Később Andrea Ferrucci szállított magyar megrendelésre: oltárt Esztergomba Bakócz Tamásnak és márvány-szökőkutat II. Lajosnak.

A budai királyi műhely tevékenysége II. Ulászló idejében is tovább folytatódott. A jól megszervezett, erős és kiváló műhely hagyományai elevenen éltek. Maga Ulászló is foglalkoztatta mind Budán, mind Ny éken. Ennek nagyon érdekes bizonyítéka a legújabbán, 1973-ban előkerült lelet (38), egy vörös márvány baluszter törpepillér maradványa, köralaku mezejében a lengyel sassal. Az utóbbinak egyik részlete, a sas szárnyának sajátos faragása: a pehelytollak korongszerű egymásra rétegződése a leghatározottabban a várpalota egyik Mátyás-kori töredékéhez, az angyalos frizhez (39) kapcsolódik. Az utóbbi pedig Giovanni Dalmata anyalalakaival (40) függ össze. A sasos budai baluszterhez hasonló baluszter-tag Vácott (41) került elő. A két sasfej faragása csaknem azonos, a váci példányon azonban a szárnyak rajza szabadabb, körvonalai szebbek. Az utóbbi feltehetőleg ugyanannak a budai kőfaragónak valamivel későbbi, fejlettebb munkája. Az új budai lelet tehát érdekesen bizonyítja a műhely időrendben is folytatódó tevékenységét, valamint szoros összefüggését a megelőző Mátyás-korral, de egyben rávilágít a műhely kisugárzó erejére. A váci püspök, Báthory Miklós tehát nem csupán az 1480-as években, hanem az 1490-es években is a királyi műhely kőfaragóival dolgoztatott.

A századfordulón és a XVI. század elején számos kőfaragó műhely munkálkodott Budán a renaissance stílus jegyében. Ezt bizonyítják mind a szebbnél-szebb sarkkövek, mind pedig a főiri építkezésekről szóló adatok. Annak a Budának, amelynek házai „ad Italicorum aedificiorum symmetriam” épültek (Ursinus Velius), szüksége volt olyan műhelyekre, ahol a renaissance építészeti és dekoratív elemeket kifaragták. E szükségletnek megfelelően számos budai lapicida nevét ismerjük. Néhány olasz mester nevét hasonlóképpen megőrizték a dokumentumok. Ezek a következők: Matthias Kewmywes Italus (1505), aki meg is telepedett Budán, szülője volt a Bársonymálon (Barsonmal) (42), továbbá Laurentius Italus de Florencia murator (1522), Nicolaus de Milano (1526) (43), számuk azonban egykor sokkalta nagyobb lehetett. A budai kőfaragó műhelyek szinte a török foglalásig működtek. Egyik utolsó művük Buda város címerköve (44) volt, mely valószínűleg Zápolyai János címeradományozásának az idejéből való.

A budai műhelynek jó hírnevét semmi sem bizonyítja jobban, minthogy Franciscus Italus, a krakkói királyi vár építész 1507-ben, majd 1510–1511-ben Budáról hívott magának segédeket (laboratores), magyar kőfaragókat és olasz márványfaragókat (Itali marmorari) (45). Később igen nagyarányú vörös márvány exportra került sor. Zsigmond lengyel király, akit budai tartózkodása idején (1502) megbüvöltek a vörös márvány renaissance faragványok, 1517-ben megparancsolta a krakkói várgrófnak (46), hogy építendő kápolnájához Magyarországból hozasson

márványt: „ex Hungaria tantum marmoris, quantum sat erit”. Ezeket a szállítmányokat sem lehet elképzelni kőfaragók nélkül. Felmerülhet még az a kérdés is, hogy vajon kész faragványokat nem szállítottak-e Krakkóba?

- 7 A budai műhelyek mellett az esztergomiak voltak a legjelentősebbek. Már Vitéz János építkezéseinek a során műhelynek kellett alakulnia, jóllehet hiteles lelet ezidőből nincsen. Az első renaissance emlékek Aragoniai János nevéhez kapcsolódnak. Majd pedig Ippolito d’Este idejében alakult új műhely, amelyet az érsekség egykori számadásaiból jól ismerünk. Tagjai (47) voltak: Clementj mensatore (1487), Bartholamjo da li buzintorj (1489), Franciscus et Thadeus italice lapicidi (1491), Maistro Ciemente lignarolo fiorentino (1492. szept. 4–1494. márc. 16.), Stagio fiorentino (1494-1495), Alberto fiorentino (1495), Giovanni Legnarolo (1495), Bolognino legnarolo (1495), Ceccone scarpellino (1495), továbbá magyar mesterek: Dionisio de Gyarmath carpentarius, Michele lapicida de Marotte. Ezek a mesterek nemcsak Esztergomban dolgoztak, hanem az érsekség birtokain és budai házában is. Ugyanez időben (1495) „circumspectus vir magister Farkasius lapicida de Strigonio” Gosztonyi András prépost megbízásából a Szent István protomartyr templom Mária kápolnájának boltozatos kórusát építette (48). Tehát az érseki műhely mellett egy kiváló mester, egyben várospolgár személyéhez kötött műhely is munkálkodott Esztergomban.

- 8 De volt még egy harmadik műhely is Esztergomban, amelyről nem oklevelek, hanem néhány vörös márvány sarkő-faragvány tanuskodik, mégpedig a következők: udvarhölgy sarkövének töredéke 1495-ből (1966-os lelet), Gosztonyi András (+ 1499) prépost sarköve, valamint Garázda Péternek, a kiváló humanistának (+ 1507) a sarkőlapja. E három sarkő faragási technikája, ornamentális stílusa szorosán összefügg és egy műhelyre vall. Ezek a nemesen egyszerű ornamentikával díszített sarkövek igen kedveltek lehettek. Kései leszármazottjuk Fegyverneki Ferenc sági prépost (+ 1535) vörösmárvány siremléke (49) (Ipolytság, az egykori premontrei prépostság temploma), mely valószínűleg szintén Esztergomban készült. Ebből arra következtethetünk, hogy ezt a stílust képviselő műhelyek tevékenysége hagyományos folytonosságban tovább élt szinte a török foglalásig (1543).

A jellegzetes ornamentális keretsáv alapján két kiváló vörös márvány sarkő is az esztergomi stílusirányhoz kapcsolható: az egyik Bernardino Monellinek, Beatrix kedvelt emberének (+ 1496) budai sarköve, a másik Szegedi Lukács zágrábi püspök (+ 1510) figurális siremlékének a maradványa (Zágráb, Városi Múzeum). Az esztergomi műhelyek tehát külső megrendelésre is dolgoztak, vagyis már ekkor export tevékenységet folytattak, amely később még jobban kiterjedt.

Esztergommal függ össze az érsekség vörös márvány bányáiban, Tardoson és Süttőn folyó munkálkodás, amely 1460 és 1543 között különösen intenzív lehetett, hiszen ennek a kedvelt anyagnak az exportja nemcsak az ország területére terjedt ki, hanem Lengyelországra és Sziléziára is, sőt talán még máshová is vittek belőle (50). Annál sajnálatosabb, hogy a bányaművelésre csupán egyetlen adatunk van, amely szerint 1489-ben Beatrix lapicidái (nyilván a királyi lapicidák) dolgoztak a tardosi bányában (51). Ebből az következne, hogy a megrendelő küldött megfelelő mestereket, kőfejtőket és kőfaragókat a kívánt kövek kifejtésére, esetleg egyben az elsődleges faragására is.

- 10 Esztergomból ágazott ki egy jeles olasz mesternek pesti műhelye, ebből származott a belvárosi plébánia templom két monumentális tabernáculuma (52) és az egy-

kori oltárának a maradványai (kb. 1505–1508). Erre az összefüggésre utal mind az a szoros stíluskapcsolat, amely az esztergomi vörös márvány lunetta-keret tömött faragott gyümölcsfüzére és az egykori pesti oltár füzérdíszes pilasztermaradványa között mutatkozik, mind pedig az egyik megrendelőnek, Nagyrévy Andrásnak a személye, aki Ippolito d'Este vikáriusa volt. Ez a kiváló szobrász-kőfaragó mester nyilván azonos volt azzal az „Italus in Pesth” nevű mesterrel, akivel Ippolito egri számadásai szerint Miklós püspök (II. Miklós egri püspök, vagy Báthory Miklós váci püspök?) figurális sirkövét faragtatták 1506-ban, 25 forintért (53). Tehát a pesti mester Ippolito udvartartásával ekkor is kapcsolatban volt. Mindezekből nyilvánvaló egy személyhez kötött, nagyszabású műhely huzamosabb tevékenysége.

A pesti olasz mester műhelyében hazai kőfaragók is tanulhattak, közöttük feltehetőleg az a lapicida is, aki a sajkózási vörös márvány tabernákulumot (54) faragta. Ennek egyes motívumai ugyanis Pest város tabernákulumához kapcsolódnak.

13-14 Itt kell megemlékeznünk Egerről is (55), ahol olyan siremlékek is sirkőtöredékek maradtak fenn, amelyek közös műhelyre, illetve közös műhelygyakorlatra vallanak. Közös jellemvonásuk a vésett körvonalrajz. Ez a nemesen egyszerű sirkőtípus és ez az igen finom faragási gyakorlat több évtizeden át követhető (Chaholi Gáspár egri kanonok sirköve 1514-ből és néhány szép töredék). Ennek az iránynak időrendben legkésőbbi példája Csaby István egri várkapitánynak igen szép cimeres sirkőlapja, 1534 tájáról.

23, 26 Az esztergomi műhelyek a századfordulón, Bakócz Tamás érseksége idejében, hallatlanul fellendültek és a legmagasabb művészi színvonalra jutottak. Bakócz nagy mecénási műve, a Mária kápolna (56) a székesegyház déli oldalán nemcsak alaprajzában, felépítésében kimagasló alkotás, hanem teljes egészében a vörös márvány faragás technikájának a legnemesebb és legtökéletesebb emléke. A kápolna építéskor kialakult kőfaragó műhely európai, sőt olasz viszonylatban is a legkülönbek közé tartozott. Nem lehet kétséges, hogy ennek a műhelynek kisugárzó hatása is volt, sőt, a jelek szerint külső megrendelésre is dolgozott. Innen származhatott 24 mind Szathmáry György pécsi püspök monumentális vörös márvány tabernákulum (Pécs, székesegyház), mind pedig az a ritka szép vörös márvány pilasztertöredék, mely Lőcsén (57) került elő (Lőcse, Városi Múzeum). Töredékességében is elsőrangú darab, talán a Thurzók építkezéseinek a maradványa.

35 A Bakócz-műhelynek egyik tagja volt Ioannes Fiorentinus (58), aki feltehetőleg részt vett a kápolna faragási munkálataiban 1506–1507-ben (lavabo a sekrestyében, a kórusablak gyámköve), majd pedig továbbra is Esztergomban maradt, ahonnan igen széles körű és hosszantartó exporttevékenységet folytatott még külföldi megrendelésre is. Menyőre vörös márvány kapuzatot (1514), tabernákulumot (1515), keresztelőkutat (1515) szállított, Felsőelefántra (1515), Csatkára (1516), Gnieznóba (1516–1517), Ráckevére (1525) sirköveket. Esztergomi munka Kalonday György 11 (+1509) sirköve is Kalondán (59).

36-37 Az esztergomi vörös márvány-kultusznak kései emlékei a szilágysomlyói templom faragványai: a sekrestyeajtó, a szentségtartó fulke és a Keresztrefeszítés dombormű, valamennyi az 1532 körüli időből (60). Kérdéses azonban, hogy vajon Esztergomból csupán a márványt szállították-e avagy a kész faragványokat is? Mivel az ajtó ornamentikája erdélyi kapcsolatra mutat, inkább az első lehetőség a valószínűbb.

Esztergomhoz hasonlóan, jóllehet, nem olyan nagy arányokban, kőfaragó műhelyek alakultak az építető humanista püspökök székhelyein, mint például Veszprém-

33-34 ben (61), Pécssett, (62) Váradon (63). Külön jelentősége van Gyulafehérvárnak, ahol Lázói János (Johannes Lazoynus) telegdi főesperes kápolnaépítkezése (1512) (64) során lombard hatás alatt álló, de erősen helyi jellegű kőfaragó műhely keletkezett.

Az udvari nemesség körében folyó építkezések szintén kisebb-nagyobb műhelyek megszervezését tették szükségessé. Ezek a műhelyek azonban általában egy-egy feladathoz, egy-egy építkezéshez kötöttek, következésképpen működésük is rövidebb ideig tarthatott. Ilyen műhelyek (65) voltak a XV. század két utolsó évtizedében;

27 Vázsonyban, Nyirbátorban (Báthory István építkezései), Sárospatakon, a XVI. század első negyedében újból Nyirbátorban (ifjabb Báthory András építkezései), Csóvárott,

25 Simontornyán, Koroknyán, Gyulán és szinte a török hódítás küszöbén, Máraévárban. A főuri építetők általában kiváló kőfaragókat szerződtettek, akik kiképzésüket nyilván valamelyik központi műhelyben nyerték. Ezt bizonyítja mind a sárospataki pilaszterfejek, mind a koroknyai gyámkönek az összefüggése a budai mintaképekkel.

Egy-egy hatalmasabb főur udvarában azonban állandóan és több helyen is tevékenykedő műhely alakult ki. Ilyen volt az a műhely, amely Perényi Imre nádor különböző birtokain folyó építkezéseket (Siklós, Ónod) végbevitte (66). Ennek a nádori műhelynek jó néhány tagja ismeretes: Petrus Italicus lapicida (1514–1519), magister Blasius de Dyosgyewr (1514), Ambrosius lapicida de Myskolcz, magister Franciscus lapicida de Buda (1517), Georgius lapicida de Miskolcz (1517), magister Paulus lapicida de Soklios (Siklós), aki 1517-ben Ónodon a „palatium” ablakait és ajtajait faragta, továbbá lapicidae Italici de Soklios (1518). A műhely tagjai részben olaszok, részben magyarok voltak, akik különféle helyekről származtak. Perényi nádor műhelyéhez hasonló építési szervezet néhány évtizeddel később Nádasdy Tamás nádor birtokain alakult ki.

21-22 A XVI. század elején a városok is bekapcsolódtak az új stílusáramlatba. Elsőnek éppen az egyik legészakibb város: Bártfa, mely nyilván Budával való sűrű kapcsolatai révén ismerhette meg az új stílust. A bártfai magisztrátus, amikor a várost reprezentáló épületnek, a városházának a megépítésére került sor, Alexius mestertől olasz stílusú ablakokat (fenestras ytalicales) kívánt (67). Alexius valóban olyan műhelyt szervezett, amely nyilván az ő rajzai nyomán gotizáló reneszánsz stílusban faragta ki a városháza dús dekoratív részleteit: ajtókat, ablakokat és a rendkívül ötletesen felékesített kedves erkélyt. Alexius műhelye szélesebb körű tevékenységet folytathatott, ezt bizonyítja a bártfai múzeum kőtárában levő hasonló töredékek.

Más városokban is megmutatkozott a hajlandóság az új stílus átvételére (Kisszeben, Késmárk, Eperjes, Lócse, Pozsony, Selmecebánya, Székesfehérvár, Kolozsvár) és ennek nyomán kisebb műhelyek kialakulása is megindulhatott. E folyamatnak szemléletes példája egy délvidéki város: Szeged, ahol jó néhány reneszánsz töredék került

19 elő, az egykori polgárházak maradványai (68), amelyek kétségtelenül helyi kőfaragók munkái. Szegeden igen jelentős kőfaragóműhelyek lehettek, hiszen az egyházi adó 1522-iki összeírásában kilenc magyar kőfaragó nevét jegyezték fel (69).

A nagy központokhoz köthető emlékeken kívül számos szétszór, társtalán reneszánsz kőfaragvány ismeretes (templomajtók, tabernákulumok, sirkövek stb.). Ezeknek egy része vándor kőfaragók munkája, mint pl. a kisszebeni plébánia templom reneszánsz részletei Vincenzo da Ragusától. Más részük pedig valamely központi műhelyben iskolázott és onnan egy-egy feladat elvégzésére meghívott mesterektől származhatik. De számolhatunk személyhez kötött, kisebb-nagyobb vidéki műhelyek

alakulásával is. A sírkövek feltehetőleg ilyen műhelyekből kerültek ki. Mindezeknek a faragványoknak a színvonala különböző a kőfaragók képességei szerint. Mind-
 16 azonáltal vannak közöttük kitűnően faragott emlékek is, mint például Andocson (So-
 39 mogy megye), a sekrestyeajtó gótikus jellegű kereteléssel, de a budai töredékekkel
 38 ornamentikával díszített ajtó (1522) (71), vagy a gyerőmonostori párkány (Kalota-
 szeg), amely az 1536-ból való ülőfülke (72) alapján pontosan keltezhető ugyanerre
 az évre.

E rövid áttekintés csupán a különféle jellegű, jelentősebb műhelyek kialakulását
 kívánta megvilágítani - amennyire ez idő szerint ez a leletek és adatok segítségével
 lehetséges, stíluskérdésekre is csupán ilyen vonatkozásban tért ki (73). Ez az átte-
 kintés is - az adatok felette gyér volta és a leletek szétszórtsága miatt – csupán csak
 vázlat. Mégis mindabból, amit ma ismerhetünk, igen színes kép tárul elénk a szer-
 teágazó műhelygyakorlatról, sőt a főbb műhelytípusok is kirajzolódnak. Ezek pedig
 a következők: királyi műhelyek, egyházi székhelyek műhelyei, főuri építkezések
 során hosszabb-rövidebb ideig működő műhelyek, ritkábban nagyobb birtok-komp-
 lexuson tevékenykedő műhely, mint Perényi nádoré. Mindezek a műhelyek az épít-
 tető mecénás kezdeményezésétől, terveitől, támogatásától függtek. De ezeken ki-
 vül voltak függetlenebb alakulatok is: egy-egy mester személyéhez kötött, egyéni
 műhelyek és végül mint legkésőbbiek a városi műhelyek. De éppen az utóbbiak azok,
 amelyek a további fejlődésben, az érett reneszánsz és a késő reneszánsz idején nagy
 jelentőségre jutnak. A jövő felé mutat egyes műhelyeknek az exporttevékenysége,
 és pedig nem is az egyes kiváló daraboknak, cimerköveknek, sírköveknek az export-
 ja, hanem az építési tagozatoknak és kereteléseknek az előregyártása és távolabbi
 vidékekre való exportálása, amint erre Kassai István mester munkássága mutatott
 példát.

A mohácsi vész, illetve Buda elfoglalása után következő korszak gazdag öröksé-
 get vett át, mind a motívumkincsben, mind műhelygyakorlatban és tapasztalatok-
 ban. Éppen ez a dus örökség magyarázza, hogy a tragikusan megváltozott politikai
 helyzet ellenére is az építkezések a megmaradt országrészekben tovább folytatódtak
 és ezek kapcsán új műhelyek keletkeztek, új műhelygyakorlat alakult ki. Ezek a
 műhelyek - az ország három részre szakadásának megfelelően – három csoportra oszt-
 hatók: erdélyiekre, felvidékiekre és dunántuliakra.

Ennek a tanulmánysorozatnak a célja éppen ezeknek a kései kőfaragóműhelyek-
 nek a megismertetése, illetve egykori tevékenységüknek lehető rekonstruálása -
 amennyire ez az igen meggyérült emléktanyag és a nagyon töredékes levéltári anyag
 alapján ez idő szerint lehetséges. Ez a stíluskorszak nagyjából a XVI–XVII. század-
 nak felel meg, lényegileg az 1541 és 1690 közötti időszaknak. A stílus fejlődés
 kezdetben az érett reneszánsz formakincséből indult ki, majd átfordult a késő re-
 neszánszba, végső szakaszában pedig a kora barokk felé hajlik, illetve azzal vegyül.

A tervezett tanulmánysorozat először az erdélyi műhelyeket veszi sorra, ezek
 között is legelsőnek a kolozsvári műhelyeket, és pedig azért, mert ezeknek a jelen-
 tősége túlhaladta a többiekét. Másrészt éppen a kolozsvári műhelyek rekonstruálhatók
 a legrészletesebben is a viszonylag bővebben fennmaradt adatok és emlékek alapján.
 Műhelygyakorlatuk megismerése egyben a többi műhelyek tevékenységére is fényt
 vet.

JEGYZETEK

A többször idézett tanulmányok rövidítési jegyzéke:

- P1, P2 BALOGH 1926 = BALOGH J.: Néhány adat Firenze és Magyarország kulturális kapcsolataihoz. Arch. Ért. XL. 1923–26.
 BALOGH 1933 = BALOGH J.: A renaissance építészet Magyarországon. I. Magy. Művészet. IX. 1933.
 BALOGH 1934 = BALOGH J.: A renaissance építészet és szobrászat Erdélyben. Magy. Művészet. X. 1934.
 BALOGH 1939 = BALOGH J.: A későgotikus és a renaissance-kor művészete. Magy. Művelődéstörténet. Szerk. Domanovszky Sándor II. Budapest, 1939.
 BALOGH 1940 = BALOGH J.: A későrenaissance és a kora-barokk művészete. – Magy. Művelődéstörténet. Szerk. Domanovszky Sándor. III. Budapest, 1940.
 BALOGH 1943 = BALOGH J.: Az erdélyi renaissance I. Kolozsvár, 1943.
 BALOGH 1953 = BALOGH J.: A magyar renaissance építészet. Budapest, 1953.
 BALOGH 1955 = BALOGH J.: Az esztergomi Bakócz kápolna. Budapest, 1955.
 BALOGH 1966 = BALOGH J.: A művészet Mátyás király udvarában I–II. Budapest, 1966.
 BALOGH 1967 = BALOGH J.: I mecenati ungheresi del primo rinascimento. Acta Historiae Artium. XIII. 1967.
 BALOGH 1970 = BALOGH J.: Die ungarischen Mäzene der Frührenaissance. Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der Universität Graz V. 1970.
 BALOGH 1973 = BALOGH J.: A „Korrenaissance” és a „Későrenaissance” című fejezetek. – A magyarországi művészet története. Szerk. Dercsényi D. és Zádor A. V. kiadás. Budapest, 1973.
- (1) HUTH. H.: Künstler und Werkstatt der Spätgotik. Augsburg, 1923., KLETZL, O.: Titel und Namen von Baumeistern deutscher Gotik. München, 1935. Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte. Bd. I. Stuttgart, 1937. Sp. 1520–1528 (Baubetrieb, Bauhandwerker). Bd. II. Stuttgart–Waldsee, 1948. Sp. 23–33. (Bauhütte Steinhütte) 90–96 (Baumeister), BOOZ, P.: Der Baumeister der Gotik. München-Berlin, 1956. GROTE, A.: Der vollkommene Architectus. Baumeister und Baubetrieb bis zum Anfang der Neuzeit. München, 1960. (irodalommal). HUTH. H.: Künstler und Werkstatt der Spätgotik. Darmstadt, 1967.
 AUBERT, M.: La construction au moyen Age. Bulletin Monumental. 1960. p. 241–, 1961. p. 1–42, 81–120, 181–209, 297–323.
 EGBERT, V. W.: The Mediaeval Artist on Work. Princeton, 1967.
 Artigianato e tecnica nella società dell’ Alto Medioevo occidentale. Spoleto. 1971. – Settimane di studio del Centro Italiano di Studi dell’ Alto Medioevo. XVIII.
- (2) DERCSÉNYI D.: A románkor művészete. – A magyarországi művészet története. V. kiadás. Bp., 1973. 93–95. – A további jegyzetekben rövidítve: DERCSÉNYI 1973.
 DERCSÉNYI D.: Az esztergomi Porta speciosa. Regnum. 1944-1948. 69-95. Ugyanő: A királyi várkápolna. Esztergom. Bp., 1963. Ugyanő: Der königliche Palast von Esztergom. Bp., 1965.
- (3) DERCSÉNYI D.: A székesfehérvári bazilika. Bp., 1943.
- P4 (4) SZŐNYI O.: A pécsi püspöki Múzeum kőtára. Pécs, 1906. DERCSÉNYI D.: A pécsi kőtár. Bp., 1962.
- (5) ENTZ G.: Les pierres sculptées de la cathédrale de Kalocsa. Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts. No. 28. 1966. p. 31–56, 134–144.
- P5 (6) ENTZ G.: A gyulafehérvári székesegyház. Bp., 1958.
- (7) ENTZ G.: Un chantier du XI. siècle à Zalavár. Bulletin du Musée Hongrois des Beaux Arts. No. 24. 1964. p. 17–46, 109–124.
 DERCSÉNYI D.: A somogyvári Szent Egyed apátság maradványai. Bp., 1934. LÉVÁRDY F.: A somogyvári apátság román faragványai. Művészettörténeti Értesítő. 1969. 165–188.
 BOGYAY T.: A jáki apátsági templom és Szent Jakab kápolna. Szombathely, 1943. DERCSÉNYI D.: A jáki templom. Bp., 1957.
 A nemzetiségi monostorokról általában: DERCSÉNYI 1973. 67–69, 97–98.
 A cisztercita és premontréi műhelyekre nézve: DERCSÉNYI 1973. 61–66, 74–75, 95–96. 1.

(8) ENTZ G.: A kerci cisztercita műhely. Művészettörténeti Értesítő. 1963. 121–147. Le chantier cistercien de Kerc. Acta Historiae Artium. IX. 1963. p. 3–38.

(9) ENTZ G.: Középkori építészetünk munkaszervezetének a kérdéséhez. Archaeologiai Értesítő. LXXIX. 1952. 147–150. ENTZ G.: Die Baukunst Transsilvaniens im 11–13. Jahrhundert. Acta Historiae Artium. XIV. 1968. p. 34.

(10) DERCSÉNYI D.: Nagy Lajos kora. Bp., 1941. HÉJJ M.: A visegrádi királyi palota. Bp., 1970. CZEGLÉDY I.: A diósgyőri vár. Bp., 1971. GEREVICH L.: The Art of Buda and Pest in the Middle Ages. Bp., 1971.

(11) ENTZ G.: Die Baukunst der Bettelorden im mittelalterlichen Ungarn. Actes du XXIIe Congrès International d' Histoire de l' Art. Budapest. 1969. – Bp., 1972. I. p. 487–492.

(12) SZÜCS J.: A középkori építészet munkaszervezetének kérdéséhez. Budapest Régiségei. XVIII. 1958. 313–357. FIALA, A.: Gotická architektura Bratislavského Hradu. Zborník Filozofický Fakulty University Komenského. Ročník XX. 1969. p. 1–52.

(13) MIHALIK J.: A kassai Szent Erzsébet templom. Bp., 1912. MAROSI E.: Tanulmányok a kassai Szent Erzsébet templom építéstörténetéhez. I. Művészettörténeti Értesítő. 1969. 1–64. (különösen a IV. rész: „Az építéstörténet írott forrásai”. 27–37.), II. Ugyanott. 1969. 89–126. III. Ugyanott. 1971. 261–290. MAROSI, E.: Beiträge zur Baugeschichte der St. Elisabeth Pfarrkirche zu Kaschau. Acta Historiae Artium. X. 1964. p. 229–245., Die Zentrale Rolle der Bauhütte von Kaschau. Ugyanott. XV. 1969. p. 25–75.

A kassaihoz hasonlóan részletesen ismerjük az eperjesi Szent Miklós templom építéstörténetét 1502 és 1505 között a városi számadásokból. V. Ö.: DIVALD K.: Az eperjesi Szent Miklós templom. Az Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum Évkönyvei. IV. 1924–1926. Bp., 1927, 52–73.

(14) BALOGH 1966. 464. – Buda város törvénykönyvében (1413–1421) csupán a 118. paragrafus felirata szól „Von der Zymmerleut, stainmetzen, mauerer, ziegel Streicher vnd der pflaster rechten,” de szöveg nincs hozzá. (MOLLAY, K.: Das Ofner Stadtrecht, Bp., 1959. S. 105.)

(15) BALOGH 1966. 510. Az oklevél a Nyirkállói illetve helyesen a Magyi-féle formuláskönyvben maradt fenn, de a kibocsájtó hatóság nevének pontosabb megjelölése nélkül. De tekintve, hogy az ugyanebben a formuláskönyvben fennmaradt többi céhlevél mind Pestre vonatkozik, igen valószínű, hogy ez is.

(16) ÁBEL J.: Műtörténeti adatok a XV. és XVI. századból. Tört. Tár. 1884. 536. KEMÉNY L.: Kassai építőmesterek. Magy. Mérnök- és Építész Egylet Közlönye. 1904. 42.

(17) IVÁNYI B.: Bártfa város levéltára. Bp., 1910. 2185. sz.

(18) Az Oklevélszótár legrégebb adata a kömüves szóra 1436-ból való. (SZAMOTA J. – ZOLNAI Gy.: Magy Oklevélszótár. Bp., 1902–1906. 530 h.) Mátyás korából ismeretes Stephanus Kemyves pesti kőfaragó, aki esküdött polgára, majd pedig bírja volt a városnak (Balogh 1966. 511.).

P6 (19) BALOGH 1966. 108–132. 146–149. és részletesen kifejtve a kéziratban maradt III. kötetben, kivonatosan pedig: BALOGH, J.: Mattia Corvino ed il primo rinascimento ungherese. Actes du XXIIe Congrès International d' Histoire de l' Art Budapest 1969. – Bp., 1972. p. 611–621.

(20) BALOGH 1966. 498, 499, 504, 489.

(21) BALOGH 1966. 484, 502, 508, 510, 511, 516, 517.

(22) BALOGH 1966. 87.

(23) BALOGH 1966. 504.

(24) BALOGH 1966. 504.

(25) BALOGH 1966. 180.

(26) BALOGH 1955. 68.

(27) SNIEZYNSKA-STOLOT. E.: Remarques sur le tombeau de Louis le Grand. Acta Historiae Artium. XIV. 1968. p. 222. Note 16.

(28) BALOGH 1966. 297–299.

(29) BALOGH J.: A vázsonyi kerubtejes töredék. Veszprém megyei Múzeumok évkönyve. II. Veszprém, 1964. 225–229.

BALOGH 1933. 16–18. (a bácsi baluszter), 16, 18. (a gyalui címer első közlése, provenien-
ciájának a meghatározása és a címer megfejtése).

A mecénások és a királyi udvar kapcsolatára nézve l.: Balogh 1967. p. 205–212. Balogh
1970. S. 23–31. Balogh 1973. 201–213.

(30) BALOGH 1966. 127. (a budai sárkányos fríz és a váci Báthory-címer kapcsolata). 113 és 299.
(ecsedői Báthory címer).

BALOGH 1939. 563–564. (Csáktornyái Zsigmond címere). BALOGH 1973. 113.

(31) Czobor Imre 1516. április 3-án kelt végrendelete (Galgóc, Erdődy levéltár. Lad. 3. fasc. 1.
No. 4. – Pozsony. Szlovák Központi Levéltár).

Röviden idézi: GEREVICH L.: The Art of Buda and Pest in the Middle Ages. Bp., 1971. p. 115.

(32) BALOGH 1966. 298.

(33) BALOGH 1966. 297.

(34) BALOGH 1966. 297–298.

(35) CSOMA J. – CSERGHEŐ G.: A Perényiek középkori siremlékei. Archaeologiai Értesítő.
1888. 300–303.

(36) Az összefüggést a Zápolyai és a Perényi sírkő közön e sorok írója ismerte fel, amikor 1969
nyarán Terebesen járt. Ugyanő emelte ki ennek jelentőségét az 1969. évi szeptemberi kongresszusi elő-
adásában. (BALOGH, J.: Mattia Corvino ed il primo rinascimento ungherese. Actes du XXIIe Congrès
International d'Histoire de l'Art Budapest 1969. – Bp., 1972. I. p. 619–620.)

(37) Szoborszállításra nézve érdekes, korai, külföldi adat a következő: 1382. június 1. és 1383. márci-
us 7. között Merész Fülöp burgund herceg festőjét, Jehan de Beaumetz-et Tournai-ba küldte „pour
en rapporter dans” „un grant coffre” „porté par six chevaux” „un grand ymage de Notre Dame”.
DIDIER, R.: Une Vierge tournaisienne à Arbois, Bulletin Monumental. 1970. p. 96.

(38) A töredék fényképét az ásatásokat vezető dr. Zolnay László szivességének köszönöm.

(39) BALOGH. 1966. 116. 48. sz.

(40) BALOGH, J.: Ioannes Duknovich de Tragurio. Acta Historiae Artium. VII. 1960. p. 76.

(41) Magyarország Műemléki Topográfiája. V. kötet. Pest megye műemlékei. II. 1958. 302. 402.
kép.

(42) Magy. Országos Levéltár. Dl. 38658.

(43) Magy. Tört. Tár. 1863. 144. I. (Laurentius Italus).

KOMÁROMY A.: A báró Perényi család levéltárából. Tört. Tár. 1900. 132–133. I. (Nicolaus
de Milano).

P7

(44) BALOGH 1939. 514.

(45) DIVÉKY A.: Magyarország szerepe a lengyel renaissanceban. Archaeologiai Értesítő. XXX.
1910. 6–7. PRZYBYSAWSKI, B.: Maçons et tailleurs de pierre employés aux constructions du chateau
royale de Wawel. Buletyn Historii Sztuki. XVII. 1955. Nr. 1. 149-161.

(46) Acta Tomiciana. IV. Posnaniae, 1855. p. 198.

(47) BALOGH 1926. 205–206. BALOGH 1939. 547. 563–564. VOIT P.: Gyarmati Dénes mester.
Művészettörténeti Tanulmányok. 1957. 46–57. BALOGH 1966. 510.

(48) BALOGH 1933. 25–26. BALOGH 1939. 547. BALOGH 1955. 11, 49.

(49) BALOGH 1967. p. 209., fig. 5.

(50) A külföldi műemlék-topográfiai számos helyen emlitenek vörös márvány siremlékeket. Anya-
guk eredetét azonban csak közetani vizsgálat deríthetné fel.

(51) BALOGH, J.: I monumenti rinascimentali della chiesa parrocchiale di Pest. Rivista d' Arte. 1938. p. 60–77. BALOGH 1966. 122. (a tabernákulumok áthelyezésével láthatóvá vált kiegészítések-ről). A tabernákulumok eredeti helyükön, a belvárosi plébánia templom gótikus szentélyében a művész és a donátorok intenciójának megfelelően érvényesültek. Nyilvánvaló volt, hogy méreteik és arányaik a gótikus ívelésekkel összhangban voltak, tehát úgy, amiképpen a mester eredetileg tervezte, a liturgikusan is meghatározott helyre. Áthelyezésük egy szűk oldalkápolnába merőben stílustalan és történeti-etlen. Ezzel eredeti hatásukat elvesztették. Közvetlen tanulmányozásuk ugyan lehetővé vált, de fényképezésük annál kevésbé.

(53) DÉTSHY M.: Munkások és mesterek az egri vár építkezésein, 1493 és 1596 között. – Különnyomat: Az Egri Múzeum Évkönyve. 2. köt. Eger, 1964. 160. – Hevesmegyei Múzeumok Közleményei.

(54) BALOGH 1973. 210. l. 310. kép.

(55) BALOGH 1939. 578. BALOGH 1940. 559. GERŐ L.: Eger. Bp., 1954. 21. l. 24. kép. Heves megye műemlékei. II. Szerk. Dercsényi D. és Voit P. Bp., 1973. – Magyarország Műemléki Topográfiaja. 8. köt. 145–146. „Dobó István Vármúzeum Eger” című kiadványban (Eger, 1965. 10.) közölt feliratos sirkő-töredék is ebbe az irányba tartozik. A századfordulón, 1500 körül készülhetett, nem pedig a XII. században.

(56) BALOGH 1955. BALOGH, J.: La cappella Bakócz di Esztergom. Acta Historiae Artium. III. 1956. (javított és bővített kiadás).

(57) BALOGH 1973. I. köt. 208. II. köt. 304. kép.

(58) BALOGH 1943. 211–212. BALOGH 1955. 40–41. GEREVICH L.: Johannes Fiorentinus und die pannonische Renaissance. Acta Historiae Artium. VI. 1959. 309–338. BALOGH 1966. 298.

P8 (59) BALOGH 1973. 211.

(60) BALOGH 1943. 97.

(61) KISS Á.: Veszprém és Komárom megyei renaissance köemlékek. Művészettörténeti Értesítő. 1959. 18–27.

(62) SZŐNYI O.: A pécsi püspöki Múzeum kőtára. Pécs, 1906.
DERCSÉNYI D.: A pécsi Kőtár. Pécs, 1962. 19.

(63) BALOGH 1943. 83–85, 275–281. BALOGH 1967. p. 208., fig. 3. – Megjegyzendő, hogy az utóbbi cikkben közölt baluszter-töredék a pécsi tabernákulum motívumaival mutat rokonságokat, tehát feltételezhető, hogy kőfaragója az esztergomi Bakócz-műhelyben tanult, ahonnan a pécsi tabernákulum is származott.

P9 (64) BALOGH 1943. 86–93, 233–241.

(65) ÉRI I: Nagyvázsony. Bp., 1959.

ENTZ G. – SZALONTAI B.: Nyirbátor, Bp., 1959. II. kiadás 1969.

SZALONTAI B.: A nyirbátortói Báthory litván Múzeum.

HORLER MIKLÓS kongresszusi előadása a simontornyai töredékekről. Actes du XXIIe. Congrès International d' Histoire de l' Art Budapest, 1969. – Bp., 1972. II. 847–851.

G. SÁNDOR M.: Régészeti kutatások Márévárban. – Magy. Műemlékvédelem. II. 1959–1960. Bp., 1964. 117–118.

P10 A koroknyai töredékek fényképeit dr. Magyar Kálmán múzeológus szívességének köszönöm. A koroknyai gyámkő a Fortuna utca 18. számú házból előkerült gyámkő típusával függ össze.

P11 A sárospataki pilaszterfej fényképéért pedig a sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatóságának tartozom hálás köszönettel.

(66) Az ónodi váruradalom számadásai: Orsz. Levéltár. DI. 26156, 26157, 26169, 26173, 26183, 26215, 26216. – (BALOGH 1973. 213. Perényi Imre nádor ónodi építkezéseire vonatkozó adatokat az elhunyt kiváló történész, Horváth Tibor Antal kutatta fel. Átengedésükért és sokszoros segítségéért illesse emléket hálás köszönetem.

(67) MYSKOVSZKY V.: Bártfa középkori műemlékei. II. Bp., 1880. 73. – Monumenta Hung. Archaeologica. IV. köt. II. rész. BALOGH 1966. 127. 2. jegyzet. BALOGH 1967. p. 212. BALOGH 1970. S. 31.

- (68) ENTZ G.: Kőtár – Mora Ferenc Muzeum Szeged, s. a. (1965?) 30.
- (69) REIZNER J.: Szeged története. IV. Szeged, 1900. 97–126. BALOGH 1939. 549.
- (70) BALOGH 1966. 117.
- (71) BALOGH 1943. 256.
- (72) BALOGH 1943. 266. BALOGH 1973. 212. – E párkánytöredéket e sorok írója 1969-ben találta a gyerőmonostori ref. templom egykori sekrestyéjében.
- (73) BALOGH 1973. 193–213.

Balogh Jolán

KÉSŐRENAISSANCE KŐFARAGÓMŰHELYEK

II. Közlemény

A KOLOZSVÁRI MŰHELYEK

In memoriam Ludovici Kelemen
historici Transylvaniae

41 Kolozsvárott a kőfaragás igen régi hagyományokban gyökerezett. A renaissance kort jóval megelőzően alakult ki gyakorlata és századokon át megszakítatlanul folytatódott. Az első műhelyek még az Árpád-korban szerveződtek a nagy kő-építkezések végbevételére. Kolozsvár várispánsági székhely volt, ennek megfelelően fejlődött ki a település magva (1) a castrum Clus, Culuswar (1275), az Óvár kőfalai-
val és a piacán az első kőtemplommal.

Ezzel egyidejűleg folyt a közvetlen közelségben a bencés apátság építkezése (2) Kolozsmonostoron, mely a többi korai monostorokhoz hasonlóan (Ákosmonostor, Győrmonostor, Borsmonostor stb.) személyről kaphatta nevét, ezzel egyben világhosszág derül arra is, hogy Kolozsvár nevében is személynév rejlik. A monostort építő műhely természetszerűleg szerzetesi és pedig bencés jellegű volt.

Mind a királyi várispánság székhelyén, mind a monostorban folyó építkezésekben nagyobb központokból hozott mesterek is dolgozhattak, de ugyanúgy helyi mesterek is. Ennek bizonyosságai Kolozsvárt egy levélindás keret-töredék, Kolozsmonostor közelében pedig néhány sajátosan helyi jellegű románkori faragvány (Vista, nyugati kapu, Nagykapus déli kapu).

40 Mikor pedig a várispánsági település, a castrum, 1316 körül városi rangra emelkedett és civitas lett ennek megfelelő városkormányzattal, a monumentális építkezések ideje érkezett el. Ekkor épült a XIV. század közepe óta (1349) a Szent Mihály templom az új civitas (3) (novacivitas) piacán, feltehetőleg egy régebbi templom helyén (4). Az új templom felépítése, építészeti tagozatainak és szoborműveinek a kifaragása nagy és népes műhely szervezését tette szükségessé. Ennek egyik tagja önarckép gyanánt, de egyben mesterségére büszkén a szentély egyik pillérfőjére (a déli oldal harmadik pillérfőjére) vésővel és kalapáccsal munkálkodó lapacidát (1. kép) faragott ki (5). Ügyes és beszédes műve mintegy jelképe az akkori és eljövendő kolozsvári műhelyeknek.

A Szent Mihály egyház egykori műhelyéről adataink nincsenek. Annál beszéde-
sebben tanuskodnak a faragványok az egykori kőfaragók képességeiről. A templom tervezője, aki művében nagy koncepciót – a kassai Szent Erzsébet templomtól merőben eltérőt – valósított meg, tervéhez méltó munkatársakat talált, akik között szép számmal lehettek kolozsváriak, hiszen a templom a civitas patronatusa alatt a civisek anyagi erejéből épült. Mindazonáltal ez a műhely elsődlegesen az épülő egyházhhoz kötött volt.

A helyi mesterek tevékenysége még inkább feltételezhető a városfalak és tornyok építésében, amely Zsigmond királynak 1405-ben Zágrábban kelt engedélyére (6) indult meg és folytatódott végig a XV. században. A tornyok és kőfalak építése szükségszerűen alakította ki az új műhelyeket a helyi lapacidákból, akik a városi magistratus irányítása alatt dolgoztak, ahogy ez a XVI. századi adatok analógiája alapján feltételezhető. Talán itt, ezekben a műhelyekben fejlődhetett ki a céhes szervezet gondolata. Működésük eléggé széles körű volt: a falazások quaderkövei, az építészeti tagozatok, a cimerkövek, a dekoratív részletek egyaránt ezekből a műhelyekből kerültek ki.

Az írott források sokasodásával a várospolgár kőfaragók személyére is némi fény derül. Az első kőfaragó neveket a magyar adófizető polgárok 1453. évi jegyzékében (Regestrum Hungarorum de civitate Clusvar) találjuk (7) mégpedig a következőket: Blasius lapicidát és Nicolaus lapicidát, a Külmonostor utcában (8). Magyar volt és megbecsült polgár lehetett az a „providus vir Thomas lapicida” is, aki 1466-ban többedmagával a Szent Péter egyházhoz tartozók panaszát képviselte Slewnig Gergely szász plébánossal szemben (9). Továbbá ismeretesek még: 1451-ből Johannes lapicida, aki házat és szőlejét feleségére hagyta, 1457-ből az elhunyt Conradus kőfaragó legényei, Ladislaus Zekel, Johannes Fenesy, Johannes filius quondam providi viri Petri Mathie (10). A névformákból ítélve kettő közülük, mégpedig Székely László és Fenesy János, kétségtelenül magyar volt. Konrád mester műhelye jelentős lehetett, erre utal mind a legények nagy száma, mind az a nagy összeg, amivel nyilván mint munkabérrel tartozott Péter fia Jánosnak, azaz 62 forinttal és egy öltözetre való posztóval, vagyis az utóbbi is beletartozott a convenciójába.

A városi műhelyekkel párhuzamosan egy újabb szerzetesi műhely működött: a domonkosoké, akik már a XIV. században megtelepedtek az Óvárban, templomukról, – mely feltehetőleg azonos lehetett a régi óvári plébániával –, az első adat 1397-ből való (10a). Később a XV. századközepén – jórészt Hunyadi János támogatásával (1455) – építették újjá kolostorukat. Feljegyzéseikben (11) világosan megírták „cum luce clarius pateat, structuras huius conventus multis laboribus per fratres ut plurimum esse erectas”, hozzátéve, hogy a kolostor a kőszegéshez és a kőfaragáshoz szükséges eszközökkel is fel van szerelve.

A század végén pedig frater Ioannes, observans ferences vezetése alatt szerveződött az a műhely, amely a Farkas utcai templomot építette Mátyás király rendeletére, költségére és hathatós támogatásával (12). Nagy munkájuk befejezése feltehetőleg átnyult a XVI. század legelejére.

A nagy kő-építkezések tehát az Árpád-kortól kezdve szakadatlanul folytak. Ennek kapcsán a kőfaragás gyakorlata rendkívül kifejlődhetett és kifinomodhatott. Ezt a folyamatot természetesen igen nagy mértékben megkönnyítette a kőbányák közelsége, az ott fejtett homokköveknek faragásra igen alkalmas volta. A bányák közül kettő a kolozsmonostori apátság birtokában volt és jól jövedelmezett,

a vistai és a mérai kőbányák pedig Kolozsvár városának a birtokaihoz tartoztak, az erre vonatkozó okleveleket a város a XVI. században is féltékenyen őrizte.

A gótikus építkezések még javában folytatódtak, amikor a szomszédos Gyula-
várában (13) már Budán iskolázott kőfaragó dolgozott, sőt olasz lapicidák is Geréb
31 László püspöknek, Mátyás unokaöccsének a megbízásából.

A XVI. SZÁZAD (I. rész)

A renaissance tehát legkésőbb a századfordulón Kolozsvár közvetlen közelségé-
be jutott. Ugyanekkor távolabbról is jöhetett hatás: mind Várad felől, mind Gyula-
fehérvár felől. Kolozsvár mintegy beékelődött a humanista renaissance központok
87 közé. Így történhetett, hogy Bernardus pictor, kolozsvári polgár már 1514-ben re-
naissance kaput faragtatott házára, ő azonban aligha lehetett kezdeményező az új
stilus átvételében. Ennek az előzménye feltehetőleg valamilyen nagyobb renaissance
építkezés volt, még pedig magában a városban.

42 Ez időtájt két nagy építkezés folyt Kolozsvárt: a Szent Mihály templom északnyu-
gati tornyának a felépítése (1511-1526) és a városfalak részbeni át- vagy újjáépítése,
melyre mint kiválómunkára (laborem egregium) nagy adókedvezményt kaptak II. La-
jostól 1516-ban és 1517-ben. Nem lehetetlen, hogy ezekben az építkezésekben is vala-
milyen nyomot hagyott az új stilus – talán egyik vagy másik részletfaragványban.

43-45 Mind a templom tornyának, mind a városfalaknak az építése a város megbízásá-
ból folyt, tehát ezeket a munkálatokat mindvégig a várospolgár lapicidák végez-
ték. A nagy feladatok népes és jól megszervezett műhelyeket feltételeznek.

A dokumentumok is ugyanerről tanuskodnak. A városi műhelyek fejlettségét mi
sem jellemzi jobban, mint a kőfaragók céhének viszonylag korai megalakulása. A
kolozsvári lapicidák első céhlevelüket 1525. december 20-ikán kapták, illetve ak-
kor erősítette meg és adta ki a városi magistratus. Időben – tudtommal(14) – csak
a budaiak (15) előzték meg őket. A nagyszebeniek meg éppenséggel utánuk követ-
keztek 1552-ben. A kolozsváriak céhlevelében négy főszemély szerepel: Nicolaus
Zechy, Iacobus Olaz, Georgius Wywary és Ambrosius Fekete. Kettőnek a névfor-
mája nyilvánvalóan magyar (Zechy-Szécsi, Ujváry), következésképpen a szászok
képviselője Ambrosius Fekete volt, magyar neve ellenére is. Feltűnő, hogy a ma-
gyarok és a szászok között nincs paritás (16). Ebben talán már a későbbi céhszabály
érvényesült, miszerint a céhmesterek közül egy legyen szász. Igen érdekes, beszé-
lő név a negyedik személyé: Iacobus Olaz. Ebből a névformából és céhmesteri mi-
voltából következik, hogy olasz származású volt, de egyben kétségtelenül megte-
lepedett kolozsvári polgár. Kolozsvárt már a XV. században voltak megtelepedett
olaszok(17). Lehetséges, hogy Iacobus ezeknek a leszármazottja. De az is lehet,
hogy valamelyik humanista központ – Buda – Várad – Gyulafehérvár – felől, vagy
éppenséggel Gyaluból jött és úgy telepedett meg Kolozsvárt. A renaissance kibon-

takozása idején mindenképpen igen jelentős egy megtelepedett olasz lapicidának a tevékenysége Kolozsvárt.

A céhlevélben a munkákra vonatkozóan két érdekes articulus található. A 4-ik articulus teljes szabadságot ad a megrendelőnek, az építtetőnek a mester megválasztására, megbízására, hozzátéve azt, hogy – ha nem sikerül az egyezés – akkor a megrendelő szabadon köthet más mesterrel szerződést. A kőfaragókat viszont a céhlevél erősen megkötö: csak a mesterek vállalhatnak munkát, csak ők fogadhatnak inasokat, legényeket, a helyettesek (viceregens vagy pallyr) viszont nem (7. ik articulus). Az inasok, legények tartoznak mesterük műhelyében dolgozni, máshol még rövid időre sem vállalhatnak munkát, kivéve akkor, ha a saját mesterüknél erre nem volt lehetőség (8. articulus). A műhelyek, illetve a munkacsoportok személyi összetétele pedig a következőképpen alakult: a mester (magister lapicida), a helyettese (viceregens), legények és inasok. Ezzel a fejlett szervezettel szemben igen nagy hiánynak tűnik, hogy a céhlevél a mesterremek felől nem intézkedik. Talán csak valamilyen hagyományos, de még nem rögzített gyakorlata volt.

A céhes mesterek – úgy látszik – kezükben tartottak mindenféle munkát, vagy legalábbis annak az irányítását. Annál feltűnőbb, hogy ugyanekkor szerzetes-kőfaragó is működött Kolozsvárt: frater Urbanus az óvári domonkos klostromban (1524). A két irányvonal akkor még párhuzamosan futott.

A XVI. század derekától kezdve a városi számadáskönyvek a kőfaragók igen bőséges névsorát tárják elénk, többé-kevésbé feljegyezve munkájukat is. Mintegy 50 esztendő időtartamából nem kevesebb mint 56 személyt említenek név szerint, de ezeken kívül sokakat névtelenül, akiknek a számát legalább kétannyira vagy még inkább három annyira tehetjük. Feladataik is széles körűek voltak, mind a városban, mind a városon kívül, Erdély-szerte.

A lapicida (kőműves) névsorban vannak kiemelkedő, jeles mesterek és vannak egyszerűbb kézművesek. Az előbbieket közé sorolhatjuk a céhmestereket és azokat, akik a fejedelemnek, az udvari és vidéki nemességnek dolgoztak, valamint a jelentősebb városi építkezésekben vettek részt.

A céhmesterek közül ismerjük a következőket: Zéchy Miklós (1525), Ujváry György (1525), Iacobus Olaz (1525), Ambrosius Fekete (1525), Berkenyesy Máté (1589). Michael Bereczk (1589). Diószegi István (1591). A céh megbízottjai között a céhmesterek mellett szerepelnek olyan tekintélyes személyek, akiknek „magister lapicida” címzés járt. Így említik éppen a céhlevelekben, illetve céhiratokban a következőket: Szilágyi Jánost, Kuthy Jánost, Gyujtó Mártont és Petrus Keomiwest 1589-ben, majd 1591-ben ismét Kuthy Jánost és Michael Keomiwest. Ezek az adatok mindössze három esztendőről (1525, 1589, 1591) tájékoztatnak. Az első vonalban azonban sokkalta több mester tartozott, hiszen a céhmestereket évről-évre újra választották. De természetesen ugyanazt a mestert többször is megválaszthatták.

Az élvonalba tartozó mesterek dolgoztak elsősorban a fejedelemnek. Ezek között voltak olyanok, akiket a fejedelem névszerint hívott meg, nyilván azért, mert ismerte és becsülte a munkájukat. Közöttük – mai tudásunk szerint – első lehetett Seres János. A kolozsvári sáfár 1577. április 9-ikén háromlovas kocsin nagy sietve küldte Serest Fehérvárra, „hogy a fejedelem (Báthory Kristóf) hivatta”. Körülbelül egy hétig tartózkodott ott az elvégzendő munkák megbeszélésére, a rendelések felvételére, és máris ment tovább a fejedelem megbízásából Szamosujvárra, végül Husztba, a fontos végvárba. Az 1580-as években név szerinti meghívást kaptak a következők: Keomijes Antal (1582), Diószegi István a későbbi céhmester (1588, 1589), Szilágyi János (1588, 1595) és Kuthy Márton. A vezető mester ebben az időszakban kétségtelenül Diószegi István volt: ő vitte le Fej érvárra 1589. augusztus 7-ikén a faragott köveket, összesen 12 szekérrel. A leszállított faragványok jó része az ő műhelyéből származhatott. Egy évvel később, 1590-ben a kolozsvári bíró „parancsolattyára” Fehérvárra indulnak Komijes Lőrincz, Komijes András és Komijes István, majd 1592-ben Mónika Mihály. Az elsődleges parancs természetesen ezekben az években is a fejedelmi udvarból jött, de a mesterek kiválasztását a kolozsvári bíróra bízta.

A fejedelmi, illetve az állami feladatok közé tartozott a riscus tulajdonában levő várak, különösképpen a végvárak építése, vagy a meglévők megújítása, a haditechnikának megfelelő megerősítése, amivel rendszerint együtt járt a művészi ékesség, a monumentalitás jegyében. Amikor Seres Jánost 1577-ben „Husztban küldte az ur” (Báthory Kristóf) valószínűleg valamilyen dekoratív faragványra adhatott megbízást, vagy legalábbis ilyenre is. Ugyanebben az évben dolgozott Huszton Keomijes Imreh, sőt később is (1577, 1579), majd újból Báthory Zsigmond hívására Szilágyi János (1592), Mónika Mihály (1592) és Kómijes András (1595).

Az új, hatalmas végvárhoz, Váradhoz számos kolozsvári kőmivest, kőfaragót rendeltek ki, szinte évről-évre, nevüket azonban nem jegyezték fel.

194-204 Szamosujvárt is folytak építkezések, ezek azonban nem lehettek nagyméretűek, inkább a meglévő épület-komplekszus megerősítését, átalakítását szolgálhatták. 1577-ben Seres János és Komijes Antal dolgozott itt, majd 1592-ben Kuthy János.

214 Fejedelmi építkezésnek számított mind a tordai, mind a dési sókamaraház fel-
219-220 építése. A tordai építkezésben Brassay Ambrus (1590), Keomies Dabó Lőrincz (1590) és Kuthy János (1592) vettek részt, nyilván mint vezetőmesterek több más névtelen társuk élén. A dési kamaraházhoz is számos kolozsvári mestert küldtek ki, de név szerint csak egyet említenek, Keomijes Pétert (1590), aki 1589-ben a céh egyik jelentős személye volt.

A főuri, nemesi megbízásokról csak elvétve emlékeznek meg a számadások, és pedig csupán csak akkor, ha a megrendelő a szekerezés dolgában a városhoz fordult. Így tudjuk, hogy Marosujvárt Gálfi János számára Keomies Péter, a fent említett jeles mester dolgozott 1590-ben, Szilágysomlyón pedig az ifjabb Báthory István számára Szilágyi János 1593-ban, aki szintén hasonló rangban vagy minősítésben sü-

rün és sokféle kapott megbízásokat. Az építtető mecénás és a munkát vállaló mesterek kapcsolata közvetlenül tárul elénk abban a szerződésben, amelyet czegei Wass György kötött két kolozsvári mesterrel, Keomijes Váradi Györggyel és Keomijes Gergellyel 1588-ban, és pedig ajtók és ablakok kifaragására, tehát a legfinomabb munkákra. Következésképpen mindkét mester a jeles lapcidák közé tartozott.

A városi építkezésekben jórészt a fentemlített mesterek jeleskedtek, gondos, megbízható munkájukat a városi magistratus ismerte és becsülte. A monostori hidépítésekor Seres János volt a szakértő, erről a sáfár így emlékezik meg: „Seres János jött oda látni” (1573), ugyanakkor megbecsülésük jeléül lepénnyel és borral vendégelték meg. Az óvári fogház építését Diószegi István a jól ismert céhmester irányította és nyilván erősen részt is vett benne (1590). Ugyancsak Diószegi István építette a Békáspatak hidját Kwmies Mihállyal együtt (1593). Keomijes (Komies) Péter nevével is többször találkozunk: 1588-ban a Szent Mihály templom sekrestyéjében dolgozott, 1593-ban a Tanácsházban kemence „melyéket” azaz kandallót faragott, valószínűleg olyasféléket, mint amilyen Wolphard István házából került a Muzeumba. Az óvári scholaban Kőműves Dabó Lőrincz dolgozott (1585), a Magyar utcai templom (Szentpéteri templom) újjáépítésében Kwmies Máté vett részt, ő rakta be az új ablakokat, amelyeket feltehetőleg maga is faragott (1593).

A nagyobb munkálatokhoz természetesen nem egy mestert rendeltek ki, hanem többet, akik azután legényeikkel és inasaikkal együtt dolgoztak. Ilyen összmunkát találunk a Torda utcai kisajtó építésekor, ahol 1584-ben három mester dolgozott: Kwmies Balázs, Kwmies Lőrincz, Kwmies Péter, 1592-ben pedig már öten: Szász Lőrincz, Kuthy János, Monika Mihály, Végh Lőrincz és Gyujtó Márton.

A műhelyek között olykor nem csupán szolgálati kapcsolat mutatkozik, hanem családi is. A Szécsi Seres családban három nemzedéken át folytatódott a kőfaragás mestersége: kezdte Zechy Miklós céhmester, utána következett Seres János, az insignis sculptor, majd az ő korai halála után a fiai. Diószegi István céhmester művészetének jeles folytatója tulajdon fia: Diószegi Péter volt. A Kuthy családban pedig egy időben hárman is foglalkoztak ugyanebben a mesterségben: Kuthy András, János és Márton.

Néhány mester munkásságáról a számadáskönyvek szokatlanul sok adatot tartalmaznak, olyannyira, hogy több évtizedre kerekedik ki kőfaragó tevékenységük. Me tartoznak elsősorban a fent említett élvonalbeli mesterek, továbbá: Válaszuthy Benedek, Komijes Antal, Komies Bálint, Bányai András, Komijes Imreh stb. Szásznak három kőművest neveznek: Szász Lőrinczet, Sas Kümies Andrást és Zaz Antalt. Nyilván Brassóból származott Brassay Ambrus. Feltűnő mindegyikük munkásságában – a nagyokat sem kivéve –, hogy igen egyszerű, sokszor szinte alantas munkák váltakoznak nagyobb megbízásokkal. Meglátszik rajtuk, hogy nem válogattak a munkában, hanem egyszerűen és becsületesen vállalták. Az ifjú mesterek gyakorlati kiképzéséhez is hozzátartozott az egyszerű kőfaragó munkák elvégzése.

A városi magistratus annyira meg volt elégedve a lapicidákkal, hogy 1588-ban tanácsai jegyzőkönyvébe foglaltatta: a lapicidák érdemes, hozzáértő és hasznos emberek bármilyen kő-építkezés elvégzésére.

Az elismerés gyümölcse lett az újra kiadott és megerősített céhszabályzat. Erre 1589-ben került sor. A terjedelmes irat igen átgondolt, minden kérdés – legyen az szervezeti avagy mesterségbeli – benne foglaltatik és világosan elénk tárul. A szabályzat pontjait nyilván a céhmesterek és a magister lapicidák állították össze, de az egész iratnak a megfogalmazása alighanem Diósy Gergely notarius (18) gondos és szép munkája. Nevét megtaláljuk az okirat végén, de más dokumentumokon is. A szabályzatot először a városi magistratus erősítette meg 1589 husvétjén, majd 1591. november 1-én átírta és megerősítette Báthory Zsigmond fejedelem Gyulafehérvárt.

Az ünnepélyes dokumentum hivatkozik az első céhlevélre és kezdeményezőjére, az akkori céhmesterre, Zechy Miklósrá. Ez nyilván az 1525. december 20-ikán kelt dokumentum volt, amelyről megjegyzik, hogy igen elrongyolott állapotban van, de meg intézkedései el is avultak. Itt nyilván az egyházi előírásokra céloznak, amelyeket a reformáció után nem tudtak vállalni. Az új céhlevelet két céhmester (rectores cehe) – Michael Bereczk és Mattheus Berkenyesy – és öt mester (magistri lapicidae simulque murarii), névszerint Szilágyi János, Kuthy János, Gyujtó Márton, Diószegi István és Petrus Keomiwes kérték mind a lapicida, mind a murari us mesterek nevében. Ennek megfelelően az oklevél bevezetésében megjegyzik, hogy céhükben, a „societas”-ban kétféle mesterek vannak: egyrészt a lapicidák (kő-művesek), akik értenek a kő finom és tiszta megmunkálásához, de egyben falat is építhetnek, másrészt a murariusok, magyarul rakók vagy rakó-művesek, akik a kövek faragásához nem értenek (fabricationem Lapidum sunt ignari et non perfecti), de annál inkább a falak és boltozatok építéséhez (1. articulus). A kőfaragás magasrendűségét nyomatékosan hangsúlyozzák. Ezzel szemben a murarius mestersége „ars inferior” (3. articulus). A lapicida mindkét mesterséget űzheti, a murarius ellenben csak a sajátját. Ha a murarius mégis kőfaragásba kezdene, kiváltképpen a mester-munkához (janua capitulata) tiz forint birságot fizet és abba kell hagyni a munkát (34. articulus).

A mesterségek és ezzel együtt a céh összetételének világos meghatározása után következik városvédelmi kötelezettségük szabályozása (1. articulus). A céh bástyája, illetve tornya, a „turre antiqua” a déli falban a szabók bástyájától, (vagyis a délkeleti sarokbástyától) a harmadik volt, az egykori Torda utcai kiskaputól keletre az első. Ezt tartozik a céh rendben tartani, minden romlásából megépíteni és egyben készenlétben tartani minden hadiszerszámát, ágyuit, puskaporát. Ez a feladat egyenlőképpen hárult mind a lapicida, mind a murarius mesterekre. A bástya elnevezése „turre antiqua” arra mutat, hogy ennek az építése megelőzte a céh 1525 hivatalos megalakulását. Nyilván még a XV. században építették,

és már akkor a lapicida és murarius mesterekre bízta. Abban az időben a műhelyek fejlődése a céhes közösség felé fordulhatott, illetve azt készítette elő.

A bevezetésből kiviláglik, hogy maga a céh nagyra becsülte és tisztelte tulajdon mesterségét, és ezért ennek gyakorlását a jó és szép munka érdekében kívánta szabályozni. Ez mutatkozik meg a tanulók, inasok (novellus, tyro, servus mercenarius) képzésében is, amelyet nagyon lelkiismeretesen szabályoztak és végeztek. A tanulásra jelentkezőnek először igazolnia kellett tisztességes (törvényes) származását, különben nem vették fel (2. articulus). Viszont szabadon választhatott a két mesterség között. Mesterét vagy maga választotta, vagy a céhmesterek jelölték ki „observato ordine et equitate”. Mesterénél 15 napi próbaidőt töltött azért, hogy vajon a mester a tanulót, ő pedig mesterét, megszeretik-e egymást kölcsönösen (mutuo adamabunt), vagy sem. Ha ez nem következett be, akkor a céhmesterek más mesterhez rendelték (3. articulus). Ugyanigy más mesterhez rendelték, ha mestere kegyetlensége miatt távozott és ezt hitelesen igazolta (4. articulus).

Ha a jelentkező a lapicida mesterséget akarta megtanulni, 5 évig kellett dolgoznia mesterénél, a lapicidák fiai azonban kivételesen csak 4 évig. A murarius inasok pedig csupán csak 3 évig tanultak, lévén az a mesterség alábbvaló (3. articulus). A tanulóévek kitöltése után azonban kötelesek voltak még 6 hónapig dolgozni mesterük műhelyében a szokásos bérért (6. articulus). Ha pedig az inas nem töltötte ki a tanulóéveit, akkor még napszámos munkát sem vállalhatott (5. articulus). A servus mercenarius mesterét a céh jelölte ki és annál kellett dolgoznia egy esztendeig (7. articulus). Mindezekkel a szabályokkal a munka jó minőségét és zavartalan folytatását kívánták biztosítani. Az anyagbeszerzés érdekében pedig úgy rendelkeztek, hogy mindegyik servus mercenarius köteles mestere számára elegendő követ fejteni (9. articulus). A mesterség tanulását tehát az alapoknál kezdhették. Megjegyzendő azonban, hogy a kőműves inasokon kívül hivatásos kőszegők is dolgoztak a bányákban.

Ha pedig a servus mercenarius nem hajlandó a szabályokat teljesíteni és mesterét szolgálni, sőt idegen helyeken nemeseknél folytatja mesterségét (in locis extraneis seu apud nobiles artem suam exerceret), akkor az nem dolgozna tik a városban, a céh privilegiumait nem élvezheti, sőt szerszámát is elveszik (10. articulus). Amíg a servus mercenarius el nem készíti a mesterremeket, nem házasodhatik, céhjelvényt nem kaphat, ünnepi lakomát sem rendezhet a céhnek (11. articulus). Ha pedig a mesterremek elkészítése előtt mégis megházasodik, a céh jogait nem élvezheti, mesterségét csak saját kezével folytathatja, kontárnak tekintik, a városban nem dolgozhatik másokhoz társulva sem (13. articulus).

A céhlevél leglényegesebb része a 12. articulus, amely a mesterremek mi-benlétét határozza meg a lapicida mesterségben. A lapicida mesterremeke a „janua capitulata”, azaz – mint a további szövegből kitűnik – olyan ajtó „melyék”, amelyet cannelurás pilaszterek (columnae virgatae) kereteinek, a pilasztereket fejezetek diszítik, (capitellis ornata) és az utóbbiak helyes proportiókban (in legi-

tima proportione) készülnek és a méretek mindennemű részletben egymásnak megfelelnek (omnia dimensionum genera recte correspondeant). A megfogalmazás oly szabatos, és annyi esztétikai és stílusértéket tartalmaz, hogy építészeti traktátusba is beillenek.

A lapicida második mesterremeke egy keresztboltozatos helyiség megépítése volt (domus seu holocausti testudinem fornicemque in formam crucis), amelyet mesterénél dolgozva kell valahol elvégeznie „helyesen és tartósan” (recte ac modo durabili preparat). Jellemző, hogy még mindig a keresztboltozat az eszményi építészeti megoldás – jóllehet új formában. A mesterremek gyanánt épített boltozatos helyiséget a helyszínen vizsgálják meg a céh rektorai és jeles mesterei, ugyanakkor a jelölt tartozik „modum ac mensuram illius fornicis preperande delineare”. Tehát a műszaki rajzban is jártasnak kell lennie. Ha pedig ezt a feltételt nem tudja teljesíteni, és tudatlannak találtatott (in ipsius testudinis edificande delineatione ignarus ruerit compertus), akkor az építkezéstől elmozdították és további tanulásra utasították mindaddig, amíg az általa épített boltozat „fornix illa pro suo magisterio sit et recipiatur”. Az az inas, aki mindkét mesterremeket becsületesen és jól megcsinálta, valóban fel volt készítve mindennemű építkezés elvégzésére. A kolozsvári mesterek ennek a kitűnő iskolázottságnak köszönhatték jó hírnevüket Erdély-szerte.

Feltűnő azonban, hogy a 12. articulus a murarius inas mesterremekéről nem szól. Ez csak közvetve derül ki a 16. articulusból, amely szerint a murarius inasok nem kötelezhetők „ad magisterium janue capitulate”, tehát ajtókeret faragására, hanem „sed fornicem (modo quisupra) impetret a suo magistro preparandam”. Tehát tanultságuk próbája a boltozás.

Minekutána a lapicida mesterremekét elfogadták, ünnepélyesen felvették a céhbe és ugyanakkor átadták neki a mesterjelvényt (signum magistrale). Ugyanekkor az új céhtag nagy ebédre hívta meg a céh összes mestereit (14. articulus). A felvételt jelző „signum magistrale” valószínűleg a mesterjegy lehetett. Erről a továbbiakban úgy rendelkeznek (43. articulus), hogy 25 dénár birságpénzt fizet az a mester, aki nyilvános gyűlésen a mesterjelvényét lerajzolni nem tudja: „signum magistrale sibi ordinatum et extradatum publica dieta manu propria delineare ignoraverit”. A fennmaradt emlékek tanúsága szerint a mesterjegyek valóban a század végéig használatosak voltak.

A kívülről jött, de belföldi servus mercenarius, aki mesterségét Kolozsvár városában kívánja folytatni, az általa választott mesternél 15 napig dolgozhatik, utána bizonyosságot kellett tennie tisztességes származásáról és tanultságáról, inas-éveinek kitöltéséről. A továbbiakban igazodják a céh szabályaihoz (15. articulus) és irassa be nevét a város polgárkönyvébe (20. articulus).

P32 A céhen kívüli mesterek, legények, inasok csak saját kezükkel munkálkodhatnak családjuk fenntartására, tanulókat, inasokat semmiképpen sem tarthatnak, másokhoz nem társulhatnak. Ha mégis a szabályok ellen cselekednének, szerszámaik

elvétnak (36. articulus). A céhes mesterek az ilyen kontárokkal együtt nem dolgozhatnak (37. articulus).

Számos articulus szól a munkafegyelemről, mely kiterjedt mind a legényekre, inasokra, mind a mesterekre. Országos érdek fűződött hozzá. Amikor a fejedelem vagy a város szükségéről volt szó, a céhmesterek tartoztak azonnal kijelölni a megfelelő mestereket és inasokat elegendő számban és a munkára kiküldeni. Ha a parancsnak valaki nem engedelmeskedett, azt egy időre eltiltották mestersége folytatásától Kolozsvár városában (24. articulus), ha pedig maga a város építtetik (*civitas hac edificatur*) mindegyik *lapicida* és *murarius* tartozott szorgalmasan részt venni a munkában és ezzel hazáját szolgálni „*ut patrie servire debent*” (25. articulus).

A kollegiális tisztesség megőrzése érdekében szigorúan eltiltják a mestereket attól, hogy felebarátjuk szerződéses munkájába beleavatkozzanak, vagy azt megbízójuk előtt ócsárolják, vagy éppen jogtalanul és méltánytalanul kisajátítsák (27. articulus). Hasonlóképpen tiltják egymás kölcsönös ócsárlását (47. articulus). Aki pedig más inasát elcsalja, birságot fizet (33. articulus). A szegény mesterek védelmére pedig úgy rendelkeznek, hogy egy mester se tarthasson többet 3 tanulóinasnál (*novellos*), mert úgy méltányos és igazságos, hogy a szegény mestereknek is jussanak „*tam novelli quam servi*” (32. articulus).

Egy mester sem vállalhatott egyszerre több munkát különféle helyeken (29. articulus). A vállalt munkát pedig félbehagyni szigorúan tilos volt. Ha valaki szerződéses munkáját mégis befejezetlenül hagyta, a rektoroknak kellett más mestert a munka gyors befejezésére rendelni. Addig az a mester más munkát nem vállalhatott (28. articulus). A tanulók pedig a céhnek sem rendezhettek lakomát, ha nem fejezték be 15 napon belül a munkájukat (19. articulus). Rendelik továbbá, hogy a munkát gondosan végezzék, ami kárt, hibát csinálnak, az tartoznak kijavítani (30. articulus). A kövek megőrzéséről, szállításáról, az „állás” csinálásáról pedig gondoskodjanak (31. articulus).

A jó rend kiterjedt a céh lakomákra, ahol ki-ki tartozott a kijelölt helyre ülni (43. articulus), az inasok pedig felszolgálni (17. articulus). A zenebonát keltőket, hangoskodókat, szitkozódókat szigorúan megbüntették (46. articulus).

Részletesen szól a céhlevél a „*societas*” belső szervezetéről, kormányzásáról. A céh igazgatására évenként három rektort, azaz céhmestert választottak az idősebb, tapasztalt mesterek közül, akik mind képességeikkel, mind erkölcsi megbízhatóságukkal kiváltak: „*in artibus ingenio ac morum probitate excellentiores*”. A hármas csoportban egy mindig szász volt (22. articulus). Ez az arányszám világosan mutatja a magyar *lapicidák* jelentőségét és tulsúlyát. A céhmesterek beiktatásakor a szenátusból meghívott két esküdt polgár előtt megesküdtek a törvények (*leges*) és a céhszabályok (*articulos*) megtartására, ugyszintén arra is, hogy a házak becslésekor – ami az ő tisztjük volt – becsületesen és valóságosan értékelnek (22. articulus). A rektorok kötelesek voltak minden hónapban összehívni az egész *societast* és gyűlést tartani, amelyen a sérelmeket, panaszokat orvosolták és a szükséges dol-

gokról tanácskoztak (38. articulus). Egy éves szolgálatuk után, Szent Pál megtérése napjának (január 25) az előestéjén, elszámoltak a céh vagyoni állapotáról, az ünnepen pedig letették a tiszttüket.

Szólnak még az articulusok a tagok magánéletéről, terheik közös hordozásáról. A temetéseket négy ifjumenterre bízták (39, 40. articulus). Az özvegyek egy évig folytathatták férjük mesterségét, ez időre a tanulókat és az inasokat is megtarthatták (41. articulus). Az idős, megrokkant, vagy sebesült, sérült tagokat a céh jövedelméből „pio ac Christiano zelo” segítették, és ugyanígy a beteg és sebesült legényeket, inasokat is (novellos servosque).

A céh jövedelme részben a tagdíjakból, és a különféle birságpénzekből tevődött össze. Mindkét fajta taksa elég nagy volt: az inasok tanulóéveik kezdetekor két forintot fizettek, mesterré avatásukkor újból két forintot: a birságpénzek a néhány dénáros összegtől 25 forintig emelkedtek. A legnagyobb birságot, azaz 50 forintot a céh saját magára (universa societas) szabta ki, és pedig arra az esetre, ha a nagy gonddal összeirt szabályokat (magna cura inventos, examinatos, correctos et approbatos articulos) részben vagy egészben megszegnék. Tehát a fegyelem mind az egyes tagokra, mind az egész céhre igen nyomatékosan kötelező.

A céhszabályzat nagyon erősen körülhatárolta a céhtagok, valamint a legények, inasok életét. Viszont teljes volt a szabadság a munkavállalásban, a megbizókkkal közvetlenül köthettek szerződést (conventionem). Ugyanígy az építtető is – legyen az városi polgár (civis et comansor noster) avagy vidéken lakó nemes (nobilis extraneus) – szabadon hívhatta meg azt a mestert munkára, akit akart, sőt, ha a megegyezés nem sikerült, szerződést nem kötöttek, joga volt más mestert megbizni és azzal szerződést kötni (26. articulus).

A céhszabályzat a bérkérdésben is intézkedik, amennyiben az inasok és napszamosok (servi lapicidarum simul et murariorum mercenariorum) heti bérét a téli időszakra (szeptember 8-ától husvétig) 35 dénárban állapítja meg, a nyári időszakra husvétől szeptember 8-áig 60 dénárban. Ezek lehettek a minimális munkabérek, amelyek akkor mégis sokat jelentenek, hiszen a tyuk ára 4 dénár volt, a ludé 10, 60 dénáron pedig báránybőr subát lehetett vásárolni. Más adatok nagyobb munkabérekéről is tájékoztatnak. Az 1571-es marosvásárhelyi országgyűlés árszabályzata szerint „az rako kűmiveseknek a ki mester” egy hétre egy forintot és ételt-italt adjanak, a legénynek 60 pénzt, azaz dénárt. 1584-ben a Torda utcai kisajtó építésekor a kőműves mesterek fejenként 32 dénárt kaptak egy napra. A Széna utcai kisajtó építésekor a kőműves mestereknek napi 28 dénárt fizettek, a legényeknek 20 dénárt, az inasoknak 16 dénárt. Gyakran előforduló napibér a 25 dénár. A különleges faragott munkák (ajtók, ablakok, stb.) díja ez időben még változó, limitatiojukra csak Bethlen Gábor idejében került sor. Elszórt adatokat azonban találhatunk. Például 1590-ben Keomies Pétertől egy ajtó melyéket vagy kő ajtót, 5 forinton vettek. A finomabb munkák értékelése szempontjából igen tanulságos Wass György szerződése kolozsvári mesterekkel, mely mint e korból egyedül fennmaradt

magyar nyelvű kőfaragó szerződés (1588) igen jelentős. Wass György 7+4 ablak és 5 ajtó kifaragásra adott megbízást és mindezekért ígért 71 forintot, két köböl búzát és 3 sajtot. A készpénzt elosztva a darabszám szerint durva számítással kb. 4 1/2 forint jön ki, amely megtoldva az élelemmel eléri, sőt talán meg is haladja a fent említett 5 forintos átlagot.

A céh amiképpen a fentebb felsorolt articulusok mutatják, igen komolyan vette a munkafegyelmet és mindenáron igyekezett azt biztosítani. Ennek a gyakorlati szükségességét élesen világítja meg az a per, amely 1569-ben Mikola István, szamosfalvi birtokos nemes és Komies Ambrus között folyt. Az egymásnak ellentmondó, egymást vádoló tanuvallomásokból zürzavaros kép tárul elénk. Az egyik fél tanui vallják, hogy Ambrus mester félnapot sem dolgozott, a legények, mivel hiába várahoztak mind a kő- és mésszállítmányokra, mind a segédekre, az apróművesekre, szétszéledtek. Az egyik a folyóparton elaludt, mások elmentek halászni, sőt horribile dictu a kocsmába is inni, egy részük vissza sem tért, hanem a mezőn aludt. A késelem, zavar oka – úgy vallják – Mikola mulasztása volt, a megígért segítség elmaradása. Mikola tanui viszont erősítik, hogy gazdájuk teljes készülettel jelent meg, még arató jobbágyait is mozgósította, Ambrus mestert pedig többször hívták, de nem jött. Az ellentmondó vallomások után a bíró bölcs ítélettel egyik felet sem igazolta, hanem elrendelte a megkezdett munka sürgős befejezését, a költségeket pedig a megegyezés szerint tartozott mindkét fél viselni.

Súlyosabb volt a helyzet, amikor országos feladatokról volt szó, amikor a fejedelem parancsára kiküldött kőművesek engedetlenül elmaradtak. Mikor Kalmár János kolozsvári polgár 1579 júniusában a gyulafehérvári udvarban járt, aggodalommal „értette az fejedelem haragját a kőművesek felől, hogy az fejedelem miére /művére/ nem mentenek volna,” és ebben a feszült helyzetben Gálfi János tanács urnak és Kovácsóczy Farkas kancelláriusnak narancsokkal kedveskedett, „hogy az fejedelem haragját szállítsák”.

Az építkezések gyakorlati nehézségeiről sok panasz van feljegyezve a tanácsi jegyzőkönyvekben és a számadási könyvekben. A mulasztások miatt fontos építkezések igen vontatottan haladtak, újabb rendelkezésekre volt szükség a munka valószínűsleges befejezésére. Különleges nehézségekkel küszködtek a jezsuiták fejedelmi alapítású kollégiumuk építésekor: hol a pénz, a fejedelmi segély kiutalása késett, hol anyag nem volt, hol ember nem volt. A protestáns lakosság keményen ellenállt, helybeli mestert alig kaphattak. Itáliából kértek muratore architetto-t, Rómából hozattak kőműveseket.

A nehézségek ismeretében érthető a céhszabályzat szigorú rendelkezései, megkötései, amelyeket a nagy célok, a szép és jó munka érdekében adtak ki. Itt jutunk el a dokumentumokban megnyilvánuló stíluskérdésekhez, építészet- esztétikai kivánalmakhoz, – mert ilyenek is vannak és ezek kiváltképpen értékesek.

E korszak építészeti felfogása, stílustörékvései két nyilatkozatban tárulnak elénk. Érdekes módon, az egyik a céh, illetve a lapicida mesterek, a másik a megrende-

lő építészeti gondolkodásáról tájékoztat. A céh maga építészeti eszményét a mesterremek leírásába foglalta bele, amely szószerint így hangzik: „una janua capitulata ex lapidibus fabricanda, capitellis ornata, cuius columnae sint decenter virgatae et omnia eius capitella in legitima proportione secundum omnia dimensionum genera recte correspondeant.” Bámulatos ez a kifejezés „janua capitulata”, szebben, szemléletesebben és tömörebben aligha lehetett volna megfogalmazni a renaissance kapuzat építészeti eszményét. Valóban a kapu- vagy ajtókeret hangsúlyos jellegzetessége a pilasztereket vagy oszlopokat koronázó fejezet, az ajtó kiváltképpen való ékessége (capitellis ornata). Az oszlop – illetve pilaszter-fejezeteknek ilyen ünnepléses kiemelése arra emlékeztet, hogy a legmodernebb renaissance kutatás mennyire nagy súlyt helyez az oszlop- és pilaszter-fejezetek tanulmányozására, eredetkérdésére. A kolozsvári mesterek jó érzékkel ismerték fel az oszlop- és pilaszter-fő jelentőségét. Ugyanez a finom építészeti érzék nyilatkozik meg a mesterremek további leírásában. A szép pilaszter-főkhöz kannelurás törzsek illettek, (columnae virgatae), amelyek párhuzamosan futó merőleges vonalaikkal felvezetnek a fő ékességhez, a fejezetekhez. Ismerték továbbá ennek az építészeti szerkezetnek belső titkát: a méretek és arányok harmonikus egybehangzását, a helyes proportiók (legitima proportio) varázsát. Amiképpen hangsúlyozzák a méretek és arányok harmonikus egymásra vonatkoztatását, abból az az eszmény bontakozik ki, amit Leon Battista Alberti a renaissance nagy építész-teoretikusa egy századdal korábban a concinnitas fogalmával fejezett ki. Pedig a kolozsvári lapacidák távol éltek Itáliától, nem is voltak olaszok, mégis ennyire megéreztek a lényegét. A remekbe készült, finoman faragott ajtók azonban megfelelő környezetet is kívántak. Ezt is jó érzékkel és szerencsés módon határozták meg a kolozsvári mesterek a keresztboltozatos hangulatos intérieurökben, amelyek lágy ivelésekkel fogták körül a szinte ékszer gyanánt beléjük helyezett finom faragványokat. Ma már ezeknek varázslatos hatását csupán két helyiség érzékelteti: Petrus Minch monogramjával ékes boltozatos helyiség 1583-ból a Fő téren (19/20 sz., I. emelet), és egy másik a Monostor utcában (15. szám, földszint) a XVII. századból.

83

A megrendelő építészeti felfogásáról pedig az a szerződés tájékoztat, amelyet 1588-ban Wass György czegei birtokos kötött két kolozsvári lapacidával. A kívánt munka a következő volt: hét czirkalombeli ablak két festonosra, négy ziniyjes ablak két-két festonosra és öt ziniyjes ajtó. Mindezeket a faragványokat nyilván építendő kuriája számára rendelte. A szerződésben feltűnőek az építettőnek részletesen meghatározott kívánságai. Nem csupán ablakokat és ajtókat rendelt nagy általánosságban, hanem ő maga jelölte meg az ablakok és ajtók építészeti formáját. Annál sajnálatosabb, hogy kétségtelenül pontos meghatározásait inkább sejtjük, mintsem értjük, mivel semmiféle más, egybevetésre alkalmas szöveg ez idő szerint nem ismeretes. A feston francia eredetű szó, önmagában is feltűnő, jelentésében még inkább, mert füzért jelöl. Füzérdiszes ablak azonban ebben a korban nincsen. Inkább levéldiszes renaissance keretelésre gondolhatunk, éspedig – mivel a szerző-

des két festonos ablakot említ –, kettős ikerablak keretelésére. A kettős félköríves ikerablak ebben az időben a XVI. század derekán és a második felében igen gyakori volt (Szamosujvár, Alvinc, Egeres, Szentbenedek stb.). Még nehezebben megközelíthetők a többi kifejezések, a czirkalombeli ablak és a ziniizes ajtó, az előbbi talán a félkörívekre utal, az utóbbi talán a párkányra. Bármi legyen is a fenti építészeti kifejezések jelentése, annyi kétségtelen, hogy a megrendelő Wass György a tulajdon építészeti felfogásának megfelelő faragványokat kívánt. Vagyis korának építészeti formáiból kiválogatta a neki tetszőket és ezzel lényegileg meghatározta az építészeti kiképzést.

* * *

A mesterek és a munkaszervezet, valamint az építészeti felfogás megismerése után szükséges, hogy a munkálatok eredményei, a XVI. századi kolozsvári építkezések is elének táruljanak.

A fő építtető mecénás a városi magistratus volt, hatásköre egyaránt kiterjedt az egyházi és a világi építkezésekre. A munkák felett a városi tanács döntött, a költségeket pedig – beleértve a templomi építkezések költségeit is – a város sáfárai számolták el. Az építkezések gondviselésére a tanács rendelte ki a procuratorokat, építési biztosokat, illetve megbizottakat.

Az egyházi építkezések még a század elején a Szent Mihály templom északnyugati tornyának a felépítésével kezdődtek (1511-1526). Ezt a tornyot azonban 1586-ban villámcsapás érte, és tüze a toronysisakot elpusztította. Az új toronysisak – úgy látszik – zárt volt, mert 1612-ben „az toronybeli erkélyeknek ablakira lantornákat” csináltatnak. Ez a zárt toronysisak látható Egidius van der Rye Kolozsvárt ábrázoló rézkarcán is. A sok kisebb-nagyobb munkák közül megemlítendő még a sekrestye megcsináltatása 1588-ban. Ezt a feladatot Komiwes Péterre bízták.

Jelentősebb volt az u. n. kistemplom építése, tulajdonképpen a régi Szent János kápolna megnagyobbítása és ezzel egyben gyökeres átalakítása. Alaprajza, melyet Giovanni Morando Visconti térképéről (1691) ismerhetünk, hosszánegyszöget mutat, külső támaszt ó-pillérek nélkül, belsejében pedig kettős oszlop- vagy pillérsorral, az oszlopok száma 4-4. A templom hossza mintegy a nagytemplom felének felelt meg. A Descriptio (1734) írói szerint hat-hétszáz embert is befogadhott, országgyűléseket is tartottak benne. Az alaprajzból nyilvánvaló, hogy ez a gyökeres átépítés renaissance jellegű volt. Annál sajnálatosabb, hogy semmiféle maradványa sem ismeretes, pedig oszlop- illetve pillértípusának a megismerése különösen fontos lett volna. Mindazonáltal kétségtelen, hogy az oszlop- vagy pillér-soroknak ilyen jelentős alkalmazása a renaissance építészeti eszmény hatásos megnyilvánulása volt. A kistemplom átépítése az 1560-as években ment végbe, 1566-ban a sáfár megcsináltatta a fedelét, és a piac (Fötér) déli részére nyíló három ajtaját, nyilván ékesen faragott keretekkel. Ez időben fejezhették be a mun-

kálatokat, amelyek – a Descriptio (1734) tanúsága szerint – János Zsigmond fejedelem megbízásából és támogatásával folytak.

A Farkas utcai templomra is gondot viseltek, tornyát 1562-ben befedték. Mikor pedig a templom 1581-ben a jezsuiták birtokába került, kijavították kisebb-nagyobb hibáit, hiányait, és a katolikus liturgiának megfelelő új berendezéssel látták el. Még a jezsuita birtoklást megelőzően 1579 áprilisában a „cseri klostrom udvara kapuját” megcsináltatták. Kisértő a gondolat, hogy vajon ez a kapu nem azonos-e a ma meglévő nagy kapuval, amelyen 1762-es renoválási dátum olvasható, ennél azonban jóval korábban készülhetett. Az utóbbi elemei, részletei azonban nehezen illeszthetők az 1570-es évek stílusába. De meg az 1603-ban végbe ment rombolás olyan alapos volt, hogy alig maradhatott épségben valamilyen XVI. századi faragvány.

Az óvári domonkos klostromot – a domonkosok távozása után – Izabella királyné részére szállásnak alakították át. Az általa lakott részt „palatinum”-nak nevezték, amely a többször (1579) emlegetett nagy teremmel lehetett azonos.

Később, 1557-ben országgyűlési végzésből és Izabella királyné által rendelt évi támogatással ugyanitt iskolát alapítottak, mely a művelődés fontos tüzhelye lett. A királyi adományról büszkén szóltak az emléktábla sorai: „Donatio Regia sum...” A városnak is nagy gondja volt a scholara, a számadáskönyvek sok adatot jegyeztek fel a belső építkezésekről, átalakításokról, amelyek azt célozták, hogy az épület mind a professzorok, mind a tanulók részére alkalmas legyen.

A Magyar utcai templom (az egykori Szent Péter templom) is gyökeres átalakuláson ment keresztül 1591-1593 között. Az építkezés gondviselője Budai Tamás 1585-ben 375 forintnyi nagy összegről számolt el, tehát az átalakítás igen jelentős lehetett. Majd 1593-ban a templom új ablakokat – nyilván renaissance-stílusúakat – kapott, ezeket Kwmies Máté rakta be, és feltehetőleg ő is faragta.

A szorosán vett városi építkezések között a legjelentősebb a régi tanácsház átépítése volt 1578-ban. Alighanem ekkor alakíthatták át a régi gótikus épületet az új stílusban. Sajnos, ennek sem maradt semmiféle nyoma. Csak sejthetjük, hogy az az új kemence „melyék,” melyet Kwmijes Péter „az alsó tanácsházban” csinált, legalábbis egyenrangú volt a Wolphard-Kakas-ház hasonló faragványával.

A magistratus humánus gondolkodására jellemző, hogy a közjót szolgáló intézményeket hathatósan pártfogolta. A régi – még XIV. századi alapítású – Szent Erzsébet ispotálynak, mely egyszersmind szegényház is volt, szorgalmasan gondját viselte. 1557-ben pedig közgyűlésileg határozta el a városi „feredőház” építését, melynek felügyeletével Heltai Gáspárt bízták meg. Tornácos épület volt, melyhez 1568-ban sudatoriumot is építettek.

Külön jelentőségük volt a városhalak, kaputornyok és bástyák építésének. Tulajdonképpen ez volt a város monumentális építési feladata, melyre igen nagy gondot fordítottak mind védelmi szempontból, mind rangkérdésből, hiszen éppen a

43-45 városfalak és tornyok voltak a város méltóságának hangsúlyos és szemléletes kifejezői. (3-4. kép).

A városfalak tulajdonképpen már a XV. században kiépültek. A munkát Zsigmond idejében kezdték el és körülbelül Mátyás korában fejezték be. Mindazonáltal a XVI. század elején újabb építkezésbe fogtak, melyhez mint „labor egregius”-hoz jelentős adókedvezményt kaptak II. Lajostól. De később is – végig az egész XVI. századon át folytonosan építkeztek. A haditechnika fejlődése és az idő vasfogának a rombolása ezt folytonosan újra meg újra szükségessé tette. Mindamellet az építettő magistratust a monumentális utáni vágy is áthatotta. Ezt bizonyítja éppen a kapubástyák új kiépítése, nemkülönben az építési emléktáblák. Az utóbbiak igen értékesek, mert bevilágítanak a magistratus gondolkodásába, azonkívül tájékoztatnak az építkezést elrendelő birákról és az építkezésekre gondot viselő procura torokról, építési megbizottakról.

Az építettő fő- és király-birák között találjuk Ferenczi Antalt (1544, 1581), Budai Tamást (1580), Munich (Minch) Pétert (1580 körül), Pulacher Istvánt (1580), Wolphard Istvánt (1581). Építési biztosok (procurator) voltak a Széna utcai kis ajtó építésekor Budai Tamás és Veress György 1574-ben, a Szamos-híd építésekor 1580-ban Valentinus Col (Kohl), Székely Jakab, Ladislaus Preiber: a Monostor kaputól észak felé, az Óvár felé huzódó várfal építésére illetve héjaztatására Breyber (Preiber) László és Szabó György viseltek gondot 1582-ben. A Középkapu őrházának építését 1581-ben Wolphard István főbíró irányította. A Középkapu tornyának építését pedig 1594-ben Ispoli mesterre és Nyirő Dánielre bízta. Diószegi István lapicida-mester mint építési megbízott működött Miklós deákkal együtt az óvári fogház építésekor.

179-180 Az építési emléktáblák közül a koraiak azok, amelyeken két féloszloptól határolt mezőben a város címer látható un. olasz koszoruban (Muzeum). A két dombormű csaknem azonos, nyilván egyidejűleg készültek, évszámuk azonban töredékes, csupán a két első számjegye maradt meg: 15... Származási helyük sem ismeretes. Egyszerűségükben is megkapó faragványok, finom levélsoros keretelésük, tiszta és levegős kompozíciójuk a kora cinquecento irányához kapcsolódik. Viszont későbbi renaissance jellegű a Szamos-híd emléktáblája Báthory Kristóf címerével 1580-ból

181 és az északnyugati várfal 1581-es emléktáblája, melyen a Báthory-cimert érdekes módon albába és stólába öltözött angyalok tartják. Mindkét emléktábla önérzetesen hangsúlyozza, hogy a híd, illetve a városfal „publicis civitatis expensis” készült. Közvetlenebb, a városi polgárok gondolkodásába bevilágító feliratok szövegét őrizte meg az 1734-ben készült város-leírás (Descriptio). A Szamos-híd nyugati oldalán magyar felirat hirdette: „Építettett ez erősség Istennek segítségéből és az városnak akarattából.” A Szappan utcai bástyatornyon klasszikus latin mondás ékeskedett: „Fortior est qui se quam qui fortissima vincit moenia, nec virtus altius ire potest.” A Szamos-híd őrházán pedig latin felirat örökitette meg Ferenczi Antal főbíró cselekedetét, aki a halálos pestis veszedelem közepette „sui memor officii

hoc opus fieri curavit, ut inter mortem et pericula exstaret momentum, se patriam et bonis legibus et publicis aedificiis ornare voluisse. 1544”. Alig van építési felirat, mely ennél szebb, bátrabb, etikailag mélyebb lenne.

A városfal kapuira és bástyáira vonatkozó feljegyzésekből arra is lehet következtetni, hogy egyik vagy másikerősség – főként a tornyok – nem csupán a gyakorlati védelmi célt szolgálta, hanem a város hangsúlyos ékessége kívánt lenni, a monumentalitás jegyében. Ilyen építkezésnek tekinthető a Magyar utcai kaputorony (1580-1589) és a Középkapu tornya (1594), illetve a régebbi torony átépítése, felmagasítása. A Középkapu volt a városfal leghangsúlyosabb pontja, tornyát óra diszítette, a város kürtöse benne székelt. A művészileg jelentős bástyák közé tartozott még a „turre speciosa”-nak nevezett bástyatorony (a Monostor-kaputól északra), melynek legfelsőbb emelete Báthory Kristóf fejedelem kedvelt tartózkodási helye volt.

Gondoskodtak továbbá a kapuk és bástyák illő ékességéről, a címerekről is, a város és a fejedelem hatalmi jelvényeiről. Erről tanuskodnak a fent ismertetett címerkövek, valamint a számadáskönyvek adatai. 1556-ban Kepyro Antal „az kapura chimerth chynalth”; 1587-ben a Magyar utcai kapu közelében levő bástyatoronyra a sáfár gondoskodásából vitorla került, melyre „varas chimeret irattam”. 1591-ben a Hid kapura új címerkövet faragtattak. Ez sajnos még a XVII. században elpusztulhatott, a Descriptio írói sem emlékeztek meg róla 1734-ben.

A városfalakba a humanista műveltségű magistratus római feliratos köveket is falaztatott. Ezekről részletesen ír Szamosközy István történetíró; az olasz jezsuitának, Antonio Possevinonak is feltűntek.

A városi építkezések sorában jelentős helyet foglaltak el a kőhidak. Közülük a Szamos kőhidja válik ki (1578-1580). Műszaki szempontból tekintve nagy teljesítmény lehetett, hiszen a havasi pataktól gyakran erősen megduzzadó, vadul rohánzó folyót kellett áthidalni. A magistratus büszke is volt alkotására, a hidat négy címer és két feliratos tábla ékesítette.

* * *

A XVI. századi kolozsvári építkezések sorában teljesen különálló jelenség a jezsuita kollégium. Báthory István király alapította 1579-ben (fundatio prima), testvérbátyja Kristóf fejedelem támogatta, az ország és a város javára Akadémiának szánták, mégis, mivel sem a hely, sem az időpont megválasztása nem volt szerencsés, a nagy terv eleve magában hordta a pusztulás csiráját. A nehézségek a kollégium építéskor azonnal jelentkeztek. A magistratus úgy vélte: „nagy egyenetlenségtől, háboruságtól félő a’ dolog” (1580. ápr. 2.) és szorongva figyelte a jezsuiták terjeszkedését. A Báthoryak valóban fejedelmi módon pártfogolták az Erdélybe hívott rendtagokat. Bőkezűen nekik adományozták a kolozsmonostori apátságot, az egész uradalmat összes falvaival együtt, azután Kolozsvárt az egykori minorita templomot és kolostort nagy kertjével és összes tartozékaival egyben, most már az építendő kollégium részére. De a jezsuiták ezt is szűknek találták, két újabb há-

zat csatoltattak a fundushoz. Majd pedig a ferences apácák egykori klostromának az átadását kívánták. A tervek nagybodásával a költségek felette megnövekedtek, ami Kvacsóczy Farkas kancellárt megdöbbentette. Csak nagy késedelemmel jelent meg Kolozsvárt a fejedelmi fundatorral, amikor is 1580. április elején az építendő kollégium helyét kijelölték a Farkas utcában, az egykori apáca kolostor telkén. Az építkezések irányításával Sunieri provincialis pater Jacobus Wujek erdélyi prefektust bizta meg még ugyanez év elején, azaz 1580 januárjában. Az építkezéseket meg is kezdték 1580 tavaszán, ugyanakkor a fővenyhomok szállítására a fejedelem két lovat küldött, később pedig mésszel és építőfával látta el őket.

A munka mégis lassan haladt előre. Pater Wujek június 28-án irt levelében úgy nyilatkozott, hogy az eretnek polgárok minden módon akadályozzák az építést. De ugyanakkor őszintén megjegyezte, hogy a késedelem oka „modo lapides, modo pecuniae, modo alia atque alia desint”. 1581 tavaszára csak nagyjából készült el a kollégium épülete, a kolostor renoválása szintén csak félig-meddig. Mégis májusban a fejedelem jelenlétében a kollégiumot ünnepélyesen megnyitották. P. Wujek május 29-ikén István királyhoz intézett jelentéséből azonban teljes mértékben kiviláglik az építkezés befejezetlen volta, sok hiánya. A bajok oka, P. Szántó István jezsuita 1581. augusztus 22-én kelt jelentéséből derült ki: P. Wujek hozzá nem értésből, tudatlanságból – tanácsot nem kérve, de nem is fogadva el – rengeteg kárt okozott: „quae aedificavit, iam ruinam minantur, alia quod non apto loco sunt facta, oportebit destruere. Item multa simul incipit et nihil perfecit.....” és hosszan sorolja fel a bajokat, a konkrét hibákat. Ebből a szomorú jelentésből kiviláglik, mennyire fontos személy volt az építkezést irányító megbízott (procurator, provisor vagy esetleg a castellanus), mennyire tőle függött az építkezés előrehaladása, jó végezhivitele és mennyire az ellenkezője következett be, ha tisztjét felületesen, hanyagul és tudatlanul végezte.

P23 A kollégiumi építkezések nagy ügyel-bajjal haladtak előre olyannyira, hogy Szántó István 1583-ban azt javasolta Possevinonak, hogy a kollégium építését (fabrica collegii) egyedül Maximusra bizzák, Wujek pedig ne avatkozzék bele. Maximusról sajnos többet nem mond és így kérdés, hogy rendtag volt-e vagy sem. A „pater” elnevezés elmaradása, inkább az utóbbit valószínűsíti. Feltehetőleg ugyan ebben az évben, 1583-ban dolgozhatott a kollégiumon egy olasz mester, akit 1584. február 27-én P. Capeci így emlegetett nagy elismeréssel: „Un mastro Gioan Pietro che fabbricava al collegio.”

1583-1584-ben az építkezések mindenesetre befejeződtek. De a hozzá fűzött remények nem teljesültek. 1585 márciusában István király úgy nyilatkozott, hogy „nulla sit frequentia auditorum”. Ezért a kollégiumban filozófiai és teológiai előadásokat is akart tartatni. A király terveinek bővülésével párhuzamosan a jezsuiták kívánságai is megnövekedtek. Pater Wujek 1582-ben újból igen szűknek minősíti a kollégium területét. Campani provincialis pedig 1586 júniusában in levelében arról álmodozik, hogy az óvári templomot és klostromot is meg kellene sze-

rezniök. 1601-ben pedig a városi magistratus rémületére a Király utcában is birtokba vettek egy házat.

A kollégium kifejlesztésével párhuzamosan (1580-1582) alakul ki a szeminárium építésének a terve is, amelyet a jezsuiták XIII. Gergely pápa és István király együttes támogatásával akartak megvalósítani és pedig olyanformán, hogy külön épület emeltessék a nemes ifjak részére, ismét külön épület legyen az egyszerű személyek részére (*l'altro di persone communi*). De végül is jobbnak látták egyet építeni. Az alapító okiratot Báthory István király 1583. február 13-án adta ki, melyben hangsúlyozta, hogy az építendő szeminárium egyformán legyen mind a nemes, mind a nem nemes ifjak szolgálatára (*seminarium quoque iuvenum et nobilium et plebeiorum*). Kevéssel utóbb, 1583 tavaszán a jezsuiták a felállítandó szeminárium részére nagy nehézségek árán egy házat vásároltak. Possevino 1583. december 29-én a domonkos, kolostort kérte a királytól, ahol ez időben protestáns iskola működött az országgyűlés határozatából. Kérésük ezért nem volt teljesíthető. Tehát valamilyen más terület után kellett nézni. A következő évben, 1584-ben a városi tanács – Kendi Sándor unszolására, ki a király határozott akaratára hivatkozott – végre hozzájárult ahhoz, hogy a jezsuiták a kollégiummal szemben, a Farkas utcában 3-4 házat megvásároljanak. Pater Campani 1584. február 26-án meglegedetten jelenti, hogy a kiszemelt terület a legszebb helyen van: „*in più bel sito, per essere su la piazza delia chiesa, con aria libera et meridionale davanti et settentrionale a dietro.*”

A szeminárium építéséről már 1583. december 29-én Possevino így nyilatkozott István királynak: „*Operarios Roma procuravi insigniores. Quattuor fabri mura-ri statim sint missi.*” Mennyi valósult meg ebből, nem tudjuk. A fent említett vásárlás után, azaz 1584. február 27-én Pater Capeci rektor ismét külföldi mestert kért Aquaviva jezsuita generálistól: „*mi mandi a tutti modi un mezzo architetto, qual sia ancora un intiero muratore, quale qui è il nostro Josefo.*” Gioan Pietrora is gondolt, aki a kollégiumot építette. De őt mégsem merte kérni, mert kedves a kollégiumnak, hanem egy hozzá hasonlót. Szomorúan hangsúlyozta, hogy jóllehet évi 1000 aranyuk van az építkezésre, mégis „*per non haver un fedele, se ne va gran parte in niente.*”

A folytonosan megújuló nehézségek hatására pater Campani provincialis már 1586. július elején saját építőműhely felállítására gondolt. Erről így irt Aquaviva generalisnak: „*Academia adest Claudiopoli ad formandos sibi operarios.*” 1597. május 25-én pedig privilégiumot kaptak a fejedelemtől „*ut possint opifices artifices conducere, alere, ex tyronibus curare promoveri in magistratus.*” 1602-ben pedig „*privilegium collegio Claudiopolitano datur habendi architecto.*” Minden módon függetleníteni akarták magukat a saját műhely felállításával, kézművesek kiképzésével, egészen a mesterfokozatig. Törekvésük azonban beleütközött a városi céhek, elsősorban a kőfaragó-céh érdekeibe. Az 1603-as nagy rombolásnak ilyen indítókai is lehettek.

A jezsuita épületek, a kollégium és a szeminárium nem voltak hosszú életűek, mégis stílustörténeti jelentőségük igen nagy. A kollégiumról a krakkói jezsuita diarium ezt vallja: „gymnasium regio opere extractum”. Valóban így is volt. A kollégiumot a fejedelmi fundator tervezte, ugyanaz, aki a váradi vár építését irányította. Bár számos adat szól róla, nevét nem jegyezték fel, csak annyit tudunk róla, hogy olasz volt. Az építkezés végbevitelében pedig Gioan Pietro muratore-architetto-nak volt nagy része. Már ezekből az adatokból is kiviláglik a kollégium épületének merőben olasz jellege. Méginkább ezt hangsúlyozza néhány elszórt megjegyzés. 1580. április 11-én pater Wujek így irt a tervezett épületről: „exornantur scholae 5, una cum porticibus et columnis ex utraque parte, area erit satis ampla. Tertia vero pars suo tempore eodem modo absolvi poterit. „Ezzel egybehangzik pater Szántó István 1581. szeptember elsején kelt jelentése: „scholae magnificae erunt cum porticibus et quadratae figurae, quorum dimidia pars iam est finita.” Ezekből a megjegyzésekből kibontakozik előttünk a kollégium egykori épülete négyszögű alaprajzával, oszlopsoros „porticus”-okkal övezett tágas udvarával. A kollégium képében valójában egy olasz palazzo-típusú épület állott Kolozsvár szívében, mintegy husz esztendeig. A további tervek megvalósítása, – a szeminárium felépítése a kollégiummal szemben és ezzel együtt a templom előtti tér új építészeti kialakítása – csak fokozhatta a hatást. A kolozsváriak – építkező polgárok és céhbeli mesterek egyaránt – új, most már későrenaissance formákat láthattak az épületen és megismerhették az árkádos, oszlopos udvar szépségét egészen közvetlenül. Bárha tornácos, oszlopos udvar kolozsvári polgárházban nem maradt fenn, írott feljegyzések tesznek tanúságot arról, hogy ilyenek voltak, mind fából, mind kőből. Ezeknek a kialakításában – legalábbis a századvégi építkezésekben – része lehetett a jezsuita épületek hatásának is.

* * *

A városi építkezéseknek legérdekesebb és legközvetlenebbül megismerhető csoportja a polgárházak sora, amelyek szüntelenül épültek a század elejétől a század végéig. A bőséges források elénk tárják az építkező polgárok személyét, házaiknak maradványai pedig közvetlenül szemléltetik mind a stílusfejlődést, mind a kőfaragók munkásságát.

Az első név szerint ismert építkező polgár Bernardus pictor (1514) volt, majd husz évvel később a tudós humanista Adrianus Wolphard püspöki vikárius. Később a század derekán és második felében az építkezők sorában megjelennek a magistratus tagjai: a főbírák, királybírák. A városfalak és bástyák építési adataiból ismerős nevek tűnnek fel: Ferenczi Antal, Petrus Mineh, Wolphard István. Valamennyien a város piacán építkeztek. Wolphard a keleti soron, Minch az északon, Ferenczi a nyugati soron. Közülük Petrus Minch (Barát) egyben tekintélyes kereskedő is volt, aki számos polgártársával együtt igen széles körű kereskedelmi hálózatot épített ki, mely messze túlterjedt az erdélyi fejedelemség határán. (19) Kolozsvár anyagi felemelkedésének és ezzel

együtt az építkezések fellendülésének ez volt egyik gyakorlati tényezője. A másik, nem kevésbé fontos tényezője pedig a céhek munkássága volt, különösen az ötvösöké és a kőfaragóké. Mindez természetesen az építkezésekben is megnyilvánult. A feljegyzések nemegyszer említik az ötvösmesterek házait. A Főtér nyugati során két ötvösmester háza állott: Ötvös Gáspáré és Ötvös Andrásé. Ugyanitt a nyugati soron házakat birtokoltak Szécsi György, Kakas András és Viczei Máté. Kakas Andrásé, illetve az özvegyéé az idők folyamán fejedelmi szállássá épült ki. Pietro Busto, a fejedelem lantosa 1595-ben „palazzo”-nak nevezi. Ugyancsak a Főtéren épült két jeles ötvösmester háza: Filstich Lőrincé a déli soron, az ifjabb Filstich Péteré az északi soron. „N I” kezdőbetűs magyar ötvös (Nagybányai István vagy Nyirő János) a Monostor utcában építkezett, ugyanitt Kőműves Lőrincz is, Hensler Benedek ötvösmester pedig a Hid utcában. A Közép utcai magyar feliratos kapuzat (34. kép) – a cimerepajzban látható K betűs kőfaragójegy alapján – valamelyik lapicida (Keomives) építkezésének a maradványa lehetett. Ugyancsak a Közép utcában állott Eötvös Gergely háza, amelyik egy ideig a református istentisztelet helye volt. Míg a Farkas utcát a kőfaragók házai népesítették be, közülük ismeretesek a következők: Ujváry György, Választhy Benedek, Keomives Ambrusné, Keomives Máthe, Keomyes Gergely és az „insignis sculptor” Seres János.

95

Az építetők lelkivilága, gondolkozása megnyilatkozik a kapuzatok, ajtók, ablakok, kandallók felirataiban, amelyek vagy bibliai igék, vagy klasszikus mondások, idézetek. Az utóbbiak nyelve kivétel nélkül a latin, míg a szentirási idézetek részben magyarok, részben németek, sőt latin is található közöttük. A magyar szentirási idézetek (Monostor utcai ötvös ház és a Közép utcai kőfaragó ház) irodalomtörténeti szempontból is jelentősek, mert – az egeresi Bocskay-sírkő feliratával (1573) együtt – megelőzik Károli Gáspár Biblia-fordítását (1590). Klasszikus latin idézetek fordulnak elő Filstich Péter, Wolphard István és Kakas István házaiból származó faragványokon, tanúságot téve az építetők széles körű műveltségéről.

A polgárházakból szerencsés módon számos faragott részlet maradt: ajtó- és ablakkeretek, gyámkövek, cimerkövek, kandallók. Sorozatukat kiegészítik a sírkövek. Mind ezek alapján a stílusfejlődés is felvázolható.

A renaissance hatás először az ornamentális motívumokban és a betűtípusokban jelentkezik (20), és pedig már igen korán, a XV. század végén (Mikola sírkő 1477, a plébániaház ajtaja 1477). A gótika is átalakul, a századfordulón feltűnik a szegmentív a plébániaházon, valamint a Főtér egy másik házán az északi soron, és a Farkas utcai templom papi ülőfülkéjén. Ez az átalakulási folyamat évről évre erősödik. Erről tesznek bizonyosságot a Farkas utcai templomból előkerült sírkő-maradványok: Gyerő Tamás sírköve (1510 körül), valamint az új leletek: a rozetta-indás töredék, meg az antiqua betűs felirat töredéke (8. kép). Ennek az átmeneti stílusnak legszebb emléke az a sírkő (a plébániaház kapuátjárójában befalazva), amelynek pompásan mintázott oroszlanos cimere rozettákkal diszitett babérkoszoru kereteli (7. kép).

183.a

184

- Dátumhoz köthető első renaissance emlék Bernardus pictor házából származó kapuzat-párkány 1514-ből (29. kép). Feltűnő rajta nem csupán az az antiqua betűs felirat bonyolult ligatúráival, hanem a párkány lezárása is kétoldalt egy-egy gyámkövel. Ilyen típusu kapuzat ebben az időben még felette ritkán fordul elő. Bernardus pictor kőfaragója honnan kaphatta hozzá a mintát, az merőben ismeretlen – legalábbis ez idő szerint.
- A fejlődés folytonosságát az 1530-as évektől kezdve kísérhetjük figyelemmel. 1534-1536-ban építtette fel házát Adrianus Wolphard a Főtér keleti során. Jóllehet 1894-ben nagy részét lebontották, Pákei Lajos rajzai alapján a homlokzat, valamint a belső terek lényegileg rekonstruálhatók. A homlokzat (10. kép) három tengelyű volt, a földszinten jobbról nyilott a széles kapuzat, balról pedig két keresztosztású, egyszerű ablak. Az első emeletet három keresztosztású nagy ablak tagolta: egy a kapu felett jobbra, kettő balra a földszinti ablakok tengelyében. Legfelül pedig a magas tetőzet emelkedett. Ez a renaissance háztípus példakép gyanánt állt Kolozsvár piacán. Hangsúlyos ékességei, a nagyméretű ablakok, palotaszzerű jelleget adtak az épületnek. A Wolphard-ház faragványaiából fennmaradt a bárom homlokzati ablak és egy belső ajtó. Stílusuk tisztára toszkán jellegű. Eredetük Gyulafehérváron át Budához vezet. A nemesen egyszerű renaissance profilatúrával keretelt keresztosztású ablakok először Mátyás budai palotáján (21) tűntek fel, és csakhamar országszerte elterjedtek (Nyirbátor, Bács, Kőszeg, Bártfa stb.). Ugyancsak a nagy központokban (Buda, Esztergom, Siklós stb.) volt gyakori a párkányfriz ékesítése szalagdiszes cimerpajzzsal. Ez a forma Gyulafehérvárt is feltűnt (töredék a Muzeumban, Lázói kápolna nyugati kapuja). Wolphard lapicidája könnyen található mintaképet az ablakok kifaragásához. Művének szélesebb arányai azonban - a korábbi emlékekkel szemben - a cinquecento stílusát képviselik. Az ablakok (1534) nemes formái, gondosan szabályszerű profilatúrája (13. kép) olasz mesterre vallanak. Felette kisértő a gondolat, ezt a névtelen olaszt Jacobus Olaz kolozsvári céhmesterrel (1525) azonosítani. Az időbeli közelség megerősíteni látszik a feltevést. A harmadik ablak, az 1536-ból való, azonban már helyi mester munkája.
- Néhány évvel később Adrianus Wolphard otthona további diszítésére gondolt, ekkor faragtatta az egyik földszinti szobába azt a gyönyörű ajtót (1541), amelyben előttünk lehet a kőfaragók céhlevelében eszményi formaként emlegetett „janua capitulata” cannelurás pilaszterekkel, remekbe faragott pilaszter-fejezetekkel, a vízszintes tagolásoknak halk szavu nemes ornamentikájával (15-16. kép). A pilaszterfő típusa ismét Budára utal: Mátyás palotájában kétféle változata (22) is előfordult, mindannyiszor a renaissance nagymesterének Leon Battista Albertinek a hatására. Buda után ez a pilaszterfő-típus többfelé feltűnt (Esztergom, Bakócz kápolna stalluma 1507, pomázi tabernaculum 1519 stb.), végül Kolozsvárig jutott. Wolphard lapicidájának valami módon kapcsolata volt a központokkal, vagy talán éppen Budáról jött Zápolyai János király idejében. Műve azonban már merőben az

érett renaissance-t, a cinquecentót tükrözi. Ez az új stílusrámlat mutatkozik meg a fríz megkettőzésében és a pilaszterek felett hangsúlyosan kiugró párkányban.

Mind az 1534-es ablakokban, mind az 1541-es ajtóban félreismerhetetlen a toszkán jelleg. A kolozsvári Wolphard-ház mindenképp Mátyás építkezéseinek toszkán irányvonalát vitte tovább.

A nagy piacon épült Wolphard-házzal a renaissance a város szívében vert gyökeret. Faragványai példa- és mintakép gyanánt szolgáltak a kolozsvári mestereknek. A kőfaragó műhelyek munkássága a Wolphard-ház által megjelölt olaszos irányban fejlődött tovább.

Ezzel szemben feltűnő jelenség, hogy a Szent Mihály templom sekrestye-ajtaja (1528), a német renaissance jellegzetes és kiváló alkotása a helyi mesterekre, a város művészetének fejlődésére nem hatott, és semmiképpen sem terelte el azt a németes irányvonalba.

A Wolphard-ház hatását viszont több irányban figyelhetjük meg. Ablakpárkányainak formái szinte a század végéig újra meg újra visszatérnek a kolozsvári házak ablakain. Remekbe faragott antika betűs feliratai szintén erős visszhangra találtak (fritzöredék 1536-ból, Fő tér 18. sz. (14. kép); fritzöredékek felirattal, új lelet a Muzeumban; ajtó párkány 1552-ből (82. kép). Ebben a budai hagyományok folytatása mutatkozik meg, ahol – feltehetőleg Bartolommeo della Fonte hatására – kialakult a monumentalis antika betűs feliratok gyakorlata. Az 1541-es ajtó mesterének a köréből került ki az a kolozsvári lapicida, aki a „verbum Domini manet in aeternum” feliratos ajtót faragta (17. kép). Remekművén egy részletmotívumban a Szent Mihály templom sekrestye-ajtójának (1528) hatása is valamelyest megmutatkozik, és pedig a szakállas maszkokkal díszített pilaszter-főkben – de az olasz renaissance értelmében teljesen átfogalmazva. Faragványán feltűnő a pilaszterek régies, quattrocento jellegű szalagdisze, mely végső fokon ismét a budai motívumkincsre megy vissza.

Mindezek a művek – a Wolphard-ház maradványai és a velük összefüggő emlékek – a XVI. század első periódusába tartoznak, mely körülbelül 1550-ig tartott, és lényegileg még a Zápolya-ház korának az irányát tükrözik. Ennek az irányvonalnak a kialakulásában része lehetett annak, hogy a kolozsváriak mindvégig hűségesen ragaszkodtak a Zápolya-házhoz. Szolgálatokról Izabella királyné(23) 1558. március 15-én így ír: „Seruitiorum summa constantia et integritate etiam cum fortunarum suarum periculo pro suis Viribus exhibitorum.” Az olasz hatás az udvar felől – az udvar építkezései (Szamosújvár) felől – is erős lehetett.

A második fejlődési periódus idejét nagyjából 1550 és 1579, illetve 1586 közé tehetjük. Ekkor két irány figyelhető meg. Az egyik az ornamentika dus kibontakoztatására törekszik, a másik éppen ellentétesen egyszerűsége, a struktív elemek hangsúlyozására.

Az első stílusrányba tartozik az óvári un. Basta-házból származó 1553-as ajtó (31. kép), amelyen feltűnnek a keretelő tagként alkalmazott kandeláber-oszlopok.

- 73 Hasonló motívum található a Bogner-ház 1569-es ajtaján (24. kép), melyet szintén kandeláber-oszlopok kereteinek. Ebben valamilyen közvetett felső-olasz hatás mutatkozik. Az utóbbi, 1569-es ajtón viszont a nyilas legbelső keretelése, a pálcára felfutó csavart levéldisz még a gótikából eredő motívum. Tisztábban kapcsolódnak az 1541-es Wolphard-ajtó hagyományaihoz a Főtéri Bogner-ház (Gyergyai, illetve Frank- Kiss-ház) többi maradványai: ajtókeret, a frizén sárkányos lovagló puttókat
- 67-71 ábrázoló kedves, üde domborművei, (18-21. kép) három, illetve négy ajtófél finoman faragott féloszlopokkal, (22-23. kép) rozettadiszei kandalló (25. kép) és az
- 70-72 1568-ból származó gyámkő (26. kép), mely a felsorolt faragványokat nagyjából az
- 78, 79 1560-as évekre keltezi. Ornamentika tekintetében ide kapcsolódik az ugyaninnen származó, fent említett kandeláber-oszlopos ajtókeret is 1569-ből, amely az építkezés dátumát ismét az 1560-as évekbe helyezi. Végül ugyanennek az iránynak utolsó évszámossal emléke Petrus Minch (Petrus Baráth) építkezéséből származó 1574-es ajtó pazar rozetta diszével (27. kép), melynek eredete Budáig, Visegrádig és azon túl Benedetto da Majanóig vezethető vissza.

A második irányvonal szinte egyidejűleg jelentkezik, és pedig először a Magyar utcai ház (32. sz.) nemesen egyszerű kapuzatában (most pincelejáró), melyet felirata 1559-re keltezi (32-33. kép). A fentebb ismertetett dekoratív iránnyal szemben világosan mutatkozik meg benne az ellenhatás: a diszítés lényegesen megegyezőssé vált, a struktív elemek ez által hangsúlyosabbá váltak, a formák helyi jellegűvé hasonultak. Jóllehet ez a kapukeret is a jól ismert olasz formákból, elemekből van megszerkesztve, mégis a módosítások – amelyek átalakították az arányokat, egyszerűsítették, de ugyanakkor hangsúlyossá tették a párkányzatot, a pilaszter-fejezeteket pedig a korinthusi rendszert felbontva virágkehelyhez hasonlóvá formálták – egészen más felfogást tükröznek. Az átalakítások hangsúlyosan jelzik az új, most már tisztára helyi jellegűvé vált stílusirányt, a helyi sajátosságok érvényesülését. Egyben ez a kapuzat, mivel a dekoratív elemek lefoszlottak róla, viszont a struktív elemek hangsúlyosan érvényesülnek rajta, tisztán képviseli az érett renaissance, a cinquecento stílusirányát.

- A fejlődés során ez az irányvonal uralkodóvá vált és háttérbe szorította a dekoratív irányzatot. Emlékei számosak. Ide tartoznak elsősorban a Főtéri Püspöky-ház maradványai: a nagy kapuzat 1571-ből (36. 38. kép), valamint három kereszt-
- 99-100 osztású ablak, triglyphes tagolású párkánnyal. (39. kép) A ház homlokzatát eredeti
- 102 állapotában Sárdy István festménye örökölte meg (35. kép), ennek alapján a faragványok egykori elhelyezése is világos. Ez a ház is három tengelyű épület volt, nagy kapuzata baloldalt nyílt, az emeletét három ablak tagolta, és pedig
- 96 egy baloldalt a kapu felett, kettő pedig egymás mellett jobbról. A homlokzat kialakításának rendszere ugyanaz, mint a Wolphard-házé, de mintegy negyven évvel későbbi stílusban, amelyben hangsúlyos az érett renaissance, sőt az ablakok triglyphes frizén a dorismus jelentkezik. Ezekhez az ablakokhoz igen hasonlóak a
- 94 Wolphard-háznak földszinti udvari ablakai (83. kép), számszerint három, mindegyik Wolphard István főbíró monogramjával. Feltehetőleg egy műhelyből származnak.

Mind a Püspöky-ház, mind a Wolphard ház emeletén az egymás mellett lévő két nagy ablak a ház nagy termébe nyilott, ahogyan ez a Mátyás házban ma is látható. Az ilyen nagy termet nevezték „palacium”-nak, amiképpen ez Nagy Salathiel Fő téri házáról olvasható az 1559-ben kelt végrendeletében.

A Püspöki-ház kapuzatának rendszere ismétlődik meg az egykori Hid utcai ház kapuzatán, amely azonban később, 1584-ben épült (41. kép). A ház belső kiképzéséhez tartozó ajtók pedig 1585-ben, illetve 1586-ban készültek. Ezek közül három (1585, 1586 és ajtó H B monogrammal) megegyezik a kapu stílusával (42, 43, 44. kép). A negyedik (1586) azonban már késő renaissance jellegű (55. kép). Végül ugyanebbe az irányvonalba sorolható az N I monogramos magyar ötvös házának ajtaja 1586-ból (45, 47. kép), melynek kannelurás pilasztereit a fent említett két kapuzathoz (Fő téri Püspöky-ház 1571, Hid utcai ház 1584) hasonlóan rozetta díszíti. Ugyancsak rozetták ismétlődnek meg a párkányzatnak a pilaszterek felett kiugró szakaszain. A formák egyszerűsödése idáig haladt. Mindazonáltal a harmonikus arányok szépsége változatlan, az egyszerű halk szavú formák pedig egybecsengenek a felirat ódon magyar szavaival.

A második periódusba sorolható emlékek – mint láttuk – nagyjából 1550 és 1579 közé tehetők, ezt a határvonalat csak néhány faragvány töri át. Ez a korszak lényegileg János Zsigmond (+1571) uralkodási idejével egyezik.

A nagy változás a Báthoryak uralkodásával kezdődön. A stílusfejlődésben ez a XVI. század harmadik periódusa, mely kb. 1579-ben kezdődött és a század végéig tartott. Ez már a későrenaissance kora. Az új formák először 1579-ben jelentkeztek, majd egyre erősödve 1581-ben, 1586-ban. Ez az idő egybeesik a váradi vár építésével, a fejedelem olasz fundator ana k gyakori kolozsvári tartózkodásával, és a jezsuita építkezés ékkel. Ez az egyezés aligha lehet véletlen. A merőben új későrenaissance formákat alighanem az az olasz fundator közvetíthette, aki a jezsuita kollégiumot is tervezte.

Az új formák először Wolphard István főbíró építkezésében tűntek fel, mégpedig az 1579-es ajtón még bizonytalanul (54, 58. kép), de az 1581-es dór friztt ajtón már teljes tisztaságban (57. kép), ugyszintén egy másik dórfrizű ajtón. (40. kép), mely a Fő téri Püspöky-házból származik. Mindkettőn a párkány triglyphes tagolásában a dórizmus érvényesül. Keretelésük azonban eltérő, a Püspöky-házból való ajtót sikszzerűen kannelurás pilaszterek tartózkodóan keretelik, míg az 1581-es Wolphard-ajtót sirna egyszerű féloszlopok. Az utóbbiak plasztikai ereje hatásosan érvényesül a faragványon ugyanugy, mint Serlio (24) hasonló típusú ajtót ábrázoló rajzán (56. kép).

A kétféle ajtó kétféle irányt jelez: a sikszzerű és a plasztikait. Az előbbibe sorolhatók a Püspöky-ház, valamint a Wolphard-ház fentebb említett ablakkeretei (53. kép) és kandallója (48. kép). A plasztikus irányt a féloszlopok alkalmazása jellemzi. Ide tartozik a fent említett 1579-es és 1581-es Wolphard-ajtó és az 1586-os ajtó a Hid utcából (jelenleg befalazva az egykori Pákei-villában).

141-163 A későrenaissance stílus a legteljesebben Kakas Istvánnak, az egykori padovai diáknak, Báthory Zsigmond diplomatájának az építkezésében érvényesült (63-79. kép). Őröla azt is tudjuk, hogy jó kapcsolatban állott a kolozsvári jezsuitákkal, hogy segítette őket. A fejedelmi fundatortól szintén kaphatott utmutatást, esetleg mintarajzokat. Az utóbbi annál inkább feltételezhetjük, mert Kakas építkezésében, 145 – mely lényegileg az egykori Wolphard-ház udvari traktusának kiépítése volt (66. kép) – új formák jelentkeznek ugyan, de távolról sem olaszos tisztaságban. Olasz mesterre tehát nem gondolhatunk, annál inkább kolozsvári lapidára, akinek a kezén az olasz formák erősen módosultak. Kakas két udvari termet építtetett, egy nagyobb három ablakkal, és egy kisebbet, egy ablakkal, mely mintegy előtér vagy fogadó szoba gyanánt szolgálhatott, innen nyílt az udvarra a rusztikás keretű ajtó. 141 az építtető címerével (63. kép). Egy másik ajtó, melyet Kakas monogramja díszít, az egyik boltos szobában állott, utóbb azonban, a XIX. században ezt is az 142 udvari fronton falazták be (64. kép). Mind a rusztikás keretű ajtó. mind pedig a másik, melynek párkánya a közepén megtörik és háromszöget alkotva felmagasodik, oly formát képvisel, mely a fejlődés későbbi folyamán a XVII században gyakori 107 lesz. A megtört párkányú ajtónak azonban már akkor párja is akadt. Füstien Lőrincz házában (Fő tér 5. sz.) és a Hid utcai házban- (44. kép). Bonyolultabb és merészebb 146-147 formák mutatkoznak a zodiakus terem, meg a kisebb szoba ablakain (65, 67, 68. 149 kép), melyek mind tagolásaikkal, mind nagy méreteikkel hangsúlyozzák ennek az 148 épület-traktusnak a jelentőségét. Az egyik ablak analógiáját (69. kép) Serlio építészeti traktusában (1566) találhatjuk meg (24). Kakas lapidája hasonló mintarajzokat kaphatott a többi faragványhoz is.

Az ablakok és az ajtók szigorú ünnepélyes komor formáival szemben a zodiakus teremben meghitt közvetlenség uralkodik. A mélyen lehuzódó boltoszat otthonossá teszi az aránylag kisméretű hosszénégyszögű termet. Az intérieur meleg hangulatát fokozzák a boltoszatvégek gyámköveire kimetszett domborművek: a zodiakus csillagképei (72-77, 78-79. kép). A friss, üde sorozatból főként a gyermekalkalos domborművek tűnnek ki naiv közvetlenségükkel: az egymást átkaroló ikrek játsszi vidámsága (75. kép) és a pufók gyermekarccal ábrázolt nyilazó kentaur (74. kép). Ugyanez az üde frissesség jellemez egy másik gyámkő domborművet, melyre nagy dudát szorongató és azt buzgó komolysággal fuvogató kicsi gyermek van 159 kifaragva (71. kép). Az állatalakos domborműveket hasonlóképpen közvetlenség és 156-157 természetűség jellemzi (72-73, 76-79. kép).

160-164 A zodiakus-domborművek mintegy a szobrászi irány végső kifejlődését jelzik. Ez az irányvonal végighalad az egész századon, és újra meg újra kifejezésre jut az építészeti tagozatokat díszítő fejekben, maszkokban, karikát tartó oroszlánfejekben, 99 az 1571-es kapuzat medaillon-domborművében (36. kép) és különösen a puttós ábrázolásokban. Az utóbbi sorozatba tartoznak a „Verbum Domini” ajtó eleven címer-tartó puttói (17. kép), a sárkányon merészen lovagló puttók a Bogner-ajtón 66

68 (19. kép) és a lefelé fordított fáklyával álló gyászoló puttók a Hid utcai ablakon (Pákei-villa). Egykor az efféle figurális ábrázolások még számosabbak lehettek.

Kolozsvár építéstörténetében a zodiákus teremnek különleges jelentősége van, mert későrenaissance intérieurt állít a szemünk elé, csaknem teljes épségben.

83 Ezenkívül csupán még egy dátumos, boltozatos terem maradt fenn: Petrus Minch egykori házában az emeleti szoba, az 1583-as zárókövel (28. kép). A Wolphard-ház egykori boltozatos kandallós szobái csak Pákei Lajos rajzaiból ismeretesek (11-57-58 12. kép).

Kakas István építkezéseivel a Báthory-korszak lezárul. Az új későrenaissance formák előre mutatnak a fejlődés következő szakaszára, a XVII. századra.

176-177 Meg kell azonban jegyezni, hogy az új irányvonal mellett a régebbi is tovább élt, sőt olyan nemes formában nyilatkozott meg, mint az ifj. Füstien Péter címe-rével ékes ajtón 1597-ből, melynek frizét *dus akantusz* *inda disz*, párkányát pedig különféle ornamentális motívumok többszörösen díszítik. (87. kép).

A stílusfejlődés vázolója során ki kell emelni, hogy a faragványok túlnyomó többsége kitűnő munka. A céhszabályzatban nem hiába hangsúlyozták a tiszta és szép faragás (terse ac pure) jelentőségét és szükségszerűségét. A faragványok valóban kitűnőek, részleteikben is, sőt szépségük a részletekben még inkább megmutatkozik. Ennek egyik titka az, hogy a kolozsvári lapidák a faragványok háttérét rovátkolták, és az így megmunkált háttéren, a domboru ornamentális részletek hatásosan érvényesülnek. (50. kép) Ilyenfajta technikával dolgoztak az esztergomi lapidák is a XV. század végén, illetve a századfordulón (Gosztonyi András és Garázda Péter sírkövei). Kérdéses azonban, hogy a két faragási technika között van-e történeti összefüggés, vagy csupán csak hasonlóság.

A XVI. század második felének építészeti stílusába beletartoztak a tornácós udvarok. Ilyenek nem maradtak fenn, de egykori létezésükről – az irott forrásokon kívül – néhány faragvány is tanuskodik: a Püspöky-ház baluszter-féloszlopai (Muzeum – 37. kép). Rózsás János egykori házából származó címeres kerek-balliszt eroszlop 1580-ból R. I. monogrammal (egykor Válaszut, báró Bánffy kastély parkja), valamint Bogner Gelyén Imre monogramjával ékes csavart kerek oszlop (23. kép). Az első kettő azt a típust képviseli, mely János Zsigmond székelyudvarhelyi vár-építkezésében tűnt fel az 1560-as években és másutt is előfordult (Keresd, Medgyes, Nagyszében), a Bogner-oszlop pedig átvezet a XVII. századba.

Végül a céhlevél építészeti eszményképének, a „*janua capitulata*”-nak a nézőpontjából tekintve a stílusfejlődést, valóban meglepő a pilaszter és féloszlop-fők változatossága, kezdve az 1541-es Wolphard-ajtó klasszikusan szép pilaszter-fejezetével (15. kép), folytatva a „*Verbum Domini*” ajtóval (17. kép), a Magyar utcai 1559-es kapuval (32. kép), a Bogner-ház diszes ajtófeleivel (20, 22. kép), a 64, 66 93 magyar ötvös házában egyszerű puritán ajtajával (45. kép). Nem kevésbé változatos 69-70 a későbbi művek sorozata, kezdve az 1579-es Wolphard-ajtó féloszlopjának *dus-le-* 119 140 veles fejezetével (58. kép), az 1581-es Wolphard-ajtó erősen tagolt sima diszitetlen

- 131 fejezetével (57. kép), egészen a Kakas-ház ajtóin (63, 64. kép) látható későrenais-
 141-142 sance formáig. Az utóbbiak közül a levéldiszes fejezet (64. kép) mintegy az 1579-
 140 es féloszlop-fejezet (56. kép) továbbfejlesztése plasztikus irányban. Sőt a Hid utcai
 119 1586-os ajtó (45. kép) féloszlopain olyan feszes körvonalu korinthusi fejezet-válto-
 zat mutatkozik, amely a XVII. században lesz gyakori. Ugyanigy a következő stilus-
 periodus előjelei tűnnek fel a két másik Hid utcai ajtónak egyszerűen profiléit di-
 104, 107 szítetlen pilaszter-fejein (42, 44. kép), valamint a Filstich-ajtó hasonló pilaszter-
 176 fejezetein (87. kép).

Mindezek az emlékek a stilusfejlődés jellegzetes periódusait jelenítik meg előt-
 tünk, mintegy a csúcokat. De ezeken kívül is számos faragvány maradt fenn szeré-
 169-172 nyebb építkezésekből, (82-86. kép), mint például a szabó-jelvényvel diszitett fog-
 175 soros párkány, (84. kép), vagy a madaras gyámkő 1583-bót (85. kép), jelezve, hogy
 nemcsak a magistratus előkelőségei, a tekintélyes kereskedők, a jómódu céhmeste-
 rek építkeztek, hanem az egyszerű polgárok is, éspedig úgy, hogy otthonuknak
 egyszerűbb faragványokkal kívántak illő ékességet adni.

A város előkelőségeinek, jómódu polgárainak az építkezései sokkal nagyobb mé-
 retűek lehettek, semmint azt ma rekonstruálni tudjuk. A város Fő terén és a nagyobb
 utcákban (Monostor, Hid, Magyar, Közép stb. utcákban) renaissance házak
 egész sora állhatott. Így alakulhatott ki az a városkép, amelyet a szemtanuk egy-
 hangulag magasztalnak. Francesco della Valle (25) így irt róla 1535 körül: „citri...
 circundata di muro con belissimi edifici.” „Giovanandrea Gromo (26), aki
 1565 körül láthatta, hasonlóképpen nyilatkozott: „La Città turta di pietra con
 bellissime stanze et belle uie è edificata...” Szamosközy István(27), a nagymü-
 veltségű történetíró, kiemeli lakosainak jeles tulajdonságait: „sive humanitate mo-
 rum, sive quaerendi habendique industria, sive habitandi cultu nulli in Transyl-
 vania secundi.” Majd így folytatja: „Urbs est non minus ab elegantia aedium, quam
 ab amoenitate loci iucunda.” A renaissance Kolozsvár így mutatkozott meg az Itá-
 liát jól ismerő, tárgyilagos történetíró előtt.

* * *

- Végül a szerényebb, kevésbé lanatos, faragvány okról, a sirkövekről kell meg-
 emlékezni, amelyek részben a templomokból, részben a temetőkből kerültek elő.
 A legjelentősebb közöttük Seres Jánosnak, a jeles szobrász-kőfaragónak (insignis
 185 sculptor) a sirköve (90. kép), amelyen hangsúlyosan cimerpajzsba helyezve látha-
 tó mesterjegye és nevének kezdőbetűi, magyar sorrendben. A pajzsot övező levél-
 136-137 indák a Wolphard-házból való kandalló gyámköveinek levéldiszére (50-51. kép)
 emlékeztetnek. Feltehetőleg a Seres-műhelyből származott mindkettő, vagy leg-
 alábbis a sirkő, amelyet nyilván a Seres-fiak faragtak apjuknak. Hasonlóképpen
 családi kapcsolatot mutatkozik Berkenyesy Istvánka sirkövén, (1595), amelyre a cég-
 186-187 mester Berkenyesy Máté cimerpajzs keretébe foglalt szivből kiemelkedő vira gra-
 vet faragott, a szülői szeretet gyengéd jelképe gyanánt. (91, 92. kép). Martinus

- Literatus puritán sarköve antiqua betüs feliratának ritmikus elosztásával tünik ki, Sára Anna sarköve (1597), hasonlóan kitünö kompoziciójával és az elhunyt fiatal leány ábrázolásával (95. kép). Ezek a sarkövek tehetös családok megrendelésére készültek templomokba. A szegényebbek a városfalakon kívül temetkeztek, sarkövíük csupán egyszerű tábla (tabula amata) volt, magyar felirattal (98. kép). Ilyen Nyirö János fla Istök sarköve 1585-ból (96. kép), valamint István kistfia István siremléke 1586-ból (97. kép), az utöbbi már a házsongárdi temetőben. Mindkét sarkövön szembeszökö az antiqua betük szépsége, jóllehet szerény emlékek. Ez még Buda öröksége az erdélyi renaissance-ban mindvégig. Az 1586-os emlék (97. kép) valószínűleg az eresz es sarkövek csoportjába tartozott, – noha ma már csonka. Új típust képvisel Bonczidai Gergely ötvösmester főbiró siremléke 1600-ból (94. kép), még pedig az un. koporsökövet. Mindkét sarkötípus igen gyakori a XVII-XVIII. században.

* * *

A fejlődés vonala mind a kőfaragók történetében, mind a faragványok stílusában rekonstruálható. Igen kérdéses azonban a kettö összekapcsolása, azaz a nevek egyeztetése az emlékekkel. Ezt csupán három mesterre vonatkozóan kísérelhetjük meg.

- Az egyik Seres János, az insignis sculptor, akinek hiteles, jelzett műve Bocskay György egeresi sarköve 1573-ból. Herepei János feltételezte, hogy az egeresi várkastély faragványai is tőle származhattak, különösképpen a kapuzat 1572-ből. Ehhez a kapuzathoz viszont igen közel áll a Püspöky-ház 1571-es kapuja (38. kép), melyet dombormű diszit: medaillonba helyezve három egymásba fogódzó ruhátlan alak (36. kép). Az egeresi sarkö cimertartó puttói alapján éppen Seresre lehet leginkább gondolni, mint a kapudombormű valószínű mesterére. Seres munkásságához, illetve műhelyéhez kapcsolható még a Wolphard-ház három udvari ablaka (53. kép), amelyeket Wolphard István számadásai alapján tulajdoníthatunk Seresnek, valamint a Püspöky-ház ugyanilyen stílusu három, nagy ablaka (39. kép) és valószínűleg még a Wolphard-monogramos kandalló (48. kép) is. Ha a két kapu, az egeresi (1572) és a kolozsvári (1571) valóban Seres műve, akkor Seres művészete a második stílus-periódusnak az egyszerűsége, a struktív elemek hangsúlyozására törekvö irányához tartozott, sőt utolsó művén, a Wolphard-ablakokon a dórizmus is nyomot hagyott. Az utöbbi munkát a Seres fiak fejezték be, mint a műhely továbbfolytatói. A mesterjegy alapján nekik tulajdonítható még az 1579-es Wolphard-ajtó (54. kép) és talán a gyulafehérvári vitézi sarkö is.
- Határozottabban alakulhat ki előttünk Berkenyesy Máté céhmester művészete. Kisfiának, Istvánkának mesterjegyes sarköve (91, 92. kép) a szívhez szóló faragvánnyal kétségtelenül az ö műve. A virágtö rajza alapján ugyancsak neki tulajdoníthatjuk az 1582-es kandalló (Wolphard-ház) virágdiszes domborműveit (52. kép), valamint Patócsy Zsófia gyönyörű renaissance tumbáját, a legszebb magyar siremléket (1583).

141-167 Kakas István építkezéseiben (63-80. kép) pedig Diószegi István céhmester tevékenységét feltételezhetjük azon az alapon, hogy a Kakas-ház faragványai számos rokonvonalat mutatnak Diószegi István fiának, Diószegi Péternek a műveivel. Az 1590-es években, amikor Kakas építkezett, Diószegi István volt a legjelentősebb mester Kolozsvárt.

Mind a három mester munkássága túlterjedt Kolozsvár határára, ugyanígy a többi kolozsvári kőfaragóé is. A kolozsvári műhelyek jelentősége csak akkor bontakozna ki előttünk teljesen, ha számba vesszük munkáikat, nem csupán Kolozsvárt, hanem Erdély-szerte. Ez a feladata a közlemény folytatásának.

JEGYZETEK

- (1) BALOGH J.: Márton és György kolozsvári szobrászok. Cluj-Kolozsvár. 1934. 63-65. - Erd. Tud. Füzetek. 71. sz. MAKKAI L.: Kolozsvár a magyar történelemben. - Kolozsvár, Szerk. Makkai L. - Vásárhelyi Z. E. Kolozsvár, 1942. 7-30., MAKKAI L.: Társadalom és nemzetiség a középkori Kolozsváron. Kolozsvári Szemle. 1942. 87-111., ENTZ G.: Die Baukunst Transsilvaniens im XI-XIII. Jahrhundert. Acta Historica Artium. XIV. 1968. 3.
- 41 Kolozsvár város XV. századi pecsétjén ea a felirat olvasható: „S. consulum civitatis coluswar.” Az
 P15 egykori városi levéltárban levő eredeti ép példányt az Erd. Museum Régiségtárában készült fénykép alapján közölte VERESS E.: Kakas István. Budapest, 1905. 144. 30. kép. (Jelen tanulmányban a 2. kép). Töredékes lenyomata: Orsz. Ltár. Dl. 29088. 1499-ből való oklevelen. A város számos régi pecsétjét közölte JAKAB E.: Rajzok I. 1870. VI. tábla.
- Pecséthasználati jogot 1405-ben Zsigmond adományozott a városnak (Jakab Okl. I. 1870. 121). Uj pecsétet 1585-ben csináltatott a magistratus (Kvár szkve: „A város pecsétjét ujabban metszettettem...” - III/XXIV. 2).
- (2) ENTZ: i. m. 6-7. (királyi alapítás, XI-XII. század).
- (3) Mátyás király 1467. szept. 29-én Kolozsvárt kelt oklevelében így említi: „nova civitas” (Jakab Okl. II. 1880. 320).
- (4) ENTZ: i. m. S. 21. Ább. 14, 15 (a plébánia templomot megelőző Árpád-kori templomnak a maradványa a Szent Mihály templom észak-i falából előkerült oszloptalpat és oszlopfő). PASCU-MARICA 1969. fig. 8-9.
- (5) BÁGYUJ L.: Beszámoló a kolozsvári Szent Mihály templom 1956-1957. évi helyreállítási munkálatairól. - Kelemen Lajos Emlékkönyv. Kolozsvár, 1957. 28. lap, 14. kép.
- (6) JAKAB E.: Oklevéltár Kolozsvár történetéhez. I. Buda, 1870. 124 (1405 július 2). Ugyanekkor emelte Zsigmond Kolozsvárt a királyi városok közé, noha már Károly Róbert 1316-ban civitas-nak nevezte (ugyanott I. 32). A városfalak építéséhez megjegyzendő, hogy már az 1405-iki ünnepélyei oklevelet megelőzően Zsigmond 1404 aug. 3-án Kosthelben (Moravia) kelt oklevelében a mészárszékek adóját „ad inchoacionem et perfectionem muri predictae civitatis nostre” rendelte (MAKKAI L.: Kiadatlan oklevelek Kolozsvár középkori történetéhez. Kolozsvár, 1947. 14).
- (7) SZABÓ K.: A kolozsvári magyar polgárság összeírása 1463-ból. Tört. Tár 1882. 525-541, 729-745.
- (8) SZABÓ: i. m. 1882. 526., BALOGH. J.: Kolozsvár műemlékei. Budapest, 1935. 14.
- (9) JAKAB: i. m. 217., BALOGH: i. m. 14.
- (10) Az 1451-es, illetve 1457-es adatra nézve l.: ENTZ G.: Művészek és materek az erdélyi gótikában. Kelemen Lajos Emlékkönyv. Budapest, 1957. 256.
- (10a) Zsigmondkori Oklevéltár. I. Budapest, 1951. 4674 sz.
- (11) ESZTERHÁZY J. gr.: A kolozsvári ferencesek egyháza. Magyar Sion. IV. 1866. 584. BALOGH: i. m. 16.
- (12) BALOGH J.: A művészet Mátyás király udvarában. Budapest, 1966. I. 158-159, 500-501.
- (13) BALOGH J.: Az erdélyi renaissance. I. Kolozsvár, 1943. 79-80., 230-233.
- (14) SZÁDECZKY L.: Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon. II. Budapest, 1913. 336. - Szádeczky könyvében a legkorábbi kőfaragó céhlevél a nagyszabeni. (336.)
- (15) A budai céhet említik 1481-ben és 1491-ben (BALOGH: i. m. 1966. 484.), a pesti (?) céhet pedig 1482-ben (ugyanott 510).
- (16) Kolozsvár magyar és szász lakosságának jogviszonyát először Hunyadi János kívánta rendezni 1453-ban a magyar lakosság kérésére (MAKKAI i. m. 1947. 24-25), majd néhány évvel később Szilágyi Mihály 1458. január 31-én kelt és Mátyás király pedig 1468. január 17-én kelt oklevelében szabályozta oly módon, hogy a főbírói és a magistratusi tisztségeket évenként felváltva töltsék be magyarok és szászok. (JAKAB: i. m. 192).

Ezek alapján János Zsigmond 1568. június 3-án kiadott oklevelében megerősítette az egyenjogúságot (aequalem administrationem atque dominium) és azt kiterjesztette a plébános megválasztására, a nagy tisztségekre, a közvagyon használatára, a városkapu kulcsainak őrzésére. (Jakab Okl. II. 1888. 80-88. - Hártyaoklevél könyv alakban).

(17) BALOGH: i.m. 1943. 31.

(18) Diósy Gergely notarius volt a kolozsvári levéltár gondos rendezője és őrizője (KISS A.: Kolozsvár levéltára rendjének fejlődése. – Kelemen Lajos Emlékkönyv. Kolozsvár, 1957. 423.). A városi levéltár jelentőségéről és lelkiismeretes megőrzéséről az 1734-iki Descriptio is szól a jelentés végén.

(19) Kolozsvár kereskedelmi kapcsolataira nézve l.: GOLDENBERG, S.: Kolozsvár kereskedelme a XVI. században. – Kelemen Lajos Emlékkönyv. Kolozsvár, 1957. 293-310., GOLDENBERG, S.: Clujul in sec. XVI. București. 1958. Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege. Hgg. von O. PICKI. Graz, 1971. 44, 46, 143, 149, 150.

Goldenberg kiemelte Kolozsvár kereskedelmi jelentőségét, erről az első tanulmányában így ír (301): „Kolozsvár kereskedelmi forgalma a század második felében elérte, sőt túl is szárnyalta az olyan városokét, mint amilyen Brassó, Szeben, Kassa.”

Goldenberg második tanulmányában számos kereskedőt említ név szerint. Ezek a következők: Kiss György, Teleki István, Bornemissza Benedek, Kálmáncsehi Miklós, Kovács Lőrinc, Keozdi János, Chanadi János, Kin Baltazár, valamennyi 1691-ben (271), továbbá Bornemissza Gergely, Zabó György, Thóthházy István, Brassay Gergely. Kadas Meinhard, Zaz István, Rázmán István (272), végül Sebastian Műnich (Barat) és Petrus Munich (Barat), az utóbbi kettőre vonatkozik Sebastian Munich 1597-ben kelt magyar nyelvű hagyatéki leltára (279, 400-402). Goldenberg ezeken kívül is még számos nevet említ, első tanulmányában szintén (Eppel Péter, Bodoni Mihály – 307. 1.).

(20) BALOGH: i.m. 1943. 62, 79, 81, 257, 261-264.

(21) A budai palota keresztoszlatásu ablakaira nézve lásd: BALOGH: Mátyás. 1966. 127.

(22) A budai pilaszerfőre vonatkozólag lásd: BALOGH: Mátyás. 1966. 111. lap, 13. sz., 124. lap.

(23) JAKAB: Okl. II. 1888. 34.

(24) SERLIO, S.: Libro I-V d' Architettura. Venetia, 1566.

(25) BALOGH: i. m. 1943. 111-112. (Stephanus Taurinus, Ftancesco della Valle és Georg Reychersdorf nyilatkozatai).

(26) Apulum, II. 1946. 177.

(27) Szamosközy István történeti maradványai. II. 1877. 79, 80-82.

ADATTÁR

FORRÁSOK

- 1.) Levéltári források
- 2.) Oklevél- és forráskiadványok

ÁLTALÁNOS IRODALOM

I. KŐFARAGÓK ÉS KŐMŰVESEK

- 1.) Névjegyzékük betűrendben
- 2.) Névjegyzékük időrendben
- 3.) Névtelenül bejegyzett kőművesek
- 4.) Kolozsvári műhelyekre vonatkozó dokumentumok

II. KŐBÁNYÁK

III. MŰEMLÉKEK

- 1.) Kolozsvár városában

Egyházi épületek	Házak (az utcák sorrendjében)
Középületek	Házak maradványai a Muzeumban
Falak és bástyák	Sirkövek
- 2.) Műemlékek Erdély-szerte
- 3.) Faragott kövek szállítása Erdély-szerte

(Az Adattár további részeit az I. 4. szakasztól kezdődően e közlemény folytatásában, a folyóirat következő számaiban közöljük.)

Források

1) Levéltári források

Kvár, Áll. Ltár. = Kvár, Állami Levéltár és ebben Kvár, Városi Levéltár.

Kvár szkve = Kolozsvár. Állami (régebben Városi) Levéltár Kvár város számadáskönyvei. Jelezve köteg (csomó), kötet és lapszám szerint, a köteg (csomó) és kötet római számmal (pl. VIII/XV = VIII. köteg, XV. kötet), a lap arab számjeggyel. Ahol a kötetszám kérdéses, ott az évszámot is jelzem.

Kvár tjkv = Kolozsvár, Állami (régebben Városi) Levéltár. A városi tanács jegyzőkönyvei.

Kvár Iratok = Kolozsvár. Állami (régebben Városi) Levéltár. A városi iratok és levelek fasciculusokba rendezve.

O. L. = Budapest, Magy. Orsz. Levéltár.

O. L. Filmtár = Budapest, M. Orsz. Ltár, Filmtár.

Kolozsvár város számadáskönyveit (1550–1690) művészettörténeti és művelődéstörténeti szempontból Kelemen Lajos muzeumi és levéltári főigazgató nézte át és jegyezte ki, részben 1931–1940 között, részben 1949–1953 között. Célja első sorban az volt, hogy ezzel az anyaggal az Erdélyi renaissance című munkám (1943)

tervezett II. kötetét támogassa. Ugyancsak Kelemen Lajos jegyezte ki a tanácsi jegyzőkönyvek anyagát. Tehát a tanulmányomban közölt számadáskönyvi és tanácsi jegyzőkönyvi adatok mind Kelemen Lajos levéltári kutatásain alapszanak. Odaadó készségéért, önfeláldozó nagy munkájáért, önzetlen tudományszeretetéért mély hálám illesse emlékezetét.

A munka folytatása e sorok írójára hárult, még pedig a művészettörténeti adatok kijegyzése Kelemen Lajos hatalmas kéziratos anyagából, továbbá ezeknek az adatoknak kiegészítése, rendszerezése és egybeszerkesztése.

Az anyag kiegészítése érdekében átnéztem Kolozsvár város iratait a Magyar Országos Levéltár Filmtárában. Ezért a lehetőségért dr. Trócsányi Zsolt főlevéltárosnak tartozom hálás köszönettel.

További adatok várhatók, különösen a kőfaragók személyére és a háztulajdonosokra vonatkozóan, Kolozsvár város adókönyveiből és az Acta Judiciaria-ból. Ezeknek az átnézésére azonban nem volt lehetőség. Kolozsvár város levéltára viszont oly sokoldalú és oly sokrétű, hogy adatok még másféle iratanyagból is felbukkanhatnak, aminthogy Samuil Goldenberg is ebből a kimeríthetetlen kincsesházból igen jelentős okleveleket közölt.

Az adatok szövegekészítési módjára megjegyzendő, hogy Kelemen Lajos 1940-ig a Magy. Tört. Társulat forrásközlő szabályzata (1921) alapján jegyezte ki a számadáskönyveket, később azonban betűhíven. E sorok írója is az utóbbi, azaz a betűhív módszert követte.

Kolozsvár számadáskönyveit eleinte latinul vezették. Az első magyar nyelvű bejegyzés 1555-ből való (I/IV. 128). Az 1556 márc. 8-ikán Szászsebesen tartott országgyűlés végzése szerint az erdélyi fejedelemség hivatalos nyelve a magyar (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 481). Az 1570-es évektől kezdve a városi számadáskönyveket is magyarul vezették, mind a magyar, mind a szász sáfárok.

Kolozsvár város számadáskönyveinek főbb rovatai: a város szekerezése, a fejedelem szekerezése, a város diversai, a fejedelem diversai, a város különféle kiadásai templomra, scholara, ispotályra, városfalakra és bástyákra stb. A legfontosabb adatokat a szekerezés rovatai tartalmazzák. Ezekhez azonban megjegyzendő, hogy a szekérszolgáltatás legtöbbször nem a végső célig volt kötelező, hanem csak a legközelebbi állomásig. Ilyen állomások voltak: Torda, Gyulafehérvár felé, Hunyad, Bánffy-hunyad, Várad (Nagyvárad) felé, Zilah és Dés észak felé. Ennek következtében néhány bejegyzésből nem állapítható meg a kiküldött kőművesek végcélja. Pl. Tordára többször küldtek kőműveseket, kérdés azonban, hogy ezek Tordán vagy Gyulafehérvárt, vagy más helyen dolgoztak a fejedelemnek.

Mejegyzendő továbbá, hogy, – jóllehet a számadáskönyvek bőséges adatokat szolgáltatnak a kolozsvári műhelyek tevékenységének a megismeréséhez, – mégsem tekinthető ez az anyag olyannak, amely teljes képet ad az egykori valóságról. Egyrészt, mert nem minden évből maradtak fenn a számadáskönyvek és nem minden évből az összes számadások. Másrészt, mert a számadáskönyvi adatok elsősor-

ban a városi és fejedelmi építkezésekről tájékoztatnak, a magánépítkezésekről csak elvétve – akkor is főként az udvarhoz tartozó személyek tevékenységéről. A város ugyanis köteles volt a hivatalos személyeknek is szekereket szolgáltatni bizonyos határon belül. Következésképpen a számadási könyvek magánszekerezésekről, magánmegrendelésekről nem adhatnak felvilágosítást.

2.) Oklevél – és forráskiadványok

JAKAB Okl. I. 1870	= JAKAB E.: Oklevéltár Kolozsvár történetéhez. I. Buda, 1870.
JAKAB Okl. II. 1888	= JAKAB E.: Oklevéltár Kolozsvár történetéhez. II. Budapest, 1888.
Erd. Orsz. Eml. I. 1875	= Erdélyi Országgyűlési emlékek. Szerk. Szilágyi Sándor. I köt. Budapest, 1875. II.
II. 1876	1876. III. 1877. – Mon. Hung. Hist. III.
III. 1877	osztály
VERESS Carillo. I. 1906	= VERESS E.: Catillo Alfonz jezsuita levelezése. I. Budapest, 1906. II. 1944. – Mon.
II. 1944	Hung. Hist. II. osztály 32, 41. köt.
Fontes I. 1911	= VERESS E.: Az erdélyi jezsuiták levelezése a Báthoryak korából. – Fontes Rerum Transylvanicarum. I. 1911. II. 1913.
II. 1913	
Fontes III. 1913	= Antonio Possevino: Transilvania. Kiadta VERESS E. Budapest, 1913.
Fontes V. 1921	= VERESS E.: Jézus társasága évkönyveinek jelentései. Veszprém, 1921.
VERESS Doc. I. 1929	= VERESS E.: Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldavei și Țării Românești. I.
II. 1930	București, 1929. II. 1930. III. 1931.
III. 1931	
VERESS 1944	= VERESS E.: Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. II. Kolozsvár, 1944.
LUKÁCS–POLGÁR I. 1959	= LUKÁCS L.–POLGÁR L.: Documenta romana historica Societatis Jesu in regnis olim corona hungarica unitis. I. Roma, 1959.
II. 1965	II. 1965.

- SZAMOSKÖZY I–II. 1876 = Szamosközy István történeti maradványai.
III. 1877 1566–1603. Kiadta Szilágyi Sándor. I–II.
IV. 1880 Budapest, 1876. III. 1877. IV. 1880. –
Mon. Hung. Hist. II. Oszt. XXI, XXVIII,
XXIX, XXX. köt.
- P12 BETHLEN FARKAS III. 1782 = Bethlen, W. : Historia de rebus Transsylvanicis. Editio II. Tom. III. Cibinii. 1782.
- Általános irodalom**
- (rövidítési jegyzék)
- DESCRIPTIO 1734 = Descriptio civitatis Claudiopolis. 1734. A városi Magistratus megbízásából írták Péter Pál, id. Pataki István, Gyergyai Pál tanácsosok és Füzéri György városi jegyző. Több példányban ismeretes kézirat: Budapest, Orsz. Széchenyi Könyvtár. Fol. Lat. 1208; Kolozsvár, egykori unit. Kollégium Könyvtára, Kézirat 1864. stb. – Magyar fordításban kiadta Márkos Albert (Kolozsvár, 1944, – Erdélyi Ritkaságok. 18. sz.).
- NAGYAJTAI KOVÁCS 1840 = NAGYAJTAI KOVÁCS I.: Vándorlások Kolozsvár falai körül. Magy. Nemzeti Társalkodó. 1840. II. 41–46, 49–55, 56–62, 69–76.
- KÖVÁRI 1866 = KÖVÁRI L.: Erdély építészeti emlékei. Kolozsvár, 1866.
- ORBÁN I. 1868 = ORBÁN B.: A Székelyföld leírása. I. Pest, 1868. V. Aranyosszék. Pest, 1871.
- JAKAB I. 1870 = JAKAB E.: Kolozsvár története. I. Buda, 1870. II. Budapest, 1888.
- JAKAB Rajzok I. 1870 = JAKAB E.: Kolozsvár története világosító rajzai. I. 1870. II, Budapest, 1888.
- II. 1888
- KELEMEN 1902 = KELEMEN L. – K. FODOR J.: Kolozsvári kalauz. Kolozsvár, 1902.
- MÁRKI 1902 = Márki Sándor jegyzéke a megőrzendő kolozsvári emlékekről. Művészet. I. 1902. 289.
- PÓSTA 1903 = PÓSTA B.: Utmutató az Erdélyi Orsz. Muzeum Érem- és Régiségtárában. Kolozsvár, 1903. 53. (IV. terem).

- VERESS 1905 = VERESS E.: Zalánkeményi Kakas István. Bp., 1905. – Magy. Tört. életrajzok.
- GERECZE 1906 = GERECZE P.: A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. – Magyarország Műemlékei. II. Budapest, 1906. 429–437 (a régebbi irodalommal).
- ZSAKÓ 1911 = KOHN H. – ZSAKÓ GY.: A kolozsvári házsongárdi temető sírkövei 1700-ig. Kolozsvár, 1911. – Kny. az Erd. Muzeum 1911. évi kötetéből.
- CSÁNYI 1913 = CSÁNYI K.: Az olasz művészet hatása a magyar művészetre. Budapest, 1913. – Kny. a Magy. Mérnök és Építész Egylet Közönyéből. – Német fordításban: L'Italia e l'arte straniera. Roma, 1922. című kongresszusi kiadványban.
- LECHNER 1913 = LECHNER J.: Renaissance építési emlékek Szamosujvárott. Budapest, 1913. 3, 25. – Kny. a Magy. Mérnök és Építész Egylet Közönyéből.
- SÁNDOR 1913/I. = SÁNDOR I.: A kolozsvári Farkas utcai ref. templom régi sírkövei. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Muzeum Érem – és Régiségtárából. IV. 1913. 199–218.
- SÁNDOR 1913/II. = SÁNDOR I.: Kolozsvár cimeres emlékei. Genealógiai Füzetek. XI. Kolozsvár, 1913.
- SÁNDOR 1914 = SÁNDOR: i. m. Gen. Füzetek. XII. Kolozsvár, 1914.
- NAGY 1926 = NAGY P.: Ó, kedves Kolozsvár. Berlin. 1926.
- BALOGH 1934 = BALOGH J.: A renaissance építészet és szobrászat Erdélyben. Magy. Művészet. X. 1934, 144–148.
- CSABAI 1934 = CSABAI I.: Az erdélyi reneszánsz művészet. Budapest, 1934.
- BALOGH 1935 = BALOGH J.: Kolozsvár műemlékei. Budapest, 1935.
- BUDINIS 1936 = Ismertetése: Magy. Művészet, 1936. 219–220.
= BUDINIS, C.: Gli artisti italiani in Ungheria. Roma, 1936.

- GENTHON 1936 = GENTHON I.: Erdély művészete. – Kny. a „Történeti Erdély”-ből. Szerk. Asztalos M. Budapest, 1936.
- HEKLER 1935 = HEKLER A.: A magyar művészet története. Budapest, (1955)
- HEKLER 1937 = HEKLER, A.: Ungarische Kunstgeschichte. Berlin, 1937.
- PETRANU 1939 = PETRANU, C.: Die Renaissancekunst Siebenbürgens. Südostdeutsche Forschungen. IV. 1939. 321–323. – Ujabb kiadása PETRANU gyűjteményes kötetében: Ars Transsilvanica. Sibiu, 1944.
- BALOGH 1940/I = BALOGH J.: A késő-renaissance és a korabarokk művészet. – Magy. Művelődéstörténet. Szerk. Domanovszky S. III. Budapest, (1940).
- GEREVICH 1940 = GEREVICH T.: Erdélyi magyar művészet. – Erdély. Kiadja a Magy. Tört. Társulat.
- BALOGH 1940/II. = BALOGH J.: Kolozsvár műemlékei. Magy. Női Szemle. VI. 1940. 8–9. sz.
- BIRÓ 1941 = BIRÓ J.: Erdély művészete. Budapest, 1941.
- BALOGH 1942/I = BALOGH J.: Kolozsvár műemlékei. Szépművészet. III. 1942. 102–105.
- BALOGH 1942/II. = BALOGH J.: Kolozsvár műemlékei. – Művészeti Hetek. Kolozsvár 1942. Budapest, 1942. 51–53.
- BALOGH 1942/III. = BALOGH J.: Kolozsvár régi lakói. Hitel. Kolozsvár; 1942, nov. 4–5.
- RADOS 1942 = RADOS J.: Kolozsvár műemlékei. – A magy. kir. állami felsőépítő ipariskola 1941/1942. évi szünidei felvételei. XII. Budapest, 1942.
- VÁSÁRHELYI 1942 = VÁSÁRHELYI Z. E.: Művészetében élő „Kolozsvár”. c. kiadvány. Szerk. Makkai L. – Vásárhelyi Z. E. Kolozsvár, 1942.
- BALOGH 1943 = BALOGH J.: Az erdélyi renaissance. I. Kolozsvár, 1943. – Erd. Tud. Intézet.
- BIRÓ 1943 = BIRÓ J.: Erdélyi kastélyok. Budapest, 1943.
- KELEMEN 1943 = KELEMEN L.: Kolozsvár közvetlen környezetének történeti és műemlékei. Kolozsvár, 1943. – Kolozsvári Szemle Könyvtára. 6.

- BALOGH 1944 = BALOGH J.: Pákei Lajos rajzai Kolozsvár műemlékeiről. Kolozsvár, 1944. – Erd. Tud. Füzetek. 186.
- KELEMEN 1944 = KELEMEN L.: Kalotaszeg történeti és műemlékei. Kolozsvár, 1944. – Kolozsvári Szemle Könyvtára 17.
- SZABÓ 1946 = SZABÓ T. A.: Kolozsvár települése a XIX. század végéig. Kolozsvár, 1946.
- BALOGH 1947 = BALOGH J.: Végvárad vára. Kolozsvár. 1947.
- HEREPEI 1950 = HEREPEI J.: A kolozsvári házsongárdi temető sírkövei (1585–1700). Kézirat. 1950.
- BALOGH 1953 = BALOGH J.: A magyar renaissance építészet. Budapest, 1953. – Mérnöki Továbbképző Kiadványok.
- PASCU 1954 = PASCU, S.: Mestesugurile din Transilvania, Bucuresti, 1954.
- BALOGH 1956 = BALOGH J.: Kora-renaissance és Késő-renaissance c. fejezetek (VIII, IX.). - A magyarországi művészet története. I. Szerk. Dercsényi D. Budapest, 1956.
- DEBRECZENI 1957 = DEBRECZENI L.: Az 1953. évi kolozsvári műemléki összeírás építéstörténeti eredményei. – Kelemen Lajos Emlékkönyv. Bukarest, 1957. 219–248.
- ENTZ 1957 = ENTZ G.: Művészek és mesterek az erdélyi gótikában. Ugyanott. 1957. 249–264.
- JAKÓ 1957 = JAKÓ ZS.: Az otthon és művészete a XVI–XVII. századi, Kolozsváron. Ugyanott. 1957. 361–393.
- GOLDENBERG 1958 = GOLDENBERG, S.: Clujul in sec. XVI. Productia si schimbul de marfuri. Bucuresti, 1958. – Biblioteca Istorica IV.
- BALOGH 1961 = BALOGH J.: Korai-renaissance és késő-renaissance. – A magy. művészet tört. I. köt. II. kiadás. Budapest, 1961.
- SEBESTYÉN 1963 SEBESTYÉN, GH. – SEBESTYÉN V.: Architectura renasterii in Transilvania. Bucuresti, 1963.

- BALOGH 1964 = BALOGH J.: Kora-renaissance és késő-renaissance, – A magy. művészet tört. I. köt. III. kiadás Budapest, 1964.
- MURADIN 1965 = MURÁDIN J.: A reneszánsz építészet kolozsvári emlékei. Korunk (kolozsvári folyóirat). 1965. 1436–1442.
- BALOGH 1966 = BALOGH J.: Kolozsvári kőfaragó iskola. – Művészeti Lexikon. Szerk. Zádor A. – Genthon I. Budapest, 1966. II. kötet, 669-670.
- BARANYAINÉ 1967 = Urbaria et Conscriptiones. 1–2. füzet. Budapest, 1967. Dr. Baranyai Béláné gyűjtése. – A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Forráskiadványai. IV.
- Muzeul Cluj 1967 = Muzeul de Istorie din Cluj. Red. H. Daicovicu. Bucuresti, 1967.
- PASCU-MARICA 1969 = PASCU, S. – MARICA, V.: Clujul medieval. Bucuresti, 1969.
- BALOGH 1970 = BALOGH J.: Kora-renaissance és késő-renaissance. – A magy. művészet tört. IV. kiadás. Budapest, 1970.
- BARANYAINÉ – CSERNYÁNSZKY 1970 = Urbaria et Conscriptiones. 3. füzet. Baranyai Béláné és Csernyánszky Mária gyűjtése. – MTA. Művészettört. Kutató Csoport Forráskiadványai. VI.
- B. NAGY 1970 = BENKŐNÉ NAGY M.: Reneszánsz és barokk Erdélyben. Bukarest, 1970.
- H. TAKÁCS 1970 = H. TAKÁCS M.: Régi udvarházak és kastélyok. Budapest, 1970.
- BALOGH 1973 = BALOGH J.: Kora-renaissance és késő-renaissance. – A magy. művészet tört. V. kiad. Budapest, 1973.
- B. NAGY 1973 = B. NAGY M.: Várak, kastélyok, udvarházak. Bukarest, 1973.
- KABAY 1973 = KABAY B.: Kalotaszegi műemlékek kis adattára. Korunk. 1973. 11. sz.
- BALOGH 1974 = BALOGH J.: Italienische Pläne und ungarische Bauten der Spätrenaissance. Acta Technica. 1974. 13-93.

I. Kőfaragók és kőművesek

Kortörténeti tájékoztató

- P16 A mesterséget jelölő latin kifejezések: *lapicida* és *murarius*. Ezeknek értelméről világosan tájékoztat az 1589-iki céhlevél (l. az 1975/1. számban) A magyar elnevezés: *kőmives* (koemijes, komies, kwmies, keomijes), mely mind a középkorban, mind a késő-renaissance idején elsődlegesen követ művelő mestert, tehát kőfaragót jelentett. Erre nézve l. az 1588-iki szerződést, mely szerint koemijes Varadi Georgi és keomijes Gergel ablakok és ajtók kifaragását vállalják. Hasonló feljegyzés a Dunántúlról: 1560. márc. 28. Keresztur (Sopronkeresztur), Sombory Gergely értesíti Nádasdy Tamást, hogy a Sárvárra küldött két olasz kőmives Kereszturon „az udvarnal faragnak ablaknak, ajtónak követ” (Tóth Melinda: A sárvári vár építéstörténete. Savaria. IV. 1966-1970. 236). Az elnevezések ebben az időben korántsem differenciáltak a mesterség egyes fázisai szerint, még kevésbé minőségjelzők. Jó példa erre Seres János, korának egyik legjelesebb mestere, akit neveznek *lapicida*-nak, *insignis sculptor*-nak, sőt *kőszegő*-nek is. A *miliarius* elnevezésnek egykoru magyar megfelelője: *ra k ó*, később a XVII. században *ra k ó – k ő m ű v e s*.

Az adatokban sűrűn szerepelnek a *m u n k a b é r e k*, amelyek időnként változtak. Az átlagos napibér 20–25 dénár volt, a kőműves mesterek napibére elérte a 32 dénárt. A számszerűleg kicsiny béreknek a vásárló értéke azonban igen jelentős volt.

Az egykori *á r a k r ó l* tájékoztatásul Simone Genga fejedelmi fundator bőséges lakomájának a tételeit közöljük: 8 tyuk den. 32, 4 lud den. 40, 8 ejtel bor den. 32 (1592 nov. 16. – Kvár szkve V/XV. 162.), 3 tyuk den. 15, 1 lud den 10, 1 pecsenye den. 8, 2 kenyér den. 24, 8 ejtel bor den. 32 (1592. nov. 25 – Kvár szkve V/XV. 163.).

Az erdélyi árszabályzatokból (*limitatio*) adatokat közöl Szádeczky Lajos es pedig 1556-ból és 1571-ből (SZÁDECZKY L.: Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon. Bp., 1913. 51, 54-55). 1556-ban egy rókabőr ára 25 dénár, 1571-ben 40 dénár, egy báránybőr suba 1556-ban 60 dénár, 1571-ben másfél font hus 1 dénár.

Általános irodalom a kolozsvári kőfaragó műhelyekről

BALOGH 1934. 144-148. BALOGH 1935. 20–25. HEKLER 1935. 155. GENTHON 1936. 21–22. HEKLER 1937. 94. PETRANU 1939. 321–322. BALOGH 1940. 544-546. 1940/II. 5–6. GEREVICH 1940. 156. BIRÓ 1941. 81-82, 83. BALOGH 1942. 104-105. 1942/II. 51–52. VÁSÁRHELYI 1942. 67. BALOGH 1943. 99–102. 256–264. 1953. 42–43, 48–49. 1956. 301, 304–305. GOLDENBERG 1958, 102–114. BALOGH 1961. 536–538. SEBESTYÉN 1963. 93. BALOGH 1964. 336-338, 343. 1966. 669. Muzeul Cluj 1967. 47. PASCU-MARICA 1969. 70. BALOGH 1970. 236. 239. 1973. 237–238, 241.

1. Névjegyzékük betűrendben

AMBROSIUS FEKETE céhmester

1525. dec. 20. A kvári tanács által megerősített céhlevélben mint a „confraternitas lapicidarum” egyik céhmestere szerepel „Ambrosius Fekete” (l. az 1975/1. számban).

AMBROSIUS KOMIES – KWMIES AMBRUS

P17 1569. febr. 2. Tanukihallgatások Ambrosius komies és Mikola István perében (l. az 1975/1. számban). – Valószínűleg azonos „Keomyes Ambrusné” férjével.

1593. jun. 26. Kvár szkve: „Eodem die Benesi (!) Mihály viszi 4 lovon Tordáig Kwmies Ambrust nyoltzad magával, Uyvárra (Marosujvárra) megyen.” (V/XXI. 106).

1593. jul. 14. Kvár szkve: „Urunk küldett ide kőmiesekért. Ment Keomyes Ambrus betet (!) magával. Adatott Biró uram nekik kölcségre fl. 1.” (V/XXIII. 34.).

1593. szept. 7. Kvár szkve: „Kwmies Ambrust viszi Mondra Jakap Tordáig 2 lóval. Uyvárra (Marosujvárra) megyen d. 50.” (V/XXI. 11.).

KEOMYES AMBRUSNÉ

1555. Kvár szkve: adófizető polgár a Farkas utcában – Platea Luporum (I/IV. 81, 147.).

1588. dec. 9. Kvár szkve: „Vonták az nagy harangot kétszer Keomijes Ambrusnénak fl. 1.” (IV/IX. 1).

KÖMYWES ANDRÁS

1585. máj. 27. Kvár szkve: „Kömywes András raká be az Óvárba az két vas rostélt.” (III/XXII. 74.).

1589. máj. 9. Kvár szkve: „Király utczabeli Keomies Andrásnak az Magyar utczai kis ajtó csinálására attam fl. 2.” (IV/X. 17.).

1589. aug. 3. Kvár szkve: „Keomies Andrásnak, az ki az magyar uccai tornyot csinálta, attam fl. 2.” (IV/X. 31.).

1589. aug. 15. Kvár szkve: „Attam Keomies Andrásnak fl. 3.” (IV/X. 31.).

1590. aug. 27. Kvár szkve: „Biró uramnak parancsolattyából 4 mesternek, Komijes Lőrincz, Komijes András és Komijes István, Fejérvárig attam fl. – d. – (nb. kitöltetlen) (IV/XX. 15.).

1595. aug. 20. Kvár szkve: „Urunk őfelsége parancsára Kömues András nyolcadmagával megyen Husztra művelni. Biró uram egész tanács akarattyából nagy sok kértekre adata velem nekik fl. 1. Vitte őket 4 lóval Désig Mattes Holtzapffel fl. 2.” (VI/XVII.a. 91.).

1597. aug. 16. Kvár szkve: „Voltanak ketten az egy nap ugyanazon dolgon (a Hid-kapun) Kümiess Lőrincz és Kümiess András”. Napszámuk fejenként d. 25 (VII/XIV. 106).

1597. aug. 18. Kvár szkve: „A hid padimentumát felbontják, s mind kívül-belül megcsinálják és a tömlőc ajtaja előtt raktak 1 drb. falat és egy kicsiny pógont haj-

tottak a fal felett...” stb. – Kőműess András, Dabó Lőrincz es Kőműess Mihály dolgoztak itt együtt (VII/XIV. 106, 107.).

KÖMIJES ANTAL

1577. máj. 25. Kvár szkve: „Kovács Lukács Kőmijes Antalt vitte szolgástól Wjvárig” (Szamosujvárig). Kifizettek neki fl. 1. d. 12 (I/X. 1577. 65.).

1582. aug. 16. Kvár szkve: „Hivatta Keomies Antalt az fejedelem Fejérvárra Zwch (Szőcs) Máté lován, attam költségére, lovára, magára 1. frt.” (1582/VII. 49.).

1584. szept. 19. Kvár szkve: „Sombori uram kéreté biró uramat, hogy Komijes Antalt Somborra vitetné. Vitte Nagy István 2 lovon d. 75.” (III/XVIII. 10.).

1585. ápr. 18. Kvár szkve: „Zekeres János viszi Sombori uramhoz ket lovon Keomijes Antalt. Attam den. 75.” (III/XXIV. 50.).

1585. jul. 2. Kvár szkve: „Szabadkaj Márton viszi Keomijes Antalt szerszámostól S. Egiedre, Somborj számára 3 lovon. Attam fl. 1. den. 12.” (III/XXIV. 60.).

1588. szept. 27. Kvár szkve: „Keomijes Antalnak, hogy az tanácsházat megpádimetumozta, attam den. 28.” (IV/I. 39.).

KOMIES BALÁZS

1584. május. Kvár szkve: A Torda utcai kis ajtóra tett költségek: „3 kőmijes mester mijeit rajta 4 nap, Komijes Balázs 4 nap. 1 nap den. 33. – fl. 1. den. 32.” (III/XVIII. 14.)

1585. szept. 14. Kvár szkve: „faragtattunk Keomiwes Balással az város házának, a kibe az harangozó lakott, egyik ajtajának egy klszebet és hogy az ajtót ujólagh berakta és az házat avagy egyik szobát megtehelte, attunk ezektől neki fl. 2. den. 40.” (III/XIX. 39.).

KŐMIVES BÁLINT mester

1587. szept. 19. Kvár szkve: „Kezdettenek az kőmiesek az közép kapu padimentomozásához. Öt egész nap dolgoztak rajta. Négy nap öten öten voltának. Az ötödik nap ketten voltanak. Fizettem fl. 5. den. 15. Lőrincznek és Bálint mesternek jambor szolgálattyokért jobbitottam meg den 40.” (III/XXX. 27.)

1593. okt. 30. Kvár szkve: a plébános házánál a sütőház pádimetomozásán dolgozik Koemiwes Bálint (V/XX. 127.).

BÁNYAI ANDRÁS

1597. aug. Kvár szkve: a Hid-kapun dolgozik több kőművessel együtt, majd: „Ismég volt Bányai András egyedül.” (VII/XIV. 107.).

1598. jan. 12. Kvár szkve: „Az uj kamarák épülésére Dabó Lőrincznek és Bányay Andrásnak száz szekér kőszegésre, 7 szekerével 1 forinton, mostan fizettem fl. 6. den. 25.” (VII/XVI.).

1598. febr. 5. Kvár szkve: Ismét adnak nekik kőszegésre 6 forintot (VII/XVI.).

BENEDICTUS LAPICIDA – BENEDICTUS WALAZWTHY – KŐFARAGÓ BENEDEK

1530. nov. 6. Szegedi Borbély János vallomásában mint az egyik megbízottja szerepel Benedictus Walazwthy, éspedig együtt Georgius Kewmijes-sel ét az utóbbi feleségével, Magdolna asszonnyal (O. L. D1. 36404. 11. b. – 12. b. – Entz 1957. 256.)

1531. dec. 19. Kvár. Georgius lapicida özvegye, Magdolna asszony hagyakozása szerint végrendeletének egyik végrehajtója: „Benedictus lapicida” (Jakab Okl. I. 1870. 375.).

1555. Kvár szkve: adófizető polgár Keomyes Benedek a Farkas utcába – Platea Luporum (I/IV. 81, 157.).

1556. Kvár szkve: „Soluti Benedicto Kemiwes pro labore in destructione altarium claustrorum fl. 1. den. 84.” – Ujabb kifizetések ugyanilyen munkáért: fl. 1. den. 85, fl. 2. den. 50 (I/IV. 204.).

Irodalom: BALOGH 1943. 111. lap, 68. jegyzet. ENTZ 1957. 256. (Választi Benedeket azonosítja Magdolna asszony végrendeleti végrehajtójával), GOLDENBERG 1958. 111.

P18 MICHAEL BERECK kőfaragó céhmester

1589. die Paschatis. A kvári tanács a kvári kőművesek és kőfaragók kérésére céhlevelüket megerősíti, illetve újra kiadja. Küldöttségük egyik tagja: „circumspectus Michael Bereck rector cehe” (l. az 1975/1. számban).

MATTHEUS BERKENIJESIJ kőfaragó céhmester

1589. die Paschatis. A kvári tanács a kvári kőfaragók és kőművesek kérésére régi céhlevelüket megerősíti, illetőleg kiadja. Küldöttségük egyik tagja: „Mattheus Berkenijesij rector cehe” (l. az 1975/1. számban).

186-187 1595-ben készült műve: kisfiának Istvánnak sirköve (egykor a Faritas utcai templomban, most a Muzeumban), melyen mesterjegye látható:

139
272-274 E sirkőhöz – motívumok és stílus tekintetében – közelálló művek: az 1582-ből való kandalló (Balogh 1935. 49. kép) és Patócsy Zsófia siremléke 1583-ból. Az összefüggések alapján feltételezhető, hogy ezek a faragványok is – különösen a Patócsy-tumba-Berkenyety vésője alól kerültek ki.

BRASSAY AMBRUS (Brassay György?)

1590. aug. 19. Kvár szkve: „Biró uram akarattyából és urunk parancsolattyából vittének kőmiesseket, Brassay Ambrust és Keomijes Lőrinczet Tordára 2 lovon. Fizettem az Mészáros Menyhártnak fl. – den. 50.” (IV/XV. 11.).

1590. aug. 19. Kvár szkve: „Biró uram akatattyából és urunk parancsolattyából vittének 4 kőmieseket Tordára. Brassay Györgyöt (!), Dabó Lőrinczet és 2 szolgát vellek. Adatot ökegyelme velem kölcségekre den. 50”. (IV/XX. 14.).

DABÓ LŐRINCZ

lásd: Kőmies Lőrincz

P19 DIÓSZEGI ISTVÁN

1588. márc. 11. Kvár szkve: „Hivatta Urunk ő nagysága Feyervarra Diozegy Istvánt és Zilagy Jánost Fejervarra. Biró uram parancsára attam nekiek lovakkal egyetembe fl. 1. den. 4. kölcségekre.” (IV/VI. 20.).

1589. die Paschatis. A kvári tanács a kvári kőművesek és kőfaragók kérésére régi céhlevelüket megerősíti, illetve újra kiadja. Küldöttségük egyik tagja: „Stephanus Dijozegij magistei lapicida.” (l. az 1975/1. számban).

1589. jun. 24. Kvár szkve: „Az mely két kőmijes urunk ő nagysága parancsolattyára bocsáttunk alá. Diószegi Istvánt és Kuti Mártont, attam kölcségbe nekik den. 50.” (IV/X. 26.).

1589. jun. 24. Kvár szkve: „Az mely kőmijeseket urunk parancsolattyából Diószegi Istvánt és Kuti Márton Vatga István két lovon Tordára vitt, attam neki fl. 1. den. 50.” (IV/X. 70.).

1589. aug. 7. Kvár szkve: „Az fejedelemnek faragott követ vittek Diószegi Istvánt, hogy biró uram alá kütte a kövekkel Fejervarra, attam den. 50.” (IV/X. 72.).

1590. Kvár szkve: „Miklós deák és Diózeghy István az fokház épiletiről számadások” (az óvári fogház építése) (IV/XIV. 1–16.).

1591. nov. 1. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond a kvári kőfaragók kérésére megerősíti céhlevelüket. Küldöttségük vezetője „Stephanus Dyozegij magister cehe.” (l. az 1975/1. számban).

1593. jul. 29–31. aug. 7. Kvár szkve: a Békás patakon kőhidat csinálnak. (V/XXI. 24.).

1593. aug. 13. Kvár szkve: „Diószegi Istvánnak és Kwmies Mihálynak több társai-val egyetemben attam az kühid csinálásától fl. 12.” (V/XXI. 24, 25.).

1595. nov. 20. Kvár szkve: „Egy Rumén nevű olaszt Diószegi Istvántól vitt szeke-rén portékástól 3 lóval Thordaig Zaz János den. 75.” (VI/XVII-a. 110.).

1596. ápr. 20. Kvár szkve: „Diószegi Istvánt és Kőmijes Pétert Gyaluban asszonyunk öfelsége hivatalára mivelni, vitte 2 lóval Hoec Mátyás den. 25.” (VII/XXI. -a. 8.).

1598. aug. 20. Kvár szkve: „Ugyan akkor attam Biró uram hagyásából Diószegi Istvánnak és Keomies Péternek, hogy egy ajtónak való helt vágnanak ki az Kádár András uram hazából az Wiczey Máthé házára egy ajtóhoz való faragott keuekkel együtt fl. 6.” (VIII/III. 59.)

1598. nov. 26. Kvár szkve: „Az két kőmiesnek Diózeghy Istvannak és Igiartó Györgynek fizetéseket megjobbitván, deputáltak ő kegyelmek tanacsul fl. 12.” (VII/XVI. 50.).

XVII. századi munkásságára nézve l. a következő közleményt.

Irodalom (csak a XVI. századi munkásságára vonatkozó): BALOGH 1934. 148. BALOGH 1935. 25 (része lehetett a Kakas-ház faragványában). BALOGH 1940. 546. GEREVICH 1940. 161. BIRÓ 1941. 83. BALOGH 1953, 49. 1961. 343. 1964. 343. MURADIN 1965. 1441. BALOGH 1966. 670. 1970. 239. 1973. 241, 242.

KŐMIVES FERENC

1564. febr. 10. Kvár szkve: „Plebanus ur az egész tanács akaratából az nagy templom falából (akaratom ellenére – jegyzi meg a sáfár) a keresztelési kőmedencét Kőmives Ferencsel és négy segéddel kivétette.” (Jakab II. 1888. 185.).

Megjegyzendő, hogy ugyanez idő tájt (1579-1591) Keomijes Ferenc nevű ötvös is működött Kolozsvárt (Jakab II. 262; Kvár szkve III/XVIII. 124-a., III/XXIV. 32, IV/I. 46.; Jakab Okl. II. 1888. 162.).

FRANCISCUS SCULPTOR

1525. febr. 14. A kvári tanácstól kibocsátott oklevélben szerepel Franciscus sculptor kvári polgár, akit Was Tamás, szentegyházi birtokos megkért egyik oklevele elolvasására (Kvár. RNK. Akadémiája Kvári Tört. Ltára. Wass Itár. – Entz 1957. 256.).

KEOMIWES GÁSPÁR

1592. nov. 17. Kvár szkve: „Eodem die Kasa [Kasza] Márton vitte az Zaz Jánosné fiát Keomiwes Gáspárt 4 lovon Uijvárban mivelni fl. 1. den. 50.” (V/XV. 99.).

GEORGIUS WYWARY – GEORGIUS KEWMUES – GEORGIUS LAPICIDA (+ 1530.nov. 6. és 1531 dec. 19 között)

1525. dec. 20. A kvári tanács által megerősített céhlevélben mint a „confraternitas lapicidarum” egyik céhmestere szerepel „Georgius Wywary.” (l. az 1971/1. számban).

1530. jul. 20. (sic!!), illetve 1531 dec. 19. Kvár, „Datum in edibus meis propriis.” – „Magdalena Vxor circumspecti condam Georgij lapicide de Kolosvar, confratrissa fratrum Minorum Claustri Beatissime virginis Marie in eadem Coloswar fundati” végrendelete (Jakab Okl. I. 1870. 372-375). A végrendeletből kitűnik, hogy Georgius lapicidát a Farkas utcai templomban temették el, felesége ugyanitt a harmadrendű nővéreknek kápolnát építtetett és mind ennek a templomnak, mind más, főként kolozsvári templomoknak, valamint számos minorita kolostornak bőséges adományokat hagyott.

Irodalom: BALOGH 1935. 14 (része volt a Farkas utcai templom munkálataiban, a nyugati kapu talán az ő műve). BALOGH 1943. 108. NAGY Z.: János barát és Kőfaragó György. Szépművészet. 1944. 179-191 (Georgius tevékenységének téves

és alaptalan kiterjesztése). ENTZ G.: A Farkas utcai templom. Kolozsvár, 1948. 55 (a nyug. kapu Georgius műve). PASCU 1954. 199. ENTZ 1957. 256 (a Georgius nevet viselő sírkő valószínűleg György mesteré).

GEORGIUS KOMIES – KŐMIJES GYÖRGY

1569. febr. 2. Ambrosius komies és Mikola István között folyó perben az egyik tanu (I. az 1975/1. számban).

(1574.) jun. 16. Kvár szkve: „Fizettem Komijes Györgynek, hogy az бүдүs toronba az күзөп (күсзөб) aljat megrakta den. 20.” (dátumtalan számadások. VII. 20.)

1574. jun. 23. Kvár szkve, elszámolások a monostori hid költségeiről: „Fragott az iffyw György mester az hidhoz való könyöklön és ülésre 9 nap, fizettem fl. 3.” (II/VII. 53.). Ifju György mester valószínűleg nem azonos Georgius Komies-sel.

1574. jul. 7. Ugyanott: „Kezték az hidnak csinálását az kőművesek”, közöttük György mester és két szolgája. Kifizetés: „az Szakallos György mesternek 1 nap den. 25.” (II/VII 56.).

1574. jul. 11. Ugyanott: Kőmijes Györgyöt Vistába küldik, hogy ütköző követ keressen (II/VII. 58.).

1574. július 24-ig dolgoztak itt a kőművesek (II/VII. 61.).

MASTRO GIOVAN PIETRO

1584. febr. 27. Kvár. P. Ferrante Capeci jezsuita levele P. Aquaviva jezsuita generalisnak, melyben építésztt illetve kőművest kér „tale parve un mastro Giovan Pietro che fabbricava al collegio, non domando già quello, se è caro al collegio.” (Fontes II: 1913. 64).

IFFYW GYÖRGY MESTER

1574. jun. 23. Kvár szkve: „Fragott az iffyw György mester az hidhoz (a monostori hidhoz) való könyöklön és ülésre 9 nap; fizettem fl. 3.” (II/VII 53.).

GREGORIUS KÖMYES – KEOMYES GERGEL

1554. Kvár szkve: „Item soluti Gregorio Kömyes pro piscibus similiter eo tempore dat. fl. 1.” (I/IV. 69.).

1555. Kvár szkve: Keomyes Gergel adófizető polgár a Farkas utcában – Platea Luporum (I/IV. 78, 145.).

1570. Kvár szkve: említve „Keomijes Gergel.” (II/II. 7.).

1588. aug. 17-én Czegében kell szerződés szerint Keomijes Gergel kőfaragó munkát vállalt Wass György részére (L az 1975/1. számban).

1594. Kvár szkve: „Az fal csinálására való kölltség az Tymár Bálint haza felett”. – 1594. okt. 30. „Vettem Keomiess Gergelytől 2 szekér követ. den. 90.” (VI/VIII. 127.).

Irodalom: BALOGH 1935. 25. GEREVICH 1940. 161.

P20 GYUJTÓ MÁRTON

1589. die Paschatis. A kvári tanács a kvári kőmivesek és kőfaragók kérésére régi céhlevelüket megerősíti, illetve újra kiadja. Küldöttségük egyik tagja: „Martinus Gijwtho magister lapicida.” (I. az 1975/1. számban).

1592. Kvár szkve: „A Torda utcai kis ajtónál való kőfalón való építés”. Kőmiesek: „..... Guito Márton 2 inasa 4 nap.” (V/XV. 177.).

1592. máj. 26. Kvár szkve: „Eodem külte biró uram egész tanács együtt Gyutto Martont, Igyarto Janost az vistai kőbányába. Viszi Zabo István 2 lovon szekeren den. 25.” (V/XV. 309.).

1593. nov. 9. Kvár szkve: „Gjwto Martonnak fizettem, hogy az város istállója kapuja kövét felcsinálta fl. 1.” (V/XXI. 64.).

1593. dec. 2. Kvár szkve: „Eodem die Gwto Martonnak fizettem, hogy az urunk szállásán egy szobát padimentomozta den. 25.” (V/XXI. 66.).

IGYÁRTÓ GYÖRGY

1598.nov. 26. Kvár szkve: „Az két kőmiesnek Diózegei Istvánnak és Igyarto Györgynek fizetésekét megjobbitván, deputáltak őkegyelmek tanácsul fl. 12.” (VII/XVI. 50.).

IGYÁRTÓ JÁNOS

1592. máj. 26. Kvár szkve: „Eodem külte biró uram egész tanács együtt Gyutto Martont, Igyarto Janost az vistai kőbányába.” (V/XV. 309.).

KOEMIJES IMREH

1574. jul. 14-24. Kvár szkve: Keomijes Imreh a monostori hidon dolgozik. (II/VII. 61.).

1577. jun. 7. Kvár szkve: „Eodem die Vaday Mihál vivé Keomijes Imrehet Désig 8-ad magával, hogy Husztban menének vala fejedelem myvére”. Hat lovon vitte, kifizettek érte fl. 3. (II/X. 66.).

1579. jun. 14. Kvár szkve: „Azon napon az fejedelem parancsolattyára kilte biró uram Keomijes Imreht Huszt várába hatod magával, attam nekik az uraim akarattyából kölcségekre fl. 6.” (II/XVI. 19.).

1595. szept. 11. Kvát szkve: a harangok jövedelme: „Kőmies Imréné”. (VI/XIII. 23.).

ISPOLI MESTER

1594. márc. 7. Kvár tjkve: a tanácsülésben a biró előterjesztésére elhatározták a Középkapuk tornyának a megépítését. Az építkezéssel Ispoli mestert ét Nyirő Dánielt bízták meg (Jakab II. 1888. 288.)

KŐMIJES ISTVÁN – STEPHANUS MAGISTER (+ 1571 előtt)

1569. febr. 2. Ambrosius komijes ét Mikola István között folyó perben az egyik tanu: „magister Stephanus”; Inasa „Johannes discipulus.” (1. az 1975/1. számban).

1571. Kvár szkve: „Kőmijes István özvegyének fizetnek a vajda konyhájára adott holmikért den. 45”. (II/II. 194.).

KEOMIES ISTVÁN – KOMIJES ISTVÁN

1588. jan. 26. Kvár szkve: „Mondta Jakab vitte két lovon Keomies litvánt Zopo/r/-ra Kendi Sándor uram jószágába. Attam neki 3 mély földre fl. 1. den. XIII” (IV/I. 4.).

1590. aug. 27. Kvár szkve: „Biró uramnak parancsolattyából 4 mesternek, Komijes Lőrinc, Komijes András és Komijes István, attam Fejérvárig fl. -”. (kitöltetlen) (IV/XX. 15.).

P21 KŐMIVES JÁNOS – KEOMJES JÁNOS

1565. márc. 26. Kvár tjkve: plebanos ur kérte a birót és tanácsot, hogy a nagy templomból a kit orgonát vétesse ki, Kőmives Jánosnak a kivételt meghagyták. (Jakab II. 1888. 185.).

1570. Kvár szkve: említve Keomjes János és Keomjes Jánosné. (II/II. 7.).

1579. Kvár szkve: „Hogy az Thoronban megbontották az ablakot és rakták, attam az kőmijes Janosnak fl. 1.” – Akkor engedték le a régi harangot újra öntéshez. (II/XIX. 11.).

1590. jul. 5. Kvár szkve: „Biró uram akarattyából vitték az kőmyesseket Wy várra Keomyes Pétert szolgástól, és Keomyes Janost szolgástól, 3 lóval. Varga Istvánnak fizettem fl. 1. den. 50.” (IV/XV. 9.).

1590. jul. 24. Kvár szkve: „vittenek követ Vy várra... Kőmyes János vitte 12 ökrével, attam fl. 3.” (IV/XV. 10.).

JOHANNES DISCIPULUS kőműves inas

1569. febr. 2. Ambrosius komies és Mikola István között folyó pörben az egyik tanu „Johannes servitor discipulus magistri Stephani.” (1. az 1975/1. számban).

P22 JOSEFO MURATORE

1584. febr. 27. Kvár. P. Ferrante Capeci kvári rektor levele P. Claudio Aquaviva generalisnak: „Secondo priego V. Paternità, mi mandi a turri modi un mezzo architetto, qual sia ancora un intiero muratore, quale qui è il nostro Josefo.” (Fontei II. 1913. 64-65).

KUTI ANDRÁS

1589. jul. 22. Kvár szkve: „Az kőmieseket Kuti Andrásékat Kalmár András vitte Thordára 3 lovon d. 75.” (IV/X. 71.)

KUTHY JÁNOS

1589. die Paschatis. A kvári tanács a kvári kőmivesek es kőfaragók kérésére régi céhlevelüket megerősíti, illetve újra kiadja. Küldöttségük egyik tagja: „Johannes Kuthy magister lapicida” (1. az 1975/1. számban).

1591. nov. 1. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond a kvári kőfaragók kérésére megerősíti céhlevelüket. Küldöttségük tagja: „Johannes Kwthy magister lapicida.” (1. az 1975/1. számban).

1592. febr. 19. Kvár szkve: „Szakmári János 4 lovon szekeren viszi az kőmiesekett Kutty Janost negyedmagával Ujvárig. Fizettem fl. 1. den. 50.” (V/XV. 304.).

1592. máj. 20. Kvár szkve: „Dési Zabo András viszen 4 lovon szekeren kőmieseket, Kuthy Janost negyed magával Tordára fl. 1.” (V/XV. 308.).

1592. Kvár szkve: „A Torda utcai kis ajtónál való kőfalón való építés.” „Kőmiesek: Kuti János 2 inasa 5 nap.” (V/XV. 177.).

KUTI MÁRTON

1589. jun. 24. Kvár szkve: „Az mely kőmieseket urunk parancsolattából Diószegi Istvánt és Kuti Mártont Varga István két lovon Tordára vitt, attam neki fl. 1. den. 50.” (IV/X. 70.).

1589. jun. 24. Kvár szkve: „Az mely két kőmiest urunk ő nagysága parancsolattá-
ra bocsáttunk alá Diószegi Istvánt és Kuti Mártont, attam kölcsébe nekik den. 50.” (IV/X. 26.).

KŐMŰVES avagy DABÓ LŐRINCZ

1584. A kvári templom (Szent Mihály templom) kiadásai: „A nagy templom ajtaja előtt, az mézes pogácsát holott árulják, a fundamentumot megcsináltattam. Attam az Kőmies Lőrincznek den. 35.” (III/XV.).

1584. máj. Kvár szkve: „A Torda utcai kis ajtóra tett költségek..... Kőmies Lőrincz (mielt rajta) 4 nap, 1 nap den. 33. – fl. 1. den. 32.” (III/XVIII. 14.).

1585. aug. 2. Kvár szkve: „Kőmies Lőrincznek a scholaban, hogy a pusztá kamarában a gerenda fákat bérakta a falba, a két végét, afelett tul tel, ahol szükség volt, a falat megfoldozta, attunk den. 15.” (III/XIX. 37.).

1587. szept. 19. Kvár szkve: „Kezdettenek az kőmiesek az közép kapu padimentomozatahoz. Öt egész nap dolgoztak rajta. Négy nap öten-öten voltanak. Az ötö-

dik nap ketten voltanak. Fizettem fl. 5. den. 15. Lőrincznek és Bálint mesternek jámbor szolgáltyokért jobbitottam meg den. 40.” (III/XXX. 27.).

1588. okt. 2. Kvár szkve: „Eodem die Komijes Lőrincz Monostor utczai, bontotta meg az feredő háznak való kemenczét.” (IV/III. 29.).

1590. aug. 19. Kvár szkve: „Biró uram akarattyából es parancsolattyából vittének keomieseket Brassay Ambrust és Keomijes Lőrinczet Tordára 2 lovon.,, (IV/XV. 11.).

1590. aug. 19. Kvár szkve: „Biró uram akarattyából, vittének 4 kőmieseket. Brassai Györgyöt, Dabó Lőrinczet, ét 2 szolgát vellek. Adatot őkegyelme én velem kölcségekre den. 50.” (IV/XX. 14.).

1590. aug. 27. Kvár szkve: „Biró uram parancsolattyából 4 mesternek, Komijes Lőrinczfizettem Fejérvárig.....” (IV/XX. 15.).

1597. aug. 14-15. Kvár szkve: „Kőmives avagy Dabó Lőrincz mielt 2 napig egyedül a hid kapun. Az emelcső elejit felbontotta, csinálta, 2 nap el sem végezte. Attam 1 napra neki den. 25. – den. 50.” (VII/XIV. 105.).

1597. aug. 16-án és 18-án Dabó Lőrincz tovább dolgozik ugyanott többedmagával. (VII/XIV. 106, 107.).

1597. okt. 15. és 17. Kvár szkve: „Dabó Lőrincz kőmives” (VII/XII.).

P23 1598. jan. 12. Kvár szkve: „Az uj kamarák épülésére Dabó Lőrincznek és Bányay Andrásnak, ketten 100 szekér kőszegésre, 7 szekérével 1 forinton mostan attam fl. 6. den. 25.” – febr. 5. ismét adnak nekik kőszegésre 6 forintot (VII/XVI.).

KEOMYES MÁTHE

183.b 1556. Kvár szkve: „Keomyes Máthe adófizető polgár a Farkas utcában – Platea Luporum. (I/IV. 77, 144). – Feltehetőleg feleségének sirkövéből származik MATHENE feliratu töredék (Farkas utcai templom, Lapidarium).

P24 KEOMIES MÁTÉ

1588. szept. 1. Kvár szkve: „Keomies Máté vakalta meg az püspök házánál való kapu közit, és az önnön házat is. Attam összességgel neki fl. 1. den. 40, az kőmies legényeknek inyok valóra den. 6.” (IV/I. 37.).

1593. dec. 2. Kvár szkve: „Die 2 decembrit, Kwmies Máténak fizettem, hogy az Magyar uczai templomnak az ablakait berakta, fl. 1. den. 10” (V/XXI. 66.).

1595. szept. 2. Kvár szkve: a harangok jövedelme: „Komijes Máté gyermeke” (VI/XIII. 23.).

1598. jun. 10. Kvár szkve: „A kis templombeli temető boltra egy követ falaztattunk. Attunk Keőmives Máthénak fl. 4. den. 50.” (VII/XVI. 36.).

95 MESTERJEGYES KŐFARAGÓ. 1560–1570 körül

Munkája: házának kapuja a Közép-utcában (34. kép).
Mesterjegye (felső jobb sarka sérült):

81 MESTERJEGYES KŐFARAGÓ 1574-BEN

Munkája: ajtó Petrus Minch monogramjával (27. kép).
Mesterjegye:

MESTERJEGYES KŐFARAGÓ 1581-BEN

Munkája: párkánytöredék Wolphard-cimerrel (Muzeum).
Mesterjegye:

MESTERI EGYES KŐFARAGÓ 1581-ben

Munkája: ablak Wolphard-cimerrel (Pákei-villa).
Mesterjegye:

106 MESTERJEGYES KŐFARAGÓ 1586-BAN

Munkája: a Hid utca 22. számú házból (43. kép).
Mesterjegye:

P25 KŐMIVES MIHÁLY – MICHAEL KEOMIWES

1591. nov. 1. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond a kvári kőfaragók kérésére megerősíti céhlevelüket. Küldöttségük tagja „Michael Keomiwes magister lapicida.” (l. az 1975/1. számban).

[1593. Kvár szkve: Mihály mesternek malomkő javításért 55 dénárt fizetnek. (V/XX. 152. – Goldenberg 1958. 111.). – Kérdés, hogy a malomkövet javító Mihály mester azonos-e Michael Keomiwes magister lapicida-val.]

1593. aug. 12. Kvár szkve: „Diószegi Istvánnak és Kwmies Mihálynak több tár-saival egyetemben az kühid (a Békás patak hidja) csinálásától fl. 12.” (V/XXI. 25.).

1595. aug. 31. Kvár szkve: a harangok jövedelme: „Kőmives Mihály drabant (darabont) felesége” (VI/XIII. 23.).

1597. aug. 18. Kvár szkve: a Hid kapun dolgozott Kőmiess Mihály Kőmijess Andrással és Dabó Lőrinczzel (VII/XIV. 107.).

1598. Kvár szkve: „A széna utczai kis ajtó előtti hid csinálásáért Kwmijes Mihálynak és Kwmijes Péternek attunk először készpénzt fl. 15. – másszor attunk fl. 12. –; harmadszor attunk nekik fl. 12. - Utolszor ismét miért hogy Kwmies Mihály Katonai uramnak mielt, nem érkezett az hid csináláshoz, mert későre halada fejedelem és az ország népe ittléte miatt az ház (!) csinálás, mert bíró uram szekeret nem adhatott az kő hordásra, mikoron bíró uram szekeret adhatott, akkor Kwmies Mihály itthon nem volt.” (VIII/III. 11.).

MÓNKA MIHÁLY

1592. Kvár szkve: „A Torda utcai kis ajtónál való kőfalón való építés” – Mónika Mihály két legénye dolgozott itt négy napig. (V/XV. 177.).

1592. jun. 18. Kvár szkve: „18 Junii vitteg az kőmieseket Monijka Mihájt és Zilagij Jánost urunk parancsolattyából Huztra mivelni. Adatott bíró uram velem kölcségeknek nekik fl. 4.” (V/XV. 238.).

1592. szept. 8. Kvár szkve: „Monika Mihályt több kőmiesekkel hatodmagával Kovachi János viszi urunk számára 4 lovon Tordáig. fl. 1.” (V/XV. 90.).

1592. nov. 16. Kvár szkve: „Eodem die az Monostor utcza kapunál a feljáró garádicsnak vöttem 4 lépésnek való követ a fenesi banyából den. 48. Hozta haza Chiazkaj Gál den. 45. A csinálástól fizettem Monika Mihálynak fl. 2. den. 25.” (V/XV. 162.).

1594. jun. 1. Kvár szkve: „Monika Mihályt negyedmagával vitte Thoth Gáspár 3 lovon Tordára. Attam den. 75.”

MURATORE ARCHITETTO

1584. febr. 27. P. Ferrante Capeci kvári rektor levele P. Claudio Aquaviva jezsuita generalishoz: „Secondo priego V. Paternità, mi mandi a turri modi un mezzo architetto, qual sia ancora un intiero mutatore, quale qui è il nostro Josefo. Tale mi par-

ve un mastro Gioan Pietro che fabbricava al collegio, non domando già quello, se è caro al collegio; ma esprimo il nostro bisogno e vorrei se non quello, uno simile. Qui havemo mille scudi l'anno da fabbricare e per non haver uno fedele, se ne va gran parte in niente Padre mio, di nuovo replico, ho chiesto due: un Rettorico et un muratore architetto, et ho detto sì poco per non noiar la provintia, ma se ne mandasse più de maestri, sarebbe meglio, perche quei che qui sono, s'occuparebbono utilmente con i prossimi.” (Fontes II. 1913. 64-65.).

KÜMIES NÉMET BÁLINT

1593. Kvár szkve: „Az Óvárban való folyamra való köleség, mely a földalatt a scholan által megyen 2 decembris alkuttam mingyárást meg az kűmies német Bálinttal az folyamnak teljességében végbeviteleig minden napra den. 25.” Dec. 2-15-ig mindennap dolgozott. (V/XV.).

NYIRŐ DÁNIEL

1594. márc. 7. Kvár tjkve: a tanácsülésben a bíró előterjesztésére elhatározták a Középkapu tornyának a megépítését. Az építkezéssel Ispoli mestert és Nyirő Dánielt bízták meg. Először meszet kellett égettetniök – tartalékra, eladásra is. Az idő felmelegedésekor pedig meg kellett kezdeniök az építést (Jakab II. 1888. 288). – Jakab az építkezéssel megbízott két személyt kőműves-mestereknek tekinti, Ispoli mestert pedig olasz származásúnak. Feltevéseinek helyessége csak az eredeti szöveg alapján lenne eldönthető, ezt azonban Jakab sajnos nem közli.

NYIRŐ AMBRUS

NYIRŐ JAKAB, a rakó

1574. jul. 7. Kvár szkve: a monostori őriző ház kiadásai, a tételekben szerepel „Nyrő Ambrus” és „Nyrő Jakab, a rakó.” Az utóbbi kétségtelenül murarius volt, feltehetőleg az előbbi is (II/VII. 56).

JACOBUS OLAZ

P26 1525. dec. 20. A kvári tanács által megerősített céhlevélben mint a „confraternitas lapicidarum” egyik céhmestere szerepel „Jacobus Olaz”. (I. az 1975/1. számban).

KOMIES (KEOMIES) PÉTER – PETRUS KEOMIWES

1584. máj. Kvár szkve: „A Torda-utcai kis ajtóra tett költségek” – „Kőmies Péter négy nap (dolgozott), 1 nap den. 33. – fl. 1. den. 32.” (III/XVIII. 14.).

1586. dec. 11. Kvár szkve: „Az elmúlt nyárba az perengérenél való kőköblöt ujták meg az vásárbirák. Kőmies Péternek attam tölle den. 35. Négy torockai vasat vöttek bozzá Feier Tamástól. Fizettem den. 90.” (III/XVII. 15b.).

1588. márc. 16. Kvár szkve: „Az sacrestia megcsinálásától a ttunk Keomiwes Péternek fl. 3. den. 75.” (IV/IX. 13.).

1588-okt. Kvár szkve: a feredő háznak küszöböt faragtatnak, a Hid-utcai kapuhoz tengely-követ stb. – „Attam Keomijes Peternek az három kövek faragásától, berakásától fl. 1. den. 60.” (IV/III. 29, 38.).

1588. okt. 15. Kvár szkve: „Az feredőházhoz faragott Komijet Péter küszebnek, szekeresnek attam den. 3.” (IV/III. 59.).

1589. die Paschatis. A kvári tanács a kvári kőművesek és kőfaragók kérésére régi céhlevelüket megerősíti, illetve újra kiadja. Küldöttségük egyik tagja: „Petrus Keomiwes magister lapicida.” (l. az 1975/1. számban).

1590. febr. 21. Kvár szkve: „Biró uram akarattyából vitte Nagy Ferenc urunk kőmiessét, Kőmijes Pétert, urunk levele volt [nála]. Fizettem 2 lóra Désre fl. 1.” (IV/XXI. 76.).

1590. márc. 12. Kvár szkve: „Biró uram hagyásából vine Bothos Marton Tordára urunk kőmiessét, feleségével, marhájával egyetemben. A 4 lóért fizettem fl. 1.” (IV/XXI. 76.).

Megjegyzendő, hogy az utóbbi két tételt (1590. febr. 21. és márc. 12.) csak feltételesen soroztuk Keomies Péter kolozsvári mester adatai közé, mivel a sáfár ezekben a tételekben a fejedelem kőműveséről ír. Viszont kétségtelen, hogy a kolozsvári Keomies Péter dolgozott a fejedelemnek.

1590. máj. Kvár szkve: „Ajtó meljéket vagy kőajtót az fokházhoz vettünk Keomiet Pétertől fl. 5.” (IV/XIV. 15.).

1590. jul. 5. Kvár szkve: „Biró uram akarattyából vitték az kőmyesseket Wy várra Keomyes Pétert szolgástól és Keomyes Jánost szolgástól, 3 lóval. Varga Istvánnak fizettem fl. 1. den. 50.” (IV/XV. 9.).

1590. szept. 17. Kvár szkve: „Esmeg ugyanazon napon vinék el az Keomyes Pétert, hatod magával, Wy Várra, 4 lóra Rab Jacabnak fizettem fl. 1. den. 30.” (IV/XV. 11.).

1593. szept. 16. Kvár szkve: „Eodem die Kwmjies Péter foldozon az Kaiantó patakon való kw hidon másodmagával egy nap. Fizettem den. 40.” (V/XXI. 28.).

1593. Kvár szkve: Keomies Péternek fizetnek 18 dénárt, mert a megrepedt malomkőben lyukakat furt a kapsoknak (V/XX. 152. - Goldenberg 1958. 111.).

1593. nov. 22. Kvár szkve: „Kwmies Péternek fizettem, hogy az alsó tanácsháznak a kemencéje eltörött vala, uj melyéket csinált, feltörte, és az kemencze lábait megfódozta den. 32.” (V/XXI. 65.).

1596. ápr. 20. Kvár szkve: „Diószegi Istvánt és Kőmies Pétert Gyaluban asszonyunk őfelsége (Mária Krisztiema) hivatalara mivelni, vine 2 lóval Hoec Mátyás den. 25.” (VI/XXI. 8.).

1598. aug. 20. Kvár szkve: „Ugyan akkor attam Biró uram hagyásából Diószegi Istvánnak és Keomies Péternek, hogy egy ajtónak való helt vagnanak ki az Kádár

András uram hazából az Wiczey Máthé házára, egy ajtóhoz való faragott keuekkel együtt fl. 6.” (VIII/III. 59.).

1598. Kvár szkve: „A Széna utcai kis ajtó előtti hid csinálásáért
Kwmies Mihálynak és Kwmies Péternek attunk először készpénzt fl. 15.; másszor attunk fl. 12; harmadszor attunk nekik fl. 12.” – Kwmies Mihály, mivel másutt is dolgozott, ebből a munkából kimaradt. „Kwmies Péter nem akarta az hidat egyedül csinálni, hanem bíró uram akarattjából egész céhül kellett őket reája erőltetnünk....” (VIII/III. 11.).

P27 RÓMAI KŐMŰVESEK

1583. dec. 29. Kassa. P. Antonio Possevino levele Báthory Istvánnak: „Seminarium vero allata pecunia, institui. Operarios Roma procuravi insigniores. Quatuor fabri murari statim sunt missi.” (Fontes I. 1911. 308.).

SAS KÜMIES ANDRÁS

1593. Kvár szkve: „Az Óvárban való folyamra való költség, mely a föld alatt a scholan által megyen”. – Dec. 19-től 26-ig kifizetések Sas Kümies Andrásnak, kit a sáfár hol Sas, hol Sasz Andrásnak nevez. (V/XXIV.).

P28 SERES JÁNOS – Szécsi Seres János (+ 1579)

185 1530–1533. körül született sirkövének feljegyzéséből következtetve.

1556. ápr. 4. Kvár szkve: „1556 in sacco (sic!) Sabato Nos judex jurati cives Colosvarienses cum Joanni Seres lapicide pro labore in destructione altarium claustrorum den. 50.” (I/IV. 205.).

1570. Kvár. Tanuvallatási jegyzőkönyv: Eppel János bíró előtt Seres Jánosné perli János notariust négy arany pártáért, melyeket az utóbbi először neki, azután Báthy Györgynének adott el. Tanuk: Pártaszövő Katalin és Kalácsütő Ferenc. (Kvár, Acta Judiciaria. – Sándor 1913/I. 211.).

1571-1574. Kvár adókönyve: Seres János Farkas utcai házát 1/4 vonással rótták meg. Szomszédjai Kőműves Tamás és Farkas Pál, aki házát 1574-ben eladta Pitter Rudolfnak. (Sándor 1913/I. 211.).

1574. jul. 22. Kvár szkve: „Seres János jött oda látni (a monostori hid és őrház építéséhez), hoznak vala lepényt, az városba vettem 1 lepényt den. 8. Hozattam egy ejtel bort den. 4.” (I/VII. 59. – Sándor 1913/I. 210.).

1575. Kvár adókönyve: Seres János Farkas utcai házát 3/4 vonással rótták meg. Feltehetőleg megnagyobbította vagy újjá építette a házát. (Sándor 1913/I. 211.).

1576. Kvár szkve: Wolphard István főbíró számadásai: „Seres János. Anno 1576 attam neki a kőszegenek fl. 3. den. 10.” – A bejegyzés folytatását 1. az 1579. évi tételekben. (Kvár szkve: vegyes számadások csomójában: „Debitores matris meae Anno 1565” kezdetű füzet. – Jakó 1957. 367.).

1577. ápr. 7. Kvár szkve: „Kovach Lukács 3 lovon vine Seres Jánost Fejérvárra, hogy a fejedelem hivatta.” Kovach Lukácsnak kifizettek fl. 2. den. 62 (I/X. 63.).

1577. ápr. 18. Kvár szkve: Kovach Lukács Seres Jánost vine Ujvárba 3 lovon. Kovachnak kifizettek fl. 1. den. 21 (I/X. 64.).

1577. nov. 24. Kvár szkve: Egeressi János vine 3 lovon Seres Jánost Désig, „Huztban küldte az ur.” (I/X. 73.).

1579. Kvár szkve: Wolphard István főbiró számadásai (folytatólagosan): „Seres Janos Anno 1579. jan. 12. attam fl. 10.” – „Azon esztendeiben Febr. 15. anam fl. 10.”

„Ittem azon esztendeiben Mart. 22. halalos agiaban kwltem fl. 2, mint ez beueben es Nyluaban talalot az Registro fol. 61. Summa fl. 25. [Nb. ez összegben benne van az 1576. évi kifizetés is.] Fizetet ene Szeres (!) Janos. Met (!) ket ablakot czinal, a kohnia ablaka (!), a masik nem keesz mindenestwl, de a fíaj tartoznak megh czinalassual.” (ugyanott mint az 1576. évi feljegyzés. – Jakó 1957. 367.).

1579. márc. 25. A Szent Mihály templom harangozási bevételei: „Seres Janos fl. 1.” (I/XIX. 4.).

Sirkövének feliratán a halálozási dátum szintén „die 25 Martii 1579.” A felirat szerint kora ekkor meghaladta a 9 lustrumot, tehát halálozásakor 46–49 éves lehetett.

281 Seres János mesterjegye hiteles művén, Bocskay Gábor egeresi sirkövén 1573-ból:

185 Seres János mesterjegye sirkövén 1579-ből:

129 Seres fiak mesterjegye Wolphard István főbiró házából származó ajtókereten 1579-ből:

Ezt az ajtót is többen Seres Jánosnak tulajdonították, de ez semmiképpen sem lehet saját kezű műve, mert Seres 1579 telén súlyos beteg volt. Nyilván fiaí faragták. A

mesterjegyben szereplő betű Herepei János magyarázata szerint a család származási

helyét jelző név kezdőbetűje, azaz: Zechi (Szécsi).

Seres Jánosnak tulajdonított munkák:

- 269-270 Gyulaféhevár, Székesegyház, vitézi sirkő (tévesen Hunyadi János siremlékéhez kapcsolt tumba-lap). XVI. század második fele, mesterjegye hasonló, de nem teljesen azonos a Seres család jegyével. Mindazáltal a hasonlóság alapján feltételezhető, hogy a Seres-műhelyből vagy legalábbis Seres János köréből származik. Mesterjegye:

- 127 Kolozsvár, Wolphard-Kakas-ház három udvari ablaka Wolphard István monogramjával, melyeket az 1579-es feljegyzésben említett ablakokkal azonosítottak.
- 224 Seres Jánosnak tulajdonítható munkák: az egeresi várkastély kapuzata 1572-ből, és talán egyéb faragványai is, Kvár, Fő tér 20. sz. ház kapuja 1571-ből és ablakai.
- 99-100 A kapu teljesen megegyezik az egeresi várkapuval, a párkányát díszítő medaillon-domborműve az egybefont hármás ruhátlan alakkal pedig az egeresi Bocskay-sirkő pajzstartó puttóira emlékeztet.
- P28 A Seres családról Herepei János – kolozsvári és szucsáki levéltári kutatásai alapján – a következőket állapította meg. A család Szilágyságból, Szécs községből származik, a XVI. század elején telepedett meg Kolozsvárt (talán már korábban is). A család váltakozva használta hol a származási helyet jelző előnevet (Zechi - Zeechi – Szécsi), hol a családnevet (Seres). A XVII. század második felében a család Szucsák községbe költözött és ott élt a XVIII. század folyamán (Herepei 1947. 14-15, 19). Feltehetőleg a család őse – és a kőfaragásban is első képviselője – Nicolaus Zechij magister lapicida, akinek a kérésére a városi tanács először adta ki a kőfaragók céhlevelét (1525 dec. 20). A család férfitagjai közül 1570-1573-ban említik Seres Lőrinczet. Mártont és Mihályt (Sándor 1913/I. 211.). A család XVII. századi tagjai: Seres János festő, aki 1624 októberében a nagy templom toronyórájának a tábláját festene (Jakab II. 1888. 378), Széchi Seres István ötvösmester, akinek a házába Bethlen Gábor és más előkelőségek gyakorta szálltak meg (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 182, 199; Herepei 1947. 19.). 1646-ból való Seres István gyermekeinek (Istók, Borka, Kata) a sirköve a házsongárdi temetőben (Zsakó 1911. 21.). Mivel ez a dátum már igen késői, valószínű, hogy hasonló nevű fia gyermekeinek a sirköve.

A család származását és névhasználatát félreérthetetlenül tisztázza Szamosközy feljegyzése: „Stephanus Seres, patria Zechi dictus” (II. 1876. 118).

Irodalom: ESZTERHÁZY J.: A kolozsvári Boldog-Asszonyról címzett, jelenleg ev. ref. egyház története. Arch. Közl. IV. 1864. 3-8., VERESS E.: A Hunyadiak sír- emlékei és Castaldo. Magyarország Műemlékei. I. Bp., 1905. 98-108. (az un. Hunyadi-sírkő mestere Seres János). VERESS E.: Kakas István. Bp., 1905. 38., GERECE 1906. 433. VARJU E.: A gyulafehérvári Hunyadi-emlékek. Arch. Ért. 1907. 29. (cáfolja Veress feltevését). CSÁNYI 1913. 26. (az 1579-es ajtó – Pósta Béla szerint – Seres Jánostól). SÁNDOR 1913/I. 108-111 (a gyulafehérvári kő és az 1579-es ajtó nem Seres munkája). SÁNDOR 1913/II. 59-60 (a gyulafehérvári tumba és az 1579-es ajtó mesterjegyét azonosnak tartja). BALOGH 1934. 145. 1935. 21., 45. kép (kiemeli a névbetűk magyar sorrendjét). 1940. 546. GEREVICH 1940. 161. BIRÓ 1941. 83. VÁSÁRHELYI 1942. 67. HERPEI J.: Bocskai Gábor egeresi síremléke és mestere. Kolozsvár, 1947. – Kolozsvári Bolyai Tud. Egyetem. Erd. Tud. Intézet (a Bocskai-sírkövet a mesterjegy alapján Seresnek tulajdonítja; a Wolphard-ajtó és az un. Hunyadi-tumba nem Seres műve; a mester részt vehetett az egeresi kastély kapujának és egyéb részleteinek a kifaragásában, a gyulafehérvári Gyerőfi-Mikola-sírkő feltehetőleg szintén Seres műve). ENTZ G.: A Farkas utcai templom, Kolozsvár, 1948. 28. BALOGH 1953. 43. 1956. 301. JAKÓ 1957. 367. GOLDENBERG 1958. 109. 111. BALOGH 1961. 338. SEBESTYÉN 1963. 91. BALOGH 1964. 336, 353. MURÁDIN 1965. 144. BALOGH 1966. 670. Művészeti Lexikon. IV. 1968. 265. PASCU-MARICA 1969. 73, 78 (a Wolphard-ház bárom udvari ablakát Seresnek tulajdonítja), 82. kép. BALOGH 1970. 236. 1973. 238.

SERES JÁNOS FIAI

1579. március. Wolphard István főbíró számadásai: Seres János két ablak kifaragását vállalta, az egyik elkészült, „a másik nem keesz mindenestwl, de a fiaj tartoznak megh czinalassual.” (Kvár szkve. – Jakó 1957. 367.).

185 A bejegyzés alapján nagyon valószínű, hogy Seres szép sírkövét a kőfaragásban
129 jártas fia faragták, feltehetőleg az 1579-es Wolphard-ajtót is, amelyen a fent említett mesterjegy látható.

SIMON MAGISTER LAPICIDA.

1569. febr. 2. Ambrosius komies és Mikola István között folyó perben az egyik tanu. (1. az 1975/1. számban).

ZAZ (SZÁSZ) ANTAL

1593. ápr. 19. Kvár szkve: „Zabo István viszen Désre kwmieseket, kik az kamora hazat csinálják fl. 2.” – „Eodem die ugyan Vida Miklós is viszen Désre 4 lovon

kwmieseket fl. 2.” – „Zaz Antal volt fű az kwmiesek között. Adatott Biró uram nekik költséget fl. 1.” (V/XXI. 103.).

SZÁSZ LŐRINC

1492. Kvár szkve: „A Torda utcai kis ajtónál való kőfalon való építés.” – Szász Lőrinc kőműves 5 napig dolgozott a kőfalon. (V/XV. 177.).

P29 SZILÁGYI JÁNOS

1588. márc. 11. Kvár szkve: „Hivatta Urunk Ő nagysága Fejervarra Diózegy Istvánt és Zilagy Janost Fejervarra. Biró uram parancsára attam nekik lovakkal egyetemben fl. 1. den. – költségekre.” (IV/VI. 20.).

1589. die Paschatis. A kvári tanács a kvári kőművesek és kőfaragók kérésére régi céhlevelüket megerősíti, illetve újra kiadja. Küldöttségük egyik tagja: „Ioannes Zilagij magister lapicida” (I. az 1975/1. számban).

1592. jun. 18. Kvár szkve: „18 Junii vitteg az kőmieseket Monijka Mihájt és Zilagy Jánost urunk parancsolattyaából Huztra mivelni. Adatott biró uram velem költségekre nekik fl. 4.” (V/XV. 238.).

1593. máj. 23. Kvár szkve: „Zilagy Janos megyen Bátorij Istvánhoz az faragott kővel, viszi Egeresig Zente Bálint 1 lova den. 25.” – Május 21-ikén 11 szekér faragott követ küldtek Egeresre. (V/21. 105.).

1595. máj. 5. Kvár szkve: „Zilagy Janost az kőművest hivatta urunk ő felsége. Vitte Thordáig Ujfalun lakó Soldos Gáspár 2 lován, szekeren fl. – den. 50.” (VI/XVII-a. 58.).

Irodalom: BALOGH 1934. 148. 1935. 25. 1940. 546. GEREVICH 1940. 161. BIRÓ 1941. 83. BALOGH 1953. 49. 1961 343. 1964. 343. MURADIN 1965. 1441. BALOGH 1966. 670. 1970. 239. 1973. 242.

P30 KŐMŰVES TAMÁS – KEOMIES TAMÁS (+ 1584)

1565. márc. 27. Kvár szkve: Kőműves Tamás a nagy templomból kivette a kis orgonát és helyét ismét bevakolta, bemeszelte. (Jakab II. 1888. 185, Goldenberg 1958. 111.).

1571-1575. Kvár adókönyve: Kőműves Tamásnak háza volt a Farkas utcában Setes János szomszédságában (Sándor 1913/I. 211.).

1574. jun. 23. Kvár szkve: elszámolások a monostori hid költségeiről: „Kezdette az faragást az Tamás mester szolgálja is, mellett 4 napig [végzett], fizettem fl. 2. den. 25.” (I/VII. 53.).

1574. jul. 7. Kvár szkve: „Kezdettek az tudnak csinálását az kőművesek Tamás mester és 2 szolgálja.” (I/VII. 55.) – Julius 24-éig dolgoztak a kőművesek (I/VII. 60.).

1574. jul. 11-e után Kvár szkve: „Az vak Tamás mester szolgája” – Ez a bejegyzés azonban nyilván nem Kőműves Tamásra vonatkozik, aki akkor is aktíve működött.

1582. jul. 22. Kvár szkve: „Pap Janos viszi Keomies Tamást három lovon Somborra.” (1582. V. 43.).

1582. okt. 13. Kvár szkve: „Sárdi János viszi Keomijes Tamást, Teolchyres Janost Kendi Ferenc számára három lovon Tordáig den. 75.” (1582. V. 49.).

1584. dec. 5. A kolozsvári egyházfiak számadása: harangozás Keomijes Tamásért. (1584. XV.).

KŐMIVES TAMÁS (az ifjabbik)

1597. febr. 17. Kvár szkve: „Kőmives Tamás csinálta meg a magyar utczai kis ajtó küszöbit, s párta-kövel padimentomozta meg az város felől den. 35.” (VII/XIV. 104.).

FRATER URBANUS LAPICIDA

1524. Antonius Fabri domonkos feljegyzése: frater Urbanus lapicida szerzetestársuk a kvári kolostorban. (Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítási korából. Szerk. Bunyitay V. - Rapaics R. - Karácsonyi J. Budapest, 1902. 529).

Irodalom: BALOGH 1935. 17. GOLDÉNBERG 1958. 109.

URBANUS MURATOR – ORBÁN RAKÓ

1569. febr. 2. Ambrosius komies es Mikola István közön folyó perben az egyik tanu: „Urbanus murator” (I. az 1975/1. számban).

1574. jul. 7. Kvár szkve: A monostori hid költségei: „Orbánnak, rakónak 1 nap den. 25.” (II/VII. 55.).

KEOMIJES VÁRADI GYÖRGY

1588. aug. 17-én, Czegében kelt szerződés szerint kőfaragó munkát vállalt Wass György részére (I. az 1975/1. számban).

Irodalom: BALOGH 1935. 22, 25. GEREVICH 1940. 161.

P31 VÉGH LŐRINCZ

1592. Kvár szkve: „A Torda utcai kis ajtónál való kőfalon való építés.” – Ezen a kőfalon „Veegh Lőrincz” 5 napig dolgozott. (V/XV. 177.). – XVII. századi munkásságára nézve I. a köv. közleményt.

Irodalom: BALOGH 1935. 25. 1940. 546. GEREVICH 1940. 161.

ZAKAL ANDRÁS

1593. jan. 29. A kvári feredő-ház gondnoksága kifizet Zakal Andrásnak: 3 ablakért fl. 4. 2 ablakért fl. 2. 4 ablakért és 1 ajtóért fl. 3. den. 95. 5 napi kőfaragó munkájáért den. 60 (Kvár. Áll. Ltár. kiadatlan oklevél. - Goldenberg 1958. 111.).

NICOLAUS ZECHY (Zechij) céhmester

1525. dec. 20. A kvári tanács által megerősített céhlevélben mint a „confaternitas lapicidarum” egyik céhmestere szerepel „Nicolaus Zechy.” (l. az 1975/1. számban)

1589. die Paschatis. Kvár város tanács előtt a kőművesek és kőfaragók küldöttségé vallja, hogy régi céhlevelüket az akkori tanács kiadta „quondam Nicolao Zechij magistro lapicidae, caeterisque lapicidis.” (l. az 1975/1. számban).

2./ Névjegyzékük időrendben

Frater Urbanus 1524.

Nicolaus Zechij céhmester 1525.

Georgius Wywáry – Georgius lapicida – Georgius Kewmijes céhmester 1525-1530.

Jacobus Olaz céhmester 1525.

Ambrosius Fekete céhmester 1525.

Franciscus sculptor 1525.

Benedictus lapicida – Benedictus Walazwthy – Keomijes Benedek 1530-1556.

Gregorius Kömyes – Keomyes Gergel 1554-1594.

Keomyes Ambrusné 1555-1588.

Keomyes Máthé 1555.

Seres János kb. 1530-1579.

Kőmives Ferenc 1564.

Kőmives János 1565-1590.

Kőmives Tamás 1565-1584.

Ambrosius Komies – Kwmies Ambrus 1569-1593

Johannes discipulus 1569.

Georgius Komies – Kőmijes György 1569-1574.

Stephanus magister – Kőmijes István 1569-1571.

Simon magister lapicida 1569.

Urbanus murator – Orbán rakó 1569-1574.

Mesterjegyes kőfaragó 1560-1570 körül.

Ifju György mester 1574.

Nyirő Ambrus 1574.

Nyirő Jakab rakó 1574.

Keomijes Imreh 1574-1595.

Mesterjegyes kőfaragó 1574.

- Kőmijes Antal 1577-1588.
 Seres János lui 1579.
 Mesterjegyes kőfaragó 1581.
 Mesterjegyet kőfaragó 1581 (más mesterjeggyel).
 Római kőművesek 1583.
 Kőmijes Dabó Lőrincz 1584-1589.
 Mastro Giovan Pietro 1584 körül.
 Josefo Muratore 1584.
 Muratore architetto 1584.
 Komijes Balázs 1584-1585.
 Komijes Péter 1584-1598.
 Kőmywes András 1585-1597.
 P32 Mesterjegyes kőfaragó 1586.
 Kőmives Bálint 1587-1593.
 Keomies Máté 1588-1598.
 Keomijes István 1588-1590.
 Keomijes Váradi György 1588.
 Diószegi István céhmester 1588-1598.
 Szilágyi János magister lapicida 1588-1595.
 Michael Bereczk céhmester 1589.
 Matthaues Berkenyesy céhmester 1589-1595.
 Gyujtó Márton magister lapicida 1589-1593.
 Kuti András 1589.
 Kuthy János magister lapicida 1589-1592.
 Kuti Márton 1589.
 Brassay Ambrus (vagy György) 1590.
 Keomiwes Mihály magister lapicida 1591-1598.
 Keomiwes Gáspár 1592.
 Igyártó János 1592.
 Mónika Mihály 1592-1594.
 Szász Lőrinc 1592.
 Végh Lőrinc 1592.
 Kümies Német Bálint 1593.
 Sas Kümies András 1593.
 Zaz (Szász) Antal 1593.
 Ispoli mester 1594.
 Nyirő Dániel 1594.
 Zakal András 1593.
 Kőműves Tamás 1597.
 Bányai András 1597-1598.
 Igyártó György 1598.
 Tehát összesen 56 személy – a külföldieket nem számítva.

3./Névtelenül bejegyzett kőművesek

1578. jun. 27. Kvár szkve: „Nagy János viszi a kőmieseket 4 lovon Egeresre. Attam bíró uram hagyásából fl. 1.” (II/XIV. 1578. 81.).

1578. jul. 16. Kvár szkve: „Küldött bíró uram az fejedelem parancsolattyára 4 kőmiest Husztba. Attam bíró uram hagyásából fl. 3. den. 75.” (II/XIV. 1578. 28.).

1579. márc. 29. Kvár szkve: „Ugyan akkor Bánfi György kérette volt bíró uramat, hogy egy kőmiest külgyön Zent Kyrálra, Enyeden tul vitte volt Zylágy István 2 lovon. Fizettem neki fl. 1. den. 28.” (1579. /XVI. 57.).

1579. máj. 25. Kvár szkve: „Ugyan akkor az fejedelem parancsolattyára küldött bíró uram 7 kőmieseket Váradra az fejedelem miére. Vitte őket Zekely Imreh mind Váradig; fizettem neki 6 lovára fl. 10. den. 50.” (II/XVI. 1579. 59.).

1579. jun. 8. Kvár szkve: „Ugyan akkor Kalmár János uram ment volt Fejérvárra az ő maga dolgáért. Az szőnyeget is ő kegyelmétől külték el Nagylaki Imrehnek. Mikor értette János uram az fejedelemnek haragját az kőmiesek felől, hogy az fejedelem miére nem mentenek volna, Gálfinak és Kancellariusnak adott ajándékba 32 narancsot, hogy az fejedelem haragját szállítsák. Tota 1 per den. 8., fl. 1. den. 92.” (II/XVI. 1579. 18.).

1579. jun. 13. Kvár szkve: „Azon napon, Keoressij Balás vitt az fejedelem parancsolattyára 6 lovon Désre 6 kőmieseket. Fizettem neki fl. 3.” (II/XVI. 1579. 61.).

1585. jun. 13. Kvár szkve: „Zekeres János vitt két lovon Somborj számára Zent Egiedre egy kőmiest. Attam den. 75.” (III/XXIV. 54.).

1585. jun. 23. Kvát szkve: „Fejedelem parancsolta vala, hogy az kőműveseket ki külgyük Váraddá.” Költséget adnak nekik 2 forintot. (III/XIII. 60.).

1585. jun. 23. Kvár szkve: „Urunk parancsolt vala bíró uramnak, hogy az kőműveseket Váradra külgye. Attunk 2 szekeret alájok. Egy szekeres Maros Gergelyé, 6 lóval fizettem fl. 3., az másik szekeres Tömösváry Andrásé. Fizettem Hunyadig néki fl. 3. Item ugyanazon nap az lovas legényt bíró uram el külte vellek Mártont Hunyadig, hogy tovább ne vigyék az szekereket. Fizettem den. 50.” (III/XXII. 9.).

1585. aug. 23. Kvár szkve: „Sombory László uramnak kültünk kőmiest, asztalost, szücsöt Sombotra. Attunk 1 szekeret 4 lóval alájok. Szász Jánosét. Fizettem fl. 1. den. 50.” (III/XXII. 14.).

1585. nov. 3. Kvár szkve: „Sasz György viszen egy kőmies legint Sombotihoz az meszelő ecsettel den. 37.” (III/XXIV. 61.).

1587. szept. 28. Kvár szkve: „Az nagy hid lába megfoltozására” köveket szállítanak. „Item az kőmieseknek, hogy az hid lábát megfoltozták, köveket faragtának, az faragásától, rakásától fizettem nekik fl. 2. den. 50.” (III/XXX. 31.).

1588. jun. 25. Kvát szkve: „Vitte el Somborra Haydo Tamás egy kőmiest és Tolchyr Jánost. Attam 3 lótól fl. 1. d. 12.” (IV/VI. 105.).

1588. jul. 17. Kvár szkve: „Zep Istvan viszi az itt való kőmieseket Váraddá. Az szekeresnek Kis Mihálynak attam hat lovára Hunydig fl. 3. Az fejedelem kőmiese

is vele volt; mindenestől voltak 13. Ezeket vitte Váradig 3 kucsi. Attam egyik-egyik kucsira fl. 2. den. S. teszen fl. 6. den. 15.” (IV/I. 9.).

1588. jul. 23. Kvát szkve: „Vitt Haydo János kőmieseket Wywára [Marosujvárra] Gyulafi [sic!] tévesen Gálfi helyett] mivére, 3 lóval. Attam fl. 1. den. 30. (IV/VI. 106.).

1589. jun. 2. Kvár szkve: „Zigethi János vitte az kőmieseket Ujvárra [Marosujvárra] fl. 1.” (IV/X. 69.).

1589. jun. 4. Kvár szkve: „Az kőmieseknek, kiket Gálfi uramhoz kültünk, Vyvára [Marosujvárra], attam kölcségbe den. 20.” (IV/X. 24.).

1590. ápr. 25. Kvár szkve: „Vitték az kőmieseket Wywarra [Szamosujvárra], az fejedelem parancsolta. Adatott az hagyott bíró uram erte vellem nekik den. 50.” (IV/XXI. 23.).

1590. ápr. 29. Kvár szkve: „Vitt Haydo János kőmieseket Wywára [Szamosujvárra], 4 lovon, fizettem fl. 1. den. 50.” (IV/XXI. 87.).

1590. máj. 4. Kvár szkve: „Eodem die, vitte Zigiarto Daniel Désre urunk parancsolattyára az kőmieseket, Husztra kültte az város 3 lovon. Attam fl. 1. den. 50.” (IV/XXI. 82.).

1590. máj. 4. Kvár szkve: „Adatott bíró uram hogy az kőmieseket Husztra küldöték könyörgésekre ... den. 50.” (IV/XXI. 25.).

1590. máj. 11. Kvár szkve: „Bíró uram parancsára vitte Atonay Boldisár 5 lovon az kőmieseket. Vitték Husztban. Fizettem fl. 2. den. 50. – Eodem die Kisz (!) Mihály vitte Désre az kőmieseket 4 lovon. Fizettem Tanijzra Gergelynek fl. 2.” (IV/XXI. 83.).

1590. máj. 11. Kvár szkve: „Az kőmieseknek bíró uram akarattyából, hogy Husztra mentenek, fl. 3.” (IV/XXI. 26.).

1590. szept. 25. Kvár szkve: „Vitt Zabo János cancellariusnak [Kovacsóczy Farkasnak] 4 kőmies legényeket, 4 lóval, Tardára. Attam fl. 1.” (IV/XXI. 87.).

1591. márc. 26. Kvár szkve: „Kancellarius uram számára vittének kőmies legényeket Tordáig 4 lovon fl. 1.” (V/X. 40.).

1591. ápr. 23. Kvár szkve: Két szekeren vittek kőmieseket Désre (V/X. 42.).

1591. jun. 3. Kvát szkve: „Vydoc Miklós vitt Thordaig itt való kőmieseket, Feyer-vatta mentenek, 4 lovon vine. Attam neki fl. 1.” (V/X. 46.).

1591. jul. 21. Kvár szkve: „Eodem die Koasa Marton viszen kőmieseket Gálfi uram számára 3 lóval, Tordáig den. 75.” (V/I. 78.).

1591. aug. 18. Kvár szkve: „Pál Jakab vitt kőmieseket Ujvárban Marosujvarra, 3 lovon. Attam fl. 1. den. 12 1/2.” (V/X. 51.).

1591. aug. 26. Kvár szkve: „Kárpitot Péter vine az kőmieseket, kiket Feyervarra az fejedelem hivatott, 4 lovon. Attam fl. 1. – Ő magoknak attam kölcségben den. 25.” (V/X. 51.).

1591. aug. 28. Kvár szkve: „Hasz Márton viszen Bátori Boldisárnak 9 kőmieset Tordáig, 5 lóval. fl. 1. den. 25.” (V/I. 80.).

1591. szept. 25. Kvár szkve: „Báthori István hivatott volt Somlyóra egy kőmiest. Vitte Kondor János 1 lovon. Attam neki 7 mély földre den. 87 1/2.” (V/X. 53.).

1591. szept. 26. Kvár szkve: „Vas György kéretett Uijvárban [Szamosujvárban] kőmieseket. Régeni Bálint vitte el. Attam neki den. 75.” (V/X. 55.).

1591. dec. 6. Kvár szkve: „Vermesi Mátyás viszen 4 kőmiest Ujvárig [Szamosujvárig]. 2 lóval den. 75.” (V/I. 89.).

1592. jun. 20. Kvár szkve: „Eodem die Benessi (!) Mihály viszi az kőmieseket Deesre, szerszámostói, 6 lovon, kik Husztra mentek, fl. 3.” (V/XV. 84.).

1593. ápr. 19. Kvár szkve: „Zabo István viszen Désre kwmieseket, kik az kamora házat csinálják, fl. 2.” – „Eodem die ugyan Wida Miklós is viszen Désrw 4 lovon kwmieseket fl. 2.” – „Zaz Antal volt fü az kwmiesek között. Adatott Bitó uram nekik költséget fl. 1.” (V/XXI. 103.).

1597. szept. 21. Kvár szkve: négy kőmives megy Almásra. (VII/XII. 1597.).

Tehát összesen 38 bejegyzés név szerint nem ismeretes kőmivesékről. Szám szerinti említés 13-szor, ö s z z e s e n 44 s z e m é l y . Számszerű említés nélkül, de mindig többes számban „kőművesek”, összesen 25-ször. Tehát l e g k e v e s e b b 50 s z e m é l y . Megjegyzendő azonban, hogy ugyanazokat a kőműveseket többször is kiküldhették.

Balogh Jolán

KÉSŐRENAISSANCE KŐFARAGÓ MŰHELYEK

III. Közlemény

A KOLOZSVÁRI MŰHELYEK

XVI. század (II. rész)

A kolozsvári kőfaragókra vonatkozó bőséges levéltári anyag újabb részlegét közöljük. Míg az előző tanulmányunkban (Ars Hungarica 1974. 2. sz.) közzétett számadáskönyvi adatok (Adattár. I/1, 2, 3), elsődlegesen a kőfaragók egyéni munkásságát világitották meg, addig a dokumentumok (Adattár. I/4.) ennek a mesterségnek általános képét rajzolják elénk. Számbelileg kisebb rész, de Jelentőségre nézve elsőrangu. A terjedelmes céhszabályzatok, a ritkaságszámba menő magyar kőfaragó szerződés, a bírósági tanukihallgatás, valamint az országgyűlési határozatok igen részletesen tájékoztatnak mind a céh szervezetéről, tagjainak helyzetéről, országos és egyéni feladataiktól, mind pedig igen lényeges stilustörténeti és építészet-esztétikai kérdésekről. Hasonlóképpen jelentősek a kőbányák művelését tárgyaló adatok (Adattár II.), amelyek a mesterség alapfeltételeire világítanak rá.

ADATTÁR

KŐFARAGÓK ÉS KŐMŰVESEK

4./ Kolozsvári műhelyekre vonatkozó dokumentumok

I.

1525. dec. 20. A kvári magisztrátus megerősíti a „Confraternitas lapicidarum” szabályait a céhmesterek, azaz Nicolaus Zechy, Jacobus Olaz, Georgius Wywary és Ambrosius Fekete kérésére. (Kvár, Állami, régebben Városi Ltár. Nr. 24. – Kiadatlan oklevél, kivonatos ismertetése román nyelvre fordított idézetekkel: Pascu 1954. 197, 336, Goldenberg 1958. 103, 111, 112-113.).

II.

1569. február 2. Kolozsvár város törvénykezési jegyzőkönyve (Protocollum judicarium): tanukihallgatások Komies Ambrus és Mikola István perében.

„In die purificationis Beatae Mariae virginis pro Ambrosio Komies contra Stephanum Mikola, coram domino Benedicto.

Georgius Komies Juratus fassus est, quod se putat calces sufficienter fuissent, verum duo ligna fuerunt, quae in murum redigere valebat Magister Ambrosius, quae ut non festinaret eo locare, magistrum Ambrosium rogasset idem Stephanus Mikola, dicens, quod jam iam alia adducerentur deteriora. Tunc scit testis, quod dimidia die interrupissent labores, seu muracionem et non fuisset plene media dies, quo a labore vacassent.

Simon Magister Lapidida juratus fassus est, quod in lapidibus ac calcibus defectum paruisset Stephanus Mikola, nam a fratre rogasset calces et expectare, fuissent coacti, donec calces et lapides adferant, ac interim oca ti fuissent, et non nunquam etiam obstante pluvia intermisissent labores, verum testis jam non multum testante de edificio cellarii laborasset isthic, sed tantum restabat, quod duo vna die potuissent absolvere. Praeterea addidit, quod ultimo etiam aliis lapidibus deficientibus lapides fluviales koach dictos fecisset portari, et inmurari. Dictus Stephanus Micola (!) neque operarios adiutores habuisset sufficientes solis magistris oportuisset lapides etiam adferre.

Johannes, servitor, discipulus magistri Stephani iuratus fassus est, se quoque laborasse isthic cum magistro Ambrosio sed tunc etiam non fuissent adiutores apro mies dicti, expectassent herentes et adhuc testis obdormisset in ripa fluminis, interdum et pluvia impedimento fuisset, et etiam operarii defuissent, ita, quod intermittere coacti labores piscatum ivissent in fluvium.

Urbanus Muratot juratus fuisset, quod descendentes non nunquam ad continuationem opus, usque ad meridiem fuissent operarios ociose expectare et non numquam ad tabernam ire debuissent, denos et duodenos nummos perbiberente, nonumque autem vacui revertissent in civitatem. Nonumquam autem in campo dormissent.

Sequenti die pro Stephano Mikola, coram domino Antonio Kapa etc.

Jacobus Sarkanj servitor domini Stephani Mikola, iuratus fassus est se scire, quod quodcumque dominus ipsius magistrum Ambrosium ad continuationem opus infra vocari curasset semper cum omnibus instrumentis etiam hominibus auxiliaris paratus fuisset. Ittem quod pluribus vicibus curasset vocare, sed non venisset. Ipse fatens quoque, quaesivisset, sed domi non invenisset. Uxor dictasset adivisse maritum.

Caspar Ombozi jobbagio eiusdem Stephani Mikola juratus fassus est, quod quando dominus suus ad continuationem operis advocari fecisset magistrum Ambrosium dominus suus cum omnibus instrumentis paratus fuisset, per dominum eius nullus defectus fuisset, et per eum nichil praeteriisset.

Demetrius More jobagio eiusdem Stephani Mikola de Dezmer, iuratus fassus est perinde quemadmodum testes praecedentes, id addendo quod etiam per testem saepius fuisset requisitus magister Ambrosius et nonnunquam tertio nonnunquam alio secum scensurum se recepisset, verum si vno die votum praestitisset altero iterum absens fuisset, et vespere quoque eius temporis, quo videlicet ad Hadad clam se abstulerat. Solus testis offendisset circa dominum Bornemissa vocasset etiam. Tunc etiam recepisset se iturum terciusment verum clam se subduxisset, ad aliam partem.

Catherina Azthalos consors Johannis Thoth, servitrix Stephani Mikola, quod quoduncunque Ambrosium ad operacionem cellarum adnotari fecisset, semper promptus fuisset, dominus cum omni apparatu, nempe calcibus et hominibus, ita quod a messe quoque ad opus editicii compulerunt jobbagiones presente lapicida, et testis quoque neglegtis interim pensacionibus et aliis negociis domnesticis in hac aedificatione inservisset, ut defectum non paciantur lapicidae.

Quibus procurator in causam attracti contradixit, causam contradictionis talem allegando, quod jobbagiones et familiares Stephani Mikola essent et tales pro propriis dominis non possint testari.

Judicatum est, quod testibus actoris locus non datur, eo quod in acquisitionem participes fecisset, actor testes suos, quia vero in causam attractus probavit defectum fecisse actorem in administracione instrumentorum et operacionum, et per hunc defectum remorasset et retardasset a preparacione celarii a hoc ab impetitioni actoris in causam attractum, quantum ad dampnum attinet, expeditus esse debet, verum id, quod parandum restat de celario iuxta convencionem in causam attractus tenetur perficere in tempore apto. De expensis autem quas alienis lapicidis actor fecisset, eo quod etiam Ambrosius damnum accepisset per defectum operariorum, per modum mutuae compensationis expeditus est in causam attractas.” (Kolozsvár, Állami, régebben Városi Levéltár. Kolozsvár város III/1. jelzésű törvénykezési Jegyzőkönyve 1567-1569. évekből. 239-241. – Kelemen Lajos közlése. – Említve: Sándor 1913/I. 211.)

III.

1571. január 6-14-i marosvásárhelyi országgyűlés árszabályzata: „Az rako kőmiveseknek a ki mester egy hétre egy forintot és ételt italt adjanak. Az legénynek hatvan pénzt adjanak. Az ácsoknak is azonképpen.” (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 383.)

IV.

1580-as évek. Kolozsvár város tanácsi jegyzőkönyvében határozat, mely szerint a kőfaragó és kőműves céh kiváltságait felfüggesztették. Utóbb Báthory Kristóf új kiváltságlevelet adott. (Kolozsvár, régebben Városi most Állami Levéltár. – Kelemen Lajos közlése.)

V.

1587. február 25. Kolozsvár városi tanácsának határozata arról, hogy minden mives ember és földmivelő, aki Kolozsvárra települ, beirandó a kolozsvári polgárkönyvbe. (Kvár. tjkv. 1587. 65-66. l.). 1587-től 1614-ig egyetlen kőfaragó vagy kőműves sincs a polgárkönyvbe beírva (Kelemen Lajos közlése).

VI.

1588. augusztus 17. Czege. Wass György szerződése Keomijes Váradi György és Keomijes Gergely kolozsvári mesterekkel ablak- és ajtókeretek kifaragására. „1588 die 17 Augusti szerzeodtem megh Coloswaratt lakozo keomijes Varadi Georgiel es keomijes Gergelliel hét czirkalombeli Ablakra két festonosra Es négi zynijzes Ablakra két-két festhonosra, es eot zinijzes Aijthora. Mind ezekteol adok Nekik kéz pénzt fj: 71 kiben Vgjan az felowl megh Irt napon megh attam fj: 4. Az teobbiek as ki hatra marad fizetesekben Adom megh nekik Negizer négi Bijzonios napon addigh migh ezeoket megh kezzjtik, Bwzat adok Nekik két keobleot, Saijtott harmott. Zerzeodtem penigh Vgj velleok hogj ezeoket farsangh vegere kezzjchiek el, ki lezen in Anno 1589, kireol Attam Nekik ez en czedulamot az feliucl megh irt Napon es eztendeoben Czegeben Georgius Vas.” – Saját kezű aláírás. Hátán közel egykoru jegyzés: „Coloswari keomjeseekkel valo zerzeodsegh.” Alatta Huszti Andris kezével: „1586. Kolosvari Kőművesekkel való Szegődés. Num. 253.” (Eredeti-je nyolcadivnyi kis papiroson az Erd. Muzeumba letett czegei gr. Wass családi levéltárban. Kvár. a Román Akadémia Levéltára. – Kelemen Lajos közlése.)

VII.

P33 1588. Kvár tjkve: „a kőfaragók érdemes, hozzáértő, hasznos emberek bármilyen kő-építkezés elvégzésére.” (1565-1605 évi protocollum. p. 60. – Goldenberg 1958. 113., idézet a jegyzőkönyvből román fordításban.)

VII.

1589. február 2. Kolozsvári közgyűlési végzés: Miután a bíró és a tanács a centumpaterek elé terjesztették a kőfaragók és kőművesek kérését, mely szerint céhszabályokat kérnek, azt határozták, hogy: „ha cehet akarnak tartani, gyűljenek elébb össze, itjanak maguknak rendszabályokat és írásban hozzák a bíró és a tanács elé, akkor a bíró a várost összegyűjti, előadja, s ha irt rendtartásuk helyén marad, javallják s azután megpecsételve kiadják.” (Jakab II. 1888. 320.)

IX.

1589 die Paschatis (régí naptár szerint márc. 30., új naptár szerint ápr. 2.) Kolozsvár Város tanácsa megerősíti a kolozsvári Kőműves és Kőfaragó céh szabályait: „Nos Stephanus Puellacher primarius et Franciscus Keomijwes auri faber regius iudices, ceterique iurati cives civitatis regie Coloswariensis Memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod cum in domo nostra senatoria pro dirigendis reipublice nostre negotiis consedissemus, circumspicati Michael Bereczk, Mattheus Berkenijesij, rectores cehe, item Johannes Zilagij, alter Joannes Kuthij, Martinus Gjwtho, Stephanus Dijozegij et Petrus Keomiwes, magistri lapicide, simulque murarii, concives nostri, in suis propriis, ceterorumque suorum confratrum magistrorum lapicidarum, nec non murariorum huius civitatis

nomi-
 nibus ac personis, nostram personaliter venientes in presentiam, significarunt nobis humillime: qualiter litere privilegiales super legibus ac firmitate cehe ipsorum circumspectorum quondam Nicolao Zechij, magistro lapicide, ceterisque lapicidis patribus scilicet eorum defunctis, olim per nostros predecessores in Domino quiescentes, iudices ac senatores date ac collate, ob invidiosam penitus corrupte essent vetustatem, articulisque in eisdem contenti minime viderentur ipsis in hac etate ad regimen et gubernationem societatis ipsorum suffragari. Supplices nobis, quatenus nos articulos pro tranquilli et pacifici status ipsorum firmamento noviter scriptos benigne excipere, intelligere, incongruos pro nostra prudentia corrigere, emendare, accomodare, ipsisque solidum privilegium pro firmiori conservatione ac gubernatione, utilitate item cehe eorundem dare dignemur. – Cum autem omnia, que in tempore fiunt, cum tempore dilabuntur, nec, que uno constituta sunt evo omnibus convenient etatibus, sed ut humana continue sint obnoxia mutationi, rationi vero consentaneum equum, dignumque sit, universas rerum publicarum ordinem, societatumque civilium leges, constitutiones, iura, disciplinas et horum articulos vetustate scilicet temporis corruptos, seu mutatis cum tempore hominum moribus, ritibus ac conditionibus in desuetudinem venas atque enervatos corrigere restaurare, ad novam etatem per benignos magistratus accomodare et componere, proinde ex certa nostra deliberatione ac scientia, equali et unanimi vocis nostre suffragio, prenominatorum magistrorum lapicidarum ac murariorum postulationem pie admittendam censuimus, infrascriptisque cehe ipsorum articulis per eosdem pro commodo ac societatis eorum perpetuo regimine inventis, nobisque exhibitis, per nos item accurate perlectis, correctis, ac etiam pro utilitate rei publice nostre universa adauctis, prebuimus Inviolabiliter, perpetuoque observandam firmitatem.

1. P r i m o . Quoniam isthec societas ex duobus magistrorum generibus constabit, scilicet magistris lapicida (qui nempe ipsimet lapides in omnem eventum tene ac pure et fabricare, erudere et menia struere, erigereque simul callere debebant), magistris item mutatoriis, qui fabricationem lapidum sunt ignari et non perfecti, sed dumtaxat murorum erectionis, testudinum insuper sive fornicis super edificationis possunt fieri artifices. Ideo turris antiqua, ex pane meridionalis muri huius civitatis, a turri aciali magistrorum sartorum versus occidentem numero tertia, cum omnibus armis bellicis, defenculis, bombardis et pulvere tormentario ab ipsis magistris utrisque indifferenter interteneatur, ab omnique ruina vindicanda edificetur.

2. I t e m . Omnis novellus, seu tyro, primoquoque tempore inquirendus est, quam velit addiscere anem lapicidalemne aut murariam, quo confitente de necessario debet ante omnia parentele ac nativitatis sue laudabilem edocere honestatem alioquin illum rectores cehe, nullis respectibus, rationibus coloribusque recipere debeant.

3. I t e m . Novellus sufficienter comprobata parentela sue honestate, si hic, filius magistri lapicide fuerit, quatuor annorum auriculis, si aliusquispiam fuerit, quinque annis apud magistrum lapicidam serviat, compleatque annos suos tyrocinios. Verum si is tyro apud aurarium velit cum ipsam nudam artem murariam addiscere,

pro ista igitur ut inferiore arte omnis novellus indifferenter tribus annis servire tenebitur inque huius prime instantie seu ingressione annu, novellus omnis cuiuscunque filius sit, duos florenos in cenam sine mora solvere debeat. Apud enim veto magistrum, quem ipse elegerit, vel potius quo a cehe tectoribus (observato ordine et equitate) ordinabitur, infra spatium quidecim dierum proba concedatur, si magister novellum et ipse magistrum sibi datum mutuo adamabunt, bene, alioquin alterum magistrum sibi dare rectores cehe teneantur.

4. *I t e m .* Ubi autem ob crudelitatem magistri, seu alias causas rationabiles novellus a suo magistro seu hero discederet, ipsius novelli atque magistri querimonia a cena pacienter exaudiatur, novello sufficientem rationem sui discessus danti, alius magister ordinetur.

5. *I t e m .* Quamdiu novellus annos suos tyrocinios modo supradelclarato integre non expleverit, licet is apud patrem seu consanguineum famulatus sit, attamen interea nullo modo expediendus est, atue absolvendus, necque ut servus mercenarius laborare valeat.

6. *I t e m .* Dum novellus annos tyrocinios probe integre compleverit, adhuc de necessario teneatur apud eundem suum magistrum intra spacium sex mensium servire. Verum tamen pro solutione mercenaria, ubi autem expleto parvulatus sui tempore, adhuc ad semestrem apud suum magistrum permanere pro solita mercede hebdomadali nollet, quatuor florenos mulctetur.

7. *I t e m .* Completis per novellum istis temporibus apud suum magistrum, tandem sit servus mercenarius, neque vero ipse magistrum sibi eligere valebit, sed oportet illum ibi artem suam exercere ac laborare, ad quem magistrum ire a cena committitur. Omnis autem servus mercenarius in nullo alio anni tempore, sed dumtaxat in ipso die nativitatis Beate Marie Virginis et negligere, et ad alium valeat transire magistrum, quo die, si quis mercenariorum apud aliquem magistrorum se laborare et permanere velle stipulatis manibus confessus fuerit ad solutionem mercenariam, tandem nullis rationibus (nisi ex annuentia magistri sui) valeat eundem magistrum infra spacium anni integri, hoc est recursum predicti festi nativitatis Marie Virginis negligere, nisi iustis et per cenam approbatis de causis, alioquin mercenarius talis octo florenis et laborationis suae prohibitione mulctabitur hoc facto. Verum tamen, si magister seu herus suus, laborem non haberet, servum mercenarium ad alium magistrum dimittere cogatur.

8. *I t e m .* Servorum lapidarum simul et murariorum mercenariorum ista sit perpetua solutio hebdomalis, videlicet a die nativitatis beate Marie virginis, ad usque festum Ressionis Domini solvantur singulis ad integram septimanam dumtaxat triginta quinque denarij hungarici, absque obsoniorum administratione. A die autem Resurrectionis Jesu ad usque festum nativitatis Marie, singulis singuli sexaginta denarii a suis magistris solvantur, et obsonium illis nona hora prebere adstringantur. Ubi autem extra hanc civitatem contingeret eos edificando laborare in locis videlicet extraneis, quoniam ibi per eosdem extraneos providebitur de victu, non

autem per eorum magistros, eo igitur in loco extraneo, servis mercenariis ad singulas septimanas singuli floreni pendantur: si qui autem ex ipsis magistris palam aut occulte hunc articulum infringeret in parte vel in toto, duodecim florenis toties quoties fecerit irremissibiliter puniatur.

9. *I t e m.* Omnis servus mercenarius teneatur in fodina lapidum ad magistri seu heri sui necessitatem sufficientes lapides cindere, alioquin quinque florenis privetur.

10. *I t e m.* Quicumque ex servit mercenariis nollet aut non curaret pro predicta solutione hebdomadali magistros lapicidas seu murarios servire, imo temerario ausu contra cehe articulos se se erigendo sibi ipsi elaborate, et edificia conducere se se magistrum facere attemptaret in locis extraneis seu apud nobiles artem suam exerceret, privatam utilitatem venando et queritando, it servus, dum est servus carens uxore, etiam propria sua manu in hac civitate laborare et cehe privilegio gaudere ac uti nequaquam valeat, imo rectores cehe auctoritate absoluta ab omnibus operibus suis in hac civitate arcendi, instrumentis suis omnibus privandi, plenariam possint habere facultatem, neque secus in cenam est recipiendus, donec sexdecim florenos in cenam pro talibus ausit integre numerabit, atque solvet. Servus attamen mercenarius ex hac civitate poterit solidioris discipline capessinde gratia honeste discedere, regna peragrare, inque legitimis locis apud magistros externos artem suam exercere, nulliusque mulcte formidine inde redeundo in hanc ingredi societatem.

11. *I t e m.* Nullus servorum mercenariorum habeat matrimonium contrahendi licentiam, neque magistrale signum sibi a ceha concedatur, imo nec cena honesta magistris universis danda ab ipso interea acceptetur, donec discipline et artis magisterium iuxta rectorum cehe sanum iudicium preparabit, perfecerit ac sufficienter proprio Marte demonstrabit.

12. *I t e m.* Magisterium autem lapidarum servorum primum erit: una janua capitulata ex lapidibus fabricanda, capitellis ornata, cuius columnae sint decenter virgate, et omnia eius capitella in legitima proportione secundum omnia dimensionum genera recte respondeant. Secundum erit: ut unius domus seu holocausti testudinem fornicemque in formam crucis apud certum magistrum manendo suo Marte recte ac modo durabili preparet, istius vero fornicis preparationem, edificationemque servus dum velit a suo magistro impetret in eo loco ubi apud quempiam talis fornix et testudo esset, per suum herum preparanda, magister quoque postulationi servi magisterium tuum etiam in fornicis edificatione perficere volentis obedient esse debeat, sed isto modo quod talis servus convocatis ad eundem locum holocaustum rectoribus cehe utque etiam aliis melioribus magistris, prima fronte modum ac mensuram illius fornicis preparande, ante eos exercitatus magistros debeat delineare, qui si iuxta magistrorum sanum iudicium sufficienter, prudenterque in ipsius testudinis edificande delibatione ignarus fuerit compertus, ab edificio removendus est, tamdiu donec melius ac prudentius studebit, si autem fornicis certas ac rectas dimensiones sufficienter signabit, fornicemque optime perfecerit cum famulis sui magistri, tunc fornix illa pro suo magisterio sit et recipiatur, ipsiusque fornicis pro-

ventus idem servo (solutio tamen reliquis famulis sibi iuvantibus de iure solvendis) cedat. Ita tamen quod si hospiti suo aliquid negotii seu damni facesserit (!) in hoc suo opere, ipsemet servus (ut solutionem qui percepit) non autem suus magister refundat.

13. *I t e m.* Quicumque servorum ante magisterii sui iam explicati solennem preparationem ac demonstrationem contraherat matrimonium, quatuor florenis vincatur. Neque interea valeat servos mercenarios ac novellos tenere, aliis libertatibus cehe gaudere, donec idem magisterium suum sufficienter utroque modo preparabit, alioquis artem lapicidalem muraliamve non aliter, sed sola sua unica et simplici manu valeat laborare, neque tales extra cenam constituti, alias Kanthar nuncupati, ad aliquod opus seu edificium in hac civitate exequendos sese consotari possint.

14. *I t e m.* Comprobato et demonstrato per servum artis ac discipline sue sufficienti magisterio, universos magistros lapicidas simul et murarios in unica coena honeste excipiat, qua cena sumpta et commesta, rectores cehe huic servo mercenario signum magistrale proprium sibi ordinare, et illico extradare, ac etiam in ordinem sociorum annumerare sint adstricti.

15. *I t e m.* Si contingeret indigenum servum mercenarium lapicidalem seu murariam artem suam laborandi gratia in hanc venire civitatem, apud eum, quem requireret magistrum, ultra quindecim dierum spacium laborandi minime habeat potestatem, ipse etiam magister sine annuentia rectorum cehe, ulterius illum servum apud se habere sub poena quinque florenorum nequaquam permittat, sed imittetur ille servus cehe articulos scilicet de honestate sue parentele, annorum item tyrociniurum suorum diligenti et integro complemento, certum inhubitatumque producat aut propter loci, regni longinquitatem, sacramento iuramenti prestat testimonium, quo facto omnibus articulis cehe se conformet.

16. *I t e m.* Servus aliunde huc veniens artis lapicidalis ignarus, sed dumtaxat murarius et generaliter omnes servi murarii non sunt cogendi ad magisterium janue capitulate, sed fornecem (modo quo supra) impetret a suo magistro preparandam.

17. *I t e m.* Quando magistri universi gratia convivandi considebunt, servi mercenarii omnes sine personarum respectu superserviant magistris, contrafaciens et contrumax duobus florenis privetur.

18. *I t e m.* Singuli servorum mercenariorum intra unius anni circulum singulos viginti quinque denarios debeant contribuere ad cehe communem necessitatem.

19. *I t e m.* Servus mecenarius aut uxorem ducere, aut cenam honestam magistris reddere volens, edificium in spacio quindecim dierum perficiendum conducere ac tertiamet manu in sue necessitatis auxilium perficere (idque saltem semel) valeat.

20. *I t e m.* Posteaquam servorum quis secundum tenorem articulorum cehe omnia sua munia transsegisset ac consumasset, uxoremque duxisset, ultimo loco oportebit eum in cenam duos florenos solvere, et si hic de membro nostro civitatis

non esset, in librum civitatis nomen suum inscribi, intitularique facere, sicque tandem tanquam unus ex magistris omnibus huius civitatis prerogativis cehe item universis utilitatibus commodis uti et gaudere valebit; si autem volet in ista sua ultima solemnitate aliquot ex magistris ad sedes suas convivandi gratia ad unum atque alterum ferculum invitare, nemo eum propterea puniendi mulctandique habeat potestatem.

21. *I t e m.* Rectores cehe quotannis in profesto diei Conversionis beati Pauli apostoli de universis proventibus eiusdem anni sufficientem debeant dare rationem, in ipso autem die festi, officium eorum coram ceteris magistris resignare eodemque die, novos per suffragia mutua rectores eligere, rectoribus autem cehe rationem rectam dantibus pro suis vigiliis, cura ac sollicitudine singulis singuli dentur floreni pro eurundem honorario.

22. *I t e m.* Quoniam autem hec societas peculiaribus et debet niti legibus, nec sine legum terrore ac formidine pene homines in ipsorum statu pacatissimo feliciter permanere possunt, ut igitur omnia meliori, utiliori ac commodiori procedant moderamine iuniores, contumacesque non saltem suis immaturis, sed maiorum suorum consultioribus regantur placitis, quapropter tres eligantur ab universis magistris sano iudicio rectores cehe, qui in ipsorum medio doctiorum in artibus ingenio ac morum probitate excellentiores esse comperiuntur, quorum unus nationis saxonice magister sit; electi autem cehe tectores coram duobus iuratis civibus e senatu expediendis iuramentum prestent ad leges et articulos cehe observandos, custodiendos, domos edificiaque lapidea, ubi necessitas postulaverit, iuxta rectum valorem estimandos, aliaque officia tam inter magistris, quam huius civitatis plebem, sine respectu personarum exequenda.

23. *I t e m.* Pro suffragia communia electu cehe rectores si nollent honeste electioni morem gerere, singuli rectores inobedientes singulis decem florenis irremissibiliter toties-quoties annuatim fecerint, mulctentur.

24. *I t e m.* Quandocumque iudex et senatus Colosvariensis accersiri curaverint, rectores cehe lapicidarum ac murariorum in publicis civitatis negotiis seu etiam huius illustrissimorum principum necessitatibus, intellecto iudicis ac senatorum mandato, statim ex tempore summa diligentia teneantur tectores cehe magistris atque servos sufficientes ordinare ac perfecta auctoritate eligere ecquo necessitas postulabit expediendos. Si vero aliquis, sive magistrorum, sive servorum temeritate ductus refragaretur aut hac necessitate ac re prius vel subinde intellecta, sese descendendo occultaret, aut qualicumque modo illegitimo se erueret, talis magister ac servus nullo pacto artem suam in hac civitate exercere ac laborare valeat, priusquam decem florenos in besse senatui in triente vero cehe persolvendos quoties hoc ipsum fecerit, dependet.

25. *I t e m.* Dum civitas hec edificatur intra metas sui territorii universi lapicidae ac murarii de necessario adesse et diligenter industrieseque ut patrie servire debent, magistris ipsis uxoris tunc sesqui floreni ad rationem servorum mercenario-

rum unus florenus ad rationem autem bonorum novellorum quinquaginta denarii, pro eorum labore hebdomadali solvantur manibusque magistrorum administrentur.

26. *I t e m.* Si quis magistrorum per nostros concives, vel etiam extraneos ad se fuerit vocatus, demonstrando illi circa domum suam quid velit civis et commensor noster aut nobilis extraneus edificare, si ipse civis seu persona extranea non poterit cum eo advocato magistro concordare et conventionem integre absoluteque perficere, liberam habeat alium magistrum accersendi facultatem, cum quo scilicet meliori utiliorique modo convenire posse existimabit, neque propterea a quocumque talis magister est increpandus seu prohibendus. Ubi autem ipsi magistri in hoc tacite consentire comperirentur, quod unus eorum alterius conductioni et nondum finaliter absolute deciseque conventioni, amicitie, favoris, timoris, promissionis seu aliorum affectum ob respectum nollet sese immittere et advocatio in civis nostri edificare volentis obsecundare et cum eo premissis affectibus concordare allegando, ad priorem magistrum vocatum: tunc comprobata vel etiam firmissimo iuramento mediante expiscata hac fraude tales magistri ob huiusmodi contra utilitatem rei publice nostre factam conspirationem singuli in singulis viginti quinque florenis in duobus senatui in tertia vero partibus cehe persolvendi mulctantur.

27. *I t e m.* E contra si quis magistrorum in alterius magistri conventionem finaliter ubicunque locorum decisam sese ingereret, priorem magistrum simulque eius conventionem et laborem seu disciplinam, ante hospitem eum a quo scilicet conduxerat opus detrectando, illudendo, vilipendendo et in opprobrium deferendo, sicque edificium iam conductum quoquomodo contra conventionem et voluntatem sui proximi sibi vendicaret syncoparetque, talis magister absque omni remissione duodecim florenis toties quoties perpetrabit privetur.

28. *I t e m.* Quincunque magistrorum super aliquo opere seu edificio cum suo hospite conventionem perfectam faceret, idque edificare incepisset quidem, sed re imperfecta negligeret, quibuscumque id ipsum faciat de causis, at tamen rectores cehe, aut eundem magistrum aut alium aliquem bonum magistrum ad perficiendum idem edificium diligentissime ordinare congereque debeant. Dignum est enim et iustum, ut edificia inchoata et nondum perfecta a magistris lapicidis ac murariis presertim in medio concivium suorum amicorumque cito, fideliter, probe, integreque perficiantur. Neque interea aliud edificium conducere, suscipere, ac eo migrare magister audeat, donec prius susceptum et imperfectum opus (dum hospes paratus cum omnibus attinendum est) solempniter perfecit; si vero hoc ipsum edificium idem magister ob principis regni seu huius civitatis necessitatem negligere cogeret, nihilominus rectores cehe alium magistrum bonis conditionibus eo ordinare sine mora debeant, ad usque finalem edificii imperfecti preparationem.

29. *I t e m.* Nullus magistrorum debeat ad unum idemque tempus, distinctis ab hospitibus diversis in locis diversa edificia conducere et super eisdem hospites aseculare, ne magister improbitatis accusetur, ac hospitibus defectum, damnumque

pariat, alioquindamna ex hinc illata (si rationabiliter se excusare non poterit), per magistrum retundantur, atque etiam in ceha generali increpandus est.

30. *I t e m.* Omnes magistri ea cura, diligentia vigilant circa eorum labores et aedificia conducta, ne damnum hospitibus quoquomodo importent, nam universas rupturas et quelibet damna per eos, seu eorum incuriam, imprudentiamque hospitibus illata ipsimet tolerare, reficireque adstringantur. Si autem horum damnorum causa ipse hospes esset, rei veritate comprobata, ipsemet hospes tolerabit.

31. *I t e m.* Quod spectat ad lapides eruderatos puta ad januam, fenestram, fornacem, caminum, aliaque edificiorum genera terse politeque fabricatos, sive isti lapides ab alio sint empti magistro, seu undecumque per hospitem comparati, attamen eosdem lapides magister conductus ad edificandum, diligenter custodiat ab omni fractura et ipsemet cum ulta famulis attrahat, locatque, qui sive frangatur sive non, utrumque lucrum et damnum ipsius magistri sit, ubi tamen magister cum suis familiaribus lapides ob eorum ponderositatem non esset vehendo, et locando hospes ex bene placito infirmitati eorum adiutoris providere poterit. Quod autem ad reliquas lapides – rudes quibus dumtaxat menia eriguntur, attinet, conclusum est: quod tales lapides rudes ad substructionem seu stationem vulgo alias dictam, eiusdemque ad asseres vel tabulam dumtaxat teneatur hospes suis expensis portari, ibidemque deponi facere, magister autem exinde cum suis familiaribus seu expensis colligere, attollere, suscipere, allevare, riteque componere debeat ac teneatur. Provideant autem rectores cehe, ne ob quamlibet iniuriam magister et sui servitores in calcium delapidatione seu aliis viis atque modis damnum hospiti concilient, sed probe ac cum suimet honesta existimatione fideliter opus susceptum perficiat.

32. *I t e m.* Nullus magistrorum valeat ultra tres novellos unum item servum mercenarium lapididam ac duos servos mercenarios murarios apud sese tenere, nisi secundum ordinem divisionis, plures cuiquam cederent servi magistro, justum est enim ut pauperibus quoque magistris cenam tenentibus sine electu personarum dentur, cedentque tam novelli, quam servi.

33. *I t e m.* Si quis magistrorum alter unius novellum seu servum mercenarium palam aut occulte quibuscumque viis et oblectamentis seducendo ad se alliceret, servi ac novelli in pena superius expressa (quod si id ante tempus prefixum fecerint) convincantur, magister autem servos taliter ad se a domo et latere proximi lui trahens, quinque florenis mulctabitur.

34. *I t e m.* Quoniam istius cehe societas ex duobus (ut cautum est) constabit magistrorum generibus scilicet: lapicidis et murariis, lapicida igitur, qui esse cupit, utrumque magisterium predeclaratum debet perficere, murarius autem ad solius domui ac fornicis preparationem laudabilem est cogendus, quicumque autem murariorum in lapidum, puta janue, fenestre, fornacis, camini ac quorumlibet operum fabricationibus comperti extiterint, statim et immediate decem florenis mulctantur, imo ab huiusmodi laboribus lapidum ut puta fabricamentis, ipsi murarii (ut

qui eiusdem artis lapicidalis magisterium, janue scilicet capitulate preparatlonem ignorant, vel noluerunt et non curaverunt exequi) penitus et in toto supersedeant.

35. I t e m . Si vero ex lapicidis seu muratiis uxorati quidam essent, magisterium autem artis ipsorum nollent, non possent aut non curarent demonstrare ac sufficienter exequi, tales semper alieni sint a cehe immunitatibus, nullos novos ac servos lapicidas et murarios alere, tenereque valeant, sed dumtaxat propria sua et simplici manu laborent tamdiu, donec contenta cehe non exequentur.

36. I t e m . Ubi contingeret magistros quosdam lapicidos seu murarios. cenam hanc legitimam ob eorundem quandam temeritatem, ignorantiam, infamiam, aliosque casus ultro aut coacte negligere exuereque tam huius modi magistri, quam etiam alii universi magistri, necnon novelli ac servi mercenarii uxorati extra cenam esse volentes et coacti, simplicium dumtaxat manuum propriarum labore familiam eorum sustentent, novos servosque tenere nullo pacto audeant valeantque; imo tales magistri extra cenam constituti et imperfecti kantar vocandi, ambo vel plures numero, ad nullum opus edificiumque parandum, congregandum ire ac sese mutuo complicare et adsociare valeant, sed singulatim sine ullo socio dumtaxat (ut premititur) simplicis proprieque manus labore, artem hanc solus exercendo vitam querant, contrafacientibus per rectores cehe auctoritate nostra et dominorum successorum nostrorum prohibeantur diligenter arceantur, eorumque instrumenta asportentur.

37. I t e m . Nullus magistrorum lapicidarum seu murariorum hanc cenam tenendo ausit ac valeat sud poena decem florenorum cum predeclaratis kantar magistris et famulis consociari ac cum talibus in mutuo questu condisionaliter laborare.

38. I t e m . Rectores cehe singulis in mensibus totius societatis cetum congregat curent, ut universas iniurias molestiasque sive inter sese mutuo seu contra articulos cehe subortas mature examinent, discutiant et componeant, ac etiam de aliis rebus necessariis colloqui, consultarique possint rectores cehe, si istam convocationem singulis mensibus exequendam negligenter, primo quidem in uno, secundo in duobus, propter tertiarum autem neglectionem in quatuor florenis convicti habeantur, si vero circa id tempus quo dies convocationis et congregationis instaret rectorum cehe alteruter alioiter indubitatum haberet, oportet vicegerentem rectorem plena auctoritate sub vinculo quinque florenorum ordinare atque surrogare.

39. I t e m . Si quis magistrorum in tempore quo aliquis vel ex ipsis magistris vel suis familiaribus ex hac luce enavigaverit sepulture publice non interfuerit, si se rationabiliter excusare non poterit, viginti quinque denariorum mulctabitur. Idem est sentiendum quando alius etiam quispiam cum hac ceha tumulari pro solutione curatur, ubi autem temeritate quadam aut aliis affectibus ductus in congregationem cenamque magistrorum venire nollet, quoties fecerit, toties floreno uno privetur.

40. *I t e m .* Quatuor eligantur iuniores magistri, qui omnis sepulture diligentem debeant habere rationem, ubi vero hec ceha alium quempiam, qui non esset de membro societatis ipsorum, sepeliret, unicus solvatur florenus.

41. *I t e m .* Si quis e medio magistrorum ex hac mundana citoque labenti luce decesserit, relicta sua, servos mercenarios ac novellos, quos antea habuit, intra unius anni spacium retinere et artem exercere valebit, anno autem completo illi vidue totaliter supersedendum est

42. *I t e m .* Si qui magistrorum variis casibus puta decrepita senectute, paupertate nimia, ictu lapidum, lesionibus, ac aliis huiusmodi calamitatibus oppressus fuerit, de proventu cehe pio ac christiano zelo sunt iuvandi; eadem ratio est habenda etiam circa novellat, servosque longam egritudinera seu quandam rupturam passuros, que omnia Deus avertat.

43. *I t e m .* Quicumque magistrorum ad locum in ceha sibi ordinatum non sederent, aut iunior senioris digniorem locum data opera sibi vendicarent, viginti quinque denariorum privabuntur eiusdem mulcte sit reus etiam is magister, qui signum magistrale sibi ordinatum et extradatum publica dieta manu propria delineare ignoraret.

44. *I t e m .* Quicumque ex magistris et sociis, item servis, novellisque multam a ceha iuxta tenorem articulorum ipsis impositam nollent persolvere, auctoritate iudicum et senatorum huius civitatis, rectores cehe tales rebelles ab omnium laborum suorum exercitiis prohibere valeant tamdiu, donec mulctam singulis impositam, singuli eorum non persolvent.

45. *I t e m .* Ubi autem huiusmodi mulctati rectoribus cehe pignora sufficienter exhiberent, pro eorundem excessibus, teneantur singuli eorum sua pignora, eo ipso anno ante novam rectoris cehe electionem redimere, alioquin rectores eadem pignora, cum illis, quorum interest, estimare faciendi et vendendi ac id ipsum tantum modo, quod remanebit a mulcta summa eidem mulcato refundendi plenariam habeant facultatem.

46. *I t e m .* Quodcumque universi magistri convivendi gratia considerent, omnes charitatis, patientieque fungantur officio, si quis autem magistrorum sociorum atque etiam servorum mercenariorum rixas et concertationes moveret, vel alter utrum duris vituperiis dehonestaret, in perennali estimatione eiusdem convivi coniuncatur, si aliter magistrorum societatem publicam complicare non valebit, hoc per expressum per nos rectoribus cehe concessio, quod huiusmodi mulctati atque signanter modo in immediate precedenti articulo demonstrato privati magistri, socii, servi novellique ob eam rem, cum ipsis rectoribus cehe, etiam coram iudicibus huius civitatis lites movere nequaquam valeant.

47. *I t e m .* Instar aliarum huius civitatis ceharum, id etiam ipsis magistris lapicidiis simul ac muratus annuendum duximus, ut si ex ipsis seu eorundem servus ac novellis in locis exterioribus non autem in convivii loco (de cuius loci pena dictum est), sese mutuo vituperiis ac dehonestationibus afficerent, huiusmodi levia impedimenta atque iurgia, primo loco in cenam ipsorum sub pena trium florenorum

deferantur, ubi si possunt decidantur, componanturque, alioquim exinde ad indices civitatis semper (exceptis mulctarum prescriptis speciebus) transmittantur, nulla vi intermediente.

48. Item. Ad extremum ex nostra plena auctoritate id etiam decernendum duximus, quod si istos, magna cura inventos, examinatos, correctos et approbatos articulos, tota lapicidarum murariorumque societas in toto vel in parte violaret, huiusque civitatis cives ac inhabitatores nollent seu non curarent uti ac gaudere, statim absque omni pietate, iudices ac iurati senatores pro tempore constituti, hanc ipsam universam societatem quinquaginta florenorum summa mulctare valeant, debeantque.

Nos igitur in pretitulorum articulorum per nos ex certa deliberationis nostre scientia acceptorum, approbatorum, ac pro istius cehe perpetuo regimine concessorum et confirmatorum fidem testimonium, firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales pendentis et autentici maioris sigilli civitatis nostre munimine roboratas, annotatis magistris lapicidis ac murariis nostris, modernis ac futuris, eorumdemque universis posteritatibus lapicidis, perpetuis semper futuris temporibus valituras, dedimus atque donavimus.

Datum in hac civitate Colosvar, ex consistorio nostro, in ipso die Paschatis Domini Jesu, anno eiusdem millesimo quingentesimo octogesimo nono.

In inferiori earum margine suscriptum erat Gregorius Diosy in premissis dicte civitatis iuratus notarius manu propria. (Koložsvár, Allami, régebben Városi Levéltár. Céhiratok. Átirva Báthory Zsigmondnak 1591. nov. 1-én kelt megerősítő oklevelében. – Közölve: Goldenberg 1958. 387-396.)

A céhszabályok az eredetiben számozatlanok, a könnyebb áttekintés és a hivatkozások végett azonban végigszámoztuk. Szövegét Goldenberg nyomán közöljük, néhány sajtóhibát Kelemen Lajos 1953 évi másolata alapján helyesbítettünk.

X.

1591. nov. 1. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond a koložsvári lapicidák kérésére – akiknek nevében „Stephanus Diozegij magister cehe, Joannes Kwthy és Michael Keomiwes magister lapicide” előtte személyesen megjelentek – megerősíti a céglevelüket. (Kvár, Allami, régebben Városi Levéltár, Céhiratok. Eredeti pergamen oklevél a fejedelem aláírásával. – Közölve: Goldenberg 1958. 399-400.)

XI.

1596. Kvár szkve: „Kwmies Péter nem akarta az hidat [a Széna utcai kis ajtó előtti hidat] egyedül csinálni, hanem biró uram akarattából egész céhul kellett őket reája erőltetnünk.” (VIII/III. 11.)

II. Kőbányák

1564. március 7. Kvár. Walkay György officialis monostoriensis és társai János Zsigmondnak jelentik, hogy parancslevelére bejárták azt a területet Bács és Monostor (Kolozsmonostor) között, ahol a kolozsváriak szabad közlekedésükben a báciaiak és a monostoriak által akadályoztattak, ezenközben „viam qua ex Colosvar ad siluam possessionis Zwchijak et fodinam lapideam cum Curribus Ambulari solet, per ipsos Colosvarienses nobis ostensam accessimus.” A határjárás eredményeképpen: „...ipsisque Colosvariensibus per vestigium veteris vie in radice montis Hoija vocati a parte septemtrionali habitj vsque Limites et metas Colosvarienses, ad siluas possessionis Zwchijak et fodinam Lapideam securum iter, atque transitum aperuimus.” (Jakab Okl. II. 1888. 78-79.).

1570. Kvár szkve: „Ratio cedularum. Domini Judex et senatores Andree fekete pro diversione lapidum ex fodina Monostoriensi ad conflatorum Regiae Maiestatis necessaria debent fl. – deo. 40.” (II/II. 59.).

1580 vége. A kolozsmonostori egykor apátsági, akkor már jezsuita jószágok urbariuma: „Habemus ibidem [Monostoron] lapicidas duas, ex quibus in anno solvantur census fl. 2.” (Fontes I. 1911. 118-119.).

1580-as évek. Dióssy Gergely kolozsvári notárius (1582–1596) feljegyzése az azonos tárgyú levelekről: „Hogy a Monostori határban Annyi keoweth zekhessen Colosvar ... erről vagion Negij lewel. Merarolis egj par.” (Kvár, Állami, régebben Városi Levéltár. Dióssy Index 1592-ből. Nr. 142. – Kiss A.: Kolozsvár levéltára rendjének fejlődése. Kelemen Lajos Emlékkönyv. Kolozsvár, 1957. 423.).

1585. szept. 1. Kvár szkve: „Ugyan azon nap az szolgát küldé biró uram az fenesi bányában. Fizettem den. 6.” (III/XXII. 15.).

1585. szept. 5. Kvár szkve: „Esmét ment az lovas legény Márton az bányába, Fenesre. Attam neki den 6. „ (III/XXII. 15.).

1588. máj. 24. Kvár szkve.: Vistából hoznak két-két szekér követ, hat-hat lovon. Tovább viszik Tordáig (Összesen 12 szekér, 6-6 lóval.). (IV/I. 8.).

1590. máj. 13. Kvár szkve: „vettünk az épületnek (a fogháznak) szükségére Zeoch Páltól, akit ő magának az monostori bányából hozatott volt, 11 szekér követ, egy per den. 40, teszen az ára fl. 4. den. 40. – Azoknak szegésétől attunk fl. 2. den. 42. – Item parlag követ vettünk ő tölle per fl. – den. 75. – Az monostori kőszegőnek Marton Andrasnak kőszegésre attunk fl. 5. den. 57.” – Erre fizetett 2 szekér követ 1 forinton.

További kőszállítások: május 25-én 18 szekérral a den. 45.; máj. 26-án 8 szekérral: máj. 27-én 9 szekérral: máj. 28-án 4 szekérral, a den. 45.

Máj. 28. „Kolozsvári Szász Crestelnek kőszegőnek és Zekely Istvánnak kőszegésre attunk pénzt, 10 szekér követ, ugyan egy forinton fl. 6. den. 70.” (IV/XIV. 1-15.). – Tehát összesen 52 szekér követ szállítottak a fogház építéséhez.

1592. máj. 26. Kvár szkve: „Eodem külte biró uram egész tanács együtt Gyutto Mártont, Igyartto Jánost az vistai kőbányába viszi Zabó István 2 lovon szekeren den. 25.” (V/XV. 309.).

1592. Kvár szkve: „A Torda utcai kis ajtónál való kőfalon való építét.” Ehhez a monostori bányából 17 szekér követ hozattak (V/XV. 177.).

1592. nov. 16. Kvár szkve: „Eodem die az Monostor utcai kapunál a feljáró garádicsnak vöttem 4 lépésnek való követ a fenesi bányából fl. 4. den. 48. Hozta haza Chiazkaj Gál den. 45. a csinálástól fizettem Mónika Mihálynak fl. 2. den. 25.” (V/XV. 162.).

1593. jun. 18. Kvár szkve: „Egy öreg követ, melyet Bachj Tamás uram az Harmad völgybe az kuthoz ígért, vitték az magyar utcai szekeresek az Harmad völgybe den. 75.” (V/XXIII. 30.).

1597. Kvár szkve: Egy fenesi kőszegőtől Lénárt Tamástól 25 darab követ vásárolnak (VII/V. lapszámozás nélkül).

1597. Kvár szkve: Várfalváról mészégetők jönnek, Mérában égetnek. (ugyanott).

1598. Kvár szkve: az új épülethez a bácsi bányából hoznak követ. (VII/XVI. 53.).

*

A bányavidék jó térképét l.: SZABÓ T. A.: Kalotaszeg helynevei. I. Kolozsvár, 1942. melléklet a XVIII. 1. után. A bányák közül Bács a Nádas patak völgyében van, a Nádas mellékvizeinél Szucsák, Méra, Vista; a Kiszamos völgyében pedig Monostor (Kolozsmonostor) és Fenes. Az előbbieket ugyanannak a hegyvonulatnak (Hója és nyulványai) az északi oldalán vannak, a másik kettő a Kiszamostól délre, mindkét irányban Kolozsvár közvetlen közelében. Tompa János városi mérnök térképen (JAKAB Rajzok I. 1870. I. tábla) jelezve van a monostori kőbánya a kolostortól nyugatra, és a bácsi kőbánya a községtől délre.

A régi bányák emlékét őrzi néhány helynév is (SZABÓ T. A. i.m. 345. - Helynévmutató). A fontosabbak a következők: Kis-Bácson „Bánya Bérce”/216/, Mérában „Bányaji sánc”, „Bányaji tója” /245/, Szucsákban „Bányák ajja” /258/.

*

Erdélyben általában a kőfaragók az ottani bányákból kitermelt köveket (mészkő, homokkő, márványfélések stb.) használták fel. Ez részben a célszerűség parancsa volt. De másrészt megmutatkozott benne a megrendelők ízlése is. Az a vörösmárvány kultusz, mely az ország többi részét megbűvölte, Erdélyben nem talált visszhangra. A felvidéki és a dunántúli megrendelők részére 1541 után is készültek vörösmárvány siremlékek, most már feltehetőleg a bakonyi bányákból nyert anyagból, (Az utóbbiak említve: Rómer Fl.: A Bakony. III. kiadás, Veszprém 1971, 34, 43. lapon: Szücsi, Csernye). Erdélyben ilyesminek nyoma sincs, csupán csak a Királyhágón innen, a Partiumban találunk szórványos vörösmárvány emlékeket (Menyő 1514-1515, Szilágysomlyó 1532, Mezőtelegd XVI. sz. második fele, Szentjobb 1621). Ugyanilyen kivételek a korarenaissance szebeni sarkkövek (1498, 1521).

Balogh Jolán

KÉSŐRENAISSANCE KŐFARAGÓ MŰHELYEK

IV. Közlemény

A KOLOZSVÁRI MŰHELYEK

XVI. SZÁZAD/III. RÉSZ/

Ez a közlemény az Adattár III. részének (Müemlékek) első szakasza, amely a kolozsvári müemlékeket ismerteti a már közölt beosztás szerint (Ars Hungarica. 1974/2. 347), tehát folytatása az előző közleményekben közölt Adattárnak (Ars Hungarica. 1974/2. 347-380, 1975/41-56).

A bevezető tanulmány (Ars Hungarica. 1974/2. 249-280) a teljes Adattár alapján készült és főként várostörténeti és stílustörténeti szempontból aknázza ki az Adattárnak mind a kőfaragókra vonatkozó első részét, mind pedig a most közelendő harmadik részt, a kolozsvári müemlékek jegyzékét.

Ez a rész önmagában is beszédes, mert az anyagközlésen túl sokoldalú megfigyelésekre ad lehetőséget, bővebben és részletesebben, mint ahogy ezt a bevezető tanulmányban vázolhattuk.

Az Adattár III. része mindenekelőtt megeleveníti a város topográfiáját és ebbe a keretbe helyezi az építkezéseket, mind az egyházi és középületeket, mind pedig a magánházakat. A XVI. századi városkép utcánként rajzolódhat ki.

Az adatok élénk állítják az egykori személyeket, az épített várospolgárokat: a fő- és királybírákat, a tekintélyes kereskedőket, a jeles céhmestereket, főként az ötvösöket és néhány literatust. Fel-fel villan az a nagy sürgés-forgás is, amely Kolozsvárt mint civitas primaria-t jellemezte. A polgárházak előkelőségeket fogadtak be szállásra: a fejedelmet igen gyakran, az országgyűlés tagjait, a pápai legatust, a császár követeit, a török basát. Főuri menyegzőt is tartottak polgárházban mint Bánfi Dienesét a „lábas házban” Márton Deáknénál. Jóllehet járulékos adatok, mégis az egykori polgárházak nagyságáról, tágasságáról, kényelméről tanuskodnak, éppen úgy, mint ahogy a hagyatéki leltárak a berendezést szemléltetik, felsorolva a butorokat, a felszerelési tárgyakat és nem egyszer az értékes kárpitokat, festményeket. A házak értékéről is számot adnak: Viczel Máté Széna utcai házát 3200 forintra becsülték, Kakas István 3700 forintért adta el a Fő téri házát a zodiakus teremmel együtt.

A kövek meg is szólalnak. A faragványok igen nagy részén feliratok olvashatók: bibliai igeversék és klasszikus idézetek. A várospolgárok szellemi látóköre igen széles körű volt mindkét irányban. Bibliai verseket mind az ó-, mind az ujszövetségi könyvekből idéztek. Az ótestamentumi igéket a következő könyvekből merítették: Jób, Zsoltárok, Példabeszédek könyve, Esaiás próféta írása, valamint az apokrif Sirach könyve. Az újtestamentum! igék között János apostol írásai gyakoriak: evangéliuma, első levele, a Jelenések Könyve. Ezeken kívül vannak igék

Máté evangéliumából, Jakab leveléből és Péter apostol első leveléből. A klasszikus idézetek szerzői: Plutarchos, Lukianos, Persius, Seneca, Cicero és Vergilius. A két utóbbi auctorból vett idézetek Kakas István építkezéseiből származó ajtó párkányán olvashatók (II/70. kép, IV/24. kép), tanúságot téve az egykori padovai deák műveltségéről. Mindazáltal a klasszikus írók ismerete nem szorítkozott a külföldi egyetemek egykori diákjaira, hiszen Viczey György szappanosmester hagyatékában 1637-ben Cicero, Vergilius és Erasmus köteteit leltározták (Jakó 1957. 388).

A középületekre vonatkozó adatok a gyakorlati kérdésekre világítanak rá: az anyagbeszerzésre, szállításra, a művek fogadására, nemkülönben a költségekre.

A faragványok részletes tárgyalása során pedig lehetőség nyílik az építészeti és dekoratív motívumok eredetének a kimutatására. A budai korrenaissance formakincsének a hatása 1574-ig kisérelhető figyelemmel. Innentől pedig az olasz későrenaissance formáinak az elterjedése követhető nyomon.

Végül a házak és kövek viszontagságos története és a bibliográfiai adatok megvilágítják azt a küzdelmet, amelyet Kolozsvár történészei és régészei folytattak a házak megmaradásáért, vagy a lebontott házak faragványainak és a kallódó sirköveknek a megmentéséért. Így legyenek előttünk: Nagyajtai Kovács István, Jakab Elek, Márki Sándor, Posta Béla, Kovács István, Ferenczi Sándor, Herepei János és Kelemen Lajos.

ADATTÁR

III. Műemlékek

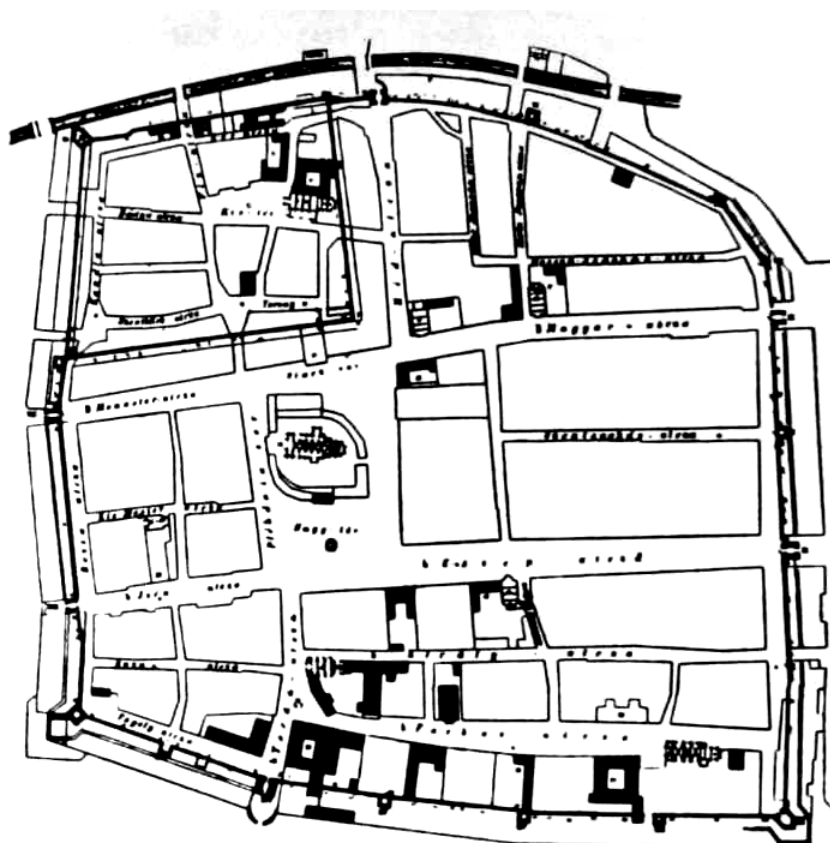
Az Adattár III. részében a levéltári forrásokat, az oklevél-kiadványokat és az irodalmat az előző közlemény (Ars Hungarica, 1974. 347-354) rövidítési jegyzéke szerint idézem. Újabb rövidítések találhatóak a városfalak – bástyák (247) és a házak (256) irodalmában. A képszámok jelzése kettős és pedig a következőképpen: II/1. utal a II. közlemény (Ars Hungarica 1974) képszámaira, IV/1 utal a jelen tanulmány, a IV. közlemény képszámaira. A II. közleményben a képek stílustörténeti sorrendben vannak közölve, a IV. közleményben – lehetőleg – topográfiai rendben.

A faragványokat katalógusszerűen dolgoztam fel, tehát közlöm mind a darabok adatait (méret, anyag, proveniencia, feliratok), mind az irodalmukat.

A méretek adataiban az első szám a magasságot, a második a hosszúságot, illetve a szélességet, a harmadik a vastagságot jelzi és pedig mindegyik a legnagyobb méretet, mindig centiméterekben.

A faragványok (ajtó, ablak, gyámkő, cimerkő stb.) anyaga csaknem kivétel nélkül a Kolozsvár környéki bányákból származó homokkő. Ezért az egyes tételekben az anyagot csak akkor jelzem, ha az más eredetű és másfajta kő. A faragványok, elsősorban a muzeumi anyag közzétani vizsgálatát dr. Ferenczi Sándornak, az elhunyt kiváló régésznek köszönhettem (1931).

A feliratokat – technikai okok miatt – a ligatúrás betűk feloldásával közlöm, jóllehet a facsimile közlés epigraphiailag az egyedül helyes. A felirat-szövegek eredetének megállapításához a következő kiadványokat használtam: Adagia 1670 = Adagia, Id est proverbiorum ... Collectio absolutissima. Francofurti, ex

Térkép 1870-ből

- officina Joh. Petri Zubrodt, 1670. MARGALITS 1895 = MARGALITS E.: Florilegium proverbiorum universae latinitatis. Budapest. 1895. HENKEL-SCHÖNE 1967 = HENKEL, A. – SCHÖNE, A.: Emblemata. Stuttgart, 1967., WALTHER II/1 – II/5. 1963-1967 = Proverbia sententiaeque latinitatis medii aevi. Hgg. von HANS WALTHER, Bd. 11/1-5. Göttingen, 1963-1967 (Carmina Medii Aevi Posterioris Latina c. sorozat II. kötete). A feliratok jórészének eredete nem volt megállapítható, ezek a szövegek részben egyéni megnyilatkozások, vagy egyéni változatok, vagy olyan szállóigék, amelyeknek eredete elhomályosodott. Megjegyzendő, hogy némely felirat szövege az átfaragások, átfestések következtében torzított (Fő tér 5. sz.; Kakas-ház 1590-es ajtaja), ugyyszintén a rajzokból ismeretes feliratok szövege is nemegyszer hiányos vagy pontatlan (Közép utca 22). Házfeliratok alkalmazására külföldi példa: Genf (DEONNA, W.: Pierres sculptées de la vieille Genève. Genève, 1929. 347-364).

1. KOLOZSVÁR VÁROSÁBAN

A kolozsvári műemlékeket a következő sorrendben, illetve csoportosításban közlöm: egyházi épületek; középületek; falak, bástyák; házak; házak maradványai a Muzeumban; sírkövek. Az anyag nagy terjedelme miatt a két utolsó szakaszt (házak maradványai a Muzeumban; sírkövek) a következő azaz az V. Közleményben (1976/I) közöljük.

Térképek az emlékek, illetve a lelőhelyek topográfiájához:

Giovanni Morandi Visconti térképe 1691-ből (Bécs, Kriegsarchiv. I. C. VII. Env. C. Klausenburg Nr. 3. – SZABÓ 1946. melléklet); térkép 1870-ből (JAKAB Rajzok. I. 1870. melléklet; BALOGH 1935. 50.); Kolozsvár belvárosa a XVIII-XIX. században (SZABÓ 1946. melléklet).

- 42 A város látképe 1600 körül (IV/1. kép).

Aegidius van der Rye belga művész festménye után rézkarc, kiadta Georgius Hoefnagel (Hufnagel). Első közlése: Braun, Georgius: Theatri praecipuarum totius mundi urbium liber sextus. Sine loco (Coloniae Agrippinae), 1618. fol. 41. Méret: 33.6 x 46.3 cm. Felirata: CLAVDIOPOLIS|COLOSWAR vulgo CLAVSENBVRG| Transilvaniae civitas primaria. Jelzése: Sereniss. Ferdinandi Archiducis Austr. Stiriae, Carinthiae, Carniol. etc. Ducis Pictor Egidius vander Rye Belga pingebat. Communic. Georg. Houfnaglius. Anno Dñi. 1617. – Van der Rye 1605-ben halt meg. Festménye jóval előbb készülhetett, nyilvánvalóan Rudolf, illetve helytartója Basta idejében, 1600-1602 között.

Van der Rye észak, illetve északnyugat felől rajzolta le Kolozsvárt (a rézkarc az „Occidens” jelzés elégtelen), vagyis a mai Fellegvár azaz a Kőmál felől tekintette a bástyás falakkal kerített várost. A rézkarc a következő épületek azonosíthatók: a Szent Mihály templom (nagy templom) az északnyugati tornyával, ettől észak felé az egykori domonkos templom és kolostor, a nagytemplomtól nyugat felé nagy nyeregtetős épület – talán a plébánia-sor, tőle észak felé széles tetőzetű épület – talán a Mátyás-ház, a városfal nyugati vonulatában a Monostor kapu, a városfal északnyugati sarkán az Ötvösök bástyája, az északi fal hangsúlyos

pontján (a nagytemplom szentélyétől északra) a Hid kapu, ettől kelet felé a Szapany utcai bástya, az Olaszfokos bástya, Kerek (Kis-Kerek) bástya; a városfal keleti vonulatában a Magyar kapu, a Fazekasok bástyája, Közép kapu, a délkeleti sarkon a Szabók bástyája (Bethlen bástya), tőle nyugat felé a Farkas utcai templom, mögötte a tőle délnyugat felé emelkedő domboldalon a házsongárdi temető, mögötte a Feleld tető és a Bükk erdő vonulata végig. Kiemelendő, hogy a Hid, Magyar és Közép kapuk rajza megegyezik a XIX. századból fennmaradt fényképekkel, rajzokkal. – A rézkarc előterében három nőalak, a baloldali kettő felirata „Nobiles nuptae Transilvaniae”, a harmadik jobbra „Nobilis virgo Transilvania”. Viseletük hitelesnek tekinthető, megegyezik Patócsy Zsófia (+ 1583) öltözetével, ahogy sir-emlékéről ismeretes (egykor Küküllővár, ref. templom, utóbb Kvár, Muzeum, 1971 óta Bukarest, Muzeum) és halotti ruhája (Kvár, Muzeum) is szemlélteti. Tehát a viselettörténeti részlet-rajzok is igazolják az egész ábrázolás hitelességét, és egyben valamit megelevenítenek a város egykori életéből.

Rajzok Kolozsvár műemlékeiről:
 P34 Pákei Lajos kolozsvári építész 1890-1921 között rendszeresen felmérte Kolozsvár műemlékeit, elsősorban renaissance faragványait. Rajzait tervezett nagy kiadványához „Kolozsvár város építészeti műemlékei”-hez készítette és jegyzetekkel is ellátta. Jóllehet műve befejezetlenül és kiadatlanul maradt, mégis elsőrendű forrásanyag, rajzai és jegyzetei egyaránt alapvetően fontosak (BALOGH J.: Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről. Kolozsvár, 1944). Pákei rajzai 1944-ben részben Kolozsvárt voltak az unitárius levéltárban egy nagyobb és egy kisebb mappában, részben pedig Budapesten fia dr. Pákey Lajos tulajdonában. Az utóbbi sorozat dr. Pákey halála után az Orsz. Műemléki Felügyelőség Rajztárába került. (Magy. Műemlékvédelem. VII. Bp., 1974. 373-374). Mindkét sorozatról fényképek a szerző erdélyi gyűjteményében. A rajzokra hivatkozva az őrzési helyet csak akkor jelölöm, ha az idézett rajz Kolozsvárt van, az őrzési hely nélkül idézett rajzok mind az OMF Rajztárában vannak.

Rados Jenő tanítványainak a rajzai 1941-1942-ből (RADOS, J.: Kolozsvár műemlékei- A magy. kir. állami felsőépítő ipariskola 1941/1942. évi szünidei felvételei. XII. Bp., 1942).

Sebestyén György (Gheorghie) rajzai, készültek 1956-1962 körül (SEBESTYÉN, GH. - SEBESTYÉN, V.: Arhitectura renasterii in Transilvania. Bucaresti, 1963). Kiadványában főként az igenszép és tanulságos profilrajzok jelentősek.

Kákay Szabó Ildikó rajzai: a ház-építetők illetve a tulajdonosok monogramjai, kőfaragójegyek, rekonstrukciós rajzok, azaz a jelen IV, Közlemény és a következő V. Közlemény szövegközi rajzai.

Fényképek Kolozsvár műemlékeiről:

Az első felvételeket Veress Ferenc készítette a XIX. század harmadik negyedében (1859 körül) mind egyes műemlékekről, mind utcákról, házsorokról. Negatívjai és másolatai (20x30 cm) az egykori Erd. Nemz. Muzeumba, illetve a kolozsvári Egyetemi Könyvtárba kerültek. Veress felvételeiből album is készült, mely Erzsébet királyné hagyatékából budapesti aukcióra (Lantos könyvesbolt XX. aukció-katalógusa 44. sz. 1935. dec. 5.) került, majd pedig a Fővárosi Könyvtárba. Kolozsvár műemlékeit fényképezték még a Dunki fivérek, majd az 1930-as években

Fekete László (az egykori Fotofilm cég), főként Kelemen Lajos utmutatása szerint. A Múzeum és a Wolphard-Kakas ház faragványait még Pósta Béla igazgatósága idején Lehoczy András fényképezte. Felvételeit Kismarty-Lechner Jenő építésztől kaptam meg, ezeket közlöm tanulmányaimban (II. és IV. Közlemény), valamint saját felvételeimet.

Kolozsvár utca nevei:

Tanulmányomban a forrásokban szereplő utcaneveket használtam, amelyek még a középkorban alakultak ki (1453-as Regestrum) és a XX. század elejéig használatosak voltak.

A történeti és a hivatalos utcanevek a következők:

Fő tér (Nagy Piac) = Piața Libertății

Karolina tér (Kis Piac) = Piața Muzeul

Bástya utca = Strada E. Isacu

Szentlélek és Torony utca = Strada Petroșani

Mátyás király utca (régbbit neve nem ismeretes) = Strada Corvin

Híd utca = Strada Doja (Dózsa)

Hosszu Szappan utca = Strada Brassai

Magyar utca = Bulevardul Lenin

Szentegyház utca (a középkorban Fazekas utca) = Strada 6 Martie

Közép utca = Strada Dr. Petru Groza

Király utca = Strada 23 August

Farkas utca = Strada M. Kogălniceanu

Bel-Torda utca = Strada Universităii

Kül-Torda utca = Strada Petőfi és Strada Avram Jancu

Majális utca = Strada Republicii

Fogoly utca = Strada Potaissa

Buza utca = Strada Florilor

Széna-Szén utca = Strada Napoca

Kismester utca = Strada Prahovei

Monostor utca = Strada 30 Decembrie – Calea Moșilor

A házszámok jelzésében az irodalomban szereplő számokat használtam az azonosítás kedvéért, de szögletes zárójelbe tettem a jelenlegieket.

EGYHÁZI ÉPÜLETEK

Nagy templom (Szent Mihály templom)

1511 okt. 27. Michael Regenij kvári bíró és esküdt polgárok oklevele a Szent Mihály templom tornyának (az északnyugatinak) az építéséről „inchoata turris huius ecclesie nostre beati Michaelis Archangeli nondum perfecta structura quo modo decencius possit celeriusque extrui atque finiri.” II. Lajos 1521-ben kelt átiratában. Gyulafehérvár, Káptalani Ltár. Közölve: ENTZ G.: Adalék Kolozsvár építéstörténetéhez. Eötvös L. Tud. Egy. Évkönyve. 1952-1953. Bp., 1953. 146-151.

Irodalom: KÖVÁRI 1866. 284-287 (a torony „a mult század közepéig kőből farragott négy nagy angyallal ékítve ... fennállott”), KELEMEN L.: A kvári Szent Mihály templom tornyai. – A kvári Szent Mihály egyház. Emlékfüzet. Cluj-Ko-

Terkep 1975-ből

lozsvár, 1924. 31-34, ENTZ i. m. 1953 (a fenti okvelél alapján a négy fiatornyos kőtorony építését 1511-1526 közé helyezi).

1528. Johannes Clyn (Klein) kvári plébános megcsináltatja a templom sekrestye-ajtáját. Külföldi import-munka Adolf Daucher illetve Sebastian Loscher köréből. Analógiaként a következő emlékeket említjük: Játszó puttók, Bécs, Kunsthistorisches Museum; Friz puttókkal, Berlin, egykori Deutsches Museum; Puttó-figurák az augsburgi Fugger-kápolnában. A Daucher-, illetve a Loscher-problémára vonatkozólag l.: WEIHRAUCH H. R.: Europäische Bronzestatuetten. Braunschweig 1967. 303 („zwischen Adolf Daucher und Sebastian Loscher strittigen Skulpturen”). OSTEN, G. – VERG, H.: Painting and sculpture in Germany and the Netherlands 1500-1600. Pelican kiadvány. s. a. 36, fig. 17.

Irodalom: ÉBER L.: Erdélyi szobrászati emlékek. Művészet. VIII. 1909. 175-176. REITZENSTEIN, A. von: Anton Pilgram (?). Deutsche Kunit. Bd. VII. Bremen. (1941). Taf. VII. 130-131. BIRÓ 1941. 78, 92. BALOGH 1943. 258-260 (Daucher műhelyéből; a régebbi irodalom közléte). PASCU 1954. 199. SEBESTYÉN 1963. 77, MURÁDIN 1965. 1440, PASCU–MARICA 1969. 71.

1561. szept. 17. Kvár tjkve.: „Domini senatores ad revidendas res templi parochialis Sancti Michaelis ponderandasque easdem elegerunt dominos: Ladislaum Kalmar, Stephanum Fodor, Petrum Azthalos ex Hungaris, ex Saxonibus Stephanum Sram, Laurentium Filstichij, Petrum Eppel.” (tjk. 1557-65. 134).

1564. febr. 10. A plébános a keresztelő kőmedencét a falból Kőmives Ferencsel kivétette.

1565. márc. 26. A plébános kérésére a kis orgona kivételét Kőműves Jánosnál megrendelték; március 27-ikén Kőműves Tamás kivette, helyét bemeszelte.

1565. nov. 1. A bíró asztalosokat küldött a domonkosok kolostorába, hogy a székeket bontsák el. Kiment tiz asztalos legény, Simon és Gergely ácsmesterekkel.

1565. nov. 21. A bíró és tanács meghagyták a sáfárnak, hogy a fekete kolostorból a padokat vitesse a nagy templomba. Schreder mester nyolc segéddel lebontotta, a szekeressékekkel áthozatta. Végül Asztalos Bálint és Imre felállították a padokat (1564-65. évi adatok: JAKAB II. 1888. 185-186).

1565-1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „Quiui è la chiesa Cattedrale molto bella, celebrata da l’una et l’altra natione, secondo la uia di Lutero et ha un bello et eccellente organo.” (Compendio delia Transilvania. – Apulum. II. 1946. 177)

1568: jun. 1. A fejedelmi tábla Itélete: amelyik évben a város birája magyar, a nagy templomot birják egészen a magyarok, a szászok pedig ez évben használják a kis templomot, mikor pedig szász a város birája, akkor a szászok birják a nagytemplomot, a magyarok pedig használják a kis templomot (JAKAB Okl. II. 1888. XLI. sz.).

1577. A Szent Mihály templom leltára (Kvár szkve 1577/XII. 42-44).

1578. Kvár szkve: „Hogy az Thoronban megbontották az ablakot és rakták, attam az kőmijes Jánosnak fl. 1.” – Akkor engedték le a régi harangot újra-öntéshez (1579/XIX. 11).

1584. A kvári nagy templom kiadásai: „a nagy templom ajtaja előtt az mézes pogácsát holott árulják”, a fundamentumot megcsináltatták Kőműves Lőrincsel (III/XV).

1585. Az egyházi számadása a harangozási díjakról: nagy harang 1 frt.; óraharang 40 p.; 3 apró harang 25 p. Szabályozva volt az összeg szétosztása is, kapott belőle a város, a harangozó, a temetést végző deákok. (JAKAB II. 1888. 340).

1585. nov. 24. Az egyháziak számadásai: a nagytemplom szükségére Besztercén szegődnek cserepet. Mintát küldenek. Száza 22 pénz; 5.000 darab 10 frt, 88 dénár. A szekereseknek a szállításért 12 ft, 50 dénár (III/XIX. 40).

1586. jun. 1. Kvár szkve: „Biró uram tanácsul végezék, hogy az kik az tűz mellett forgottanak, mikor az tornyot az mennykő megütötte, hogy adnék...” (adnak négy embernek) (III/XVII. 14. b).

1586. okt. 16. Kvár szkve: „Fejér zászlónak vöttem az toronyban 7 1/2 sing trupai gyolcsot fl. 1.” (III/XXVII. 15. a)

1586. Kvár szkve: „Az egyháziak honorariumokra deputáltak, holott ezen esztendőben az mennykő megütvén, gyutván az tornyot, sokat fáradtanak az építésben, kit hattak, hogy a restantiából vegyenek ki fl. 26.” (III/XXIX. 17)

1588. márc. 16. Kvár szkve: megcsináltatják a sekrestyét Keomiwes Péterrel (IV/IX. 13).

1595. dec. 10. Az egyházi számadása: a szentegyház tornyában az erkélyek ablakaira táblát csináltattak (JAKAB II. 1888. 339).

P35 1612. okt. 20. Kvár szkve: „Eodem Az toronybeli erkélyeknek ablakira Lantornakat az Trombitas es Harangozó Zwksegeren den. 16.” (1612. köt. 177).

K ő b o l t o k (árusító helyek) a nagy templom körül.

1557. Felirat a déli oldalon levő kőbolt felett:

„Anno 1557, tempore Prudentis et Circumspecti Stephani Baráth Judicis Primarii Kolosvariensis, Deo auxiliante fiebat.” (Descriptio 1734. LÉTAVAY 1818. 139. l. 27. sz.)

1560. febr. 11. Közgyűlési végzés az árusító boltok építéséről, annak jövedelméről, melyet az egyháznak szántak. Heltai Gáspár erre a célra 800 forintot ígért. Meghagyták, hogy ebből a pénzből „boltokat építsenek a czinterem körül, annak keleti része felől: a város mázsaháza építésére is viseljének gondot és a mostani feliratot hagyják el, de a mázsaház építésénél ne nehezteljék a mészárszékét...”. febr. 13-ikán Heltai kérésére négy biztost adnak melléje segítségül. Az építés valami okból elmaradt. Április 7-én újra elhatározzák, hogy a templom körüli helyet senkinek sem adják, mert, mihelyt alkalom lesz rá, a város épít oda boltokat.

1562. okt. 16. A közgyűlés meghagyta a birónak, hogy tiltsa be a jogtalan építkezést.

1569. jan. 1. A közgyűlés a kő- és fa-boltok bérét 3 forintban állapította meg (valamennyi adat: JAKAB II. 1888. 182-183).

K i s t e m p l o m

1562. okt. 16. Közgyűlési végzés: a biró tiltsa be az áruboltok jogtalan építését. Ugyanis némelyek a magyar kápolna [a nagy templom déli oldalánál levő ugynevezett János kápolna] oldalához fából való boltocskákat (cellulas) kezdtek építeni (JAKAB II. 1888. 183).

1565. nov. 6. Kvári bíró és tanács a király parancsára meghagyták, hogy a székeket a nagy templomban mindkét oldalon bontassák el és hordassák át az új templomba. – Nov. 7-én elvitették, nov. 18-án felállították.

1566. febr. 24. A Kvári tanács végzésére a sáfár megcsináltatta az új templom fedelét és a piac déli részére nyíló három ajtaját.

1567. A Kvári tanács végzésére a sáfár megcsináltatta a király régi padját az új templomban és ugyanott egy új templomszéket is csináltatott (valamennyi adat JAKAB II. 1888. 185-186).

1568. jun. 23. Gyfőhérvár. János Zsigmond oklevele a magyarok és szászok egyenlő uralmáról: amelyik évben a bíró a szászok közül választatik: „Hungari autem eo anno templum nouum minusque intrabunt, maiori abstinebant.” (JAKAB II. 1888. 85).

1594. aug. 29. Szamosközy István feljegyzése: „begyűlt az ország népe az kolosvari kisebbik templomban.” (IV. 1880. 43)

Bethlen Farkas feljegyzése: 1594 augusztus 29-én a törökpárti főurak elfogatása után a fejedelem követet küldött a rendekhez: „Provincialet in minori templo congregatos” (III. 467). A kivégzések után: „Alexander Kendi et Joannes Iffiu in minori templo sunt humati.” (III. 473).

1598. jun. 10. Kvár szkve: Keőmives Mátéval a kis templombeli temetőboltra egy követ faragtattak (VII/XVI. 36).

1636. febr. 17. Haller Gábor naplója: „17. Kolosvár. Ebéd után állot bé az gyűlés az piacon az kis szent-egyházban.” (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 32)

1636. febr. 21. Segesvári Bálint krónikája; „Hozák Kolozsvárra temetni az kis templomban nagy solemnitással az Mikó Ferencz ő nagysága fiát, kinek nagy zászlót is csinálnak fél az ajtó felett.” (ugyanott 211)

1655. ápr. 17. A kvári aranyművesek inventariumában lévő feljegyzés az ápr. 3-i tűzvészről: „A piacon levő két templom, torony és abban lévő minden harangok elégték” (JAKAB II. 1888. 658).

1691. A város térképe G. M. Visconti hadmérnöktől, amelyen látható a kis templom alaprajza: hosszánegyszög, belsejében kettős oszlop- vagy pillérsorral, számuk 4-4. Hossza kb. a nagy templom felének felelt meg (Bécs, Kriegtarchiv. I. C. VI. Env. C. Klausenburg. Nr. 3. – SZABÓ 1946. 8. lap után melléklet).

1734. A Descriptio szerzői szerint a nagy templom déli oldalán levő régi, akkor már felhagyott kápolnát János Zsigmond bővítette ki annyira, hogy hat-hétszáz embert is befogadhatott.

P36 Jakab Elek jegyzete 1862-ből Segesvári Bálint krónikájához „ezen kis templomot, melynek hajdani neve Szent János kápolnája, János Zsigmond építtette volt újra, azon a részen volt ahol ma a katonai őrtanya van, a mint egy kezeimben levő 1716-beli hiteles adat szól, alig három lépés távolságra a nagy templomtól s annak rendkívüli ártalmára; miértis a catholicusoknak – mihelyst Steinwille visszafoglalta – fő dolguk volt, azt mint különben is megrongáltat lerontatni.” (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 204).

Óvári klostrom

1556-1557. Izabella királyné szállása az óvári klostromban volt. Az általa lakott részt „Palatium”-nak nevezik. Más elnevezése „Appellatium.” (JAKAB II. 1888. 83)

1557. nov. 7. Közgyűlési végzés: „Azon kápolnát, ahol a klastromban magyarul prédikáltak adják el.”

1558. márc. 25. Közgyűlési végzés: „Minthogy az övári kápolnát eladták, a kápolna árát vegyék fel.” (JAKAB II. 1888. 102).

1558. dec. 24. Kvár tjkve: „Hortus monachorum vendant..... Stabulum Nigrorum Monachorum vendant.” (1557-65. tjkve 51).

1574. febr. 27. Kvár tjkve: „Az owarbelj Clastromba es poticusaba Zok okból nem Teccijk eo kg.-nek varoswl a temetesnek lenny.....” (Kvár tjkve 99).

Farkas utcai klastrom

- P37 1558. febr. 20. Kvár közgyűlési végzés: a szürke barátok kertjét adják el.
 1558. dec. 24. Kvár tjkve: „Murus horti Monachorum destruant ac per parvam portam lapides ad aedificationem muri civitatis educi faciant.” (1557-65 tjkve 51)
 1558. dec. 28. Kvár tjkve: „Item hortus Monachorum griseorum vendatur et murus destruat et lapides exportentur.” (U.o.)
 1559. jan. 14-én és február 29-én azonos közgyűlési végzések (JAKAB II. 1888. 102).
 1562. máj. 8. Kvár tjkve: „Imprimis turre ad claustrum Franciscanorum monachorum tegi et edificare faciant” (Kvár, tjkve 160).
 1574. febr. 27. Kvár tjkve: mivel a tanácsnak nem tetszik, hogy az óvári klastrom porticusából temessenek, „hanem ugi teccyk eo kegyelmeknek hogi Az cery barátok Clastromanak porticusa eleot Mymemw darab feold vagion Azt Be kelj rekeztenij valamij deszkával es oda themethny.” (Kvár tjkve 99)
 1578. márc. 6. Kvár szkve: a Farkas utcai kolostorhoz az ajtóra küldenek egy háromszögű lakatot, a kapura egy kisebbet. (1578/XIV. 10).
 1578. Kvár szkve: javítások a Farkas utcai klastromon (ugyanott 27).
- 185 1579. március 25-e után Seres János kőfaragó-szobrászt a Farkas utcai templomban temették el.
 1579. április. Kvár szkve költségek a cseri klastrom udvara kapujának csináltatására (1579/XVI. 14).
 1579. április 10. Ugyanott: költségek a cseri klastromhoz (1579/XVIII. 12).
 1579. máj. 18. Kvár szkve: költségek a cseri klastrom ablakára (ugyanott 14).
 1579. június 10. Kolozsmonostor. Leleszi János jezsuita jelentése arról, hogy a templomot (templum quoddam sane munificentissimum et trium regum sumptibus regie extractum) a fejedelem parancslevelére a szenatus átadta. „Expurgamus omnia, aram pro tempore ligneam extruimus, imagines et tabulas, si quas apud cives scire possumus, mandato iudicis venamur et auferimus. Calicem cum ornamentis sacerdotalibus sane preciosissimis Princeps dederat Illustrissimus.” (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 354)
 1582. máj. 12. Vilna. Báthory István király alapító levele a kvári jezsuita kollégiumról. Ebben a jezsuitáknak adományozza „Monasterium desertum olim ordinis Franciscanorum fratrum in platea Farkas utca, muro Civitatis contiguum, cum templo, hortis, areis, turribus, atque adeo locis omnibus circumjacentibus juxta maenia civitatis” (JAKAB Okl. II. 1888. 130; Fontes I. 1911. 129).
 1581. szept. 19. Kvár. P. Jacobus Wujek jelentése P. Claudio Aquaviva jezsuita generalisnak: arról panaszkodik, hogy a templom cinterme igen szűk, pedig a rendi

szabályoknak megfelelően a templombeli temetkezést el akarta tiltani: ez azonban nagy megütközést keltett (Fontes I. 1911. 192).

1581-82. Jezsuita jelentés: „Quare mox tempestate sedata a fundamentis restauratum est templum, altaribus exornatum, subselliis instructum et contra inproborum petulantiam extrinsecus tectum atque munitum.” (Fontes. V. 1921. 2).

1582. febr. eleje. A kvári jezsuita kollégium visitatioja: „Pro ecclesia. 1. Quamprimum tegatur fovea in medio ecclesiae lapidibus et propter decentiam, et propter periculum et purgetur templum... 2. Fiat altare maius cum suis gradibus lapideis, commodis ad accendendum. 3. Sternatur pavementum sacristiae lateribus... 4. Oratorium claudatur...; továbbá intézkedik, hogy csináltassanak „cancelli lignei” és „confessionalia.” (5.), 6. Curetur erigi columna in ostio templi... 7. A sekrestye ajtaját tartsák zárva... 9. Reficiantur reliquae fenestrae ecclesiae similiter, tectum quando commode potest. ... 23. Sepultura non detur in templo praeterquam bis. quibus iam concessa est et domino Martino et arculario, qui adeo iuvit catholicos, cum nullus adesset sacerdos...” (Fontes I. 1911. 217).

186-187 1595-ben Berkenyesy Istvánkát a Farkas utcai templomban temették el, 1597-ben
188 pedig Séra Annát; ugyancsak a XVI. század végén dominus Martinust (lásd a „Sirkövek” c. rovarban).

1603. Szamosközy István a templom pusztulásáról: „..... omnique tecto detrudant, praeter nudos vastosque parietes nihil relinquunt ac nec sepulcris quidem defunctorum parcunt” (III. 1877. 107).

1603. jul. 9. Diarium domus Cracoviensis: „Omnia nona Iulii subito facta. Civitas Mosi tradita, collegium direptum, templum dirutum, gymnasium regio opere extractum, vastatum.” (Fontes, V. 1921. 223)

1603. aug. 15. Krakkó P. Giovanni Argenti jelentése Aquaviva jezsuita generálishoz a támadásról: „..... trovammo che già gettate a terra le porte della chiesa; con securi spezzavano li altari et rovinavano ogni cosa decollarono una statua della Beatissima Vergine, che era sopra un altare, spararono archibugiate ad imagini de’ santi cominciarono a distruggere il seminario, e il col legio et finalmente la chiesa, che era la più bella in tutta Transilvania.” (Erdélyi Múzeum. 1906. 380, 381, 382; BALOGH 1935. 15). – Megjegyzendő, hogy a szobrok és képek között – Leleszi János jezsuita jelentéséből következően (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 354) – középkori eredetűek is voltak.

A ferences harmadrendű nővérek klastroma a Farkas utcában

1531. előtt Georgius lapicida (Ujváry György) felesége. Magdolna asszony a Farkas utcai templomhoz a harmadrendű nővéreknek kápolnát építtetett és azt végrendeletébe gazdagon megajándékozta (JAKAB Okl. I. 1870. 372-375).

1581. máj. 12. Vilna. Báthory István alapító oklevele a kvári Jezsuita kollégiumról. Ebben a jezsuitáknak adományozza a Farkas utcai templomot és kolostort „praeterea domum proximam, in qua olim religiosae Virgines habitabant, ut in ea schola aedificaretur...” (JAKAB II. 1888. 130, Fontes I. 1911. 129).

Magyar utcai templom (Szent Péter templom)

1565. nov. 26. Közgyűlési határozat, mely szerint a király engedélyével at ispotály templom és a szentpéter-i templom rontassék le, mert a város veszedelmére lesznek, ha az ellenség azokat megszállja. (JAKAB II. 1888. 186). – Ezt a határozatot nem hajtották végre.

1569. márc. 16. Közgyűlési határozat, mely szerint „a Szentpéteri templom falaira is újból harangokat állítottak.” (ugyanott 187).

1577. Kvár szkve: a Szentpéteri egyház fedelének megépítésére a város adott ötven forintot (1577. XII. 18).

1585. Kvár szkve: Budai Tamásnak kiutalnak a Magyar utcai templom megépítésére fl. 174 den. 9. Budai Tamás számadása az építkezési költségektől teszen fl. 375 (III/XXIII. 16).

1593. dec. 2. Kvár szkve: „Kwmies Máténak fizettem, hogy az Magyar utczai templomnak az ablakait berakta fl. 1. den. 10.” (V/XXI. 66).

A p ü s p ö k h á z a

1588.szept. 1. Kvár szkve: „Keomies Máté vakalta meg az püspök házánál való kapu közit....” (IV/I. 37).

A plébános háza

Lásd: Fő tér 15. sz. (plébánia) címszó alatt.

A Szentpéteri papság háza

1587. jun. 12. Kvár szkve: a Szentpéteri papság házát meglátogatták és csináltásáról gondolkodtak (III/XXX. 16).

Jezsuita kollégium

P38 1579. máj. 5. Fundatio prima collegii claudiopolitani Societatis Jesu a Christophoro Bathori principe (Fontes V. 1921. App. VI. No. 1).

1579. jun. 9. Leleszi János jezsuita jelentése Rómába: a fejedelem az ápr. 26-án tartott országgyűlés után felhatalmazta arra, hogy menjen Kolozsvárra és nézze meg a Jézus Társaság kollégiuma számára kijelölt és átadott helyet (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 353-357).

1579. aug. 18. Polszk. Báthory István értesíti az erdélyi rendeket, hogy a kolozsvári kollégium számára néhány jezsuita professzort küldött; felszólítja őket, hogy méltóképpen fogadják az érkezőket. (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 415).

1579. s. I. (Erdély). P. Martinus Laterna jelentése: „Ad studiorum fundamenta ponenda duae classes factae aedificataeque sunt.” (ugyanott 450).

1580. jan. 2. Gyulafehérvár. Báthory Kristóf válasza a jezsuitáknak, akik arról panaszkodtak, hogy az építendő iskola számára kijelölt hely igen szűk. „Inspiciant omnia patres una cum architecto, quem secum Claudiopolim abducant et ex eius consilio omnia, quo rectius fieri poterit pro commoditate patrum curentur et statim designentur.” (Fontes, I. 1911. 82-83).

1580. jan. 7. Kvár. Francesco Sunieri provinciális utasítása P. Jacobus Wujek erdélyi prefektus részére: „Aedificiis autem tam arcis nostrae (Kolozsmonostor), quam futuri Claudiopoli Collegii diligenter superintendat, neque de omnium rerum progressu certiore faciat...” (ugyanon 87).

1580. jan. 27. Kolozsmonostor. P. Jacobus Wujek jelentése P. Eberhard Mercurian jezsuita generalisnak: „..... missus et ab III^{mo} principe architectus, qui aedificium scholarum metiretur. Veram statim post discessum patris provincialis facta est mirabilis rerum omnium commutatio.” A fejedelem ugyanis megtudta, hogy a kolozsmonostori apátság évi jövedelme nem elégséges a harminczemélyes

kollégium fenntartására. Továbbá „insuper architectus ipsi affirmaret monasterium refici et scholas extrui, quales nos vellemus, 8. 000 florenis vix posse, princeps autem non nisi 3.000 ad aedificium scholarum destinasse: inde offensus fuit vehementer.....” Mivel a kollégium számára kijelölt hely szűknek találtatott „elegimus cum architecto alium locum vicinum scholis, in quo domunculae tamen vicinae duae erant coemendae et hoc praesente patre provinciali iam conclusum fuerat. Verum ut dixi, statim post discessum eius omnia turbata sunt.”.....

Közben levelet kapott Leleszi pátértől, aki írta neki, hogy „Addebat et Illud cancellarium cum architecto post dies aliquot huc esse venturum, ut locum alium scholarum deligat, nempe domum monialium.” Mindezekről a pater provincialis által értesíti a lengyel királyt. „Nam in principe, ut video, parum est et voluntatis, et facultatis. Rex autem universitatem in Transylvania erigere cogitat.” (ugyanon 90).

1580. febr. 18. Varsó. Joh. Andreas Caligari jelentése Ptolomaeo Gallio kardinálisnak, aki már január 9-én írott levelében megelégedését fejezte ki „per il principio dato al collegio Colosvar in Transilvania” (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 472).

1580. febr. 20. Gyfnehérvár. Francesco Tenchetta da Brescia levele P. Francesco Sunieri provincialisnak: „Pouchi giorni sono ch’io scrisse a V. R^{tia} come non si vedeva principio cerca al fabricar. Ho l’avito ch’il Magnifico s^r canzeglier’ ba detto al fuonditor che si prepari, perche I’ Illmo principe lo vol mandar a dar ordine et principio alla fabrica.” (Fontes I. 1911. 94-95)

1580. febr. 28. Kolozsmonostor. P. Wujek jelentése P. Everardo Mercurian generalishoz: „Missurus erat Princeps cancellarium ad nos una cum architecto, ut ex domo montilium scholas facerent, et de accomodandis habitationibus pro nostris in civitate certi aliquid tandem concluderent, cum pene omnia illa, quae praesente R. P. Provinciali erant constituta, rursus in dubium essent revocata. Tandem cancellarius nondum ad nos venit....” (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 475).

1580. márc. 16. Vilna. P. Sunieri provincialis panaszolja P. Mercurian jezsuita generalisnak, hogy távozása után Erdélyben, „si fecce alcuna mutatione nel animo del Palatino, sbigotendone dele spese non sperando lui che havessero di esser tante.” (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 479).

1580. ápr. 2. Kvár tanácsa utasította a bírót: „találja meg urunkat ő Nagyságát és könyörögjön, hogy ő Nagysága (ac jezsuiták épületit) ne szállítaná közünkbe ide az várasba, mert nagy egyenetlenségtül, háboruságtul félő a’ dolog, sőt várasunknak is szabadsága kezd veszedelembé miatta forogni, ő Nagyságának nám jó belye vagyon Monostoron is, a nun afféle scholat épithet.” (Fontes I. 1911. 104).

1580. ápr. 8. Gyfnehérvár. Kovacsóczy Farkas kancellár P. Francesco Sunieri provincialisnak: „Nuper Colosvarum excurreram ut iam tandem scholarum aedificationem ac monasterii restaurationem designarem, opera conducerem, opifices labori admoverem, demum omnia curarem, qua necessaria esse viderentur. Cum pane rectore et P. Stephano perlustravimus omnia, locum scholis percommodum nacti sumus, probavimus et omnia, quae in eo fieri deberent, statim constituimus.” Továbbá mentegetődzik, hogy est a helyet ott a kolostor közelében nem vették észre (Fontes I. 1911. 102).

1580. ápr. 11. Kolozsmonostor. P. Wujek rektor Caligari püspök lengyelországi nunciusnak: „Ill^{mus} princeps postridie dominicae Palmarum misit huc cancella-

rium suum, una cum architecto Italo, ut aedificia scholarum incivitate et monasterium habitationi nostrae accomodaretur. Itaque communi consensu elegimus locum ad id aptissimum prope monasterium, ubi ante moniales habitaverunt, ubi extruuntur scholae S, una cum porticibus et columnis ex utraque parte, area erit satis ampla. Tertia etiam pars suo tempore eodem modo absolvi poterit. Nobis etiam in monasterio aptabitur antiquum refectorium, una cum dispensa et culina, et supra 4 magna hypocausta, et cubicula pro lectis minimum 20. Totum etiam monasterium tegetur denuo. Heri misit princeps duos equos, qui arenam, seu sabulum tantum advehant. Aedificabuntur autem similia omnia, idest et scholas, et habitationes nostrorum, ut tanto citius absolvantur et nos in aestate migrare possimus.” (ugyanott 104).

1580. máj. 5. Gyfnehérvár. Báthory Kristóf levele Kolozsvár város tanácsának: kijelenti, hogy a jezsuita kollégiumot az ország javára „in civitate Coloswar erigendum atque construendum statuerimus”. Egyben biztosítja a várost, hogy a kollégium alapításával a város régi szabadságát nem érinti, hanem abban meghagyja. A kollégium pedig legyen a város díszére és javára: „et ornamento, et commodo illi sit.” (ugyanott 106; JAKAB Okl. II, 1888. 125-126).

1580. máj. 18. Vilna. Báthory István oklevele a kvári jezsuita kollégium alapításáról: „In civitate nostra Claudopolitana, alias Colosvar nunenpata, collegium societatis Jesu fundamus, facimus, instituimus, ordinamus et erigamus.” Erre a célra a jezsuitáknak adományozza: „monasterium desertum olim ordinis Bernardinorum fratrum, liberalite regum Hungariae extractum, in platea Farkas ucza muro civitatis contiguuum, cum templo, hortis, areis, turribus atque adeo locis omnibus circumiacentibus iuxta moenia civitatis, in quorum usu olim praedicti fratres Bernardini antiquitus fuerant. Praeterea domum, in qua olim religiosae virgines habitabant, ut in ea schola aedificetur, cum omnibus rebus ad eam quomodocunque pertinentibus ...” (LUKÁCS-POLGÁR 11. 1865. 490).

1580. jun. 28. Kolozsmonostor. P. Wujek jelentése P. Averardo Mercurian generalishoz: „Aedificantur quidem scholae in civitate iussu et sumptibus ill. Principis, invitis civibus hereticis et, quibus possunt modis, opus hoc impredientibus. Parantur etiam pro nobis habitationes in monasterio nostris assignato. Verum haec omnia lente procedunt, cum modo lapides, modo pecuniae, modo alia atque alia desint, ita ut sit dubium, utrum ante nyernem in civitatem migraturi simus.” (ugyanott 499)

1580. szept. 30. Kolozsmonostor. P. Wujek jelentése P. Lod. Odescalchi lengyelországi nunciussnak, Caligari püspökének: épülnek az iskolák „le schole, quali saranno molto belle...” Az építkezés azonban lassan megy, a fejedelem enné a célra évi 1000 tallért ígért, „sino che si finisca et provendendoli di calce et legnami necessarii.” (Fontes I. 1911. 111)

1580. szept. 10. Brauusberg. P. Sunyer lengyel provinciális levele P. Oliverius Mannaerts vicegeneralishoz: P. Giacomo levele szerint ebben az évben befejezik az iskolák építését (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 505).

1580. P. Justus Rabb évi jelentése a lengyel provinciáról: „Aedificio collegii et structurae Princeps Illustrissimus P. Rectorem praesesse voluit” és évi 1000 tallért adományozott (ugyanon 520).

P38 1581. febr. 26. Kolozsmonostor, Jelentés P. Odescalchi lengyel nunciussnak: a fejedelem a jezsuitáknak ajándékozta: „di più tutte le vesti sacre, ch'erano nella

già cathedrale d'Alba Giulia, fra le quali ve ne sono alcune molto ricche et belle, tutti ancora i libri de detta chiesa benchè de questi pochi siano stati i buoni, et de cose sacre...". Az építkezést a rektor irányítja és „pur hieri si cominciò a lavorare in detta fabrica.” (Fontes I. 1911. 121).

1581. április 12. Kolozsmonostor. P. Wujek rektor jelentése P. Aquaviva generalisnak az építkezésről: „sed nihil factum fuisset, nisi ego istam curam, ita volente principe, suscepissem.” Az ígért összegből megkapott 800 tallért, elköltött 700-at: „inde enim et scholas aedificamus, et monasterium pene iam collapsum reficimus.” (ugyanott 125).

1581. máj. 11. Kolozsvár. P. Wujek rektor jelenti Báthory Istvánnak, hogy beköltöztek Kolozsvárra és „Habbiamo aperti li studii, fatto una disputa con un dialogo et distributione di premii per eccitare li scolari in presentia del principe.” (ugyanott 126-127).

1581. máj. 12. Vilna. Báthory István alapítólevele a kolozsvári jezsuita kollégium részére. Ebben kifejti alapítványának célját: az ifjúságnak a külföldi, költséges peregrinációk helyett az országban ugyanolyan rangú intézetet alapítani és egyben a „vera pietas”-t helyreállítani. Megismétli adományait és azokat újabb adományokkal egészíti ki. A kollégium jogainak és méltóságának növelésére úgy intézkedik, hogy a végzett tanulók, – épp úgy mint a külföldi akadémiákon, – a Baccalaureatus, a Magister és a Doctor fokozatokat is elnyerhetik (ugyanott 127-129).

1581. máj. 29. Kvár. P. Wujek rektor jelenti Báthory Istvánnak, hogy az iskolát husvét után megnyitották, de a fejedelem halála „omnia perturbasset.” Az ígért 1000 forintból csak nyolcszázat kapott meg és most „ego sum debitis intricatus et operarios ita repente dimittere non audeo.” Kéri a király segítségét. „Scholae etiam istae 5, quibus nunc utimur, nondum sunt plane profectae (!). Desunt pavimenta, fenestrae aliquot, fornaces et argilla super laquearia, etc. Nostrae etiam habitationes multis rebus adhuc indigent, ut nihil dicam de templo, quod caret fenestris.” (ugyanott 136).

1581. jun. 2. Kvár. P. Wujek jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy áprilisban megkezdtek költözésüket a városba, jöhetnek az építkezések még nincsenek befejezve. De így kívántatott „propter publica regni comitia”, melyet május elsején kezdtek meg, amikor is fejedelemmé választaton „filius principis, noster discipulus.... A nostris etiam habitae sunt disputationes publicae in templo nostro, praesente principe et fere toto regno.” (ugyanon 137).

1581. június 12. Vilna. Báthory István értesíti P. Wujek rektort, hogy az ezer tallér teljes kifizetésére nézve intézkedett (ugyanon 144). – 1581. aug. 8. Gyulafehérvár. P. Leleszi János jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy az esedékes 200 forintot megkapták. (ugyanott 144).

1581. aug. 18. Kvár. P. Wujek jelentése P. Aquaviva generalisnak: „scholas quinque habemus pene absolutas. Nostrum etiam collegium iam utrumque satis est accomodatum.” A jövő évben folytatják az építkezést, ha megkapják az 1000 forintot (ugyanon 150).

1581. aug. 22. Kvár. P. Szántó István Jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy P. Wujek az építkezésben – ebben az évben – 100 arany forint kárt okozott, mivel egyikünkötől sem kért vagy fogadott el tanácsot.” Nam quaedam ex his. quae aedificavit, iam ruinam minantur, alia, quod non apto loco sunt facta, oportebit

destruere. Item multa simul incipit et nihil perfecit fenestras vitreas sine ferramentis apponi iussit: quae defectae a ventis, pauca vitra manserunt integra et secundo opottuit alia vitra emere: tegi scholas et collegium curavit, priusquam camini erigerentur. Hinc factum est, ut cum camini erigerentur, oportuerit iterum dimidiam, iterum partem tectorum diniere et secundo novis expensis tegere.” (ugyanott 159-160).

1581. szept. 1. Kvár. P. Szántó István jelentése P. Aquaviva generalisnak: „In coenobio intra paucos menses 5 hypocausta et 5 cubicula fuerunt absoluta: scholae magnifice erunt cum porticibus et quadratae figurae, quorum dimidia pars iam est finita. Illud de istis scholis praetereundum non videtur, quod cum locus aptus pro illis prope coenobium non inveniretur, nisi destructis aliquot aedibus civium et occupata area coenobii. Erat autem ex opposito coenobii et templi interiecta platea, habitatio monialium, quam cum lustrassemus cum cancellario, visus est nobis locus pro gymnasio aptissimus. coenobium istud, quod habemus intra Claudiopolim, cum templo magnifico, horto et scholis. Locus est quietissimus, iuxta moenia civitatis et amplissimus, paucisque expensis ad usum nostrum poterit accomodari.” Továbbá jelenti, hogy áprilisban beköltöztek es a fejedelem „item sequenti die dialogo, quem in area novae Academiae exhibuimus, similiter inter esse voluit.” (ugyanott 176-180).

1581. szept. 13. Gyfnehérvár. P. Leleszi János jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy az elhunyt fejedelem végrendeletében évi 1000 magyar forintot rendelt Kolozs megye adójából az építkezésekre (ugyanott 190).

1581. dec. Kvár. P. Szántó István jelenti P. Aquaviva generalisnak: „In fabrica quidquid fecit [Wujek rektor], omnia sunt imperfecta et ruinosae.” (ugyanott 204).

1582. febr. 5. Róma. XIII. Gergely a kolozsvári kollégiumot a pápai kollégiumok jogaival és szabadságaival ruházta fel, továbbá évi 1200 aranyat adományoz neki 15 esztendőre a pápai kincstárból (Fontes V. 1921. App. VI. N° 19).

1582. febr. eleje. A kvári jezsuita kollégium visitatioja: „6. Curetur quam diligentissime bene confirmari, quae aedificata sunt, sicut solare refectorii, quod minuatot [!] minam et similia. 7. Accomodatis scalis aperiat ostium, quod prope est, ne nostri ingressuri in refectorium videantur, a saecularibus.” (Fontes I. 1911. 218).

1582. jun. 29. Kvár. P. Wujek jelenti P. Aquaviva generalisnak: „Et hic quidem vix pro eo locum idoneum in collegio habebimus, quandoquidem adhuc aedificamus et accomodamus collegium, quod etsi amplum videtur, tamen quia ad meridiem muro civitatis, ad septemtrionem templo impeditur, paucas tantum ad occidentem et pauciores ad orientem habitationes habet.” (ugyanott 226).

1583. jan. 29. Niepolomice, Báthory István király meghagyja Kolozsvár városának, hogy adják át a barátok tavát a jezsuitáknak, hogy ott malmokat építhesse-nek, továbbá „locum ad coemeterium aptum insignent, cum cruce, campanis aliisque rebus necessariis instruant...” (Fontes V., App. VI. N° 27).

1583. febr. 13. Niepolomice. Báthory István a szász papoktól vett censui cathedralicus-ból évi ezer aranyat adományoz a jezsuitáknak, mivel „amplissimum ijsdem Patribus Societatis Jesu Collegium attribuimus et fundavimus, Sumptus eis necessarios suppeditavimus. Scholas aedificavimus” továbbá ugyanott seminariu - mot is akar építtetni (JAKAB Okl. II. 1888. 137-139).

1583. márc. 15. Kvár. P. Szántó István levele P. Antonio Possevinonak: „Quintus modus est, ut tota cura fabricae collegii soli Maximo committatur et rector, si mansurus est, in illam non se ingerat.” (Fontes I. 1911. 266).

1583. ápr. 12. Possevino levele XIII. Gergelyhez: „Claudiopoli solo, dove è già il collegio nostro.” (Bascapè, G.: Le relazioni fra l’Italia e la Transilvania. Roma. 1931. 136)

1584. Possevino feljegyzése: „dappoi anco hebbero [a jezsuiták] in perpetuo il munistero di San Francesco, già parecchi anni vacuo ridotto tutto a ruina, ma assat più a proposito per far frutto, essendo dentro delia città, Aggiunse il re col principe mille florini ogni anno per edificare a parte le scuole, con alcune stanze de convittori, al che tuttavia, essendone già fatta buona parte, si attende.” (Fontes III. 1913. 132)

1584. febr. 27. Kvár. P. Ferrante Capecci levele P. Aquaviva generalisnak, melyben építésszt illetve kőművest kér: „tale mi parve un mastro Gioan Pietro che fabbricava al collegio, non domando già quello, se è caro al collegio.” (Fontes II. 1913. 64-65)

1585. márc. 5. Varsó. P. Campani provincialis levele P. Aquaviva generalisnak: a király azt kívánja „ut Philosophia et Theologia praelegatur in scholis Claudiopolaris; hoc enim animo fuisse fundatum Collegium illud, nam reliqua, inquit, etiam habentur in trivialibus scholis et ideo non est mirum, si nulla sit frequentia auditorum.” A provincialis igyekezett a királyt megnyugtadni, mondván, hogy erre akkor kerül sor „quando scholae illae de quibus antea non fuerat cogitatum, erunt fabricatae.” (Fontes II. 1913. 81-86)

1585. máj. 12. Niepolomice. Báthory István király végrendelete: „Collegium in Colosvar et Colosmonasterium fundatum bonisque donarum, partim jure regio, partim pecunia et bonorum aliorum permutatione, bono jure acquisitis, tueantur, conservent et augeant.” (VERESS I. 1944. 299).

1585. aug. 26. Niepolomice. P. Campani provincialis jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy a király további három évre biztosította az évi 1000 tallért „pro fabrica collegii.” (Fontes II. 1913. 130).

1585. dec. 1. Kvár. P. Campani provincialis P. Aquaviva generalisnak: „Multum enim laborandum fuit In ordinandis studiis et novo cursu philosophiae ac aliquibus lectionibus theologicis, ut dignitati Academiae satis fietet, et voluntati ac postulatis Ser^{mi} Regis.”

1586. jun. elején. Jaroslaw. P. Campani provincialis P. Aquaviva generalisnak: „Si domus probationis apud Claudiopopolitanum collegium, erit, (quam statim facere possumus, cum omnia sint parata, domus ampla imo castrum, cum templo magnifico et copia rerum ad vivendum) iam quartus locus constitueretur, seminarium pontificium ac tegium nusquam erit tale, ut quod 3600 florenos in annum habeat redituum. Academia adest Claudiopoli ad formandos sibi operarios.” (Fontes II. 1913. 166).

1588. szept. 14. A jezsuita kollégium feljegyzése: „Apocha de horto collegii Claudlopolitani a Patre Leonardo Rubeno rectore vendito.” (Fontes V. 1921. App. VI. N°. 85).

1595. máj. 4. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond a kolozsvári tanácsnak: „Bocsátjuk oda hozzátok ez mi cancellariankon való notariusunkat, Thömösvary Istvánt, hogy együtt veletok az ott való collegiumot templomostul, mind az monostorjával

együtt minden ezekben lévő eszközökkel és benn való pertinentiájával együtt doctor Alphonsus Carrillus kezében bocsássa és belé vigye, minden inventariumival, kiről irtunk monostori tisztánknak is.” (VERESS: Carillo 1906. 500).

1595. máj. 4. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond levele P. Alphonso Carrillo jezsuitának „de tradendis collegio, templo, monasterio cum omnibus appartinentiis.” (Fontes V. 1921. App. VI. N° 121)

1595. máj. 10. „Historica recensio introitus”, azaz a jezsuiták visszaiktatása a kvári kollégiumba és szemináriumba, valamint a kolozsmonostori apátságba, miután az 1595 ápr. 16. – máj. 2. tartott gyulafehérvári országgyűlés elhatározta a jezsuiták visszahívását (ugyanott N° 122).

1597. máj. 25. Gyfehérvár. „Privilegium Patrum Societatis Claudiopollinorum datum, ut possint opifices artifices conducere, alere, ex tyronibus curare promoveri in magistratus.” (ugyanott No. 155)

1597. dec. 26. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond évi 1000 forintot adományoz „in subsidium Academiae Claudiopollinanae.” (ugyanott N° 165)

1601. jun. 15. Kvár. A kvári tanács folyamodványa Báthory Zsigmondhoz: „item quod Patres Jesuitae in platea Regia [Király utca] contta vetitum domum quandam occuparent; demum, quod Patres Jesuitae honos collegio suo adiacentes muris lapideis saepire vellent, contra litteras Christophori Báthori quondam principis concessionales.” (ugyanott N° 257)

1602. aug. 12. Alsóárpás. – Privilegium collegio Claudiopollitano datur habendi architecto.” (ugyanott N° 281).

1603. jun. 9. Kvár. A kollégium feljegyzése: „destruitur monasterium Jesuuitarum una cum altaribus caeterisque rebus ecclesiasticis.” (ugyanott N° 301.)

1603. jun. 9. Szamosközi István feljegyzése: „Quomodo plebs Jesuitarum collegium Claudiopollitanum primum diripit, subinde evertit. Matthaëus Thoroczkaï concione plebem exacuit. Plebs furenter Jesuitas invadit et aedificia demoliuntur... molem aedificiorum plane ad incolendam inutilem fecerunt....” (III. 1877. 104-108).

1603. jun. 9. Diarium domus S. J. Cracoviensis: „Omnia nona Iunii subito facta. Civitas Mosi [Székely Mózes] tradita collegium direptum, templum dirutum, gymnasium regio opere extractum, vastatum.” (ugyanott 223)

1603. aug. 15. Krakkó. P. Joh. Argenti etdélyl viceprovinciális P. Aquaviva generalisnak „delle insolense delli heretici Ariani fatte nella chiesa et collegio di detti Padri in Claudiopoli” (ugyanott N° 305)

1603. szept. 13. Basta válasza a rendekhez a dévai országgyűlésen: „Claudiopollitani vero sint obligati, quamprimum patribus societatis Jesu ecclesiam parochialem consignare, et scholas domusque pro collegio destructo.” (Erd. Orsz. Eml. V. 1879. 235)

P38a 1603. okt. 22. Kvár. Conscriptio lerum universarum in collegio Societatis Jesu Claudiopollitano repertatum....” (Fontes V. 1921. App. VI. N° 308)

1606. nov. 9. Kvár. „Copia catalogi librorum, quos P. Rector Claudiopollitanus reliquit apud domum Ötvös.” (ugyanott N° 364) – Valószínűleg Ötvös András Főtéri házában.

Irodalom: VERESS E.: A kolosavárt Báthory egyetem története. Erd. Muzéum. 1906. 150-183. – Ugyanitt közli (189. l.) Veress Endre a kollégium fametszetes képzeti képét a köv. olasz kiadványból: CIAPPI, M. A.: Compendio delle heroi-

che et gloriose attioni et santa vita di Papa Gregorio XIII. Roma. 1596. – BALOGH 1935. 23. JAKÓ 1957. 368. SEBESTYÉN 1963. 88. BALOGH 1970. 239. 1973. 241.

Jezsuita szeminárium

1580. dec. 1. Varsó. Joh. Andreas Caligari lengyel nuncius levele Báthory István királyhoz: „diligenter egi, ut Claudiopoli quoque pecunia et sumptibus apostolicis seminarium constitueretur.” A pápa nem idegenkedett a gondolattól, de megvalósítását elhalasztotta „quemadmodum iesuitarum collegium illic firmaretur.” (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 513)

1582. febr. 5. Roma. XIII. Gergely pápa a kolozsvári jezsuita szeminárium alapításáról: „..... unum collegium seminarium appellandum in quo iuvenes scholares ungari auctoritate apostolica tenore praesentium perpetuo erigimus et instituimus”, a Csehországban, Lengyelországban, Németországban alapított szemináriumokhoz hasonlóan, és erre a célra évi 1200 tallérnyi segílyt ígér (Fontes I. 1911. 212-213).

1582. máj. 27. Varsó. Antonio Possevino Ptolomeo Galli biboros-államtitkárnak javasolja: „due seminarii ad un tempo si erigessero: l'uno de'nobili, l'altro di persone communi. Et di qualunque di loro Sua B^{ne} volesse essere nominato benefattore. Sua Maestà piglierebbe cura dell'altro.” (ugyanott 223)

1583. jan. 13. Krakó. Possevino Galli biborosnak javasolja, hogy ne két, hanem egy szeminariumot alapítsanak, illetve „di amendue se ne faccia uno”, mert különben a kettő között versengés és viszálykodás támadhatna. „Sua Maesta dunque parlandosi dell' edificio, et di quel ch'esso per sua parte conferirebbe, si mostro pronto a far che quanto primo questo negotio si stabilisce. Promette edificio ameno almeno di legnami per hora, et grano et vino” (Fontes II. 1913. 16-17.)

1583. febr. 13. Niepolomice. Báthory István oklevele a kolozsvári jezsuita szeminarium alapításáról: „..... praedicto collegio Societatis Jesu Claudiopoli in Transylvania, una cum scholis iam erectis, seminarium quoque iuvenum et nobilium, et plebeiorum, qui nempe ob tenuem eorum fortunam ingenium literis excolere non possent, adlicimus.” A szeminarium fenntartására évi 1000 aranyat rendel a száz papok adójából (Fontes I. 1911. 253).

1583. márc. 6. Gyfehérvár. Possevino jelenti Báthory Istvánnak: „Apud eos [a kvári jezsuitáknál] triduum commoratus ut vel domos ad seminarium instituendum inspicerem” (ugyanon 257).

1583. Possevino jelentése. „Coli andatomene a Colosvar, insieme con un consgliere del principe, attesimo a trovar luogo, et a dispone il negotio. Et mostrandosi ritrosi i cittadini a concederlo, anchorche lo domandassimo a pigione, finalmente comperarono, non senza particolare mossa di Dio, una casa, la quale pigliammo in affitto.” (Bascapè op. cit. 1931. 136) – Veress Endre Possevinonak ezt a feljegyzését 1584-re teszi (Fontes III. 1913. 148).

1583. ápr. 17. Brünn. Possevino Jelenti Galli biboros államtitkárnak: „Fondammo il seminario di Sua Sta et del Re in Claudiopoli.” De ehhez alkalmas házat nehezen tudtak szerezni a polgárok ellenállása miatt. Végül „comperarono espressamente per accomodarcene una casa per la quale diedi la pigione.” (Fontes I. 1911. 285)

1583. máj. 3. Pozsony. Possevino értesíti Báthory István királyt, hogy a pápa 15 esztendőre jóváhagyta a kvári seminarium részére biztosított évdijat (VERESS 1944. 231).

1583. dec 29. Kassa. Possevino jelenti Báthory Istvánnak: „Seminarium vero allata pecunia, institui, Operarias Roma procuravi insigniores. Quatuor fabri murarii statim sunt missi. Mille alios florenos, ab eius Beatitudine acceptis his mensibus, quibus hic maneo misi. Domuncula cum esset Claudiopoli vix extorta et paucis capiendis apta, necessarium fuit, ut instauraretur, cum omnes ad mortem alumni ex ruinoso et terreno aedificio decubuissent, alii obivissent.... Quando post paucos menses annus absolvetur conductionis domus seminarii quae et in parvo loco et malo sita est nec unquam ibi, quod optat Regia Maiestas sperare possimus, oro dispiciat Regia Maiestas num Monasterium illud Dominicanorum, in quo Ariani suam scholam instituerunt, eidem seminario posset attribui. Quod si lex illa non putaretur, omnino eiicienda, domuncula seminarii satis pro illis capax traderetur.” (Fontes I. 1911. 308)

P39 1584. febr. 10. Gyfnehérvár. P. Joh. Paulus Campani lengyel provincialis Bolognetti nunciushnak „Tratto di comperare casa per il seminario di Colosvaro, o fabbricarne di nuovo, che torsi tornerà meglio.” (Fontes II. 1913. 39)

1584. febr. 15. Kvár városának végzése: mivel Kendi Sándor válaszából és tanácsából megértették, hogy „lengyel királynak tekkéletes elvégezett akarattja ez, hogy itt ez vátosban megépüljön az seminarium, ezért ő Kegyelmek városul végezték, hogy az király akarattja tovább való fáradság kívül előmenjen, és itt az claustrum mellett aminemő helyt kíván a' provinciális az király akarattjából, az meg legyen engedve, hogy tessék meg engedelmességünk mindenekben az ő Fel-sége kívánságára.....” (Fontes II. 1913. 49)

1584. febr. 26. Kvät. P. Joh. Paulus Campani jelentése Bolognetti nunciushnak a kolozsvári szenátorokkal folytatott tárgyalásáról, amikor a seminarium részére helyet keresett. A szenátorok „desiderosi pure di fuggirla di non ci dar luogo proprio per fabbricare il seminario, come la fuggirono l' anno passato, con haver loro si comperata una casa, ma solo concessala in affitto per un anno al seminario. Hor finalmente hieri doppo molte repliche si sono ridotti a promettere di fabbricare in detta casa comperata, a spese loro, al valore di 300 talleri, perchè possa capire da 50 alumni per questi tre anni, mentre delle pensioni si fabbrichetá il seminario,” továbbá beleegyeztek abba, hogy a jezsuitáknak szabad legyen „comperare 4 o 5 case dirimpetto al collegio nostro..... Ma bisognerà far fabbrica di nuovo, a tal che haveremo spatio proprio et comodo, et buono per il seminario, et su gl'occhi del collegio, ma in più bel sito, per essere su la piazza della chiesa, con aria libera et meridionale davanti et settentionale a dietro. Dimani spero comperarne alcune.” (Fontes II: 1913. 47-48)

1584. febr. 27. Kvár. P. Ferrante Capecl rector jelentése Aquaviva generalisnak: „Secondo, priego V. Paternità, mi mandi a tutti modi un mezzo architetto, qual sia ancora un intiero mutatore, quale qui è il nostro Josefo. Tale mi parve un mastro Gioan Pietro che fabbricava al collegio, non domando già quello, se è caro al collegio; ma esprimo il nostro bisogno e vorrei se non quello, uno simile. Qui havemo mille scudi l' anno da fabbricare e per non haver uno fedele, se ne va gran parte in niente.” (Fontes II. 1913. 64-65)

P38a 1595. dec. 27. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond újra alapitja a kolozsvári jezsuita seminariumot és annak fenntartására évi 1200 aranyat rendel (Fontes V. 1921. App. VI. N° 130).

Óvári schola (iskola)

1556. nov. Az országgyűlés végzése: a kolozsvári kolostorban iskola állittassék (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 60).

1557. jan. 1-10. A tordai országgyűlésen Izabella királyné az iskola fenntartására évi 100 forintot rendelt (ugyanott 79).

1557. febr. 6-15. A gyfnehérvári országgyűlés végzése: Kvárt az egyik kolostort iskola céljai fordítsák (ugyanorr 74-75).

P40 1557. Kőbe vésett emléktábla a királyi adományozásról, egykor az óvári templom déli kapuja felett, amely azonban 1734-ben olvashatatlan volt. Ugyanez a felirat a tanácsházon is meg volt örökítve (Descriptio 1734. JAKAB II. 1888. 103-106.).

DONATIO REGIA SVM
HAEREDITAS SCHOLAE HVIVS
ET PAVPERVM
OVI COMMODA MEA ALIO AVERTIT
HAEC ET SIMILIA
DELEATVR EX LIBRO VIVENTIVM
ET MEMORIA HOMINVM
1557

1561. Kvár tjkve: „Decreverunt ut de quarta decimali nunc ad edificationem schole 32 florenos conferant administratores” (137).

1579. Kvár szkve: „a Palatium felett” (Jakab: a János király építette iskola nagy hallterme) hégasztak (JAKAB II. 1888. 260).

1585. ápr. 9. szkve: „Mikor az óvári scholaban a segestyét auditoriumnak akarták rendelni” – építkeztek az iskola helyiségeiben (III/XIX. 31-37).

1585. aug. 2. Kvár szkve: Kőmives Lőrincz dolgozott „a scholaban az puszta kamaraban”. (VII/XIX. 37.).

1589. febr. 11. Kvár szkve (az scholara való expensa és költség): „csináltattunk az Frankerne egy könyvnek való pulpituust, új fogast. Attunk attól Aztalos Lukácsnak den. 35, ugyanő neki csináltattunk Frankemek egy karszéket, egy asztalt, egy nyoszolyát. Aztalos Imrénének attunk fl. 1., den. 48.” Továbbá megfoldoztatok „az ő házában való ivegh ablakot”, és megcsináltatták az ajtó zárját Lakatos Tamással (IV/IX. 11).

1589. ápr. 27. Kvár szkve: „Az sakrestiát és a scholamester házát és az Marton praedicator két szobáját, hogy megmeszeltettük, attunk egy asszonynak den. 70.” (IV/IX. 15)

1589. máj. 13. Kvár szkve: „Csináltattunk Frankemek az ő házába két padszéket, egy embernek való karszéket, az külső ház ablakára fából egy jó szélyes két táblát. Aztalos Lukácsnak attunk den. 60” (ugyanott).

1598. márc. 16. Kvár szkve: „Az scholaban az mely házban, egyikben, az professorok laktanak, azt hogy deszkával megpadimentomoztattuk”, továbbá mindkét classisban a székeket megszegeztették, asztalt, két hosszú széket és öt ablakkeretet csináltattak, fizettek Aztalos Lukácsnak fl. 1. den. 95 (VII/XVI. 30).

XVI. század vége. Szamosközy István János Zsigmondról: „Testantur eius benig-nitatem scholae provinciales, in usum iuuentutis literariae sufficientibus salariae dotatae Albensis, Vasarhelyiensis, Claudiopolitana.” (I. 1876. 112)

KÖZÉPÜLETEK

T a n á c s h á z

1561. ápr. 10. A kvárl szabók céhszabályzata „Kolt az mij Tanachhazunkból” (JAKAB II. 1888. 65).

1561. máj. 24. A kvári ötvösök céhszabályzata kelt: „in Domo Consistorlj” (ugyanott 69).

1578. nov. Kvár szkve: kifizetések a tanácsház építésére. (1578/XIV. 56.) – BALOGH 1935. 22.

1588. szept. 27. Kvár szkve: Keomies Antal a tanácsházat meg pádimentomozta. (IV/I. 39).

1593. nov. 22. Kvár szkve: Kwmies Péter az alsó tanácsházban a kemencének új „melyéket” csinált stb. (V/XII. 65).

V á r o s h á z a (városi vendégfogadó)

1574. Kvár szkve: „A város felső házai padlását megtapasztják”. – tehát az emelet nem volt bolthajtásos (1574/VI. 10).

1585. szept. 14. Kvár szkve: „faragtattunk Keomiwes Balással az Varas hazanak a kybe az harangozo lakott, egyik ajtajának egy kiszebet [küszöböt]” stb. (III/XVII. 14).

1597. Kvár szkve: istálló építése a Közép utcai városházánál (VII/V).

K ő - k ő b ő l

1586. dec. 11. Kvár szkve: „Az elmúlt nyárba az perengégnél való kő köblöt ujiták meg az vásárbirák. Kőmies Peternek attam tölle den. 35., négy torockai vasat vöttek hozzá Feier Tamástól. Fizettem den. 90.” (III/XVII. 15. b) – Ilyen kő-köböl ma is látható a bártfal városháza nyugati falán, az egyik 1519-ből, a másik 1620-ból.

A v á r o s p e l l e n g é r e

1591. ápr. Kvár szkve: „az perenger épülése költségei.” (V/I. 97) – 1591 ápr. Kvár szkve: „perenger csináló kőmiesek” borralója den. 6 (V/X. 13).

1624. Segesvári Bálint feljegyzése: „18. augusti éjjel az menykő úte az perenger tetejében.” (Erd. Tört Adatok. IV. Kvár. 1862. 193) – Ebből a feljegyzésből következik, hogy a pellengérnek magas, csucsos fedele volt.

S z e n t E r s z é b e t i s p o t á l y (szegényház)

1366. máj. 19. Coloswar. Nagy Lajos adománylevele a Szent Erzsébet ispotály részére, amelyet 1367 ápr. 27-én Tordán átirt „Jacobus dictus Zaaz magister domus Hospitalis ecclesie beate Elisabeth de Clusuar” kérésére (JAKAB Okl. I. 1870. 55-56). Tehát Szent Erzsébet titulusa alatt templom (ecclesia) és ispotály (domus hospitalis) épült, feltehetőleg még a XIII. században vagy a századfordulón.

A XV. és XVI. századi adománylevelek megjelölik a helyét. 1496 dec. 29. Kvár tanácsának oklevelében: „in hospitali Suburblij Ciuitatis nostre” (ugyanott 307); 1525 jun. 6. A kolozsmonostori konvent oklevelében: „ad Hospitale Ecclesie Sancte Elisabeth vidue extra muros... fundate” (ugyanott 363-365); 1539. Mikola László alvajda oklevelében: „Hospitale Beate Elisabeth vidue extra müros Civitatis Coloswariensis trans fluvium Zamos vocatum fundata” (ugyanott 384-386).

Az 1525. jan. 6-án kelt oklevélben Anthonius Desew de Mera és felesége, Erzsébet mérai javaikat „in perpetuum dei seruicium” az ispotálynak adományozzák, ahol maguk is lakni kívánnak (ugyanott 363-365). Mikola László alvajda 1539-ben kelt oklevele viszont Ioannes Desew de Patha és az ispotály között folyó perről tudósít (ugyanott 384-386).

1556. jun. 2. Kvár. Petrovich Péter kir. locumtenens a mérai dézsma felét „Medietatem Decimarum ad Hospitale Ciuitatis Huius Colosvariensis pertinentium Ad idem Hospitale pro subsidio Pauperum dedimus.....” (JAKAB Okl. II. 1888. 26).

1557. jan. 10. Gyfnehérvár. Izabella királyné felmenti az ispotály (domus Hospitalis pauperum beate Elisabeth in suburbio fundata) mérai jobbágyait az adó alól (JAKAB Okl. I. 1870. 387). 1557 jan. 20-án pedig ugyancsak az ispotály jobbágyait felmenti a dézsma fizetése alól (ugyanott 388). 1557 ápr. 3-án pedig a Szent Erzsébet és a Szentlélek ispotálynak adományozza a domonkosok birtokában volt javakat (ugyanott 389). 1558 ápr. 3-án megismétli a mérai dézsmára vonatkozó adományát (ugyanott 390).

1572. Báthory István vajda oklevele a mérai részjóság miatt folyó perben: „Xenodochio Sancte Elisabeth vidue in Suburbio ciuitatis Colosvar Hydutzca vocato.” (ugyanon 393).

1557. Kvár szkve: a Szent Erzsébet ispotály leltára; a kincsek lajstromában kehely patenástól, ampolna, rézlábu kereszt stb. (1577/XII. 24-29).

1577. Kvár szkve: a szegények házinak a piaczon kőháza van. egyik szomszédja Nyirő Kálmán, a másik Wiczei Gáspár (1577/XII. 31-32).

1602. aug. 1. Machkásy Menyhért és felesége birtokrészeket zálogosítottak el Olcsvai Györgynek, „magistri Xenodochii..... S. Elisabethae....” (JAKAB Okl. II. 1888. 183).

1603. jan. 24. Alba Julia. Basta György generalis „az Colossuarij Ispotaly mesterek” kérésére az ispotálynak a régi fejedelmek által adományozott mérai birtokára adómentességet biztosít (ugyanott 198-199).

1617. máj. 12. Gyfnehérvár. Bethlen Gábor a kvári két ispotály számára évi 2000 kőst rendel (JAKAB Okl. I. 1870. 395) – Ezt az adományt 1649-ben I. Rákóczi György, 1666-ban pedig Apafi Mihály megerősítette (ugyanott 397-398).

1628. jul. 11. Novai Szentpáli János „Kolossuarhoz mint nekem hazamhoz szeretemet és abban leueo Szent Ersebeth Ispitalibeli Segeniekhez ualó keresztienijio indulatomat megh akaruan mutatni” az ispotálynak mérai jószágokat ajándékoz (JAKAB Okl. II. 1888. 277). – 1628. jul. 29-én a kolozsvári tanács megerősíti az adományt „Xenodochio seu hospitalj Beatae Elisabeth viduae, in praenotato Suburbio vitrapontano fundato.” (JAKAB. Okl. I. 1870. 397).

1734. Descriptio: a Főtér keleti során állt az ispotály kőháza.

Az ispotály történetére és helyére nézve l.: JAKAB Okl. I. 1870. 303. SZABÓ 1946. 106. – Goldenberg az ispotály házát a Magyar utcai 32. házzal azonosítja, ahol az 1559-es kapu látható (GOLDENBERG 1958. 107).

Feredő ház

1557. jun. 29. Kvár tjkve: a közgyűlés elhatározta a városi feredőház megépítését, melynek felügyeletével a bíró és esküdt polgárok Heltal Gáspárt bízták meg és neki napszamosokat ígértek (JAKAB II. 1888. 113).

1568. dec. 26. Kvár tjkve: a „sudatorium” minél hamarabb építtessék meg és rendeljenek melléje mestert (ugyanott 185).

1577. márc. 17. Kvár tzkve: a feredőház sövényét felemelik (1577/X. 17).

1577. ápr. 13. Kvár szkve: Ács Gergely a feredőház tornácát felemeli (ugyanott 22).

1578. ápr. 16. és nov 9. Kvár tzkve: különféle kiadatok a feredőházra (1578/XIV. 33, 57).

1579. máj. 28. Kvár szkve: költségek a feredőházra. (1579/XVI. 15).

1588. okt. 13. Kvár szkve: négy ablakra lantornát csinálnak. den. 18 (IV/I. 40). – 1588. okt. 15. Kvár szkve: küszöbkövet faragtatnak Komijes Péterrel. (IV/III. 29, 59). – 1588. okt. 23. Kvár tzkve: a kapubálványnak vermet ásnak (IV/I 43).

Irodalom: BALOGH 1935. 22.

Papíros malom

1561. dec. 28. Kvár tjkve: „Domini Centumviri intellexerunt literas suae maiestatis ac etiam Gaspari Heltini de mola papiracea extruenda”. A megfelelő helyet sürgősen jelöljék ki, illetve a Heltai áulul megjelölt helyet nézzék meg (JAKAB II. 1888. 181).

1587. jun. 26. A kvári timár céh szerződése, miszerint Caspar Schezdeger [Schezpurger] buchdrucker zu Clausenburg-tól és Barbara Helting-től (Petet Hertel özvegyétől) 110 forintért megvették: „Ein flusz mit sambt einem baumgarten zwischen der Papirmül vnd der Jesuiten weinbaumgarten gelegen zu einer Lohmüll,” azzal a feltétellel, hogy a papirosmalomnak semmi kárt nem okoznak (JAKAB Okl. II. 1888. 142-143).

P41 A XIX. század első felében még fennállott a papiros-malom, az ugynevezett monostori gát mellett. (JAKAB II. 1888. 181). Rajza Tóth Istvántól (NAGY 1926. 122-123).

VÁROSFALAK-BÁSTYÁK

Általános adatok

1502. A kvári magistratus határozata a városfalak építéséről, illetve karbantartásáról, amelyre a céheket kötelezi (GOLDENBERG 1958. 112).

1517. szept. 11. Buda. II. Lajos értesíti Várdai Pál kincstartót, hogy a kváriakat az elmúlt évben a következő Sz. Márton napig járó mindennemű adó alól felmentette, hogy „castrum nouiter inceptum” folytathassák és befejezhették. Mivel pedig úgy hallja, hogy „Laborem ipsius Castri inceptum esse Egregium et ipsis Civibus nostris valde ponderosum”, ezért őket a köv. év Sz. György napjáig mindennemű adó alól felmenti (JAKAB Okl. I. 1870. 345-346. BALOGH 1943. 258).

1521. dec. 9. Kvár tanácsa megerősíti a szabó-céh szabályzatát, ebben elrendelik, hogy a s z a b ó k b á s t y á j á t „turre quaedam acialis a parte meridionali versus plagam orientalem ad murumque civitatis nostrae erecta atque constructa cum armis paxillis aliisque defenculis et protectionibus instrumentis” megerősíttessék (SZÁDECZKY L.: Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon. Bp., 1913. II. 33).– SZABÓ 1946. 100, a térképen (32-33) az 57. szám.

1524-25. 1527. A szabó céh intézkedései a szamukra kijelölt falszakasz és torony javításáról, védelméről stb. (JAKAB Okl. I. 1870. 360-361, 364-368. GOLDENBERG 1958. 112).

1556. Kvár szkve: „Kepyro Antalnak az kapura chimert chynalth fizetwnk den. 50.” (1556. IV. 204)

44 1561. máj. 24. A kolozsvári ötvösök céhszabályzata az ötvösök bástyájáról: „Ipsi Magistri omnibus Instrumentis proteccionalibus Turrim vnam in aciae Owar a Septemtrionali parte constructam tenere et conseruare debent.” (JAKAB Okl. II. 1888. 75) – Az ötvösök illetve a Puskaporos bástyáról (II/3. kép) írja Nagyajtai Kovács, hogy „körtornáczába” zenészek számára szándékoznak helyet készíteni (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 44). Az elnevezésről: SZABÓ 1946. 95.; térképén (32-33) a 48. szám.

1562. jan. 13. Közgyűlési végzés: a kolostorok érc- és réz gyertyatartóit, melyeknek a száma 100-nál több, a bíró és az esküdtek kerestessék fel és öntessenek belőle két tarackot (bombarda) (JAKAB II. 1888. 185).

1562. máj. 8. Kvár tjkve: „imprimis turrin ad claustrum Franciscanorum moria - chorum (szabók bástyája) tegi et edificere faciant et in muris civitatis, turribusque rupturas et vastitates resarcire faciant.” (160.)

1564. ápr. 6. Kvár tjkve: elrendelik a szélvészről megrontott falak javítását (JAKAB II. 1888. 117-118).

1565-1570. Giovanandrea Gromo megjegyzése a város tervezett megerősítéséről: „..... ancora che mola eccelenti intelletti tenghino per impossibile fortificaria. io non di meno sono di parere contrario, anzi sapendo quella esser come chiaue di tutta quella prouincia, uorrei fortificarla, il che mi daria l'animo di fare con poca spesa, rimettendomi sempre a migliore giuditio.” (Apulum. II. 1946. 177)

1570. márc. 25. Kvár tjkve: elrendelték, hogy amelyik céh a tornyát nem építheti meg, adjanak melléje egy másik céhet, esetleg még egy harmadikat is (JAKAB II. 1888. 118).

1570. ápr. 2. Kvár tjkve: a bíró hivatta be a céheket, is hagyja meg nekik, viseljének jól gondot a tornyok építéséről (ugyanott 118).

1589. husvét. A kvári lapidák és murarius-ok céhszabályzata a kőművesek bástyájáról: „Ideo turris antiqua, ex pane meridionalis muri huius civitatis, a turri aciali magistrorum sartorum versus occidentem numero tertia, cum omnibus armis bellicis, defendiculis, bombardis et pulvere tormentario ab ipsis magistris utriusque indifferenter interteneatur, ab omnique ruina vindicanda edificetur.” (Kvár, Áll. Ltár. – Ars Hungarica. 1975. 45). – SZABÓ 1946. 71., térképén (32-33) 39. szám.

1592. okt. 23. Kvár szkve: bástya csinálás az új utca végére (V/XV. 244). – Ez az utca valószínűleg a Hidelve egyik nagyobb utcája volt (SZABÓ 1946. 117 és térkép 48-49), tehát a bástya az északi városfalban épült.

1594. okt. 29-31., nov. 1-3. Kvár szkve: „Az fal csinálására való költség az Tymar Balint háza felett.” Keomiess Gergelytől két szekér követ vesznek den. 90. Az építkezésen 7 kőműves mester és 2-3 legény dolgozott (VI/VII. 127-129).

1596. jul. 6. Kvár szkve: a mészárosok tornyában deszkát visznek nyilván tetőjavításra (VII/XXIX. 65). – SZABÓ 1946. 82.

1599. dec. 16. Vinicze. Istvánffy Miklós javasolja Mátyás főhercegnek, hogy Kvárt mint Erdély fontos városában „capitaneus videretur in ea a maiestate caesarea instituendus, qui claus urbis apud se perpetuo teneret, et praesidio portas

custodiret, ac cives in officio seuere contineret. Tum etiam ciuitas ipsa fossa ac alijs munitioibus restaurari deberet, ut ingruente vi aut hostilitate aliqua, locus ipse tanti momenti pro sua maiestate commodius retineri posset. Neque eius munitioe magna est difficultas, quum prope habeat commoditates omnes quae ad aedificandum sunt necessariae.” (Erd.Orsz. Emlékek. IV. 1878. 456-457)

1603. Szamosközy István a Szamosra tekintő várfalban, mind kívül, mind belül egy-egy római feliratos követ irt le (III. 1877. 81-82).

1701. máj. 16. „Az Bástyákról, kőfalról valo Catalogus.” (JAKAB Okl. I. 1870. 400-404).

1707. nov. 24. „Az Colosvarj Bastyak micsoda Czehekre neznek lásd megh ebben a Regestrumban.” – 18 bástyát sorol fel, a Középkapu feletti bástyától indul a Szamos felé és a Szabók bástyájánál végzi (JAKAB Okl. I. 405).

Irodalom: LÉTAVAY 1817. = LÉTAVAY S.: Jegyzetek Bocskay István E. F. szerencsés Péntek napja eránt, s néhány Erdélyi Felirások. Tudományos Gyűjtemény. 1818/V. 132-141. NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. VASS J.: Emléklapok Kolozsvár előkotából. Kvár, 1865. – M. Tört. Társ. 1868. szept. 20-25-én Kvárt tartott első vidéki gyűlése. Századok. 1868. 580 (a kaputornyok jelentőségétől), (RÓMER F.): Visszapillantás a M. Tört. Társ. Kvárt tartott vidéki nagygyűlésére. Arch. Ért. I. 1869. 30 (nyilatkozat a kapuk és falak fenntartásáról). Századok. 1869. 56 (bizottság kiküldése a kaputornyok ügyében), 121 (ESTERHÁZY JÁNOS jelentése). Századok 1870. 55 (műszaki felvételek a tornyokról), 187 (javaslat a képviselőházhoz) 189 (felterjesztés a belügyminisztériumhoz). JAKAB Rajzok. I. 1870. V, IX, X, XV, XVIII, XIX, XX, XXIII, XXX, XXXI tábla. II. 1888. I. tábla.

P41a GERECSZE 1906. 434-435. MÁRKI 1902. 288. NAGY 1924. BALOGH 1935. 17. BALOGH 1944. 7-8., 1-4. kép (Pákel Lajos rajzai). DEBRECZENI 1957. 227. (a meglévő maradványok felsorolása).

43,45 Hidkapu – őrizőház – Szamoshid

1477. A kapubástya építési évszáma gotikus számjegyekkel, egykor „ad frontispicium exterioris portae” (Descriptio 1734. fol. 6); Nagyajtai Kovács szerint” a nemrég lebontott előkapuja Hidelve felőli homlokzatában volt,” majd az új köhid oldalához falazták (1840. 45-46. 4. kép, rajz Paget Jánostól). Ez az évszamos kő a Muzeumban őriztetik. Rajza Pákel Lajostól: BALOGH 1944. 2. kép.

1544. Az őrizőház (domus pro vigiliis) építési emléktáblája.
Felirata:

PESTIS DVM PATRIAM, LOCAQUE VICINA DESTRVXIT
OMNIVMQVE ANIMI PERTVRBATIONE PLENI, PROPTER
IMINENTEM MORTEM A LABORIBVS ET OFFICIO CESSANT,
ANTONIVS FERENCZI IVDEX PRIMARIVS VRBIS
KOLOSVAR, VIR PRVDENS ET PROVIDVS
SVI MEMOR OFFICII, HOC OPVS FIERI CVRAVIT,
VT INTER MORTEM ET PERICVLA EXTARET MONVMEN
TVM SE PATRIAM ET BONIS LEGIBVS ET PVBLICIS
AEDIFICIIS ORNARE VOLVISSE. ANNO 1544.

Az őrizőház a Szamoshid keleti végén állott. Jakab Elek még látta. Az őrizőház építtetője, Ferenczi Antal 1544-ben, 1576-ban (VERESS 1944. 18) és 1581-ben viselte a főbirói tisztséget. Neve szerepel az 1581. évi építési emléktáblán is, mely a Monostor-kaputól észak felé huzódó várfalba volt illesztve. Háza volt a Fő tér nyugati során.

Az őrizőház jelentős épület lehetett. Segesvári Bálint 1611-ben a következőket jegyezte fel róla: „23. julii tractálának az király-képe [Forgács Zsigmond és társai] és az város az feladás felől az hid-kapun való őrző házban Szupor Györggyel” (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 177).

Irodalom: Descriptio 1734. fol. 6^v, LÉTAVAY 1818. 135. 1. 7. sz., JAKAB II. 1888. 50. BALOGH 1934. 145. BALOGH 1935. 22. 1942/I. 105. – A feliratos tábla rajza Pákei Lajostól.

1576. Építési évszám vagy javítási évszám a kapubástya II. emeletén, a belső falon (Descriptio 1734. fol. 6^v).

1578. szept. 13. Kvár szkve: az emeltsőhid csinálásánál a hidon a padimentumot „az német rako” készíti és a kémény felett a pogont megcsinálta az őrző házban (1578/XIV. 37).

1578. nov. Kvár szkve: a hid építéshez kőszegésért kifizetnek egy legénynek 80 dénárt (ugyanott 54). – Ez a bejegyzés valószínűleg a tervezett Szamos hidra vonatkozik.

1580. A Szamoshid építése (illetve az építés befejezése)

A hidépítés emlékére négy cimerkövet falaztak be a hid nyugati oldalába „a parte vero occidentali pontis huic portae contigui quatuor visuntur insignia” – írják 1734-ben (Descriptio 1734. foL 6-6^v). Ezek a következők: Kolozsvár város cimere. 1754-ben már olvashatatlan felirattal, ez volt legközelebb a kaputoronyhoz (primum venus Turrim portae); Báthory Kristóf cimere 1580-ból „venus septemtrionem”; Báthory cimere magyar felirattal évszám nélkül, de nyilván ez is 1580-ból, az előbbi címet mellett; Vitzei Péter Kolozsvár főkapitányának a pelikános cimere a hid javítására vonatkozó felirattal 1690-ből, az előbbi címerek alatt (infra aurem insigne Pelicanis). Létavay Sándor idejében (1818) már csak három cimere volt látható. Kolozsvár cimere már hiányzott (Létavay 1818. 134-135. 1., 4, 5, 6. sz.). Az új kőhid építésekor (1836) a „czimeres és iratot kövek” a Magyar utcába kerültek Taufer Ferenc városgazda udvarába; közülük csupán az 1580-as emléktábla volt ép (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 59).

181 1580. A hid építési emléktáblája a Báthory címerrel, mezejében fent C és B betűk (II/89. kép). Felirata (feloldva a ligatúrák betűket és a rövidítéseket):

REGNANTE ILLVSTRISSIMO PRINCIPE CHRISTO
PHORO BATHORI DE SOMLIO VAIVODA
TRANSILVANIAE ET SICVL [ORVM] COM [ITE]
TOMA BVDAI PRIMAE [IO] ET STEPHANO
PVLACHER REGIO VRBIS IVDICIBVS

PROCVRANT [IBVS] VALE [NTINO] COL... SZEKE [LY] IAK [AB]
LADIZ [LAO] PREIB [ER] PVBLICIS CIVITATIS
EXPENSIS HIC PONS CONSTRVCTVS
EST

1580

Lelőhelye: „versus septemtrionem” (Descriptio), „találtatik a’ keő hidnak éjszaki részén” (Létavay), tehát a hidnak a Hidelve felé eső részén. Jelenleg befalazva látható a Hid utca 34. sz. sarokházon (SÁNDOR 1913/II. 34).

(1580). A hid másik emléktáblája Báthory címerrel. Felirata:

EPITTETETT EZ ERŐSSÉG
ISTENNEK SEGITSÉGÉBŐL ÉS AZ
VAROSNAK AKARATTYÁBOL

Létavay a magyar felirat folytatásaképpen közli a következő latin szöveget: „Regnante Illustrissimo Principe Christophoro Bathory de Somlyó etc.” Lelőhelye Létavay szerint (1818. 135) „mindgyárt az előbbeni Kő irás mellett”, azaz az 1580-ból való emléktábla mellett.

1580. júl. 28-án a tanácsülésben az egyenetlenségek elkerülésére azt végezték, hogy a feliratot németül is megfaragtatják. Ez azonban elmaradt (JAKAB II. 1888. 234).

Irodalom: Descriptio 1734. f01. 6^V, LÉTAVAY 1818. 135. 1. 4. 5. sz. JAKAB II. 1888. 232. BALOGH 1935. 22.

A Szamoshid emléktábláján (1580), valamint a Hidkapu későbbi emléktábláján (1591) szereplő Budai Tamás (az elsőn mint főbíró, a másodikon mint királybíró) ötvösmester volt (JAKAB II. 1888. 313). A kolozsvári tanács többször vásárolt tőle mesterremek kupákat, aranyozott ezüst kanalakat, amelyeket ujévi ajándéknak (1585, 1587), vagy más alkalomból ajándékoztak a fejedelemnek és az udvari előkelőségeknek (Kvár szkve III/XXII. 27, 59, III/XXX. 4). 1591-ben ismét főbíró – okleveles adatszerint (JAKAB Okl. II. 1888. 161) –, jöllehet az 1591-es emléktábla felirata királybírónak nevezi. 1585-ben ő irányította a Magyar utcai templom építkezéseit (Kvár szkve III/XXIII. 1). Fia Thomas Budai junior 1583-ban lett örvösmester (JAKAB II. 1888. 313), menyegzőjére Pécsi János írt köszöntő verset (1580, Kvár, Heltai nyomda. – Régi Magyarországi Nyomtatványok. I. Bp., 1971. 464. sz.).

A Hidkaputól balkézre eső várfalban, kifelé menet római feliratos márványtábla volt befalazva (Descriptio 1734. fol. 6. LÉTAVAY 1818. 140. 1. 31.; NAGY-AJTAI KOVÁCS 1840. 57-58). Erről 1583-ban Antonio Possevino is megemlékezett: „ad una delle cui porte, detta Pontina è un marmo con tale imscrittione.” (Bascapè op. cit. 1931. 82).

1587.szept. 28. Kvár szkve: „az nagy hid lábát” foldoztatják. „Item az kőmieseknek, hogy az hid lábát megfoldozták, köveket faragtanak, az faragásától, a rakásától fizettem nekik fl. 2. den. 50.” (III/XXX. 31).

1588. okt. Kvár szkve: a Hid-utcai kapuhoz tengelykövet faragtatnak, Keomijes Péterrel (IV/III. 29, 38).

1591. Kvár szkve: a Hid-utcai kapu költségeiről: „Az cimer kőért adatott biró uram velem fl. 75. den.” (V/I. 97).

(1591). Emléktábla a Hidkapu restaurálásáról: „Restaurator Prudentibus D. Petro Munnich Primario et Thoma Budai Regio Iudicibus existentibus „(Descriprio 1734. fol. 6.). Létavay szövegközlése szerint „Renovatut Prudentibus D. PETRO MVNICH Primario et THOMA BVDAY Regio Iudicibus existentibus.” Ugyanő megjelöli helyét és évszámát: „A Hid Kapunak homlokán kívülről 1591.” (LÉTAVAY 1818. 134) Ezzel a felirattal függhet össze az 1591-ben faragott cimer.

1597. aug. 14-15. Kvár szkve: Kőműves avagy Dabó Lőrincz mielt 2 napig egyedül a hid kapun. Az emelcső eleit felbontotta, csinálta 2 nap el se végezte.... (VII/XIV. 105).

1597. aug. 16. Kvár szkve: Kőműves Lőrincz és Kőműves András dolgoztak ugyanott az emelcsőn (VII/XIV. 106).

1597. aug. 18. Kvár szkve: A hid padimentumát felbontják s mind kívül-belül megcsinálják és a tömlőz ajtaja előtt raktak egy darab falat és egy kicsiny pogont hajtottak a fal fele stb. Kőműves András, Dabó Lőrincz és Kőműves Mihály dolgoztak itt együtt „ismét volt Bányai András egyedül” (VII/XIV. 107).

1734. Descripio (fol. 6.) „ad Orientem versus [a vártól] promotis ad passus circiter 70 electa est porta insignis Pontina nunc a Ponte Lapideo supra fluvium erecto, ac Portae contiguo Pomana nominata.”

43, 45 A Hid-kapuról Veress Ferenc két fényképfelvételt készített, az egyik a belső (II/4. kép), a másik a külső homlokzatát (IV/2. kép) ábrázolja (BALOGH 1935. 18. kép. VÁSÁRHELYI 1942. 106).

Irodalom: Descripio 1734. fol. 6., LÉTAVAY 1818. 134-135. 1, 3, 4, 5, 7. sz., NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 59. Arch. Ért. II. 1869. 30. SCHULZ F.: Két elitéit hazai emlék. Arch. Ért. III. 1870. 8-10. HENSZLMANN Imre január 31-i interpellációja. Ugyanott. III. 1870. 11-12. Arch. Ért. IV. 1870. 132. Vasárnapi Ujság. 70. 43-46 képpel. JAKAB Rajzok. I. 1870. XXXI. tábla. JAKAB II. 1888. 232, 234. GERECZE 1906. 436. SÁNDOR 1913/I. 25-27. NAGY 1926. 21. BALOGH 1935. 17. 1944. 7. SZABÓ 1946. 57-58. GOLDENBERG 1958. 110-111.

Magyar utcai kaputorony és Kisajtó

1580. febr. 20. Kvár tjkve: határozatot hoznak a Magyar utcai Kis-ajtó felett való torony építéséről (JAKAB II. 1888. 235).

1585. Kvár szkve: Bachi Péter a Magyar-utcai Kis-ajtó kőhidját igazította meg, kapott rá 25 forintot, költött 127 forintot, amit neki megtérítettek (ugyanott 287).

1587. jul. Kvár szkve: „A Magyar utcai kis ajtón alól való torony foldozása Ítem az tetein való vitorlára váras chimerét itattam, kitől fizettem den. 25.” (III/XXX. 22).

1589. máj. 9. Kvár szkve: „Király utcabell Keomies Andrásnak az Magyar utcai kis ajtó csinálására attam fl. 2.” (IV/X. 17).

1589. aug. 3. Kvár szkve: „Keomies Andrásnak, az ki az magyar uccai tornyot csinálta, attam fl. 2.” – Aug. 15. ugyancsak Keomies Andrásnak kifizetnek fl. 3. (IV/X. 31).

1597. febr. 27.: „Kőműves Tamás csinálta meg az magyar ucjai kis ajtó küszöbit, párta-kövel padimentomozta meg az város felől den. 35.” (XIV. 104).

A Magyar kaput fényképezte Vetess Ferenc (Balogh 1935. 19. kép). Homlokzatit lerajzolta és alaprajzát felmérte Pákei Lajos (BALOGH 1944. 1. kép).

Irodalom: NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 42. SCHULZ F.: Két elítélt hazai emlék. Arch. Ért. III. 1870. 8-10. HENSZLMANN Imre január 31-i interpellációja. Ugyanott III. 1870. 11-12. Arch. Ért. IV. 1870. 132. JAKAB Rajzok. I. 1870. XXII. tábla. Arch. Ért. VII. 1872. 34. 87. (a Magyar kapu bontása elkezdődött). JAKAB II. 1888. 235, 287. BALOGH 1935. 17. lap, 19. kép. 1944. 7. SZABÓ 1946. 79.

Középkapu

1449. V. László cimere a kaputornyon, gótikus minusculás felirattal: „arma Ladizlai regis hungarie anno domini MCDXLIX.” (JAKAB Rajzok. I. 1870. IX. tábla, BALOGH 1944. 3. kép). – Nagyajtai Kovács szerint a cimerkő a kapu külső oldalán volt, és pedig más domborművekkel együtt: tőle balra (heraldikailag jobbra) Kolozsvár cimere olvashatatlan felirattal, jobbra emberi alak (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 61-62. 5. kép, a cimera rajza Paget Jánostól).

1561. febr. 16. Kvár tjkve: elrendelik, hogy az óra-harang tetőzetét jó pléhlemezrel fedjék be (JAKAB II. 1888. 118).

1562. jan. 12. Kvár tjkve: A kÜttös mellé társat rendelnek (ugyanott).

1570-es évek. Kvár szkve: a Közép utcai óra csináltatása (dátumtalan VII. köt. 12).

1580. febr. 25. Kvár tjkve: elrendelik, hogy a bíró a Középkapu alatt lévő tömlöcöt árkoztassa körül, ugyanott a toronyórához fogadjon gondviselőt (JAKAB II. 1888. 235).

1581. május 24. Kvár tjkve: elrendelik, hogy a Középkapuhoz vitessék az eredetileg az óvári falhoz szánt követ és a Középkapu őrházát építsék meg. Ezt a feladatot Wolphard Istvánra bízták, aki köhordásra, téglára, faragott kövekre, kőművesekre, kőszegésre, ácsokra elköltött fl. 172. den. 63. (ugyanott).

1587. szept. 19. Kvár szkve: „Kezdenének az kőmiesek az középkapu padimentomozásához. Öt egész nap dolgoztak rajta. Négy nap öten-öten voltak. Az ötödik nap ketten voltak. Fizettem fl. 5. den. 15. Lőrincznek és Bálint mesternek jámbor szolgálattokért jobbitottam meg den. 40.” (III/XXX. 27).

1594. márc. 7. Kvár tjkve: elrendelték a Középkapu tornyának megépítését. A feladatot Ispoli mesterre és Nyirő Dánielre bízták, meghagyván nekik, hogy meszet égettesenek (eladásra is), mikor pedig az idő megmelegszik, fogjanak az építéshez (JAKAB II. 1888. 288).

A Középkapu rajza Jakab Elek művében (Rajzok I. 1870. XX. tábla, 4. szám) és közlése nyomán Pákei Lajostól, aki helyszinrajzát is felvázolta (BALOGH 1944. 1, 2. kép).

Irodalom: Descriptio 1734. fol. 7; LÉTAVAY 1818. 135. l. 8. sz., NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 42; JAKAB Rajzok I. 1870. XX. tábla, 4. szám; JAKAB II. 1888. 118, 235. 288. BALOGH 1944. 8. SZABÓ 1946. 71.

Monostor utcai kaputorony, hid és őrház

XV. századi országcimer: négyeit pajzs, két mezejében a magyar vágások, kétben oroszlán (Jakab Elek Zsigmond cimerének véli).

1476. Évszamos emlékkő a kaputoronyról. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 2. kép.

A cimerről és az évszamos kőről írja Nagyajtai Kovács: a kaputorony belső oldalán „a kötornác délszakra eső lyuka felett” évszám 1476, külső oldalán „Zsigmond cimere”; a torony északi ablaka felett ugyanazok a számjegyek, azaz 1476. (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 42. 1. és 2. kép. Paget János rajzai.)

1574. jun. 23. – jul. 24. Kvár szkve: elszámolás a monostori hid építéséről. A hidon dolgoztak: ifj. György mester (a hidhoz való könyöklőn és ülésen), Tamás mester. Rab Imre kőszegő, György mester és két szolgálja. Szakallos György mester, Orbán, a rakd. két mészkeverő, a monostori Simon mester, Kőmies György, Imre mester és egyéb munkások (1574/VII. 53. 55 56, 58, 59, 60, 61).

1574. jul. 7-11. Kvár szkve: az őrző ház kiadásai; kifizetések „Nyrő Ambrusnak” és „Nyrő Jakabnak a rakónak” (1574/VII. 58).

1574. jul. 11. Kvár szkve: „Seres János jött oda látni”. (1574/VII. 59).

1584. dec. 14. Kvár szkve: megigazítják a kapu emeltyűjét és csapját (JAKAB II. 1888. 287).

1592. nov. 16. Kvár szkve: „Eodem die az Monostor utczai kapunál a feljáró garádicsnak vöttem 4 lépésnek való követ a fenesi bányából den. 48. Hozta haza Chiazkaj Gál den. 45. A csinálástól fizettem Monika Mihálynak fl. 2. den. 25.” (V/XV. 162).

1596. jul. 10. Kvár szkve: a Monostor utcai kapu javítása. (VII/XXIX. 66).

Irodalom: Descriptio 1734. fol. 8. 9. LÉTAVAY 1818. 137. l. 18. sz., JAKAB Rajzok. I. 1870. DC. SZABÓ 1946. 83.

Városfal a Monostori kaputól az Óvár felé

1580. febr. 13. Kvár tjkve: elhatározták a Monostorkapu és az északi nagy szöglet bástya közötti fal megépítését, egyben elrendelték, hogy a cenrumpaterek száz szekér, az esküdt polgárok is egy-egy szekér követ hozassanak; ugyanezt kívánják minden szekeresről (JAKAB II. 1888. 233.).

1581. márc. 25. Kvár tjkve: újabb szigorú végzés a kövek hordásáról, és az építésről, „siettessék a művet minél inkább, hogy az urnak [a fejedelemnek] izenete szerint félbe ne kellessék hagyni a fal kiépítését” (ugyanott 334).

182 1581. Építési emléktábla. Báthory Kristóf cimerével. A pajzsban C B betűk. Felirata (feloldva a ligaturákat és a rövidítéseket):

D [EO] O [PTIMO] M [AXIMO) ET POSTERITATI SACR [ANDO]
 REGNANTE ILLVSTR [ISSI] MO PRINCIPE
 D [OMI] NO CHRISTOPHORO BATHORI
 DE SOMLIO VAIVODA TRAN [SILVA] NIAE
 ET SICVL [ORVM] COM [ITE] etc. STEPHANO
 WOLPHARD PRIM [ARIO] ET ANTONI [O]
 FERENCZI REGIO IVDICIBVS
 PVBLICIS CIVITATIS EXPENSIS
 FIEBAT AN [N] O M D L XXXI

A cimerpajzsot két angyal tartja; öltözetük alba, a mellen keresztbe tett stólával. Lelőhelye: Monostorkapu és a Puskaporos bástya közötti várfal. – Ez az emléktábla jelenleg a Tanácsház lépcsőházába van befalazva.

1582. ápr. 19. Kvár tjkve. „A mely falat az Óvárban tavaly a város megcsináltatott, a bíró héjaztassa meg, hogy a nyers kőfal el ne vesszen.” A munka gondviselését Breyber Lászlóra és Szabó Györgyre bízta. Elszámolásuk szerint kifizettek állásra, deszkára, szegre, kőre, mészre, csebrekre, csákányra, munkásokra fl. 138. den. 82; saját maguk fizetése fl. 25.; a kőműveseknek Lederer Mihály sáfár kifizetett fl. 107. den. 77 (JAKAB II. 1888. 234).

Irodalom: Descriptio 1734. fol. 4 és 9^V. LÉTAVAY 1818. 134. 1. 2. sz. (a Franciscanusoktól mintegy 80 lépésnyi távolságra), 138. 1. 23. sz. (nem messze a Monostori kaputól napnyugat felé). JAKAB Rajzok. I. 1870. XV. tábla. JAKAB II. 1888. 231-232. GERECZE 1906. 436. SÁNDOR 1913/II. 34-35. SÁNDOR 1913/II. 56. képpel. GOLDENBERG 1958. 110-111.

Turris speciosa

1734. Descriptio (fol. 8^V): „Abinde non procul [a Monostori kaputól] Septentrionem versus erecta extat *Turris speciosa* in fastigio, seu suprema parte crenis insignita, in cujus Palatio ex observata aeris salubritate Illustrissimus quondam Christophorus Bathori Vajvoda Transilvaniae saepius prandium accepisse perhibet, cujus Turris latus occidentale exhibet Insigne quondam cum Inscriptione: „Invocavi Te in Die Tribulationis meae Deus mi et Tu dijudicasti me quare meditabor laudes, et in sempiternum nomen Tuum Celebrabo. Prudentibus ac circumspectis Andrea Ötves Primario, et Petro Filstich Regio Judicibus extruebatur anno Christi MDCXII.”

[Az első sor Zsolt. 50. 15. változata].

„Infra hoc Insigne exstat etiam insigne Civitatis habens subse Caput Leoninum, sub hac Turri parebat quondam transitus ex Civitate cui certissimo est indicio Janua ex Lapide Levigato extracta hodie cemento acclusa.”

Ez a bástya volt a kovácsok tornya. Később Kandia utcai bástyának nevezték Szabó 1946. 61; térképén [32-33] a 47. szám. A feliratos tábla helyét így jelöli meg LÉTAVAY (1818. 137. 1. 16. sz.): „Az ékes, és Ketesztel felékesített Toronynak napnyugati oldalán.”

Torda utcai Kis ajtó

1558. dec. 24. Kvár tjkve: „Muris horti Monachorum destruant ac per parvam portam lapides ad aedificationem muri civitatis educi faciant.” (1557-65 évi jk. 51).

1584. május. Kvár szkve: a Torda utcai kis ajtóra tett költségek. Három kőműves mester mielt rajta négy nap: Komies Balázs, Komies Lőrincz, Komies Péter. Munkabérük egy napra den. 32 (III/XVIII. 14).

1592-Kvár szkve: „A Torda utcai kis ajtónál való kőfalon való építés”. A Monostori bányából 12 szekér követ hozattak. Kőművesek: Szász Lőrincz, Kuti János két inasával, Mónika Mihály 2 legényével. Veegh Lőrincz. Giuto Márton 2 inasa, 5 illetve 4 napig (V/XV. 177).

Széna utcai Kis ajtó

1573. febr. 3. Kvár tjkve: Végzés a Széna utcai kis ajtó felől, a külső csonka falak felépítéséről (JAKAB II. 1888. 196).

1674. febr. 27. Kvár tjkve: a külső kis fal építésére tendelt 20-20 pénzt szedjék be és adják át az építető biztosoknak, Budai Tamásnak és Veres Györgynek, „azok pedig az építésről gondoskodjanak” (ugyanott).

Óvár

1567. jun. 23. Gyfehérvár. János Zsigmond oklevele a magyarok es szászok egyenlő uralmáról Kvár városában. Ebben intézkedik a városkapuk őrzéséről. Az óvári (Ohwar) két kis kapuról ezeket írja: „Statuimus, vt altera earundem portarum superior videlicet Felseokys ayto vocata acclusa perpetuo et in membrum muri redacta habeatur, ac altera tantum que ad claustrum est in vsum communem reseruetur” (JAKAB Okl. II. 1888. 87).

[1574. jun.] 16. Kvár szkve: Kőmies György az „büdös toronyba” a küszöb alját megrakta (dátumtalan VII. köt. 20).

1579. jul. 26. Kvár szkve: az ötvösök tornyánál való hid csinálására gerendákat és deszkákat vesznek. (1579/XVI. 33) – Az ötvösök tornya az Óvár északnyugati szegletén állott (JAKAB Rajzok. I. 1870. XIX. tábla).

1585. május 27. Kvár szkve „Kőmiwes András raká be az Óvárba az két vas rostélt.” (III/XXII. 74).

1590. Kvár szkve: Miklós deák és Diózeghy István számadása az óvári fogház építéséről. Május 13-tól május 28-ig szállítják a köveket a monostori bányából. Május 18-tól 30-ig kőszegésre fizetnek Kolosvári Szász Crestel kőszegőnek és Zekely Istvánnak, 10-10 szekér kőért 1-1 forintot. Fizettek továbbá a fővényhordásért, a téglavetésért, Téglás Antalnak 6000 téglára fl. 9. den. 35. Továbbá kifizetések az aprómiveseknek. Végül: „Ajtó melyéket vagy kőajtót az fokházhoz vettunk Keomies Pétertől fl. 5.” (IV/XIV. 1-15).

1594. aug. 28-án a törökparti fogoly főurak közül néhányat „az Óvárban, az toronyban vivék őket” (SZAMOSKÖZY IV. 1880. 46; BETHLEN FARKAS III. 1782. 469).

A fogház régi, általános neve „torony”; az Óvárnak, azaz a régi város kőfalas kerítésének a délkeleti szeglet-erősségére épült (SZABÓ 1946. 114. térképén – a 32-33 l. között – a 20. sz.). A fogház maradványainak a képe: JAKAB Rajzok. I. 1870. XVIII. tábla. Ma is álló maradványa, a quaderköves várfal, melyet a XIII. századból származtatnak, Debreczeni a tatárjárás előtti időből. (SZABÓ 1946. 114, DEBRECZENI 1957. 225, PASCU-MARICA 1969. 7. kép).

1592. márc. 18. és máj. 15. Kvár tjkve: végzés az Óvárban levő két ajtó között húzódó falnak a megcsináltatásáról. Gondviselőül rendelték Szabó Györgyöt és Szabó Lénárdot (JAKAB II. 1888. 287).

P42 1593. Kvár szkve: „Az Óvárban való folyamra való kölcség, mely a föld alatt a scholán által megyén.” Dec. 2-től dec. 15-ig kűmies Német Bálint dolgozott; dec. 19-25-ig Sas vagy Sasz Kűmies András (V/XXV).

Kolossvár város cimerekövei

179 1.) Két főlösloptól határolt mezőben olasz koszoruba foglalt cimer. (II/88. kép). Évszáma: 15... Mérete: 49 x 74 x 10 – 17. Lelőhelye ismeretlen; feltehetőleg valamelyik bástyáról. Kvár, Múzeum. Lt. sz. I. 32.

180 2.) Két főlösloptól határolt mezőben olasz koszoruba foglalt cimer. Évszáma: 15.. Méretei: 55 x 75 x 17. Lelőhelye ismeretlen, feltehetőleg valamelyik bástyáról. Kvár, Múzeum. Lt. sz. nélkül.

41 Mindkét emléktáblán a cimerrajz megfelel a város középkori pecsétjén látható cimernek, mely a XV. század elején készült. (Ars Hungarica. 1974/2. 278, 1. jegyzet [XV. sz. eleje].

Irodalom: PÓSTA 1903. 45, 46. sz. BALOGH 1935. 22., 46. kép. SCHILERU, E.: Le Musée d'Art de Cluj. L'Art dans la République Populaire Roumaine, N° 11. 1956. 5. PASCU-MARICA 1969. 63-64. kép.

Hidak

A Szamos hidja: 1. „Hidkapu” címszó alatt (247–250. l.).

A Szamos hidja az ötvösök tornyánál, említik 1579-ben (XVI. 33).

A papirosmalom felőli és a Szentgyörgy-hegyi hid, említik 1588 jul. 19-én (Kvár szkve: IV/I. 34).

A Békás patak kőhidja, melyet 1593. jul. 29-ikétől aug. 7-ig építettek. Végezték a munkát Diószegi István és Kwmies Mihály több társukkal egyetemben: „attam az kühid csinálásától fl. 12.” Kvár szkve V/XXI. 24, 25).

A „Kaianto patakon való kwhidon” dolgozott Kwmjes Péter másodmagával egy nap. (V/XXI. 28).

HÁZAK KOLOZSVÁR VÁROSÁBAN

A kolozsvári XVI-XVII. századi házakra és azok kőfaragványaira először a történészek lettek figyelmesek, még pedig a Magyar Történeti Társulat 1868. szept. 20-25-én Kolozsvárt tartott nagygyűlésén. Ez alkalomból Rómer Flóris számolt be élesszemű megfigyeléseiről és egyben szemléletes képet rajzolt az egykori Kolozsvár építészeti hatásáról: „Gazdag azonban Kolozsvár magánházakban is, melyek közt az egy-két lábasház, mely a régi piaccsarnoknak maradványa, már az utcáról is felismerhető, míg másoknak régi, kidülő ormain, kőragasztóju ablakai, nyomott, vagy csucsives kapuzatai és azoknak a kapu közelében fennmaradt bolt-hajtásos ülőkéi átidomítvák, befalazvák és csak az itt-ott még épségükben fenn-tartott ajtók árulják el régiségüket. Ezen ajtók nagyobb része a XVI., némelyik a XV. századba való, de némely sajátságuk miatt tüzetes lerajzolást érdemelnének.” (Visszapillantás a M. Tört. Társulat Kvárt tartott vidéki nagygyűlésére. Arch. Ért. I. 1889. 30).

Mindazonáltal csupán csak a történészek foglalkoztak a házak történeti jelentőségével, még pedig Jakab Elek. Szádeczky Lajos, Veress Endre, Kelemen Lajos, Márki Sándor, Sándor Imre. A művészettörténeti irodalomban csupán Lechner Jenő és Csányi Károly egy-egy dolgozatában találunk rövid utalásokat. Az összefoglaló munkákban sem Kolozsvár, sem Erdély nem kapott helyet. Sőt oly felfogás alakult ki, mely a XVI-XVII. századot mindenestől értéktelennek, jelentéktelennek bélyegezte. E téves felfogás ellen e sorok írója tudatosan küzdött rendszeres anyaggyűjtésével. Ennek a során folytatta munkáját Kolozsvárt és Erdélyszerte 1931-től kezdve. A gyűjtött gazdag anyag alapján felismerhette és tanulmányaiban bizonyíthatta is (1934, 1935, 1940, 1943, 1953, 1956 stb., 1973), hogy Kolozsvárt nem csupán szórvány-émlékekről van szó, hanem egy kitűnő kőfaragó-iskola hozs-zantartó és messze szerteágazó tevékenységéről.

Irodalom: lásd a II. Közeleményt (Ars Hungarica. 1974. 350-354), továbbá PÓSTA 1907 = PÓSTA B.: Köemlékek felállítása az Erd. Nemz. Muz. Érem- és Régiségtárában. Muzeumi és Könyvtári Értesítő. 1907. 138-147, HERPEI 1971. = HERPEI J.: Adattár XVII. századi szellemi mozgalmak történetéhez, III. Budapest – Szeged, 1971.

Főtér 4. sz. a déli soron

138 Ajtókeret két kannelurás pilaszterrel, melyeket akanthus leveles, tojássoros pilaszterfők koronáznak, felettük levéldszes párkány-friz, két szélén és közepén triglyphes tagolással. (IV/3, 4. kép). 1972 áprilisában került elő a renoválás alkalmával.

Irodalom: MURADIN J.: Egy reneszánsz emlék feltámadása. Igazság (Kolozsvári lap). 1972. ápr. 15.

Főtér 5. sz. (egykor Ákontz-ház) a déli soron

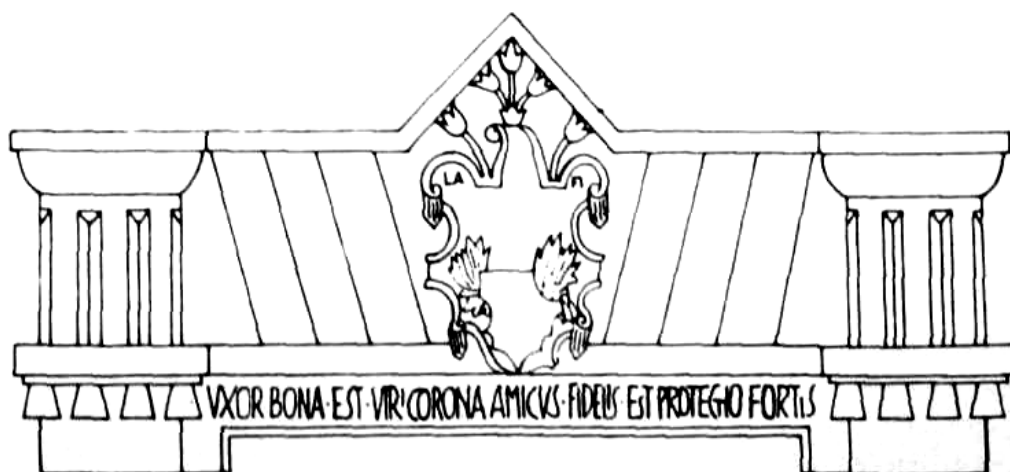
124 Boltozatos kapualj gyámkővekkel. Az egyik gyámkő-típus kannelurás, a másik többszörösen tagolt (24 x 19 x 9), hasonló a Wolphard-ház gyámkőveihöz (II/61. kép). A kannelurás gyámkőtípus szintén előfordult a Wolphard-házban (IV/29. kép) és a Hid utcában (BALOGH 1944. 28. kép).

Ajtókeret fogsoros párkánnyal, a rovátkolt cimerpajzsban évszám: 1572 és az egykori tulajdonos monogramja összefont J és Z betűkkel. Mérete: 222 cm

magas, 120 cm széles; belvilág 182 x 91 cm. A párkány felirata erős rongálódás és értelmetlen javítások miatt torzított, a kezdetén ennyi olvasható ki: NON AVDE STYSIVS.... A helyes szöveg kétségtelenül a következő latin idézet volt: „Non audet Stygius Pluto temptate, quod audet Effrenis monachus plenaque fraudis anus.” (Walther II/3. 1965. Nr. 17259. – Első idézete: Carminum proverbialium, Basel, 1576.)

Ajtópárkány közepén cimerpajzssal kétoldalt rézsutos lemeztagolással, a párkány a közepén megtörik és a cimer felett háromszögben felmagasodik. A pajzs-

ban a Filstich címer és LA FI betűk, nyilván Laurentius Filstich monogramja.
A pajzs felett virágdisz. Mérete 36 cm magas a két szélén, 58 cm magas közepén, 138 cm széles. Felirata a címerpajzstól balra: VXOR BONA EST VIRI CORONA (Példabeszédek 12. 3.); felirata a címerpajzstól jobbra: AMICVS FIDELIS EST PRCTECTIO FORTIS (Sirach könyve 6. 14). – Hasonló típusu ajtók a Fő téri Kakas-házban (II/64. kép, IV/26. kép) és Hensler Benedek Hid utcai házában (II/44. kép; IV/33. kép).

142, 56
107, 123

A b l a k - m a r a d v á n y fogsoros párkánnyal, a címerpajzson évszám: 1591 és monogram összefont C K betűkből. Mérete: 40 x 128 x 11 cm. Felirata (feloldva

a rövidítéseket): ECCE SAN [VS] [F] ACTVS (a címerpajzstól balra), ES [I] AM NOLI PECCARE ICAN. 5. (János evangéliuma 5. 14.)

P á r k á n y - f r i z m a r a d v á n y a , középen címerpajzs, benne évszám: 1591, és monogram összefont C K D betűkből, továbbá a pajzs alsó végződésében

két betű: AP. Felirata. felső sor: ERAT (a címerpajzstól balra) IN DNO (A címerpajzstól jobbra); az alsó sorban: RENO 1802.

Pákei rajzai: az 1572-es ajtókeretről, az 1591-es ajtópárkányról (BALOGH 1944. 29. kép). – Rados-tanítványok rajza: a Filstich címeres ajtópárkányról (RADOS 1942. 33/2).

Irodalom: MÁRKI 1902. 288-289. 1., 7-8. sz. RADOS 1942. 33. BALOGH 1944. 12. DEBRECZENI 1957. 229. MURÁDIN 1965. 1440. HERPEI 1971. 548.

A ház egykori tulajdonosai közül ismeretes a Filstich család. Filstich Lőrincz 1560-1561-ben iuratus civis, 1562-ben és 1577-ben főbíró (JAKAB Okl. II. 1888. 53, 60, 116, 119. JAKAB II. 1888. 135), 1561-ben az ötvösök céhmestere (JAKAB Okl. II. 1888. 69). 1561. szept. 27-én a városi tanács kiküldi őt többedmagával „ad revidendas res templi parochialis Sancti Michaelis ponderandasque easdem.” (Kvár tjkve 134). Az ifjabb Filstich Lőrincet 1637. ápr. 23-án nyugtázza I. Rákóczi György az átadott aranyak és pénzverés felől (Orsz. Ltár. F. 1. Erd. fejedelmi kancellária. XVIII. Liber Regius. p. 191). Házában szállt meg

és itt is halt meg Herczeg Zsigmond, a fejedelem fiainak a hoptestere 1638-ban (Erd. Tört. Adatok IV. Kvár, 1862. 215.).

Fő tér 15. sz. (Rk. plébánia) a nyugati soron

Kapuja segment-ives, Schlewning Gergely plébános címerével. Ugyanitt az egyik földszinti helyiségben gótikus pálcaműves ajtókeret átmeneti jellegű felirattal.

Irodalom: SÁNDOR 1913/II. 26-27. BALOGH 1943. 79 lap, 49-50. kép.

DEBRECZENI 1957. 227-228. ENTZ G.: Gótikus építészet Mgon. Bp., 1974. 209.

A plébános házára vonatkozó XVI. századi feljegyzések:

1570. szept. 17. Kvár tjkve: „Az plebanos hazat azt erthyk eo kegyelmek hogi az Bachy Georgii Vram haza feleol leh omloban vagion, eo kegyelmek latasak megh és vagi plebanos uram chinaltatia vagi az varosebol kellien megh chinalny, Neh varnak nagio romlasat. Azonkepen Vichey Janos vram haza keozot valo koefal is epitest kevanna vagi az varosabol chinalya megh, vagy ha eo megh chinaltatia Thwgia eo kegyelmek valoyaban.” (23. b).

1579. aug. 25. Kvár szkve: költségek a plébános házára, kemence és ajtó csináltatása. – Dec. 4. Ujabb költségek a plébános házára: ácsmunka (6 ács dolgozik), kemence és nyoszolya csináltatása (II/XVIII. 32, 36, – GOLDENBERG 1958. 123).

1579. Kvár szkve: Aszralos Benedek a plébános házában egy ablakkeretet csinált. (II/XVIII. 37-38. – GOLDENBERG 1958. 122-123).

Fő tér 16. sz. a nyugati soron

A földszinten renaissance ajtókeret egyszerű tagolással (syma, lemez, henger). Mivel a tagolása mélyen lehuzódik, derékszögű megtöréssel, feltehetőleg még a XVI. században készült.

Fő tér nyugat sora (régi tulajdonosok)

Szécsi György piacra néző kőháza, mely a monostori fertályhoz tartozott; 1561-ben megvette Kakas András (VERESS 1905. 14).

Ötvös Gáspár háza, amelyet özvegye halálakor, 1565-ben megvásárolt Kakas András (VERESS 1905. 15).

Kakas András háza a Fő tér nyugati során a Kismester utca északi sarkán (VERESS 1905. 17). Ebben a házban többször szállt meg Báthory Kristóf (1570. május 21.; 1574. márc. 21.; 1577. dec. 29.; 1578. jan. 2. – Kvár szkve II/VII. 17, 41; II/XIV. 4, 5). Báthory Zsigmond 1589. szept 20-án özvegy Kakas Andrásné (Sarlay Anna) házáat felmentette az adó alól: „in cuius nimirum aedibus, si quando in dictam civitatem Colosvar se contulit, condescere consueverat.” (VERESS 1905. 18. 1. 2. jegyzet). Kakas Andrásné 1587. február 7-én átengedte fiának, Kakas Istvánnak és leányának Kakas Katalinnak (Eötvös András feleségének) a férje vagyonából megillető részt (VERESS 1905. 33). Akkor a ház szomszédai: Eötvös András saját régi háza, másfelől Ferenczi Antal háza (VERESS 1905. 33. 1. 4. és 5. jegyzet). 1600-ban Mihály vajda Kakas István javait, közöttük ezt a házrészét is lefoglaltatta és Kakas sógorának, Eötvös Andrásnak adományozta. 1601-ben febr. 16-án Eötvös Anna (Eötvös András és Kakas Kata leánya) nevében férje, Jacobinus János humanista notárius a városi tanács előtt tiltakozott az ellen, hogy Kakas István ezt a házrészét eladhassa

(VERESS 1905. 102). Kakas maga 1602. aug. 2-án Prágában kelt folyamodványában írja, hogy Csáki István gubernator javai visszaadását ígérte „ausserhalb des Hauss, daselbs in welchem jederzeit die Fürsten, so sy dahin khamen zulosirn gepflegt, welches seinem Secretarie verbleibe.” (Tört. Tár. 1897. 622.) Ez a titkárság pedig feltehetőleg Jacobinus János személyével függött össze. Jacobinus életére nézve l.: HERPEI 1971. 512; munkáira Régi Magyarországi Nyomtatványok. 1. Bp., 1971. 779, 780, 806. sz.

Kakasné (+ 1600) háza mindvégig állandó szállása volt Báthory Zsigmond fejedelemnek, amiképpen ezt ő maga is írásban rögzíthette a fent említett kiváltságlevelében (1589). A végzetet 1594-i esztendőben is in tartózkodott. Augusztus 29-én itt fogatta el a törökparti főurakat. A történetírók e tragikus eseményről emlékezve megnevezik a ház egyes részeit is. Szamosközy erről így ír: „Azonközben bemegyén Király Albert az belső házbán, ahol az urak valának es fogatni kezdi az urakat, in exteriori domo pedig Csukat Péter és Fekete János a főembereket ezeket rekesztették az deszkás házbán.” Szamosközy a továbbiakban ezt a házat a fejedelem házának, illetve a fejedelem szállásának nevezi (IV. 1880. 45, 46). Bethlen Farkas ugyanerről az eseményről így ír, megnevezvén a ház egyes részeit: „in aulam ipsius omnes Proceres convenissent Zsigmond pedig „in aliud conclave se recipit” (III. 462) in hypocaustum illud, in quo erant Proceres a főurakat elfogták (463) és egy időre „in eodem hospitio” (467) fogva tartották őket, délután néhányat tovább vittek „Versus gemonios gradus ducerentur” (468); másnap augusztus 30-án azokat akik „in hospitio suo [a fejedelem szállásán] remanserant” (470), a kivégzés helyére vezették. Ezek között volt Kendi Sándor, aki „dum autem ad gemonios gradus duceretur, videns Sigismundum Vajvodam ex fenestra prospicere” (471). Végül a rendek „.....ad palatium Vajvoda e concurrunt” (473). Ugyanerről a szállásról a fejedelem muzsikusa Pietro Busto ezeket írta 1595 január 21-én a kolozsvári országgyűlés alkalmával: „onde la Domenica matina essendo congregati tutti i Signori nella sala del Palazzo” (BASCAPÈ, G.: Le relazioni fra l’Italia e la Transilvania. Roma, 1931. 171). – 1595. július 23-án a fejedelem és Alfonso Visconti pápai legatus (Kvár szkve VI/XVI. 40), 1596 április 11-én pedig a fejedelem újból itt szállt meg (Kvár szkve. VII/XXIX. 71). Az utóbbi alkalommal „Kakasné házában urunk parancsolattyaából világosság-
nak okából vágatott Biro uram ablakot az grádicnál és az több ablakokat is feljebb vitték.”

A nyugati piacsor házai a XVI. században így következtek: unitarius plébánia észak felől a Monostor utcáig, Kakas Andrásné háza (a fejedelmi szállás) a Kismester utcáig, Eötvös András háza a Kismester utca másik szögletén, Baráth Jánosné háza (Hannes München), Kakas István háza a Széna utcáig (VERESS 1905. 60-61). Eötvös András házában szállt meg 1595. okt. 27-én a fejedelemasszony amikor a város megcsináltatta ott a kemencét, „miért hogy nem András uram lakja azokat az házakat, hanem csak a fejedelem szükségére állanak”. (VERESS 61. lap, 15. jegyz.).

Kakas Andrásné házával szomszédos volt Viczei Máté ötvösnek (Viczei Antal főbíró örökösének) háza, de már a Kismester utcában, másik szomszédjai lévén Eppel János örökösei (VERESS 60. lap, 12. jegyz.). Az előbbi házban dolgozott 1598 aug. 20-án Diószegi István és Keomies Péter amikor is „egy ajtónak

való helt vagnanak ki az K á d á r A n d r á s uram házából az Viczey Máthé hazara, egy ajtóhoz való faragott keuekkel együtt fl. 6.” (Kvár szkve VIII/III. 59).

F ő t é r é s z a k i s o r á n a M á t y á s király utca sarkán levő ház.

Segmentives kapuja a XVI. század elejéről való, 1959-ben bontották ki.

F ő t é r 18. [19.] sz. az északi soron

- 62 P á r k á n y – friz maradványa két darabban, 1536-ból (II/14. kép), a kapualjban befalazva. A nagyobbik töredék mérete: 13.5 x 65.5 x 11.5 cm; felirata: OBSEQVI VERITAS OD A kisebbik töredék méretei: 13.5 x 30.5 x 11.5; felirata DXXXVI.

Irodalom: BALOGH 1943. 100, 261. lap, 152. kép. GOLDENBERG 1958. 108.

F ő t é r 19. [20.] sz. (a XIX. században Schütz János háza, majd Czell Ferenc háza) az északi soron

Ez a ház az 1570-es, 1580-as években Petrus Minch (Baráth) tulajdonában volt, később Rósás János kolozsvári magyar dispensator, esküdt polgár, senator (1594-1602) birtokába került. (KELEMEN L.: Nagy Szabó Ferenc ifjúkora. Az Erd. Múzeum Egyesület 1906 június 4-5-én tartott első vándorgyűlésének Emlékkönyve. Kvár, 1905. 54).

- 83 Petrus Minch építkezéseinek maradványai: az emeleti boltos zatos szoba az 1583-as monogramos zárókövel (II/28. kép); ajtó rozettás

- 81, 84 kereteléssel monogramos címeipajzzsal 1574-ből (II/27. és IV/9. kép), jelenleg befalazva a Majális utca 29 sz. alatt, az egykori Pákei villában; ajtókeret (csak rajzból ismeretes) egyszerű tagolással, fogsoros párkánnyal, monogramos címerpajzzsal 1573-ból, felirata: SERA IN FVNDO PARSIMONIA (idézet Seneca 1. leveléből – Adagia 1670. 636. MARGALITS 1898. 384. WALTHER II/4. 1966. Nr. 28057a). Mindkét ajtóról Pákei Lajos rajzai: BALOGH 1944. 16. 17. kép. További maradvány: ajtókeret egyszerű tagolással, fogsoros párkánnyal, monogramos címerpajzzsal (Múzeum). – IV/6. kép).

85 A ház vestibulumában római feliratos kő volt befalazva, erről 1603-ban Szamosközy István így emlékezik meg: „Lapis quadratus in vestibulo aedium Petrj Barat, proxime ad Basilicam parieti coaedificatus. Coloniam Napucam sic habet.....” és közli a római feliratos kő szövegét (III. 1877. 81).

Petrus Minch, másként Baráth, valamint Sebastian Munich (Baráth) tekintélyes kételkedők voltak, a főbirói tisztséget is viselték. Sebastian Munichnek 1597. márc. 1-én kelt hagyatéki leltárában legitimus tutornak nevezi „Barat Peter”-t (GOLDEN-

BERG 1958. 279, 307, 400-402). Petrus Minch főbíró neve szerepel a Hid-kapu egyik építési emléktábláján 1591-ben.

Rosás János építkezésének maradványa: az udvaron befalazott párkány-töredék triglyphes tagolással, a triglyph-közben angyalfejjel a XVI. század végéről.

XVII. századi építkezések maradványai ugyanebben a házban: Rosás János feleségének Theomeosvári Sárának építési emléktáblája 1610-ből; a földszinti boltozatos terem faragott ajtókerettel és gyámkövekkel 1636-ból (jelenleg Ursus sörcsamok).

Ennek a háznak a homlokzata látható Sárdy István festményén (Muzeum), mégpedig a kép baloldalán (II/35. kép).

Irodalom: KÖVÁRI 1866. 302 (Schütz János háza, melyet Minch Péter 1583-ban építtetett). MÁRKI 1902. 289. 1. 14. sz. BALOGH 1944. 10. DEBRECZENI 1957. 229. MURÁDIN 1965. 1440.

Fő tér 20. [21] sz. (a XIX. században Kárvázi majd Püspöky ház) az északi soron

1541 körüli időből származik az egyik emeleti szoba renaissance ajtaja (II/17. kép). Párkány-frizén lebegő, szárnyas puttók üres cimerpajzsot tartanak.

Mérete: 267 x 158 x 22 cm. Felirata: VERBVM DOMINI MANET INAETERNVM ESA 40 (Esaiás 40. 8).

A pajzstartó, lebegő, szárnyas puttók olasz eredetű motívuma megtalálható a szamosújvári várban, az 1540 körül készült Zápolya cimere, de kevésbé finom faragásban (BALOGH 1943. 165. kép). A pilaszterek kettős szalagfonadéka szintén az olasz kora renaissanceból ered. Előfordul a budai töredékek között és egyéb helyeken is (nyirbátori stallumok, kőszegi vár falfestménye, a sárospataki vár Perényi szárnya stb. – BALOGH: Mátyás. 1966. 121. 1. 87. sz.). A szakállas maszkfejekkel diszitett pilaszterfejezetek a sekrestyeajtó (1528) motívumát ismétlik meg, de szabad átdolgozásban és teljesen más reliefstílusban.

Irodalom: BALOGH 1935. 21., 40. kép. 1943. 101, 161, 169. kép (irodalommal). 1953. 43. SEBESTYÉN 1963. P1. 21. MURÁDIN 1965. 1440. DÁVID L.: A középkori keresztyén művészet theologiai vonatkozásai. Ref. Szemle. Kvár, 1969. 58. PASCU-MARICA 1969. 77. 71. kép.

1571-ben a házai átépítették. Ebből az időből valók a következő faragványok: kapuzata B P monogrammal 1571-ből (a kapuzat felső része a Muzeumban, a két lábazata és keretpilasztere Kolozson; rajza eredeti állapotában Pákei Lajostól – II/38. kép); három ablak triglyphes tagolású párkánnyal, (eredetileg keresztosztással), az egyik B P monogrammal (II/33. kép), ajtó dór frizzel (BALOGH 1944. 19. kép. – II/40. és IV/8. kép); ajtókeret, párkányfrizén konzol-tagolással (BALOGH 1944. 29. kép. baloldalt a 2-ik sorban). Mindezek a maradványok a Muzeumba kerültek. E házból való az a B P monogramos rozettás frizis, amely jelenleg a Fő tér 19 (20) számú ház udvarába van befalazva. Ugyancsak ebből a házból két baluszter-oszlop (egy sima törzsű [II/37. és IV/7. kép] és egy pikkelyekkel diszitett) a Muzeumba került, a harmadik levéldiszes baluszter (IV/45. kép) és az 1762-ből való baluszter Pákei Lajos Majális utcai villájába. Pákei rekonstrukciós rajzán (BALOGH 1944. 20. kép) a balusztereket ablakosztók gyanánt ablakfülkébe helyezi. Rekonstrukcióját azonban Sárdy István festménye nem igazolja, az eredeti ablakkeretek sem.

Ilyen abalkfűlkére egyébként sincsen példa. Sokkal valószínűbb, hogy a baluszterek az udvari tornác árkádjait tartották.

96 A ház nagy részét 1909-ben lebontották. Eredeti homlokzata – a Kárvázi cégtáblával – látható Sárdy István (1846-1901) festményén (Muzeum), a kép jobb oldalán (II/35. kép). A festmény, Sárdy ifjúkori műve, körül-belül a XIX. század harmadik negyedében készülhetett. Jóval korábban Jósika Miklós „Abafi” című regényében (1836) hasonlóképpen ír le egy kolozsvári házat: „a lak emeletes volt, egészen új, szerfelett magas fedele vörösre festve és elől hegyes, totonyforma csucsban végződött és annyira kinyult, hogy a legnagyobb záporban ázás veszélye nélkül lehete a ház előtt mulatni. Ezen első része a födélnek nyitva állt s igen czifra művü fakarzat védte, melybe (ti. a födél első részébe) csak a födélén keresztül lehete jutni.”

A ház egykori homlokzata rekonstruálható, ha a Sárdy-féle képen látható ház-homlokzatba beillesztjük az eredeti kaput és a három eredeti ablakot. Az így kapott vázlat (1. a szövegképet) világosan szemlélteti az épület sajátos jellegét. Az olasz eredetű, de helyivé hasonult elemekből formált, finoman faragott, renaissance nyílászerveknek és a nagy mesterséggel magasra ácsolt, csucsos tetőzetnek az együttese közvetlenül érzékelteti a ház egykori építészeti hatását, különleges erdélyi varázsát.

100, 98 Rajzok a faragványokról: Pákei Lajostól (II/38. és IV/7,8. kép). RADOS 1942.
101 26/1, 2; 29/2. kép.

Irodalom: KELEMEN 1902. 17 (a kapu még in situ van). MÁRKI 1902. 289. 1. 13. sz. (Kárvázi ház), GERECSZE 1906. 436. CSÁNYI 1913. 21. lap. 11. kép. BALOGH 1934. 138, 145. BALOGH 1935. 23. lap, 50. kép. BALOGH 1944. 11. lap, 18, 19, 20, 26, 29. d. kép. GOLDENBERG 1958. 107. Muzeul Cluj 1967.

P43 50. kép. PASCU-MARICA 1969. 77-78. lap, 89. kép.

Fő tér északi sora, „lábasház”

1608. Segesvári Bálint feljegyzése: „11. novembris jöve Kolosvarban az völegény Bánfi Dienes az menyegző penig lőn az lábasház alatt Márton Deák-nénál.” (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 172)

1630. Segesvári Bálint: „29. febr. jövének az német császár követei az fejedelem asszonyhoz, úgy mint Prini (Perényi) Gábor, Bakos István és két szürke barát, szállának az Zeller Mártonné házához, és az Márton deákhöz az lábosházhoz.” (ugyanott 197)

1632. Segesvári Bálint: „10 novemb. esketék Zójomi Dávidot ő nagyságát kolosvármegyei ispánnak az székháznál az lábasháznál.....” (ugyanott 204) – A székház megjelölés feltehetőleg arra utal, hogy ez a ház nem azonos Márton deák lábasházával.

1633. Segesvári Bálint: „25. octobr. tevék ismét fel az nagy gombot [a nagytemplom tornyának gombját] és vonák az lábasház felől fel pokrócban be-takarván.” (ugyanott 207).

1655. Megveszi a ref. eklézsia; utóbb itt mérték ki a dézsmabort (HEREPEI 1971. 526).

1734. Descriptio: a piac északi részén említik a Mátyás király szálló helyét [vendégfogadóját], mely a többi felett kimagaslik, s azon kőoszlopokról, melyekre eléje épült, a nép nyelvén lábasház nevet nyert. (Idézi: JAKAB II. 1888. 473).

– Ugyancsak a Descriptio említi a szállóval szemközt, a nagytemplom kerítésének északi oldalán Mátyás király konyháját, öt kéményével.

A lábas-ház alaprajza és helyszínrajza látható az 1784-ben készült térképen (JAKAB Rajzok. II. 1888. II. tábla), távlati képe pedig Veress Ferenc felvételén (BALOGH 1935. 124. kép).

Irodalom: Arch. Ért. I. 1869. 30 (RÓMER Floris említi mint meglévő épületet). NAGY 1926. 10-11. HERPEI 1971. 526.

Fő tér 26. [27] sz. az északi soron (a XIX. században gr. Kemény Sámuel háza)

176-178 Ajtókeret 1597-ből Petrus Filstich címerével (II/87. és IV/10. kép). Mérete: 252 cm magas. 174 cm széles 19 cm vastag, belvilág 177 X 87 cm. Felirata: VIRTUTIS COMES (a cimertől balra) INVIDIA 1597 (a cimertől jobbra); a címerben PE és FI betűk. A felirat idézet a köv. műből: Plutarchos: De Pyrhicae Oraculis (MARGALITS 1895. 536. HENKEL-SCHÖNE 1967. 195. WALTHER II/5. 1967. Nr. 33731). – Rajza Pákei Lajostól; Sebestyéntől (1963. Pl. 27).

Irodalom: KELEMEN 1902. 17. MÁRKI 1902. 289. 1. 12. sz. GERECZE 1906. 437. SÁNDOR 1913/II. 62-63. GOLDENBERG 1958. 107. SEBESTYÉN 1963. Pl. 27. BALOGH J.: A művészet Mátyás király udvarában. Bp., 1966. II. köt. 62.

P44 kép. MURÁDIN 1965. 1441. HERPEI 1971. 547.

Történeti adatok Filstich Péter házáról:

1607. Segesvári Bálint feljegyzése: „Pünköst napján estve, 7 és 8 óra közt jöve bé Homonnai Bálint közép-kapun, szálla Filstich Péter uramhoz, az kamaraispánhoz.” (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 170).

1608. Segesvári Bálint: „11 novembris jöve Kolosvárbán az völegény Bánfi Dienes, szálla az Filstich Péter uram házához” (ugyanott 172).

1629. Segesvári Bálim Filstich Péter haláláról: „Lött penig temetése 1-ma die mensis aprilis; az háznál prédikálának németül, az temetőben magyarul.” (ugyanott 196)

Id. Filstich Péten 1547-ben avatták ötvösmesterré, a céhmesteri tisztséget is többször viselte (1573, 1580-1582, 1584-1585, 1587-1594). Ifj. Filstich Péter 1591-ben magister aurifaber (JAKAB Okl. II. 161), 1603-ban „praefectus auri camerae”, 1629-ben meghalt (JAKAB II. 1888. 422, 467, 580. JAKAB Okl. II. 1888. 223). Segesvári Bálint feljegyzése szerint „Bethlen Gábor fejedelemnek kedves embere vala”, de a lakosság a rossz pénz veretése miatt nem szivlelte (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 196). Az 1597-es ajtónak a megrendelője feltehetőleg az ifj. Filstich Péter volt (SÁNDOR 1913/II. 62-63).

Fő tér keleti sora (egykori tulajdonosok)

1574. Kvár szkve: a szegények házának (Szent Erzsébet ispotálynak) a piacon kőháza van. egyik szomszédja Nyirő Kálmán, a másik Viczei Gáspár (1577. XII. 31-32). Ezek a házak a keleti sor északi szakaszán, a Magyar utca felé lehettek (Descriptio 1734).

Viczei Gáspár ötvös volt. Kolozsvár tanácsa több ízben vásárolt tőle kupákat: 1579. jul. 5-én ajándékol a fejedelemnek (1579. XVI. 50), 1585-ben ujévi aján-

Fő tér 20[21]. számú ház rekonstrukciója

déknak (III/XXIV. 1), 1587-ben ujévi ajándékkal Kendi Sándornak (III/XXX. 4.). Meghalt 1594. dec. 21., amikor is harangoztak érte.

Fő tér keleti sora. egykor 31. sz., Bogner ház (a XIX. században Gyergyai, illetve Frank-Kiss ház), a Wolphard-Kakas ház északi szomszédja.

Pákei Lajos feljegyzései e házból kikerült faragványokról az ezeket ábrázoló rajzlapjain: a ház a XIX. században Gyergyai, illetve Frank-Kiss ház volt, amelynek a helyén a Szentegyház utcát nyitották és a rk. status házalt építették. Cserna Károly rajzán (1891) a Wolphard ház északi szomszédságában látható a Frank-Kiss cégtáblásház (SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 128). Szádeczky szintén a Frank-Kiss házzal azonosította a Bogner házat (SZÁDECZKY L.: A kvári Báthory ház legendája. Erd. Muz. 1897. 32).

A XVI. század utolsó negyedében a ház Bogner-Gelyén Imre főbíró tulajdonában volt. Báthory Zsigmond 1590. november 25-én Kakas István házáról adott kiváltságlevelébe az utóbbi ház szomszédságában említi egyfelől „Emericus Gelien”, másfelől „Joannes Bek” örököseinek a házat. A házról Segesvári Bálint 1632. dec. 26-án ezt írja naplójában: „ő maga [Pulacher] pedig az felesége után való örökségben lakott az piacon az Közép-utca felől való felen, az mely ház annak előtt Gilyén Imrejé volt, alias Bogner....” (Erd. Tört. Adatok. IV. 1862. 204-205). Ez a feljegyzés azonban ellentétei Pákei Lajos jegyzeteivel és Cserna Károly rajzával, mert a ház helyét nem a Kakas háztól északra, hanem délre a Közép utca felé jelöli meg. Lehetséges, hogy Segesvári a „közép-utca felől való felen” megjelölést sommásan értette a keleti piacosor egész déli szakaszára, amelybe beletartozott mind a Bogner, mind a Kakas ház. A faragványok kétségtelenül az északi oldalon lévő Gyergyai, illetve Frank-Kiss házból kerültek elő, – a Múzeum leltára szerint is.

A házat a Wolphard-Kakas házzal egyidejűleg bontották le, 1894-ben, mindkettő maradványai összekeverten egyszerre kerültek a Múzeumba. Erről Posta Béla professzor 1916. máj. 8-án ezeket a sorokat írta Lechner Jenőnek: „az un. Báthory házból és annak szomszédjából kikerült emlékeket, midőn én ide jöttem, gardába rakva találtam a múzeum akkori udvarán. Azután állítottam össze őket, de azt, hogy mely darab való az egyik, melyik a másik épületből, csak az irodalmi források részletes áttanulmányozása után lehetne – esetleg – megmondani. Nálunk azok, mint a Szathmáry házból valók, együtt szerepelnek, mivel Szathmáry aranyművestől – a ház akkori tulajdonosától – együtt kerültek a Múzeumba.” – A darabok eredetét véglegesen és megnyugtatóan csupán Pákei rajzai tisztázták.

A Bogner-Gelyén ház maradványai: a j t ó E B monogrammal, féloszlopokkal diszitett kerettel, 1569 (II/24. kép); a j t ó E B monogrammal, a frizén sárkányokon lovagló puttókkal (II/18. kép); mindkettőről Pákei Lajos felmérési rajza a proveniencia megjelölésével: Gyergyai ház (IV/11-12. kép). Ugyancsak Pákei-nek 1894-ben kelt ceruzavázlatán pedig fél-oszloppal diszitett ajtófél látható, ezzel a feljegyzések Gyergyai ház, a filegóriából (Kvár, unit. levéltár). A fent említett két ajtóval együtt több más faragvány (három ajtófél, friz, gyámkő, kandalló – II/23, 25, 26. kép) került a Frank-Kiss házból a Múzeumba.

Megjegyzendő azonban, hogy a fent említett két ajtókeret a XVI. század harmadik negyedében készülhetett, tehát nem Bogner Gelyén Imre főbíró idejében. Mivel azonban ezeken E B monogram látható, feltehető, hogy hasonló nevű

- apja vagy valamelyik felmenője építkezéseiből származnak. Az építető Bogner valószínűleg azonos volt azzal az Emericus Bogner alias Gelliennel, aki Báthory Kristófnak 1578. szept. 3-án kelt, a harmincadról kiadott oklevelében szerepel (Kvár Ltár. Fasc. III/67. – O. L. Filmtár. 11.541. doboz). – A főbíró Bogner Gelyén Imre (+1621) építkezéseiből származnak viszont a késői darabok: a c s a -
 72 v a r t o s z l o p E B monogrammal (II/23. kép) és egy friz ugyanezzel a monog-
 172 rammal (II/83. kép). Valamennyi a Muzeumban. Kérdés azonban, hogy ezek a
 faragványok egykor ebben a Bogner házban voltak avagy a szomszédos Wolphard-
 79, 75 Kakas házban, mely utóbb Bogner tulajdonába került.
 77 A maradványok rajzai: Pákei Lajostól (II/26 és IV/11, 12.kép); RADOS 1942.
 21/1, 2; 27/1, 2; 20/1. kép. SEBESTYÉN 1963. P1. 23, 24.
 Irodalom: SZÁDECZKY L.: A kvári Báthory ház legendája. Erd. Muz. 1897.
 32. PÓSTA 1903. 21-22. sz. BALOGH 1934. 139. 144 képpel. RADOS 1942. 21,
 27, 29. Muzeul Cluj 1967. 48. 55. kép. PASCU-MARICA 1969. 76. BALOGH
 P45 1973. 360. kép.

Fő tér 32 (31) sz. Wolphard – Kakas ház

- A ház csaknem teljesen eredeti alakjában 1894-ig állt fenn. 1859-ben fényké-
 pezte Veress Ferenc; 1891-ben rajzolta le Cserna Károly a Fő tér keleti házsorával
 együtt (Szádeczky L.: Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 128); 1893-ban a ház hom-
 lokzatát közölte Szádeczky (Erdély. II. 1893. 73), 1893-ban készítette Pákei
 Lajos felvételi rajzait, méréseit, a kidolgozott rajzok azonban későbbiek. -
 52 (Megjegyzendő, hogy Veress Ferenc felvétele a Fő tér keleti soráról benne volt
 abban a gyönyörű fényképalbumban, mely Veress valamennyi kolozsvári felvételét
 tartalmazta. Ez az album Erzsébet királyné számára készült, majd az 1935-ben
 az egyik budapesti aukción bukkant fel, végül a Fővárosi Könyvtár birtokába
 került. Akkortanulmányozhatta e sorok írója, 1945 után azonban már nem volt
 megtalálható.)
- 54-56 A házat 1894-ben bontották le. A ház akkori tulajdonosának Szathmáry ötvös-
 121; mesternek a bontási szándékára nagy mozgalom indult meg a ház megmentésére.
 57-58 Thaly Kálmán a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium intézkedését kérte, a
 122-123 Müemlékek Országos Bizottsága is sokat tárgyalt a kérdést. De minden igyekezet
 58, 165, meg tört a tulajdonos ellenállásán. Végül Szádeczky Lajos javaslatára a ház elülső
 145 részének – mely „egészében véve nagyobb műbeccsel nem bír” – a lebontásá-
 61, 127 hoz hozzájárultak (Müemlékek Országos Bizottsága. 110/1893. sz. akta). Ennek
 145-149 fejében a kikerült faragványokat jutányos áron az Erdélyi Nemzeti Múzeum kapta.
 59; Képek a házról Közleményeinkben (II, IV): homlokzata II/10 és IV/19; alap-
 64-65, rajzai (földszinti és emeleti) IV/13, 14; hossz- és keresztmetszete II/11, 12;
 129, emeleti vestibuluma IV/20, 21; kandallós helyiségei a földszinten és az emele-
 131, 140, ten (vestibulum) II/12. b.; zodiakus terem IV/30; udvari homlokzata II/66; ab-
 141-142, lakok II/13, 53, 65-68 és IV/15, 17; ajtók II/15-16, 54, 57-58, 63-64, 70; és
 144;74, 131 IV/16, 18, 24-25, 28; kandallók II/48-52 és IV/26; gyámkövek II/60-62, 71-77
 152-153, és IV/27; zárókövek II/59, 78-79 és IV/29.
 142; A ház építési periódusai
 158, 124, 1534-1541. Wolphard Adorján kolozsvári plébános, erdélyi püspöki viká-
 126; rius építkezése. Maradványai: két ablak 1534-ből (II/13 és IV/15. kép);
 154-161; 133;
 125, 163 164,
 135 61, 59

- 65 egy ablak 1536-ból (BALOGH 1943. 150. kép); egy ajtó 1541-ből (II/16
74 és IV/16. kép); valamennyi a Muzeumban. A három ablak a homlokzat eme-
letét ékesítette, az ajtó az egyik földszinti szobát (JAKAB Rajzok. II. 1888. V.
tábla). Valamennyi a Muzeumban.
- 1579-1581 körül. Wolphard István főbíró építkezése. Maradványai:
129 ajtó 1579-ből (II/54. kép), az egyik földszinti szobából (JAKAB Rajzok. II. 1888.
131, 123 V. tábla); ajtó 1581-ből az emeleti vestibulumból (II/57 és IV/18, 21. kép);
párkánytördék 1581-ből (1936-ig a Pákei villában volt); kandalló
1582-ből (II/52. kép), az egyik földszinti szobából (JAKAB Rajzok. II. 1888. V.
tábla); kandalló az emeleti vestibulumból (II/48. 50, 51 és IV/21. 26. kép);
139 kandalló (II/49. kép) az egyik földszinti szobából (Balogh 1944. 13. kép);
134, zárókő Wolphard címerrel az emeleti vestibulumból (II/59 és IV/20, 21. kép);
136-137, gyámkövek (II/60-62 és IV/27. kép), ezek azonban – évszám és címer hiján-
123, 133; nehezen keltezhetők, közöttük lehetnek Kakas idejéből való darabok is (például
132; 125 II/60-kép, a címerpajzsról ítélve). A felsorolt maradványok mind a Muzeumban
122-123; vannak. – A Pákei villába kerültek a következő darabok: a b l a k 1581-ből
148, 124, (IV/17.kép); b o l t z á r ó k ő maszkkal (készítési ideje kérdéses, lehet Kakas
126, 135; idejéből is). – A z u d v a r h á r o m a b l a k a eredeti helyén látható (II/53.
158 kép). Mind a hármon Wolphard István monogramja. Méretei: kb. 210 magas, bel-

- világ 151 x 117. Rajza: RADOS 1942. 30/3. SEBESTYÉN 1963. P1. 14.
- 1590-es évek. Kakas István fejedelmi prothonotarius építkezése. Marad-
144, 152 ványai: ajtó 1590-ből (II/70 és IV/24. kép); gyámkö dudás gyermekkel a
159, 155 lépcsőházból (II/71. kép); két gyámkő a zodiakus teremből (II/74. kép);
valamennyi a Muzeumban; továbbá a fent említett b o l t z á r ó k ő maszkkal
(egykor a Pákei villában). Eredeti helyén, a Fő tér 32 (31) számú ház udvari
szárnyának a földszintjén: a z o d i a k u s t e r e m (IV/30. kép) eredeti gyámkö-
165, 154 veivel (II/72. 73, 75-77. kép), boltozatával (II/78, 79 és IV/29. kép); udvari
156-157, a b l a k a i v a l (II/65-68. kép), valamint a szomszédos s z o b a (vestibulum?)
160-164; boltozattal, udvari ablakával (II/67. kép) és az udvarra nyíló Kakas-ci-
145-149; meres a j t a j á v a l (II/63 és IV/25. kép). Az udvar m á s i k a j t a j a Kakas mo-
146, 141, nogramjával (II/64 és IV/28. kép) eredetileg az egyik földszinti kandallói szobá-
153; 142; ban állt (II/12. b. kép). A Kakas-cimeres ajtó felett szakállas maszk-fej van be-
58 falazva, valószínűleg párkányfríz maradványa. Az udvari homlokzat emeleti fa-
lában pedig renaissance keretű n a p ó r a volt látható, ez azonban eltűnt. Rajza
Pákei Lajostól.
- 145-149 Kakas építkezéseiből származó a b l a k o k (II/65-68. kép) méretei: magasság
225; a könyöklő párkány hossza 148; belvilág 176 x 109. Az első három ablak a

146 zodiakus szobába nyílik, a negyedik a szomszédos, kisebb szobába. Ennek párkányán (II/67. kép) felirat:

VIGILANDO AGENDO BENE COSVEDO.....

141, 153 A Kakas-cimeres ajtó (II/63 és IV/25. kép) méretei: 272 x 145. közép-magasság 296; belvilág 222 x 95.

142 A Kakas-monogramos ajtó (II/64 és IV/28. kép) mérete: 260 x 129; közép-magasság 266; belvilág 190 x 83; pilaszterfej magassága 28.

146 Mind az ablakok, mind a két ajtó, a XVI. századi stílusfejlődés legkésőbbi sza-
147 kaszát képviselik. Az ablakokhoz, különösen a párkány konzolsorához (II/67. kép) Sebastiano Serlio rajzaiban találhatunk analógiát (II/68. kép). Az ajtók jellegzetessége a párkány megtörése a közepén háromszögű felmagasítással. A Kakas-cimeres ajtón további késő- renaissance motívumok: a rusztikás keret, a pilaszterfejek egyszerű tagolása és az oromzat kitöltése legyezőszerűen széles lemeztagokkal. Ezek az elemek Kolozsvárt előfordulnak Filstich Lőrincz címerével ékesített párkányon (Fő tér 5. sz.) és Hensler Benedek monogramjával jelzett ajtón (II/44. és IV/33. kép) a Hid-utcából (Múzeum), mindkettő a század végéről, vagy éppen a századfordulóról. Ilyen típusú ajtó a XVI. századból – Kolozsváron kívül – csak egy ismeretes, mégpedig Szebenben.

150 A Kakas-cimeres ajtó motívumai megtalálhatók az olasz építészek műveiben, főként Gullio Romano (Róma, Palazzo Maccarani [IV/22. kép]; Mantova, Palazzo del Tè) és Bartolommeo Ammannati (Firenze, Palazzo Mondragone), valamint
151 Giovan Antonio Dosio rajzaiban – IV/23. kép. (La Critica d'Arte. 1957. 461. FROMMEL, Ch. L.: Der römische Palastbau der Hochrenaissance. Tübingen, 1973. Bd. 3. S. 86. Abb. XVIII. b. és c.)

162, 164 A zodiakus szoba gyámköveinek mérete: 25 x 27 x 12. A faragványok
163; 154- sorrendje: a boltozaton Halak (IV/29. kép), Kakas címer (II/78. kép), Kos
157, (II/79. kép); az ablak felőli falon Kos. Bika, Ikrek, Rák (II/72, 73, 75, 77. kép);
160-168 a szemközti falon Oroszlán, Szűz (mérleggel), Holló (modern), Skorpió (II/76. kép).

1603 után. Bogner-Gelyén Imre építkezése. Maradványa: címer-
pajzs E B monogrammal, befalazva az udvaron a Kakas-monogramos ajtó fe-
lett (Veress 1905. 115. 1. 31. kép). A Múzeumban lévő maradványok: c s a v a r t
72 o s z l o p E B monogrammal (II/23. kép); párkányfríz triglyphes tagolással,
172 E B monogrammal (II/83. kép). Kérdés azonban, hogy ezek a darabok ebből a házból (Wolphard-Kakas-Bogner-házból) származnak-e, avagy Bogner régebbi örökletes házából (Frank-Kiss ház), mely a Wolphard-Kakas ház északi szomszédja volt (lásd a 267. lapon).

- Feltehetőleg a XVII. századból származott a ház homlokzatának „rázsa szövet módjára kockásan tarka” festése, melyről Nagy Péter (Grandpierre Emil) emlékezik meg (Nagy 1936. 10, Szabó 1946. 32). Ezért nevezték Rázsa háznak. Talán quader-köveket utánzó festés, illetve sgraffito lehetett, amilyen más helyekről ismeretei (Árva vára, Késmárk, harangtorony stb.), vagy pedig pusztán ornamentális jellegű sgraffito, mint egy kőszegi házon (Jurisich tér 7.).
- 54-58 Pákei Lajos rajzai a Wolphard-Kakas házról: a ház homlokzata (II/10. kép), földszinti alaprajza (IV/13. kép), emeleti alaprajza (IV/14. kép), hosszmet szete (II/11. kép), keresztmet szete (II/12. kép), kandallós szobáinak a keresztmet szete (II/12. b. kép), emeleti vestibulum (IV/21. kép), az emeleti vestibulum boltozata (IV/20. kép), földszinti kandallója (BALOGH 1944. 13. kép). A tajzok első közlése: BALOGH 1944. 7 – 15. kép. – Részletrajzok: RADOS 1942. 20, 22, 23/1, 26/4, 28, 30, 31. SEBESTYÉN 1963. P1. 11-19.

Irott feljegyzések a Wolphard-Kakas házról:

1576-ban és 1579-ben Wolphard István Seres Jánossal dolgoztatott, legutóbb két ablakot faragtaton (Ars Hungarica. 1974/2. 371).

1584. május. Kvár szkve: „Wolfart uramnak vöttem az két kövét az bányában Egy nagy öreg kövét dec. 75. Az hazahozásától fizettem den. 40.” (III/XVIII. 123a).

1590-ben Kakas István feleségül veszi Baráth Zsófiát, Wolphard István főbíró özvegyét.

1590. nov. 25. Báthory Zsigmond kiváltságlevele: „vi quarum domus Colosvariensis Stephani Kakas assessoris sedis iudiciariae, in vicinitate domorum circumspecti Emerici Gelien ac haeredum circumspecti Johannis Bek sita, a condensione hospitem immunis declaratur.” (VERESS 1905. 38-40).

1592. dec. 30-án Báthory András biboros Kakas István házinál szállt meg (Veress 1905. 41/31).

1595. májusában a pápai nuncius elment Kakas házából (VERESS 1905. 65/6).

1595. június 23-án a legatus szállt meg ugyanitt (Erd. Muz. 1897. 25-26).

1596. ápr. 29-én az apostoli nuncius (Kvár szkve VII/XXI. a. 15).

1596. dec. 29. él

1597. jan. 3. között ismét a legatus azaz Carillo (Erd. Muz. 1897. 25-26).

1597. aug. 29-én a fejedelemszony Kakas Istvánnál volt ebéden, szept. 27-én

ládait viszik el Kakas házából (VERESS 1905. 72/24).

1600-ban Mihály vajda lefoglaltatja Kakas vagyónát.

1600. nov. Kakas folyamodványa Mátyás főherceghez: „Kolozsvárt három és pedig a legkülönb kiváltságos házam van.” (idézve magyar fordításban: Erd. Muz. 1897. 27). – Kakas Istvánnak két háza volt a nyugati soron, a harmadik pedig a keleti soron (az egykori Wolphard ház).

1600. nov. Kakas István folyamodványa Rudolf királyhoz, hogy Mihály vajda által lefoglalt és Eötvös Andrásnak, Kakas Kata férjének adott javait, Basta György által adassa vissza (Tört. Tár. 1897. 607-608).

1600-1602. Különféle akták Kakas kolozsvári javainak az ügyében (ugyanott 600-625).

1602. aug. 2. Prága. Kakas István folyamodványa Rudolf királyhoz lefoglalt erdélyi javainak a visszaszerzése végett. Megbizottjának nevezi: „meinen lieben Freunt und Nachbern Emerichen Bogner” (ugyanott 620-623). A rokonsággal foly-

tatott hosszadalmas huzavona után Kakas visszakapta vagyonát. Ő maga azonban nem tért vissza Erdélybe.

1602 szept. 12. Bogner Gelyén Imre megvette Kakas kandallós házát 3700 forintért (VERESS 1905. 96, 102, 115).

- Irodalom: M. Tört. Társulat 1868.szept. 20-25-én Kolozsvárt tartott első vidéki gyűlése. Századok. 1868. 580 (Szathmáry házról: „különösen kitűnik a piaczi Szathmáry-ház jellemző feliratai-, gyönyörű portáléi-, kandallói- s egyéb műfaragványai, melyeknek fenntartására gond fordítottik”). Emke uti kalauz. Kvár, 1891. 47 (Merza Lajos: a homlokzata ép, földszinti helyiségei eredeti faragványokat mutatnak); SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 128. B. A.: A „Báthory ház” Kolozsvárt. Erdély. II. 1893. 47-48; SZÁDECZKY L.: Régi magyar turisták és utazók. Erdély (kolozsvári folyóirat). II. 1893. 72-74. SZÁDECZKY L.: Kakas István és a kolozsvári Báthory ház. Tört. Tár. 1897. 606-625 (a házra vonatkozó kolozsvári és bécsi levéltári adatok közlése). SZÁDECZKY L.: A kolozsvári Báthory ház legendája. Erdélyi Múzeum. 1897. 17-32. KELEMEN 1902. 17. MÁRKI 1902. 289. VERESS E.: Kakas István. Bp., 1905. 62, 115. 1. 11. kép (K. Sebestyén József rajza a ház homlokzatáról Veress Ferencnek 1859-ben készült fényképe alapján). GERECZE 1906. 436. CSÁNYI 1913. 9-20. SÁNDOR 1913/II. 56-61, 69-70. FERENCZI Sándor: A kolozsvári Wolphard ház. Pásztortüz. VIII. 1922. 101-102 (meghatározta Wolphard Adorján címerét és ezzel egyben építkezéseit, tisztázta a ház építéstörténetét). NAGY 1926. 10 (Rázsa ház). BALOGH 1934. 144-145. BALOGH 1935. 20, 21, 23 (Kakas építkezésében Diószegi István munkáját feltételezi), 48-58. kép. BALOGH 1940. 544, 545. RADOS 1942. 30, 31. VÁSÁRHELYI 1942. 67, 117, 124, 125. SZABÓ 1946. 32. BALOGH 1953. 48, 51, 45. kép. PASCU 1954. 199, fig. 77. BALOGH 1956. 304, 305, 228. kép. JAKÓ 1957. 366-367. GOLDENBERG 1958. 104-107. BALOGH 1961. 339. 343. SEBESTYÉN 1963. P1. 15, 16, 18, 19, 87-88, 90-92. BALOGH 1964. 242. MURÁDIN 1965. 1439, 1440. Muzeul Cluj 1967. 48-49. PASCU-MARICA 1969. 71-73. BALOGH 1970. 239. 1973. 241, LĂZĂRESCU, G. – STOICESCU, N.: Țările Române și Italia pînă la 1600. București, 1972. 202-203.

A ház tulajdonosaira vonatkozó adatok:

1.) Wolphard Adorjánra: BALOGH 1943. 206-207. V. KOVÁCS S.: Magyar humanisták levelei. Bp., 1971. 488-490.

2.) Wolphard István 1559-1560-ban a wittenbergi egyetemen tanult; 1581-ben főbíró; neve szerepel a Monostori kapubástyától észak felé húzódó várfal 1581-ből való építési emléktábláján (JAKAB II. 1888. 23; JAKAB Okl. II. 1888. 726.). SZAMOSKÖZY (IV. 1880. 13) jeles matematikusnak (peritus mathematicus) neveit. Felesége Baráth Zsófia.

3.) Kakas Istvánra: VERESS Endre: Zalánkeményi Kakas István. Bp., 1905. (ebben részletesen szól Kakas padovai egyetemi éveiről és külföldi utazásairól) – P. Andreas Buzau 1586-i jelentése szerint „Stephanus Kakas iuvenis nunc primum ex Italia rediens” Martinus Literatus centumvir-rel együtt védi a jezsuita kollégiumot (Fontes II. 1913. 180).

4.) Bogner Gelyén Imre (Emericus Bogner filius Chilianus – Szamosközy III. 1877. 91) „a híres, neves, nemzetei, becsületes kolozsvári bíró” 1558-ban született, meghalt 1621 június 24-én 63 éves korában. A kolozsvári bíróságot 14

esztendeig viselte „sok háborúságos időkben, az ki az maga jóvát is nem szánta az szerelmes hazája mellett...” Hivatalának önfeláldozó betöltéséért nagyra becsülték. Temetésén a nagy templomban Bethlen István gubernator is részt vett. (Segesvári Bálint feljegyzései. Erd. Tört. Adatok IV. 1862. 187-188. 204-205. JAKAB II. 1888. 173. 237). 1604-ben Somogyi Ambrus egyik művét neki ajánlotta. Házában szállt meg Bethlen Gábor 1622-ben (Erd. Tört. Adatok. IV. 1862. 191. JAKAB II. 1888. 424).

F ő t é r , Nagy Salathiel háza

1559. ápr. 18. A városi tanács oklevele Nagy Salathiel végrendelezéséről, amikor „ad domum proprie residence dicti Salathielis Nagh in maiori theatro (nagy piac, azaz a Fő térnek a Szent Mihály templomtól délre eső része) fundatam accessissent. Ac in superiori pallacio prenomminatus Salathiel in lecto egritudinis decumbens...” (Jakab Okl. I. 1870. 391). 1521-ben „Salathiel magnus” iuratus civis (Szádeczky L.: Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon. Bp., 1913. II. 32). – 1588-ban az ifj. Salathiel hagyatékában „írott madarakkal, vadakkal” diszitett kárpitot leltároztak (Jakó 1957. 371), feltehetőleg flandriai munkát.

Monostor utca 3. sz. „N I” monogramos magyar ötvös háza (a XIX. században Naláczy ház)

- 120 Maradványai: a j t ó 1586-ból magyar felirattal (II/47. kép); ajtóparkány.
118 a cimerpajzsban kehely, azaz ötvösjelvény és „N I” kezdőbetűk (II/46. kép).
Valamennyi a Muzeumban.

A XVI. század második feléből két „N I” kezdőbetűs magyar ötvös ismeretes. Az egyik Ioannes Nagibaniai, aki 1583-ban jutott magisténégre (JAKAB II. 1888. 313), valószínűleg annak a Bányai Ötvös Jánosnak a fia volt, akinek 1574-ből való sarköve a várfalból került elő (l. a sarkövek jegyzékében – V. Közl.). A másik Ioannes Nireo, aki 1580-ban lett magister (JAKAB II. 1888. 313). 1585-ben pedig a város kupákat vásárolt Nyreo Jánostól (Kvár szkve III/XXII. 57.). Valószínűleg kisfia sarköve „Nyirő János fia Istók” emlékköve 1585-ből, amely éppen a Széna utca és a Monostor kapu között, a várfal belső oldaláról került elő (l. a sarkövek jegyzékében – V. Közl.), tehát a Monostori utcai háztól nem messze. 1630-ban kelt Nyirő Ötvös János hagyatéki leltára, amely többek között két képet, kis című aranyas ládát, szarvas agancsból való gyertyatartót sorol fel (JAKÓ 1957. 375, 378, 388).

Irodalom: BALOGH 1934. 145, 139 képpel. 1935. 22. 44. kép. 1940. 545, 539 képpel. GEREVICH 1940. XXXVI. tábla (BALOGH Jolán felvétele). BIRÓ 1941. 33. BALOGH 1942/I. 105. RADOS 1942. 23/2. GOLDENBERG 1958. 108.

Monostor utca déli során ház (13. sz. ?)

- E ház pincéjében a bejárat felett triglyphekkel tagolt parkány volt befalazva, amelyet az 1930-as években láttam és fényképeztem, 1962-ben azonban már nem találtam meg. Debreczeni jegyzéke sem jelzi. Nyilván elpusztult. Triglyphes tagolása, rozettás disze hasonló volt az E B monogramos ajtóparkányhoz
172 (Muzeum – II/83. kép).

Monostor utca, Kőműves Lőrincz háza

Kőműves Dabó Lőrinczet (1584-1598) 1588-ban Monostor utcainak nevezik.

Külmonostor utca 5. sz. (egykori jezsuita rendház)

Ajtókeret szemöldökkő a XVI. századból, említi DEBRECZENI (1957. 230).

Hid utca, Bernardus pictor háza (tévesen un. Zápolya-ház)

87 Ajtóparkány 1512-ből, „Bernardus pictor” nevével (II/29. kép). Jelenleg a Muzeumban. Mivel felirata Zápolya János erdélyi vajdát említi, tévesen arra következtettek, hogy a ház Zápolya-ház volt.

Irodalom: Századok. 1868. 580. JAKAB Rajzok. I. 1870. VIII. tábla. JAKAB II. 1888. 83. BALOGH 1943. 62, 85, 174, 257, 359, 378, 63. kép. ENTZ 1957. 253. GOLDENBERG 1958. 107. SEBESTYÉN 1963. 87. MURÁDIN 1965. 1438. Muzeul Cluj. 1967. 48. PASCU-MARICA 1969. 70., 66. kép.

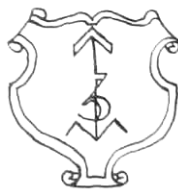
Hid utca, Pulacher ház

1632 dec. 26. Segesvári Bálint feljegyzése: Pulacher István bíróról: „kinek az atyja Hid utcában lakott az napkelet (felől) való szeren negyed házban az felső szegeleten alól.” (Erd. Tört. Adatok IV. 1862. 204-205) – Pulacher István királybíró neve szerepel a Szamoshid 1580-ból való építési emléktábláján. Simon Fischer, a kvári schola lectora 1599-ben neki ajánlotta dialektikai munkáját (Régi Magyarországi Nyomtatványok. I. Bp., 1971. 859. sz.).

Hid utca 15. sz. (a XIX. században Dunki-ház)

Ablak-keret hármassal, fogsoros parkánnyal, a cimerpajzsban szabójelvényel, azaz ollóval, befalazva a ház tűzfalába. Felirata: ENDRES HERTELL ANNO DOMINI 1598. Rajza Pákei Lajostól (BALOGH 1944. 20. 29. kép, baloldalt fent).

Ablak-keret egyszerű tagolással, fogsoros parkánnyal, a cimerpajzsban monogrammal (hasonló a Magyar utca 4. sz. ház kapuja felett lévő cimerpajzs mo-

nogramjához). Felirata SEMPER AD MEMENTO. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 29. kép (a lap jobb felső szélén).

Irodalom: BALOGH 1944. 12.

Hid utca 22. sz. (a XIX. században 292. sz.)

105 Kapuzata 1584-ből (II/41. kép). Félköríves nyílása két sima félpilléren nyugszik, ivetén a kulcskő akanthuszlevéllel díszített, ezt az építészeti szerke-

- zetet kétoldalt egy-egy kannelurás pilaszter keretezi, melyeket széles párkány zár le. A párkány alsó keretén közepén cimerpajzsban H B R monogram, felette a frizen felirat, megosztva a középre helyezett rozettával, legfelül fogsorral díszített párkánylezárás. A kapu párkánya befalazva a Pákei villában a veranda ajtajába, az ívezet kulcsköve ugyanitt a villában külön befalazva, az egyik pilaszter töredéke ugyanitt a kertben (IV/45. kép). – A kapuzat rajza eredeti állapotában Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 26 – ugyanezen a lapon részletrajzok a cimerpajzsról és a kulcskőről. – és II/41. kép.
- 104 Ajtó 1586-ból, triglyphes párkánnyal, a cimerpajzsban B H R monogrammal, a frizen felirat (II/55. és IV/47. 48. kép). Az ajtó befalazva a Pákei villába. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 25. kép – II/55. kép.
- 105 Ajtó 1585-ből, ajtó 1586-ból B H R monogrammal, ajtó H B monogrammal (II/42-44. és IV/32-35. kép). Mind a három a Pákei villa verandájába (vestibulumába) volt befalazva, 1936-ban mindegyiket átszállították a Muzeumba.
- 108, 125 Ablak 1584-ből, keretelő pilasztereinek fejezetén egy-egy dombormű: geniuszok lefelé fordított fáklyával (IV/44. kép). Befalazva a Pákei villába.
- 104, 106-107, 109-111 Ablak háromszögű oromzattal, valószínűleg a XVII. századból. Befalazva a Pákei villába.
- 107 Kettős keresztosztású ablak párkányának töredékei B H R monogrammal. Felirata: IVS HENCZEL (cimerpajzs) WLINVS. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 27. kép. (Rajzán az IVS szómaradvány téves kiegészítése BASILIVS-ra.) Ez a párkány több darabban külön-külön befalazva a Pákei villába. A darabok a következők: friz-töredék a fenti felirattal; kannelurás keretelő gyámkő; cimerpajzs monogrammal (IV/43. kép).
- 106 Boltozattartó gyámkő kannelurás tagolással. Ez a darab elkallódott. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH. 1944. 28. kép.
- Kannelurás tagolású gyámkövek az olasz késő renaissance építészetben fordulnak elő; megtaláljuk a firenzei Biblioteca Laurenziana egyik fülkéjén is (The Art Bulletin. XVI. 1934. 140). Olasz közvetítéssel került Erdélybe. Kolozsvárra (Fő tér 5. számú háznak és Fő tér 32 [31] számú Wolphard-Kakas háznak a gyámkövei). Erdély-szerre igen elterjedt, gyakori a XVII. században is.
- A faragványokon háromféle tulajdonos monogram fordul elő. Az egyik változat H B R összefonásából áll (kapu 1584-ből). A másik változat ennek a fordítottja,

- 106 ugyanis B H R betűkből van összeállítva (1586-os ajtó a Pákei villában, 1586-os ajtó a Muzeumban, cimerpajzs a kettős keresztosztású ablak párkányától a Pákei villában – IV/43. kép). A harmadik változat csupán H B betűkből áll (ajtó a Muze-

umban), ez a monogram azonos Hensler Benedek ötvösmesternek egyik munkáján egy ezüst paténán látható monogramjával (unit. egyház). Egy 1619-ből való szer-

ződés valóban említi is Hensler, másképp Eötvös Benedeknek a Hid utca nyugati során, az Óvár falához épült házát (JAKAB II. 1888. 529). Kérdés azonban, hogy 1584-1586-ban ő építkezett-e, vagyis, hogy a monogramok első és második változata őt jelöli-e, avagy más személyeket. Az 1586-ban építkező valószínűleg azonos az ablakpárkány feliratában szereplő Henczel nevű személlyel. Kérdés az is, hogy ez a Henczel nevű polgár a Hensler családba tartozott-e.

A faragványokról részletesebb adatok részben a Pákei villa, részben a Múzeum anyagának az ismertetésében (lásd a 271-274. lapon).

Megjegyzendő még, hogy a Hid utca 261 számú ház a Pákei család tulajdonában volt. Pákei Lajos közvetlenül értesülhetett a 292. számú ház bontásáról és így kerülhettek azután a lebontott ház faragványai a Pákei villába még 1906 előtt.

Irodalom: THALY K.: Régi ház és harang feliratok. Századok. 1869. 269. BALOGH 1934. 145. RADOS 1942. 24. BALOGH 1944. 12. 25-28. kép. GOLDENBERG 1958. 108, 7. jegyzet; SEBESTYÉN 1963. 25, 26, 30. H. TAKÁCS 1970. 111. kép (tévesen mint a volt Pákei-ház ajtaja említve).

Magyar utca 1. sz. (ev. püspökség)

Keret-töredék egyszerű renaissance tagolással, befalazva a kapualjba. Mérete 74 x 26 cm.

Félköríves kapu gótikus profillal.

Magyar utca, északi sora, régi házak.

166 Ezeket a házakat az új unitárius kollégium építéskor lebontották. Alaprajzukat felmérte Pákei Lajos 1896-ban (Balogh 1944. 24. kép) – IV/31. kép). Ezekből a házakból a következő töredékek, illetve maradványok kerültek elő.

171 Háromszatu ablak szemöldökköve fogsoros disszel, szabőjelvény-nyel. XVI. század második fele (Múzeum). – II/84. kép (téves felirattal mint ajtóparány).

Háromszatu ablak szemöldökköve fogsoros disszel, S S monogrammal. 1599 (Múzeum).

- Ajtó fogsoros párkánnyal. XVI. század vége (Muzeum).
- 167 Ajtó 1595-ből, Petrus Daumen nevével és monogramjával (II/80. kép).
Mérete: 187 x 107 x 17; belvilág 168 x 76; pilaszterszélesség 15. Felirata:
15 DAS HAVS STECH IN GOTTES GEVALDT 95
PETRVS DAVMEN
- A friz közepén címerpajzs, mezejében P D betűk, és mészárosjelvényként balra forduló ökör. Az ajtó jelenleg befalazva az Unit. Kollégium egyik udvari helyiségében. Az ajtó rajza Pákei Lajostól (II/80. kép), Sebestyén Györgytől.
- Petrus Daumen egykori háza – Kelemen Lajos közlése szerint – az unit. templom tözsomszédságában állott, vagyis annak a keleti oldalán; félköríves, kőbéléses kapuja ét boltozatot kapualja volt, két ablaka nyílt az utcára. Pákei Lajos alaprajzán (IV/34. kép) a bal szélső épület. Távlati képe látható Veress Ferenc felvételén (BALOGH 1935. 123. kép).
- Irodalom: K. L.: Lebontott régi házak. Erdély. 1899. 85-86. GERECZE 1906. 437.
- P47 BALOGH 1935. 22. BALOGH 1944. 11-12. SEBESTYÉN 1963. Pl. 30.

Magyar utca 4. sz.

- P48 A kapu felett befalazva címerpajzs S betűs monogrammal. A pajzs formája alapján a XVI század második negyedéből származhatik.

Magyar utca 32. sz.

- 93-94 Ajtó 1559-ből, a címerpajzsban G B monogrammal (II/32, 33. kép).
Jelenleg pincelejárt. Mérete: 266 x 165 x 21 cm; belvilág 175 x 113 cm, keret-

szélesség 25 cm. A koronázó attika mezejének alsó sávjában felirat, felső széle-
sebb sávja üres, talán dombormű diszithette.

Évszáma az Ivhajlás jobb és bal felén: 15 59.

Felirata: AVDI VIDE TACE SIVIS VIVERE PACE

A felirat eredete: Lucianus (Lukianos) görög mondásának latin változata (Adagia
1670. 677. MARGALITS 1895. 57. WALTHER II/1. 1963. Nr. 1720).

Irodalom: BALOGH 1934. 145, 138. képpel. 1935. 21. 42 kép. 1940. 145.
RADOS 1942. 25. GOLDENBERG 1958. 107 (feltételezése szerint itt volt a Szent
Erzsébet ispotály és ennek maradványa az 1559-es ajtó). SEBESTYÉN 1963. Tl.
P49 28. MURÁDIN 1965. 1440. H. TAKÁCS 1970. 110. kép (Sebestyén György rajza).

Magyar kapu melletti ház

Ajtó kannelurás pilaszterekkel, frizén két rozetta között Ures cimerpajzs. Ezt
a faragványt a ház lebontása után Nagy Lajos Hosszu-Szappan utcai háza tűzfalába
falazták be. Ugyanezen a helyen 1962-ben is megvolt. Rajza Pákei Lajostól
168 (II/81. kép).

Közép utca 32. sz. (régi számozás szerint 33.)
95 Kapuzata (II/34. kép) félköríves nyilással, kulcskővén cimerpajzs, benne
K betű és sérült kőfaragó-jel, az ívet felett jobb és baloldalt egy-egy medail-

lon arckép. A félköríves nyilást kétoldalt egy-egy, korinthusi fejezetű féloszlop
keretezi, amelyeket fogsoros párkány zár le. A párkány frizén felirat:
PSALMO 18 HATALMASSAGNAK WRA BODOG EMB.....
BENNED BIZIK HIERO IX. ATKOO [az O betűkben TT] EMBER AKI EMBER....
A felirat szövege csak Pákei Lajos rajzáról ismeretes, szövegmásolata azonban
hiányos, sőt tévedések is csuszta bele – feltehetőleg a párkányfriz rongáltsága
miatt. Az idézetek ezért pontatlanok. Ugyanis a Károli Gáspár-féle fordításban
a 18. zsoltárban ilyen ige nem található, de hasonló szövegű igék vannak a követ-
kező zsoltárokbán: 2. 12; 34. 9; 40. 5; 84. 13. stb. A második sorban a hivatkozás
szintén téves, Jeremiás (Hieronymus) könyvének 9. fejezetében ilyen ige nincs,
ez valójában Jeremiás 17. 5. igéje („átkozott az a férfi, aki emberben bizik”).
A kaput 1928-ban bontották le, töredékei sokáig a ház udvarán feküdtek. A kapu
rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 22. kép.

Irodalom: KELEMEN 1902. 30. MÁRKI 1902. 289. 16. sz. GERECZE 1906. 437.
kl. [KELEMEN Lajos]: Elpusztult kolozsvári faragott köemlékek. Művészeti Szalon.
1928. 10. sz. 13. BALOGH 1934. 145. 1935. 22, 43. kép. 1944. 11. 22. kép.
P51 GOLDENBERG 1958. 108.

Közép utca. Eötvös Ágoston Gergely kőháza

1572-ben a reformátusok ebben a házban istentiszteletet tartottak. Ennek em-
lékére feliratos táblát illesztettek a ház falába. Szövege:
Hic locus est, Lucas hic pator in urbe Marothi
Eloquio docuit mystica verba Dei.

Haec fuit ipsa domus, domus haec cunabula quondam
 Prima Reformatae Religionis erat.
 Parvus hic populus, primum grex parvus, in unum
 Convenit, populi concio parva fuit.
 Donec in immensum nascens Ecclesia Coetum,
 Ter Sancti crevit Numinis auspicio.

Georgius Agoston Eotves

Possessor harum aedium haereditarius
 Monumentum hoc marmoreum memoriae
 ergo locavit.

Létavay közlése szerint az utolsó szó nem „locavit”, hanem „curavit”. Ugyanő írja 1818-ban, hogy az emlékkövet néhány évvel ezelőtt a Reformátusok Könyvtárába vitték.

Irodalom: Descriptio 1734; LÉTAVAY 1818. 139. 1. 29. sz. VASS J.: Emléklapok Kvár előkorából. Kvár 1865. 33-34. JAKAB II. 1888. 503.

Király utca, Kömyves András háza

Kömyves Andrást 1589-ben „Király utcabeli Keomies Andrásnak” nevezik.

- P17, 18, Farkas utca, kőfaragó mesterek házai
 P21, 24 Georgius Wywary – Georgius lapicida (1525-1530);
 Keomyes Ambrusné (1555-1588);
 Keomyes Máthe (1555);
 Benedictus Valazwthy – Benedictus lapicida (1530-1556);
 Keomyes Gergel (1554-1570);
 Seres János (1571-1579).

Megjegyzendő, hogy a kőművesek (kőfaragók) bástyája a Farkas utca déli ház-sora mögött végighuzódó városfalnak mintegy a közepén volt, a Bethlen bástyától a harmadik (SZABÓ 1946. 71. térképén [32-33] a 39. sz.).

Széna utca, Viczei Máté ötvösmester háza

Viczei Máté 1580-ban lett magister (JAKAB II. 1888. 313.), 1623-ban balt meg. Háza a Széna utca sarkán állott. Itt szállt meg Bethlen Gábor 1615-ben (HEREPEI 1971. 43). Házát 1627-ben 3200 forintra becsülték, hagyatékában 20 festményt és „kilenc remek gypszbeol eonteot tablat”, azaz stukkó domborművet leltároztak (JAKÓ 1957. 368. 374-375).

Széna utca, Seres János ötvösmester háza

1633. Segesvári Bálint feljegyzése: mikor a nagy templom tornyát villámütés érte és a toronygomb lezuhanva kettévált, „forrasztotta Seres János Szén utcában öszve.” (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 207). Seres Jánost 1640-ben és 1651-ben ötvösmesternek nevezik (SZÁDECZKY L.: Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon. Bp., 1913. 141; JAKAB Okl. II. 1888. 221). Bethlen Gábor nagyra becsülte munkásságát. Ezt bizonyítja a fejedelemnek 1619. aug. 21-én Gyfahérvárt kelt levele a kolozsvári tanácshoz: „Seres Eötvös Jánosra byztwk es adtwk mi igien zorgos draga aranj ezust mjjvunkett, hogij el kezijtene...” (Kvár, Áll. Ltár. Fasc. III/243. – O. L. Filmtár. 11543. sz. doboz).

Seres János kétségtelenül a Szécsi Seres családból származott. Talán azonos az a Seres Jánossal, aki 1624 októberében a nagy templom toronyórájának a tábláját festette (JAKAB II. 1888. 378).

Széna utca 6. sz.

Ajtószemöldök-kő. 1539 (befalazva a pincelejáróba). Méretei: 32 x 155 cm. belvilág szélessége 105 cm. Felirata (feloldva a ligatúrák betűket): FORNIX CELLARII FACTA ANNO 1539. A betűtípusok átmeneti jellegűek. Rajza Pákei Lajostól (BALOGH 1944. 29. kép).

Irodalom: BALOGH 1943. 101, 261, 154. kép. BALOGH 1944. 12. DEBRECZENI 1957. 229.

Ajtópárkány 1561-ből. Elpusztult (Debreczeni nem említi).

46-51 Óvár, Mátyás-ház (II/5, 6. és IV/36-39. kép)

Helye a Szentlélek és a Torony utca találkozásánál kiszélesedő kis tér déli során a Klostrom utca sarkán, szemben az Óvár déli bejáratával (egykori kapujával), a későbbi Mátyás király utcával. Tehát igen hangsúlyos központi helyen áll.

Történeti adatok:

1467. szept. 29. Kvár. Mátyás király, mivel „Regiam decet Majestatem domum et locum nativitatis suae” kiváltságokkal felruházni, továbbá tekintetbe véve híveinek kérését Stephanus Kolb-nak az érdekében és az ő apósának Jacobus Mehffinek hűséges szolgálatait, „quendam fundum Curiae, seu domum ipsius lapideam in veteri Castro Colosuar ex opposito nouae civitatis sitam et habitam, cui ab orientali quaedam platea per quam iter ad Claustrum Beatae Mariae virginis in eodem veteri Castro habitum, ab occidentali vero domus Anthonii Veres contigue vicinari dicuntur”, azaz ezt a házat minden hozzátartozandóságával együtt (vineis, agris, pratis, terris arabilibus) minden adó alól felmenti, amelyeket Stephanus Kolb és felesége Méhffi Orsolya, valamint testvére Méhffi Erzsébet (mindketten Méhffi Jakab leányai) fizetni kötelesek voltak.

1648. dec. 23. A kolozsmonostori konvent ezt az oklevelet, melynek eredeti pecsétes hártypéldányát Petrus Huszár senior Caspar Kovács főbíró megbízásából bemutatta, átírja.

1649. dec. 12. II. Rákóczi György, a fenti oklevelet átírja és Kovács Gáspár szenátor házáat, azaz „domum natalem quippe nunquam intermoriturae memoriae Principis et Regis Hungariae Matthiae bono jure possideret, et aequitate et veneratione tanti regis moti” minden adó alól felmenti (JAKAB Okl. II. 1888. 320-322).

1575. Heltai Gáspár feljegyzése: „Kolozsvárban lőtt a felséges Mátyás király az Óvárban egy régi házban, mely a déli kapunak szintén ellenében vagyon” (Heltai Krónikája. I. III. r. sz). Heltai korában a ház ajtaján és ablaka vastábláján ott volt a Hunyadi család cimere: a holló.

1749. Franciscus Fasching: „... In minori foro stat alterum Templum coenobio in ruinam vergente, quod Mathias I. Hungariae rex cujus gentilitia quoque domus non procul visitur, Ordini Praedicatorum Construi fecerat” (FASCHING, F.: Nova Dacia. Claudiopoli, 1743. 81).

1746 január. Tanuk kihallgatása „az Óvárban Mátyás király nevezete alatt lévő kőháznak proprietassa” felől (JAKAB Okl. I. 1870. 410-413).

1769. A bázac kórházzá alakítják (JAKAB II. 130-131; DEBRECZENI 1957. 234).

Rajzok a Mátyás házról Pákei Lajostól: földszinti alaprajza, emeleti alaprajza több példányban, ezek közül az egyik földszinti alaprajz a boltozatokat is jelzi; keresztmetszete és hosszmetzete egy lapon. Régi felvételek: Veress Ferenc fényképe; fametszet Kővári László könyvében (KŐVÁRI 1866, 303); „Az öreg emeletes ház, mint képünk is mutatja, még mind régi felosztását bírja, jelenleg Kvár város tulajdona”; Osztrák Magyar Monarchia írásban és képben, XX. (Magyarország VII.) 1901. 153., NAGY 1926. 29 (Tóth István rajza).

A házat a XX. század elején restaurálták, akkor kapta ujonnan az emeleti hármass osztatú ablakokat, valamint a teljesen hamis pilaszteres tagolást: ezeket 1941-1944 között eltávolították.

A kapuja csucsíves keretelésű, a kapu alja boltozatos, valószínűleg XVIII. századi. Első emeletén a délkeleti nagy szobában kicsiny csucsíves falifülke (52 x 37). Ugyanitt négyszögletes pilléren nyugvó kettős árkád, ívei félkörívesek és szélesek: ezt a kettős árkádot 1941-1944 között bontották ki, utóbb azonban befalazták; a pillér méretei: 118 x 76 x 27; az ivhajlás belvilága 274 x 365. As 1930-as években az egyik emeleti helyiségben látható volt még egy ajtó egyszerű renaissance kereteléssel fogsoros párkánnyal 1578-ból, a cimerpajzsban kőfaragó jegy vagy házjegy. Rajza Pákei Lajostól (Kvár, Unit. Levéltár).

Irodalom: KŐVÁRI 1866. 302-303. Visszapillantás a M. Tört. Társ. Kvárt tartott vidéki nagygyűlésére. Arch. Ért. I. 1869. 30 (a ház jelentősége). JAKAB Rajzok. I. 1870. XXXII. tábla. JAKAB II. 1888. 706-707. Erdélyi Múzeum. 1899. 396. SZÁDECZKY L.: Mátyás király születési háza. Erd. Muz. 1901. 373-378. Osztrák Magyar Monarchia írásban és Képekben. XX. (Magyarország. VII) Bp., 1901. 153. MÁRKI 1902. 289. SZÁDECZKY L. Mátyás király szülőháza. – Mátyás király Emlékkönyv. Szerk. Márki S. Bp., 1902. 302-307 (a ház Mátyás születésekor a magyar Méhfi Jakab tulajdonában volt, őtöle örökölték lányai és veje Kolb István). GERECZE 1906. 435 (régebbi irodalom). BALOGH 1935. 18., 31. kép. VÁSÁRHELYI 1942. 141 képpel. DEBRECZENI 1957. 227. 234. SEBESTYÉN 1963. 87. 1. 17 Jegyzet. PASCU-MARICA 1969. 44. kép.

Óvár, Karolina tér északi sora, un. Basta-ház vagy un. Mikes ház (valójában a Mikes ház keleti szomszédja)

53 A házat 1902-ben lebontották. Homlokzatáról régi fénykép a kolozsvári Múzeum gyűjteményében, valószínűleg 1902-ből (II/9. kép). Homlokzatáról Cserna Károly rajza 1891-ből. Továbbá rajzok Pákei Lajostól dr. Korács István felmérése (1902)
92 alapján: a ház földszinti és emeleti alaprajza (BALOGH 1944. 23. kép – IV/42.

- 88, 91 kép). Maradványai: két kettős keresztoszta su ablak, fogsoros párkány-
nyal (a kaputól jobbra eső földszinti ablakok) – II/30. és IV/41. kép; ajtó
egyszerűen profilált kerettel fogsoros párkánnyal, ajtó 1553-ból, H monogrammal
89, 90 (II/31. és IV/40. kép). Valamennyi faragvány a Muzeumban.
Irodalom: SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 127 (Cserna K.
rajza). MÁRKI 1902. 288. POSTA 1903. 28. sz. CSÁNYI 1913. 15, 26, 7. kép.
BALOGH 1934. 144. RADOS 1942. 19/2. kép. BALOGH 1944. 11. GOLDENBERG
1958. 107. SEBESTYÉN 1963. P1. 19, 20.

Óvár, Heltai Gáspár háza (nyomda műhely)

Ifjabb Heltai Gáspár nyomtatványai (1592, 1596) jelzés: „Helthay Gáspár
házánál az Óvárban” (Régi Magyar Könyvtár. I. Bp., 1879. 257, 283. sz., Régi
Magyarországi Nyomtatványok. I. Bp., 1971. 686, 779. sz.),

1603. Az adószedők számadáskönyve szerint a „Domus Heltana Typographica”
a „Vetus Castrum”-ban, „Intra Moenia” állott.

Herepei János így jelöli meg a helyét: „az Óvárba vezető utcácskának keleti
során a hajdani várfal szomszédságában állott.”

- P53 Irodalom: HERPEI 1971. 457, 466 (fenti adatok).

Óvár, Bernardus Jacobinus orvos háza

XVI. század végi, XVII. század eleji adójegyzékek szerint Bernardus Jacobinus
orvosnak a háza az Óvárban volt. Szász patricius családból származott. 1587-ben
a lengyel királyválasztásra küldött követség egyik tagja volt. 1602-ben halt meg.
Kata leányának magyar nyelvű sírfelirata „Bernard doctor”-nak nevezi. Fia Jaco-
binus János humanista notárius, utóbb fejedelmi titkát, majd kancellár.

Irodalom: HERPEI 1971. 311-312. (fenti adatok).

Majális utca 29. [37.] sz., egykori Pákei villa

Lebontott kolozsvári házak maradványai, amelyeket Pákei Lajos építész gyűjtött
össze és falaztatott be villájába. Ezek a következők:

1.) A b l a k 1581-ből, egykor keresztoszta ssal, párkányán Wolphard István
cimere (IV/17. kép). Mint a villa egyik ablaka magasan befalazva és két oldalt,
alól megtoldva. Felirata: NIHIL VERITATE FIRMIVS 1581. Mesterjegye:

Lelőhelye: Wolphard István Fő téri 32 (31) sz. háza. Rajza eredeti állapotában
Pákei Lajostól (IV/17. kép).

Irodalom: SÁNDOR 1913/II. 58, 59.

2.) B o l t o z a t z á r ó - k ő m a s z k k a l (szakállas fej levéldiszes körbe foglalva).

Egykor befalazva a földszinti nagyterem mennyezetébe, utóbb elkallódott. Lelő-
helye: Kakas István Fő téri 32 (31) számú háza. Rajza Pákei Lajostól.

3.) Cimerpajzs E B monogrammal (befalazva) – IV/50. kép. Lelőhelye: Fő tér keleti sora, a Bogner-Gelyén ház.

81, 84 4.) A j t ó rozettasoros keretteléssel 1574-ből (befalazva az előszobában) – II/27. és IV/9. kép. Felirata:

MVNDVS TRANSIT ET CONCVPISCENTIA EIVS
OVI AVTEM FACIT VOLVNTATEM DEI MANET
IN AETERNVM I IOAN II

(János apostol első levele 2. 17)

A cimerpajzsban M monogram és felirat: PETRVS MINCH 1574.

Mesterjegye:

84 Lelőhelye Fő tér 19. sz. ház. Rajza Pákei Lajostól Balogh 1944. 16. kép. valamint jelen közleményben: IV/9. kép.

Az ajtó keret-disze – rozettasor levélkapcsolással – a firenzei mestereknek, főként Benedetto da Majanónak a formakincséből ered. Mátyás korától kezdve gyakori a hazai renaissance emlékeken (Buda, Visegrád, Veszprém, Pécs stb.); Erdélyben először Győrmonostoron fordul elő, a papi ülőfülkén (1536). Utolsó megnyilvánulása a keresdi kastély ablaka 1598-ból (BALOGH J.: A művészet Mátyás király udvarában. Bp., 1966. 128, 218-219).

82 5.) B a l u s t e r - o s z l o p leveles disszel (IV/46. kép). Méretei: 50 cm magas (a középgyűrűről a fejezetéig), 21 cm széles fenn. Lelőhelye: Fő tér 20. sz. ház.

105 6.) K a p u z a t maradványai 1584-ből (II/41. kép). A párkány (cimerpajzsban H B R monogrammal) befalazva a veranda bejárata felett (kb. 363 cm hosszú); az

- 115 egyik kannelurás pilasztere, fejezetén két rozettával (82 x 42 x 29 cm) a kertben (IV/45. kép), párkányának kiugró sarka, mezejében széles leveles rozettával (42 x 27. 5 cm) a kertben; ivezetének voluta-alaku levéldiszes záróköve (23 x 50 cm) külön befalazva.

Felirata:

FORTVNA • VITREA • CVM • (rozetta) • SPLENDET • FRANGITVR
HODIE MIHI CRAS • TIBI • DI • IW • X • 1584

(Az első szállóige idézve: MARGALITS 1895. 208; HENKEL-SCHÖNE 1967. 531; WALTHER II/2. 1964. Nr. 9878. A második szállóige idézve: MARGALITS 230, HENKEL-SCHÖNE 998; WALTHER II/2. 1964. Nr. 11085a).

Lelőhelye: Hid utca 22. sz. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 26. kép.

A rozettadiszes pilaszterfej antik eredetű motívum, előfordult a római Basilica Emilian (G. B. da Sangallo rajza – Huelsen, Chr.: Il libro di G. da Sangallo, Codice Vaticano Barberiniano. Lipsia, 1910. Tav. F.). Antik hatásra gyakori motívum az olasz renaissance építészetben (Róma, Palazzo Lante-Medici. – FROMMEL, Ch. L.: Der römische Palastbau der Hochrenaissance. Tübingen, 1973. Bd. 3. Taf. XIX/d. e.).

- 108, 113-114 7.) A j t ó 1586-ból (II/55 és IV/47, 48. kép), befalazva mint kertre nyíló ajtó. Mérete: 280 x 170; belvilág 222 x 106. Felirata:

DVM • RECTE (cimerpajzs) WIWAS • NE
CVRA • VERBA MALORVM
A D 1 5 8 6

(MARGALITS 1895. 438. WALTHER II/1. 1969. Nr. 6684. b.). A cimerpajzsban BHR monogram. Lelőhelye Hid utca 22. sz. Rajza Pákei Lajostól (BALOGH

1944. 25. kép). SEBESTYÉNTől (1963. Pl. 22).

- 117 8.) Kettős keresztosztású ablak felső része a fogsoros párkány maradványával, cimerpajzsban B H R betűk. Egyes részel külön-külön befalazva: egy voluta-alaku kannelurás keretgyámkő, a cimerpajzs (31. 5 x 21. 3) – IV/43. kép; a feliratos párkány (34 x 73), közepén, a cimerpajzs helyén önkényesen kiegészítve. Felirata: „...IVS HENCZEL WLINVS”. Lelőhelye Hid utca 22. sz. Rajza Pákei Lajostól: Balogh 1944. 27. kép. (Pákei rajzán a felirat kiegészítése BASILIVS-ra téves és önkényes.)
- 116 9.) A b l a k 1 5 8 4 - b ő l (IV/44. kép). Párkánya triglyphes tagolású, pilasztereit domborművek koronázzák: geniuszok lefelé fordított fáklyával (befalazva).

Mérete: 262 x 214 cm. Felirata:

MEMENTO MORI A D • 1 • 5 • 8 4

(WALTHER II/2. 1964. Nr. 14632a.) Utólagos bekarcolás MATEFI DANIEL ANNO 1765. Lelőhelye: Hid utca 22. sz. Rajza Pákei Lajostól. SEBESTYÉNTől (1963. Pl. 25).

A fáklás génuszok motivumát az olasz renaissance szobrászok az antik művészetből vették át, és többször alkalmazták. Előfordul Lorenzo Colonna római sir-emlékén (SS. Apostoli – GRISEBACH. A.: Römische Porträtbusten der Gegenreformation. S. 44. Nr. 5), mely tipológiailag mintegy távoli előzménye a kolozsvári dombot műveknek.

10.) A b l a k háromszögű lezárással (befalazva). Valószínűleg XVII. századi. Rajza Pákei Lajostól, SEBESTY ÉNTől (1963. Pl. 30).

11.) P á r k á n y f r i z német felirattal:

„1 GOTTES SEGE [N] HAS..... ES GELEGEN SSNR 5 ..”

Futólagos vázlata Pákei egyik rajzlapján, de nem Pákei kezétől, ezzel a megjegyzéssel: „kertben levő (most lépcső) felirása.” Elkallódott.

A Muzeumba kerültek 1936-ban a következő darabok: Wolphard-cimeres párkány a Fő téri Wolphard házból, bárom ajtó (1585-ből, 1586-ból, és a H B monogramos) a Hid utca 22. sz. házból.

A jelenleg ott lévő maradványok lelőhelyek szerint így oszlanak meg: 1, 2 a Fő téri Wolphard házból; 3. sz. a Fő téri Bogner házból; 4. sz. a Fő téri 19. sz. házból; 5. sz. Fő téri 20.sz. házból; 6, 7, 8, 9, 10. sz. a Hid utca 22. számú házból.

Irodalom (általában a villában lévő faragványokra): MÁRKI 1902. 289. GERECZE 1906. 437. LECHNER 1913. 3. BALOGH 1935. 22. BALOGH 1944. 9-13. DEBRECZENI 1957.230.

*

Debreczeni (1957. 230) említ még XVI. századi ajtókeretmaradványokat a következő helyeken: Közép utca 13 és 27; Hid-utca 2. Továbbá XVI. századi boltzatokat a következő házakban: Fő tér 13 és 14; Közép utca 5, 13, 17, 27, 31; Magyar utca 16; Hid utca 27 (régis szám 22); Puskin utca 2; Béke utca 3.

*

H á z a k h e l y m e g j e l ö l é s n é l k ü l (a történeti források feljegyzései)

I r a t o s h á z 1553-ban. Tinódi Sebestyén: „Loen en nec írása az io Kolosuarba, Tinódi Sebestyén egy iratas házban, Lelte Cronicaiaát ot nyomtatássába, Kis karczon koezbe irta oetuen haromba.” (Históriás Enec János Királnac testamentomáról. – Heltai G.: Cancionale. Kolozsvár, 1574. Lij.)

H o s p i c i u m r e g i u m . 1561-ben itt istállót építenek. 1565-ben elhatározzák, hogy itt a király jövetele előtt „hypocaustun” építtessék meg (JAKAB II. 1888. 185).

A f e j e d e l e m s z á l l á s a (h o s p i c i u m) . Említik 1573-ban a városi számadások (JAKAB II. 1888. 221). Valószínűleg azonos Kakas András Fő téri házával.

B á t h o r y B o l d i z s á r h á z a . 1592. febr. 5. Kvár szkve: „Báthory Boldisár maga házához száll”, amikor menyegzőjére ment Gyaluba (V/XV, 128). Elfogatása után (1594. aug. 29) a fejedelem Báthory Boldisár szállását (hospitium) lepecsételtette (BETHLEN FARKAS III. 468).

Bornemisza Gergely háza. 1593. szept. 10. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond megerősíti a gyfehérvári országgyűlés határozatait. „Helye az repositumnak Kolosvar legyen az Bornemisza Gergely házánál, kiről méltó conuentiot tegyenek az conservatorok, az biró penig az tanáccsal egyetemben szorgalmatos gondot viseljen annak őrzésére.” (Erd. Orsz. Eml. III. 1874. 424-425). – Bornemisza Gergelyt 1563-ban vették fel az ötvösmesterek sorába (JAKAB II. 1888. 313). Utóbb kereskedéssel is foglalkozott (GOLDENBERG 1958. 272).

Seres István ötvösmester háza. 1594. aug. 29-én Szamosközy feljegyzése szerint a törökparti főurak közül néhányat „Seres vagy Szécsi István házánál” vontak kinpadra (IV. 1880. 46). Ugyancsak Szamosközy jegyezte fel, hogy 1598-ban: „Missi postea statim die Stephanus Seres, patria Zechi dictus, vir praetoria et Johannes Longus, perspectae virtutis et prudentiae cives” (II. 1876. 118). Szamosközy feljegyzése tisztázza a Szécsi Seres család származását és névhasználatát. Setes házáról Bethlen Farkas is irt ugyancsak az 1594-es események alkalmából (III. 470). 1613. októberében és valószínűleg november 19-én is Bethlen Gábor itt szállt meg (Erd. Tört. Adatok. IV. 1862. 182.); 1630-ban a császár követe, Sennyei Sándor (ugyanott 199). Seres István ötvösmesterről adatok vannak, 1574-ből, amikor Stephanus Szetchi néven vették fel az ötvös magisterek közé (JAKAB II. 1888. 313), továbbá 1584-ből, 1639-ből (SZÁDECZKY L.: Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon. Bp., 1913. 85, 137, 139). 1627-ben céhmester (JAKAB Okl. II. 1888. 276).

Kathonai Mihály főbíró háza. 1598. aug. 20-án este a visszatérő Báthory Zsigmond fejedelem egyenesen Kathonai Mihály főbíró házába ment (JAKAB II. 1888. 300). Feltehetőleg ugyanezen a házon dolgozott Kőműves Mihály Kathonai megbízásából 1598-ban (Kvár szkve VIII/III. 11). Kathonai Mihály ötvösmester volt, 1576-ban vették fel a magisterek közé (JAKAB II. 1888. 313). Kolozsvár városa 1585-ben „Katonai Eötvös Mihálytól” kupát vásárolt, amelyet Kendi Sándornak ajándékoztak (Kvár szkve III/XXII. 27). 1585-ből való „Katonai Eötvös Mihály regestruma”, melyben a következő feljegyzés olvasható: „Bíró uram hagyásából csináltam pogán pénzt egy gyrat, melyet bíró uram elosztogatott. Az ezüstje, csinálása fl. 10.” (Kvár szkve III/XXII. 58.)

Ötvös Ferencné háza. 1596. április 27-én „Petrus Paulus és Erdély Ferenc doctor” szállása (Kvár szkve VII/XXI-a. 14).

Munich (Barát) Sebestyén háza. 1596-ban Munich Sebestyén kolozsvári kereskedő és felesége Viczey Anna hagyatékának felosztásakor „az elseo hazban negy eoregh kep-” et találtak, a többi szobákban még kilenc „keozepzerew” képet (JAKÓ 1957. 374). L. még az 1597 márc. elsején kelt magyar nyelvű hagyatéki jegyzéket (GOLDENBERG 1958. 400-402).

Róság János chirurgus háza. A Róság család tagja, aki Báthory István-tól 1581 márc. 18-án Varsóban címeres nemeslevelet kapott. (A címereslevél eredetije: Kvár, Román Akadémia Levéltára, régebben Erd. Nemz. Muz. Levéltára, elhelyezve az Egyetemi Könyvtár disztermében.) Ebben a neve így szerepel: „Johannes Rosas chirurgus ex comitatu Bachiensis”. Házának maradványai: RI monogramos, címeres baluszter-oszlop 1580-ból, mely egykor udvari tornác árkádjait tarthatta. A cimert (koronából kinövő egyszarvu) Kelemen Lajos azonosította a fent említett címereslevéllel, ugyanő közölte a darab kolozsvári provenienciadatát. Ez a töredék az 1930-as években a válaszutl báró Bánffy kastély parkjában

állott, utóbb nyomaveszett. Rósás chirurgus háza valószínűleg nem azonos a hasonló nevű szenátor Fő tér 19 [20] számú házával (BALOGH 1944. 10. és 1974/2. 275 – téves azonosítás), mivel az utóbbit özvegye, Teomeosvari Sára 1610-ben kelt feliratos tábláján polgári (prudens et circumpectus), nem pedig nemesi títullal illeti.

„L á b a s h á z a k .” 1582-1586 közötti időből, valamint 1634-ből adatok vannak a kvári házak udvarán lévő emeleti fa- vagy kőoszlopos folyósókra és az un. „l á b a s h á z a k ” - r a . (1582-1586 Protocolla iudiciaria p. 411; 1634. Divis. 105., a kvári Állami, régebben Városi Levéltárban. – JAKÓ 1957. 369.)

Balogh Jolán

KÉSŐRENAISSANCE KŐFARAGÓ MŰHELYEK

V. Közlemény

A KOLOZSVÁRI MŰHELYEK

XVI. SZÁZAD (IV. RÉSZ)

ADATTÁR

III. Műemlékek

1. KOLOZSVÁR VÁROSÁBAN (folytatás)

HÁZAK MARADVÁNYAI A MUZEUMBAN

Muzeul de Istorie din Cluj
/egykor az Erdélyi Nemzeti Muzeum Régiségtára/

E jegyzék közlésekor őszinte nagy hálával emlékezem meg dr. Constantin Daicovicu professzorról, a Muzeum elhunyt igazgatójáról, a kiváló régész akadémikusról, aki szíves jóakarásával, a tudományos célt méltányló megértésével mindenkor segítségemre volt és készséggel engedélyezte a Kőtár anyagának ismételt tanulmányozását, fényképezését, mind az 1930-as években, mind pedig jóval később, az 1960-as években.

A Muzeum páratlanul szép Kőtára a XIX. század végén kezdett kialakulni a kvári házak bontásából kikerült faragványokból. Ez az anyag az évek során egyre bővült, egyre gazdagodott. Első rendszerezője és első kiállításának rendezője dr. Pósta Béla professzor, muzeumigazgató volt, aki az egész gyűjteményt az Egyetem központi épületének egyik alagsori nagy termében állította ki a római kori kőtárral együtt. Erről beszámolót is irt (PÓSTA B.: Kőemlékek felállítása az Erd. Nemz. Muzeum Érem- és Régiségtárában.

Muzeumi és Könyvtári Értesítő. 1907. 138-147, 10, 11. kép). E sorok írója 1931-ben még ott, az Egyetem alagsorában látta a gyűjteményt. Egy évvel később, 1932-ben dr. Ferenczi Sándor és Duka Péter átszállították a Muzeum Bástya-utcai épülete jobb szárnyának a földszinti teremsorába. A szebbnél szebb faragott ajtóknak, ablakoknak, faragványoknak élményt keltő, hatásos felállítása (II/24, 39. kép) Ferenczi Sándor érdeme és nagy munkája, melyben hűséges

73, 102
193

segítőtársa volt Duka Péter. Ugyanígy elvek szerint folytatta a kiállítás kiegészítését dr. Entz Géza és így folytatódik napjainkban is egyre újabb darabokkal. A Kőtár első katalógusát Pósta Béla állította össze 1903-ban. A Muzeum új katalógusa, illetve vezetője 1967-ben jelent meg dr. Hadrlan Daicovicu muzeumigazgató szerkesztésében, irták az intézet muzeológusai, a középkori Kőtárról szóló részt Viorica Marica.

Wolphard – Kakas ház maradványai (Fő tér 32 (31) sz.)

Wolphard Adorján építkezéseinek a maradványai.

- 61 Ablak keresztosztással. 1534. Lt. sz. VI. 1550 (II/13. kép). Méretei: 253 x 222 x 24. belvilága: 190 x 146. Cimerpajzsban Wolphard Adorján cimere: hármashalmon álló, csőrében leveles ágat tartó madár. Felirata: DOMINVS · ERIGIT · ELIOS · MDXXXIII. Lelőhelye: a Wolphard-ház emeleti ablaka.
- 59 Ablak keresztosztással. 1534. Lt. sz. VI. 1551 (IV/15. kép). Méretei: 253 x 204 x 21, belvilága 188 x 146. Felirata: PATERE · ET · ABSTINE · MDXXXIII. A cimerpajzsban a Wolphard-cimer. Lelőhelye: a Wolphard-ház emeleti ablaka. Ez a két ablak az emelet bal szárnyán az utcai nagy szobából nyílt.
- Ablak keresztosztással. 1536. Lt. sz. VI. 1553. Méretei: 248 x 240 x 17; belvilág 188 x 151. Cimerpajzsban a két sarkánytól övezett Wolphard-cimer. Felirata: DOMINVS · REFGIVM · MEVM · ET · VIRTVS · MDXXXVI. Lelőhelye: a Wolphard-ház emeleti jobb szélső ablaka, mely a kisebbik szobából nyílt.
- Az ablakok rajzai Pákei Lajostól, Rados Jenő tanítványaitól (1942. 22/1), Sebestyéntől (1963. Pl. 11).
- Az egyszerűen profilált, keresztosztású ablakok típusa először Mátyás budai várpalotáján tűnt fel, majd országszerte meghonosodott (Bács, Nyirbátor, Kőszeg, Simontornya, Ötvöskőny, Pécs, Várad, Szeged, Bártfa stb.). Ezt nevezték „fenestra yticalis”-nak (BALOGH. J.: A művészet Mátyás király udvarában. Bp., 1966. I. 127; II. 106. kép). A frizdisze, a szalagos cimerpajzs előfordul mind Budán, mind pedig Gyulafehérvárt, a Lázói kápolna (1512) nyugati kapuján (BALOGH 1943. 96. kép), valamint egy friztöredéken is (Gyulafehérvár, Múzeum).
- Irodalom (a három ablakhoz): JAKAB Rajzok. II. 1888. V. tábla. PÓSTA 1903. 29-30, 34. sz. (ajtóknak nevezi). Sándor 1913/II. 58. CSÁNYI 1913. 3. kép. FERENCZI 1922. 101-102 (a cimer megfejtése). BALOGH 1935. 38. kép (ablak). BALOGH 1943. 100-101, 260-261., 149-151, 153. kép. GOLDENBERG 1958. 104-107. SEBESTYÉN 1963. Pl. 11. BALOGH J.: A művészet Mátyás király udvarában. Bp., 1966. I. 127. Iatoria 1968. 419. kép. Múzeul Cluj. 1967. 48-49. FEUERNÉ TÓTH R. előadása. Ars Hungarica. 1975/2. 349 (tévesen kettős osztásúnak nevezi).
- 64-65 Ajtó. 1541. Lt. sz. VI. 1554 (II/15, 16. kép). Méretei: 259 x 145 x 16-22, belvilág 183 x 88. Cimerpajzsban a Wolphard cimer papi kalappal (Wolphard Adorján erdélyi püspöki vikárius volt). Felirata:

SOLA · SALVS · SERVIRE · DEO · SVNT · CAETERA · FRAVDDES
OMNIA · PRAETEREVNT · PRAETER · AMARE · DEVM ·
MDXLI

(a feliratban az A E és az A V betűk ligatúrák). Lelőhelye: a Wolphard-ház földszinti ebédlője (Jakab Rajzok, II. 1888, V. tábla). Rajzai Pákei Lajostól, Rados tanítványaitól (20), Sebestyéntől (Pl. 12).

Az ajtó pilasztefejezetei oly típust követnek, mely végső fokon Leon Battista Alberti-re megy vissza (Firenze, Cappella Rucellai, Santo Sepolcro). Mátyás budai

palotáján két változatban is feltűnik. Később megtaláljuk az esztergomi Bakócz kápolna vörösmárvány stallumán, a pomázi tabernakulumon (1519), egy pécsi töredéken és a balatonszemeli tabernakulumon (BALOCH i. m. 1966. I. 111, 124. II. 82, 84. kép).

Irodalom: JAKAB Rajzok II. 1888, V. tábla. SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas kancellár. Bp., 1891. címlap. PÓSTA 1903. 27. sz. VERESS E.: Izabella királyné. Bp., 1901. 227 (Martinuzzi kvári házából). PÓSTA 1907. 12. kép. CSÁNYI 1915. 5. kép. GEREVICH T. – GENTHON I.: A magy. tört. képeskönyve. Bp., 1935. (Martinuzzi házából, 1512). BALOGH 1935. 39. kép (Wolphard ajtó). 1940. 588. képpel, 1943. 168. kép. 1953. 39. kép. 1956. 223. kép. GOLDENBERG 1958. fig. 16. BALOGH 1961. 257. kép. 1964. 257. kép. 1970. 361. kép. BALOGH I.: A művészet Mátyás király udvarában. Bp. 1966. I. P56 111. V. KOVÁCS S.: Magy. humanisták levelei. Bp., 1971. 38. kép.

Wolphard István főbiró építkezéseinek maradványai

129, 110 A j t ó . 1579. Lt. sz. 1549. (II/54, 58. kép.) Méretei: 256 x 175 x 19. 5 - 26; belvilág 186 x 121; ajtófél szélessége 30, oszlopfő magassága 25. A párkány alsó részén rovátkolás. Cimerpajzsban a két sárkánytól övezett Wolphard cimer (három törrel átszurt szív). Felirata:

VIVE • MEMOR • LETHI • FVGIT • HORA
M • D LXXIX

Idézet Persius szatiráiból 5.153. (Margalits 1895. 544; Henkel-Schöne 1967. 1000; Walther II/5. 1967. Nr. 33944.)
Mesterjegye:

Lelőhelye: a Wolphard-ház egyik földszinti szobája, a kapubejárattól balta (Balogh 1944. 8. kép). Rajzok: Pákeittől, Rados tanítványaitól (1942. 28/13), Sebestyéntől (1963. Pl. 13).

Irodalom: JAKAB Rajzok. II. 1888. V. tábla. SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp. 1891. 3. PÓSTA 1903. 31. sz. VERESS E.: A Hunyadiak siremlékei. Magyarország Műemlékei. I. Bp., 1905. 107, SÁNDOR 1913/II. 59-60. CSÁNYI 1913. 8. kép. CSABAI 1934. 49 (reमेke az erdélyi maszk-plasztikának). GOLDENBERG 1903. 104-107. SEBESTYÉN 1963. Pl. 13. Muzeul Cluj 1967. 49. PASCU-MARICA 1969. 68. kép. BALOGH 1970. 360. kép.

131 A j t ó . 1581. Lt. sz. VI. 1552 (II/57 és IV/17. kép.) Méretei: 254 x 182 x 18-25; belvilága 182 x 93. A rovátkolt cimerpajzsban az új Wolphard-cimer: három törrel átszurt szív.

Felirata:

VIVE • DIV • SED • VIVE • DEO • NAM • VIVERE MVNDO
MORTIS • OPVS • VIVA • EST • VIVERE • VITA • DEO
M • DLXXXI

(Walther II/5. 1967. Nr. 33942 – első említése 1576-ban.) Lelőhelye: a Wolphard ház emeleti vestibuluma, a nagy kandalló mellett (BALOGH 1944. 11. kép). - Rajza Pákei-től, Rados tanítványaitól (1942. 22/2).

97 A fél-oszlopokkal diszitett ajtófelek analógiáit megtaláljuk Sebastiano Serlio rajzán (II/37. kép) és másutt is az olasz későrenaissance idején.

Irodalom: JAKAB Rajzok. II. 1888. IV. tábla. PÓSTA 1903. 23. sz. SÁNDOR 1913/II. 57-60. BALOGH 1935. 41. kép. GOLDENBERG 1958. 104-107. PASCU MARICA 1969. 74. BALOGH 1973. 361. kép.

P á r k á n y t ö r e d é k (ajtó vagy ablak-szemöldökkő) 1581. Méretei: 42 x 119 x 17. Cimerpajzsban a Wolphard-cimer. Felirata: „... NDAT (a cimerpajzstól balra) IO•VANIVS 1581”. (a cimerpajzstól jobbra). - Rajza Rados tanítványaitól (1942. 26/3).

Mesterjegye:

132 K a n d a l l ó (II/49. kép). A füstfogónak félnyolcszeget képező széles párkánya rozetta-disszel és a Wolphard-cimerrel. Méretei: 105, 84, 120 széles a párkány három éle; 42 a magasság; vastagsága 27-29. A cimerpajzs és a rozetták háttere rovátkolt. Lelőhelye a Wolphard-ház földszinti szobája. Erről Pákei rajza: Balogh 1944. 13. kép.

134, 136-137, 133 K a n d a l l ó (II/48, 50, 51. és IV/26. kép). A füst fogónak fél nyolcszöget képező párkánya triglyphes tagolással, a triglyphek között rozettákkal, és két levéldiszes gyámkővel. Méretei: 190, 114, 108 széles a párkány három éle. 34 a magassága; 19 a vastagsága. A gyámkő méretei: 46 x 62 x 21. Rovátkolás a gyámkő mezejében. A cimerpajzsban Stephanus Wolphard monogramja.

Felirata (feloldva a ligaturákat):

ME • MEA • PAVPERTAS VIT
AE TRADV CAT • INERTI • DVM • ME
VS ASSIDVO • LVCEAT • IGNE • FOCVS

Lelőhelye: a Wolphard-ház emeleti vestibuluma, az 1581-es ajtó mellett. Erről Pákei rajza: BALOGH 1944. 11. kép. - (IV. közleményben IV/21. kép); valamint Pákei rajzai a rozettákról (IV/26. kép).

Irodalom: JAKAB Rajzok. II. 1888. IV. tábla. (emeleti kandalló), PÓSTA 1903. 33. sz. PÓSTA 1907. 147. képpel. SÁNDOR 1913/II. 57-60. CSÁNYI 1913. 4. kép. BALOGH 1935. 48. kép. GOLDENBERG 1958. 107. PASCUMARICA 1969. 75. kép.

139 K a n d a l l ó . 1582. Lt. sz. VI. 1339-1345 (II/52. kép). Méretei: 173 x 160 x 25; belvilága 69 x 90. A virágdiszes mezők rovátkoltak. Felirata (feloldva a ligatutákat):

DEVS • SVPERBIS • RESISTIT
HVMILIBVS • DAT • GRATIAM
MDLXXXII

(Bibliai igevers: Jakab 4. 6., I. Péter 5. 5.) Lelőhelye: a Wolphard-ház földszinti ebédlője (JAKAB Rajzok. II. 1888. V. tábla). Rajzok: Pákei Lajostól, Sebestyéntől (1963. Pl. 17).

Irodalom: JAKAB Rajzok. II. 1888. V. tábla. SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas kancellár. Bp., 1891. 25. PÓSTA 1903. 32. sz. (ablaknak nevezi). PÓSTA 1907. 13. kép. CSÁNYI 1913. 9. kép. BALOGH 1934. 142, 145 képpel. BALOGH 1935. 21 (a virágdomborművek rajza hasonló Parócsy Zsófia siremlékének virágtőves motivumához; valószínűleg egy mester művei), 49. kép. BALOGH 1940. 345 képpel. BALOGH 1940/II. 4. kép. VÁSÁRHELYI 1942. 67. GOLDENBERG 1958. 104-107. SEBESTYÉN 1963. Pl. 17. BALOGH J.: A művészet Mátyás király udvarában. Bp., 1966. II. 569. b. kép. Muzeul Cluj. 1967. 57. kép. PASCUMARICA 1969. 72. kép.

125 B o l t o z a t z á r ó - k ő levéldisszel és a Wolphard-cimerrel. Lt. sz. VI. 1546 (II/59. kép). Méretei: 42 x 43 x 9. Lelőhelye: a Wolphard-ház emeleti vestibulumában a boltozat záróköve. Erről Pákei Lajos rajza: B a l o g h 1944. 12. kép. – (II/20. kép)

Irodalom: SÁNDOR 1913/II. 58 (a Wolphard ház első boltíves szobájából).

158 B o l t o z a t t a r t ó g y á m k ő levéldisszel, üres cimerpajzzsal. Lt. sz. 1541 (II/60. kép). Méretei: 21 x 19 x 23. Lelőhelye: Wolphard-Kakas-ház.

126 B o l t o z a t t a r t ó s a r o k g y á m k ő levéldisszel. Lt. sz. VI. 1538 (II/62. kép). Mérete: 20 x 19 x 15-19. Lelőhelye: Wolphard-Kakas-ház.

Voluta alakú gyámkövek levéldisszel. Lt. sz. 1539 és 1540. Méretei: 35.5 x 12 x 27.5 -20. A levéldisz háttére rovátkolt. Lelőhelye: Wolphard-Kakas-ház.

- 124 Gyámkövek egyszerű tagolással (II/61. kép). Lt. sz. VI. 1506, 1507, 1515, 1516, 1520, 1521. Méretei: 23 x 23.5 x 4.5-8.5. Lelőhelye: Wolphard-Kakas-ház.

Kakas István építkezéseinek a maradványai

- 144, 152 Ajtó. 1590. Lt. sz. VI. 1547 (II/70 és IV/24. kép). Méretei: 230 x 162 x 33-35; belvilága 176 x 90; keret szélesség: 32. Festett feliratok. A párkány felső szélén:

NIHIL TAM ALTE NAM CONST VTRTVS
NON POSSIT ENITI CICERO 1590.

Alsó frizén: DEVS NOBIS HAEC OTIA FECIT.

A két első sor rongált, ezért e szöveg értelmetlen, jöllehet a felirat tanúsága szerint Cicero-idézet; a Proverbia-kiadványokban azonban nincs hozzá hasonló szöveg.

A harmadik sor idézet Vergiliusból: Ecloga I. 6 (Henkel-Schöne 1967. 841, 1053).

Lelőhelye: Wolphard-Kakas-ház.

Irodalom: POSTA 1903. 26. sz. CSÁNYI 1913. 6. kép. RADOS 1942. 23/1 (rajza). Muzeul Cluj 1967. 56. PASCU-MARICA 1969. 74.

Boltozattartó gyámkö zodiakus jelképpel: Vizöntő. Lt. sz. VI. 1544. Méretei: 26 x 18 x 5-20. A dombormű mezeje rovátkolt. Lelőhely: a Wolphard-Kakas-ház földszinti udvari terme, az un. zodiakus szoba.

- 155 Boltozattartó gyámkö zodiakus jelképpel: Nyilas. Lt. sz. VI. 1543 (II/74. kép). Mérete: 26 x 24 x 6 - 22. A dombormű mezeje rovátkolt. Lelőhelye: Wolphard-Kakas-ház földszinti udvari terme, un. zodiakus szoba.

- 159 Boltozattartó gyámkö domborműve: dudát fuvó gyermek. Lt. sz. VI. 1545 (II/71. kép). Méretei: 37 x 30 x 6-26. A dombormű mezeje rovátkolt. Lelőhelye: Wolphard-Kakas-ház, lépcsőház.

Irodalom (a három gyámköhöz): BALOGH 1935. 53, 55. kép. PASCU-MARICA 1969. 78-79. kép.

- P57 Bogner-Gelyén ház maradványai: (Fő tér 31. sz., Gyergyai illetve Frank-Kiss-ház)

- 67-71 Ajtó. A párkány frizén sárkányon lovagló puttók. 1560-as évek. Lt. sz. 1555 (II/18-21. kép). Méretei: 212 x 168 x 18-22; belvilága 171 x 87; ajtófél szélesség 28; pilaszter szélesség 14.5. Cimerpajzsban E B monogram. A friz és a

- 75 cimerpajzs mezeje helyenként rovátkolt. Lelőhelye Frank-Kiss-ház. Rajza Pákei Lajostól (IV/11. kép), Rados tanítványaitól (1942. 21/1), Sebestyéntől (1963. Pl. 23).
Irodalom: PÓSTA 1903. 21. sz. BALOGH 1934. 139. 144 képpel. SEBESTYÉN 1963. Pl. 23. Muzeul Cluj 1967. 48., 55. kép. BALOGH 1973. 360. kép.

- Ajtó, melyet kandelláber alaku féloszlopok kereteinek. 1569. Lt. sz. 1556.
73 (II/24. kép). Mérete: 208 x 170 x 19-26; belvilág 166.5 x 90; keretszélesség 28.
A cimerpajzsban E B monogram. A féloszlopok felett kiugró párkányon festett év-

- 77 szám: 1569. Rajza Pákei Lajostól (IV/12. kép), Rados tanítványaitól (1942. 21/2), Sebestyéntől (1963. Pl. 24).
Irodalom: PÓSTA 1903. 22. sz. BALOGH 1934. 144. SEBESTYÉN 1963. Pl. 24. Muzeul Cluj 1967. 48. PASCU-MARICA 1969. 76.

- 72 1. Ajtó fél fél oszloppal, korinthusi fejezettel. 1560-as évek. Lt. sz. VI. 1557. Mérete: 138 x 25 x 18.5-27. Rajza Pákei Lajostól (II/23. kép), az alább következő töredékekkel együtt: 3. ajtófél, friz, párkány, csavart oszlop (Nb. a rajzon az utolsó darab nem XVI. századi). Pákei előkészítő vázlatrajzán (unit. ltár.) így jelöli meg lelőhelyét: „Bogner Emericus Gyergyai-ház. – a filegóriából. - Muz. 35. sz.” Tehát azonos lenne Pósta katalógusában 35. számmal jelölt „ablak”-kal (PÓSTA 1903. 35. sz. RADOS 1942. 29/1).

2. Ajtó fél fél oszloppal, korinthusi fejezettel, amely hasonló, de nem azonos az előbbivel. 1560-as évek. Lt. sz. - Mérete: 138 x 26 x 27.5. Lelőhelye nyilván azonos az előbbivel. A Muzeumban, a kiállításban a kettőt a hozzájuk nem tartozó dór friz kapcsolja össze.

3. Ajtó fél fél oszloppal, korinthusi fejezettel, mely hasonló az előbbihez (Lt. sz. 1557. számához), abacusa azonban eltérő: nem sima, hanem rozet-tával diszitett. 1560-as évek. Lt. sz. VI. 1686. Mérete: 188 x 25 x 24; a fél-oszlop fejezetének magassága 27. Lelőhelye nyilván azonos az előbbiekekkel.
72 Rajza Pákei Lajostól ugyanazon a rajzlepon, mint a Lt. sz. 1557 (II/23. kép).
A Muzeumban a Bogner monogramos csavart oszloppal együtt kiállítva, felettük

- a következőkben leírt levélsoros frizzel (Pósta 1903. 37. „ablak”. Rados 1942. 27/2). - Megjegyzendő további, hogy Bonchidán dr. Bod Péter orvos egykori gyűjteményében van egy ajtófélfő-török (II/22. kép), melyet hasonlóképpen korinthusi fejezetű féloszlop diszit (80 x 38 x 26). Nagyon valószínű, hogy ez is a Bogner-házból került elő.

- 70 Friz levélsorral, két szélén rozettával. Lt. sz. – Mérete: 22. 5 x 145 x 23; belvilága a két rozetta között 104. 1560-as évek. Lelőhelye azonos az előbbiekkal. Pákei rajzán ugyanazon a lapon látható, mint a Lt. sz. VI. 1557. és VI. 1686 (II/23. kép).- Megjegyzendő, hogy Pákei ugyanerre a rajzlapra egy párkányt is rajzolt, mely levélsorral, tojással és fogsorral diszített. A Múzeumban viszont a friz felett egyszerű fogsoros párkány látható (16 x 163 x 29), amely nem tartozik hozzá.

A 3. ajtófélfő, a levélsorral diszített friz és a Bogner monogramos oszlop 1971 óta a kvári Múzeum letéte a bukaresti Muzeul de Arta-ban.

- Gyámkő levéldisszel, a cimerpajzsban E B monogrammal és évszámmal: 79 1568. Lt. sz. VI. 1549 (II/26. kép). Mérete: 20 x 19 x 28. A cimerpajzs rovátkolt.

- 78 Kandalló rozettasoros kereteléssel. Lt. sz. 1548. (II/25. kép). Mérete: 97 x 156 x 24; belvilága: 55 x 80; keret szélesség: 26. A keret belső felén kifurt yukak. Lelőhelye a leltár szerint tévesen Wolphard-Kakas-ház. Rajza Pákei Lajostól ugyanazon a rajzlapon, mint a fentebb említett féloszlopokkal diszített ajtófélfők a Frank-Kiss-házból. Stílusa is ezekhez kapcsolódik. Tehát az igazi leelőhelye valószínűleg a Frank-Kiss-ház. Rajza Pákeitől, Rados tanítványaitól (1942. 27/1). A rozettasoros motívum eredetére nézve 1. az 1574-ből való Minch ajtó hasonló diszéről írott megjegyzést: *Ars Hungarica* 1975. 272.

Irodalom: POSTA 1903. 38. sz. CSÁNYI 20., 10. kép. BALOGH 1935. 20-21., 47. kép. SEBESTYÉN 1963. fig. 32. Muzeul Cluj 1967.49-50. PASCU-MARICA 1969. 73. kép.

- Az eddig ismert darabok (2 ajtó, 3 ajtófélfő, friz, gyámkő, kandalló) ugyanabból az építési periódusból, azaz az 1560-as évekből származnak, kettő közülük évszamos: 1568, 1569. Stílus tekintetében közel állnak Petrus Minch Fő-téri házából származó 1574-es rozetta keretelésű ajtóhoz (befalazva az egykori Pákei villa előszobájában – IV/21. kép).

Oszlop, csavarosan futó kannelurákkal. XVI. sz. vége – XVII. eleje. Lt. sz. -. Méretei: 138 magas; kerülete 68; oszlopfő 24 x 28; cimerpajzs 26 x 23. A cimerpajzsban E B monogram. Kerek oszlop lévén, telhetőleg több más oszlop-

pal együtt az udvari tornác iveit tarthatta. Lelőhelye: vagy a Bogner ház (Frank-Kiss ház), vagy a Wolphard-Kakas-Bogner ház. Rajza Pákei Lajostól ugyanazon a rajzlapon (II/23. kép), mint a fenti ajtófelek.

Irodalom: SÁNDOR 1913/II. 69-70, képpel. RADOS 1942. 27/2.

Friz triglyphes tagolással és rozettákkal. XVI. század vége. Lt. sz. - Méretei: 32 x 152 x 11. 5. (II/83. kép). Cimerpajzsban E B betük (de nem összefonottan, mint a fentiek). Lelőhelye: vagy a Bogner ház (a Frank-Kiss ház), vagy a Wolphard-Kakas-Bogner ház.

Ez a gyakran előforduló friz-típus végső fokon antik eredetű. (II Taccuino Senese di Giuliano da San Gallo. Pubbl. da R. Falb. Siena, 1902. fol. 14). Antik hatásra lett gyakori az olasz XVI. századi építészetben és olasz közvetítéssel jutott el Erdélybe

Az utóbbi két datab (oszlop, dór friz) későbbi építési periódusból származik.

A Püspöky ház maradványai (Fő-tér 20. /21/. sz.)

100 K a p u felső része. 1571. Lt. sz. VI. 1681 (II/38. kép). Mérete: 233 x 420 x 31; belvilág 152 x 290; ajtófél szélesség 29.5. A cimerpajzsban B P monogram.

- 99 Felette kerek medaillonban három egybekapcsolt ruhátlan alak (II/36. kép).
A friz felirata:

COMMORANDI NATVRA (balra) DIVERSORIVM NOBIS (jobbra)
NON HABITANDI DEDIT ANNO SALVTIS 15 • 71 .

- 100 A két kapufél lábazata Kolozson, Hankó Veres Károly egykori háza előtt, mint virágtartó (Kelemen Lajos közlése 1346. ápr. 5.). A teljes kapu rajza Pákei Lajostól (II/38. kép).

A kapuzat domborművének témája (három egymásba kapcsolódó ruhátlan alak) középkori eredetű. Előfordul egy XIV. századi zárókövön, mely Nagold-ból származik (Baum, J.: Deutsche Bildwerke des 10. bis 18. Jahrhunderts. Stuttgart-Berlin, 1917. S. 104, Nr. 52. – Kataloge der Kgl. Altertümersammlungen in Stuttgart. Bd. III). Baum Trinitas jelképnek tekinti más hasonló jelképekkel együtt. Ez az ábrázolás Kolozsvárt 1571-ben feltűnő jelenség, feltehetőleg a ház építetőjének tudatos bizonyágtétele a Szentháromságról.

Irodalom: CSÁNYI 1913. 11. kép (a medaillon dombormű Szicilia cimerére emlékeztet). BALOGH 1934. 145. 1935. 23. RADOS 1942. 26; BALOGH 1944. 11. Muzeul Cluj. 1967. 50. kép. PASCU-MARICA 1967. 77-78., 89. kép.

- 102 A b l a k keresztosztással és dór frizzel. 1570-es évek vége. Lt. sz. 1682. (II/39. kép). Mérete 818 x 197 x 12; belvilág: 160 x 129; keret szélesség 25. A cimerpajzsban B P monogram. - Rajza: RADOS 1942. 28/2.

A b l a k keresztosztással, dór frizzel. 1570-es évek vége. Lt. sz. VI. 1683. Mérete: 211 x 196 x 17; belvilág 160 x 129; keretszélesség 25. - Rajza: R a d o s 1942. 29/2.

A b l a k keresztosztással, dór frizzel. 1570-es évek vége. Lt. sz. VI. 1684. Mérete: 212 x 200 x 16.5; belvilág 160 x 128. A könyöklő párkány méretei 15 x 173 x 25.

A ház teljes homlokzata Sárdy István festménye és a maradványok alapján így rekonstruálható: baloldalt A kapu, felette egy ablak, A másik két ablak az emeleten egymás mellett jobbra, ezek nyilván ugyanabból a nagy szobából nyíltak.

A j t ó egyszerűen profilált kereteléssel, párkánya közepén konzol-szerű disszel. Lt. sz. - Mérete: 228 x 173 x 18-12; belvilág 184 x 106. 5. Rajza Pákei Lajostól: B a l o g h 1944. 29. d. kép. Lelőhelye: Püspöky ház, Fő-tér 20. sz.

- 103, 101 Ajtó triglyphes tagolású tiszta dór frizzel, fogoros párkánnyal. Lt. sz. - (II/40. és IV/8. kép). Mérete: 207 x 142. 5 - 149 x 25. 2; belvilág: 183 x 90. Rajza Pákei Lajostól (BALOGH 1944. 19. kép).
Irodalom: Balogh 1934. 138 képpel. 1944. 11., 19. kép.

- Baluszter alakú féloszlop, elülső része lefaragott.
Lt. sz. - Mérete: 122 x 27. 5 x 15. (A kiállítás VIII. termében.)
- 97 Baluszter alakú féloszlop. Lt. sz. - (II/37. kép). Méretei: 123 x 25 x 27. (A kiállítás VII. termében.)
Baluszter alakú féloszlop. Lt. sz. - Méretei: 122 x 28 x 16. (A kiállítás VII. termében.)
Baluszter-orsó maradványa, sima felülettel. Lt. sz. - Mérete: 47 magas; 17.5 az átmérő fent, kb. 25 az átmérő lent.
Baluszter-orsó maradványa pikkelyes díszrel. Lt. sz. - Méretei: 62 x 15. Irodalom: GERECE 1906. 436.
Valamennyi baluszter féloszlop és baluszter maradvány lelőhelye: Püspöky ház.
Pákei Lajos rajzán (BALOGH 1944. 20. kép) négyféle baluszter oszlop látható: 98 sima törzsű (IV/7. kép), pikkelyes törzsű (ezek a Muzeumban), levéldiszes törzsű 82 (az egykori Pákei villa keltjében - IV/46. kép) és egy rokokó-oszlop. Pákei ezeket mint ablakfülkét osztó, illetve ablakot keretelő balusztereket alkalmazta rekonstrukciós rajzán. Kérdés azonban, hogy ez a rekonstrukció mennyire hiteles? A Sárdy-féle festményen látható homlokzat ilyen rekonstrukciót nem valószínűsít, nem is lehet efféle sem látni Erdélyben. Sokkal inkább lehetne arra gondolni, hogy ezek a baluszter-oszlopok az udvari tornác maradványai, szabatosan a szélső keretelő tagok.

Petrus Minch házának maradványa (Fő-tér 19)

Ajtó egyszerű tagolással, fogoros párkánnyal. Lt. sz. I. N. 8015. Mérete: 216 x 153 x 20; belvilág 178 x 85. A cimerepajzsban M monogram. - Ez a monogram

- 85 megegyezik Petrus Minch házából származó 1573-as it az 1574-es ajtó monogramjával (az utóbbi befallazva az egykori Pákei villa előszobájában). Rajza Pákei Lajostól (IV/6. kép), téves provenienciával - megjelöléssel (Basta ház).
Az ajtónak egyszerűen, simán profilált kerete (IV/7. kép) a korarenaissance-ra megy vissza. A budai várpalota töredékei között számos változata található (Balogh: Mátyás. 1966. I. 125-126; II. 105. kép). Az olasz cinquecentóban is kisebb-nagyobb változtatásokkal gyakran alkalmazták (Róma, San Pietro in Vincoli,

- 86 sekrestye-ajtó Giulio della Rovete címerével. XVI. század eleje stb.). Serlio rajza, mely 1566-ban jelent meg (IV/5. kép), egykoru a Minch ajtóval.

Monostor utca 3. sz. ötvös-ház maradványai

- 119-120 Ajtó. 1586. Lt. sz. I. 7039-7042 (II/45, 47. kép). Méretei: 221 x 135, ajtófél 170 x 24 x 15; friz és párkány együtt 51 x 135; belvilág 171 x 71. Felirata (feloldva a ligatúrákat):

AZ MIT ELKEZDÉS · BIZD AZ ISTENRE
 TELIES ZIVEDBŐL MERT AZ AZ ISTENNEK PARAN
 COLLATIANAK MEGTARTASA 15 · 8 · 6
 NE ITELI · NEM ITELTETEL · TEKINCH MEG · ÖNMAGAD.

Az első mondat mintegy Jób 22. 21. versének változata. A harmadik sor Máté evangéliumának igéje (7. 1.) a Hegyi beszédből.

- 118 P á r k á n y f r i z sarokkrozzetával, a címerpajzsban ötvös jelvénnel (kehellyel) és N I betűkkel. Lt. sz. I. 7043 (II/46. kép). Mérete: 31 x 62 x 16.

Irodalom: BALOGH 1934. 145, 139, képpel (eredetének meghatározása, jelentősége). 1935. 22., 44. kép. 1940. 545, 539 képpel. GEREVICH 1940. XXXVI tábla (Balogh Jolán felvétele). Biró 1941. 83. Rados 1942. 23/2, GOLDENBERG 1958. 108.

Hid utca, Bernardus pictor házának maradványa

- 87 A kapuzat párkánya, két szélén konzolos lezárással. 1514. Lt. sz. - (II/29. kép). Méretei: 30 x 207 x 25. Felirata (feloldva a ligatúrákat):

TEMPORE SECTE CRUCIATE DOMINO JOHANNI ZOPOL VAJVODE
 TRIUMPHANTI
 FAVSTE BERNARDVS PICTOR 1 · V · X · IIII .

Lelőhelye: Hid-utca 308. sz.

Irodalom: BALOGH 1943. 62, 85, 174, 257, 378 (régébbi irodalommal), 63. kép. ENTZ 1957. 255. GOLDENBERG 1958. 107. SEBESTYÉN 1963. 87. 1. 17. jegyzet. Muzeul Cluj 1967. 48. PASCU-MARICA 1969. 70. 1. 66. kép.

Hid-utca 22. számú ház maradványai

- 104,109 Ajtó. 1585. Lt. sz. VI. 1502 (II/42. és IV/33. kép). Méretei: 219 x 156 x 20; keretszélesség 27; belvilág 190 x 88. A címerpajzsban szakállas fej. Felirata:

SERVATA · VALEBVMT · SI · NON · FETEB
 VNT · A · D · 1585.

- 106,111 Ajtó. 1586. Lt. sz. VI. 1504 (II/43. és IV/32-33. kép). Méretei: 252 x 158 x 17; keretszélesség 35; belvilág 186 x 88. 5. A címerpajzsban B H R monogram

és plasztikusan faragott rózsza. Felirata:

SIC • TRANSIT • GLORIA • MVNDI
A • D • 1 • 5 • 8 • 6

(Margalits 1895. 221. Henkel-Schöne 1967. 1263.)
Mesterjegye (a bal ajtó-felen a párkánytól balra):

107, 110 Ajtó, közepén háromszögben megtört párkánnyal. XVI század vége. Lt. sz. - (II/44. és IV/35. kép). Méretei: 282-247 x 198 x 15; keretszélesség 29; belvilág 179 x 93. A párkány közepén nyolcszögű mezőben függőlegesen felállított „tabula ansata”-ban H B monogram (Hensler Benedek ötvösmester monogramja).

Ajtó fél kettős pilaszterrel, felette kiugró párkánnyal. XVII. sz. eleje. Lt. sz. VI. 1501. a Méretei: 266 x 48 x 16.

Ajtó fél kettős pilaszterrel, felette kiugró párkánnyal (az előbbi párdarabja). Lt. sz. VI. 1501. XVII. sz. eleje. Méretei: 267 x 49 x 18.

A diszitetlen, de sokszorosán tagolt pilaszterfejek későrenaissance jellegűek. Előzményük – végső fokon – a firenzei Biblioteca Laurenziana fülkéje (The Art Bulletin. XVI. 1934. 140). A pilaszterek megkettőzése szintén a későrenaissance jellegzetességei közé tartozik. Ezek a darabok kétségtelenül a századfordulóról vagy pedig a XVII. század elejéről származnak. Valamennyi maradvány lelőhelye: Hid-utca 22. sz., utóbb Majális utca 29. sz., az egykori pákei villa, ahonnan 1936-ban szállították be a Muzeumba.

Irodalom: BALOGH 1934. 145. RADOS 1942. 24/1, 24/2, 33/1 (a 3 ajtó rajza). BALOGH 1944. 12. SEBESTYÉN 1963. PL 26 (az 1586-os ajtó rajza). Muzeul Cluj. 1967. 94., 51. kép. PASCU-MARICA 1969. 81. kép (a megtört párkányu ajtó). H. TAKÁCS 1970. 111. kép (az 1585-ös ajtó tévesen mint a „volt Pákei ház ajtaja”).

A z ó v á r i u n . B a s t a h á z m a r a d á n y a i (Karolina tér déli sora)

A j t ó egyszerűen profilált kerettel, fogsoros párkánnyal. XVI. századközepe. Lt. sz. VI. 1711. Méretei: 188 x 139 x 20; belvilág 160 x 71.

A b l a k . Kettős keresztosztással, egyszerűen profilált kereteléssel, fogsoros párkánnyal. XVI. sz. közepe. Lt. sz. VI. 1672 (II/30. és IV/41. kép). Méretei: 215 x 182 x 19; párkányszélessége 193.5; ablakfél szélessége 22; a keresztosztású közök belvilága 35. 5; 36; 38; belvilág 152 x 133.

88, 91 A b l a k kettős keresztosztással, egyszerűen profilált kereteléssel, fogsoros párkánnyal. XVI. sz. közepe. Lt. sz. VI. 1973. Az előbbi ablak párdarabja. Méretei azonosak.

A kettős keresztosztású ablak, éppen úgy, mint az egyszerű keresztosztású ablak gyakori forma a XVI. században. A kettős keresztosztású ablakokat főként jelentősebb termekben alkalmazták. Báthory István 1572-ben ilyeneket rendelt Besztercén, azaz ablakot „in formam duplicata Crucis pro maiori domo una, pro alijs vero minoribus in formam Simplicis tantum crucis” (Veres 1944. 193).

89, 90 A j t ó 1553. Lt. sz. -. (II/31. és IV/40. kép). Méretei: 215 x 165 x 20; belvilága 170 x 94; keretszélesség 32; oszlopfej magassága 23. A cimerpajzsban H betű és évszám: 1553.

Felirata:

ESA Z 8 • OMNIS OVI CREDIT • IN EVM NON [F] ESTINET
(Ésaiás 28.16.b. - Róma 9.33. e.)

Irodalom: CSÁNYI 1913. 7. kép (az 1553-as ajtó) BALOGH 1944. 11. (említi valamennyi maradványt). RADOS 1942. 19/2 (az 1553-as ajtó rajza).

S z ó r v á n y m a r a d v á n y o k

P á r k á n y f r i z négy darabban felirattal. 1540 körül. Uj lelet. Méretei: 17. 5 x 126. 5 x 19; betűmagasság 5 cm. Igen szép antiquabetűs felirat, amelyet középen „olasz korsó” (alacsony vázában három szál vésett virág) szakít meg.

A felirat töredékes szövege:

... ANTEM ... CVIVS • PRO ... PATRIAM • TEN .. AD ...
 ... CREDIS ... SCANDER ... VIRTUTE ... T ... TE ...

A betűk típusa igen közel áll Wolphard Adorján építkezéseiből kikerült faragványok felirataihoz (1534-1541).

- 169 Ajtópárkány fogsorodisszel. 1552. Lt. sz. VI. 2780 (II/82. kép).
 Méretei: 28.5 x 125 x 19. A cimerpajzsban P S monogram. Felirata: „... C ·

DOMINI (a cimerpajzstól balra) · M · D · XXXXXII.” Lelőhelye: Közép utca 13 (Deák F.-u.).

Fríz német felirattal. 1556. Lt. sz. -. Mérete: 12 x 129 x 21. Felirata:
 WER IN GOT FERTRAVT (a pajzstól balra) DER HOT WOL GEBAVT (a pajzstól jobbra). A pajzsban évszám: 1556. Lelőhelye ismeretlen.

- P53 Irodalom: P ó s t a 1903. 52. sz. BALOGH 1935. 22. GOLDENBERG 1958. 108.

- P58 Párkányfríz – maradványa felirattal. 1587 (vagy 1582) Lt. sz. -.
 170 (II/86. kép). Méretei: 19 x 76 x 10. 5. Felirata:

„... M · A · DEO · BENEDICE
 ... S · DAT · GRATIA [M] · 1 · 5 · 8 · 7

Ajtópárkány fogsorodisszel. 1588. Lt. sz. - Mérete: 24 x 130 x 19. 5.
 A cimerpajzsban G K D monogram. A fogsor alatti sima frizen: 1 5 8 8 .

Kapuzat-párkány felirattal. 1596. Lt. sz. -. Mérete: 26 x 396 x 26.

Felirata:

1 5 INVITARE EST CALAMITATEM CVM TE FELICEM VOCAS 95.

(Walther II/2. 1964. Nr. 12806. b.) Lelőhelye: Fő-tér. Tivoli ház.

Irodalom: Erd. Múzeum. 15. köt. 1898. 347 (mint a Régiségtár új szerzeménye említve). GERECE 1906. 436.

171 Háromosztatu ablak szemöldökköve lekopott fogsotos disszel. XVI. század 2. fele. Lt. sz. VI. 1712. (II/84. kép. tévesen ajtóparkánynak nevezve.) Méretei: 32 x 145 x 16. 5. A cimerpajzsban szabójelvényként olló. Lelőhelye: Magyar utca, egykori unitárius házak az északi soron, a jelenlegi unit. Kollégium helyén.

Háromosztatu ablak szemöldökköve. 1599. Lt. sz. 1699. Méretei: 24 x 161 x 16. 5. A cimerpajzsban: S S betűk, a frizen évszám: 1599. Lelőhelye: Magyar utca, unit. házak.

Ajtó fogsoros párkánnyal. XVI. század vége. Lt. sz. VI. 1711. Méretei: 188 x 137 x 20, belvilág; 161 x 72. Lelőhelye: Magyar utca, unit. házak.

Friz triglyphes tagolással, rozetta disszel üres cimerpajzssal. XVI. század vége. Lt. sz. -. Méretei: 35 x 119 x 18. Lelőhelye: Közép utca (Deák F. utca).

Friz maradványai négy darabban: 1. bal szélén voluta-alaku gyámkő levél-disszel (27 x 34); 2. szárnyas angyalfej (27 x 20). 3. jobbfelé forduló ruhátlan szárnyas puttó, aki két kezével a cimerpajzs kihajlójelvényébe kapaszkodik (18 x 28); 4. balfelé forduló, ruhátlan szárnyas puttó, aki hasonlóképpen a cimerpajzsba kapaszkodik, mellette a jobb oldali szárnyas angyalfej maradványa (19 x 27). A friz tehát így rekonstruálható: középen cimerpajzs két szárnyas puttóval, jobbról és balról egy-egy szárnyas angyalfej, a friz két szélén voluta alaku gyámkőlezárás. XVI. század 3. negyede. Lelőhelye: a plébánia udvara.

173 Zárókő fejjel. XVI. század vége. Lt. sz. - (IV/52. kép). Méretei: 29 x 15 x 19. A háttér rovátkolt. Lelőhelye: Monostor utca.

174 Párkány-töredék madárral. XVI. század vége. Lt. sz. - (IV/51. kép). Méretei: 34 x 18 x 10. 5. Lelőhelye ismeretlen.

175 Cimerpajzs (gyámkőről?). 1583. Lt. sz. I. 9360 (II/85. kép). Méretei: 27 x 22.5 x 3. A cimerpajzsban: lombos ágon álló, bal felé forduló madár, csőrében lombos ággal, valamint az évszám: 1 5 8 3 . Lelőhelye: Boldog utca.

SIRKÖVEK

Szent Mihály templom sirkövei

- 184 Siremlék-töredék. oroszlanos címerrel. 1510-1520 körül (II/7. kép). Fő-tér 14-15. sz., a kapualjban befalazva. Mérete: 77 x 29. - Irodalom: Balogh 1943. 263., 145. kép.

Petrovich Péter siremléke. 1558. A nagy templom szentélyében állott. Basta 1600-ban lerontatta (JAKAB II. 1888. 116).

Sirkőtöredék felirattal, jobb széle csonka. Új lelet. Lapidarium. Mérete: 44 x 42 x 12. Felirata (feloldva a ligatúrákat):

ILPVS ERI CVM M ...
AETERNA • ET • CARPI...
ANNO • AETATIS • S.....
FESTVM • NAT.....
VXOR MOEST A.....
EIVSDEM.....
VXOR MOEST [A].....
DESIDERAT.....

Farkas utcai templom sirkövei

(A felsoroltak közül az első hét darab 1911-ben, a templom restaurálásakor került a Muzeumba.)

Gerő Tamás sirköve 1510 körül. Muzeum. Adatai:

BALOGH 1943. 262-263 (régebbi irodalom). 65. kép. – Ujabb irodalom: ENTZ G.: A Farkas utcai templom. 1948. 28. PASCU 1954. 199. fig. 25, GOLDENBERG 1958. 103, 108, Muzeul Cluj 1967. 45. PASCU-MARICA 1969. 55. kép.

Helena asszony sirköve. 153... Muzeum. Adatai: BALOGH 1943. 283-284 (irodalommal). – Ujabb irodalom: ENTZ i. m. 1948. 28. GOLDENBERG 1958. 108.

Sirkő-töredék felirat nélkül. 1530-as évek. Muzeum. Adatai BALOGH 1943. 264. ENTZ i. m. 1948. 28.

Georgius sirkövének töredéke lekopott címerrel. Muzeum. Adatai:

BALOGH 1943. 264. – Ujabb Irodalom: ENTZ i.m. 1948. 28. ENTZ 1957. 256 (talán Georgius lapicida sirköve). – Megjegyzendő, hogy a kövön nemesi címer maradványa vehető ki, mezejében ágaskodó állat törzsével. Ez a címer pedig aligha lehetett Georgius lapicidáé, a circumspectus civis-é.

- 185 Seres János sirköve. 1579. Muzeum. Lt. sz. VI. 1695 (II/90. kép). Méretei: 123 x 84 x 16.5. A sirkő felső mezejében mélyített négyszögben címerpajzs. A mező széles keretén körirat:

QVI OBYT MARTIVS DIE VIGESIMO QVARTO A • D • 1 • 5 • 7 • 9

A sírkő alsó mezejében epitaphiumszerű felirat:

HIC TVMVLATA SERES REQIESCVNT MEMBRA IOA
 QVI PIETATE SVA CLARVS ET ARTE F
 INSIGNIS SC VLPTOR FVERAT LAPIDVM Q PO
 HVIC SVA PERPETVVM DANT MONVMENT
 ANNIS LVSTRA NOVEM SVPERA VERAT EDV
 TRISTIA CVM DOMINO FATA IVBENT S

Rovátkolt szivpajzsban mesterjegy monogrammal:

Lelőhelye: a Farkas utcai templom szentélyének északi fala, ahol látható volt a XIX. században is.

Irodalom: ESZTERHÁZY J.: A kvári Boldog Asszonyról címzett minorita jelenleg ev. ref. templom története s építészeti leírása. Arch. Közl. IV. 1864. 8. JAKAB Rajzok II. 1888. 24. 1. GERECZE 1806. 433. SÁNDOR 1913/I. 208-210 képpel. BALOGH 1935. 21, 45. kép. HEKLER A.: A magy. művészet története. Bp., 1935. 155. HEKLER, A.: Ung. Kunstgeschichte. Berlin, 1937. 94. Balogh 1940. 554 képpel. ENTZ 1948. 28. BALOGH 1956. 313. 1961. 353. 1964. 353. PASCU-MARICA 1957. 78. BALOGH 1970. 245. 1973. 257. - L. még Seres János tevékenységéről szóló irodalmat: Ars Hungarica. 1974. 373.

186-187 Berkenyesi Istvánka sírköve. 1595. Muzeum. Lt. sz. VI. 1696. (II/91. 92. kép). Méretei: 120 x 47. Felirata (feloldva a ligaturákat):

FILIOLO • CHARISSIMO • STEPHANO
 MENSEM • VNVM • DIES • XXI • NATO A • D
 1595 • DIE VI • OCTOBRIS • EXTINCTO
 MATTHAEVS BERKENIESI • ET
 ANNA • CONIVNX PARENTES
 POSVERVNT

Mesterjegye, nyilván Berkenyesi Máté céhmester jegye:

Lelőhelye: a Farkas-utcai templom nyugati előcsarnoka.

Irodalom: SÁNDOR 1913/I. 211-212. SÁNDOR 1913/II. 60-62. ENTZ 1948. 28. Kelemen Lajos Emlékkönyv. Kvár. 1957 (a borítólap disze). GOLDENBERG 1958. 109. BALOGH J.: A művészet Mátyás király udvarában. II. Bp., 1966. 569-g. kép. Muzeul Cluj. 1967. 45.

Dominus Martinus sirköve. XVI. századvége Muzeum. Lt. sz. VI. 1715. Méretei: 103 x 89 x 30. A sarkó felső része hiányzik. A megmaradt rész diszitetlen. Ékessége a kitűnően megkomponált, antiquabetüs felirat:

VOX COELESTIS
 BEATI MORTVI QVI IN
 DOMINO MORIVNTVR
 NON GENVS ET GAZAE FACIVNT NON FAMA BEA TV [M]
 PARTA LABORE LICET NOBILITASQVE VETVS
 ILLE BEATVS ERIT DNO QVI RITE QVIESCIT
 MARTINVS PATRI VT GLORIA PARA SOLI
 QVI PIETATE POTENS ET SERVANTISSIMVS AVC[toritate]
 ET SANCTA CLARVS RELIGIONE FVIT
 SPIRITVS ASTRIFERAS CiNerIS MIGRAVIT IN ORAS
 HIC LAPIS OSSA TEGIT NOMEN IN ORBE VIGET
 CATHARINA BEK CONSORS
 MARITO CHARISSIMO ET
 MARTINVS LITERATVS FILIVS
 PARENTI OPTIMO
 PERENNIS SDEBIL /?/ POSVERVNT
 [MON] VMENTVM

(A felirat 1, 2, 3 sora idézet: Jelenések könyve 14. 13.)

Irodalom: SÁNDOR 1913/I. 213.

Az elhunyt fia, Martinus Literatus és a Farkas utcai jezsuiták között kivételesen jó kapcsolat volt (Fontes II. 1913. 180). A templom 1582. februárjában kelt canonica visitatiója pedig így ír az előre megadott temetkezési engedélyről: „Sepultura non detur in templo praeterquam his, quibus iam concessa est et domino Martino...” (Fontes I. 1911. 217). A sarkövet Martinus Literatus csináltatta, valószínűleg ő fogalmazta a sírfeliratot is. Megbecsült várospolgár volt, 1586-ban centumvir (Fontes. II. 1913. 180); hagyatékában szép könyvtár maradt (Jakó 1957. 388). – Az elhunyt felesége a Bek családból származott, valószínűleg

Bek János leánya volt; házuk a Fő-tér keleti során állt, a Kakas ház szomszédságában dél felől.

183.b Mathéné sirkövének a töredéke. XVI. század utolsó negyede (IV/49. kép). Uj lelet. Farkas utcai ref. templom kőtára. A dombormű közepén kiterjesztett szárnyu angyal, aki jobb és bal kezével egy-egy cimerpajzsot tart. A jobb oldalinak (heraldikailag a bal oldalinak) csak a széle látszik. A bal oldali (heraldikailag a jobb oldali) pajzsban álló nőalak látható, a cimerpajzs bal felén. A V E S betűkből ligatúras monogram, a cimerpajzs jobb felén, a pajzs szélén is tulmenő felirat: MATHENE. Méretei: 40 x 40 x 16. – Máthéné talán annak a Keomyes Máthének volt a felesége, aki 1555-ben adófizető polgár volt a Farkas utcában (Kvár szkve I/IV. 77, 144). Ha ez a feltevés helytálló, akkor a sirkő valószínűleg Keomyes Máté műve.

183.a Sirkőtöredék szegélye indadisszel, felirata átmeneti típusu betűkkel. XVI. század első negyede. (II/8. kép, a jobb oldali töredék.) Uj lelet. Lapidarium. Méretei: 30 x 37 x 13. Felirata: C I A C E T. – Ugyanebből a sirkőből még két töredék azonos típusu betűkkel és levél disszel (az egyik: 50 x 40 x 14). Feltehetőleg összetartoznak.

Sirkőtöredék rozettás indával és betümaradványokkal. XVI. század első negyede (II/8. kép, a bal oldali töredék). Uj lelet. Lapidarium. Mérete: 40 x 43 x 23. Feliratából két átmeneti típusu betü vehető ki: N O .

188 Séra Anna siremléke. 1597 (II/95. kép). Uj lelet. Lapidarium. Méretei: 170 x 77 x 15. A sirkő felső mélyített négyyszögletes mezejében, olasz koszoruban álló nőalak, jobb keze felől olló és V : S E betük. A sirkő szegélyén körirat: HIC IACET ANNA BIIT ANNO DNI M D XCVII M/ensis/ FEB · AETATIS · SVAE · XXIII. Az alsó mező felirata (baloldalon a kő erősen lekopott):

TVMVLVS ANNAE SERAE
VIXI DVM VISVM EST SVPERIS
VITAMQ [VE] PEREGI INNOCVA
TVMVLVS NVNC MEA MEMBRA TENET
GRATIA MAGNA DEO CVI MORS
CVI VITA MINISTRAT
ILLE MIHI VITAM SVSTVILIT ILLE DEDIT.

Lelőhelye: a hajó északi fala mellett az egyik stallum alól a padozatból került ki a restauráláskor (1959).

Ismeretlen helyről szórványlelet

Generosa Domina... Rivuliensis sirköve. 1581. Muzeum. Lt. sz. - Méretei: 174 x 65 x 88. A sirkő sima keretelésű mezeje négyes osztatu: a felsőben

felirat, a két középsőben üres cimerpajzs indadisszel, az alsó üres. Körirat maradványai a sírkő keretén:

HIC SEPVLTA IACET GENERO SA [DO] MINA
RIVVLIENSIS: QVE O..... TERTIA DIE IANVARI ANNO DOMINI 1581

A felső feliratos táblán:

BIS DENIS VITAE SEPTEM
IAM IVNXERAT ANNOS
MORTE PVERPERY CVM
PETYT ASTRA GRAVI
G M M

Irodalom: POSTA 1903. 53. sz. (lelőhelyet nem említ). – Mivel 1903-ban már a Muzeumban volt, nem tartozhatik a Farkai utcai sírkövek közé, amelyek 1911-ben a templom restaurálásakor kerültek a Muzeumba.

Városfalakból származó sírkövek

A házsongárdi temető megnyitása előtt a városfalak tövében (külső Széna-utca. Hidelve, Hóstát) temetkeztek. Nagyajtai Kovács feljegyzése szerint (1840. 67-73) a sírkövek találhatóak voltak a Magyar kaputól a Közép kapuig, a Torda kaputól a Bogdánfi házig, illetve bástyáig, a Széna utcai kisajtótól a Monostor kapuig, azaz olyan helyeken, ahol kettős várfal volt (L. Kvár térképét: Szabó 1946. 32-33). A Széna utcai kisajtó és a Monostor kapu között 43 sírfeliratot számlált meg Jánosi Ferenc 1840 előtt.

189 Erzsébet asszony, Keretzegy Ötvös János feleségének sírköve. 1554 (II/93. kép). Muzeum. Lt. sz. –. Tabula ansata-szerű kőlap. Mérete: 36 x 59. Felirata (kiegészítve és a ligaturas betűket feloldva):

YT NIVGOZIK EORSEBET
AZZONY KERETZEGY
ÖTVES JANOS FELESÉGE
HATOD MAGÁVAL 1554.

Lelőhelye: Hóstát.

Barbara asszony, választó Gergely leánya, Ötvös Antalné sírköve 1574. Rajza Pákei Lajostól (BALOGH 1944. 5-a. kép). Felirata:

IT : FEKZIK : VALAZTO
GERGÖLY : LEANIA :
BORBARA : AZONY
ETÖVÖS : ANTALNÉ:
HOLT : MEG : NAG : BODOG
AZONY NAPPAN 1574

Lelőhelye: Külső Széna utcai várfal, a Bogdánffy-bástya (vargák bástyája) falában (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 68).

Bányai Ötvös János sírköve. 1674. Rajza Pákei Lajostól (BALOGH 1944, 5-b. kép). Felirata:

IT : F EKZIK BANAI :
OTOVOS : I ANOS
HOLT MEG : MIN
D : Z ENT : N APIAN
1 • 5 • 7 • 4

Lelőhelye: Külső Széna utcai várfal.

Szigyártó Jánosnak és leányainak a sírköve. 1574. Rajza Pákei Lajostól (BALOGH 1944. 6-a. kép). Felirata:

ITT FEKSIK VD·SIGIARTO
IANOS HÁSAS LEÁNIAVAL
NIVAL ÉS HAIDON
LEANIAVAL
ANNO DOMINI
1574

Lelőhelye: Külső Széna utcai várfal.

P59 Was Tamás sírköve. Rajza Pákei Lajostól (BALOGH 1944. 6. kép). Felirata:

ITT FEKZIK
WAS TAMÁS
1579

Lelőhelye: Külső Széna utcai várfal, Incze Sámuel telkén (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 68).

191 Nyirő János fia Istók sírköve. 1585. (II/96. kép). Egykor a várfalban, így rajzolta le Pákei Lajos, utóbb átvitték a házsongárdi temetőbe és egy másik sír-
emlékbe falazták a kápolnától keletre. Felirata (feloldva a ligatúrákat):

IT NIVGSIK ISTENBE
NJRW. IANOS . FYA
ISTOK HALALA LEOT
PWNKOST HAVANAK
12 NAPIAN ANNO
1 5 8 5

Lelőhelye: Széna utca és Monostor kapu között a várfal belső oldalán, a Csiki ház táján (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 68-69).

Begreczi Bálintnak és feleségének Viczey Mártának sírköve. 1607. Rajza Pákei Lajostól. Felirata:

ITT FEKSZIK BEGRECZI
BALLINT FELESÉGÉ-
VEL VICEY MARTÁVAL
A D 1607

Lelőhelye: a Magyar kapu és a Közép kapu között a Szentegyház utca irányában volt a várfalban (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 68). utóbb elkallódott, mignem 1935-ben a Petőfi utca 4. számú telekről került elő (HEREPEI 1971. 444).

Begreczi Bálint 1580-ban ötvös mester. 1600-ban az ötvösök céhmestere volt, 1605-ben szenátor (JAKAB Okl. II. 1888. 729.; JAKAB II. 1888. 313.)

Irodalom: NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 67-72. Deák F.: Magyar feliratos sírkövek a XVI. századból. Arch. Ért. R. F. IX. 1879. 358-359. ZSAKO 1911. 4. BALOGH 1935. 22. BALOGH 1944. 8., 5-6. kép. GOLDENBERG 1958. 109. GAÁL György: Házsongárdi Pantheon. Korunk. 1972. 382., 2. kép (Nyirő Istók sírkövét közli, „mely ma már valószínűleg megsemmisült”).

A házsongárdi temető sírkövei

- 192 István kis fia István síremléke. 1586 (II/97. kép). Elpusztult. Egykori helye: III. osztály B tábla 2108. sz. sír előtt. Méretei: 53. 5 x 28. 5 x 15. Felirata (régí fénykép alapján):

..... ZIK IS
 ISTVANNA
 ISTVAN HOLT
 HAROM ESZTEND
 ORABAN KISAZZ
 HAVANAK 15 NAPIA
 1 5 8 6

Irodalom: ZSAKO 1911. 8. HERPEI 1950. 2. sz. (kézirat).

- E kövel együtt Herepei János hét darab XVI. századi sírkövet, illetve sírkőtöredéket kutatott fel és irt le nagy munkájában. Ezek a következők: 1.) néhai Putnokyi Szabó Jakabnak Mihály nevű kis fia 1585. 2.) István kis fia István 1586, 3.) ismeretlen 1592, 4.) 55 éves ismeretlen 1598, 5.) több gyermek 1598, 6.) Pesthi Ötvös János hozzátartozója 1600. április. 7.) Bonczidai Gergely ötvös mester, városi tanácsos, főbíró koporsóköve 1600. június 15. (az utóbbi a Muzeumba került. –II/194 kép. GOLDENBERG 1958. 109). Latin feliratosok: 1, 3, 4, 7, a többi magyar feliratos.

- 190 A házsongárdi sírkövek ismertetésekor mély hálával emlékezem vissza Herepei Jánosra. Kolozsvár multjának odaadó tudós kutatójára, aki szíves kézséggel engedte meg hatalmas kéziratának tanulmányozását, adatainak felhasználását.

P60

Temetkezések, temetők.

1563. febr. 6. Kvár tjkve: „Itera decrevit civitas, ut a modo et in posterum inter muros civitatis sepulturam non permittant fieri, sed corpora in horto claustrum monachorum cheriensium sepelliantur.” Sirásét ii rendelnek (180. 1.).

1573. febr. 3. Kvár tjkve: az emberek panaszokból megértették „Mynemo Iszonyuságok lesznek az holt testeknek ky hániasából es darabra való vagdalalásából. Es hogy az temetoe heliek Immár rakwak.” (20. 1. - JAKAB II. 1888. II. 223)

1573. febr. 17. Kvár tjkve: „Akarjuk azt is, hogy a mai naptól fogva a két ken, mely a Széna utcai kis ajtótól és a Kozépkapun alól van, megszabaduljon temetésre, a többi temetőhelyek pedig betétesenek.” (JAKAB II. 1888. 223.)

1573. dec. 89. Kvár tjkve: a Monostor kapubeli temető felől a bíró viseltessen gondot (ugyanott).

1574. febr. 27. Kvár tjkve: „Az owarbelj Clastromba es porticusaba Zok okbol nem Teccijk eo kg.-nek varoswl a temetesnek lennij, hanem ugi teccyk eo kg. -nek hoga Az cery bacatok Clasttomanak porticusa eleot Mynemw darab feold vagion Azt Be kelj rekesztenij valamij deszkaval es oda themethny.” (Kvár tjkve 99)

1580. jan. 3. Kvár tjkve: a bíró nézesse meg a két temető helyet Hidelvén és a Tordakapun kívül levőt: melyik alkalmasabb (JAKAB II. 1888, 233).

1585. máj. 11. Kvár tjkve: látva a sok elhalálozást (1585-iki pestis járvány) és a temető helyek alkalmatlan voltát, elhatározták, hogy „a Torda-utcai kisajtón kívül való földben, ahol mostan az dinnyét vetették, egy jó és tágas darab helyet szakasztanak temetőhelynek; ahová mind szegény és gazdag személy válogatás nélkül temetkezék, mely helyet jó, örökös sövényvel befogjanak” (JAKAB II. 1888. 347).

1599 (?). Az egyházi számadása alapján Jakab Elek: „Mikor a templomokba temetnek, hol egy hely ára 10 forint, a padimentumot a harangozó csinálja be szép egyenesen, amelyet a sírások felbontottak volt, dija 25 pénz.” (JAKAB II. 1888. 340)

1602. márc. 4. Kvár tjkve: a bitó a Közép utcai kapunál es a Monostor kapunál levő két kőkeretet szabadittassa meg, a temetésben meg a régi mód tartassék meg (JAKAB II. 1888. 421).

1602. márc. 6. Kvár tjkve: a templomi temetkezéseket betiltották (ugyanott 421-422).

1614. márc. 25. Kvár tjkve: két centumpatert választottak a temető kertészeivé (hortulani defunctorum). A két első kertész: Ewert Márton és Kintha Mihály (ugyanott 575).

Az 1585-iki tanácsi határozat az un. házsongárdi temető helyét jelölte ki. Ez időtől fogva ez a fő temetkezési hely – mindmáig. A „Házsongárd” helynévről, amely utóbb a temető megjelölése lett, l.: SZABÓ T A.: Anyanyelvünk életéből. Válogatott tanulmányok, cikkek. I. Bukarest, 1970. 397-401.

*

AZ ÉPÍTKEZÉSEK IDŐRENDJE

1511-től kezdve a Szent Mihály templom észak-nyugati tornyának az építése

1512. Bernaldus pictor háza a Hid utcában

1516-1518. A városfalak építése

1531 előtt. Ujváry György lapicida felesége, Magdolna kápolnát építtetett a harmadrendű nővéreknek a Fatkas utcai templomhoz

1534-1541. Wolphard Adorján háza. Fő tér 32 (31). szám a keleti soron

1536. Fő tér 18. számú ház az északi soron

1539. Széna utca 6. számú ház

1540-es évek. Fő tér 20 (21). számú ház az északi soron

1544. A Hid kapu őriző háza

1552. Közép utca 13. sz. ház

1553. Az un. Basta ház az Óvárban, a Kis piacon, az északi soron

1555-1561 körül. Az óvári schola kialakítása az egykori domonkos kolostorban

1557. Feredőház

1559. Magyar utca 32. számú ház
 1560-1570 körül. Magyar kőfaragó háza, Közép utca 32. szám
 1562. A Farkas utcai templom tornyának javítása
 1562. A papirosmalom építése
 1565-1566. A kis templom átépítésének a befejezése
 1568-1569. Bogner-Gelyén ház a Fő-tér keleti során
 1571-1579 körül. Fő-tér 20 (21). számú ház (Püspöky ház)
 1574-1583. Fő-tér 19 (20), számú ház. Petras Minch építkezése
 1574. A Monostori kapu hidja és őriző háza
 1576. A Hid kapu javítása
 1578. Ajtó az óvári Mátyás házban
 1578. Építkezések a tanácsházán
 1578-1579. A cseri klostrom (Farkas utca) javítása
 1579-1581. Jezsuita kollégium a Farkas utcában
 1579-1582. Wolphard István háza. Fő tér 32 (31). szám a keleti soron
 1579-1583. Széna utcai Kisajtó
 1580. Szamoshid
 1580. A Magyar utcai Kisajtó felett való torony
 1580. Rósás János chirurgus építkezése
 1581. Városfal építése a Monostor kapu és az óvári szegletbástya között
 1582. A Közép kapu őrháza
 1581-1582. A Farkas utcai templomot a jezsuiták restaurálják és berendezik
 1583-1584. Jezsuita szeminárium a Farkas utcában
 1584-1586. Hid utca 22 (27). számú ház
 1585. Magyar utcai templom
 1586. A Szent Mihály templom tornyának a helyreállítása
 1586. A Monostor utcai magyar ötvös háza
 1589. Magyar utcai torony
 1590. Az óvári fogház
 1590-es évek. Kakas István építkezése a Fő-tér 32 (31). számú házban a keleti soron
 1591. A Hid kapu restaurálása
 1594. A Közép kapu tornya
 1595. A Petrus Daumen háza a Magyar utca északi során
 1597. Filstich Péter háza. Fő-tér 26 (27). szám az északi soron
 1598. Hid a Széna utcai Kisajtó előtt
 1603. Bogner-Gelyén Imre építkezése a Fő-tér 32 (31). számú házban a keleti keleti soron

Balogh Jolán

KÉSŐRENAISSANCE KŐFARAGÓ MŰHELYEK

VI. Közlemény

A KOLOZSVÁRI MŰHELYEK XVI. SZÁZAD (V. RÉSZ)

Erdély a XVI. század elején a mohácsi vész (1526) óta, még inkább Buda eleste (1541) után merőben új helyzetbe került. A kettős királyság idejében (1526-1541) túlnyomó része Zápolya János uralma alatt állott. Majd 1541 után új államformában mint különálló fejedelemség folytatta életét és ennek megfelelően kellett kialakítani intézményeit, kultúráját.

Az erdélyi fejedelemség kialakulásával egybeesik a kolozsvári kőfaragóműhelyek felvirágzása, megerősödése. Kolozsvár városa a Zápolya-ház hűséges támasza volt mindvégig. Annál inkább feltételezhető, hogy a kolozsvári műhelyek már az új állam kezdeti korszakában tevékeny részt vettek az építkezésekben, jóllehet írásos feljegyzéseink nincsenek, csupán csak a stíluskapcsolatokból következtethetünk rá.

Az első uralkodó, Zápolya János király a budai várnak, sőt a szepesi családi fészeknek renaissance kultúráját hozta magával. Korábban – a mohácsi csata előtt – hosszú ideig volt Erdély vajdája, tehát jól ismerte az erdélyi viszonyokat és éppen ezért felismerhette a legsürgősebb feladatokat.

Ennek az országrésznek csakúgy, mint a fővárosnak, Budának a török támadások vészterhes korszakában új modern erődítményekre, az új hadi technikának megfelelő várakra volt égető szüksége. A kezdeményező mind Buda várában, mind Erdélyben János király volt. Az 1530-as években – nyilván az itáliai diplomáciai kapcsolatai révén – olasz hadimérnököt, Domenico de Bologna-t fogadta szolgálatába.¹ Itáliában ekkor már az építész teoretikusok és hadi építészek kifejlesztették az olasz bástyás védelmi rendszert. A bolognai mester is ezt az új rendszert hozta magával és eszerint építkezett mind Budán,² mind később Erdélyben, ahol János király megbízásából Szamosújvárt tervezte az észak felé vezető út védelmére.

A vár eredeti neve kezdetben Újvár volt és valóban merőben új volt, amilyen akkor még sehol másutt János király országában, sőt Ferdinánd országában sem épült. Az alaprajza szabályos hossznegyszögben alakult ki, a sarkakon egy-egy olasz típusú bástyával, és délkeleti végében a kapubástyával (1. kép). Klasszikusan tiszta alapforma, amely teljesen megfelelt az olasz építész-teoretikusok tervrajzainak, és ebben a nemből igen korai alkotás volt az 1530-as évek legvégén, úgyszólván egyidejűleg az olasz építészeti traktátusokkal.³ Domenico da Bologna nyilván kitűnő mintakép után dolgozott. János király

korai halála után a nagy terv folytatása Martinuzzi Györgyre, a királyfi gyámjára maradt. Az ő idejében fejeződött be a négy bástyás külső erődítési övezet.

- A hatalmas erődítmény megkívánta a kőfaragványok kiegészítő, díszítő kíséretét. Így készült el a kapubástya gazdag címerdísze még János király idejében 1540-ben, amikor a munkálatokat Bánk Pál provizor irányította az emléktábla (3. kép) tanúsága szerint.
- 195 A széles kapuzat párkányán jobbról és balról egy-egy ülő oroslán (4. kép) tartotta a Zápolyák farkasos címerét, feljebb pedig két lebegő angyal az olasz koszorúba helyezett, 196 későrenaissance címerpajzsot (2. kép). A két előbbi dombormű feltétlenül helyi, erdélyi kőfaragótól származik, a pajzstartó oroslánok tulajdonképpen a sírkő-oroslánok leszármazottjai, stilizált fejtípusuk, faragásuk egyaránt erre a kapcsolatra utal. A későrenaissance volutás pajzsba helyezett Bánk címer kissé bártortalanul ágaskodó oroslánja szintén helyi mester munkája lehet. Szorosan az olasz mintaképekhez kapcsolódik a lebegő angyaloktól tartott Zápolya-címer. Az angyalok a vízszintesen oldalra vetett lábakkal – melyek erős lendületükkel a lebegést érzékeltetik – Donatello óta a toszkán szobrászat számtalanszor visszatérő motívumai közé tartoznak. A szamosújvári címeren az alakoknak, meg a koszorúnak nagyobb, erőteljesebb plaszticitása és ennek következtében a mozgalmasabb árnyékvetés, meg a cartouche-szerű címerpajzsok szaggatott körvonalai új korszerű formát adnak a régi motívumnak. Mestere valószínűleg toszkán, vagy toszkán iskolázottságú lapicida volt. Ugyanő faragta az 1542-es emléktábla pajzstartó 202 szárnyas puttóit (9. kép), ismét a toszkán kompozíciók jegyében. Viszont az 1540-es 198 Martinuzzi-emléktábla (6. kép) vésett virágdísze félreérthetetlenül tanúskodik a kolozsvári kőfaragók közreműködéséről; vésett virágmotívuma a legszorosabban kapcsolódik az egykorú kolozsvári emlékekhez (1534-es Wolphard-ablak, 1536-os párkánytöredék).
- 199 A bástyák sarokélére helyezett lófejes pajzsok Martinuzzi címerével (5. kép) azonban újból olasz mintaképekre utalnak.

- A külső erődítésövezet befejezése után rövidesen sor kerülhetett a belső palota, az 204 ún. Martinuzzi-szárny építésére. Hatalmas renaissance kapuzata (7. kép) a címerdíszes 202 építési emléktábla (9. kép) tanúsága szerint 1542-ben készült el. Közel egyidejűleg épülhetett a kápolna, mely a hossznegyszögű palotához észak felől csatlakozik. Alaprajza, keresztboltozata a gótikus kápolna-típust követi, északi kapuja viszont, valamint apsisá- 201 nak ablakai renaissance stílusúak, a boltozatot tartó féloszlopok (10. kép) pedig renaissance-ba hajló formát mutatnak. Különösen érdekesek a kettős ívelésű ikerablakok, amelyek erősen megnyújtott arányaikkal harmonikusan illeszkednek a gótikus jellegű apsis- 203 falba (11. kép).

Mivel a kaputorony fent említett emléktáblája (1540) kétségtelen bizonyítéka a kolozsvári kőfaragók tevékenységének, a Martinuzzi-szárny hatalmas kapuzatáról és a kápolna faragott részleteiről is feltételezhető, hogy valamennyi kolozsvári kőfaragók munkája. Újvár közelében a legjelentősebb város Kolozsvár volt, kőfaragó céhe ekkor már virágzott, céhlevelüket 1525-ben kapták, sőt ez idő tájt a főtéren állott Wolphard Adorján püspöki vikárius renaissance stílusú háza (1534–1541). Ennek faragott részletei, valamint más kolozsvári faragványok igen közel állnak Szamosújvárhoz. A Martinuzzi-szárny kapuzatának architektonikus rendszere kolozsvári házak kapuzatain ismétlődik meg (Püspöky-ház 1571, Híd utcai ház 1584). A stílusösszefüggések, meg a történeti-

Erdély Délkelet-Európában a XVI. század második felében.
 (Białostocki: *The Art of the Renaissance in Eastern Europe*.
 London, 1976. című könyve nyomán)

földrajzi helyzet egyaránt arra mutat, hogy Szamosújvár mesterét Kolozsvárt keressük. A másik közeli város, Beszterce akkor még aligha jöhetett számításba, mert ebben az időben (1540–1542 körül) ott renaissance kőfaragó gyakorlat még nem volt.

Később azonban az újvári provizorok ismételten kértek kőműveseket, cserepezőket, épületfát Besztercétől (1550–1551), mígnem Ferdinánd a Beszterce-vidékieket ilyenmű munka alól felmentette. A várépítés terhét – Bornemissza Pál tanúvallomása szerint

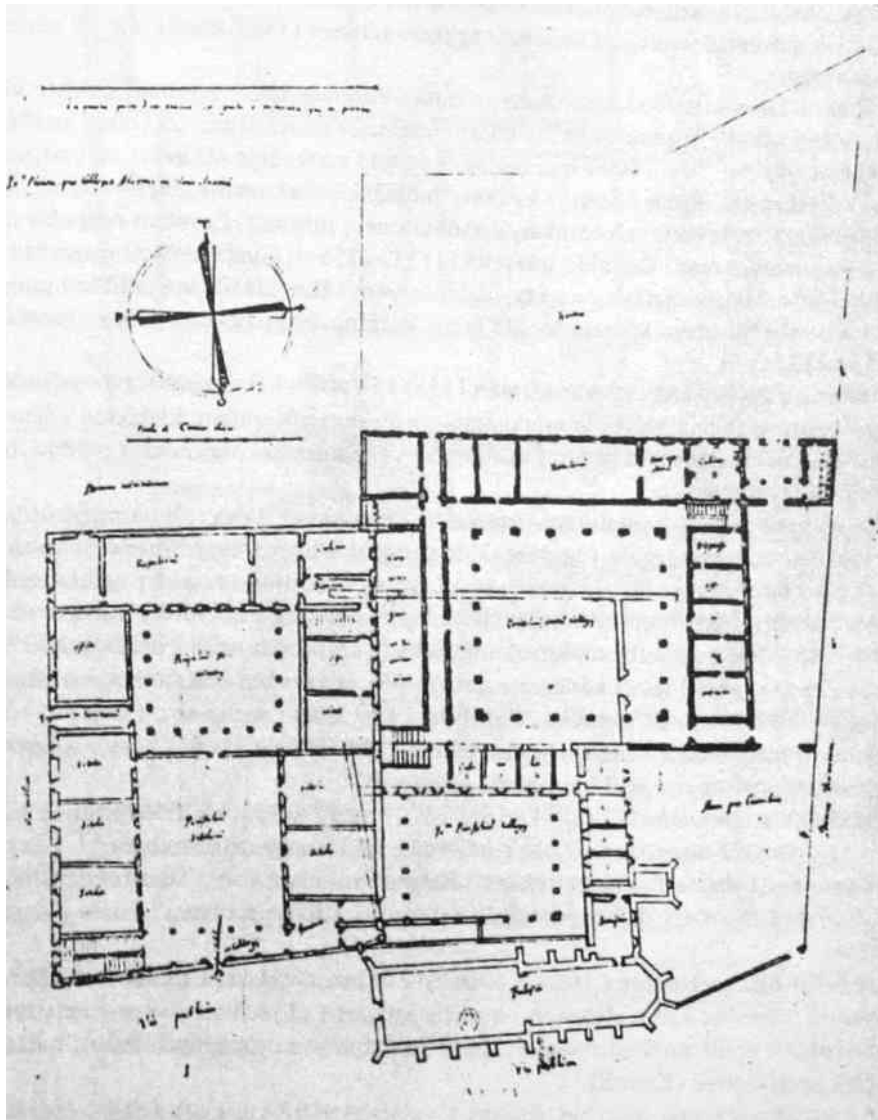
(1552) – a környező falvak népe és Dés városa viselte. A vár Gromo véleménye szerint (1565 körül) az új haditechnikának megfelelő (alla moderna) hatalmas erősség volt.

205-208,
211 Martinuzzi 1546–1551 körül újabb nagy építkezésbe fogott Alvincen, Gyulafehérvár közelében, úgy látszik a nyugat felé vezető út védelmére és saját magának külön szék-helyül. A fennmaradt épületszárny mind alaprajzilag, mind részletformáiban igen érdekes és jelentős. A fennálló emeletes északi épületszárny (12-16. kép) hossznegyszögben épült, a sarkain egy-egy bástya maradványaival. Ismét olasz renaissance épülettípus⁴ áll előttünk: a sarokbástyákkal egybekapcsolt kastély típusa, bárha még csak kezdetleges megoldásban. A nagy olasz építészek, Giuliano da Sangallo és Peruzzi alakítottak ki olyan kastélytípust,⁵ amely négyszögű alaprajzon épül fel, sarkain egy-egy olasz típusú bástyával. Ha az alvinci kastélyszárny keleti és nyugati bástyamaradványai egykorúak a főépülettel, – ami valószínűnek látszik –, akkor Alvinc ennek az épülettípusnak igen korai hazai példája, jóllehet csupán csak részlegesen egy szárnyépületben.

212 Stílustörténetileg igen jelentősek a kastély faragott részletei: a kettős ívelésű iker-
209-210 ablakok (19. kép), valamint az egyszerűen profilált ajtók, ablakok háromszögű (timpanon jellegű) oromzatokkal (17-18. kép). Eredetük végső fokon Bramantéra megy vissza.⁶ Mindkét formát ő alakította ki és honosította meg, és ezzel új irányt nyitott az észak-olasz építészetben. A nemesen egyszerű formák merőben ellentétesek a korábbi felső-olasz-lombard stílus túlzásfoltos dekoratív jellegével. Sajátos jelenség, hogy éppen ezek az egyszerű, világos vonalvezetésű díszítetlen formák honosodtak meg Erdélyben. Az ablakokhoz (17. kép) és a félig romos keleti szárny ajtajához (18. kép) analógiaként említjük a parmai dóm apsisának az ablakait. Az ikerablakok (19. kép) hasonlóképpen Bramante kedvelt tektonikus motívumai közé tartoznak, amelyeket követői többféle változatban gyakran ismételtek. Ezek az ablakformák Felső-Itáliában szelvében elterjedtek, ahonnan a lombard lapicidák közvetítésével a Felvidéken és a Dunántúlon is meghonosodtak. Hogyan és miképpen jutott el Erdélybe, méghozzá ilyen korán, az 1540-es években, arra nincsen adat. Semmiféle feljegyzés sem maradt Alvinc tervező építészéről és kőfaragóiról. Talán Martinuzzinak sikerült – Domenico da Bologna távozása után – olasz fundálót szerződtetni, aki mind az épületnek az alaprajzát, mind a részletformákat megtervezte. Ebben a korai időszakban (1546–1551) ezek a tervek és rajzok csak olasz mestertől származhattak, mégpedig Bramante irányához tartozó építésztől, a kivételben azonban nyilván helyi mesterek – kőművesek, kőfaragók – vehettek részt, közöttük kolozsváriak is, tekintve Martinuzzi szamosújvári építkezéseinek tanulságait.

A nemesen egyszerű részletformák az alvinci kastélynak derűs, ünnepi jelleget adtak. Gromo méltán nevezte gyönyörűséges kastélynak (il castello delizioso di Vinz).

213 Az Alvincen jelentkező új formák gyorsan és széles körben terjedtek el a XVI. század második felében. A kettős ablakokat helyi változatokban megtaláljuk a branyicskai vár bástyáján, mely feltehetően Martinuzzi építkezése, a gyulafehérvári palotában (20. kép), az udvarhelyi vár palotaszárnyán, úgyszintén várkastélyokon Marosvécsen, Ebesfalván (23. kép), Marosszentkirályon, Keresősen, észak felé Egeresen (34. kép), Szentbenedeken (47–48. kép), a hadadi vár kapubástyáján (43. kép), dél felé a fogarasi váron (62. kép), 246-247; 238, 259 sőt Szebenben is.

Gyulafehérvár, a jezsuita kollégium földszinti alaprajza.
Fr. Massimo Milanese terve, 1586 (Párizs, Bibliothèque Nationale)

Szamosújváron és Alvincen kívül Martinuzzi építkezett még püspöki székhelyén Váradon, ahol a régi középkori várat megerősítette (1546 körül). Hasonló építkezést végeztetett Kolozsmonostoron, a bencések egykori várában (1549 körül), amiről címere tett bizonyosságot.

Mikor Martinuzzi 1551-ben Erdélyt átadta Ferdinándnak, feltételül kötötte ki a várak megerősítését. Ferdinánd ki is küldte a császári szolgálatban álló olasz hadi építészeket Erdélybe,⁷ de a Habsburg uralom öt rövid esztendeje túl kevés volt nagyobb szabású építkezések megindítására. Az olasz fundálók jöttek-mentek, tervezettek, felülvizsgálták a végvárat, szorosokat, de többre nem jutottak. Egyetlen nagyobb munkáról tudunk, melyet maga Castaldo irányított (1552–1554): Gyulafehérvár megerősítéséről, négyszögben húzott falakkal és négy földbástyával. Hasonlóképpen erődítési munkálatok folytak még Huszton, Sigismundo da Prato Vecchio, illetve Felice da Pisa vezetésével (1552–1554).

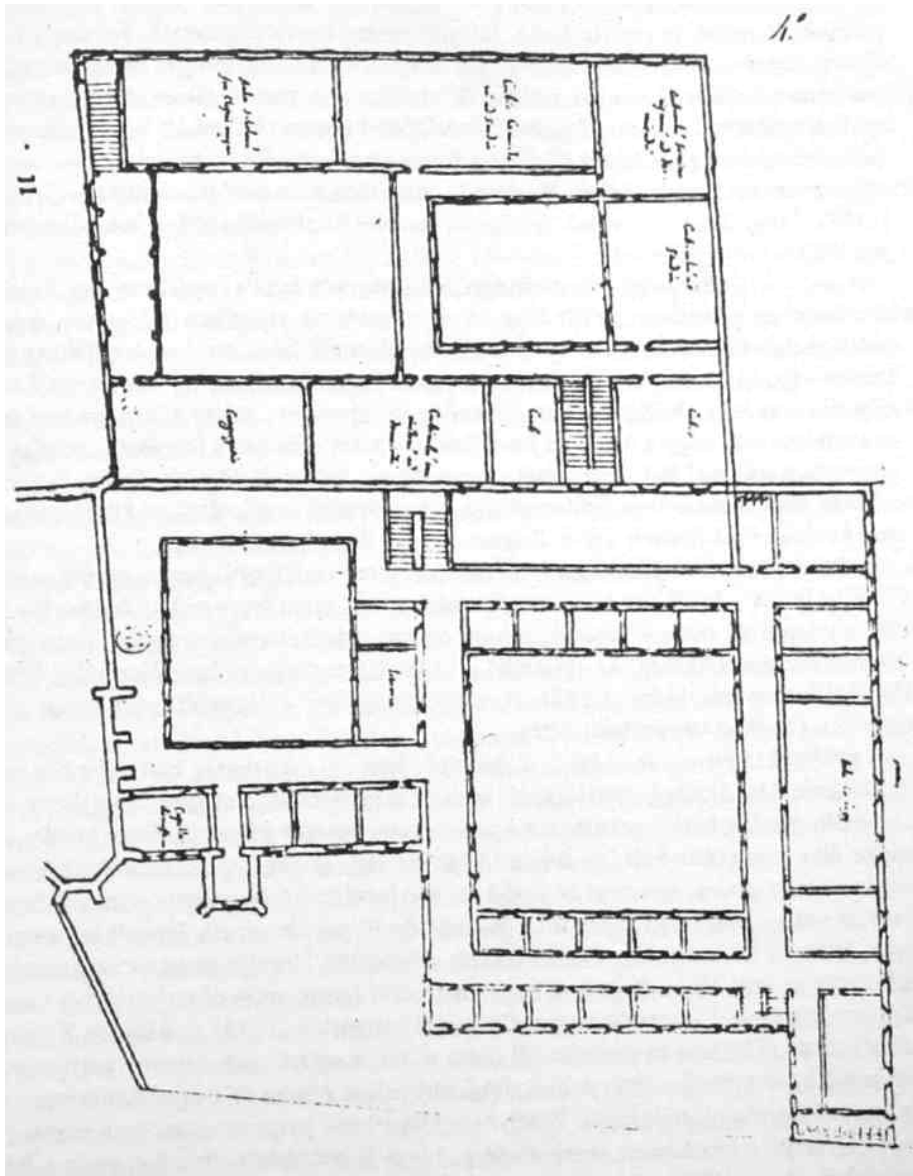
Mikor a Zápolya-ház győzelme után (1556) az erdélyi fejedelemség megerősödött, a nagy építészeti feladatok is kibontakoztak, melyeket elsősorban a kialakuló állam hadászati és kormányzati szükségei és követelményei határoztak meg, ezzel egyben a művészi élet fő irányvonalait is.

A súlypont ismét a várépítkezésekre esett: Szászsebes,⁸ Déva, Illye megerősítése felől intézkedtek az országgyűlési végzések. Még távolabb Lugos megerősítésére is sor került – Gromo tanúsága szerint.⁹ Giovanandrea Gromo – Cosimo toszkán nagyherceg bizalmasa – mint a fejedelem testőrkapitánya János Zsigmond közvetlen környezetéhez tartozott. Sok értékes adatot tartalmazó művében (*Compendio delia Transilvania*) szemlét tart az erdélyi várak felett hadászati szempontból, és egyben javaslatokkal is szolgál átépítésük felől az új haditechnika értelmében. Úgy tűnik, mintha ez a fejezet¹⁰ János Zsigmond megbízásából készült jelentés lenne. Ebből is nyilvánvaló, hogy a végvárok megerősítése mennyire égető napirendi kérdés volt.

Ezekből a törekvésekből nőtt ki 1569–1570 telén a váradi vár felépítésének hatalmas terve: az ötszögű alaprajzon öt olasz bástyával épülő nagyszabású erősség.¹¹ Ezt a formát az olasz építész¹² alakították ki; kétségtelenül olasz volt Várad tervezője is. A nagy tervből először a déli bástya épült fel. az ún. „Királyfia bástya” János Zsigmond idejében.

A belső harcok hatalmas emléke a Székely Támadt, másként Csonka vár Székelyudvarhely,¹³ melyet János Zsigmond a székely lázadás (1562) leverésekor emeltetett. Négyszögben épült sarokbástyákkal és belső palotával; az utóbbinak jelentős hatása volt a vidék építészetére (Keresd).¹⁴

Az építkezések más irányban folytak Gyulafehérvárt. A cél ott a fejedelmi székhely méltó kialakítása volt. Már Izabella királyné¹⁵ megkezdte a középkori püspöki palota átépítését, fia János Zsigmond pedig tovább folytatta és teljességre vitte a munkálatokat. Az olasz kultúrában nevelkedett fiatal fejedelem széles körű műveltségéről, szellemi képességeiről, nagy nyelvtudásáról, megnyerő egyéniségéről igen kedvező képet rajzol mind Gromo, mind Szamosközy István. A fejedelem kultúrája az építkezésekben is megnyilvánult. A világhírt Szamosközy István nagy elismeréssel irt mind Izabella lakosztályáról, (*aedes Isabellianae*), mind János Zsigmond pompás palotájáról, melynek termeit falfest-

Gyulafehérvár, a jezsuita kollégium emeleti alaprajza.
Fr. Massimo Milanesi terve, 1586 (Párizs, Bibliothèque Nationale)

mények, kárpitok és rosetta-díszes, faragott mennyezetek díszítették. Leírása a krakkói Wawel termeire emlékeztet. Szamosközy megnevezi a falfestmények témáit is: városképek, csatajelenetek, különféle emblémák sorakoztak a termek falain. A változatos témák egyben rávilágítanak János Zsigmond érdeklődési körére. A freskók – legalább részben – valószínűleg Georgius Schutz (Schutze) Pomeranus festőtől származtak, akinek a műveit a fejedelem kiváltságlevelében védelmezte meg, még a metszet-másolatokat is tilalmazta (1569). János Zsigmond másik festőjéről, Joannes Képíró-ról 1565–1566-ból vannak feljegyzések.

213 A palota építészeti kiképzéséből egyetlen faragvány került napfényre: egy kettős ívelésű ikerablak maradványa (20. kép), az alvinci ablakok típusában. Bármilyen szerény emlék, mégis kulcs-darab, mert ennek alapján előtűnik lehet a palota-homlokzat derűs ablakrendje, hasonlóan az udvarhelyi vár-palota homlokzatához, melyet Orbán Balázs még látott és leírt 1868-ban. Hasonlóképpen az udvarhelyi palota adatai alapján arra következtethetünk, hogy a fehérvári palotából sem hiányozhattak a folyósok „orsofak modgiara valo keolabak”-kal, azaz a baluszter-oszlopos tornácok, loggiák. Orbán faragványokkal ékes díszes renaissance épületnek írja le az udvarhelyi palotát („az kiralij palotaija”-t); nem kevésbé ékes lehetett János Zsigmond palotája Fehérvárt.

A fejedelmi építkezések olasz kőfaragójáról hiteles adat szól, neve: „providus magister Castillio Italus”, 1569-ben háza volt Gyulafehérvárt, tehát letelepedett Erdély fővárosában, ahol nyilván huzamosabb ideig dolgozhatott más lapicidákkal együtt, hazaiakkal és feltehetőleg olaszokkal is. Az építkezés gyakorlati irányítója pedig valószínűleg Orbay Miklós főpallér volt, akire az 1571. januári országgyűlés – János Zsigmond engedélyével – a szászsebesi vár építését bízta.

A gyulafehérvári udvar – János Zsigmond idejében – az ország kulturális központjává alakult. Már akkor kibontakoztak azok az irányvonalak, amelyek mind János Zsigmondnak, mind a Báthoryaknak a mecénási tevékenységét jellemzik. Ezek között első helyen áll a humanista kultúra, élén a történetírással. Ehhez kapcsolódott a kollégiumok alapítása, támogatása, valamint az irodalom pártfogolása. A humanista iránnyal függ össze az antik emlékek gyűjtése is. A gyulafehérvári palota udvara, lépcsőháza megtelt római feliratos kövekkel, domborművekkel; a fejedelmi kincstár pedig ókori aranyleletekkel, amint erre János Zsigmond hagyományából (antik aranypénzekkel ékes csésze), Báthory Istvánnak Lysamachos aranyakról szóló leveléből (1575) és Báthory Zsigmond ajándékainak 1592-ben írt jegyzékéből (vaso d’oro massiccio antichissimo trovato sotto terra stb.) következtethetünk. A gyulafehérvári palota kőtára és a fejedelmi kincstár voltak az első régiség-gyűjtemények Erdélyben. Mindehhez járult az udvar igen magas fokú zenei kultúrája, a fejedelmek zenekedvelése, János Zsigmondtól elkezdve, végig a Báthory korszakban. A gyulafehérvári renaissance palota minden irányban a renaissance kultúra virágzó székhelye volt.¹⁶

A Báthoryak idejében tovább folytatódott a gyulafehérvári palota kiépítése, szépítése. János Zsigmond közvetlen utóda. Báthory István fejedelem járt Itáliában, a padovai egyetemen tanult, uralkodása alatt az olasz központokkal (Róma, Padova, Velence) közvetlen kapcsolatot tartott fenn követei által. Ezen a révén szerezte olasz hadimérnökeit, a névtelen olasz fundálót, aki Váradon és Kolozsvárt dolgozott, Domenico Ridolfinit és

végül Simone Gengát. Ugyanezek az építészek – a kolozsvári számadások tanúsága szerint – sűrűn megfordultak Gyulafehérvárt is.

Báthory István úgy nyilatkozott Fehérvárról (1575. márc. 27), hogy annál kelleme-
sebb és alkalmasabb hely nincs az országban (neque amoeniorem, neque commodiorem).
Rövid uralkodása alatt (1571-1576) sokat tett fejlesztésére. A várat kijavíttatta, hidat
építtetett a Maroson és a palotában vízvezeték (des aqueducts) segítségével messze vi-
dékről (d'une lieu loing) vizet vezetett, melyet mint nevezetességet mutogattak Pierre
Lescalopier párizsi utazónak.

A szamosújvári várban Báthory folytatta az 1566-ban – János Zsigmond idejében – meg-
kezdett építkezéseket (1572-1574), melyhez Besztercéről rendelt téglát és cserepet.

Báthory legfőbb gondja azonban elsősorban Várad felé, az ország legjelentősebb vég-
vára felé fordult. Az ötbástyásra tervezett hatalmas vár építésére minden lehetőt meg-
tett. 1572-ben fel is épült az Aranyas bástya, melyet címere díszített. Lengyelországi
uralkodása idejében (1576–1586) is állandóan figyelemmel kísérte a munkálatokat, sőt
irányította azokat.

Ugyancsak lengyelországi ideje alatt alapította Báthory a fehérvári és a kolozsvári
jezsuita kollégiumokat, melyeknek építését mindvégig hathatósan pártfogolta. A tervek
(Adattár) az ő beleegyezésével készültek.

Végül utolsó erdélyi alapítása a fogarasi szentegyház építése volt (1584–1585), mely-
hez az ablak- és ajtóköveket Kolozsvárt faragtatta.

Báthory István fehérvári, majd krakkói udvarában alakult ki az a humanista kör,
amely a XVI. század utolsó negyedében az erdélyi kultúra irányítója lett. Ennek kez-
dete visszanyúlik a Zápolyák idejére, különösen János Zsigmond udvarára, melyhez a
Báthoryak is tartoztak. János Zsigmond tanácsosa a történetíró Forgách Ferenc volt
(1568–1571), aki utóbb Báthory István fejedelem kancellárja lett (1571–1573). Készülő
műve (Magyar Historia 1540–1572) Báthoryt rendkívül érdekelte és adatokkal támo-
gatta Forgách munkáját. 1574-ben került a gyulafehérvári udvarba a velencei Ioannes
Michael Brutus, akit Báthory udvari történetírójává fogadott, és megbízta Bonfini törté-
netének a folytatásával (1492–1552). Ehhez még a vatikáni levéltár regesta-köteteit is
átkutatatta és nagyon szíven volt a készülő mű hitelessége, amiről maga Brutus írt
(1586. ápr. 25). Báthory udvarához tartozott Berzeviczy Márton (1572–1576), aki pa-
dovai tanulmányai után titkárként került Forgách mellé a kancelláriába, később feje-
delmi tanácsos és követ, majd Báthory lengyelországi idejében az ottani magyar kancel-
lária vezetője. Padovában tanult Báthory fejedelem másik titkára Gyulay Pál is
(1574–1576), valamint bécsi követe Sombory László (1574), később a hármas kor-
mányzótanács tagja (1583–1585), úgyszintén Kovacsóczy Farkas, a későbbi nagy te-
kintélyű kancellár (1585–1594) és nagy műveltségű humanista író.

Báthory István szeme mindig rajta csüggött Erdélyen, akkor is, amikor széles látó-
körű államférfiakat nevelt, amikor kollégiumokat alapított, mikor Vég-Várad várát épít-
tette. Valóban beteljesítette mindazt, amit 1578. március elején Varsóból írt¹⁷ Mágochy
Gáspár máramarosi főispánnak. „Mit kiuanion en twlem, az en hazamnak es atiam fia-
nak szerelme, seöt az Isten, az ki engem ez állapotra emelt, szwntelen elmemben forga-
tom.”

Báthory István testvére és utóda Kristóf fejedelem rövid uralkodása alatt (1576–1581) folytatta a megkezdett építkezéseket.

Gyulafehérvárt 1577-ben építkezett. Ez év márciusában ott tartózkodott a váradi fundátor, talán ugyanaz az olasz, aki Kolozsvárt a jezsuita kollégiumot tervezte (1580). Feltehetőleg Fehérvárt is fundált, vagy a várban, vagy a palotában. Ugyanez év, azaz 1577 áprilisában Seres Jánost hívatta a fejedelem, Kolozsvár legkitűnőbb kőfaragó-szobrászát (insignis sculptor), talán címerkövek kifaragására, illetve megrendelésére. Két évvel később kolozsvári esztergályosokat és asztalgyártókat küldöttek a fejedelemnek.

Hasonlóképpen folyt a munka Szamosújvárt. Kristóf fejedelem ide is Seres Jánost rendelte ugyancsak 1577 áprilisában. Az a címerkő, melyet „két kerubinek” tartanak (1577), alkalmasint az ő munkája volt. 1577 májusában és szeptemberében ismét Kolozsvárról küldenek kőműves-kőfaragókat. Novemberben a fejedelem is megtekintette a munkálatokat. 1578 őszén pedig a fundáló járt Újvárbán.

Nagy gondot fordított Báthory Kristóf a váradi vár építésének a folytatására, melyet már váradi főkapitánysága idején (1571–1576) irányított, azután pedig az új főkapitány, a kitűnő Giczy János (1577–1585).

Nagyobb építkezés folyt Huszt várában. Ferdinánd király uralma idejében olasz hadimérnökök dolgoztak itt: Sigismondo da Prato Vecchio (1552) és Felice da Pisa (1553, 1554). Ugyanekkor épült a várkápolna, felirata szerint: „Tempore Benedicti Szalay de Bokovar Anno 1554.” Később, 1576-ban az erdélyi országgyűlés rendeli el Huszt vára építését. A következő évben, 1577-ben két kolozsvári kőfaragó megy Husztra: Keömies Imreh júniusban, Seres János novemberben. Ugyanez évben épült a vár második kapuja 217 (24. kép), melyet Báthory Kristóf fejedelem és Kornis Gáspár huszti kapitány címerei díszítettek. Ezek a faragványok is Seres Jánostól származhattak. A munkálatok tovább folytak 1578-ban, amikor négy kolozsvári kőműves ment Husztra. A következő évben, 1579-ben Kolozsvárról ismét Keömies Imreht küldik Husztra hatodmagával. Mindazonáltal Possevino 1583-ban úgy tudja, hogy a vár jövedelméből „si spende in riparare le ruine della fortezza”.

Báthory Kristóf korai halála (1581) után a kiskorú Zsigmond helyett először 12 tagú tanács, majd a hármaskormányzótanács intézte az ország ügyeit. Tagjai közül Kovácsóczy Farkas, a későbbi kancellár és Sombory László a padovai egyetemen tanultak, nagy műveltségük irányítólag hatott mind az udvarra, mind az országra.

Az ifjú fejedelmet a jezsuiták nevelték, akik figyelmét az olasz kultúra felé irányították. Az az olaszos irány, amely János Zsigmond idejében kezdődött el Gyulafehérvárt, Báthory István fejedelem uralma alatt pedig folytatódott, Zsigmond idejében, különösen nagykorúsítása óta (1588) igen megerősödött. Udvara tele volt olaszokkal: egyházi személyek, kitűnő orvosok, olasz diplomaták, katonai küldöttségek és kiváló olasz muzsikusok keresték fel székhelyét. Építésze és bizalmas kamarása Simone Genga volt, festője Astolfo Vagioni (1595), helyesen Vagioli.

A Báthoryak gyulafehérvári építkezéseiről részletes leírás nem maradt. Csak a külföldi követek, utazók feljegyzései eleveníthetik meg előttünk a fejedelmi palotát, illetve annak jelentősebb részeit: az udvart (corte), az ünnepi felvonulásokra alkalmas nagy lépcsőt (scala), az előcsarnokot (atrium), a nagy palota-termet (palatium, grandissima sala),

a nagy ebédlőt (grande sala) a pompázatos pohárszékkal, a fejedelem szobáját (amplum principis cubiculum, salotto) Az 1603-ban – a nagy pusztulás és rombolás után – készült leltár a földszinten három hypocaustumot (fűtött terem) és egy szobát (cubiculum) ír le, valamint az ún. alsó tanácstermet (conclave inferior). Az emeleti lakosztályban a nagy palota-terem (palatium maior), a hozzá tartozó hypocaustum és még négy külön hypocaustum sorakozott, közülük az egyik a muzsikuské. A palota udvara tele volt római emlékekkel (Brutus), lépcsőházát befalazott római domborművek ékesítették (Carolus Clusius, Bongarsius). Az 1603-i leltár a földszinti termekben aranyos kárpitokat, gyapjúkárpitokat és táblaképeket (imagines ac tabulas) említ, az első emeleti palatiumban nagy érckandelábert. Bizonyára a freskódísz sem hiányzott a termekből, amint erre a címeres levelekből, különösen a Bielfft-armalis (1S9S) figurális kompozíciójából következtethetünk.¹⁸

A palota hozzávetőleges rekonstrukciójához – az egykorú leírásokon kívül – igen jelentős, hogy Kolozsvár város számadásaiból megismerhetjük a Gyulafehérvárt dolgozó mestereket. A kolozsvári kőfaragó-kőművesek kiküldése a fejedelmi székhelyre állandó volt, amint ezt nyomon követhetjük a bejegyzésekben attól kezdve, hogy a számadáskönyvek teljesebb számban maradtak fenn, azaz Báthory Zsigmond idejéből.

Az első bejegyzés 1582. aug. 16-án kelt, ekkor Keömies Antalt hívatta a fejedelem Fehérvárra. 1584-ben a váradi fundátor (Ridolfini) tartózkodott ugyanott egy hétig (máj. 27–jún. 2.) tehát volt ideje a fundálásra, a tanácsadásra – feltehetőleg elsősorban a vár építésére. A palota építése erősebb ütemben 1588-ban kezdődött. Ez év márciusában a két legjelesebb kolozsvári mester, Diószegi István és Szilágyi János indult Gyulafehérvárra a fejedelem közvetlen parancsára. Ugyanez év júniusában 15 kőműves ment Fehérvárra. A következő évben, 1589 júniusában Diószegi Istvánt és Kuti Mártont küldték le Fehérvárra a fejedelem parancsára, júliusban Kuti Andrásékat. 1590 augusztusában három mester – Komijes Lőrinc, Komijes András, Komijes István – ment a munkálatok folytatására. 1591 júniusában és augusztusában újabb csoportok indultak, 1592 szeptemberében Mónika Mihály hatodmagával, 1593 júliusában Keomyes Ambrus hetedmagával. 1595 májusában újból Szilágyi János céhmestert hívatta a fejedelem. Közben a fundátor Simone Genga is több ízben járt Fehérvárt, 1591-ben kétszer, 1594-ben és 1595-ben. A számadáskönyvi bejegyzések arról tájékoztatnak, hogy 1588 májusában Vistáról – az ottani kőbányából – 12 szekér követ vittek Fehérvárra, nyilván már kifáragott vagy kinagyolt állapotban. 1589 augusztusában ismét 12 szekér faragott követ szállítottak ökrös szekereken ugyanoda. Mindebből a gazdagságból egyetlen töredék sem maradt fenn. Csak a századvégi kolozsvári építkezésekből következtethetünk arra, hogy stílusuk hasonló lehetett a Wolphard–Kakas-ház későrenaissance faragványaihoz.¹⁹

215 Báthory Zsigmond a palotán kívül építkezett még a jezsuita templomban (22. kép), ahol az új orgonához karzatot emeltetett. 1591 májusában 11 szekéren szállították le Kolozsvárról Fehérvárra „az orgona lábának való köveket.” 1595 októberében pedig 14 szekeren vitték „a nagy egyház orgonájá alá az faragott kőoszlopokat.” Ezekből sem maradt hírmondó, ami annál sajnálatosabb, mert ezek a faragványok a Kolozsvárt meghonosodott oszloptípus megismerésére lennének építészettörténetileg kiválóan jelentősek.

A fejedelmi palotával párhuzamosan kialakult a fejedelmi székhely Fehérvárt. A várba két kapu vezetett, a Szent Mihály kapu és a Szent György kapu, az utóbbit római feliratos kövek díszítették. A kapukon belül már az előző korban felépültek a kanonoki házak és a préposti palota. Ezek a püspökség megszűntetése után is többé-kevésbé fennállottak új rendeltetéssel. De közben új középületek emelkedtek: a domus magnatum, az országház, a városok házai, Szebené, Kolozsvaré, a külföldi követek fogadására szánt épület, a fegyverház és még több más hivatali épület. Felépültek a magánpaloták is, főként az ország kormányzásában részt vevő nemességé (Gálfí János, Bánfi György, Zólyomi Miklós, Kornis Gáspár, Geszthy Ferenc stb.). Közöttük Kovacsóczy Farkas kancelláré lehetett igen jelentős, külön „könyvesház” azaz könyvtárszoba is volt benne. Külső falát pedig – a tulajdonos humanista kultúrájának megfelelően – római feliratos kövek ékesítették. Több más házról Bongarsius ugyanezt jegyezte fel (1598). Pompázatosan épült fel az egykori prépostház ellenében Báthory Boldizsár palotája boltozatos nagytermével. Jelentős épület lehetett Giorgio Blandrata orvos háza a vár főterén, melyet utóbb a fejedelmi fundátor Simone Genga kapott adományul. A főtéren állt Kolozsvári Gábor fejedelmi titkár háza is. Báthory Zsigmond olasz muzsikusainak (Pietro Busto, Joh. Bapt. Musto) a házai az Olasz utcában állottak. János Zsigmond olasz mesterének, Castillio lapicidának a háza szintén a várban volt. Míg a fejedelmi pixidariusok a suburbiumban kaptak házakat.

A XVI. század két utolsó évtizedében merőben újszerű építkezés indult meg Fehérvárt: a jezsuita kollégium megszervezése és felépítése, mégpedig nem sokkal később, mint ahogy Kolozsvárt felépült a jezsuita szeminárium. A jezsuita történészek kutatásai napfényre hozták mindkét épület alaprajzait (Adattár), a kolozsvárinak még a részletes költségvetését is. A tervrajzokból kiderül, hogy mindkét helyen az épületszárnyak árkádos udvarokat²⁰ vettek körül. Az épületek hangsúlyos középpontja az olasz palazzo-k mintájára éppen az árkádos udvar volt, ahol az oszlopsorokat összekötő ívek ritmikus sora harmonikusan érvényesült. A gyulafehérvári épület-komplexus több árkádos udvart foglalt magába, ami erősen fokozta hatását. Tervező mesterét is ismerjük Massimo Milanesi fiorentino jezsuita fráter személyében, aki 1586 első felében készítette a tervet, amelyek fenn is maradtak (Paris, Bibliothèque Nationale). Ezzel az épület-komplexussal a közép-olasz későrenaissance a legközvetlenebbül plántáltatott át az erdélyi fejedelemség központjába, ami nem maradhatott hatástalanul a székhely építészeti kultúrájának fejlődésére, jóllehet ma már ez konkrétan ki nem mutatható. Mindazáltal építészettörténetileg jelentős tény, hogy mind Kolozsvárt, mind Gyulafehérvárt renaissance oszlopos udvarral ékes kollégiumok épültek a XVI. század végén. Ehhez hasonló jelenséget Erdély többi városából nem ismerünk. De éppen ezek által Kolozsvár és Fehérvár az építészeti fejlődés élére került.

Báthory Zsigmond idejében a korábban megkezdett várépítkezések szintén tovább folytak Szamosújvárt, Huszton és Váradon. Szamosújvárt 1590–1592 között ismételtelen dolgoztak kolozsvári kőműves-kőfaragók, közöttük Kutty János 1592-ben. A munkálatoikat czegei Wass György, Szamosújvár kapitánya irányította, aki czegei udvarházába 1588-ban Kolozsvárt faragtatott ablak- és ajtóköveket.

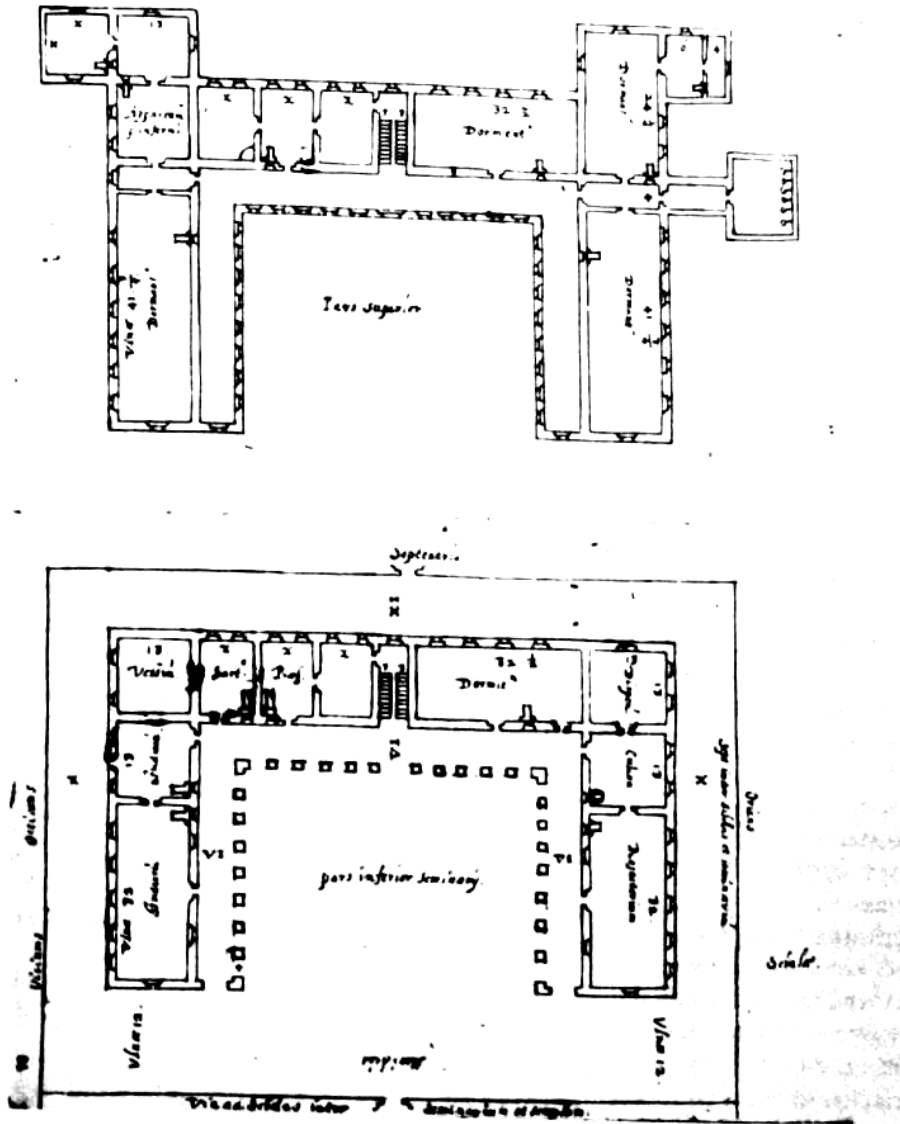
Hasonló volt a helyzet Huszt várában, ahol szintén kolozsvári kőművesek dolgoztak 1590-ben, majd 1592-ben, amikor Szilágyi János céhmester ment Husztra többedmagával, 1593-ban pedig Kwmiés Gáspár Tordáról harmadmagával, 1595-ben a fejedelem parancsára Kömies András nyolcadmagával.

Erős ütemben folyt az ötszögű, ötbástyás hatalmas vár építése Váradon. 1584-ben Ottavio Baldigara felépítette a Veres bástyát, a további munkálatokat pedig Simone Genga folytatta.

Ugyancsak Báthory Zsigmond idejében épültek fel a kamaraházak Tordin és Désen. Tordán 1581 körül kezdődhetek a munkálatok, amikor a fundáló Tordára ment. Újabb építkezés indult meg 1587-ben, amikor Simone Genga járt Tordán. Innentől kezdve a kolozsvári számadáskönyvekben sűrűn következnek a bejegyzések Tordáról. 1588-ban a téglásokat és a kőpírókat küldték Tordára, 1589-ben, 1590-ben, 1591-ben, 1592-ben a fundáló – nyilván Genga – járt ismét Tordán. 1590-ben faragott kövek szállításáról olvashatunk adatokat: január 24-től február 5-ig 40 szekér követ vittek le Tordára, 1590 szeptemberében két szekérrel, 1591. május 30-tól június 5-ig 18 szekérrel, 1590 augusztusában Brassai Ambrus és Dabó Lőrinc kőfaragó-kőművesek indultak Tordára többedmagukkal, 1592-ben Kuny János negyedmagával, 1594-ben Mónika Mihály negyedmagával. Az épület belső kiképzésére, ékesítésére is gondoltak. 1590-ben a kolozsvári festő-asztalosokat vitték Tordára, 1594-ben Képiró Pétert, a fejedelem festőjét. Ezekből az adatokból reprezentatív épület körvonalai bontakoznak Ici. A fennmaradt épület-
220 tömb (25. kép) azonban az egykori gazdagságából keveset őrzött meg, csupán néhány kettős ívelésű egyszerű ablakkeret jelzi építési idejét. A kapu feletti dombormű Báthory Zsigmond címerével elpusztult.

A dési kamaraház építése még Báthory Kristóf idejében kezdődött, az ő parancsára vitték 1579-ben a kolozsvári kőműveseket Désre. Ez az építkezés azonban félbeszakadt, csak 1588-ban indult meg újból. 1588-ban, 1589-ben és 1590-ben a fejedelem fundálója, nyilván Genga járt Désen. 1590-ben, 1591-ben kolozsvári kőműveseket küldtek Désre, 1591-ben kilenc szekér faragott követ szállítottak a „Kamaraház”-hoz. 1593-ban ismét kolozsvári kőművesek dolgoztak ugyanott. Az egykori kamaraházat a XVIII. században átépítették, a XVI. századi építkezés egyetlen maradványa egy ajtóparkány jobboldali
214 darabja volt Báthory Zsigmond címerével (21. kép). Az épület lebontásakor ez a faragvány is elpusztult.

A fejedelmi építkezésekkel párhuzamosan folyt a nemesség építő tevékenysége szerte az országban. A Zápolya korszakban – Buda eleste előtt – még élénk volt a kapcsolat az ország központjaival. Somlyói Báthory István erdélyi vajda – István és Kristóf fejedelmek apja – a szilágysomlyói templomba vörösmárvány sekrestyeajtót és tabernakulumot faragtatott 1532-ben. Anyaguk, a süttői márvány azonos a nagy központok – Buda, Esztergom – faragványainak kedvelt anyagával, stílusuk azonban már eltérő, az ornamentális motívum erdélyi eredetű. Csúcsi Tomori Miklós viszont, ki jól ismerte a budai várat, hiszen 1530-ban részt vett védelmében, a központok toszkán stílusú irányát plántálta át kövesdi templomába a kapuzat (1535) és a tabernakulum (1537) faragványaival.

Kolozsvár, a jezsuita szeminárium földszinti és emeleti alaprajza.
Fr. Massimo Milanesi rajza, 1584 (Róma, jezsuita levéltár)

Ezeknek a stílusa a korai kolozsvári faragványokkal (Wolphard-ház) függ össze, feltehetőleg kolozsvári műhelyben készültek.

Eltérő stílust mutatnak a gyerőmonostori faragványok, a papi ülőfülke 1536-ból, illetve annak maradványa és egy hasonló tagolású igen szépen faragott párkánytöredék, mely talán valamilyen síremlék fedőlapjához tartozott.

A várépítkezés modern irányához kapcsolódott bethleni Bethlen Farkas fejedelmi tanácsos (uomo principalissimo), amikor Szamosújvár közvetlen példájára földrajzilag is közel eső helyen, a Szamos partján felépíttette Bethlen várát 1543-1549-ben, amely nyomtalanul elpusztult. Az oklevelek tanúsága szerint négy sarokbástya erősítette a modern várépítéset elveinek megfelelően. Gromo igen dicsérőleg nyilatkozott a modern várról (fabricata alla moderna).

Az 1540-es években folyt az építkezés a gyalui várban galaczi Moré Péter vezetése alatt Statileo püspök megbízásából. Gromo kedvezően nyilatkozott az épületről „Castello ameno et forte”-nak nevezi.

A XVI. század második felében – a viszonylag nyugodtabb korszakban – fokozódott az építő tevékenység. Egymás után épültek a várak, kastélyok, kúriák. Stílusukban többféle irány mutatkozott, a legegységesebb közülük az, amely fejedelmi példára a kolozsvári műhelyekben kialakult stílusváltozathoz igazodott. Az udvari nemesség, csakúgy mint a fejedelem, szívesen dolgoztatott kolozsvári mesterekkel. Ezeknek tevékenysége egyrészt stílusanalógiák segítségével mutatható ki, másrészt közvetlenül tanúskodnak róla Kolozsvár város számadáskönyvei.

214 A Zápolya korszakból megemlítendő Apafi Gergely fejedelmi tanácsos építkezése 1552–1564-ben Ebesfalván, a későbbi Erzsébetvárosban (23. kép). A részletfaragványok – melyből csupán kevés maradt – a kolozsvári stílushoz igazodnak.

Az ebesfalvi kúriához hasonló udvarházak számos helyen épülhettek. Már Verancsics Antal megemlékezett a vidéket benépesítő nemesi kúriákról 1551 előtt kelt írásában,²¹ melyben az erdélyi szokásokról szól: a magyarok „kitűnően művelik a földet, nem városokban laknak, hanem falunként várakban és házakban, melyek ha nem is pompázók, de tágasak és nem művésztelnek, a tehetősebbek kőből építik, mások ismét fából.” (Terram optime colunt, urbes non inhabitant, sed pagatim arces ac domos; quibus res est amplior, et ti non eminentes, laxis tamen et non indecoras lapide alii aedificant, alii materia lignea construunt.) Rövid, velős leírása nemcsak a magyarság építkezését jellemzi, hanem kuriális életformáját is.

221-230 Időrendben Egeres vára (26–35. kép) következik, amelyet Bocskay György 1572–1574-ben építtetett a legmodernebb olasz tervek alapján szabályos négyszög alaprajzzal, a sarkakon egy-egy hangsúlyos sarokbástyával és belső udvarral. Ez az épület-típus a nagy olasz építészeknek, Peruzzinak, Vignolanak, Serlionak a tervrajzaiban alakult ki, és korán eljutott hozzánk.²² Erdélyben éppen a legelső példája az egeresi várkastély, tervezője feltehetőleg az a névtelen fejedelmi fundátor, aki Váradon dolgozott. Részlet-faragványai, ajtó- és ablakkeretei viszont mind kolozsvári kőfaragók munkája. Egykori főkapuja 1572-
224-227 ből (28–31. kép) annak a típusnak egyenes leszármazottja, melynek előzményei Martinuzzi szamosújvári palotáján és Kolozsvárt az ún. Püspöky-házon láthatók. A kapcsolat a kolozsvári kőfaragványokkal oly szoros, hogy Seres János közreműködésére is gondolhatunk,

230 aki ugyancsak Bocskay György megbízásából fiának, Gábornak az egeresi síremlékét fa-
 258 ragta 1573-ban. A kastély egykori beosztásáról, helyiségeinek a rendjéről, valamint pazar
 faragványairól az 1699-i leltár tájékoztat, amely nem kevesebb, mint 59 faragott ablak-
 keretet és 28 ajtókeretet sorol fel, közöttük igen díszeseket is. Ezekből csak néhány ab-
 lakkeret (34. kép) maradt meg az 1570-es évek stílusában, valamint egy dór frizű ajtó-
 keret (61. kép) a századvégi kolozsvári stílus-változatban.

231-237 Kolozsvár-Gyulafehérvár stílus-irányába kapcsolódott iktári Bethlen Farkas építkezé-
 se Marosillyén (36–41. kép), az ország délnyugati határvidékén. Illye fontos végvár (cas-
 tellum, fortalicium) lévén, megerősítése felől már az 1555-i és az 1560-i országgyűlések
 intézkedtek. 1570-ben János. Zsigmond a várat iktári Bethlen Farkasnak – Bethlen Gá-
 bor fejedelem apjának – adományozta, aki azonban csak később, 1574 után kezdhetett
 új építéshez, ebben az évben ugyanis az országgyűlések még igen aggodalmasan foglalkoz-
 lak a végvár védelmének kérdésével. Milyen méretű volt Bethlen Farkas építkezése, ho-
 gyan kapcsolódott, vagy hogyan illeszkedett bele a korábbi castellumba, az ma már meg
 nem állapítható. Az egykori várból csupán csak egy épületszárny maradt fenn, melynek
 236 falai az övpárkánytól lefelé ferde vonalban épültek (41. kép), tehát ez az épület valami
 módon beletartozott az egykori erődítési rendszerbe. Mai állapotában hossznegyszögű
 alaprajzra épült egy emeletes kúria (38, 39. kép). Emeleti három ablaka hármassosztású
 233-234, ívelt ikerablak (36, 40. kép), típusuk az alvinci iránynak folytatója, de az ívelések által
 231,235, szélesebb arányban, gazdagabb formában. A kastély emeletén boltozatos nagyterem tárul
 236 ki (41. kép), boltozatának mélyen lehúzódo ívei igen hangulatos, bensőséges hatást kelte-
 nek. Az építkezés dátumáról egy ajtóparókány magyar felirata tudósít:

BETHLEN FARKAS CINALTATTA EZT 1582.

A vár fontos stratégiai helyzete felkeltette a jezsuita Possevino érdeklődését és képzeletét
 úgy megragadta, hogy ide új, hatalmas, modern vir építését tervezte a pápa és a lengyel
 király, Báthory István segítségével. A merész terv azonban nem valósulhatott meg. Újabb
 építkezés Illyén csak Bethlen Gábor idejében folyt, amikor iktári Bethlen István emlék-
 táblát állíttatott Gábor fejedelem születésének emlékére.

Nem kevésbé fontos végvár volt Déva, ahol a vár kapitánya, Geszthy Ferenc építkezett
 (1582–1593), melyről a kapuzat emléktáblája tanúskodott. Az építkezés célja nyilvánva-
 lóan a vár megújítása, megerősítése volt.

Az ország északnyugati határvidékén, Hadadon Wesselényi Ferenc, Báthory István
 kama-
 rása és tanácsosa építkezett 1584 után. A vár jelentős erősség lehetett, 1587-ben arx-nak
 nevezik. Egykori állapotától, termeiről, helyiségeiről, berendezéséről az 1703-ban felvett
 leltár tanúskodik. A várbeli épületek együttesének hangsúlyos részei voltak: az emeleti
 terem sor, ahol egymás után sorakoztak az ötablakos nagy táncoló palota, melyben külön
 karzat állott a muzikusoknak, a háromablakos ebédlőpalota, „a festett mennyezetű szép
 ház” és még jó néhány helyiség. Említi a leltár a vár külső és belső erődítéseit, a doboló
 bástyát és a vár tornyát a kapu felett. Mindez nyomtalanul elpusztult. Csupán csak egy
 vázlatos rajz (1791) örökítette meg a vár hatalmas kaputornyát kettős ívelésű ikerablakai-
 238 val (43. kép), jeléül annak, hogy Wesselényi Ferenc építkezése követte az Erdély-szerte
 uralkodó renaissance stílust.

240 Illye épületmaradványból, Hadad rajzból ismeretes. A többi építkezésről csupán a feljegyzések tanúskodnak, elsősorban Kolozsvár város számadáskönyvei. Ezek egyben tájékoztatnak a kolozsvári kőműves-kőfaragók igen kiterjedt tevékenységéről. Kolozsvári mesterek dolgoztak Észak-Erdélyben, a Szilágyságban, Szolnok-Dobokában, továbbá Közép-Erdélyben, Kolozs megyében és még távolabb is, főként az udvari nemesség birtokain. Szélső földrajzi pontok Huszt és Fogaras, Várad és Kerelószentpál, illetve Küküllővár.

A kolozsvári számadásokból pompázatosan bontakozik ki Gálfi János tanácsos marosújvári kastélyépítkezése (1588–1591). Gálfi, Báthory István király megbízásából a fiatal Zsigmond nevelője és udvarmestere volt. Ez a szoros udvari kapcsolat fényt vet törekvéseire. Nagyszabású építkezései során a kolozsvári mesterek állandóan jártak Újvárbán. Név szerint ismeretes közülük Keomyes Péter (1590). Kész faragványokat is nagy mennyiségben szállítottak az új kastélyhoz Kolozsvárról: 1588-ban 14 szekérrel, 1590-ben 16 szekérrel és nyilván máskor is hasonló arányban. Bethlen Farkas szerint éppen a nagyratörő építkezés váltotta ki az irigységet, amely a végső katasztrófához, a kivégzéshez vezetett. A kastélyról fennmaradt Neuhauser Ferenc festménye (Kolozsvár, Művészeti Múzeum) 241 a XIX. század első feléből (46. kép). Ennek tanúsága szerint a kastély négyszögletes tömb volt, melynek egyik sarkához bástya csatlakozott. Ebből arra lehet következtetni, hogy Gálfi – Egereshez hasonlóan – négy sarokbástyás kastélyt akart építtetni – úgy; mint Bolyán²³ –, de ebből csak egy bástya készült el. Az épület a XVIII. században lisenás tagolást kapott, a XIX. században teljesen átépítették.

Feljegyzések szólnak a kormányzótanács tagjainak (praeses) az építkezéséről. A nagy műveltségű Sombory László Szentegyeden (1585) és Zomborban (1582–1588) építkezett. A munkálatokban kolozsvári kőfaragó-kőművesek vettek részt és pedig Keomijes Antal Szentegyeden és Zomborban, Keomies Tamás Zomborban. Ugyanott kolozsvári asztalosok, fazekasok és tölcésérek (üvegesek) is dolgoztak.

Kovacsóczy Farkas kancellár szintén kolozsvári mestereket hívatott építkezéseihez. Nevezetes volt gyulafehérvári palotája (1589–1590), kispfaludi nyaralója (1579–1581).

A harmadik praeses Kendy Sándor Lónán (1584–1592) építkezett és Zoporon, azaz Mezőszoporon (1588). Mindkét helyen kolozsvári mesterek tevékenykedtek, Zoporon Keomies István.

Borsó János ítélmesternek több vidéki kúriája volt, valamennyit kolozsvári faragványokkal ékesíttette. Középlakra (Kolozs vm.) 1584-ben szállíttatott faragott köveket Kolozsvárról, Ippre (Szilágyság vm.) 1592-ben „ajtónak és ablaknak való faragott követ”, Krasznahorvátiba (Szilágyság) 1593-ban.

A szállítmányokat mindenkor megelőzte a megrendelés és az írásbeli megállapodás. Erre vet fényt az a magyar nyelvű szerződés,²⁴ melyet 1588. augusztus 17-én Czegében kötött az ottani birtokos Wass György két kolozsvári mesterrel, Keomijes Várad Györgygyei és Keomijes Gergellyel 11 ablak és 5 ajtó ki faragására az építendő czegei kúriájához. A szerződésben a megrendelő kikötötte, hogy az ablakok két festonosak legyenek, azaz kettősívű ikerablakok, az ajtók pedig párkányosak. Ezzel egyben az épület stílusát is meghatározta. Nyilvánvaló, hogy az egykori czegei kúria azt a kora-cinquecento stílusirányt követte, melyet Martinuzzi alvinci kastélya és János Zsigmond gyulafehérvári építkezései

kezdeményeztek. A két kőfaragó munkája kiváló lehetett, erre következtethetünk a megállapodott munkadíj nagyságából, mely részben készpénzből, részben terményekből állt.

Ugyanilyen stílusú volt Bánfi György szentkirályi (Enyedszentkirály vagy másként Marosszentkirály) kúriája, melyből néhány töredék maradt fenn: egy kettős ívelésű ikerablak részlete és egy syma-lemez tagolású egyszerű ajtókeret maradványa. Feltehetőleg annak a kolozsvári kőfaragónak munkái, aki 1579-ben Szentkirályon dolgozott.

239 Egyedülálló emlék a szilágynagyfalusi Bánffy-kúria külső kerítésfalának hatalmas kapuzata (45. kép), mely fogalmat ad a kerített kúriák igen hatásos építészeti megjelenéséről. A kapuzat felépítése, pilaszteres keretelése teljesen azonos a Kolozsvárt kialakult kaputípussal (Püspöky ház stb.).

238 Kolozsvár közvetlen szomszédságában, Györgyfalván került elő egy igen szép ajtóparkány 1588-ból (44. kép), mely közvetlenül szemlélteti a környék falusi kúriáinak építészeti kiképzését. Stílusa és részletformái a kolozsvári házak faragványaiával egyeznek meg, kétségtelenül kolozsvári kőfaragó munkája.

Az erdélyi renaissance építészetnek azt a kora-cinquecento jellegű irányát, mely a Zápolyák idejében indult el és nyomon követhető a Báthory korszakban, teljes virágjában szemlélteti Szentbenedek ó-kastélya (47–49. kép), melyet Keresztúry Kristóf kővári kapitány 1593-ban építtetett. A kastély alaprajza valójában középkorias: zárt emeletes tömb, melyhez szabálytalanul csatlakozik jobbról egy négyszögű torony, balról nyolcszögű torony. Ezt az épületet és az előtte elterülő nagyudvart falak övezik két sarokbástyával és az 1720-ban épült kaputoronnyal. Az időbeli távolság ellenére az egész épületkomplexus harmonikus egység volt, mely néhány évtized előtt még elbűvölő szépséggel tárult a szemlélő elé. Az épület-tömbök változatos formái, a tornyoknak és bástyáknak könnyed, hegyes sisakfedelei élénk kifejező körvonalaikkal sajátos mesehangulatot árasztanak. Megsejtetik, hogy Erdély építésze a kőnek és fának összhangjából alakult ki.

246-248 Az épület részletformái egyszerűek, uralkodó az épület homlokzati tagolásában a kettős ívelésű ikerablak (47–49. kép). Valamennyi igen finoman faragott; ritmikusan ismétlődő formáik derűs, vonzó hatást keltenek. Ugyanehhez a stílusirányhoz kapcsolódik az egyik emeleti szoba egyszerűen tagolt kandallója (50. kép). Viszont a főkapu és a felette levő aedicula a címerdomborművel egészen más stílusú. Talán ezek az utóbbiak beszercei kőfaragók munkái. Míg a kettős ikerablakok a kolozsvári gyakorlattal egyeznek.

250 Keresztúry építkezhetett a vár alatti kis templomban is, ahová temetkezni kívánt. Feltűnő, hogy ennek a gótikus jellegű épületnek két kapuzata (a nyugati és a déli) hagyományosan csúcsíves ugyan, de keretelésük tisztára renaissance syma-lemez tagolású (51. kép). Efféle jelenség másutt is előfordult²⁵ (Csombord, Komlód stb.).

A XVI. században kb. 1580-as évekig a kora-cinquecento formái uralkodtak, amiképpen arra példát Alvinc adott, és ahogy Kolozsvár város építésze fejlődött. Az 1580-as években erős stílusváltozás észlelhető: a késő-cinquecento formái tűnnek fel, legkorábban – mai tudásunk szerint – Kolozsvárt (Wolphard-Kakas-ház), de nagyon valószínű, hogy a kezdeményezés valójában a fejedelmi udvar felől jött. A Báthoryak szoros és sűrű kapcsolata Itáliával, úgyszintén az Erdélyben dolgozó olasz építészek, elsősorban Simone Genga munkássága közvetíthette az új stílus formáit.

Az új iránynak két nagyszabású emléke maradt, mindkettő Báthory építkezés: az egyik Szilágysomlyó vára, ahol ifj. Báthory István építkezett, a másik Fogaras, Báthory Boldizsár vára.

251, 253 Szilágysomlyón a középkori vár, illetve kúria (1566 castellum, 1567 curia) helyén ifj. Báthory István – aki a padovai egyetemen tanult és jól ismerte Itáliát – az olasz hadiépítészeti elvei szerint építtette fel a vár hatalmas együttesét: a külső várat négy négy-szegletes sarokbástyával és a belső várat négy kerek bástyával. Erről mind a maradványok, mind az inventáriumok egyértelműen tanúskodnak. A külső várból fennmaradt a nyugati kapubástya (52–53. kép), az északkeleti (57. kép) és délkeleti négyszegletes sarokbástya (az utóbbi azonban csak részlegesen); a belső várból az északkeleti és a délkeleti kerek bástya (58. kép). A külső vár alaprajza követi azt az olasz rendszert, amely szerint Szamosújvár (1539–1540) és Bethlen (1543–1549) épült. Feltűnő a belső vár alaprajza a négy kerek bástyával. Ez a forma is olasz eredetű.²⁶ Erdélyben azonban ritkán fordult elő, inkább a Felvidéken kedvelték. Ifj. Báthory István felesége révén a felvidéki Bebek családdal volt rokon kapcsolatban, talán ebből az irányból kaphatott ösztönzést a kerek bástyák építéséhez. A vár legmonumentálisabb maradványa a hatalmas kapubástya, melynek rusztikás keretű széles kapuzata (1592) a későrenaissance stílus jellegzetes emléke (55. kép). Formarendszerének előzményei Giulio Romano (54. kép), Dosio, Ammannati műveiben és rajzaiban található meg.²⁷ A kapu formáival egybehangzanak a nagy magas ablakok, melyeket egyszerű, fogsoros párkány zár le (52. kép).

252-254 A somlyói vár átépítése és kiépítése 1582 körül kezdődhetett, ez évben kolozsvári téglások és cserepesek mentek Somlyóra, 1591-ben kőművesek. 1592-ben faragott köveket szállítottak Kolozsvárról Somlyóra 7 ökrösszekeren, egy-egy szekeret 12 ökör húzott. Egy évvel később 1593-ban 11 szekér faragott követ vittek ugyanoda, mégpedig hatlovas szekerekben. Ugyanezzel a szállítmánnyal ment Somlyóra Szilágyi János kolozsvári magister lapicida, aki nyilván a faragványok mestere volt.

P29 A vár egykori épületéről hiteles képet ad az 1594. okt. 13-án – közvetlenül Báthory István elmenekülése után – felvett leltár, amikor is Zsigmond fejedelem az uradalmat lefoglaltatta. A leírás említi a nagy palotát, a muzsikuskok házát, a kis palotát és több más helyiséget, valamint a bástyákat. A berendezés számbavétele és leírása a főúri életmódot szemlélteti. Még szabatosabb képet rajzol a várról az 1668-ban felvett leltár, mely mind a külső, mind a belső várkastély bástyáit felsorolja. Az utóbbinak a Kraszna felőli bástyáján filegoriás tornác ékeskedett, tornyos fedele vörösre volt festve.

A későrenaissance iránynak másik hatalmas emléke Fogaras vára és abban Báthory Boldizsár építkezése a déli szárnyon 1589–1594 körül. A várban a XVI. század első felében is folytak építkezések. Ezekről tanúskodik az 1632-ben felvett leltár, amely említi a Tomori Bástyát (Tomori Pál várnagy építkezése 1511–1520 körül) és „az Majlat hazai”-t, azaz azokat a helyiségeket, melyeket Maylad István erdélyi vajda építtetett 1535–1540 körül. Ugyanez a leltár a Báthoryak építkezéseit is megjelöli, felsorolván a következő épületrészeket: „Bathori bastia, Bathori Palota, Reghi Bathori Paloták, Bathori palotából be nilo hozzu audientia haz boltasos.” Báthory István (1573–1586) és Boldizsár (1588–1594) birtoklása idejében a vár belső udvaros, négyszögletes tömbje már kialakulhatott, és két sarok bástyája kétségtelenül felépült, talán a másik kettő is. Négyszög-

gű alaprajzának szabálytalansága világosan utal a különféle építési periodusokra, az eredeti terv módosítására, illetve az épületszárnyak additív kialakítására. A fogarasi vár végső formájában a négysarokbástyás várkastélyoknak harmadik típusa áll előttünk, mégpedig az, amelyet sokszögű bástyák erősítenek. Ez a típus Erdélyben igen kedvelt volt.²⁸ A fogarasi vár hatalmas épület-komplexusában Báthory Boldizsár nyilván a déli szárnyat építette. Ezt igazolja egyrészt későrenaissance stílusa, másrészt a benne ismétlődő Báthory-címerek. Ennek az épületszárnyak udvari homlokzatát kettős árkádsor ékesíti (59. kép), az árkádos folyosó mögött pedig hatalmas termek sorakoznak. Ezek egyikében 1596 körül Giorgio Tomasi velencei követ allegorikus freskókat látott. Az árkádsor kiképzése régi hagyományokat egyesít az új formákkal. Építésze páratlanul érdekes formában forrasztotta össze a még félig gótikus pillérsomókat a későrenaissance jellegű rusztika-szegélyes ívekkel. Az árkádos folyosók mindkét emeleten szélesek, tágasak, az első emeleti keresztboltozatos (60. kép). Ezen látható a két angyaltól tartott Báthory-címer. Ennek a faragványának stílusa és részletei teljesen megegyeznek Báthory Kristóf 1581. évi kolozsvári címerkövével; nyilván a fogarasi címer is kolozsvári kőfaragó munkája. A kolozsvári számadáskönyvek feljegyzései szerint 1591-ben 9 kőfaragó-kőművest küldtek Báthory Boldizsárnak, nyilván a fogarasi építkezésekhez. Mellettük azonban azok a várhoz tartozó kőművesek is dolgoztak, akikről Báthory Zsigmond rendelete (1594 után) és Maria Cristina kiváltságlevele (1595–1598 körül) szól.

A későrenaissance formái – a szilágysomlyói meg a fogarasi váron, valamint a kolozsvári faragványokon kívül – még két szórványemléken jelentkeznek. Az egyik az egeresi vár dór frizú emeleti ajtaja (61. kép), talán Bocskay István birtoklása idejéből. A másik Kerelőszentpálon a kriptakápolna kerítésfalának hasonlóképpen dór frizú kapuja (63–64. kép) kettőzött párkánnyal és a Kendy-címerrel. Ez a kapu Kendy Ferenc megbízásából készülhetett 1591–1594 között. Kendy korábban, 1582-ben Kőműves Tamás kolozsvári kőfaragóval dolgoztatott; valószínűleg a kerelőszentpáli kapu is kolozsvári munka.

A földrajzilag távoleső lelőhelyek azt bizonyítják, hogy a későrenaissance a század két utolsó évtizedében meglehetősen elterjedt. Ennek a stílusiránynak kibontakozása vezetett át a XVII. századba.

*

A kőfaragás másik ága a sírkőszobrászat volt. Ebben a kőműves-kőfaragók tevékenysége – az adatok szerint – ugyanolyan széles körű volt, mint az építkezésben. A fennmaradt emlékek azonban az egykori gazdagsághoz képest gyérek, de mégis annyi, hogy a fejlődés vonala kirajzolódik előttünk, és megismerhetjük a sírkő-típusokat és azok változatait.

A Zápolya korszakból ismeretes Statileo János püspök († 1542) sírkőlapja az elhunyt fekvő alakjával (Gyulafehérvár, székesegyház). Kompozíciója szorosan követi a középkori egyházi sírkövek típusát, mintegy záróköve az évszázados középkori fejlődésnek. A felső keretszegély indadísze is régies. Újszerű azonban a renaissance tagolású széles lapos keretszegély és rajta a szép antiqua betűk.

A régi tumba-típust követi Kendy Ferenc és Antal († 1558) közös síremléke, melyből csak töredékek maradtak fenn: az egyik domborműves rövid oldal (66. kép) a pajzsba

- helyezett Kendy-címerrel, melyet két angyal tart, meg a virágdíszes oldallap maradványa (65. kép), mely mintegy előhírnöke az erdélyi későrenaissance virágornamentikának. A két faragvány stílusa ellentétes: a címeres dombormű duzzadt, nyugtalan formáival szemben a virágdíszes dombormű kompozíciója, vonalvezetése nyugodt és világos. Két kőfaragó dolgozhatott a síremléken, mindkettő nyilvánvalóan hazai mester volt.
- 264
- 265-266 Viszonylagos épségben állnak előttünk a Zápolya-tumbák (67–68. kép), az egyik Izabella királynéé († 1559), mely 1565 után készült, a másik János Zsigmond fejedelemé († 1571), melyet 1571–1575 között utódja, Báthory István csináltatott. A két tumba készítési ideje között nem lehetett nagy időbeli távolság, stílusuk, felépítésük teljesen azonos. Mindkét tumba fedőlapján az elhunyt fekvő alakja látható, az oldallapokon pedig sokalakos domborművek, Izabelláén az irgalmas Samaritánus történetének számos mozzanata (67. kép), János Zsigmondén csatajelenetek (68. kép). A domborművek kompozíciói német metszet-ábrázolások hatását mutatják. A Samaritánus domborművön az egymás mögé helyezett dombvonulatok: perspektivikus hatáskeltése, a növényzet ábrázolása, több jelenet egymás mellé és fölé helyezése, mind olyan sajátságok, melyek metszetmintaképekre utalnak. Ugyanez mondható János Zsigmond tumbájának a csatajeleneteiről. Felmerülhet a kérdés, hogy a kőfaragó vajon nem a gyulafehérvári palota freskói után dolgozott-e, a csatajeleneteket nem onnan másolta-e le? Mindkét tumbán feltűnő a domborművek alakjainak jól megfigyelt mozgása, ügyes faragása, különösen a Samaritánus történet jeleneteiben. Ezzel szemben az elhunytak fekvő alakját teljes merevség jellemzi, melyet még a nehézkesen faragott mellékletek (címeres, csigavonalas díszítőelemek, telamonok) fokoznak. Ilyen részletek főként János Zsigmond síremlékén mutatkoznak. Ezekhez a megfigyelésekhez újabban – amióta János Zsigmond síremléke új helyén teljes egészében láthatóvá vált –, új kérdés járult: a realiztikusan mintázott, kitűnően megfaragott címertartó oroszlán problémája, mely művészi minőség tekintetében felülmúlja a síremlék többi részletét. (Fényképét közöljük a következő számban, a VII. Közleményben.) A nagy stíluskülönbség arra enged következtetni, hogy a síremlék két mester együttes műve. Az egyik a domborművek mestere lehetett, a másik a fedőlap mestere. Ugyanez feltételezhető Izabella tumbájáról is.²⁹
- 271,265
- A tumba síremlék-típus, mely tulajdonképpen középkori eredetű, egyszerű vagy díszesebb formájában gyakori lehetett a XVI. században. Tumba-maradványok több helyen előkerültek. Régóta ismeretes az a gyulafehérvári vitézi sírkő (71. kép), melyet utólagos bekarcolás alapján sokáig Hunyadi János síremlékének vélték. Valójában XVI. századi emlék, melyről a kőfaragójel (70. ábra) alapján feltételezhető, hogy a Seresfiáknak, azaz Seres János kőfaragó-szobrász fiainak műhelyéből vagy legalábbis Seres János köréből származik. Ez a kapcsolat a síremlék készítési idejét Seres halálát követő évekre helyezi, azaz körülbelül 1579–1580-ra.
- 269
- 270
- A gyulafehérvári sírkőhöz igen hasonló volt mind tömegében, mind körvonaláiban és részleteiben a czegei vitézi sírkőlap, mely nyilvánvalóan a birtokos czegei Wass-család valamelyik férfitagjának emléke, talán éppen Wass Györgyé, Szamosújvár kapitányáé († 1594). Kétségtelenül ezt a síremléket is Kolozsvárt faragták, valószínűleg a Seres-műhelyben.
- 267
- Későbbi stílusváltozatot mutat a perecseni vitézi sírkő (72. kép). A két előbb említett síremlék széles vaskos formáival szemben a perecseni vitéz karcsú törékeny alak, arányai

szinte manierisztikusan megnyúltak. Feltehetőleg Báthory Elek síremléke, aki 1574–1590 között halt meg.

272-274 Tumba alakú az erdélyi magyar síremlékek legszebbike: Patócsy Zsófiáé, Bebek György özvegyéé († 1583), mely csaknem teljes egészében fennmaradt (73–75. kép), ha nem is eredeti rendeltetési helyén Küköllumváron, a gyönyörű középkori templomban. A síremléket teljes egészében a nemes egyszerűség vonzó harmóniája jellemzi. A fedőlapon az elhunynak feszes ruhába öltözött törékeny alakja látható a kordivat legegyszerűbb viseletében, melyen semmi dísz, vagy cifraság nincsen. De annál hangsúlyosabbak az összekulcsolt kezek. Az oldallapok sima felületét pedig csupán három virágtő ékesíti. Lebilincselően vonzó és beszédes ékesség, mely bájos összhangban van a feliratos táblát tartó két puttóval és a levélsorokkal díszített keretelésekkel. A síremléket az elhunyt veje, ifj. somlyói Báthory István csináltatta – mint a felirat vallja – tiszteletből és szeretetből. Báthory ismételtén dolgoztatott kolozsvári mesterekkel mind Szilágysomlyón, mind Tordán (vagy Gyulafehérvárt). A síremléket is Kolozsvárt rendelte meg, ezt bizonyítják a tumba részletformái is. Különösen figyelemreméltó a virágtövek faragási módja, amely elvezet a mesterhez.³⁰ Ilyen motívumok hasonló stilizáltságban két kolozsvári emléken láthatók: az 1582-es kandallón (Wolphard István háza) és Berkenyesi Istvánka sírkövén (1595), mely Berkenyesi Máté kőfaragó-céhmester mesterjegyes munkája. A stílári összefüggés alapján Patócsy Zsófia síremlékét is Berkenyesi Máténak tulajdoníthatjuk. Mindegyik művét lírai hangulatú invenció és dekoratív érzék jellemzi.

268 Hasonló síremlék több is készülhetett Kolozsvárt. Ezt bizonyítják a mezőtelegdi töredékek, egy tumbalap renaissance keretelésének a maradványai (69. kép). Talán Thelegdi Miklós síremlékéhez tartoztak. A töredékek stílusa ugyanis megfelel Thelegdi Miklós, halálozási idejének (1583).

Kovacsóczy kancellár első végrendeletében (1590) szintén kőkoporsó csináltatása felől rendelkezett, „kinek jegyzését megtalálják,” magyarázatát pedig „Gienga az én barátom jobban elejekbe tudja adni”. E szavakkal Simone Genga tervezésére következtethetünk, tehát egy olasz típusú síremlékre. A terv azonban nem valósult meg, Kovacsóczy második végrendeletében (1591) már csak egy feliratos „memoria” felállítása felől intézkedik.

275-276 A XVI. század utolsó negyedében kialakult az ornamentális díszű tumba típusa. Ennek kiváló példája Petky Mihály († 1582) síremléke Székelyderzsen, melyből csupán a fedőlapon (76–77. kép) maradt meg a renaissance levélsoros-tojássoros szegéllyel. Hossznégyszögű mezejét kétharmad részben a hosszú latin felirat tölti ki, felső egyharmadában pedig a szépen faragott pelikános címer látható a hullámvonalakban leomló akanthus-leveles sisak takarókkal (76. kép). A harmonikusan megkomponált faragvány Jagellokon címeres levelekre emlékeztet, mestere nyilván ilyen mintakép után dolgozott. Az akanthus-levelek faragása pedig Seres János († 1579) sírkövéhez kapcsolódik, úgyszintén Tötöri Balázséhoz († 1580). Ezek az összefüggések kétségtelenné teszik kolozsvári eredetét.

A kolozsvári számadáskönyvek 1582. évi feljegyzése szól Parlagi Pál koporsókövéről, melyet Zilahig szállítottak, tehát végső rendeltetési helye valamelyik szilágysági falu volt. Az emlék megnevezése „koporsókő” kissé homályos, mert egyaránt vonatkoztatható tum-

bára vagy pedig olyan koporsó alakú síremlékre, amilyenek legrégebb ismert példája Bonczidai Gergely ötvös († 1600) koporsóköve a házsongárdi temetőből.³¹ Mindazáltal a tumba-forma látszik valószínűbbnek.

A Petky-tumba Székelyderzsen, a Parlagi koporsókő Szilágyságban egyaránt a kolozsvári műhelyek széles körű tevékenységét szemlélteti.

Ugyanerről tanúskodnak az egyszerű, címerdíszes sírkölapok Kolozsvár környékén és még távolabbi vidéken is. A sírkölap-forma ugyanúgy középkori eredetű, mint a tumba. A renaissance stílus idejében, a XVI. században azonban erősen átalakult. Míg régebben a címer vagy teljesen vagy túlnyomórészt kitöltötte a sírkölap felületét, addig a XVI. században a mező nagy részét a felirat foglalja el, mely több-kevesebb részletességgel szól az elhunytól, nemegyszer zengő latin distichonokban – a kor humanisztikus műveltségének megfelelően. Ennek az iránynak köszönhető a feliratok szép kerek antiqua betűs jellege is, amely a budai renaissance³² örökségeként mindvégig megmaradt az erdélyi magyar síremlékeken. Ennek a sírkő-típusnak ma ismert egyik legrégebb emléke

280 Erdélyben³³ id. Mikola László erdélyi alvajdának († 1557) a síremléke (80. kép) Szamosfalván, melyen a középső mezőt a címer tölti ki, a felsőt és az alsót a tabula ansata-ba helyezett feliratok. Hasonló, de jóval egyszerűbb emlék ugyancsak Szamosfalván,

280 ifj. Mikola László († 1559) sírköve (80. kép).

Különleges stílusú és faragású Mikola Lászlóné gyerőmonostori Kemény Anna sírköve (Kolozsvár, Múzeum egykor Szamosfalva) rozettadíszes vésett koszorúba helyezett IHS monogrammal (78–79. kép). Nagy antiqua betűkkel vésett felirata a szegélyről átterjed a középső mezőre. Ehhez hasonló egy váradi töredéken látható.³⁴

281-282 Egyedülálló darab Bocskay Gábor († 1573) egeresi síremléke (82–83. kép), melyet mesterjegye alapján Herepei János hitelesen Seres János kolozsvári szobrásznak tulajdonított. A sírkölap felső részét és alsó kétharmadát a felirat tölti ki, fent magyar nyelvű bibliai igeversek (Jel. k. 14. 13), lent pedig az elhunyt nemzetségéről szóló latin feljegyzés. A kettő közé illeszkedik a címer-dombormű, amelyen két ruhátlan puttó tartja a késő-renaissance pajzsot. A dombormű megkomponálása Martinuzzi szamosújvári emléktáblájára (1542) emlékeztet, annak mintegy változata későbbi stílusban, mely megmutatkozik mind a pajzsformában, mind a puttók megnyúlt arányaiban.

Az 1570-es évek derekán a síremlékek kompozíciója egységesen kialakult: mezejüket felső egyharmadában a címer tölti ki, alsó egyharmadában a felirat. Ilyen Gyerőfiné Mikola Erzsébet († 1575) sírköve ún. olasz koszorúba helyezett címerpajzsral Gyerővásárhelyen.

Ennek a típusnak igen szép változatai láthatók a következő síremlékeken, amelyek vagy a Kolozsvárt kialakult típust követik, vagy éppen kolozsvári munkák. Az előbbi csoportba tartozik Cseffey Benedek († 1578) puritánul egyszerű sírköve (85. kép) Székelyderzsen; ezt az irányvonalat valószínűsíti az elhunyt udvari szolgálata is, amelyet a Báthory családban végzett. Kétségtelenül kolozsvári munka Wesselényi Miklós ítélőmester († 1584) sírköve (84. kép) egykor Gyekén (most Zsibón), melyen a címer-dombormű sarkait a keleti tulipánhoz³⁵ hasonló motívumok töltik ki. Folytatja a sort Tötöri Balázs dobokai főispán († 1584) sírköve Tötörben (86. kép), melyen az akantusz-leveles sisaktakarók a Petky-síremlék indáit ismétlik meg; a címerkép is kolozsvári faragvá-

- nyokra emlékeztet. A század végén, 1598-ban készült Petrichevith Horváth Kozma fogarasi provizornak († 1590) és családjának síremléke (87–88. kép) Komlódon, melyen az olasz koszorúba helyezett címerállat, a koronás delfin hatásosan domborodik ki. A sort 286-287
279 befejezi a legifjabb Mikola László († 1601) címeres sírköve (81. kép) Szamosfalváról (Kolozsvár, Múzeum).

- 288 Ismét különleges egyedülálló emlék Kolozsvári Literatus Gábor fejedelmi titkár († 1591) epitaphium-szerű síremléke (89. kép) Gyulafehérvárt. A puritánul egyszerű, de finom nemes ízléssel megkomponált emlékek csaknem négyzetes mezejét két oldalt pilaszterek szegélyezik, akanthus-leveles fejezetük szorosan összefügg a kolozsvári faragványokkal (ajtó 1559-ből a Magyar utcában). A címer a felső mező közepén magas domborműben emelkedik ki, míg a felirat a felső sávot és a mező alsó kétharmadát tölti ki.

A fennmaradt gyér emlékek csak halvány fogalmat adhatnak az egykori gazdagságról. A gyulafehérvári nagytemplomot (a középkori székesegyházat) a síremlékek pazar sorozata töltötte be. Ide temetkezett a fejedelmi család, a hivatali nemesség egy része, valamint az udvartartás tagjai. Szeredai Antal kanonok a XVIII. század vége felé még számos síremléknek a feliratát jegyezte fel. Mindebből alig maradt meg néhány töredék hírmondónak.

Hasonló volt a helyzet a gyulafehérvári jezsuita templomban, ahová a katolikusok temetkeztek. Itt állíttatta fel Báthory István király testvérének, Kristóf fejedelemnek díszes síremlékét, melyet Wilhelm Block holland származású szobrásszal faragtatott. A síremlék darabjait 29 szekeren 124 ló vontatta Lengyelországból Gyulafehérvárra (1583). Ezzel

az emlékekkel az északi későrenaissance stílusa jelent meg az olaszos kultúrájú fejedelmi székhelyen. Báthory István példájára a XVII. században is nemegyszer külföldön rendelték meg és csináltatták meg a fejedelmek síremlékeit és szétszedett darabokban szállították Gyulafehérvárra.

Az erdélyi nemesség azonban ragaszkodott a hazai, kolozsvári mesterek munkáihoz. Többen közülük ebbeli kívánságukat végrendeletileg is leszögezték. A XVII. században a kolozsvári faragványok megbecsülése, kedvelése tovább fokozódott, ennek következtében a kolozsvári mesterek tevékenységének hatósugara még jobban kiszélesedett.

JEGYZETEK

¹ BALOCH 1943. 209–211.

² BALOGH J: A művészet Mátyás király udvarában. I. Bp., 1966. 22.

³ BALOGH 1975. 56.

⁴ BALOGH 1975. 57–74.

⁵ BALOGH 1975. 3, 4, 7–11. kép.

⁶ Ablakok háromszögű, timpanonos oromzattal: a pavai dóm apsis ablakai (MALAGUZZI-VALERI, FR.: La corte di Lodovico il Moro. II. Milano, 1915. 104, 106). További példák: Milano, Palazzo Lanciam (uo. 281); S. Paulo d'Argon, bencés kolostor (Lombardia, Parte II. Milano, Touring Club Italiano, 1932. p. 108. fig. 90); Teglio (Valtellina), Palazzo Berta (uo. p. 39. fig. 58). Kettős ívelésű ikerablakok Bramante tervében a pavai S. Maria di Campanova-hoz (Malaguzzi-Vale-ri II. 120–121). További példák: rajz Filarete Trattatojában (uo. II. 219); Milano, San Celso kupolája (uo. 270), Como, a Duomo kupolája (uo. 284), Cremona, Oratorio di Cristo morto (uo. 337).

Az alvinci ablaktípusnak végső fokon Bramante stílusában gyökerező eredetéről e sorok írója először 1934-ben írt (Magy. Művészet. 1934. 137). Megállapítását többen átvették – értetlenül.

⁷ Az idevágó bécsi levéltári anyagot túlnyomórészt a Jahrbuch der Kunstsammlungen des allerh. Kaiserhauses kötetében (V. VII), regestákban közölték. PATAKI Vidor (A bécsi Magy. Tört. Intézet Évkönyve. I. 1931) és HERZOG József kutatásai (Magy. Művészet. 1926. 1927. 1930.) szintén fontos adatokat hoztak napfényre. Ezek alapján írt Florio BANFI (Erd. Múz. 1932). A bécsi levéltárak rendszeres átkutatása ebből a szempontból még hiányzik, a feldolgozás sem állhat meg a részletközléseknél, hanem rendszeres és teljes regesta kiadásra van szükség.

⁸ Az 1566. évi szebeni országgyűlés és az 1567. évi megyesi, az 1571. évi marosvásárhelyi országgyűlés végzései (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 327, 328, 375–377). Szászsebes adatait bővebben a szász-földi emlékek ismertetése során közlöm.

⁹ Apulum. II. 1946. 156.

¹⁰ Apulum. II. 1946. 206–207. – Adattár.

¹¹ BALOGH J.: Varadinum. Kézirat, 1978.

¹² BALOGH 1975. 110–112.

¹³ A székelyudvarhelyi vár adatait a székelyföldi emlékek ismertetése során közlöm.

¹⁴ A keresdi kastély oszlopos tornácát újabban ismételt Bethlen Elek építkezésének tulajdonítják, azaz a XVII. század második felébe helyezték. Ezt a feltevést sem az adatok, sem a stílusanalógiák nem igazolják. Sőt, éppen ellenkezőleg a kastélynak Bethlen Elektől építtetett szárnya és annak merőben más jellegű részletformái egyenesen cáfolják.

¹⁵ Izabella királyné görgényi építkezésének tulajdonítja B. Nagy Margit a Szászrégenből, illetve a görgényi várból származó Jagello-címert (B. NAGY 1973. 362). A domborművet először e sorok írója közölte mint Jagello-címert a XVI. század elejéről, hangsúlyozva a címerpajzs korai formáit (BALOGH 1943. 230). E megállapítást fenntartva, megjegyzem, hogy az 1550-es években használatos címerpajzsok merőben más jellegűek Erdélyben is, mert éppen a heraldika nagyon is érzékenyen és frissen követi a kordivatot (szamosújvári Zápolya-címer 1540. – 2. kép).

¹⁶ Részletes adatok a Függelékben a fejedelmek személye szerint csoportosítva.

¹⁷ VERESS 1944. II. 90.

¹⁸ BALOGH J.: A későrenaissance falfestészet kérdései Erdélyben. Kézirat. 1978. Megjelenik a Szépművészeti Múzeum Közleményeiben: Nr. 53. 1974.

¹⁹ BALOGH J.: Későrenaissance kőfaragó műhelyek. II. Közl. Ars Hungarica. 1974. 48–79. kép; IV. Közl. uo. 1975. 36–42. kép.

²⁰ A kolozsvári jezsuita kollégium árkádós udvarára csak az írott forrásokból következtettem (Ars Hungarica. 1974. 268). E feltevést a rajzok utóbb igazolták.

²¹ Mon. Hung. Hist. II. oszt. 2. köt. Pest, 1857. p. 148.

²² BALOGH 1975. 61–80.

P94a

²³ Gálfői építkezésének tulajdonítható a bolyai kastély, mely négy sarokbástyával épült. Ebből fennmaradt az átalakított nyugati épületszárny, két végében sarokbástyákkal, és a harmadik sarokbástya romjai az északkeleti szegletben. (BALOGH 1975. 78. lap 24. jegyzet.)

²⁴ BALOGH J.: Későrenaissance kőfaragó műhelyek. III. Közl. Ars Hungarica, 1975. 44.

²⁵ BALOGH 1943. 131, 132. kép.

²⁶ BALOGH 1975. 88–94.

²⁷ Példaképpen a következő analógiákat említjük: Mantova, Palazzo del Tè Giulio Romanótól († 1546); Róma, Palazzo Maccarani szintén Giulio Romanótól; rajz Romano egykori mantovai házáról (FROMMEL, Ch. L.: Der römische Palastbau der Hochrenaissance. Tübingen, 1973. Bd. III. S. 86. Abb. XVIII. b, c). Továbbá: Firenze, Palazzo Mondragone Bartolommeo Ammannatitól (Mitteilungen des Kunsthinst. Instituts in Florenz. VI. 1940–1941. Beiblatt S. 128); rajzok G. A. Dosiotól (La Critica d'Arte. 1957. 461.).

²⁸ BALOGH 1975. 98.

²⁹ A mesterkérdés szabatosabb megközelítéséhez igen fontos lenne a tumbák anyagának közettani vizsgálata.

³⁰ A mesterkérdésről bővebben I. Adattár „Küküllővár” címszó alatt.

³¹ BALOGH J.: Későrenaissance köfaragó műhelyek. II. Közl. Ars Hungarica. 1974. 94. kép.

³² BALOGH J.: A művészet Mátyás király udvarában. Bp., 1966. I. 115.

³³ Váradon ez a sírkő-típus már korábban feltűnik Thurzó Zsigmond († 1512) sírkövén (BALOGH 1943. 71. kép), nyilvánvalóan Buda–Esztergom hatására.

³⁴ BALOGH J.: Varadinum. Kézirat, 1978.

³¹ A keleti tulipánról mint erdélyi ornamentális motívumról: BALOGH J.: Kolozsvári láda 1776-ból. – Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének 80. évfordulójára. Kolozsvár, 1957. 19–21.

FÜGGELÉK

AZ ÉPÍTETŐ MECÉNÁSOK

Zápolyai János király (1526–1541)

Életrajzára és mecénási tevékenységére vonatkozó adatokat l.: BALOGH 1943. 207–209.

Izabella királyné (1540–1559)

Izabella királyné Zsigmond lengyel király és Bona Sforza leánya, Zápolyai János felesége, meghalt 1559-ben.

Izabella építkezett Gyulafehérvárt a fejedelmi palotában (Adattár), Solymos várában és Görgényben.

P61 Izabella támogatta a kolozsvári kollégiumot (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 79) és a marosvásárhelyit (uo. 289). Izabellának dedikált könyvek: RMNY I. 1971. 30, 146. sz. – Életrajza: VERESS E.: Izabella királyné. Bp. 1901.

János Zsigmond (1559–1571)

János Zsigmond Zápolyai János király és Izabella királyné fia (1540–1571).

János Zsigmondról Giovanandrea GROMO: Apulum. II. 1946. 193–195; SZAMOSKÖZY II. 1876. 111–112. – Vö. továbbá SZENTMÁRTONI Kálmán: János Zsigmond erdélyi fejedelem élet- és jellemrajza. Cristur – Székelykeresztúr, 1934.

Műveltségéről SZAMOSKÖZY: „In studijs humanitatis, sic fuit institutus, ut neque belli artes, aliasque summo Principe dignas ignoraret, neque literarum promta facultate careret.” (II. 1876. 112.) Nyelvtudásáról GROMO (i. m. 194): jól beszélt latinul, olaszul, lengyelül, románul és valamennyire görögül és törökül. Jelleméről GROMO (uo. 194): „E di natura religioso et desidera grandemente intendere la verita.”

Iskolákat alapított, illetve támogatott Gyulafehérvárt, Marosvásárhelyt és Kolozsvárt. Akadémia alapítását tervezte Fehérvárhoz közel Szászsebesen, ahová olasz és német professzorokat hívott volna (SZAMOSKÖZY I. 1876. 111–112.).

Irodalom pártolásáról: HORVÁTH J.: A reformáció jegyében. II. kiadás. 1957. 340–342. Pártfogolta Károlyi Pétert (uo. 342), Melius Juhász Péternek Váradon házat

adományozott, hogy a nyomdát használhassa. (BUNYITAY V.–MÁLNÁSI Ö.: A váradi püspökség története. IV. Debrecen, 1935. 29.). János Zsigmondnak dedikált könyvek: Albertus Novicampianus: Scopiis Biblicus Veteris ac Novi Testamenti. Krakkó, 1553. Magyar kiadványok felsorolva: RMNY I. 1971. 784 (regiszter); közöttük Weres Balázs váradi főbíró Werbőczy fordítása (Debrecen, 1565).

Zenei hajlamai korán megnyilvánultak. 1549-ben Beszterce városa orgonát ajándékozott neki (Erd. Múz. 1943. 408). Zenei kultúrájáról részletesen ír: GROMO (op. cit. 194). Olasz és lengyel muzsikusi voltak. 1563-ban Bécsből akart követe, Báthory István útján orgonistát szerződtetni (VERESS 1944. I. 15). Viszont 1560-ban Krakkóban Zsigmond Ágost király udvarában egy kitűnő magyar hegedűkészítő élt. (Bernardo Bongiovanni jelentése Krakkóból – SZABLOWSKI, J.: Ursprung und Geschichte der Sammlung. – Die flämischen Tapisserien im Wavelschloss zu Krakau. Antwerpen, 1972. Sonderdruck. S. 46.) 1568 után János Zsigmond udvarában élt Bakfark Bálint, korának legkitűnőbb lantosa, akit 1570-ben birtokadományban részesített (GOMBOSI O.: Bakfark élete és művei. Bp., 1935. 13–14). János Zsigmond maga is kitűnően játszott a lanton (GROMO: „nel liuto e tanto perfetto”). Hasonlóképpen nyilatkozott János Zsigmond zene tudásáról Christian Schaesius Báthory Istvánnak (VERESS 1944. I. 153).

János Zsigmond építkezett Gyulafehérvárt, ahol a fejedelmi palotát pompázatosan kiépítette, továbbá a szamosújvári várban és Székelyudvarhelyt, ahol a Székely Támadt nevű várat emeltette. Váradon megkezdte az ötszögű modern vár építését.

Gyűjteményeiről a végrendeletében hagyományozott kincsek adnak fogalmat. Ezek a következők: az országnak gyémántokkal és rubinokkal ékesített arany keresztet (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 475, 477, 505) hagyott; Miksa császár-királynak „Patera magna aurea et lata cheze appellata e numismatibus aureis antiquis confecta” (uo. II. 456, 480) és értékes fegyvereket (apja kardját és a II. Szolimántól kapott kardot); a császárnénak arany ércdarabokat, ritka ásványköveket. Delfino pápai nuncius Bécsben kelt jelentésében (1571. júl. 31.) ugyanezekről így ír: „una coppa d’oro di raro lavoro... un gran pezzo di minera, cosa molto maravigliosa.” (VERESS: Doc. I. 1929. 303). SZILÁGYI Sándor említi enyedi mester által készített remekművű óráját (Erdélyország története. I. Pest, 1866. 368). Pierre Lescalopier párizsi utazó 1574-ben megcsodálta pompás sátrát (Studi și materiale de istorie medie. IV. 1960. 454).

Érem-arcképét valószínűleg olasz mester mintázta és öntötte. Közölve: VERESS E.: P62 Izabella királyné. Bp. 1901.

Báthory István (1571–1576)

Id. somlyói Báthory István erdélyi vajda és Thelegdi Katalin fia. Életéről és uralkodói tevékenységéről a következő kiadványok szólnak: Étienne Báthory roi de Pologne, prince de Transylvanie. Cracovie, 1935. (tanulmány kötet); VERESS E.: Báthory István király. Bp. 1937. Arcképeit (festmények, metszetek, érmek) a krakkói kiadvány közli (E. S. Komornicki tanulmánya. 424–512.). Ugyanitt közölve (58) Báthory sajátkezű aláírása, mely a helyes névformát eldönti: „Stephanus Bathorij de Somlijo.”

Humanista kapcsolatairól: PAPP M.: Brutus János Mihály és Báthory István király magyar humanistái. Bp. 1940. CSORBA T.: A humanista Báthory István, Bp. 1944. DIVÉKY A. Les Hongrois en Pologne à l'époque d'Étienne Báthory. Krakkói kiadvány. 1935. 105–132.

Történeti érdeklődéséről számos adat tanúskodik. Forgách Ferenc történeti művéhez Báthory sok írást „multa scripta” adott. (1577. jan. 23. Báthory levele – VERESS 1944. I. 77.) – A vatikáni levéltár regesta-köteteiből a magyar és lengyel adatokat kijegyeztette, erről tudósít P. Szántó István 1578. május 18-án Rómában kelt jelentése (VERESS 1944. II. 106). – Brutus Báthory kívánságáról (1586. ápr. 25.): addig ne adassék ki történeti műve, amíg „non sit illius gravitate et sapientia, mea fide et industria dignum.” (VERESS 1944. II. 328.). – Brutus kéziratát 1581-ben Rozsnyay Benedek másolta. (VERESS 1944. II. 157–158). – Vö. még VERESS E.: A történetíró Báthory István. Erd. Múz. 1933. 377–412.

Báthory István könyvvásárlásai: 1574-ben Bécsben történeti és teológiai művek (VERESS 1944. I. 296); 1576-ban Krakóban városképeket tartalmazó kötetek, 1583-ban ugyanott Augustinus művei. 1586-ban Bellarmin műveit költeti (VERESS R.: Báthory István lengyel király számadáskönyvei. Bp. 1918. 19, 199, 206, 228).Birtokában volt egy Corvin kódex: Chrysostomos, Varsó, Nemzeti Könyvtár (Művészettört. Ért. IV. 1955. 168). – Végrendeletében két hordónyi könyvet hagyott Báthory Zsigmondnak (JAKAB II. 1888. 342; VERESS E.: Berzeviczy Márton. Bp. 1911. 186).

Báthory Istvánnak dedikált könyvek: VERESS 1944. II. 132. (Christianus Schaeseus: Ruinae Pannonicae libri. Wittenberg, 1571), 230; II. 118, 154, 190, 325, 347, 348. – Fontes. II. 1913. 23 (Possevino, 1583). – VERESS E.: Báthory István lengyel király számadásai. Bp. 1918. 198, 199, 200. – RMNY I. 1971. 769 (regiszter).

Báthory gondolt özv. Heltainé nyomdájának megszerzésére, hogy magyar könyveket nyomtathasson (1583. júl. 16. Krakko. Possevino jelentése – Fontes. I. 1911. 287). Magyar nyelvre akarta lefordíttatni a Catechismo Romano-t (uo. 288). A nagyszombati nyomdában is akart Erdély számára könyveket nyomtatni (1583 ápr. 26. Possevino levele – VERESS 1944. II. 230).

Támogatta a magyar ifjúság külföldi tanulmányait. Unokaöccseit Itáliában taníttatta: Istvánt Padovában, Andrást Rómában, Boldizsárral bejáratta Európát (VERESS 1944. I. 34-35). Báthory támogatásával folytatták tanulmányaikat 1583-ban Michael Chjeriny de Balázsfalva Padovában, 1585-ben Ioannes Zalánkeményi Bolognában, ugyanő 1586-ban Rómában (VERESS E.: Báthory István lengyel király számadásai. Bp. 1918. 213, 220, 234), 1583-ban és 1586-ban Forgách Rómában (VERESS 1944. II. 293, 342), 1586-ban Jósika István Rómában (uo. II. 342).

Báthoryt érdekelték a római régiségek. A gyulafehérvári vár kapujába és a fejedelmi palotába számos római kő volt befalazva, udvara is tele volt római emlékekkel. 1575-ben Lysimachos-aranyakat akart látni: „quae nos cum suis inscriptionibus inspicere magno-pere cupimus.” (VERESS 1944. I. 328)

Ezüst asztali készletét 1576 januárjában Padovában csináltatta (VERESS 1944. II. 7). Kincstáráról (lószerzők, gyűrűk, asztali ezüst, stb.) 1585. május 12-én kelt végrendelete tájékoztat (VERESS 1944. II. 299–300). Gyűjteményéhez tartozott a pápai szentelt kard és sisak, XIII. Gergely pápa ajándéka 1579-ben (VERESS 1944. I. 139).

Fegyverzete a bécsi császári gyűjteménybe került (LHOTSKY, A.: Die Geschichte der Sammlungen. I. Hälfte. Wien, 1941–1945. 96. – Festschrift des Kunsthist. Museums. II). – Az Erdélyben előforduló ritkaság aranyércek is a kincstár értékei közé tartoztak, ilyeneket küldött a pápának 1584-ben (Fontes. III. 1913. 13). A Báthory-kincsek maradványa volt az a „gyöngysárkány” (a sárkányrend gyöngyhímzéses jelvénye), mely 1610-ben Bocskay Miklósnál volt (Erd. Orsz. Eml. VI. 1880. 192–193). Nádasdy Ferenc sárvári tárházába is kerültek darabok Báthory kincseiből: aranyveretes kardja, címeres pecsétgyűrűje (Arch. Ért. 1902. 125).

Báthory István fejedelem – mint a Báthoryak általában – nagyon kedvelte a zenét. Virginiáját 1572-ben Besztercén javíttatta. Sürgető leveléből úgy tűnik, hogy minél előbb saját maga kívánt rajta játszani (VERESS 1944. II. 207). – L. még: HARASZTI, E.: Étienne Báthory et la musique en Transylvanie. – Étienne Báthory. Cracovie, 1935. 71–81. BENKŐ A.: Az erdélyi fejedelmi udvar zenei életéről. – Művelődéstört. Tanulmányok. Szerk. Jakó Zs. Bukarest, 1979. 96. E tanulmányok két adata azonban (az 1588. évi medgyesi országgyűlésen szereplő olasz muzsikusok; Szilágysomlyó várában 1594-ben leltározott hangszerek) nem István királyra vonatkozik, hanem unokaöccsére, ifj. Báthory Istvánra.

P63 Báthory építkezett Gyulafehérvárt, Szamosújvárt és főként Váradon. Fogarasban pedig szentegyházat építtetett.

Báthory Kristóf (1576–1581)

Id. somlyói Báthory István erdélyi vajda és Thelegdi Katalin fia, Báthory István király bátyja. Felesége Bocskay Erzsébet, Bocskay György leánya. 1546–1547-ben V. Károly császár udvarában tartózkodott (Erd. Múz. 1910. 53–54.). István király szerint ott sajátította el a „maniera spanola”-t (VERESS: Doc. II. 1930. 240.). Bejárta Spanyolországot, Brabantot, Flandriát, Germaniát és Itáliát (P. Leleszi János gyászbeszéde 1583. – Fontes. I. 1911. 311). Kitűnően beszélt olaszul. Gromo a két Báthoryról így ír: „hanno la lingua nostra familiarissima, et spetialmente Cristoforo.” (Apulum. II. 1944–46. 197.) 1558-ban Izabella követe Franciaországban János Zsigmond kiházásítása ügyében (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 33).

P. Leleszi János Báthory István királyhoz írt levelében (1581. máj. 28.) így jellemzi: „Nunquam ego hominem vidi avidiorem rerum spiritualium ac piorum colloquiorum. Ex illo enim tempore, noctes atque dies, lateri eius affixus, animum verbo Dei insatiabilem, scripturarum lectione, commentationibusque sacris exsaturare non potui.” (Fontes I. 1911. 133)

A jezsuita kollégiumokat Gyulafehérvárt, Kolozsvárt, Váradon nagy buzgalommal támogatta. Könyvtárából egy olasz nyomtatványokból álló colligatum maradt fenn a győri szemináriumi könyvtárban (KOROKNAY É.: Magyar reneszánsz könyvkötések. Bp. 1973. 89. lap. 242. sz.).

Báthory Kristóf építkezett Gyulafehérvárt, Szamosújvárt és Huszton.

Sólymairól, madarairól a kolozsvári számadáskönyvek adnak hírt (1578/XIV. 75.–1579/XVI. 29 –1579/XVIII. 6). 1579 májusában testvérének, a lengyel királynak küldött madarakat (1579/XVIII. 16).

P64 Kolozsvár városa 1574-ben drága ezüst kupával tisztelte meg (1574/VI. 12).

Báthory Zsigmond (1581–1598)

Báthory Kristóf és Bocskay Erzsébet fia. Nevelője Leleszi János jezsuita. Gyámja és udvarmestere Gálffi János. Apja halála (1581. május 27.) után – végrendeletének értelmében – 12 tanácsúr kormányozta Erdélyt, közöttük a végrendeleti végrehajtók Bocskay István, Csáky Demeter, Kovacsóczy Farkas, Kendy Sándor (SZÁDECZKY: Kovacsóczy Farkas. Bp. 1891. 26.); a kormányzótanácsba tartoztak még ifj. somlyói Báthory István, Kendy Ferenc (oklevél a kormányzótanács pecsétjeivel: VERESS E.: Berzeviczy Márton. Bp. 1901. 141 lap, 70. kép). 1583-ban Báthory István a kormányzást hármas tanácsra bízta (Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 177), ennek tagjai Kendy Sándor, Kovacsóczy Farkas, Sombory László. 1585–88-ig egyedüli kormányzó Ghyczy János. Zsigmondot 1589-ben iktatták be a fejedelemségbe. (Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 96–99). Uralkodott 1598. ápr. 8-ig, első lemondásáig, visszatérése után 1598. aug. 29-től 1599. márc. 29-ig, azaz a második lemondásáig, majd 1601. ápr. 8-tól aug. 4-ig, végleges lemondásáig.

Báthory Zsigmond neveltetésének irányáról a toszkán nagyhercegi kancellária jelentése (1592) Jósika István követ tudósítása alapján: „Ha bontà, et à letterato, ma bravo e coraggioso, et aitante della persona in tutti li esercitii militari, nei quali si esercita, et si diletta grandemente, et ha in essi professori et maestri Italiani, et grandemente ama questa natione. Vive e veste alla ungheresca, ma ha anche de vestiti all’Italiana, che se li mette alle volte, quando sta ritirato da se... Quel principe, oltre la sua lingua naturale paria benissimo latino et Italiano” (VERESS: Doc. III. 1931. 269, 270). Ugyanez a jelentés jövedelméről: 300 000 scudo (arany), családi vagyonának jövedelme 60 000 scudo (uo. 269).

Báthory Zsigmond igen élénk kapcsolatokat tartott fenn az olasz udvarokkal. Jezsuita környezet is ezt az irányt támogatta. A havasalföldi hadjárat idején pedig az olasz katonai küldöttségek ezt még jobban megerősítették.

Toszkánában 1591 novemberében küldte Jósika Istvánt követül I. Ferdinánd toszkán nagyherceghez a tervezett házassága ügyében (Erd. Orsz. Eml. IV. 1877. 278), pazar ajándékokkal (VERESS: Doc. III. 1931. 267–268). Jósika 1592 februárjában érkezett Firenzébe, ahol a Palazzo Pittiben lakott, a nagyherceg Pisában fogadta, innen pedig Rómába ment, ahol a pápa lovaggá avatta (VERESS: Doc. III. 1931. 252, 263, 267, 273, 275, 281). A házasság azonban nem valósult meg (uo. 300), a kapcsolat azonban a toszkán nagyherceggel továbbra is fennmaradt (Báthory Zsigmond levelei 1595-ből a nagyherceghez – VERESS: Doc. IV. 1932. 283, 290, 301, 305).Firenzei követek is gyakran jártak Zsigmond udvarában: 1593-ban (Kvár szkve V/XXIII. 19–21, 25–26; V/XXI. 102, 103) neve – SZAMOSKÖZY feljegyzése szerint – Matheus Bottiforeno (IV. 1892. 460), továbbá 1594-ben (Kvár szkve VI/III. 32; VI/VIII. 75, 101). A toszkán katonai küldöttség vezetője Silvio Piccolomini, titkára FUIppo Pigafetta hadiépítész volt 1594–1596-ban (BASCAPÉ 1931. 185–191).

Báthory Zsigmond 1595-ben levelezett a mantovai herceggel, Vincenzo Gonzagaval (VERESS: Doc. IV. 277, 317), aki ajándékba páncélt küldött neki (uo. 304). A mantovai herceg követe pedig szintén 1595-ben járt Erdélyben (Kvár szkve VI/XVIIa. 188). Levelezett Báthory Zsigmond továbbá a velencei dogéval 1589–1590-ben (ÓVÁRY L.:

MTA tört. bizottságának oklevélmásolatai. I. 1890. 116), Federico Borromeo kardinális-sal (1591–1593, 1594. – BASCAPÉ 1931. 196).

Pápai követek Báthory Zsigmond udvarában: Attilio Amalteo nuncius 1592-ben (VERESS: Doc. III. 1931. 298, 318); Alfonso Carrillo püspök 1594-ben (Kvár szkve VI/VIII. 191, 194), 1595-ben (VI/XVI. 17. – VERESS: Carrillo I. 1906. II. 1944); Alfonso Visconti cerviai püspök 1595-ben (VERESS: Doc. IV. 222); Benedetto Mandina 1596-ban (uo. V. 1932. 6). Báthory követe Rómába Fabio Genga 1594-ben (VERESS: Carrillo I. 1906. 85); Giovanni Battista Genga 1595-ben (uo. 516). Fabio Gengaról adatok Kvár számadáskönyveiben: 1588-ban (IV/VI. 113), 1591-ben (V/X. 53), 1596-ban (VII/XXIa).

A jezsuita Antonio Possevino 1583-ban járt Erdélyben (A. Possevino: Transilvania. – Fontes. III. 1913). A jezsuitákról bővebben VERESS Endre kiadványaiban: Fontes I. 1911., II. 1913. Báthory olasz papjairól számos bejegyzés Kolozsvár számadáskönyveiben.

Báthory Zsigmond olasz környezetéhez tartoztak az olasz orvosok is. Ezek a következők. Petrus Maria Quadrio 1583-ban (LUKÁCS III. 1967. 336-337). – Marcellus Squarcialupi 1584-ben (Sivori jelentése), 1590-ben (Kvár szkve IV/IV. 5, 8), aki jóval korábban, 1578 körül került Báthory Kristóf udvarába; műve: RMNY. I. 1971. 498. sz. – Renaldus Filep 1591-ben (Kvár szkve V/I. 11). – Joannes Cupido 1591-ben (V/I. 69.). – Bibicellus 1595-ben (VI/XVIIa. 38, 161). – Joannes Muraltus 1593-ban (V/XXI. 111, 120), 1595-ben (VI/XVIIa. 36); távozásakor Báthory Zsigmond *salvus conductus*-t adott neki (Formularium, XVI. század vége Kvár, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Ms. 999. fol. 96). – Virgilius 1594-ben (VI/III. 77). – Az olaszokon kívül még Kercki Pál orvos működött Báthory Zsigmond udvarában, aki már korábban Báthory Istvánt és Kristófot is szolgálta. (SÁNDOR I.: Czímerlevelek. I. Kvár, 1910. 23. sz.)

Mikor Báthory Zsigmond áttért a törökellenes politikára, Rudolf császár király udvarával került kapcsolatba. Rudolf 1595-ben birodalmi herceggé emelte és címerét kibővítette (VERESS: Doc. IV. 1932. 185–188), 1597-ben az aranygyapjas rendet adományozta neki (Erd. Orsz. Eml. IV. 1878. 8). 1602-ben Zsigmond – a végleges lemondása után –, a császártól tiroli birtokot kért, hogy közel lehessen Itáliához (Erd. Orsz. Eml. IV. 1879. 131).

Báthory Zsigmond műveltségéről több adat szól. A toszkán nagyhercegi kancellária jelentése (1592) Zsigmondot „letterato”-nak nevezte (VERESS: Doc. III. 1931. 268). Könyveiről a kolozsvári számadások szólnak. 1582 júniusában könyveket köttetnek Kolozsvárt a fejedelemnek (JAKAB II. 1888. 342); 1584. dec. 8-án Szamosújvárról szállítanak könyveket „urunk számára egy nagy hordóba és egy berbenczébe” (Kvár szkve III/XVIII. 14); 1588. január 26-án két hordóba vittek könyveket a fejedelemnek, a küldeményt tíz jezsuita diák kísérte (uo. IV/I. 9).

Báthory Zsigmondnak ajánlott könyvek: RMNY I. 1971. 546, 674, 719, 734, 767, 779, 780, 785, 786, 787, 808, 846/47, 56, 104, 192. sz.) továbbá Antonio Possevino: *Judicium de confessione Augustana. Posnaniae*, 1586. (Ajánló levél közölve: Fontes. II. 1913. 197–204)

Báthory Zsigmond kincstára: dús ezüst asztali készlet (1595 Don Cesare Viadana jelentése – VERESS: Doc. IV. 1932. 316); ezüst ereklyetartó kereszt Possevinótól 1583-ban (Fontes V. 1921. 4); gyémántos kereszt, a pápa ajándéka 1595-ben (P. Capeci rek-

tor jelentése – Fontes II. 1913. 95). Ajándékok a toszkán nagyhercegtől: ezüst kazetta, aranybrokát szövetek 1592-ben (Firenze, Archivio di Stato. Carte Strozziene. Filza 307 (317), p. 33); díszes pisztolyok 1595-ben (VERESS: Doc. IV. 1932. 222–223). A mantovai hercegtől páncél 1595-ben (uo. 304). Rudolf császártól ajándékok 1597-ben gyémántkeretes arcképe Hans Vermeyentől; Wolf Greiser festménye; drága augsburgi óra. (LHOTSKY op. cit. 1941–1945. 255, 265, 273). Mihály vajda az 1600. január 16-i ünnepélyen saját magát és lovát Zsigmond ékszereivel díszítette (1600. jan. 20–21. Ungnad jelentése – Erd. Orsz. Eml. IV. 1878. 355).

Báthory Zsigmond ajándékai külföldieknek: 1584-ben Franco Sivori genovai nemesnek aranyozott ezüst serleg, török handzsár, brokát szövetek (PASCU, S.: Petru Cercel și Țara Românească. Sibiu, 1944. 189). I. Ferdinánd toszkán nagyhercegnek 1592-ben: „Due cavalli turchi fomitati all’ungheresca, con borchie d’oro et argento massiccio et con stocchi et mazze d’argento... Un vaso d’oro massiccio antichissimo, trovato sotto terra, del peso di ottocento ungheri ... Uno smaniglio di peso di 500 ungheri, trovato sotto terra. Una quantita di medaglie d’oro massiccio, circa seicento... Molti pezzi di miniera d’oro, di estrema bellezza...” (VERESS: Doc. III. 1931. 267–268).

Báthory Zsigmond többször vásároltatott Itáliában. 1595 áprilisában „Olaz Jánost temesvárit” küldte Velencébe vásárolni (Kvár szkve VI/XVIIa. 56). 1595. január 24-én Ferenc nevű olasz fegyvereket hozott Itáliából (Kvár szkve VI/XVII).

P65 Díszesen faragott címeres gyaloghintaja a grazi múzeumban (Joanneum. Lt. sz. 01731).

Báthory Zsigmondról három érem-arckép maradt fenn (HUSZÁR L. –PROCOPIUS B.: Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn. Bp. 1932. 99–100). Ezekon kívül ismertes még több metszet-arckép is.

Báthory Zsigmond zenekedveléséről: KASTNER, E.: Un compositore Italiano nella corte Transilvano nel secolo XVI. Corvina. Anno I. Vol. I. 1921. 90–91. KASTNER, E.: Cultura italiana alia corte Transilvana nel secolo XVI. Corvina. Anno II. Vol. III. 1922. 50–51. BARLAY Ö. SZ.: Reneszánsz muzsika a Báthoryak udvarában. Magyar Zene 1975, 1976. BENKŐ A.: Az erdélyi fejedelmi udvar zenei életéről. – Művelődéstörténet Tanulmányok. Bukarest, 1979. 95.

Zsigmond udvarában már 1584-ben olasz muzsikusok voltak, erről Franco Sivori így ír: az ünnepi lakoma alkalmával a nagy teremben „in un cantone molti musichi, con li instrumenti alia italiana, con una organo suavissimo, de quali musici il Principe sempre tiene una quantita con honorato trattamento.” (PASCU, S.: Petru Cercel și Țara Românească. Sibiu, 1944. p. 188.) 1592-ben Jósika István hozott a fejedelemnek Firenzéből 3 orgonistát és 17 énekest, illetve muzsikust (SZAMOSKÖZY IV. 66–67. – KASTNER 1926. Corvina. I. 91). 1594-ben „musicus Vinantius” állt a fejedelem szolgálatában (Kvár szkve VI/III. 10). Karmestere Battista Musto padovano volt, aki 1595-ben halt meg Gyulafehérvárt. Zenésze Pietro Busto musicus 1594–1595-ben (VERESS: Doc. IV. 1932. 216–217). 1595. április 17-én a kolozsvári számadások említik lantosát (VI/XVIIa. 56), július 20-án virgináját (VI/XVI. 136). Pietro Busto 1595. január 21-én Gyulafehérvárt kelt levelében igen magasztalta Zsigmond fejedelem zenei képességeit: „è bonissimo musico in ogni sorte di strumento et compone opere di musica al pari de piu eccellenti Autori.” (BASCAPÈ 1931. 171–172.) Girolamo Diruta Perugino „Il Transilvano” című,

az orgonajátszásról szóló munkáját (Velence, 1597) Zsigmondnak ajánlotta. (KROPF L.: Il Transilvano. Erd. Múz. 1907. 393–396). G. B. Mosto madrigálkötetét dedikálta a fejedelemnek, Philippe de Monte németalföldi zenész szintén (BENKŐ 1979. 95).

Alattvalói azonban 1592-ben rossz néven vették „che non attendesse, se non a sonare et ballare” és követelték az olasz muzsikusok elküldését. (Malaspina nuncius jelentése dec. 28-án Varsóból – VERESS: Doc. III. 1931. 523). Zsigmond szórakozásai közé tartozott a labdajáték is, 1591-ben „Urunk laptacsináló olaszát” vitték Tordára, onnan Gyulafehérvárra (Kvár szkve V/II. 75).

Báthory Zsigmond építkezett Gyulafehérvárt a palotában, a szamosújvári, a huszti és a váradi várban. Az ő idejében épült a tordai és a dési kamaraház.

*

A többi építető mecénás adatait 1. az Adattárban az építkezéseikkel kapcsolatban, mégpedig a következőképpen:

Apafi Gergely – Ebesfalva.
 Bánfi György – Szentkirály.
 Bánfi Tamás – Szilágynagyfalu.
 Báthory Boldizsár – Fogaras.
 id. Báthory István (István fejedelem apja) – Szilágysomlyó.
 ifj. Báthory István – Szilágysomlyó.
 bethleni Bethlen Farkas – Bethlen.
 iktári Bethlen Farkas – Marosillye.
 Bocskay György – Egeres.
 Borsoló János – Középlak, Krasznahorváti, Ipp.
 Gálfi János – Marosújvár.
 Geszthy Ferenc – Déva.
 Katonai – Kérő.
 Kendy Ferenc – Kerelőszentpál.
 Kendi Sándor – Kendilóna, Zopor.
 Keresztúry Kristóf – Szentbenedek.
 Kornis Gáspár – Huszt.
 Kovacsóczy Farkas – Gyulafehérvár.
 Martinuzzi György – Alvinc, Branyicska, Kolozsmonostor, Szamosújvár.
 Mikola László – Szamosfalva.
 Sombory László – Szentegyed, Zombor.
 Szalánczy László – Branyicska.
 csúcsi Tomori Miklós – Kövesd.
 Wass György – Czege.
 Wesselényi Ferenc – Hadad.

Balogh Jolán

KÉSŐRENAISSANCE KŐFARAGÓ MŰHELYEK

VII. Közlemény

A KOLOZSVÁRI MŰHELYEK

XVI. SZÁZAD (VI. RÉSZ)

ADATTÁR

III. Műemlékek

2. ERDÉLYSZERTE (A–GY)

Kolozsvári mesterek munkái és az ebbe a stíluskörbe tartozó művek. Gyulafehérvárt azonban a más stílusú, valamint az elpusztult emlékeket is – mind a hazai, mind a külföldi mesterek munkáit – felsorolom a fejedelmi székhely művészi kultúrájának a szemléltetésére. A képszámok a VI. Közleményben (Ars Hungarica. 1979/2.) megjelent képekre utalnak.

A rövidítések jegyzékét l.: Ars Hungarica. 1974. 349–354.

Kiegészítések a forrásokhoz:

	LUKÁCS III. 1967	LUKÁCS, L.: Documenta romana historica Societatis Jesu in regnis olim corona hungarica unitis. III. köt. Roma, 1967.
P12	RMNY I	Régi magyar nyomtatványok. I. Bp., 1971.

Kiegészítések az irodalomhoz:

	KÖVÁRI 1852	KÖVÁRI L.: Erdély régiségei. Pest, 1852.
	KÁDÁR II. 1900	KÁDÁR J.: Szolnok-Doboka vármegye monográfiája. II. Dés,
	III. 1900	1900; III. 1900; IV. 1901; V. 1902; VI. 1904; VII. 1905.
	IV. 1901	
	V. 1902	
	VI. 1904	
	VII. 1905	
	PETRI I. 1901	PETRI M.: Szilágy vármegye monográfiája. I. Zilah, 1901; II.
	II. 1901	1901; III. 1902; IV. 1902.
	III. 1902	
	IV. 1902	

- BASCAPÈ 1931 BASCAPÈ, G.: Le relazioni fra l'Italia e la Transilvania nel secolo XVI. Roma, 1931.
- RADOS 1939 RADOS J.: Magyar kastélyok. II. kiadás. Bp., 1939.
- ENTZ 1944 ENTZ G.: Szolnok Doboka műemlékei – Szolnok Doboka magyarsága. Szerk. Szabó T. Attila. Kolozsvár, 1944.
- IONESCU I. 1963 IONESCU, G.: Istoria arhitecturi in România. I–II. București, 1963, 1965.
- II. 1965
- BALOGH 1975 BALOGH J.: Olasz tervrajzok és hazai későrenaissance épületeink. – „Magyarországi reneszánsz és barokk” című tanulmánykötet. Szerk. Galavics G. Bp., 1975.
- FEUERNÉ 1977 FEUERNÉ TÓTH R.: Reneszánsz építészet Magyarországon. Bp., 1977.
- TRÓCSÁNYI 1980 TRÓCSÁNYI Zs.: Erdély központi kormányzata. 1540–1690. Bp., 1980.

P13

Mivel e tanulmány elsődleges célja a kolozsvári műhelyek tevékenységének az ismertetése, a XVI. századi vár- és kastély-építkezéseknek csupán csak a legszükségesebb adatait és a témára vonatkozó újabb bibliográfiát közlöm.

Almás (v. Kolozs vm. – Almaşul), vár

1597. szept. 21. Kvár szkve: négy kőmíves megy Almásra (VII/XII.). – Sem a feladat, sem a megrendelő nincs megnevezve. Feltehetőleg Almás várában dolgoztak, – talán a vár megerősítésén a török veszedelem ellen.

Irodalom: KELEMEN 1944. 5 (a vár története irodalommal). KABAY 1973. 1688, 1691 képpel. B. NAGY 1973. 30–31. kép.

Alvinc (v. Alsó-Fehér vm. – Vinţul de Jos), várkastély

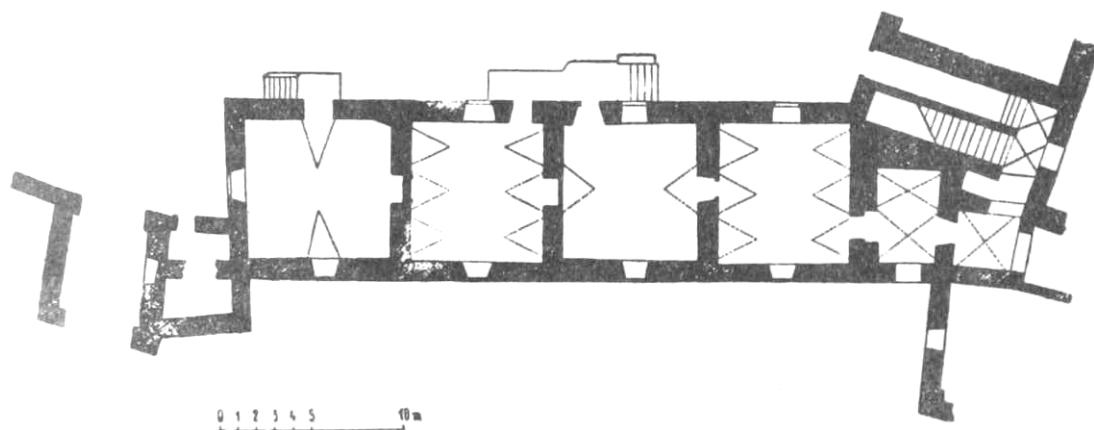
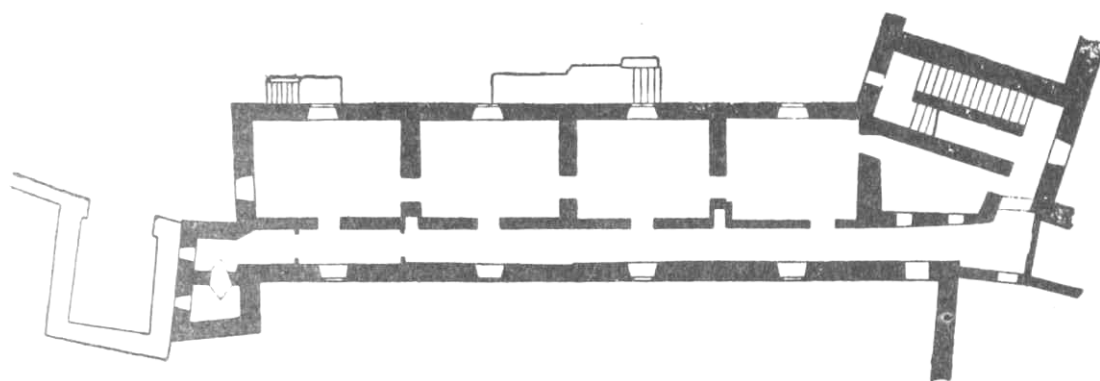
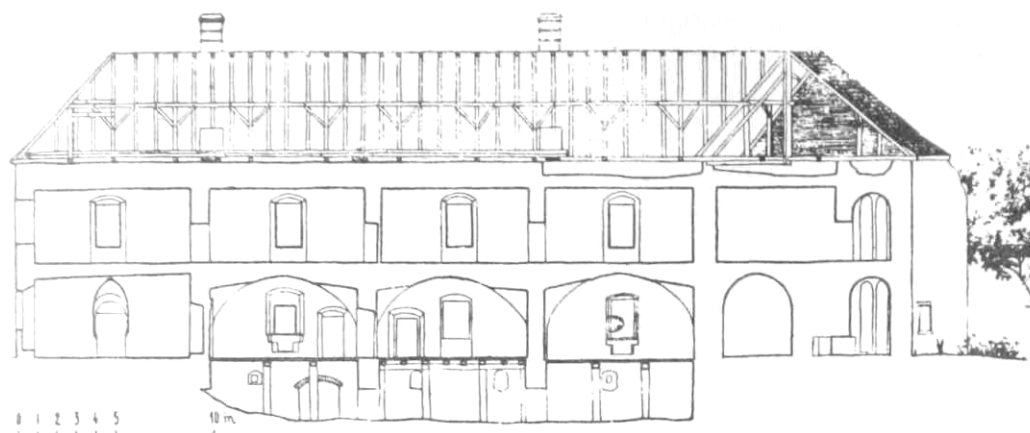
1526–1546. Birtoktörténeti adatok, közölve: KÖVÁRI 1866. 256–258; KOVÁCS A.: Az alvinci kastély. Korunk. Kvár, 1971. 8. sz. 1169–1173.

1546-ban Martinuzzi birtokába került (KOVÁCS 1971. 1171).

1551. szept. Martinuzzi „in castello meo Alvincz” keltezi levelét (KOVÁCS uo.).

1551. dec. 17-én Castaldo zsoldosai Martinuzzit meggyilkolták az alvinci kastélyban.

1552. Bornemissza Pál veszprémi püspök erdélyi útjáról és Martinuzziról: „Item vidi locum, ubi expiravit, vidi per eum semidestructam ecclesiam quae monasterium erat fratrum praedicatorum S. Dominici vel Augustini, redactum per ipsum in fortalicium, loco sacro prophanato. Audivi istic querelas populi de oppressionibus, quas passi sunt circiter sex annis in labore duro aedificationis illius cum morte multorum hominum utriusque sexus et plurimorum redactorum in perpetuam mendicitatem.” (PODHRADSZKY J.: Martinuzzianák. M. Tört. Tár. 1855. 262; THEINER, A.: Vetera monumenta slavorum meridionalium historiam illustrantia. II. Zagreb, 1875. 37.)

Alvinc, a várkastély keresztmetszete, földszinti és emeleti alaprajza.
 Documente 9/2 után.

1565–1570. Givanandrea Gromo feljegyzése: a Maros folyó hajózható, kezdve „a uno Castello ameno già di fra Giorgio, ou’egli fu ammazzato. Questa Città non cinta di muro ne di terra, ma a pena in modo d’ una uilla ha dentro una Rocca di muro cinta ma debole.” – „Lungo di questa uilla (Felkenyér és Alkenyér) altre otto miglia si troua il delizioso castello di Vinz sopradetto ...” (Apulum. II. 1946. 171, 172).

1566. Ascanio Centurio: „giunsero a Binse (Lippa elfoglalása után Martinuzzi), che era un castello da lui edificato per diletto in quel luogo, oue il Castaldo conobbe venirgli...” (Centurio degli Hortensii, A.: Commentarii delia guerra di Transilvania. Vinigia, 1566. 141. – Gáldi László facsimile kiadása. Bp., 1940.)

A vár 1808-ból való látképe és alaprajza közölve: KOVÁCS 1971. 1170. A vár jelenlegi állapotáról készült felmérés közölve: Documente de arhitectură din România. 9. București, 1964. Pl. 1–2.

- 205-212 Martinuzzi építkezéseiből (12–19. kép) fennmaradt a hosszénégyszögű északi szárny, melynek nyugati végéhez csatlakozik a nyugati szárny maradványa a keresztboltozatos lépcsőházzal; az északkeleti sarkán bástya áll, emeletén kis boltozott szobával; hasonló bástya állott az épület északnyugati sarkán, melynek csupán romjai maradtak meg. A fő-
 205 épület külső északi frontján (12. kép) a földszint és az emelet között övpárkány húzódik végig, az öt emeleti ablak egyszerűen kereteit, háromszögű lezárással. A bástyák tagolása
 206-208 övpárkánnyal és ablakokkal azonos volt. A főépület déli udvari homlokzatán (13–15.
 209 kép) az emeleten négy hasonló ablak (17. kép) látható háromszögű lezárással, a földszin-
 212 ten két egyszerűen kereteit ajtó vízszintes párkánnyal (186X108), és kettős ívelésű iker
 211 ablakok, a baloldali ablak (19. kép) íveléseiben levél-rozetták láthatók (belvilága kb.
 200X130), a jobboldali ablak keretelő pilaszterei ion fejezetűek. A keleti rövid oldal
 211 (16. kép) földszintjén ismét iker ablak, az emeleti ablak háromszögű lezárással. A nyu-
 210 gati szárny-maradvány földszintjén ajtó (18. kép) háromszögű lezárással (210X122), fe-
 lette jobbra a lépcsőház téglány alakú ablaka. Az északi szárny földszintjén négy egymás-
 banyúló terem sorakozik, amelyeket fiókos dongaboltozat fed. Három teremben egy-egy
 egyszerű keretelésű ajtó látható háromszögű lezárással (185X98). Az emeleten egymásba-
 nyúló öt helyiség, mindegyikből ajtó nyílik az északi fronton végig húzódó folyosóra,
 melynek közepe táján fűtőlyuk látható. A kastély pincéi boltozottak.

Irodalom: KŐVÁRI 1852. 173. 1866. 156–258. GERECZE 1906. 95 (a régebbi irodalommal). BALOGH 1934. 137. CSABAI 1934. 17 lap, 1–2 kép. RADOS 1939. 16, 32. lap, XVII kép. BALOGH 1940. 532, 542. képpel. GEREVICH 1940. 157 lap, XLII. tábla. BIRÓ 1941. 80. BIRÓ 1943. 41. BALOGH 1953. 42, 43. lap, 56 kép. PASCUS 1954. 199. BALOGH 1956. 300. 1961. 335. SEBESTYÉN 1963. 40, 99–100. lap, 56 kép. IONESCU I. 1963. 430, 431, 432. BALOGH 1964. 335. Istoria 1968. 416. lap, 413–414. kép. B. NAGY 1970. 61, 91, 256. H. TAKÁCS 1970. 38 lap, 9–13 kép. KOVÁCS A.: Az alvinci kastély. Korunk 1971. 8. sz. 1169–1173, képpel. B. NAGY 1973. 257–259 (az 1699 évi leltár közlése), 373–374. lap (irodalommal), 124–130. kép. FEUERNÉ 222 lap, 121 kép.

Az alvinci kastély építtetője (1546–1551) Martinuzzi György (Frater György † 1551) váradi püspök, kincstárnok (tesaurarius), helytartó (locumte nens). Építkezett még Szamosújvárt (1540–1542), Váradon (1546 körül), Branyicskán, Kolozsmonostoron.

Kinyomtatta a váradi tüzes vas próbák XIII. századi jegyzőkönyvét (Ritus explorandae veritatis. Kvár, 1550. – RMNY. I. 1971. 87. sz.), a váradi egyházmegye legfontosabb Árpádkori forrását.

P66 **Berethalom** (v. Nagy-Küküllő vm. – Biertan), ev. templom.

1518-ban a berethalmi templom egyes kapuit vagy ajtajait Kolozsvárt faragtatták. A berethalmiak ilyen távoli megrendelésre feltehetőleg azért szánták rá magukat, mert olyan valamit kívántak, ami náluk nem volt, Kolozsvárt ellenben igen. Tehát ezeken a faragványokon az új stílusnak valamilyen nyoma mutatkozhatott. Mindazonáltal a ma meglévő két renaissance kapuzat (az északi és a déli kapu) stílus tekintetében nem kapcsolható a kolozsvári faragványokhoz (Balogh 1943. 218. lap, 127 kép).

Irodalom: SALZER, J. M.: Der königl. freie Markt BIRTHÄLM in Siebenbürgen. Wien, 1881. 84. BALOGH 1943. 110. l., 46. jegyzet.

Bethlen (v. Szolnok-Doboka vm. – Beclean), vár.

1438. Albert király Bethlen János fiainak, Gergelynek, Antalnak és Miklósnak megengedi, hogy Bethlenben kő vagy favárat építhessenek (KÁDÁR II. 1900. 154).

1543-ban Bethlen Farkas egyik levelét a bethleni várból keltezi (uo. 156). Ugyanez évben említi várnagyát is (uo. 156).

1549. Bethlen Gergely, György és Mihály Bethlen Farkast eltiltják a vár építésétől az itteni szigeten, valamint ennek közelében lévő Nagy-Szamoson malomnak építésétől (uo. 156).

Bethlen Farkas, mint fejedelmi tanácsos a jelentős személyiségek közé tartozott; Castaldo szerint „homo principalissimus.” (LUKINICH I.: A bethleni gr. Bethlen család története. Bp., 1927. 32.) 1540-ben országos főkapitány, 1542–1548-ban a helytartói tanács tagja (TRÓCSÁNYI 1980. 24).

1552-ben Bethlen Farkas meghalt, örököse Patócsy Miklósné Bethlen Erzsébet.

1552. A Bethlen család tagjai a szigeten épített várat és az abban lévő Sz. Farkasról címzett kápolna kegyuraságát, valamint az ottani malmot kecskeméti Patócsy Miklós és felesége, Bethlen Erzsébet fiainak adják át (KÁDÁR II. 1900. 156).

1556. ápr. 26–27. A kvári országgyűlés törvénycikke: „Item: omnis necessitas regni postulat, vt sub arcibus Wywar et Bethlen castella edificentur, unde conclusum est, vt Nobiles in comitatibus Kolos, Doboka et Zolnok interioris iuxta connumeracionem dicatarum portarum vniuersos colonos ipsorum ad constructionem eorundem castellorum leuent, quorum decem habeant singulum currum ac ligones, capisteria, terebra et secures aliaque instrumenta ad constructionem necessaria...” „In primo processu dictorum comitatum edificent castellum sub Wywar. Secundus vero processus sub Bethlen...” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 578–579.)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „Da Rethec (Retteg) tirando sempre all’istesso uento XIIIj miglia lontano si troua Bethlen piccolo di sito ma posto fra sortieue [helyesen: cortine] et fabricato alia moderna con grosse et ben fiancate muraglie, fossa profonda, con la sua contrascarpa, tutto cauato dentro il terreno di modo che

tanto coperto si troua che in modo alcuno battere non si può chi non entra nel fosso, et quello essendo pieno de acque profonde, che leuare ne si possono uiene a fare il luogo d'estrema fortezza. Sono Sig-ri di tale gioiello due fratelli giouini fedeli et creati del Re, il loro cognome e proprio dal nome del Castello.” (Apulum. II. 1946. 179.) – Gromo kéziratának német fordítója szerint a két testvér Bethlen Gergely fiai voltak, azaz Bethlen János és György (Archiv des Vereines für Sieb. Landeskunde. II. 1855. 59).

1568 körül. Bethlen János – apja, Gergely halála után – Bethlenben akart letelepedni. (LUKINICH: i. m. 1927. 44).

1570. Bethlen várának felosztása: Fejér és Kígyós bástya (a bethleni Bethlenek címerállata) borpincével, két nagy bolttal, és 9 kőházzal (azaz szobával vagy teremmel), melyet most építettek, Patócsy Gáspár leányainak, Annának és Erzsébetnek jutott; a Kerek és a Szeges bástya és 9 kőház pedig Patócsy Ferenc gyermekeinek (KÁDÁR II. 1900. 156–158).

1570. Kászoni Ferenc, a bethleni vár provisorja Besztercétől kér kőművest egy kőláb felrakásához az épülőfélben lévő bástyánál. (B. NAGY 1973. 366).

1576. Báthory István Báthory Kristófnak adományozza Patócsy Györgynek és Jánosnak (Ferenc fiainak) bethleni részét (KÁDÁR II. 1900. 158). A Patócsyak ugyanis résztvettek Békés Gáspár lázadásában.

1578. nov. 9. Kvár szkve: fazekasokat visznek a fejedelem parancsára Bethlenbe (1578/XIV. 51). – E bejegyzés alapján feltételezhető, hogy kolozsvári kőművesek is dolgozhattak ugyanez időben Bethlenben.

1589. Kápolnai Bornemissza Boldizsár felesége, Patócsy Anna után Bethlen várában birt negyed részét, amelyet ősei saját költségükön építettek, cserébe átengedi a fejedelemnek (KÁDÁR II. 1900. 159).

1589. ápr. 23. Torda. Báthory Zsigmond Kendy Sándor tanácsosnak, Belső-Szolnok vármegye főispánjának Almás várához tartozó Belső-Szolnok megyei részbirtokokat adományoz, ennek fejében Kendy „in recompensam et refusionem iurium generosae et magnificae condam dominae Catherinae Pathochy de Kecskemeth alias consortis suae [ti. Kendy Sándoré], quae in arce Bethlen in comitatu Szolnok Interior existente majorum suorum sumptibus aedificata et exstructa se sui que haeredes habere praetendisset...” (Kvár, Akad. Ltár, régebben Erd. Muz. Levéltára. Kemény József gr.: Appendix. 198 b. sz. – Kelemen Lajos közlése.)

1589–1595. Bethlen várát Báthory András birtokolja a fejedelem adományából (KÁDÁR II. 1900. 159).

1661. A bethleni vár leltára. Közölve: B. Nagy 1973. 128–131.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 142. 1866. 201–203 (leírja a vár maradványait). KÁDÁR H. 1900. 154–168 (birtoktörténeti adatok). GERECZE 1906. 861. LUKINICH I.: A bethleni Bethlen család története. Bp., 1927. 26–33 (családtörténeti adatok). ENTZ 1944. 225. JAKÓ ZS.: Belső Szolnok és Doboka magyarsága az újkorban. – Szolnok Doboka magyarsága. Kvár, 1944. 79. H. TAKÁCS 1970. 175–176 (Bethlen várát tévesen Fogaras vármegyébe helyezi). B. NAGY 1973. 365–367 (a vár története a XVI–XVII. században).

Bonchida (v. Kolozs vm. – Bonțida)

Ajtófél korinthusi féloszloppal. Dr. Bod Péter egykori gyűjteményében (jelenleg özvegyénél). Mérete: 80X38X26. Lelőhelye: Kolozsvár, valószínűleg a Fő-téri Bogner-Gyelyén ház (Ars Hungarica 1974. 301., 22. kép; 1976. 46).

Branycska (v. Hunyad vm. – Brănișca), vár

1549–1551. Martinuzzi birtokában (KÖVÁRI 1866. 130).

1553. jan. 20. A kvári országgyűlés törvénycikke: „Praeterea cum insuper munitione finitimorum locorum, potissimum quae ad Deum sunt Domini Regnicolae per eius Maiestatem admoneantur, laudatis et commendatis eiusmodi salubribus Maiestatis Suae consiliis et admonitionibus, a Dominis Regnicolis constitutum est, ut tres nationes huius Regni singulae singulos florenos quingentos pro munitione paranda fortalitorum finitimorum, videlicet Ilye et Branycska infra Deum existentium contribuant.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 437–38).

1553. jún. 27. Bécs. I. Ferdinánd Branycska várát (arcem nostram Braniczka) Nicolaus Cherepovith-nak adományozza zálogbirtokként (VERESS E.: Déva és környéke Castaldo idejében. Hunyad megyei Tört. és Régészeti Társulat Évk. IX. 1896–1898. 65). – Cherepovith Miklós rácz kapitány volt Petrovics Péter szolgálatában 1550 körül, később I. Ferdinándot szolgálta, majd Izabellát (1556–1558), végül János Zsigmond tanácsosa lett sírfelirata szerint. Az 1560-as években halt meg, címeres sírköve a berekszói gör. kel. templomban van. (TORMA K.: A berekszói régi templom. Arch. Közl. XIII. 1879. 56, 57, 59–61. – TRÓCSÁNYI 1980. 26).

1590. Szalánczy László építkezése. Erről az 1757-iki leltár feljegyzése: „A másik négy szegeletre faragott, lapos alabástromkő, melyen egy oroszlán, egy hold és egy csillag vagyon ékesen kimetszve, ilyen inscriptio rajta: INSIGNIA LADISLAI SZALÁNCZI QUI STRUXIT HOC OPUS ANNO D. 1590. (B. Nagy 1973. 343.) Ugyanez az 1757-i leltár így ír a kastélyról: „Vagyon annak okáért Branycskának délfelől való résziben, az lefolyó Maros partján, négy szegeletre, négy szegeletbástyákra épített régi, romladozó, másként kies prospectusú kastély ...” (uo. 338–339). A leltár alapján négy sarokbástyás várkastélyra lehet következtetni, mely Szalánczy idejében épülhetett. Az 1744-es leltár említi, hogy a bástyáknak tornácos sisakja volt, ahonnan szép kilátás nyílt. (B. NAGY 1970. 50.).

1594. szept. 3. Szalánczy László–Bethlen Farkas feljegyzése (XVII. század, 1679 előtt) szerint – „virum multis legationibus ad Portam Otthomanicam laudabiliter obitis clarum” a fejedelem katonái „in propria curia ejus Branycska dicta” meggyilkolták (BETHLEN Farkas III. 1782. 478).

1595. Báthory Zsigmond Branycskát kancellárjának, Jósika Istvánnak adományozta.

1595-től 1948-ig a Jósika család birtokolta.

Az egykori erődítési övezet falrészlete és két sarokbástyája fennmaradt, feltehetőleg még Martinuzzi idejéből. Erre lehet következtetni egy régi, XIX. századi festményből (az 1930-as években Kolozsvárt, a Jósika család tulajdonában), amelyen az egyik bástya látható alvinci jellegű kettős félköríves ablakával – mintegy korhatározó gyanánt.

Irodalom: KŐVÁRI 1866. 230. TÉGLAS G.: Hunyadmegyei kalauz. Kvár, 1902. 19. GERECZE 1906. 393 (a régi irodalommal). BALOGH 1934. 137. BIRÓ 1943. 41, 167. FLOCA, O.: Regiunea Hunedoara, Ghid turistic. Deva, 1957. 147. B. NAGY 1970. 8, 50, 87, 98, 256. B. NAGY 1973. 338-345 (az 1757 évi leltár közlése), 380 (a régi irodalom), 160–162. kép. BALOGH 1974. 89. 1975. 70.

Czege (v. Szolnok-Doboka vm. – Ţaga), Wass kastély

1588. Wass György építkezése, melyhez ajtókat és ablakokat kolozsvári mesterekkel, Keomies Várad Györggyel és Keomies Gergellyel faragtattott (1588. aug. 17-én Czegében kelt magyar nyelvű szerződése. Közölve: *Ars Hungarica* 1975. 44). – Wass György tisztségei (TRÓCSÁNYI 1980. 36): 1573-1594 Kolozs vármegye főispánja, 1593 tanácsúr, 1590–1594-ben Szamosújvár kapitánya. 1594-ben ő is fogságba került (BETHLEN Farkas III. 1782. 466), Gyulaffi Lestár szerint 1594-ben halt meg és Czegében temették el. (Tört. Tár. 1893. 121). Felesége somkerekli Erdélyi Kata (Századok. 1887. 520).

Czegében, az ún. a nagyobbik kastélyban (Wass Albert Farkasverem c. regényének színhelye), 1935-ben néhány XVII. századi faragványt láttam: egyszerűen profilált ablakkereteket és egy ajtót fogosoros párkánnyal, valamennyit az épület elülső frontján. A kastély hátsó frontján pedig virágdíszes keretű címerkő volt befalazva, mely a XVIII. századból származott. Ezt a kastélyt – egy verses felirat szerint – 1698-ban Wass György építtette, majd egy bástya ledőlése után 1770-ben átépítették. A kastély a második világháború után elpusztult.

Irodalom: KÁDÁR II. 1900. 483–484 (közli az adatokat és a verses feliratot). GERECZE 1906. 869.

Czege (v. Szolnok-Doboka vm. – Ţaga), ún. kiskastély, sírkőlap férfi alakkal

A Wass család egyik férfi tagjának sírköve: tumbalap maradványa fekvő alakkal. A XVI. század utolsó negyede. 1935-ben az ún. kiskastély udvarán láthattam félig a földbe süllyedten. Utóbb nyoma veszett.

A sírkő stílusa, faragása a gyulafehérvári vitézi sírkőre emlékeztetett, nyilván egy műhelyből származtak, ha nem is egy kéztől, mivel a czegei sírkőlapon az alak beállítás, mintázása sokkal kifejezőbb volt. A czegei Wass család két tagja, György és Tamás, kolozsvári kőfaragókkal dolgoztatott; feltehetőleg a sírkő is Kolozsvárról származott és talán a fent említett családtagok egyikének – valószínűleg Wass György szamosújvári kapitánynak (†1594) – volt a síremléke.

Irodalom: KÁDÁR II. 1900. 484. ENTZ 1944. 215 (XVI. sz. első fele). BALOGH 1970. 244. 1973. 247.

Az ún. kiskastélyt eredetileg bástyákkal erősített kőfal vette körül, közülük kettő részben fennmaradt. A kastélyt 1800-ban Wass Sámuel és Bethlen Rozália klasszicista stílusban átépítették (ENTZ G.: A czegei Wass kastély. *Ellenzék*. Kvár, 1942. nov. 28. ENTZ 1944. 225, 226).

Debrecen, renaissance kőfaragványok. 1560, 1582 (Déri Múzeum)

Debrecen címere az egykori városházáról. 1560.

A címerpajzsban Agnus Dei és a dátum: 1560. Mésző. 53x53x16. Feltehetőleg a városháza kapuzatán lehetett. A pajzsforma hasonló az egykorú kolozsvári faragványokéhoz (II. Közl. AH. 1974/2. 24, 28, 60 kép; V. Közl. AH. 1975. 45, 47, 49).

Ajtó szemöldökkő fogoros párkánnyal. 1582.

Mésző. mérete: 27 x 130 x 13 cm. (magasan befalazva a múzeum várostörténeti termében). Pajzsban monogramm: összefont KZG betűk. Felirata: BENEDICAT DOMINVS INTROITVM ET EXITVM TWM 1582. Idézet: Zsolt. 121. 8. A faragvány stílusa teljesen azonos az egykorú kolozsvári fogoros párkányokéval (II. Közl. AH. 1974/2. 84. kép).

Mindkét faragvány Debrecen és Kolozsvár kapcsolatát bizonyítja. Vagy kolozsvári mesterek dolgoztak Debrecenben, vagy olyan helybeli kőfaragók, akik Kolozsvárt tanultak.

Irodalom: BALOGH 1934. 148 (kolozsvári hatás). SŐREGI J.: Vezető Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumában. II. kiadás. Debrecen, 1939. 169.

Dés (v. Szolnok-Doboka vm. – Dej), Csonkatorony.

Az Óvárban állt, a Szamos partjára nézőleg. Falában feliratos emléktábla volt 1578-ból a magyarok bejövételéről Thuróczy János és Heltai Gáspár krónikájában feljegyzett monda alapján. A torony Árpádkori templom maradványa volt, 1938-ban lerombolták (ENTZ G.: Szolnok-Doboka középkori művészeti emlékei. Kvár, 1944. képekkel. ENTZ 1944. 197. SZABÓ T. A.: Dés története. – Szolnok Doboka magyarsága. Kvár, 1944.

143). Az emléktábla felirata (KÖVÁRI 1866. 314–315):

Hunnus de Scythicis digressus aedibus hospes
Pannoniae glebam transfert huc gramen et undam,
Ter clamans: Deus! hac liceat tullere potiri.
Desicamque dixit Dei de nomine terram.

1578.

Haec Fabius renovat IV. de X. monumenta nepoti
Cum Lucas Dési V. S. Pascit Ovile Dei.

Dés (v. Szolnok-Doboka vm. – Dej), Kamaraház

1579. jún. Kvár szkve: „Azon napon, Keeressij Balas vitt az fejedelem parancsolattjára 6 lovon Désre 6 kömieseket.” (1579/XVI. 61).

1588. nov. 23. Kvár szkve: „Tempe János bíró uram akarattyából vitte el az fejedelemnek a fundáló mesterét Désig, 7 lóval. Fizettem fl.3.den.50.” (IV/VI. 116).

1589. febr. 23. Kvár szkve: „Segesvári Gáspár vitte az fundálót Gálfi uram szolgájával öszsze 2 lovon Désre. Attam neki fl. 1.” (IV/X. 66).

1590. jan. 30. Kvár szkve: „Eodem die, bíró uram akarattyából és urunk parancsolattjából, urunk képíróját vitték Désre 2 lovon fl. 1.” (IV/XXI. 74).

1590. febr. 15. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyából, vitte Korcholy Demeter Désre az fundalot, 4 lóra adtam fl. 2.” (IV/XXI. 75).

1590. febr. 21. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyából vitte Nagy Ferenc urunk kőmiesét, Kőmijes Pétert, urunk levele volt [nála]. Fizettem 2 lóra Désre fl. 1.” (IV/XXI. 76).

1590. ápr. 4. Kvár szkve: „Bíró uram parancsára vitték el az fondálót és pattantyust, az váradit, Désre, szolgástól; Zambó Gergely és Zabó Márton 10 lóval, az terheket is vitték. Fizettem fl. 5.” (IV/XXI. 80).

1590. máj. 11. Kvár szkve: „Eodem die, Kisz Mihály vitte Désre az kőmieseket négy lovon.” (IV/XXI. 83).

1591. ápr. 23. Kvár szkve: „két szekeren vittek kőmíveseket Désre. (V/X. 42.)

1591. júl. 5. Kvár szkve: „Utza Jakab viszen 6 lóval Désre faragott követ az Kamora házhoz fl. 3.” (V/I. 76).

1591. júl. 12. Kvár szkve: Bwray Mátyás és Barasay György 6–6 lóval visznek faragott követ Désre (V/I. 77).

1591. júl. 16. Kvár szkve: „4 szekér követ vittének az szekeresek Désre, az Kamora házhoz”, 6–6 lovon à fl. 3.” (V/X. 47).

1591. aug. 8. Kvár szkve: „Ács Lukácsot Désre küldik a Kamora házhoz mielni. (V/I. 34).

1591. aug. 9. Kvár szkve: „Ács Lukácsot viszik Désre a Kamora Házhoz.” (V/I. 80).

1591. aug. 24. Kvár szkve: „Pap János vitte az fejedelem fundátorát Désre, négy lóval. Attam neki fl. 2.” (V/X. 51).

1591. szept. 12. Kvár szkve: „Dési Szabó András viszen faragott követ Deesre az Kamora-házhoz 4 lóval fl. 2.” – „Raab Jakab viszen faragott követ 4 lóval fl. 2.” (V/I, 81).

1591. nov. 16. Kvár szkve: „Eodem die Vyda Miklós vitte Deésig Gengát 6 lovon fl. 3. János deák is ezen olaszokat viszi Deésig 6 lovon fl. 3. Kósa Márton és Darai János 5 lovat összvefogván ezen olaszokat vitte Deésig, fl. 2. den. 50.” (V/XV. 98).

1592. nov. 17. Kvár szkve: „Bíró uram egy olaszal bocsátott Urunk parancsolattyából 6 darabontot az kapuból kísérolég; vitte Polchi János őket 6 lovon Désig, fl. 3.” – „Az olaszt, ő magát viszi Zambo Gergely hat lovon Deésre, fl. 3.” (V/XV. 99).

1593. ápr. 19. Kvár szkve: „Zabó István viszem Désre kwmieseket, kik az kamora házat csinálják fl. 2.” – „Eodem die ugyan Wida Miklós is viszem Désre négy lovon kwmieseket fl. 2.” – „Zaz Antal volt fü az kwmiesek között. Adatott Bíró uram nekik költséget fl. 1.” (V/XXI. 103).

1594. aug. 22. Kvár szkve: „Gingha szolgáját Olasz Antalt vitte Pula Mátyás 2 lovon, postán Deesre. Attam fl. 1.” (VI/III. 57).

214 Az egykori Kamarházat a XVII–XVIII. században átalakították, későbbi neve Rákóczi ház, 1938-ban lebontották. A XVI. századi építkezés egyetlen maradványa egy ajtópárkány jobb oldali darabja (21. kép) volt. Ennek jobb szélét domborművei díszített, egyszerűen tagolt pilaszterfej zárta le, középen pedig cartouchepajzsban a Báthory címer volt látható S B (Sigismundus Báthory) monogrammal. A pillérfő domborműve férfi profil-fejet ábrázolt, négy sarkában a dátum számjegyei 1 5 9 1 .

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 253. KÁDÁR III. 1900. 157, képpel, GERECZE 1906.

864. BALOGH 1934. 148. 1935. 25. 1940. 446. 1953. 48. 1961. 343. 1964. 343.

1970. 239. 1973. 241. Szolnok Doboka magyarsága. Szerk.: SZABÓ T. A. Kvár, 1944.

144. után IV. és V. tábla (az átalakított homlokzat barokk erkéllyel).

Déva (v. Hunyad vm. – Deva), vár

XII–XV. századi adatok a vár történetéről: ENTZ G.: Die Baukunst Transsilvaniens im 11–13. Jahrhundert. II. Teil. Acta Hist. Artium. XIV. 1968. 128 (alaprész), 166–167. FÜGEDI E.: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Bp., 1977. 123.

1460-as évek. Névtelen olasz jelentés: „sono piu castelli fortificati come e Bistrizza, Gheorgin, Deua, vngiat [Hunyad]; questi sono che per un’anno possano sostenere ogni assedio, hauendo uettouaglia entro.” (Milano, Biblioteca Ambrosiana. Cod. S. 86. Sup. fol. 3.^v–XVI. századi másolat. – OL. Filmtár 19047 doboz.).

1564. dec. 19. Velence. Giovanandrea Gromo jelentése Erdélyről egy római főpaprak: „Deua, città con castello fortissimo.” (VERESS. Doc. I. 1929. 252).

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „... in mezo la ualle uerso Lippa sopra un’alto monte spiccato da ogni lato fortissima Deua, tenuta una delle piu importanti fortezze di quel Regno, si per esser sopra la piu perigliosa gola di quelle, unendosi a quella tutti à tre le uie per le quali il Turco ha immediate adito d’entrare. Come che espugnata quella si ha aperto adito per tutta quella prouincia che tenendosi ruuina ogni grosso esercito che quindi presumesse passare. Oltre che ella è inespugnabile per esser padrona di un si importante fiume, quale per nessuna uia si puo diuertire sopra detto monte, quale contiguo e quasi circondato di tal altezze che non ui si puo fare batteria et di tal durezza che non si puo minare.” – „... il Re [János Zsigmond] sempre tiene per custodia i piu fedeli che ei si reputi hauere et in quella ui chiude et serra il fiore delle sue ricchezza et tesori.” (Apulum. II. 1946. 171).

1594–1595 körül. Geszthy Ferenc főkapitány építkezése. Erről a várkapu keleti oldalán építési emléktáblája tanúskodott. Felirata:

FRANCISCVS GEZTI DE EADEM GEZD
QVAE TEMPORA DESTRVXERVNT
GENERALIS TRANSILVANIAE SOLERTIA
RESTAVRAVIT

Feljegyzés 1848-ból az egykori szebeni Katonai parancsnokság levéltárában. Közölve: SCHMID V.: Déva vára Erdélyben. Erd. Muz. Egylet Évkönyvei. IV. 1866–1867. Kvár, 1868. – Geszthy valószínűleg 1594 óta volt az ország generálisa (TRÓCSÁNYI 1980. 337).

Az építkezés gyakorlati végbevételéről adat nincs. Csak feltételezni lehet, hogy ebben kolozsvári mesterek is részt vettek, különösen a címerek, emléktáblák faragásában. Geszthy – anyai ágon Zsigmond fejedelem rokona – az udvarhoz tartozott, amely elsősorban kolozsvári mesterekkel dolgoztatott. A XVII. században viszont adatok bizonyítják a kolozsvári mesterek dévai tevékenységét.

A vár tervrajzait és irodalmát a XVII. századi építkezések ismertetése során közlöm.

Geszthynek a vár alatt kúriája volt. Itt élt és halt meg anyja, Sulyok Zsófia 1590-ben, sírfelirata szerint „in curia filii sui Francisci sub arce eiusdem sita.” (SZÓTS S.: A dévai ref. templom és régiségei. Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat Évk. 1896–1898. 75–76).

1593. jún. 11-én kelt Geszthy végrendelete, amelyben nagy összeget hagy a ref. egyháznak a dévai templom külső és belső megújítására, valamint arra, hogy parókiát, iskolát, iskolamesteri házat és négyszobás internatust építsenek. Meghalt 1595-ben (VERESS E. Előadása Geszthyről 1898. jún. 15.-én Déván. Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társ. Évk. 9. köt. 1898. 174). Gyulaffi Lestár szerint 1596-ban halt meg (Tört. Tár. 1893. 121).

Geszthy Ferencnek dedikált könyvek: RMNY. I. 1971. 483, 492, 519. sz. Támogatta a román Bibliafordítás kiadását (Szászváros, 1581–1582. – RMNY. I. 1971. 519. sz.) Mindazáltal az 1593 júliusi fehérvári országgyűlésen kikelt a tudós államférfiak (Kovacsóczy stb.) ellen, és általában a tudomány ellen és a megindítandó háború mellett tüzelt. (SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 106–109).

Ebesfalva – Erzsébetváros (v. Kis-Küküllő vm. – Dumbraveni), várkastély

1552. Apafi Gergely építési emléktáblája az ebesfalvi kastély északi szárnyának az emeleti nagy termében (palatium). Helyét és szövegét közli az 1727. szept. 2–13-án kelt Urbarium sive Conscriptio: „Super qua quidem janua in introitu Legitur Sequens inscriptio: Me fecit fieri Egregius Gregorius Apaffi de Apa Nagy Falva Comes Comitatus Dobocensis Magister Curiae Domini Reverendissimi Friderici (sic!) Georgii Episcopi Varadiensis 1552.” (O. L. Erd. Fiscalis Ltár. F 234. I. 13. H.) A feliratnak Frater György várad-i püspökre vonatkozó része retrospektív jellegű, mert Martinuzzi 1551 dec. 17-én meghalt. Az emléktáblának valószínűleg nem ez volt az eredeti helye, mert ez az épületszárny XVII. századi jellegű. A tábla a századfordulón pusztulhatott el; 1935-ben már nem volt látható. A feliratot helymegjelölés nélkül említik: HODOR K.: Doboka vármege természeti és polgári esmértetése. Kolozsvár, 1837; KÖVÁRI 1866. 232 (tévesen Bethlen Gergelyt ír); LÁZÁR M. gr.: Erdély főispánjai. Bp., 1889. 72, 131.

1556. Az Apafi család tagjainak panaszirata, melyben új osztozásra akarják Apafi Gergelyt szorítani. Ebben a következőket írják: „mert az kywul mjnket tanitatnij kellett volna, az Gergelij vram az Ebesfálvij hijmes házra es egyéb zwksegere convertalta.” (Az egykori Erd. Muz. Ltára, most a Román Akadémia kvári Levéltára. Törzsgyűjtemény. – Kelemen Lajos közlése.)

1564. Apafi Gergely építési emléktáblája, befalazva a keleti épületszárny udvari részén a kiugró portikus kapuja felett. Az 1714. márc. 22-én kelt conscriptio így jelöli meg a helyét: „Abhinc aedificium lapideum scandulis tectum duarum contignationum in area procedens, cuius frontispitio inscripta.” (O.L. Urbaria et Conscriptiones. Fasc. 165/4 – Dr. Horváth Tibor Antal közlése.) A ma is meglévő feliratos tábla szövege a következő:

DOMVM HANC EX DEI OPT: MAX:
EGREGIVS DO: GREGORIVS
MAGISTER CVRIE CONSILI
PRINCIPIS DOMINI DNI IOAN
HVNGARIE ETC: SVMPTIBVS
A FVNDAMENTO ERIGENDAM
CVRAVIT • ANNO • S ALVTIS •

BENIGNITATE
APAFFI DE APANAGIFALVA
ARIVS SERENISSIMI
NIS SECVNDI ELECTI REGIS
PROPRYS E SOLO ET
EDIFICANDAMQVE
M • D • L XIII

A felirat közepén, az üresen hagyott részen az Apafi címer látható, amely az egyes szavakat megszakítja.

1567. Apafi Gergelyné Gerendy Erzsébet emléktáblája. Egykor Ebesfalva, utóbb Kvár Múzeum Lt. sz. VI. 1701. Mérete: 76X81 cm. Anyaga mészkő. Felirata (feloldva a ligatúrákat):

EN APPAFFY GERGEL
AZ EN ATTIAMFIANAK GER
ENDY ERSEBETNEK EMLE
KEZETIRE FARAGTATTAM KI
EO CIMERET E KŐRE A D 1567

Az emléktábla közepén a Gerendy címer E G betűkkel.

1568. szept. 17. Gyfehérvár. János Zsigmond Apafi Gergely tanácsost és rokonságát megerősíti a Szolnok-Doboka, Fehér és Küküllő vármegyei birtokokban, közöttük Apánagyfalva (cum curia Nobilitari), Almakerék (cum curia Nobilitari) és Ebesfalva birtoklásában nova donatio címén (O.L. Erd. Fiscalis Ltár. F 234. I. 4. V).

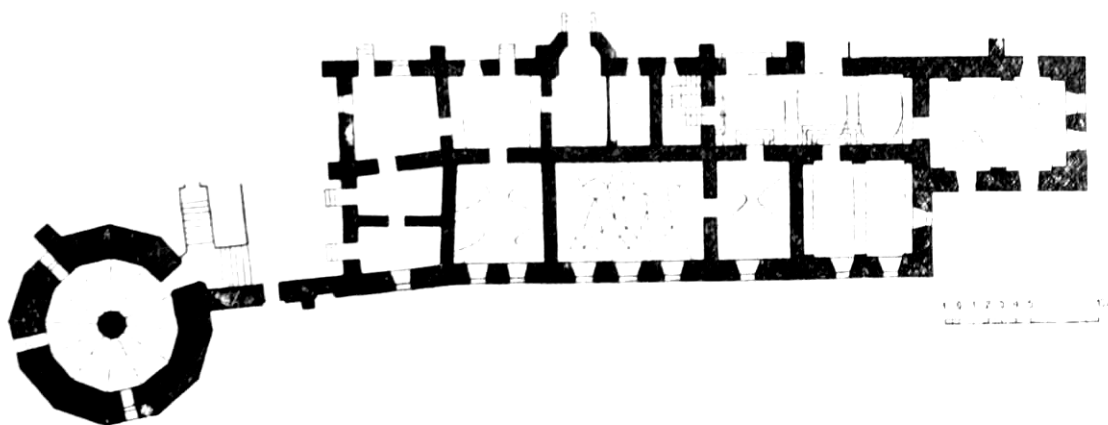
A várkastély XIX. századi állapotáról Kővári László így ír: Keleti és északi szárnya városházzá van alakítva. Nyugat felől emeletes fal, de fedél nélkül. „Déli rész apró szobái kis ablakkal épen úgy állnak mint I. Apafi korában, hason jó karban mellette egy bástya.” (KÖVÁRI 1852. 152–153).

Apafi Gergely építkezéseiből 1935-ben egy teljes ajtókeretet és több más ajtókeret töredékét láthattam befalazva. 1956-ban csupán csak a keleti szárny emeletén találtam egy befalazott ajtó-párkányt, melynek alsó szélét fogsor, frízét pedig középen címerpajzs díszíti, két szélét cannelurás gyámkő zárja le – hasonlóan a györgyfalvi párkányhoz. Felirata az erős meszelés miatt nem volt olvasható. Ablakmaradványok a külső homlokzatokon: kettős ívelésű ikerablak (23. kép), hármass keresztoztású ablak. Valamennyi maradvány stílusa szorosan a kolozsvári faragványokhoz kapcsolódik, az 1552-es címeres ajtó nemesen egyszerű tagolása a Wolphard ház korai emlékeihez (1534). Kivétel csupán Apafiné Gerendy Erzsébet címerköve (1567), mely környékbéli, vidéki kőfaragó munkája.

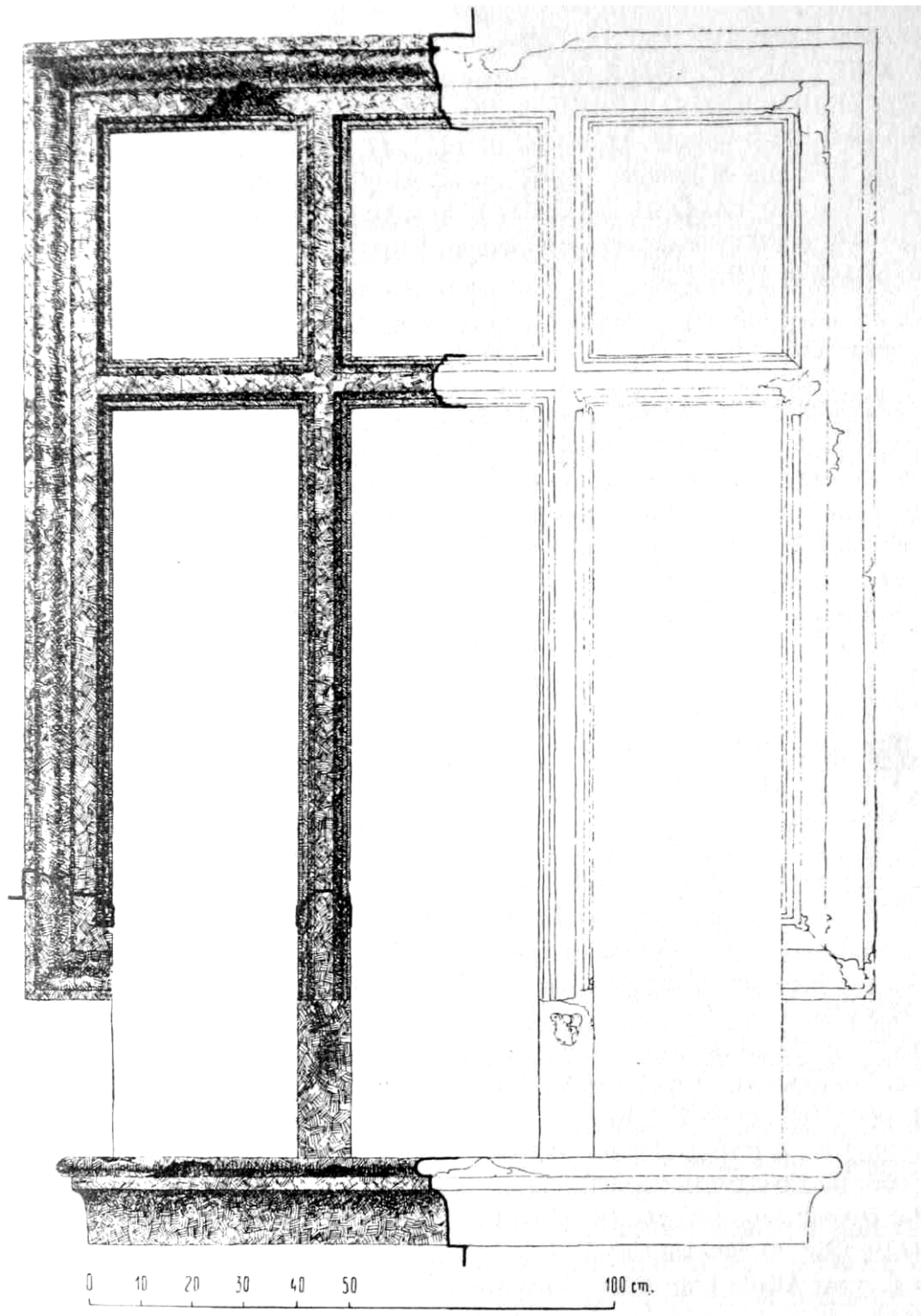
A renaissance faragványokról – közöttük az 1552-ből való címeres ajtóról – egy XIX. századi kéziratban (Kolozsvár, Egyetemi Könyvtár) tollrajzok maradtak fenn. Ezeket az 1930-as években láthattam.

Apafi Gergely Zápolyai János király hívei közé tartozott. János Zsigmond udvarában titkos tanácsos volt és főudvarmester. Nagy tekintélyéről, bölcsességéről, hűségéről Giovanandrea Gromo 1565-ben elismerőleg írt (Apulum II. 1946. 195). Báthory István idejében tanácsúr (VERESS I. 1944. 330; II. 34), meghalt 1584-ben (VERESS: Doc. II. 1930. 301). Ugyanebben az évben Possevino kedvezően nyilatkozott megnyerő egyéniségéről, amely megmutatkozott: „nel favore i nostri et in non essere lontano dal regno di Dio” jöllehet protestáns (Fontes III. 1913. 178).

Apafi Gergely tisztségei: Fráter György udvarmestere 1551 előtt, dobokai főispán 1551–1552 körül, főudvarmester 1563–1575, fejedelmi tanácsos 1564–1584, Küküllő vármegye főispánja 1576–1584 (TRÓCSÁNYI 1980. 22).

Ebesfalva, a várkastély keleti szárnyának homlokzata és földszinti alaprajza.
Documente 8/40 után.

Ebesfalva, a várkastély egyik ablaka.
Documente 8/42 után.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 152. 1866. 232–233 (az Apafi család birtoklásának története, XV–XVII. század). SZÁDECZKY L.: Erzsébetváros tört. emlékei. ErdMúz. 1899. 399–402. GERECZE 1906. 420. BALOGH 1934. 144, 148. CSABAI 1934. 39. BALOGH 1940. 543. BÍRÓ 1941. 80. 1943. 25. 44. BALOGH 1953. 42. 1961. 335. Documente de arhitectura din Romania. 8. București, 1962. Pl. 40, 41, 42. IONESCU I. 1963. 433. SEBES-TYÉN 1963. 40. BALOGH 1964. 335; 1970. 234. B. NAGY 1970. 69. 103., 41. kép (az 1564-es emléktábla tévesen, mint keresdi feliratos kő közölve). H. TAKÁCS 1970. 183. BALOGH 1973. 236.

Egeres (v. Kolozs vm. – Aghireș), várkastély

1532. Zápolyai János király „totalem possessionem Egeres cum ruderibus desolati ibidem Claustri in Comitatu Kolosiensi existentem” Apafi Miklósnak adományozta. A hagyomány szerint a monostor azonos a ref. templommal (JAKAB E.: Apátságok Erdélyben. M. Tört. Tár. XIII. 1867. 34, 36). Megjegyzendő, hogy a renaissance várkastély a középkori templomtól távol épült. Annak a feltevésnek, miszerint a várkastélyt a kolostor átalakításával építették volna, nincsen alapja.

1570-ben kapta az egresi uradalmat Bocskay György (Kelemen 1944. 6).

1572-ből való a várkastély kőkapujának a felirata.

1577. febr. 22. Kvár szkve: „a fejedelmet vitték Egeresre” (1577/X. 58).

1578. jan. 12. Kvár. szkve: „Eodem die Potts Péter viszen 2 lovon az fejedelem házához Egeresre 1 deákot és 1 sütőné.” (1578/XIV. 65).

1578. ápr. 8. Kvár szkve: „Vaida János viszen 3 lovon öt téglást Egeresre.” (1578/XIV. 71).

1578. jún. 27. Kvár szkve: „Nagy János viszi az kőmieseket 4 lovon Egeresre. Attam bíró uram hagyásából fl. 1” (1578/XIV. 81).

1579. aug. 19. Kvár szkve: „Az 19. augusti jöve hozzám az Teoreos Márton egresi tisztartó, kére 6 lovat, szekeret, hogy az kőmieseket hatan voltanak, hogy Egeressik vigyék őket. Merthogy jó szomszédtság küldék 2 eitel bort. Fizettem den. 6.” (1579/XVIII. 31).

1579. aug. 26. Kvár szkve: „Ugyan akkor Teoreos Márton hozott volt Szebenből nyolcz kőmieseket, melyeket viszen Keoressy György 8 lovon Egeresre. Fizettem neki fl. 1. den. 50.” (1579/XVI. 67).

1596. febr. 2. Bocskay Istvánt statuálják a várkastély birtokába. (Kövári 1866. 200).

1606. Bocskay István végrendeletében az egresi várkastélyt Bánfi Lászlónak és a Haller fiaknak adományozta (Kövári 1866. 200).

1619. febr. 20. Bethlen Gábor levele kelt „Datum in arce Egeres.” (Kvár, egykor Városi, most Állami Ltár. Kvár, Városi iratok. III/212. – O.L. Filmtár 11543. sz. doboz.)

1665. májusi országgyűlés megvizsgáltja Egeres várát Béldi Pállal és Ebeni Istvánnal: érdemes-e végvárrá megerősíteni a portyázó törökök ellen? A válasz nemleges. (TRÓCSÁNYI 1980. 71).

1699. jún. 29–júl. 5. *Az egresi kastély leltára* (tulajdonosok: özv Csáki Gáborné Gyulaffi Zsófia, özv. Gyulaffi Lászlóné Gyerőfi Borbara és leánya Gyulaffi Klára). A lel-

tárt Kelemen Lajos találta meg és másolatát az 1930-as években átadta e sorok írójának. A leltár terjes szövegét jegyzetekkel együtt közölte: B. NAGY MARGIT 1973. 271–280, 375. A leltár építészet történetileg jelentős részletei:

„Vagyon ezen Kastély kőből, imitt-amott téglával elegy, mésszel, hol jó, hol rossz szalmafüdél és szarvazás alatt, néhult pedig fődél nélkül, négyszegletesen felrakva, melyben mennek bé elsőben is a *kis palánkba*, rossz zsendelyezés alatt galambbug nélkült, kétfelé nyíló, felső részén vaskapcsokon forgó, fenyődeszkából csinált *kapun*, melynek kapufelei tölgyfából parasztosan vannak kifaragva...” Ez a *külső udvar*, ebben áll „a tölgyfából sasokban rakott” *istálló* „tizenhárom lábon álló eresszé”-vel, továbbá juh-istálló, a lónak való szín stb.

„Innen egy eresztőre csinált *kis hidacskán* menvén bé igen szép faragott, kőből való kapumellyékü, kétfelé nyíló öreg négy vassarkokon forgó és pántokon, záldokfa deszkával jól megdeszkázott *nagykapun*... Ezen nagykapun nyílik egy kis fasarkokon forgó záldokfából csinált fenyődeszkával foltozott *ajtó*...”

A nagykapun belül „vagyon egy jó bolthajtásos, kőből álló *kapuközi*...” Innen balra kőből faragott ajtó nyílik a *tömlecek pítvarára*, ennek boltozása megrepedezett. A pítvaron át mennek a *porkoláb házba* (porkoláb szoba), „ennek ajtómellyéki szép faragott kőből valók. Vagyon ezen háznak egy nagy lantornából csinált ablakja, ablakfelij, keresztli szép faragott kőből valók.”

„A kapuközin kimenvén balra 32 lépcsőjü *grádicson* „mennek fel egy kis romlott *tornácocskába*...” Ebből a tornácból nyílik „*egy régi nagy bolt*” (boltozott szoba), két négyszegletü és egy kerek ablakkal, „ezeknek ablakmellyéki szép faragott kőből, cifrán vannak csinálva; ezen boltban vagyon szép faragott kőből rakott kemencealj...” Innen kőből faragott ajtón át „*puszta boltba*” lehet jutni, három ablaka faragott kőből volt. „Innen mégyen bé ugyan faragott kő ajtómellyékü ... régi ajtón *egy jó bolthajtásos boltba* ... Ezen boltnak vannak két ablaki, ablakmellyékei és keresztli faragottkőből állók.” Innen jobb kézre kőből faragott ajtó nyílt a bolthajtásos árnyékszékre.

Innen visszatérve a fenti puszta boltba „és jobb kézre térvén s felmenvén hét szakaszban, hosszan faragott kövekből álló hét lépcsőjü *grádicson* egy faragott kövekből álló ajtómellyékü ... ajtón *egy puszta palotában*” jutottak; két ablaka faragott kőből, de „keresztli megromlottak.” Innen ismét kőből faragott ajtó vezetett a bolthajtásos árnyékszék re.

A grádicson lejövén a fent említett tornác és egy kis bolthajtás alatt következett az *ecetes kis bolt* két kőből faragott ablakkal és a bolthajtásos *sütőház* kőből faragott ajtóval és két ablakkal.

Innen kijövén balkézre a puszta kőfal mellett *12 fogú lajtorja* vezetett a pince felett egy *padlás nélkül való házba*. „Innen ismét jobbkézre menvén ki” egy *puszta ház* következett, ajtaja és öt ablaka faragott kőből volt. Innen nyílt egy *másik puszta ház* kőből faragott ajtóval és három kőből faragott ablakkal. Utána ismét egy *puszta ház* következett két kőből faragott ablakkal.

A fent említett 12 fogú lajtorján lejövén a felső házakból, következik a „*második pince*”, a „*nagy öreg konyha*” kőből faragott ajtóval és három ablakkal, közülük kettő faragott kőből. „Itt vagyon kőből rakott, fával párkányozott öreg konyha, melynek

egyik végiben vagyon két faragott kőből csinált oszlopok, melyeken vagyon egy kis bolthajtás; az egyik szélyén nyúlik ki egy kőkémén.” Ezek után következik *egy bolt, egy boltocska, egy ház*, mindegyik kőből faragott ajtóval és ablakkal.

„Innen elébb menvén az grádics alatt vagyon egy kis *folyosóalja*, ezen folyosó négy tölgyfa oszlopra van kötésesen ugyan tölgyfa talpakra csinálva. Ezen folyosóra alól mennek bé romladozott, faragott kőből álló ajtómellyékü ... ajtón *egy pitvarban*, mely pitvarnak egy ablaka lévén, ablakmellyékei faragott kőből állanak ... Mennek bé balkéz felé szép faragott kőből való ajtómellyékü ... ajtón ... az *uramék házában*.” Két ablaka van, az egyik faragott kőből. Következik a „*katonák háza*” három ablakkal, közülük kettő kőből faragott, az ajtó szintén.

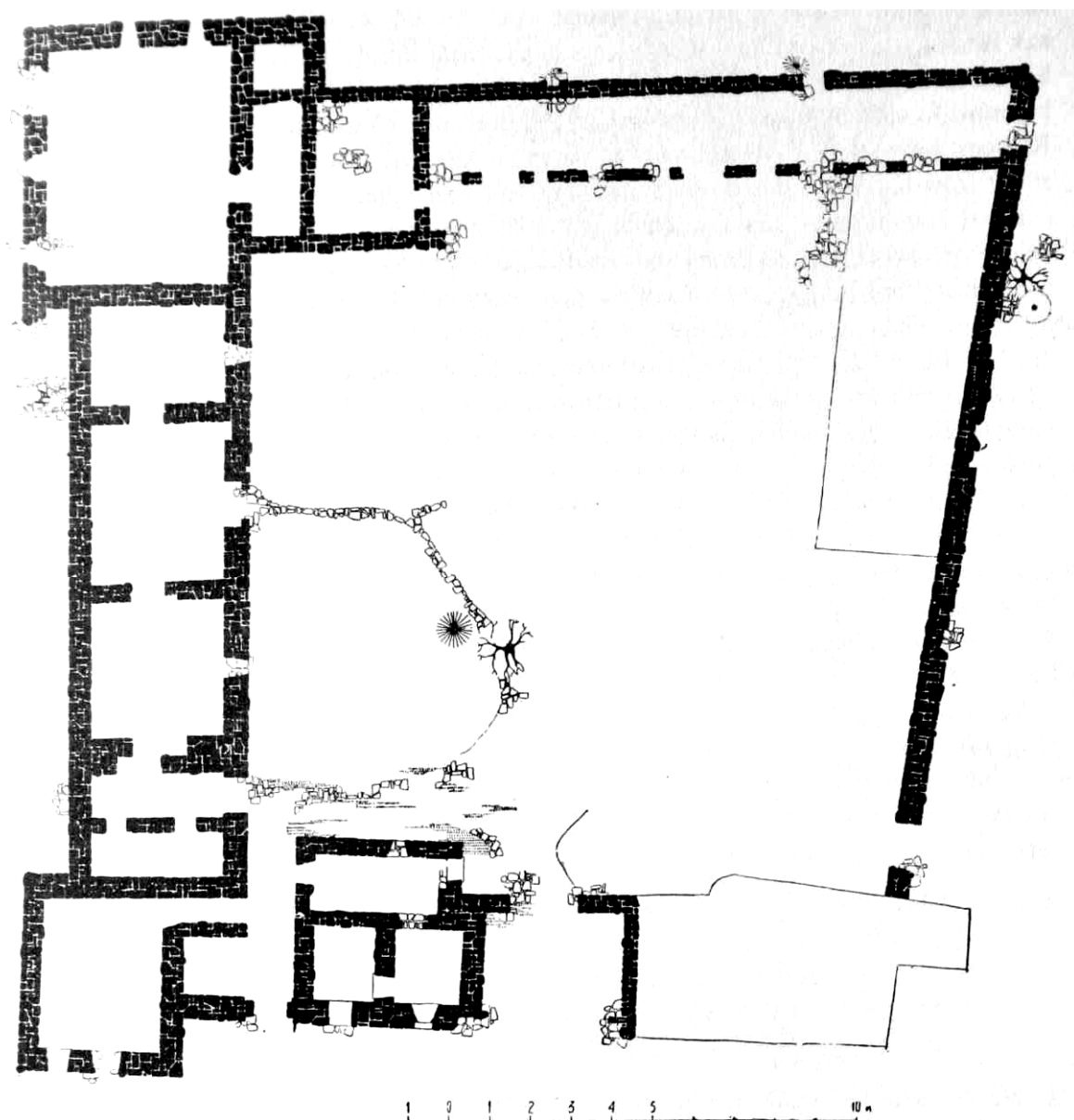
Ezekből a házakból kijöven balkézre térvén 13 lépcsőjü *agrádics* vezetett a *felső contignatioba*; először a hat tölgyfakötéses oszlopon álló *folyosóra*. A folyosóról egy jó formában boltozott fejéren meszelt *pitvar* nyílt. A pitvarból balkézre kőből faragott ajtó vezetett az *ebédlő palotába*, melynek három „ablakmellyéki szép faragott kőből állnak.” Ugyancsak a fent írt pitvaron át „mennek bé cifra faragott kő ajtómellyékü ... ajtón az néhai üdvözült *ur házába*,” ennek két ablaka kőből faragott, zöldmázás kemencéje pedig „szép faragott kövekre kőlábakra rakott.” ... „Mennek bé ezen ur házából az *asszony önegysága házába* egy cifrán faragott kőből való ajtómellyékü ... ajtón”; két ablaka „cifra faragott kőből”, kemencéje faragott kőlábakra rakott. Innen kőből faragott ajtó vezetett a „*sikátorba*”, ablaka kőből faragott. A sikátorból ismét kőből faragott ajtó nyílt a bolthajtásos árnyékszékre. A sikátorból jobb kéz felé mennek bé a „*leányok házában* cifra faragott kő mellyékü ... ajtón, melynek van két ablakja, ablakfelei és mellyéki mindeniknek cifra, faragott kövekből állnak.” Innen kőből faragott ajtó „nyílik bé az árnyékszékre, mely is annak rendi szerént van elkészítve.” A lányok házából kőből faragott ajtó vezetett a négy cserelábon álló *folyosóra*.

„Ezen megirt házaknak az végiben vagyon *négy puszta elhagyott házak* fődél és szarvazás nélkül. Az uramék háza végében *egy hosszú puszta ház* kőből faragott ajtóval és négy ablakkal.” Azután következett *egy kis puszta ház* kőből faragott ajtóval és ablakkal, ennek végiben „*más puszta ház*”, két kőből faragott ablakkal.

„Ezen házból mennek bé az kastély szegeletein való *két contignatios puszta házba* faragott kőből csinált párkányos ajtómellyékü ... ajtón. Az *alsó házban* vagyon öt ablak, mindeniknek kőből faragott ablakmellyékjei. A *felső háznak* három ablakja, ennek is kőből faragott ablakmellyékei mindeniknek.” Az alsó házból kőből faragott ajtó vezetett a puszta mellékhelyiségbe.

A leírás szerint a kastélynak akkor még 59 kőből faragott ablaka volt (nem számítva azokat, amelyeknek kökerete kihullott), 28 kőből faragott ajtaja, valamint 3 kőből faragott kemencealja. A termék közül hat háromablakos volt, egy négyablakos és egy ötablakos. A faragások jellemzése: „szép faragott kőből – igen szép faragott kőből – cifrán faragott kőből csinált” – ablak vagy ajtó. Egy ajtóról megjegyzik: „párkányos ajtómellyékü.” Néhány ablak – a nagy termekben – keresztosztású volt. A nagy konyha boltozatát két kis oszlop tartotta.

A kastély hosszánegyszögben épült, az eredeti terv szerint feltehetőleg négy sarokbástyával (26–27. kép). A kastély földszinti és emeleti alaprajza közölve: Documente de

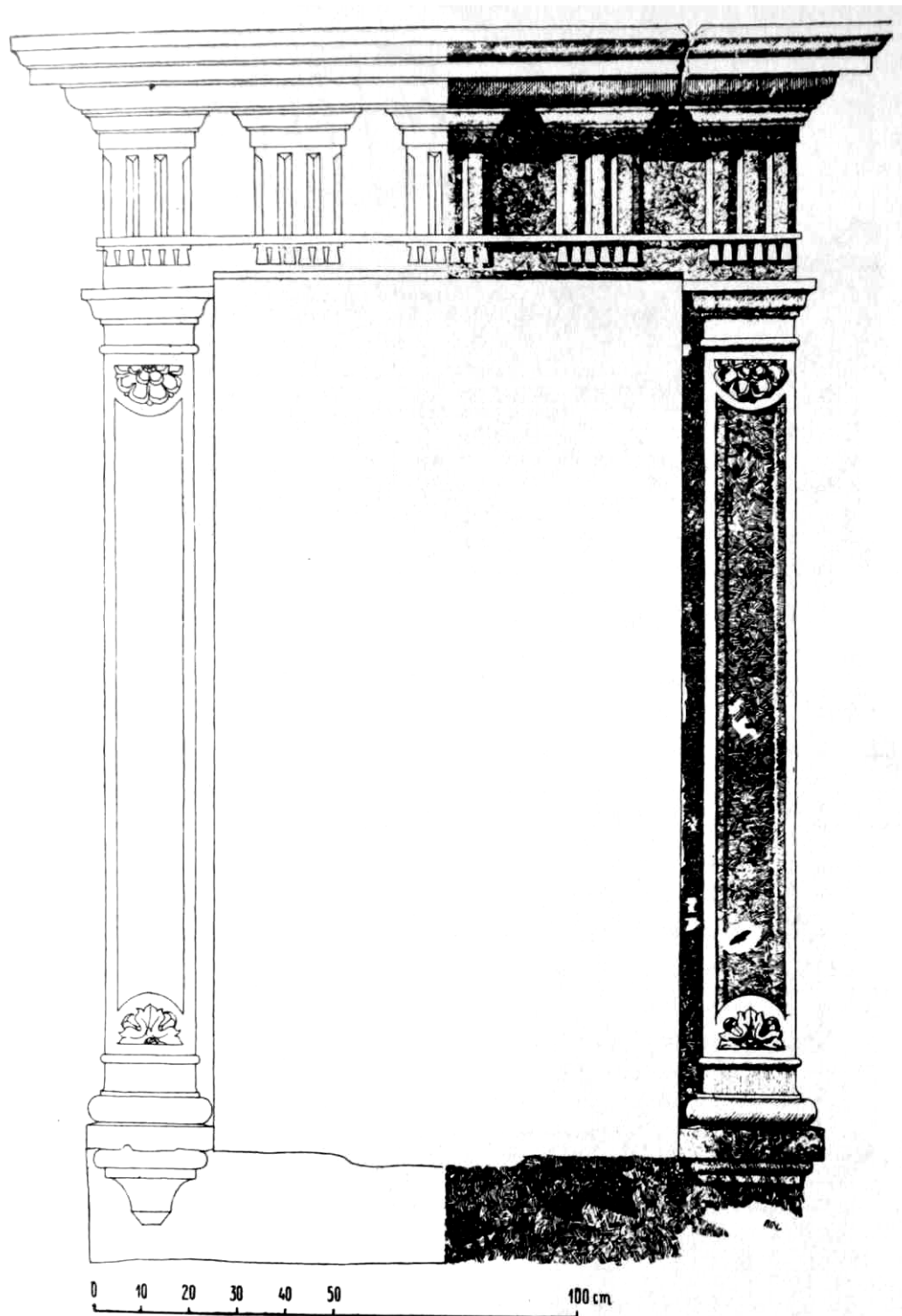
Egeres, a várkastély földszinti alaprajza.
Documente 8/45 után.

- Arhitectura din România. Nr. 8. București 1962. Pl. 44–45. Kővári szerint homlokzatának hossza – 1866-os állapotában – 60 lépés, tehát kb. 420 méter. Az egykori kastélyból az északi szárny maradt fenn és ehhez csatlakozóan a keleti szárny egy része a nagy kapuval. Kővári az északi szárnyban „a lépcsőzet homlokán” feliratos követ látott Báthory címerrel B. I. kezdőbetűkkel, valamint latin vers-sorokkal. 1931-ben, amikor e sorok írója láthatta a kastélyt, ez már nem volt meg. Ellenben épségben állt még a fent említett épületszárny, mind az udvari homlokzatán, mind a külső homlokzatán faragott ablak-keretekkel. Ugyancsak épségben állt a kastély kapuja. Ezt az épületszárnyat lakták is egészen 1948-ig, 1962-ben a kastély már fedetlen volt, az ablak faragványok (mintegy 228-229 nyolc) azonban az északi szárnyon (32–33. kép) még épségben a helyükön voltak. Az ablakok különféle típusúak: kettős félköríves ikerablakok, ablakok fogsoros párkánnyal; az udvari ablakok közül az egyikén konzolos párkány, a másik ablak frízén kettős voluta-alakú dísz, ismét más típusú ablakokon a párkány alatt nem egyenes, hanem 228 gutta-szerű fogsor (33. kép). A kápolna ablak-nyílásai – az északnyugati sarokbástyában 223 (35. kép) – csúcsívesek, de már akkor keret nélküliek voltak. A rom épületben ma is látható egy ajtó egyszerű kereteléssel, valamint a lépcsőház egykori bejárataként 259 igen szép ajtókeret dór frízzel, triglyphes tagolással (62. kép). Mindebből következik, hogy ezek a faragott részletek ugyan a XVI. század utolsó negyedéből származnak, de még sem ugyanabból az építési periódusból. A legkorábbi az 1572-ben készült 224 kapu (28. kép), melynek felépítése megegyezik a kolozsvári ún. Püspöky ház 1571-es kapujával. A legkésőbbi periódusból származik a dór frízű ajtó (mérete 243X153; belvilág 170X106).
- 225-227 A főkapu maradványai (29–31. kép) 1962-ben még hiánytalanul az épület előtt helyeztek. Ebben a helyzetben, bárha a felépítés harmonikus szépsége nem érvényesülhetett, annál inkább megmutatkozott a részleteknek a kitűnő faragása. Felirata:

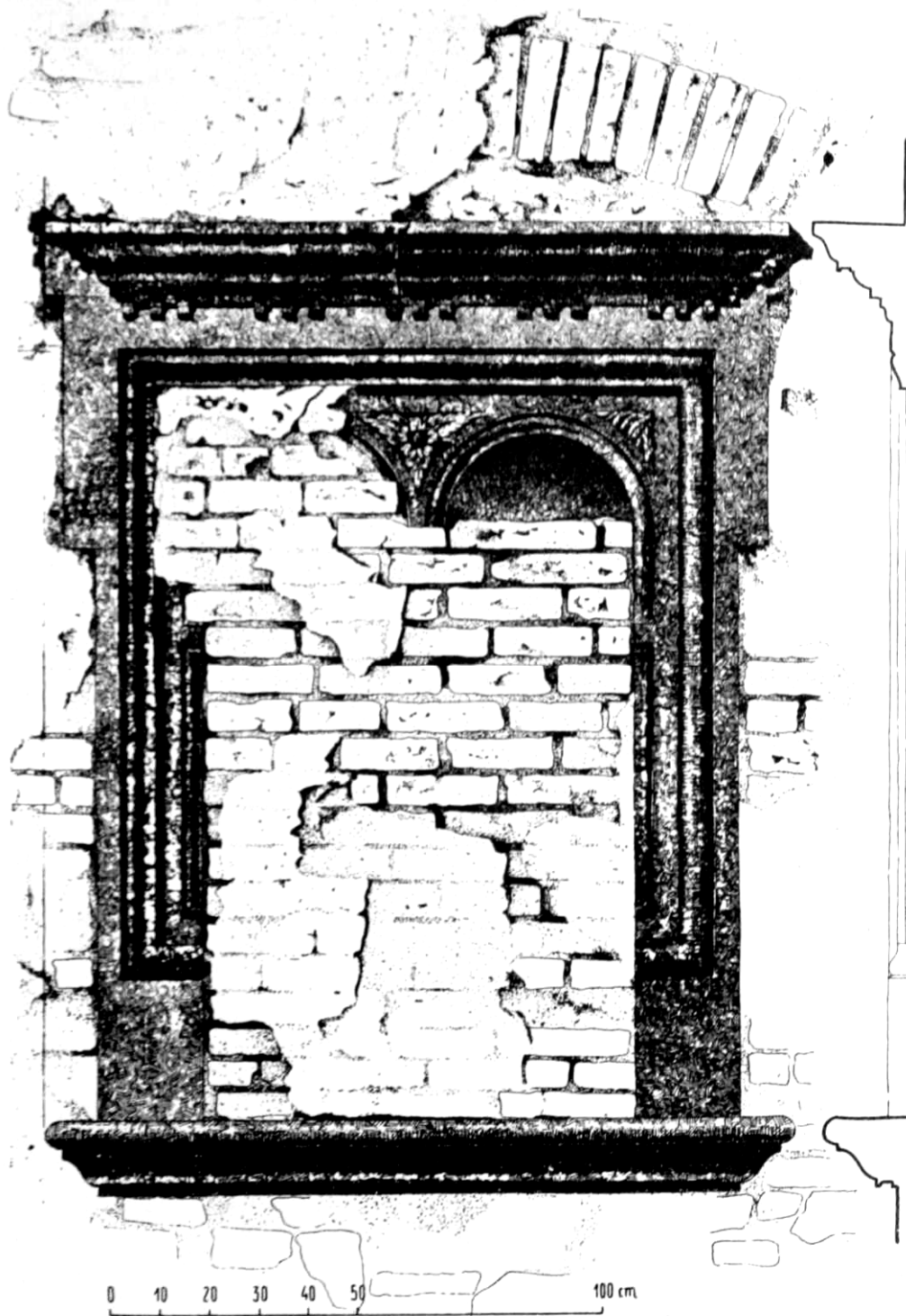
ANO DNI MILESIMO QVINGENTESIMO SEPTVAGESIMO SECVNDO
 FORVNA VIRTVTEM SVPERANS
 OMNE DVRVM PACIENTIA FRANGO
 SEPE LESA PACIENTIA FIT FVROR
 REBVS IN ADVERSIS PACIENTIA PROBATVR

A feliratot középen címer szakította meg, ez azonban már Kővári idejében sem volt látható. A feliratos fríz magassága 32 cm, hossza kb. 3,5 méter. A jelmondatok két első sorához nincs analógia; a harmadik sorhoz: Margalits 1895. 217. sz.; a negyedik sorhoz Margalits 387. sz., és változatai Walther VI/4. 1966. 22360, 26361. sz.

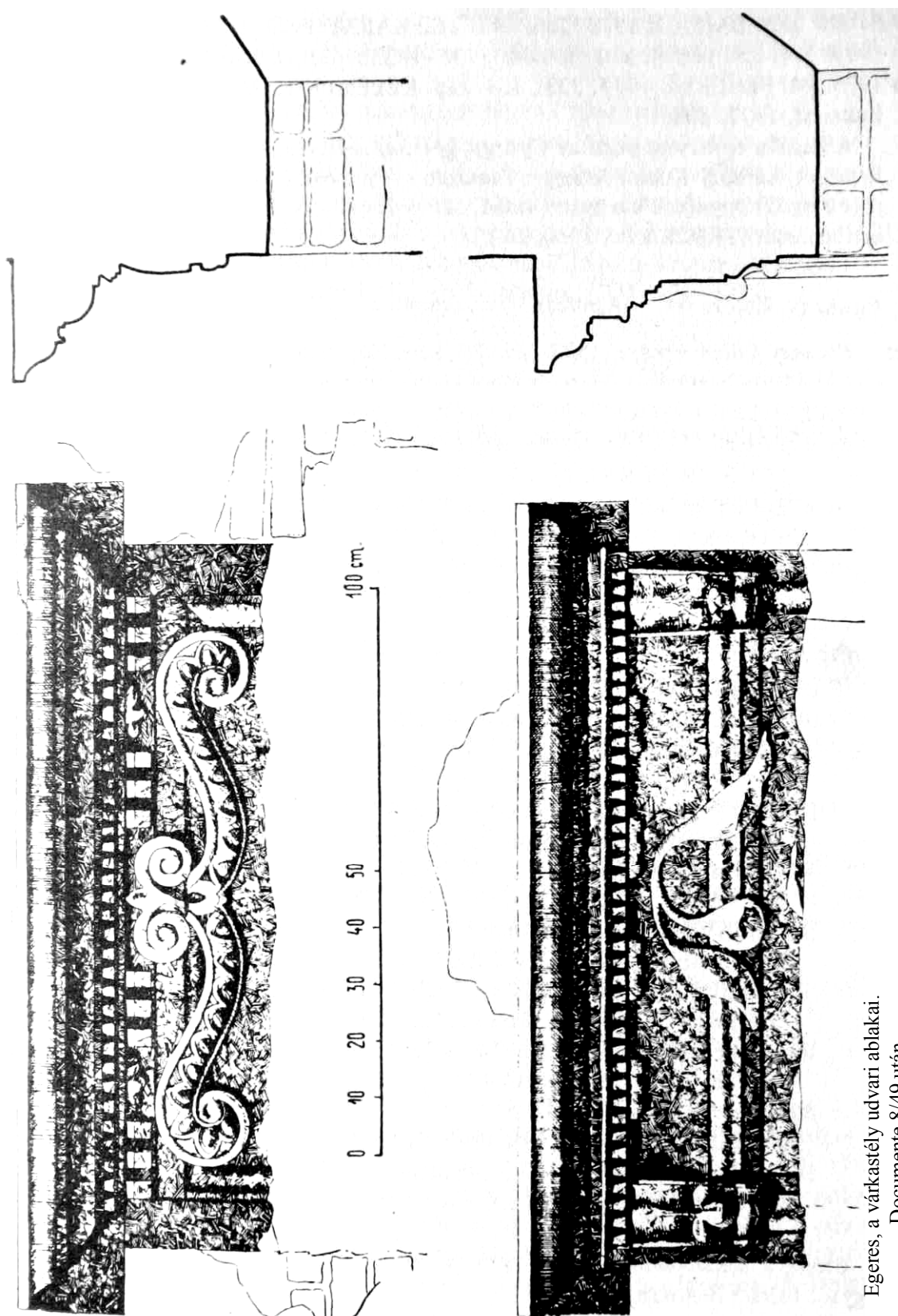
Irodalom: KŐVÁRI 1866. 199–200 (a kastély története). GERECZE 1906. 407. BALOGH 1934. 137, 148 (kolozsvári mesterek tevékenysége Egeresen, ennek korai periódusából az 1572-es kapu, míg a dór frízű ajtó későbbi). 1935. 25. 1940. 543–546. BIRÓ 1941. 83. 1943. 44. KELEMEN 1944. 5–7 (birtoktörténeti adatok). BALOGH 1953. 42, 47, 48, 50, l. 43, 44. kép. 1956. 304. 1961. 335, 342, 343. Documente de arhitectura din România. Nr. 8 București, 1962. Pl. 43–49. IONESCU I. 1963. 431. lap, 211. kép. SEBESTYÉN 1963. 40. BALOGH 1964. 335, 342, 343. 1970. 234, 239. B. NAGY 1970. 24, 50, 87, 90. 246. 257. l. 84. kép. H. TAKÁCS 1970. 48, 184. l.

Egeres, a várkastély emeleti ajtaja.
Documente 8/48 után.

Egeres, ablak a várkastély külső homlokzatán.
Documente 8/46 után.

Egeres, a várkastély udvari ablakai.
Documente 8/49 után.

54–55. kép. BALOGH 1973. 236, 241, 242. KABAY 1973. 1682–1683. B. NAGY 1973. 271–281 (1699. leltár közlése). 138–143. kép. BALOGH 1974. 31. BALOGH P70 1975. 74. FEUERNE 1977. 233., 134. kép. KELEMEN L.: Művészettört. tanulmányok. Bukarest, 1977. 208.

A kastély építtetője Bocskay György; gyermekei István, a későbbi fejedelem, és Erzsébet, Báthory Kristóf felesége. Támogatta – másokkal együtt – Melius Juhász Péter prédikációs könyvének kiadását (Várad, 1566–1567. – RMNY. I. 1971. 259. sz). 1569-ben tanácsur (TRÓCSÁNYI 1980. 26).

Egeres (v. Kolozs vm. – Aghireş) – ref. templom.

281-282 *Bocskay Gábor sírköve*. 1573 (82–83. kép). Homokkő. Mérete: 198X84 cm. Feliratai, feloldva a ligatúrákat (Herepei János közlése nyomán):

A sírkő felső mezejében idézet a Jelenések Könyvéből:

XIII REZ 13

A ZE/N/T IANOS LATASA ZE/N/T LELEK MONDASA
BODOGOK A HALOTTAK KIK AZ VRBA
HALNAK MEG MERT ATTOL FOGVAN NIVGODALOM
BA VADNAK

A sírkő alsó mezejében

EPITAPHIVM EGREGII ET ANTIQVI STEMMATIS NO
BILITATE ORNATI VIRI DOMINI GABRIELIS BOCZKAI
QVI DIEM CLAUSIT AN/N/O AET ... XI. CHRISTI
VERO 1 5...

HAC SVB BOCZKAIVS GABR . . . EPVLTVS
DVLCE QVIESCENTIS MORE QVIESCIT HVMO
VIX DVM COANTIGEBAT FLORENTIA TEMPORA VITAE
OCCVBVIT FATO PRIMA IVVENTA SVO
HIC GENVS A MICZBAN SIMONE TRAHEBAT AVITVM
CVIVS SEPTENA PROLE ERAT AVCTA DOMVS
SEX IVBET EXPONNI CONIVNX QVOS FORTE FERENTI
OBVIVS IT MICZBAN RES PATEFACTA FVIT
INFANTES MICZBAN FAMVLIS MELIORIBVS VSVS
CAVTE CLAM TIMIDA CONIVGE, CVRAT ALI,
ATQVE VBI CREVERVNT NVMEROS AVXERE SVORVM
EX HIS BOCZKAIVS VIR PIVS ORTVS ERAT
DIGNVM FORTVNA MVLTO MELIORE FVISSE
ET GENVS ET VIRTVS ET PIA VITA DOCENT

Utólagos bekarcolások jobbra: 1573 (a számjegyek jellege XVI. századi); a mesterjegytől balra TB/Ao/1616.

281 A felső és az alsó felirat között a sírkő felső harmadában a két szárnyas angyaltól
282 tartott Bocskay címer (82. kép). Az alsó mezőben a felirat után Seres János mester-
jegye (83. kép) van.

A sírkő rajza a felirat betűhív másolatával Herepei tanulmányában.

Irodalom: HERPEI J.: Bocskai Gábor egeresi síremléke és mestere. Kvár, 1947. – Kolozsvári Bólyai Tudomány Egyetem Erdélyi Tudományos Intézet (részletes tanulmány, melynek során a szerző megállapítja a sírkő hiteles dátumát, az elhunyt személyét és a mesternek, Seres Jánosnak a mesterjegyét; közli a régi irodalmat). BALOGH 1970. 236. 1973. 238. KABAY 1973. 1683 (tévesen 1616-ra keltezi). BALOGH J.: Későrenaissance kőfaragó műhelyek. II. Ars Hungarica. 1974. 371–373.

Fogaras (v. Fogaras vm. – Făgăraș), szentegyház (rk. templom)

1584. jún. 6. Kvár szkve: „Eodem az fogarassi Király fundatora [nyilván Báthory István király fundálój] jü volt ide. Lovai elfáradtak Bániabükínél. Biró uram küldötte elejiben Konta Miklóst 2 lovával. Fizettem den. 28.” (III/XVIII. 7).

1584. jún. 10. Kvár szkve: „Az fogarassi fundatori vitte Tordáig vissza Konta Miklós 2 lovon den. 50.” (III/XVIII. 7).

1585. márc. 20. Kvár szkve: „Herman Márton viszi Tordáig az fogarassi szentegyház fundálót feleségestől. Attam az 4 lóra Tordáig fl. 1.” (III/XXIV. 49)

1585. máj. 19. Kvár szkve: „Az fogarassi zentegyház köve ala adata biro uram 4 szekeret fejedelem parancholta.” Három szekér 12 ökrös volt, négy 14 ökrös; egy-egy szekér költsége fl. 1. den. 50 (III/XXII. 6.) – A katolikus templom építését valószínűleg Báthory István király, a fogarasi vár ura, kezdeményezte.

1592. jan. 23. Gyfnehérvár. Alfonso Carrillo jelentése az erdélyi jezsuita misszióról: „Templum, more cultuque catholico instauratum, ornatumque, ut vel aemuli ipsi mirifice eius aspectu capiantur. Igitur exclamant: Nunc templum est, ubi spelunca fuit.” (VERESS: Carrillo. I. 1906. 13. Fontes. V. 1921. 31).

1604. Jezsuita jelentés arról, hogy Fogarasban a katolikus vallást először Báthory Boldizsár, István király unokaöccse, azután Mária Christierna fejedelemasszony pártfogolta: az utóbbi „eiusque templum sacra supellectili aliisque pretiosis ornamentis instruxit.” (Fontes V. 1931. 108).

Irodalom: BALOGH 1934. 148. 1935. 25. 1940. 546. 1953. 48. 1961. 343. 1964. 343. 1972. 239. 1973. 242.

Fogaras (v. Fogaras vm: – Făgăraș), várkastély

1291–1561. Történeti adatok a vár birtoklásáról és az építkezésekről, közölve: BALOGH 1943. 227–229.

A XV. század végén vingardi Geréb János és fiai (László, Péter, Mátyás) építkeztek (kb. 1461–1486), majd Bornemissza János birtoklása idején (1505–1520) a várnagy Tomori Pál (1508–1526), 1536–1540 körül Majlád István (BALOGH 1943. 227–229). A vár 1632 évi leltára említi a Tomori bástyát és „az Maylat hazai”-t (PRODAN

I. 1970. 153, 156, 157). Ebből az időből való a Majlád–Nádasdy kettős címer a vár falán, melyet Szádeczky 1892-ben igen rongált, megkopott állapotban látott (SZÁDECZKY L.: Fogaras vára és uradalma tört. emlékei. Erd. Múz. 1892. 138–141. – Tomori Pálnak Fogaras várában kelt levelei (1508-1529) közölve: Tört. Tár. 1882. 78–86. Majlád-ról: BALOGH 1943. 192, 228–229).

1541–1563. Majlád István felesége, Nádasdy Anna birtokolja Fogaras várát és uradalmát, aki időnként itt is lakott (SZÁDECZKY: i. m.).

1552. Kvár. Castaldo levele: „Castrum suum seu speluncam Fogaras nec volui videre nec ibi Architectum mittere.” (Takáts Sándor jegyzete a bécsi levéltárból, hagyatékában. – Dr. Baranyai Béláné közlése.).

1558-ban Majládné Nádasdy Anna Izabella királynétól új adományt nyert Fogaras várára (SZÁDECZKY: i. m.).

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „Dapoi passato detto fiume [Olt] sono circa miglia XX, fino alla forte et ben guardata Rocca di Fogaras, posseduta da Gabriello Mailat, fu figliolo di quello gran Stefano Moldauo ... La fortezza di Fogaras è tenuia fortissima, ma ella è stata per innanzi quando le batterie non erano così furiose; hora anco si farebbe con poca spesa et breue tempo.” (Apulum. II. 1946. 187–188.)

1566. aug. 6. Gyalu. János Zsigmond Majlád Gábortól megvásárolja Fogaras várát és uradalmát 30000 forintért (SZÁDECZKY: i. m.).

1567. jan. 31: „Restantia et Inventarium diversarum rerum In arce fogharas et In pertinentibus ejusdem ad eandem arcem pertinentibus Anno 1567 conscripta et manibus Magnifici domini Gregorii Apafi assignata per me petrum nagy.” Az élelem leltára és „Restancia Instrumentorum Bellicorum in arce existentium.” (O.L. Gyfehérvári Kápt. Ltár. Lymbus. I. csomó).

1567. János Zsigmond Fogarasi 30 000 arany forint zálogösszegben Békés Gáspárnak adományozza.

1571-ben Báthory András özvegye, Majlát Margit perli Békéstől Fogaras várát (SZÁDECZKY: i. m.).

1572. febr. 18. Báthory István fejedelem levele Miksa császár-királynak: „Caeterum nolo hoc vestram S. M^{tem} latere: quod uxor domini Andreae Báthory fratris mei desideratissimi, filia Stefani Mailat fuerit, ex qua ipse adhuc superstite proles reliquit: quae cum Domino Gabriele Mailat nullam habuit divisionem realem bonorum, licet ea aequo iure concerneret: nunc ipsa cum liberis arcem Fogaras iure mediante requirere vult. Propterea scio vestram S. M^{tem} dominum Bekes, more suo, sinistre aut informavisse, aut informaturum. Sed Vestra S. Maiestas certo sibi persuadere velit, nihil me praeter id, quod rectum et iustum est facturum, et id tantum velle, ut pro ratione officii mei, iustitia aequa lance omnibus administraretur.” (VERESS 1944. I. 177),

1573-ban Miksa király Békés Gáspárt megerősíti Fogaras birtokában. (SZÁDECZKY: i. m.).

1573. okt. 13. Báthory István fejedelem elfoglalja a várát. Ettől kezdve ő birtokolja haláláig.

1574. máj. 26. Bécs. Békés Gáspár folyamodványa Miksa császárhoz, melyben hangsúlyozza: „Fogaras arx non per inscriptionem alicuius summae apud me habita fuit,

sed illam defunctus Princeps meus clementissimus pro fidelibus probisque servitiis meis perpetuo iure contulit, quam utpote sibimet et ipse iure perpetuo coemerat, quam ut desolatam satis, cum aedificiis ac munitionibus vilibus existentem in manus meas receperim, quo tandem pacto vicissim gravissima impensa mea claris aedificiis illustratam, ac intra extraque munitionibus et fossa bene fortificatam reddiderim, nemini non constat.” Ezért ugyanazon összegért, amelyért az elhunyt fejedelem vásárolta nem adhatja a várat, hanem csak 100 000 forintért, mégis szükségében hajlandó 60 000 forintért átengedni a vajdának (Báthory fejedelem). „Ego eam arcem non per notam Gabrielis Maylat mihi unquam impetravi ac possedi, sed defunctus Princeps meus, tanquam propriam ac peculiarem proque persoluto pretio iure perpetuo sibi coemptam mihi haeredibusque meis, ut praemissum est, in perpetuum donavit et contulit.” Hangsúlyozza továbbá, hogy nem a vajdának (Báthory István), hanem unokaöccseinek (Báthory András és Majlát Margit fiainak) van joguk Fogarashoz (VERESS: Doc. II. 1930. 28–29). – Békés Gáspár 1567–1571 kincstartó, 1573-ban tanácsur; lázadó kísérlete 1575-ben Kerelószentpálnál leveretett (TRÓCSÁNYI 1980. 25, 321, 401).

1574. jún. 29. Pierre Lescalopier párisi utazó feljegyzése: „vinsmes nous coucher a Fougerest ou est vng fort chasteau avec vng large fosse plein d'eau.” (Studi si materiale de istorie medie. IV. 1960. 447).

1572-ben Petrichevith Horváth Kozma Fogaras praefectusa. (VERESS: Doc. II. 1930. 217).

286-287 1583. ápr. 6. Krakkó. Báthory István király levele „Egregio Cosmo Horwath arcis nostrae Fogaras praefecto.” (uo. 247) – Petrichevith Horváth Kozmának és családjának közös síremléke (1598) a komlói ref. templomban van. (AH. 1979/2. 87–88. kép.).

1583. Antonio Possevino feljegyzése az erdélyi kapitányságokról: „E poi finalmente un' altro capitano nel contado di Fogaras, il quale ha in governo la rocca di quel nome, colle sue pertinenze.” (BASCAPE 1931. 87).

1584. Antonio Possevino feljegyzése: „È dunque il detto contado in bellissimo sito, havendo un castello molto munito, et più di settanta villaggi, quasi tutti pieni di Valachi; benchè nella terra stessa di Fogaras sieno Ungheri, Sassoni et Valachi.” (Fontes III. 1913. 58).

1585. máj. 12. Niepolomice. Báthory István király végrendelete, amelyben Fogaras várát (Arcem Fogaras), unokaöccsének, Báthory Boldizsárnak (Báthory András és Majlát Margit fiának) hagyományozza azzal a feltétellel, hogy apai örökségéről lemond. Egyben intézkedik a további utódlás kérdésében: ha Boldizsárnak nincs utóda, akkor Báthory Zsigmond öröklő, ha neki sincs, akkor Majláth Gábor utóda. (VERESS 1944. 299).

1586. Báthory István lengyel király számadáskönyve: „Friedrich muratori. In Transilvaniam ad Fogaras a Sua Mte Regia misso, ad rationem laboris illius ad cedulam domini coquinae magistri dati fl. 23/10.” (VERESS E.: Báthory István lengyel király udvari számadáskönyve. Bp., 1918. 226. – Fontes Rerum Hungaricarum III.)

1588. aug. 28. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond fejedelem előtt ifj. Báthory István és Báthory Boldizsár megegyeznek oly módon, hogy Boldizsár István király végrendeleté-

nek az értelmében megkapja Fogaras várát, de ennek fejében lemond Súlyomköre és Somlyóra vonatkozó atyai örökségéről (VERESS: Doc. III. 1931. 139–140).

1589. febr. 1. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond megerősíti Báthory Boldizsárt Fogaras birtokában: „in dominium totalis comitatus perpetui terrae nostrae Fogaras, utpote totalis Castri et oppidi Fogaras totaliumque possessionum...”, következik 64 falu felsorolása. Mindezekben „Magnifici quondam Casparis Bekes de Kornyat praefuisset (uo. 161–162).

1591. aug. 28. Kvár szkve: „Hasz Marton viszen Bátori Boldisarnak 9 kómiest Tordáig, 5 loval. fl. 1. den. 25.” (V/I. 80).

1594. Szamosközy István feljegyzése Báthory Boldizsárról: csakhamar halála előtt „palatium recente erectum in Fogaras, maximo cum fragore concidit nonnullosque interfecit.” (IV. 1880. 41).

(1594 után). Báthory Zsigmond a szász székek városainak és falvainak: a fogarasi vár és kerület (districtus) kőművesei folyamodtak hozzá: „Ex humili significorum universorum muratorum in districtu terrae et arcis Fogharas commorantium intelligimus, quomodo hoc antiqua consuetudine et usu invaluisse ut dum opera ipsorum in arce nostra praedicta Fogharas non fuisset necessaria vitae sustentationis gratia ultra fluvium T [Olt] ubique signanter vero in terris vestris artem et professionem suam ... libere locassent...” Ez ellen a szász mesterek tiltakoztak, hivatkozván arra, hogy az ő munkájuk jobb. A fejedelem azonban a Fogaras vidéki kőműveseket megerősíti kiváltságukban. (Kvár, az egykori Erd. Múz. Kézirattára. A. 999 számú formulareja. XVI. századi másolat. – Kelemen Lajos közlése.)

1595. Báthory Zsigmond Fogaras várát feleségének, Maria Christiernának adományozta. (SZÁDECZKY: i. m.).

1595–1599 körül. Mária Christierna fejedelemasszony, Fogaras várának birtokosa, kiváltság levelet ad a fogarasi polgároknak. Ebben elrendeli, hogy a várhoz tartozó messteremberek, kőművesek, ácsok, fázekasok, asztalosok stb. semmi adóval ne tartozzanak. (Fogaras vármegye levéltárában a kiváltságlevél magyar eredetije és másolata. Kivonatosan idézi SZÁDECZKY: i. m.).

1596–1599. Giorgio Torrasi leírása a fogarasi vár freskóiról (Delle guerre e ri volgenti del Regno d'Ungaria e delia Transilvania. Venetia, 1621. 75). A nagy teremben a következő falfestményeket látta: főnix madár lángok között, felirata SOLA FACTA SOLVM DEVM SEQVOR; Mucius Scaevola története, felirata FORTIA PATERE ET PATI ROMANVM EST; ősemler nyilakkal telt puzdrával, felirata: FORTIBVS NON DEERVNT; smaragdkő, felirata: HOC VNO FIDES VIRTVSQVE PROBATVR. (VERESS E.: Zalánkeményi Kakas István. Bp., 1905. 73). – A főnix emblémára l.: HENKEL–SCHÖNE 1967. 795–796.

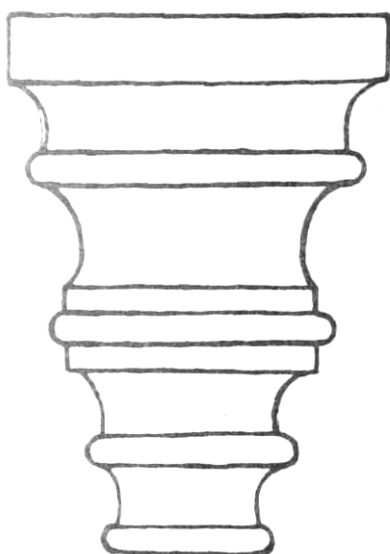
1598. ápr. 18. Brassó. Joh. Bapt. Pezzen jelentése a császárnak erdélyi útjáról és ebben Fogaras váráról: „diese starke ansehnliche vestung.” (Erd. Orsz. Eml. IV. 1878. 170).

1608. aug. 9. Gyfnehérvár. Báthory Gábor Balogh János fogarasi vártizedesnek közel 40 évi hűséges szolgálatáért, melyet Báthory István, Boldizsár és Zsigmond alatt olykor „vére bő hullásával” folytatott, címeres nemeslevelet ad és fogarasi házát a Malom utcá-

ban Pattantyus György és Kertész Bálint szomszédságában minden adó alól felmenti (SÁNDOR I.: Czímerlevelek, I. Kvár, 1910. 44. sz.).

1632 jan. 15–23. A fogarasi vár inventariuma: „Báthory Bastia – az Bathory Bastiarol az wduöziölt Vrunck Bastaiara menuen – Bathorj Bastia alatt ualo kis hazacs-kaban – Innen [a középső Tárházból] ki jeövéen a Bathori Palota előtte ualo Pituaraba – az Pituarbol nilik az Bathori Palotara egj festett, bellett eöregh onas szögekkel vert ... aito – Regni Bathori Paloták – Bathori Palotabol be nilo hozzu Audientia haz boltá-sos.” (Közölve: Urbaria et Conscriptioes. 1. füzet. Gyűjtötte dr. BARANYAI Béláné. Bp., 1967. 172-173. PRODAN, D.: Urbarile Ţării Fogarasului. I. Bucureşti, 1970. 132, 133, 142, 160, 161, 162. 166).

261, 262 *Báthory Boldizsár építkezéseinek maradványai.* A déli szárny, az udvari homlokza-tán kettős árkádsorral (59. kép). Az első emeleti árkádos folyosó boltozott (60. kép).

Fogaras, várkastély, gyámkő az emeleti folyosón.

A gyámkövek egyszerűen tagoltak, hasonlóak a kolozsvári Wolphard-ház gyámköveihez. Méretük: 80X27. A keresztboltozaton a két angyaltól tartott Báthory címer B B betűkkel. A címerkő faragása Báthory Kristóf 1581-es kolozsvári címerkövéhez hasonlít, a pajzstartó angyalok csaknem azonosak mind arányaikban, mind öltözetükben (alba, a mellén keresztbe tett stólvával). Vö. *Ars Hungarica*. 1975. 242. Ugyanezen a szárnyon a folyosó mögött végig boltozott termek vannak. A második emeleti árkádos folyosó lapos mennyezetű. Szórványelet az egykori faragott díszből: egyszerűen tagolt ajtópar-kány, közepén a két angyaltól tartott Báthory címer P B [helyesen B B] betűkkel.

A restaurálás folyamán (1967) a szemközti északi szárny udvari homlokzatán kettős, illetve hármás félköríves ablakok maradványait bontották ki és ezeket kiegészítették.

A vár építtetője somlyói Báthory Boldizsár somlyói Báthory Andrásnak (István és Kristóf fejedelem testvérének) és Majlád Margitnak a fia. Báthory István király udvará-

ban nevelkedett 1581–1583-ban (Fontes III. 1918. 136, 172, 195), résztvett a király oroszországi hadjáratában, majd négy évet töltött külföldön, bejárta Germániát, Galliát, Hispániát, Portugáliát, Itáliát (VERESS: Doc. III. 1931. 160). 1586 szept. 18-án Báthory István sürgeti a hazatérését (VERESS II. 1944. 342). 1592-ben feleségül vette Kendy Sándor leányát Zsuzsannát. 1594-ben unokatestvére, Zsigmond fejedelem kivégeztette. Építkezett Fogaras várában és Gyulafehérvárt palotát emeltetett. Kedvelte a zenét, a kolozsvári számadáskönyvek 1590 febr. 28–29-én említik hegedűsét, lantosát, virginását (IV/XV. 3).

Irodalom: (csak a XVI. századvégi építkezésekhez): KŐVÁRI 1866. 183. SZÁDECZKY L.: Fogaras vára és uradalma történeti emlékei. Erd. Múz. 1892. (Különlenyomatban is.) GERECZE 1906. 314 (régembi irodalom). BALOGH 1934. 137. 144. képpel (az udvari árkádok a XVI. század végéről). Deutsche Kunst in Siebenbürgen. Hgg. von V. ROTH. Hermannstadt, 1934. Abb. 201. S. 133 (H. R. Rosemann az árkádos udvar építését 1538-ra teszi, de megjegyzi, hogy végső fokon olasz eredetű). GENTHON 1936. 20. BALOGH 1940. 543–544, 536, 537 képpel. BIRÓ 1941. 81, BALOGH 1943. 227–229 (adatok 1565-ig; irodalom) BIRÓ 1943. 43–44. BALOGH 1953. 42, 46 képpel. 1956. 302. 1961. 335, 340–342, I. 263. kép. SEBESTYÉN 1963. 40. 107–108 (a vár keresztmetszetével). BALOGH 1964. 335, 341–342. I. 263. kép. IONESCU II. 1965. 185–188. BALOGH 1970. 234. B. NAGY 1970. 24, 257. I., 7. kép (a vár látképe 1739-ből). H. TAKÁCS 1970. 187–189. I., 61–64. kép. BALOGH 1973. 236, 237, 241. B. NAGY 1973. 21. kép, a vár alaprajza, 50–55. kép. BALOGH 1974. S. 42. Abb. 46, 47 (a vár alaprajza a XVIII. századból). 1975. 98. I. 47–48. kép (a vár alaprajza a XVIII. századból). IONESCU, G.: Documentation complexe, Conservation et restauration de quelques chateaux forts en Roumanie. Acta Technica. Tom. 78. 1974. p. 67–78 (távlati kép, a déli homlokzat, alaprajz), 70 (restaurálása). BALOGH 1975. 98. I. 47–48. kép (a vár alaprajza a XVIII. századból). FEUERNE 1977. 28. lap, 144. kép.

Gyalu (v. Kolozs vm. – Gilău), várkastély.

1439–1556. Az erdélyi püspök vára (BALOGH 1943. 230–231; JAKÓ ZS.: A gyalui vártartomány urbáriumai. Kvár, 1944. XII. 1).

XV. század vége. Geréb László erdélyi püspök építkezése. Maradványai: Geréb László címere (Kvár, Múzeum), Szent Mihály dombormű, ajtófél töredék növényi dísszel, gyámkő (BALOGH 1943. 231–232. I., 51–53, 55–56. kép); tabernakulum töredék fehérmárványból (Kvár, Múzeum), a középső résznek a maradványa a perspektivikusan bemélyedő fölkével (BALOGH 1973. 202); baluszter pillér növényi dísszel (BALOGH, J.: Die Anfänge der Renaissance in Ungarn, Graz, 1975. Abb. 89).

1540 körül építkezés a gyalui várban – nyilván Statileo János püspök megbízásából – Galaczi Moré Péter gyalui várnagy felügyelete alatt, az építési emléktábla tanúsága szerint (BALOGH 1943. 230–231, 232–233. B. NAGY 1973. 45. kép). Az emléktábla felirata:

PETRO MORE DE
GALAC PROCVRAN
TE OPVS CEPTVM
ET PERFECTVM

1556-ban az országgyűlés a fejedelmi udvartartás szükségére rendelte és az udvar kezelésében maradt a XVI. század utolsó negyedéig (JAKÓ 1944. XII–XIII).

1557. jan. 20. Gyfnehérvár. Izabella királyné oklevelében: „castri nostri Gyalw” (BALOGH 1943. 231). – Izabella királyné már 1543 aug. 2-án Gyaluban „in arce nostra Gijalw” keltezte a levelét, mindazonáltal a vár a püspökségé maradt 1556-ig, erről tanúskodik mind Georgius Reychersdorffer feljegyzése (1550), mind Bornemissza Pál erdélyi püspök levele 1555-ből (BALOGH 1943. 231).

1565–1570. Giovanandrea Gromo leírása: „Da Colosuar seguendo uerso Maestro lungi circa X. miglia si troua Gialu, Castello ameno et forte sopra un colle fertilissimo et ben guardato.” (Apulum. II. 1946. 177).

Ebből az időből, azaz a XVI. század harmadik negyedéből származhatik a cannelurás gyámkő (BALOGH 1943. 232. l., 54. kép), mely egy terem boltozatát tartotta. Stílusa a Zápolya síremlékekre emlékeztet.

1582. ápr. 8. Kvár szkve: az asztalosokat viszik Gyaluba. (1582/V. 39).

1582. máj. 24. Kvár szkve: „Colosij Márton viszen két asztalost és egy tölcésrest két lovon Gyalora den. 25.” (1582/V. 42).

1587. Ghiczey gubernator kapta adományba és birtokolta haláláig 1589-ig.

1590–1594. Báthory András (a fejedelem unokatestvére) birtokolja a várat.

1591 szept. 7. Kvár szkve: „Zep Balint vitte fejedelem fundalojat Gyaluban 4 lovon. Attam den. 50.” (V/X. 52).

1596 ápr. 20. Kvár szkve: „Diószegi Istvánt és Kőmies Pétert Gyaluban asszonyunk őfelsége [Maria Christierna] hivatalára mivelni vitte, 2 lóval Hoec Mátyás den 25.” (VII/XXI-a. 8).

1597–1600. Naprágyi Demeter püspök kapta adományba Gyalut, mely ez időben az erdélyi püspökség székhelye volt (JAKÓ: i. m. 1944. XIII–XIV. 1).

1605. Gyalu várának leltára: „Az Kapolnaban Alabastrom keöbeöl czinalt három Oltar vagion.” (Suky család ltára). – SZABÓ T. A.: Erdélyi magyar szótörténeti Tár. II. Bukarest, 1978. 153.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 160. 1866. 180-183 (a vár története). BALOGH 1943. 230-233 (a vár története 1560-ig; renaissance töredékek; régebbi irodalom). BALOGH 1953. 18., 18. kép. B. NAGY 1970. 257. H. TAKÁCS 1970. 65–68, 193–194., 74–83.

P72 kép. B. NAGY 1973. 286., 43–49. kép.

Gyeke (v. Kolozs vm. – Geaca), egykor ref. templom

284 *Wesselényi Miklós* sírköve. 1584 (84. kép) eredetileg a gyekei templomban, utóbb Zsibón, a kastély parkjában lévő Wesselényi kriptába befalazva. Deák Farkas találta meg 1874-ben a gyekei udvarházhoz tartozó istálló küszöbköve gyanánt. Anyaga homokkő, méretei kb. 200x60. Jobbszéle végig törött. Felirata:

EPITAPHIVM EGREGY
 DNI MAGISTRI NICOL ...
 DE WYSSELEN PROTONOT ...
 REGNI TRANSYLVANIAE
 OBEVNTIS IN POSSESSIONE G ...
 DIE DECIMA DO ...
 MENSIS MARTY ANNO
 DOMINI MD • LXXXIII

NICOLEOS [!] • PATRIA WISSELEN
 HOC OCCVBAT • ARVO ...
 OCTOGIMTA [!] ANNOS NON
 ... SINE LAVDE SENEX
 ARMA TVLIT PRIMI IANIQV ...
 ... SIGILLA SECVNDI
 REGIS AT • HAEC ANNOS BIS
 TVLIT ... DECEM

Wesselényi Miklós, a család gyekői ágának az őse, Zápolyai János idejében fegyverrel szolgált, János Zsigmond és Báthory István fejedelmek alatt pedig az ítélőmesteri tisztséget töltötte be. Gyekét ő szerezte. A sírkövön látható címer még nem ábrázolja a későbbi Wesselényi címer szirén-alakját. Wesselényi tisztségei: TRÓCSÁNYI 1980. 357.

Irodalom: KŐVÁRI L.: Erdély nevezetesebb családai. Kvár, 1854. 234, 254.
 DEÁK F.: A gr. Wass család czegei levéltáráról és a gyekői Wesselényi síremlékről. Századok. 1874. 57. 51, 309–311. Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 204. BALOGH 1934. 155.

Gyeke (v. Kolozs vm. – Geaca), udvarház

Az egykori Wesselényi udvarház romjairól Deák Farkas feljegyzése: „a gyekői tó partján emelkedő halmon festői tájképet alkot. Az északi és nyugati bástyák falai még néhány ölnyi magason állnak; még jól észrevehető, hol voltak a szobák, a kapuk? Már a pincék bolthajtásai is romladoznak.” A kapu tornyán óra volt (Századok. 1874, 309–310).

Gyerővásárhely (v. Kolozs vm. – Dumbrava), ref. templom

Gyerőfi Gáspárné Mikola Erzsébet sírköve. 1575. A sírkő felső szakaszában mélyített négyszögben olasz koszorúban pajzs a Gyerőfi–Mikola címerrel és E M betűkkel; a sírkő alsó szakaszán latin felirat. Anyaga homokkő. Méretei 159X70. Felirata Herepei János nyomán:

CASPARIS HAC SAXI SVB MOLE ...
 VXOR MIKOLAE STIRPIS ELIZA ...

HEC PIETATIS AMANS PRVDENS ...
 EXEMPLUM CASTI GRANDE PVDO ...
 AMOVE QVATER DENIS BINOS ADIECT ...
 CUM FRAGILIS NOVIT CORPORIS EX ...
 FILIVS HAE CHARAE POSVIT MONVMEN ...
 EXIGIVM GRATAE MENTIS VT ESSET ...
 ANNO 1575. 15. IAN

Irodalom: HERPEI J.: A kalotaszegi templomok, cintermek és temetők régi sírkövei. Kézirat, az 1930-as évekből (részletes családtörténeti adatok, a felirat pontos közlése és kiegészítése). KABAY 1973. 1684 (tévesen 1515-ös évszámmal).

Györgyfalva (v. Kolozs vm. – Gheorgheni), egykori Haller kúria

- 238 *Ajtópárkány* 1588 (43. kép). Két szélén a voluta-alakú gyámkő levéldísszel, közepén üres címerpajzs. Lelőhelye: a lebontott Haller kúriából került elő 1961-ben. Homokkő. Mérete 32X130 (Vámszer Géza közlései). Felirata az üres címerpajzs két oldalán:

SOLA · VIRTVS · E ... (a pajzstól balra) ET MORTVO STABILIS (a pajzstól jobbra)

VIVET · POST FVNERA VIRTVS
 VIRTVTIS ET GLO RIE · COMES · INVIDIA

A párkány alsó szélén: 1 5 8 8

A felirat első sora: Margalits 1895. 220. sz.; második sora Margalits 216. sz., Walther II/V. 1967. Nr. 34026; harmadik sora idézet Sallustiusból Margalits 220. sz.

Irodalom: KABAY 1973. 1685.

Györgyfalvi hegyoldalban a régi *Egyházas-Pata* romtemplomából 1906-ban egy renaissance ajtókeretet bevitték az Erdélyi Múzeumba. (Kelemen Lajos levélbeli közlése 1950. máj. 31.)

Gyulafehérvár (v. Alsó-Fehér vm. – Alba Iulia), székesegyház

XVI. század első fele. A székesegyház renaissance épületrészei: Lázói János telegdi főesperes kápolnája, másként Szentlélek kápolna 1512; lépcsőkoriát Várday Ferenc püspök címerével 1514–1524; Mária kápolna 1520 körül; Várday Ferenc kápolnája, másként Szent Anna kápolna 1524 körül (BALOGH 1943. 233–243). – Ugyanebben a munkámban (243) egy zárókövet – levéldíszének faragásától megtévesztve – tévesen a XVI. század elején készült darabnak véltem, jöllehet jóval korábbi, románkori.

1545. máj. 10. Gyulafehérvár. Franciscus doctor vicarius és Werewzey Miklós hunyadi főesperes szerződése (conventio) Magister Michael Carpentarius Cibiniensis-szel a torony megépítésére négyfiatornyosan a szebeni és besztercei templomokhoz hasonlóan 200 forintért és napi teljes ellátásért. (ENTZ G.: A gyulafehérvári székesegyház. Bp., 1958. 187.)

1549. dec. 29. A marosvásárhelyi országgyűlés végzése, melyben sérelmezik, hogy a királyné távozása után: „non voluntate Majestatis suae factum esse credunt, cum Michael Horváth Portam Capituli occupasset, quo Nobiles, qui causa querendarum Litterarum eo profecti essent, non sunt intromissi. Cum autem Capitulum propter Litteras Privilegiales, quarum Custodem Capitulum ipsum esse voluerunt, Domus tamen vicinalis sit Minorum Nobilium Regni, idemque ipsi Regnicolae Majestati Reginali et eius illustrissimo filio fideles semper exstiterunt, et nunc quoque sunt, porta vero illa non Capituli, sed Minorum sit, cui Capitulum et officialis quidem praeest, quemadmodum alia porta Episcopi pro tempore constituta fuit.” A rendek kéri a királynét, ilyent ne engedjen: „sed liberam portae illius possessionem capitulo concedere dignetur.” (Erd. Orsz. Eml. I. Bp., 1875. 296–297).

1550. febr. 2. A kolozsvári országgyűlés végzésében sérelmezik, hogy: „portaque jam illa diversis temporibus, tum per pedites Domini Patotsi, tum per alios ab eis occupata fuit, quemadmodum nunc quoquo occupata tenetur.” Ezért kéri a királynét: „dignetur Majestas Vestra Capitulo liberam possessionem illius portae concedere, nec de caetero hoc fieri permittere.” (uo. 303–304).

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „A canto a tal Palazzo è la chiesa Cattedrale. Nel principio che io arriuai che fu il primo di Maggio 1564 per tutto il sei d’Aprile 1565 si trouò da sacerdoti et Canonici cattolici custodita et celebrata con il pio consenso Regio, del quale ancora che pubblicamente non udisse messa,” hanem csak a szobájában (nella camera sua), ahonnan mindent jól hallhatott. Nem engedte, amíg „mentre che egli sterte in questa Città che tali ministri ecclesiastici fussero leuati, ne in modo alcuno turbare il loro officio...”, jóllehet Blandrata és Csáki Mihály kancellár állandóan ellenkező intézkedésre akarták őt rábírní. Hancum, amikor 1565-ben Schwendi ellen indult „non fu à pena detto Re giunto a Colosuar, doue la dieta generale del Regno era già preparata, che questi rebelli d’Iddio, posti prima gli ordini secreti, scacciarono i sacerdoti et tutti gli altari, statue et figure, per terra gettarono. Et fra le altre sceleraggini alcune tauole di mirabili figure antiche spezzarono et bruciarono con due eccellentissimi organi.” (GROMO, G. A.: Compendio della Transilvania. – Apulum. II. 1946. 174–175).

1565. márc. 1. Gyalu. János Zsigmond elismervénye a gyulafehérvári székesegyház kincstárából átvett drágaságokról (ezüst edények, kandeláberek), közöttük az anyjától, Izabella királynétól ajándékozott monstranciáról. (ENTZ G.: A gyulafehérvári székesegyház. Bp., 1958. 220).

1577. szept. 2. Nyitra. Bornemissza Pál nyitrai (volt erdélyi püspök) végrendeletében úgy intézkedik, hogy a Gyulafehérvárról elvitt kincsek (aranyozott kehely a magyar királyok aranyérmeivel, zafir gyűrű, aranyozott ezüst táblába kötött missale, két ezüst kandelláber, melyeket a farkasfogas – nyilván Báthory – címer díszített) adassanak vissza a gyulafehérvári székesegyháznak. Új adományokat is rendel Gyulafehérvárnak (pásztorbot, aranygyűrű, corporale, altare portatile, zászló). Mindezeket azonban csak akkor, ha a templom visszakerülne a katolikusok kezébe (Arch. Ért. 1902. 208).

1580. szept. 30. Kolozsmonostor. P. Lodovico Odescalchi Caligati püspöknek, a lengyelországi nunciushoz: „et anco questo Maggio passato volle [a fejedelem Báthory Kris-

tóf] che pigliassemo dalia chiesa cattedrale d'Alba (quale ora è in mano degli heretici), tutti i paramenti, che v'erano, conservati nella sagrestia, quali furuno da cento et più, fra pianete, piviali, dalmatiche, frontali, etc. Et se bene alcuni sono vecchi, pure ve ne sono molti buoni et alcuni assai ricchi et pretiosi, tutti di seta et molti con oro. Pigliammo anco i libri che v'erano, benché i migliori erano stati usurpati dagl'heretici.” (Fontes I. 1911. 112)

1581. febr. 26. Kolozsmonostor P. Lod. Odescalchi Caligati püspöknek: a fejedelem a jezsuitáknak ajándékozta „di più tutte le vesti sacre, ch'erano nella già cathiedtrale d'Alba Giulia, fra le quali ve ne sono alcune molto ricche et belle, tutti ancora i libri de detta chiesa, benché de questi pochi siano stati i buoni, et di cose sacre.” (uo. 121).

1581. szept. 1. Kvár, P. Szántó István P. Gaudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Albae Juliae nescio quo casu fuerunt ultra 50 casulae, dalmaticae 8 aut 10; item antependia non pauca, infula episcopalis cum baculo argenteo et calicibus 10 aut 12 conservata; quae omnia princeps nobis donavit et illis in tribus templis nostris utimur.” (uo. 176)

1582. febr. közepe. A gyulafehérvári jezsuita residentia visitatiója: „Habent nostri optima et pretiosa ornamenta olim cathedralis ecclesiae, quae iam usurpaverant haeretici.” (uo. 222)

1586 előtt. Joh. M. Brutus feljegyzése: Báthory István – 1576 előtt – egy nagy római sírkövet a nagytemplom északi kapuzatánál helyeztetett el. (BRUTUS J. M.: Magyar Krónikája. Közli Nagy Iván. III. 1876. 202. – Mon. Hung. Hist. II. oszt. XIV. köt.).

1590. júl. 25. Szeben. Johann Huet szebeni királybíró jelenti a fejedelemnek, hogy kívánságára „ligna conquisimus cum organario, eaque curru transmittimus. Opto etiam vehementer, ut organum ipsum rite perficiatur. Cupio autem maiorem in modum, ut Celsitudo V^{ta} Illma sono illius magni et pulchri instrumenti fruatur tranquille ad gloriam Dei”, ... János Zsigmond idejében az orgonát nem használták. „Post obitum tandem eius nullo relicto herede, organum quoque neglectum est, et maiori ex parte destructum.” (VERESS: Doc. III. 1931. 222).

1592. jan. 23. Gyfehérvár. Alfonso Carillo P. Gaudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Si Schola hic instituenda sit, opus erit restituere omnes libros cum suppellectili hinc in Poloniam, in Moldaviam, in Hungariam et Austriam asportatos. Ut alioquoties scripsi, nihil enim restitutum est.” (VERESS: Carrillo. I. 1906. 9).

1595. márc. 2. Kvár szkve: „Gergely pap megyen Monostorról Fejérvárra occupálni és az nagy egyházban misét celebrálni vasárnapra.” (VI/XVII-a. 44).

1595. őszén. Jezsuita jelentés Erdélyből: „Restitutum est catholicis hoc anno ipsa Dominica Laetare [márc. 3p.], templum Albae celeberrimum, quod Ariani et Calvinistae iam 40 annis tenuerant.” – „idem officii genus etiam praestitum est, cum sexto Augusti in eodem templo nuptiae sollempni apparatu fuerunt celebratae [Báthory Zsigmond és Mária Christierna főhercegnő esküvője], quas nostri quoque variis exquisite pictis emblematis et aliis carminibus exornarunt.” (Fontes. V. 1921. 46.) – Az esküvőről részletes közlés: SZÁDECZKY L.: Báthory Zsigmondné Mária Krisztierna. Bp., 1883. 8–9.).

1595. okt. 27. Kvár szkve: „Az feiervari nagy egyház orgonája alá az faragott kőszlopokat vitték Fejérvár felé ezek Thordáig ...” – Tíz darab 12 ökrös szekér, egy darab

10 ökrös szekér és három darab 8 ökrös szekér, tehát összesen 14 szekérral vitték faragott követ (VI/XVII-a. 104).

1596. máj. 4. A gyfehérvári káptalan átírja Báthory Zsigmond oklevelét, mely találtatik: „in sacristia seu conservatorio capituli Ecclesiae Albensis Transylvaniae.” A címerfelirat kezdő 0 betűje arabeszkkel díszített, mezejében koronás fej. Körpecsét: Mihály főangyal a sárkányon (48 mm) körirata: S · C APITVLI · E CCLESIE · T RANSIL · 1 570. (Kvár, Akad. Ltár, egykor Erd. Múz. Ltára, a címereslevelek között).

1598. Johannes Bongarsius feljegyzése a nagy templom kapujában lévő római kövekről: „pro valvis templi.” (BONGARSIUS, J.: Transilvaniae Inscriptiones veteres. Kiadta: SCHWANDTNER, J. G.: Scriptorum Rerum Hungaricarum. I. Vindobonae, 1746. 881.)

1600. máj. 18. Regestum seu Inventarium rerum et paramentorum in ecclesia Maiore Albensi contentorum et repostorum (KNAUZ N.: Régi egyházi ékszerek. Magy. Sion. I. 1863. 711–712). – A leltár tanúsága szerint ekkor a gyulafehérvári kincstárban volt Szent László király váradi ereklyetartó mellszobra.

XVII. század eleje. Szamosközy István feljegyzése Báthory Andrásról: „exedras in maiore aede atque orchestram, unae ipse sacras conciones audire, in laxam amplitudinem per columnas suspendere.” (II. 1876. 279).

1601. Egykorú feljegyzés a nagy templomnak és benne a levéltárnak a pusztulásáról. (Erd. Tört. Adatok. II. Kvár, 1855. 203–204. ENTZ: i. m. 1958. 188).

XVII. század eleje. Szamosközy feljegyzése a székesegyház 1603. évi égéséről. A várat védő németek Bethlen Gábor ostromló csapatainak megzavarására néhány városi házat felgyújtottak, a szél a tüzet átvitte a palotára: „constiterat hic incendium obiectu summi templi testaceis inbricibus tecti, nisi turris tota aula temploque sublimior, ab Isabellianis aedibus auide excepisset cladem. Illa enim siue auara parcimonia, siue vaecordia priorum, pineis asserculis serie inter se connexis imbricata erat, licet non contemnendo opere, corruptelae tamen facile obnoxio. Huc ubi impetus flammae assurrexit, protinus ab imis suggrundijs ad supremum usque apicem transmisit feralem ignem. Quapropter omnes contignationes, trabes, tabulata, ingens ac sonorum horologium, aeneae campanarum moles, arduj operis et praecellentis horrendo incendio corruptae ac liquefactae, in cinerem ac informe aes sunt resolutae.” (SZAMOSKÖZY III. 1877. 40) – A feljegyzést megismétli Bethlen Farkas, közölve: ENTZ: i. m. 1958. 188.

XVII. század második fele. Bethlen Farkas feljegyzése Ráczy György hajdúinak pusztításáról 1601-ben: „ex Archivo Regni antiquorum Regum Privilegia, et varia monumenta, tum Imperatorum Turcicorum diplomata Transsylvaniae collata, tum alia instrumenta litteraria Bona Regnicolarum concernentia, omni Thesauro ipsis pretiosiora, disjecerunt, et gladiis disseuerunt: sepulchra non solum privatorum, verum etiam Principum et Regum aperuerunt...” (BETHLEN Farkas: Historia de rebus Transsilvanicis. V. Cibinii, 1789. 32)

1604. febr. 3. A gyulafehérvári káptalannak, azaz a levéltári conservatoroknak a folyamodványa a kolozsvári országgyűléshez a levéltár megmentése végett: „Tudja kegyelmeitek, hogy az országnak egyik tárháza, és talám legdrágább az captalanba való levelek. Ugy vagyon, hogy sok kár lött benne. Sok ide s tova való tékozlás, de mégis annyi levél vagyon ott, hogy három szekeret bővségesen megrakhatnának vele; mind ott vesz a föl-

dön, ott rothad az torony megegese után az esővíz nedvessége mia. Könnyü költséggel az toronnak az alsó részét az bót felett meghéjazhatnák. Nám az kis-selyki dézmának minden bőv hasznát azért veszik fel az pap uraim, hogy valami részét az templom épületére fordítanák.” Folyamodványukban elmondják: „Ez elmúlt időkben történt veszedelmekben nem ilyen gondviselés volt ez féle drága marhára, mint moston. Budából, Pécsből, Székes-Fehérvárból, Esztergomból Nagy-Szombatba takartak volt az féle leveleket, melyekben most is az egész Magyarországnak igazsága áll. Orodból és Csanádból ide Fejérvárra hozták volt az veszedelem előtt az ország leveleit, moston kenig senkinek anni gondja nem leve arra, hogy csak egy mélföldig az ellenség előtt valami részei elvitet hetnek volna, noha sokat torekednék azoknál, kiknek Fejérváratt arra gondjoknak kellett volna lenni ... Mi Isten előtt, de kegyelmetek előtt protestálunk, hogy szívönk szerint minden igyekezettel akartuk oltalmazni és takargatni, de minékünk értékünk nem volt hozzá, mert sok időtől fogva semmi fizetésünk meg nem jár. Azért mi sem most, sem ezután okai ne legyünk az iszonyú kárvallásnak.” (Teljes közlés: Erd. Orsz. Eml. V. 1879. 269–270).

215 **Gyulafehérvár**, jezsuita (egykor domonkos) templom (22. kép)

1289–1361. Adatok a domonkos konventről. 1289-ben az egyik szerzetes Nicolaus pictor (ENTZ G.: Die Baukunst Transsilvaniens im 11–13. Jahrh. Acta Hist. Artium. XIV. 1968. 142).

1580. jan. 16. Lelesz. P. Franciscus Sunyer provinciális levele Rómába P. Everardus Mercurian praepositus generálisához: „L’animo suo [Báthory Istváné] è questa primaviera che viene, dar ali nostri in Alba Julia una bellissima et grande chiesa che era deli bernardini, acciò li possino li nostri habitare, predicare et exercitare tutti li ministerii delia Compagnia, dar intrate per sustentare almeno l’ultimo genero deli nostri collegii,” azaz hűsz személyes kollégiumot. (LUKÁCS–POLGÁR II. 1965. 463).

1580. szept. 30; 1581. febr. 26; 1581. szept. 1; 1582. febr. közepe; 1592. jan. 23. Jezsuita jelentések arról, hogy Báthory Kristóf fejedelem nekik ajándékozta a székesegyház felszerelését, amelyet azonban utóbb széjjelküldtek más országokba. L. az 58–59 lapon.

1581. febr. 26. Kolozsmonostor. P. Lodovico Odescalchi Caligari püspöknek, a lengyelországi nunciának: „questa Natale l’Illmo prencipe diede una chiesa in Alba acciò che ivi i nostri predicassero et celebrassero, il che cominciò a fare l’istesso giorno di Natale, ritrovandosi presente a la predica et messa tutte quelle feste l’istesso Illmo prencipe col figliolo” – azaz Báthory Kristóf és Zsigmond (Fontes I. 1911. 122).

1581. máj. 28. Gyfnehérvár. P. Leleszi János Báthory István királynak: „Maestati Vestrae notum monasterium ordinis Predicatorum, templum quidem iam habemus, sed monasterium adhuc inhabitatur: sed et templum est totum desolatum: iam pro pavimento Celsitudo Sua [Báthory Kristóf] curaverat adferri decem millia laterum, altare ex ligno pro tempore extruximus. atque ecclesia multa indiget reparatione. sed si idem animus erit Maestati Vestrae, qui fuit optimi principis, invenio et scio modum facilem quo haec omnia perficiantur.” (uo. 134).

1581. szept. 13. Gyfnehérvár. P. Leleszi János P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „In hac tanta penuria [ti. az államkincstár üres lévén], nihilominus ad unicum ver-

bum cubicularius supremus, dominus Galfius (alias religione Calvinista) centum florenos numeravit. Neque hoc contentus, aedem nostram sacram vetustate collapsam, tecto con-vestivit, tegulis latericiis ab aliquot milliaribus allatis.” (uo. 190).

1581. okt. 16. Litterae missiles Stephani regis ad Patrem Joannem Leleszi, totae propria manu scriptae, de nepotis profectu gratulatoriae, in quibus etiam templum Albae Iubae renovandum et Patres eo evocandos promittit (Fontes V. App. VI. No. 14).

1582. jan. 10. Gyfehérvár. P. Leleszi János P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Fenestras templi vitris tres reparavimus, expensis Ulmi principis. Subsellis etiam templum instruitur. Nam hactenus, ut in tantis ruinis fieri solet, nudi templi parietes, nuda pavimenta conspiciebantur. Turriculam quoque pro campanis senatus, alias haereticus, ligneam erigere coepit.” (uo. 210).

1582. febr. közepe. Gyfehérvár. A gyulafehérvári jezsuita residentia visitatioja: „Habent commodam habitationem quae olim fuit domus praepositi, templum tamen non nihil distans, quod totum datum est Societati pro futura habitatione nostrorum, quae sane erit capacissima et commodissima. Habent nostri optima et pretiosa ornamenta olim cathedralis ecclesiae, quae iam usurpaverant haeretici...” – Pro directione nostrorum c. fejezetben: „3° Templum omni diligentia accomodetur decentius, quo ad altaria et reliqua, ut spectantibus devotionem excitet. 4° Fabrica non prius inchoatur, quam de fundatione residentiae peragatur cum Ser^{mo} rege Poloniae et consulte provinciali.” (uo. 222)

1583. jan. 27. Niepolomice. „Litterae patentes Stephani Regis, quibus testificatur se Albae Juliae Societati Jesu in perpetuum tradisse ecclesiam Sancti Stephani, una cum monasterio adiuncto, quod olim fuerat Dominicanorum...” (Fontes I. 1911. No. 80.; Fontes V. 1921. App. VI. No. 23)

1583. Báthory István király felállított Báthory Kristóf síremlékét, Wilhelm Block danzigi szobrász művét a jezsuita templomban. L.: „Gyfehérvár, sírkövek” címszó alatt, a 100–101. lapon.

1584. (vagy 1583). Antonio Possevino feljegyzése: „Or quell ’anno, per ordine del re, convocati i nobili del regno in Alba Giulia, si seppeli solennemente il corpo di Christoforo principe: il che prima fatto non si era, si per attendersi a riparare una chiesa pei cattolici, ove doveva essere collocato, non volendo il re, che si sePELLISSE in alcima, dove erano stati sePELLITI heretici.” (Fontes III. 1913. 148)

1585. aug. 9. Jurjew. Antonio Possevino a mantovai hercegnőnek: „così il Re [Báthory István] al detto suo fratello [Báthory Kristóf], che dappoi cattolicamente et con tutti sacramenti morì, volle che di nuovo si rifacesse una chiesa, nella quale egli si sePELLISSE.” (Fontes II. 1913. 125)

1590–1591. Jezsuita jelentés: „Albae assignatum est collegium templumque Sancti Stephani, quod olim nostrum fuerat, cum commondo annuo vectigali.” (Fontes V. 1921. 30) – Tudvalevőleg 1589-ben a jezsuitáknak távoznok kellett Erdélyből (Tört. Tár. 1893. 465. l. Reg. 900), de néhány év múlva visszajöhettek.

1591. máj. 15. Kvár szkve: „Hogy az orgona lábnaK való köveket Fejervarra vitték, vitt 7 lovon egy szekeres (fl. 1. den. 75); 6 lovon hét szekeres (fl. 1. den. 50), 5 lovon három

szekeres (fl. 1. den. 25). – Tehát összesen 11 szekéren szállították le a faragott köveket az orgona lábazatához (V/X. 45).

1592. Jezsuita jelentés: „Eodem anno ut catholicorum devotio, divinusque cultus augeatur, Serenissimus princeps in nostro templo sumptibus aliquot millium aureorum, opere perquam magnifico et tanto principe digno, erexit organum praestantissimum.” (Fontes V. 1921. 35)

1594. febr. 15. Gyféhérvár. Alfonso Carrillo jelentése az erdélyi misszió 1593-ik évéről: „Ad ornatum arae praeter alia sex candelabra argentea praeclare facienda curarunt.” (VERESS: Carrillo. I. 1906. 54)

1638. Ferenczi György gyergyószentmiklósi plébános feljegyzése: „Item 1638. Anno az Fehérvári katolikusok templomának tornya, hogy leroskadt volt, minden fáját megküldöttem az vizen cum fl. 28.” – azaz a Maroson leusztatták. (VESZELY K.: Erdélyi egyháztörténeti adatok. I. Kvár, 1860. 144).

1691. dec. 31. Bécs. I. Lipót császár-király diplomája: „... a katolikusok Gyulafehérvárt is a kisebb templomot, mely hajdan Báthory Kristóf által emeltetett s el van pusztulva, újra felépíthessék.” (ASZTALOS M.: Adatok egy erdélyi imperium változás történetéhez. Jancsó Benedek Emlékkönyv. Bp., 1931. 136).

1693. ápr. 9. I. Lipót pótdiplomája: „a Fejérvári Báthory templom a katolikusok részére helyre állíttassék.” (uo. 137)

1743. Franciscus Fasching: „Ad haec tribus provisa Templis [ti. a püspökség javadalmából]: uno Patrum Societatis Jesu a munificentissima Bathoryorum Familia excitato... Illud ereptis morte Fundatoribus, heterodoxorum furor pulsus Jesuitis invasit, tantumque afflixit, ut praeter ruinam manserit nihil; seculo fere exules reducti, Deo primum dicatas, impendiis Comitiss Stephani Apor, deinde et suas aedes instaurare coeperunt; et quoniam sua dote ac fundis carent, ex quo exuti sunt, idcirco domicilium eorum cum Minervae Aethnaeo, lente admodum consurgit.” (FASCHING, F.: Nova Dacia, Claudiopoli, 1743. 57–58.)

XIX. század vége. A templomot katonai raktárként használták (GERECZE 1906. 102)

1898-ban dr. Cserni Béla lefényképezte. Felvételei: a templom; a templom északi oldala és vele párhuzamosan a kollégium északi szárnya, mely később az új gimnázium kápolnája lett; a kollégium nyugati szárnya; a templom belseje. Közölve: Fontes V. 1921. 36–37. lapok között. – A templom sekrestye ajtajának – egy régi fénykép tanúsága szerint – egyszerűen profilált renaissance kerete volt. A templomot lebontották. Helyére épült a rk. lyceum (VERESS: Doc. II. 1930. 243).

Irodalom: GERICZE 1906. 102. Fontes V. 1921. 36–37. SERBAN, I.: Un monument de arhitectură gotică din cetatea Alba Julia Biserica Báthory. Apulum. XV, 1977. 313–333.

Gyulafehérvár, jezsuita temető és kápolna

1592. Jezsuita jelentés: „Nostri ergo, ut etiam in hoc honestati et solatio catholicorum consulerent, expensis partim propriis, partim ex eleemosynis corrogatis, emptis etiam ad id aliquot hortis, amplum et honestum coemiterium, magna cum laude tam haereticorum, quam catholicorum, lapideum exaedificarunt, totum a ruribus distinctum, qui aedificatio haud exiguum pulchritudinem et sepulturis commoditatem afferunt. Fatentur omnes, in toto reg-

no tam elegans coemiterium non inveniri. miranturque se videre duorum duorum mensium spatio absolutum opus, cuius prima fundamenta cum poni vidissent, crediderant, ante triennium se perfectum non visuros.” (Fontes V. 1921. 35)

1593. Jezsuita jelentés: „Quo autem fructus iste magis ac magis in dies augeatur, in animum nostri induxerunt, ut corrogatis eleemosynis pulchrum admodum templum exaedificaretur intra coemiterium, quod pro catholicis optimo lapideo muro anno elapso cingi curaverant. Itaque opus fuerunt aggressi in mense Maio, ut ad medium Septembrem fuerit aedificium usque ad initium testudinis deductum, magno catholicorum solatio. Ad primum autem lapidem ponendum instituta fuit celeberrima supplicatio ex templo nostro antiquo S. Stephani, ad locum novi templi, quod Angelo custodi dicatum fuit. Res profecto valde laudata et commendata etiam ab heareticis. Sex praeterea perpulchra candelabra argentea et tintinnabulum item argenteum pro templo nostro sunt parata.” (uo. 38)

1593. máj. 31. Gyfehérvár. Carrillo levele Aquaviva jezsuita generálisnak. „Hic nunc ex eleemosynis aedificio pro catholicis pulchrum templum in medio coemeterii lapidei, quod elapso anno satis amplum eleemosynis quoque paraveram.” (VERESS: Carrillo I. 1906. 49)

Gyulafehérvár, gör. kel. monostor

1602. Naprágyi Demeter püspök emlékirata az erdélyi viszonyokról: „Imprimis Albae Juliae princeps Sigismundus, in gratiam Michaelis vaivodae, quem a Turcarum societate avocaverat, omnibusque benevolentiae significationibus prosequetur, monasterium in colle penes civitatem sumptibus Michaelis extrui permiserat, praediisque donaverat.” – „Quod itaque primo ad monasterium attinet, sentio illud nulla ratione Valachis permittendum propter has rationes, Primo. Sive princeps, sive gubernator, sive episcopus aliquis Albae Juliae resideat, non decet penes fenestram palladi schismaticum templum fieri, et ecclesiae Romanae rebelles contra ecclesiam cathedralem, cui prope est monasterium, triumphum occinere.” (Erd. Orsz. Eml. V. 1879. 170, 171)

Gyulafehérvár, prot. schola (iskola)

1565. jan. 30. János Zsigmond megerősíti a jan. 22–29-i kolozsvári országgyűlés törvénycikkeit: „Az fejervári schola megépítésére, jövedelemnek ahhoz szakasztásához és tudós személyeknek tartására, kik görögöt, deákat tanítsanak, és az egyházi szolgálat naponként Isten tisztességére, hogy öregbedjék, ő felsége jóllehet az keresztyéni kegyeségből az előtt is gondolkodott róla; de az ő kegyelmek országul való engedelmes intésekre és kívánságokra oly gondot akar viselni, ugy akarja megépíteni az fejervári scholát, hogy országul ő felségével egyetembe kedveskedhessünk.” (Erd. Orsz. Eml. II. 2876. 289–290)

XVI. század vége. Szamosközy István János Zsigmondról: „Testantur eius benignitatem scholae provinciales, in usum iuventutis literariae sufficientibus salariae dotatae Alben-sis, Vasarhelyiensis, Claudiopolitana.” (I. 1876. 112)

1590. aug. 3. Gyfehérvár. Kovacsóczy Farkas végrendelete: „Az iskola épületire száz forintot, de ugy hogy rá költség és addig oda ne adják, mig gondviselés nem lészen rája.” – „Valami szentírás könyvek vadnak az egy almariomban az könyves házban, azokat

mind papoknak és tanulóknak az fejérvári predicatoroknak tetszéséből osszák.” (SZÁ-DECZKY L.: Kovacsóczy Farkas levelei. Tört. Tár. 1893. 39, 40)

Gyulafehérvár, jezsuita residentia és kollégium

1575. márc. 27. Gyfnehérvár. Báthory István fejedelem P. Lorenzo Maggio ausztriai jezsuita provinciálisnak: „Verum in hoc regno neque amoeniorem, neque commodiorem isto Albensi, quo etiam nos residemus, reperimus. Non sine causa sane, etiam antiqui Hungariae reges, viris religiosus hunc locum delegerant. Quam ob rem cum hoc loci seminarium pietatis, politiorumque literarum instituendum in animo habeamus, V.P.^{tem} diligenter rogatam volumus, ut pro suo in ecclesiam catholicam zelo, quo imprimis ducitur, duodecim Jesuitas, inter quos duo aut etiam tres sint, qui reliquis tam gravitate, quam eruditione praesent, mittere velit.” (Fontes I. 1911. 19)

1576. aug. 7. Prága. Delfino nuncius levele Galli római államtitkárnak: a bécsi jezsuita provinciális értesítette „che il Vaivoda di Transilvania gli domanda hora 12 Padri et dove prima voleva metterli in Varadino hora disegna fondere un Collegio in Albagiulia, quasi nel mezo di Transilvania.” (VERESS: Doc. II. 1930. 71–72)

1580. P. Justus Rabb évi jelentése a lengyel provinciáról: „Albae Juliae duo sunt nostri sacerdotes, brevi templum et monasterium quoque desertum habituri.” (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 520–521)

1581. máj. 28. Gyfnehérvár. P. Leleszi János Báthory Istvánnak: „Erat voluntas Cels^{nis} Suae [Báthory Kristóf] Albae quoque nomine suo non minimum genus collegiorum facere et fundare, locum delegerat. M^hV^{mac} notum monasterium ordinis Praedicatorum, templum quidem iam habemus, sed monasterium adhuc inhabitatur.” A továbbiakban a templom helyreállításáról ír (Fontes I. 1911. 134).

1581. szept. 1. Kvár. P. Szántó István. P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Collegium hic [Gyulafehérvárt] nondum est factum, sed speratur 20 aut 25 personarum. Patres degunt in domo quadam aulae principis coniuncta.” (uo. 174)

1581. szept. 13. Gyfnehérvár. P. Leleszi János P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Exactis autem annis illis [a kolozsvári kollégium befejezése után], integre ad Albanos redeat summa. Ibiq; rex Serenissimus teneatur, collegium exstruere etc.” (uo. 191)

1581. szept. 25. Kvár. P. Jacobus Wujek P. Claudio Aquaviva jezsuita generalisnak: „vel Albae Juliae, ubi est nostrorum residentia et forte fiat brevi collegium.” (uo. 197)

1582. febr. közepe. Gyfnehérvár. A gyfnehérvári jezsuita residentia visitatioja: „Habet commodam habitationem, quae olim fuit domus praepositi, templum tamen non nihil distans, quod olim fuit Augustinianorum, cum coniuncto monasterio fere diruto, quod totum datum est Societati pro futura habitatione nostrorum, quae sane erit capacissima et commodissima ... Fabrica non prius inchoatur, quam de fundatione residentiae peragatur cum Ser^{mo} rege Poloniae et consulto provinciali.” (uo. 22)

1582. máj. 8. Poznan. P. Ioannes Paulus Campano lengyelországi jezsuita praefectus P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Addo et illud, Regem cogitare de altero loco erigendo nobis Albae Juliae stato et certo tum propter aulam illam ibi degentem, tum ut nobilitas primariorum senatorum, qui suos liberos Claudiopolim non mittent ad scholas, ibi in una vel altera schola instruantur...” (LUKÁCS III. 1967. 114–115. Doc.46)

1582. szept. 21. Jaroslav. Ugyanaz ugyanannak: „Neque Rex ipse urget collegium Albae Juliae, sed aliquam scholam tantum pro hoc tempore.” (uo. 142. Doc. 66).

1583. jan. 27. Niepolomice. Báthory István király a jezsuitáknak kertet adományoz: „Ut... aliquem locum idoneum habeant in quo se studiarum laboribus defatigatos recreare possint... hortum extra muros ex adverso portae Sancti Gregorii [helyesen Georgii] praefatae civitatis albensis situm, alias ad praeposituram albensem pertinentem.” (Fontes I. 1911. 248; Fontes V. 1921. App. VI. No. 23; LUKÁCS III. 1967. 276).

1583. febr. 12. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond meghagyja a gyfehérvári levéltári requisitoroknak, hogy a jezsuitákat a Szent György kapuval szemben lévő régi préposti kertbe iktassák be (BEKE A.: Az Erd. Káptalan Levéltára Gyfehérvárt. Tört. Tár. 1893. 463. lap. Reg. 893.). – A Szent György kapu a vár keleti oldalán volt.

1583. máj. 19. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond megerősíti Báthory István király adományát, aki Gyulafehérvárt egy kertet adott a jezsuitáknak. (Fontes V. 1921. App. VI. No. 29; LUKÁCS III. 1967. 277–278. No. 144).

1583. aug. 1. Róma. P. Claudio Aquaviva jezsuita generális kéri XIII. Gergely pápát, hogy Báthory István adományait erősítse meg. Az adományok a következők: ecclesia Sancti Stephani cum regulari domo illi contigua, quae olim fuerat fratrum ordinis Praedicatorum”, továbbá „unum hortum prope et extra muros dictae civitatis” szemben a Szent György kapuval (Fontes I. 1911 289–290; Fontes V. App. VI. No. 34).

1583. aug. 1. Róma. XIII. Gergely pápa a gyulafehérvári residentíának – megerősítvén Báthory István király adományait –, teljhatalmat biztosít bennük. (Fontes I. 1911. 297–302; Fontes V. 1921. App. VI. No. 34). – A díszesen kiállított oklevél képben közölve: LUKÁCS III. 1967. Melléklet.

1584. Antonio Posevino feljegyzése: „Et in questo fra l’altre cose, era che Christoforo [Báthory] lasciava in perpetuo in Alba Giulia il munistero colla chiesa, et colla rendita perpetua di mille ducati Ungheri Panno, che si pagano hora alla fabbrica delle scuole del collegio, acciochè quella città, et residenza del principe, non restasse priva o di collegio, o di altra sorte delle nostre residenze.” (A. Possevino: Transilvania. Fontes III. 1913. 135) – Bascapè szerint Posevino munkája 1583-ban készült (BASCAPÈ 1931. 129).

1584. ápr. 3. Jaroslav. P. Joannes Paulus Campani provinciális Báthory István királynak: „Ut iuxta antiquum praescriptum, iuxtaque piam pientissimi principis Christophori mentem aliquando tandem manus ad reparationem ipsius monsterii apponantur, ut si scholae esse debent Albae, quas saepe cupivit Regia Maiestas V^{ra} quamprimum fiant, et habitationes pro magistris et sacerdotibus, concionatoribus et confessariis ac curatoribus templi catholici. Ac mandabit quidem Maiestas V^{ra} Regia hoc saepius per litteras, sed non prius mea sententia fiet, quam mandato dato de certa summa pecuniae, quotannis attribuenda fabricae Albanae, sicut factum est et fit Claudiopoli. – Reliqua aedificii ratio nostris demandetur. Ad quod nec multum, nec tam longo tempore opus erit isto subsidio pro una recidentia, sicut pro integro collegio pluribus classibus Claudiopolitanis.” (Fontes II. 1913. 72–73).

1585. ápr. 3. Gyfehérvár. Instrumentum, quo Sigismundus princeps confirmat donationem domus providi Bartholomaei Olah in suburbio Albensi pro Patribus Collegii factum. (Fontes V. 1921. App. VI. No. 49).

1585. máj. 10. Niepolomice. Báthory István király levele „religioso Patri Joanni Leleszi, rectori scholae Albensis de pago Szent-Mihály-köve et 12 colonis in suburbio Albensi Patribus Societatis Jesu attributis.” (Fontes V. 1921. 245. App. VI. No. 51)

1585. máj. 12. Niepolomice. Báthory István király végrendelete: „Sic etiam Albensem [collegium]... non solum conservent, sed augeant ad eorumque incrementa aliquid adjiciant.” (VERESS 1944. II. 299)

1585. júl. 20. Gyfehérvár. Relatio statutionis super domo fundoque Albensi in platea Nagybódogasszony nuncupata, vincisque duabus in promontorio Albensi Korgó appellato, per Bartholomaeum Oláh R^{dis} Patribus Societatis Jesu Albae Juliae degentibus testamentaliter collatis, sine contradictione executae emanata (Fontes V. 1921. App. VI. No. 54).

1585. aug. 26. Niepolomice. P. Joannes Paulus Campani provinciális P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Donavit et Albanis monasterium extra civitatem cum villa et aliquot rusticis et agris, videbo quid erit: et pro fabrica scholarum destinavit 500 taleros singulis annis et fundationem collegii minoris ibidem adornat; de qua ego taceo, nec promoveo, nec recuso, quia Paternitas V^{ra} scripsit semel, cum scholas duas aperiri concedebat, posse admitti bona tanquam pro futuro collegio.” (Fontes II. 1913. 131)

1586. jan. 15. Beszterce. Ugyanaz ugyanannak: „Dum haec scribo pransus interim et coenatus apud Ill^{imum} principem, deprehendi dominum Gubernatorem [Giczy János] non cupere fundationem Albae, quia, cum haereticus sit, non putat se aliter hunc puerum tracturum ad suam sectam, ut olim tractus est Joannes II., nisi longe ab eo absint Jesuitae. Rex vero, quod probe id novit, omnino iubet fieri fundationem ibi minoris Collegii et pro fabrica dari quotannis 500 florenos, sed, ille ait, Collegium et principem Albae simul vivere non posse ob tenuitatem bonorum, quasi vero rex ipse non noverit minimum terrae iugerum quod ibi habet: 500 tamen annuos pro fabrica obtinui hoc vespere, alioquin dissolvendae essent illae duae classes iam diu apertae, quaeque florent sane, ob solum aedificii defectum. Donavit iam etiam rex Albanis praeter optimum suburbanum unum monasterium uno milliari distans ab Alba cum villa seu pago ... Ideam futuri aedificii mittam ad P. V^{ram} Reverendam, quod omnino aggrediendum erit nobis hoc anno propter scholas, illae autem non solae fabricari solent, sed super iisdem fundamentis et sub eodem tecto dormitorium quoque supra scholas fieri solet; quamobrem ita erit dirigenda fabrica ista, tamquam pro futuro Collegio, quod certum est, quantum ab haereticis impediri tentabitur, tantum a nobis optari detur apud principem, si in Transylvania certas sedes habere debemus.” (uo. 153)

1586. febr. 23. Grodno. Báthory István király P. Paulo Campani jezsuita provinciálisnak: „De fundatione collegii Albensis dubia quaedam dominus gubernator iniecerat, quae quidem nos ita explicavimus, ut fundationem illius collegii ex his capitibus faciendam iuberemus: Monasterio Szentmihályköve, molendino aliquo pro pane idoneo, horto suburbano et mille florenorum paratae pecuniae ex pontis Albensibus proventibus atque arendis decimarum constituendis, de quibus dominus Gubernator ulterius cum ipso con-

feret, Hortamur Devotionem Tuam, bene consulat, acceptaque hoc quidquid est, ut parvis ex initiis ad ulteriora aliquando pateat aditus.” (Fontes II. 158)

1586. febr. 23. Grodno. Báthory István király levele Leleszi Jánoshoz, melyben biztatja: „ad labores apostolicos et erigendum collegium Albanæ.” (Fontes V. 1921. App. VI. 65)

1586. ápr. 29. Kvár. Massimo Milanese levele P. Joannes Paulus Campani provinciálisnak: „In Alba si debbe fabbricare un collegio, et per non vi essere altri, sono mandato io a quella cura.” (uo. 162)

1586 első felében. A Residentia Albensis névsorában: „Maximus Milanese, Italus infirmarius et praefectus fabricae.” (LUKÁCS III. 1967. 648)

1586 július eleje. Grodno. P. Joannes Paulus Campani provinciális levele P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak, melyben felsorolja Báthory István király adományait az alapítandó gyfnehérvári kollégium részére, többek között: „Dat enim monasterium quoddam desolatum Sancti Michaelis [Szentmihálykő pálos kolostor] in sylvis positum, uno milliari ab Alba distans, unde ligna collegio suppeditari abunde poterunt tam ad ignem, quam ad fabricam et alia aliqua. Hortum praeterea suburbanum iam pridem dederat, ad cuius culturam etiam aliquot rusticos Valachos amputaverat. Insuper pro fabrica collegii et scholarum 500 florenos Hungaricos quotannis solvi mandavit, et si quid etiam materiae poterit, suppeditabitur, ut tanto citius finiatur.” (Fontes II. 1913. 173)

1586. szept. 6. Grodno. P. Joannes Paulus Campano lengyel rendfőnök P. Claudio Aquaviva generálisnak Rómába: „R. Paternitati Vestrae cum his literis mitto varias ideas collegii a bono Maximo [Milanese] factas, quas et Regi ostendi tanquam in luctu musicam. Spacius illud ante quod sartoris dicitur, forte impetrabimus et tunc omnino cuperem fabricam ad anteriorem partem trahere. Expectabo sententiam R. Paternitatis Vestrae ...” (LUKÁCS III. 1967. 616) – Jegyzetben: „Maximus Milanese infirmarius collegii claudiopolitani.” (uo. 573)

1586 szept. A pestisben elhunyt jezsuiták névsora: „Maximus Milanese us florentinus. praefectus fabricae albanæ et medicus collegii; scribitur Albae Juliae mortuus peste in iulio.” (uo. 643)

1586. szept. 14. Grodno. Báthory István király levele Leleszi János jezsuitához, melyben részvétét fejezi ki a pestisben elhunyt jezsuiták felett és ígéri a fehérvári kollégium építésének támogatását „ex arenda decimarum.” (Fontes V. 1921. App. VI. No. 70)

1589. Báthory Zsigmond fejedelem és a rendek határozatából megállapított pontok a jezsuitáknak Erdélyből 20 nap alatt leendő eltávozása ügyében (BEKE A.: Az Erd. káptalan levéltára Gyfnehérvárt. Tört. Tár. 1893. 465. Reg. 900).

1592. jan. 23. Gyfnehérvár. Carrillo levele P. Gaudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Sua Serenitas et ego personarum [auxilium exspectamus] ad instituendam Albae scholam ad formam Societatis” – „Si schola hic instituenda sit, opus erit restituere omnes libros cum suppellectili hinc in Poloniam, in Moldaviam, in Hungariam et Austriam asportatos. Ut alioquoties scripsi, nihil enim restitutum est. Item ut Sua Sanctitas concedat pro Alba pensionem seminarii Claudiopolitani.” (VERESS: Carrillo I. 1906. 8. 9)

1592. jan. 23. Gyfnehérvár. Carrillo évi jelentése az erdélyi jezsuita misszió 1591-es évéről: „Albae assignatum est collegium, templumque Sancti Stephani, quod olim nostrum fuerat, cum commodo annuo vectigali.” (uo. 11; Fontes V. 1921. 30)

1596. aug. 16. Gyfnehérvár. Litterae pro domo Dominici Panichi empta a collegio albensi (Fontes V. 1921. App. VI. No. 134).

1596. dec. 28. Gyfnehérvár. Diploma originale in pergameno confectum Sigismundi principis super fundatione collegii Albensis et possessionibus ad praetitulatum collegium applicandis, (uo. App. VI. No. 141.).

1597. dec. 26. Gyfnehérvár. Mandatum Sigismundi principis de 400 fl. pro fabrica collegii Albensis (uo. App. VI. No. 166).

1598. febr. 18. Gyfnehérvár. Facultas Sigismundi principis data de eruendie lapidibus et lateribus pro aedificio collegii Albensis (uo. No. 175).

1598. máj. 1. Gyfnehérvár. Consensus Mariae Christiernae principis Transylvaniae de recompensatione Stephani Bodoni thesaurarii, qui domus et curiam suam nobilitarem, vicinam collegio Albensi, ad amplificationem eiusdem collegii pro fl 500 donavit (uo. No. 180).

1598. Johannes Bongarsius feljegyzése a római feliratos kövekről Gyulafnehérvárt: „In ea principalium aedium parte, quam tenebant jesuitae Anno MDLXXXV.” (J. BONGARSIIUS: Transilvanicae inscriptiones veteres. – J. G. SCHWANDTNER: Scriptorum Rerum Hungaricarum. I. Vindobonae, 1746. 677–678) – Nb. ez az épület a jezsuiták első lakóhelye, a volt préposti palota lehetett.

1598. dec. 8. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond rendelete: „de provisione alimentaria studiosorum scholae catholicae Albae ex redditibus arcis Albensis.” (Fontes. V. 1921. App. VI. No. 195)

1601-ben a gyulafnehérvári jezsuita kollégium igazgatója, Székelyvásárhelyi Gergely. (Tört. Tár. 1893. 465. Reg. 902).

1603. Jezuíták jelentés: „Collegium fere solum in mediis flammis integrum conservatum fuit.” (Fontes V. 1921. 84) Azaz Gyfnehérvár 1603-i ostromakor, midőn a németek védelmezték a várost Bethlen Gábor csapatai ellen.

A gyulafnehérvári kollégium tervrajzai, amelyeket Fr. Massimo Milanese készített 1586-ban (*Delineationes collegii Albensis Anno 1586*), fennmaradtak és Párisban a Bibliothèque Nationale-ban (Cabinet des Estampes) őriztetnek. Jelzetük: Hd-4d, 1–4 (LU-KÁCS III. 1967. App. II. B. p. 659).

A rajzok a következők: 1. tervrajz (földszinti alaprajz), jelzete Hd-4d, 2.; mérete 48,6X42 cm. – 2. tervrajz (emeleti alaprajz), jelzete Hd-4d. 3.; mérete 48X42,7 cm. – 3. tervrajz (földszinti alaprajz), jelzete Hd-4d. 1.; mérete 49X42 cm. – 4. tervrajz (emeleti alaprajz), jelzete Hd-4d.; mérete 27,8X42,5 cm. Megjegyzendő, hogy a 3. és 4. tervrajz az első kettő ismétlése.

A rajzok első közlése: VALÉRY-RADOT, J.: *La recueil des plans d'édifices de la compagnie de Jesus, conservée à la Bibl. Nat. de Paris*. Roma, 1960. 486-487; részletes leírásuk ugyanott E. Lamalle-tól.

Irodalom: LUKÁCS III. 1967 p. 27*–28.* Doc. 6.§ 3, Doc. 20. §, 7., Doc. 280; Doc. 304. § 4. BALOGH J.: Későrenaissance kőfaragó műhelyek. VI. Közl. Ars Hungarica. 1979/2. 179, 181 (az 1. és 2. sz. rajz közlése).

Gyulafehérvár, nyomda.

1567–1568-ban Raphael Hoffhalter, később az özvegye (1568–1569) és az utódai vezették a nyomdát (Régi Magyarországi Nyomtatványok I. 1971. 760.; JAKÓ ZS.: A Hoffhalterek váradi és gyulafehérvári nyomdája. Művelődéstörténeti tanulmányok. Bukarest, 1979. 56–69. PAVEL, E.: Mesteri tipografai Bălgrădeni. Apulum. XVII. 1979. 299–302).

Gyulafehérvár, vár.

A „castrum Albense” említése középkori oklevelekben: 1206, 1461, 1467, 1492, 1507. (ENTZ G.: A gyulafehérvári székesegyház. Bp., 1958. 178–185. II. Történeti források. 8, 44, 46, 50, 53. számú oklevelek).

1469–1540. Építéstörténeti adatok: BALOGH 1943. 222–223. – Pótlás a fentiekhez: 1524. aug. 31. A gyfehérvári káptalan oklevele „pro egregiis et nobilibus Thoma et Andrea literatis de Szent Mihály, castrorum episcopaliū Albensis et Gyalu ac proven-tuum Thasnadiensium provisoribus.” (Egyháztört. emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. Bp., 1902. 149. l. 152. sz).

1555. febr. 14. Gyfehérvár. Antonio de Bufalo (Buffalo, Buppl, Bubafus) levele, melyben arról panaszkodik, hogy az erdélyi püspök nem fizeti a „propugnaculum”-ok építését. Aláírása: „Antonius Bufalus in toto regno Transilvania Maj. Suae Sacratissimae architectus.” (BANFI F.: Olasz katonai építészek Erdélyben. Erd. Múzeum, 1932. 298)

1565. Ascanio Centurio feljegyzése Castaldoról: „... menando seco ingegnieri per ripare quei luoghi che mostravano di essere più degli altri deboli, facendosi dall’ altro canto fortificare Zibinio, e parimenta Albagiulia, e Sassebesse; ... di commissione del Re fu ordinato, che tutte l’ entrate del Vescovado di Transilvania con quelle del Vescovado di Agria girassero all’ impresa de questi fortificazioni.” (CENTORIO, A.: Commentarii delia guerra di Transilvania. Vinegia, 1565. 94.)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése a várról és a városról: „Questa Città giace alquanto eminente in mezo uno amenissimo piano circundato da altissimi monti ma lungi il piu uicino circa tre miglia; stando in essa, se li scuoprono diuerse amene ualli à tutte le facee: è cinta di muro antico di pietra sgrezza con fosse non molto larghe ne profunde di forma bisquadra, et per il bello et importante sito il Castaldo l’hauea posta in sicura difesa, hauendolo aiutata di quattro braui fianchi Reali et quattro piattaforme di terra in modo che hauendo le necessarie prouisioni dentro può difendersi un tempo da ogni grosso sforzo. Dentro essa Città non habita se non la corte di sua M-ta et qualche personaggio con li soldati che sono per ordinaria custodia della terra et quelli per la guardia di sua M-ta. Fuori poi, uerso Ponente ui è un ampio Borgodoue stanno li Mercanti et si fanno traffichi grandi et di tutte le cose al uiuere humano necessarie, di continuo abundantemente.” (Compendio della Transilvania. – Apulum. II. 1946. 173–174)

[1571. Téves közlés szerint Paolo da Mirandola ebben az évben tervet készített a gyulafehérvári várhoz (Apulum. XIII. 1975. 257). Valójában Paolo da Mirandola Gyula vára megerősítését tervezte és pedig 1561-ben. (Erd. Múz. 1932. 298–299).

1571. júl. 6. Gyulafehérvár. Báthory István fejedelem Beszterce város tanácsának: „Quoniam pro necessitate huius arcis Albensis fabrorum lignariorum opera et laboribus indigemus, Committimus Dominationibus Vestris firmiter”, hogy levelünket látván, „Magistrum Simonem et Volphangum, qui pontem supra fluvium Zered extruxerunt”, késedelem nélkül ide küldjétek, „vna cum instrumentis necessariis” a megszokott módon. (VERESS 1944. I. 129).

P74 1574. júl. 2. Pierre Lescalopier párizsi utazó feljegyzése: „nous allasmes coucher à Alba Julia, qui es vng fort et grand chasteau accompagné d’ung bourg grand, marchant et peuplé comme une ville. Il n’y demeure Allemande ni Walacque mais touts parient hongrois. C’est la langue naturelle de pays.” Szól a római maradványokról, a feliratos kövekről (P. Cernovodeanu közlése: Călătoria lui Pierre Lescalopier. Studi și materiale de istorie medie. IV. 1960. 447–448.). – Lescalopier részletesen szól a Szent György kapun (la porte nommée Campador) levő római feliratokról és domborművekről (uo. 452).

1576. Báthory Kristóf meghagyja Szeben városának, hogy ama végzés értelmében, mely szerint Gyfehérvár erősítésére a három nemzetnek közösen kell anyagot adniok, a rá eső részről gondoskodják (O.L. Múzeumi törzsanyag).

1576. A székesegyház északi mellékapsisanak 3-ik fülkéjében bekarcolás a freskón. Entz G.: „A karcolat a templom homlokzata előtt elhúzódoó várfalakat is jelzi.” (ENTZ G.: A Gyfehérvári székesegyház. Bp., 1958. 121) – Ez a fal a belső várhoz tarthatott, amely a székesegyházat és a palotát övezte.

1580. Gyulaffy Lestár: Fehérvárra torzszülött ludfiat hoztak, „Az kék darabontok a felső vár kapujára szegezték fel.” (Tört. Tár. 1893. 122)

1580. jún. 28. Kolozsmonostor. P. Jacobus Wujek Sup. Trans. levele P. Averardus Marcian Praepositus generálishoz: „Interea nocte, quae 22 iunii diem antecessit, turris quaedam angularis Albae Juliae, in qua pulveres sulphures asservabantur, fulmine de caelo tacta est; unde maximus pulveris cumulus succensus non exiguam domorum aedificiorumque stragem intulit. Platea una civitatis tota fere vi pulveris eversa atque delata, tantaque ruina subsecuta est ut nullae pene domus in civitate illesae remanserint.” (LUKÁCS–POLGÁR II. 1965. 500)

1580. szept. 30. Kolozsmonostor. P. Lodovico Odescalchi levele a lengyelországi nunciushoz, melyben értesíti a gyulafehérvári lőportorony felrobbanásáról és a városfal pusztulásáról: „la notte innanzi la vigilia [jún. 22.] di San Giovanni circa l’undici hore venne un bruttissimo temporale con lampi e tuoni spaventevoli, et finalmente cascando una saetta, diede in una torre delia mura delia città piena di polvere di archibugio et gettando con la torre buona parte delle mura a terra, fece co’sassi, che porto la vehemenza del fuoco tal ruina in una parte delia città che era horribillissimo spettacolo, gettando a terra le case, benché la maggior parte erano di legno in quelle bande...” (Fontes I. 1911. 111–112)

1590. Franco Sivori, genovai nemes Memorialeja havasalföldi küldetéséről, amikor is a vajda Petur Cercel megbízásából 1584-ben Gyfehérvárra ment: „E entrai nella città pic-

cola ma convenientemente forte.” (PASCU, Ș.: Petru Cercel □i □ara Românească. Sibiu, 1944. 185)

s.d. (1598 előtt). Báthory Zsigmond oklevelei egy peres ügyről, melyet „Johannes Horváth de Ladinocz provisor arcis nostrae Albensis” előtt folytattak (Latin formidarium. XVI. sz. vége Kvár, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár. Ms. 999. fol. 27^v–28^r és 71.).

XVI. század utolsó negyede. Báthory Zsigmond utasítja a gyulafehérvári provisor, hogy „ex proventibus arcis nostrae Albensis” évenként adja ki Simone Gienga architectus járandóságát, azaz „76 cubulos tritici et 8 vasa vini.” (Kvár, Egy. Ktár. Kézirattár. Ms. 999. Latin formularium, XVI. század vége. Fol. 61) – Genga 1585 óta állt Báthory Zsigmond szolgálatában.

1599 novemberében és 1600 februárjában Vitéz Mihály vajda épületfát rendelt Besztercétől a gyulafehérvári vár palánkjának építéséhez (TRÓCSÁNYI 1980. 271–272).

1601 májusában Báthory Zsigmond Szebentől rendel épületfát a gyulafehérvári palánk építéséhez. (uo.).

1602. aug. Szamosközy István: „magna et memorabilis tempestas Albae, quae turris Albensis suburbanae supremam partem humi deiecit circa horam noctis 2.” (Tört. tár. 1889. 37)

1603. márc. 1. A gyulafehérvári vár és palota leltára. L.: „Gyulafehérvár, fejedelmi palota” címszó alatt 80. lapon.

XVII. század eleje (1603 után). Szamosközy István feljegyzései: „Est Alba patenti, plano pulchroque ad aspectum loco posita; incumbit enim editae planitiei a proximis vinetis, optimi vim feracibus, longo tractu descendenti. Hunc locum, arcem Apulj euer-sae Romanorum coloniae, cujus supra quoque meminimus, fuisse, monumentorum cicatrices, ac utriusque portae residua moles, quae antiquitatem manifeste contestatur, non futilibus argumentis docent. Nam et moenium vasta fundamenta, quae solum rimantibus occurrunt, et testudineatae concamerationes, hypogaea, columnae aliaque veteris structurae obruta vetustate opera, passim cellas vjnarias aut puteos fodientibus occurrunt. Moenia habet in quadrum posita, mille passuum ambitu, ita ut singula latera binis stadijs ab angulo in angulum porrigantur.” – „Murum habet oppidum antiqui operis, ducentis ab hinc annis, quantum conjectura assequimur, ex Apuli vicinae urbis parietinis constructum; fossam, et ex egestâ humo aggerem Ferdinandus Imperator pro muris olim objecerat, sed iam magna ex parte incuria eorum, qui rebus praesunt, oblimatam. Geminas habet portas, alteram ab oriente aestiuo, quae Marisi et Apulj amnis confluentem mille passuum interuallo spectat, diuique Georgis ab aedicula adiuncta nomen habet; altera suburbium ad occidentem prospicit, diuique Michaelis nomen fert, totidem passuum interuallo haec a vinetis, quot Georgiana a Mariso distat.” – „At Spinosa [városparancsnok] intus cum suis dux ad omnes casus circumspectus validam custodiam per omnes murorum coronas et propugnacula distribuerat.” – „Erat turris in medio septemtrionalis lateris posita, singulis utrimque stadijs, parique interuallo ab extremis angulis dissita. Haec vetustate vitium fecerat, rimaque apparebat, quae vectibus et malleis facile aperiri putabantur, calce ob aetatem per se friabili cernentisque vix inter se cohaerentibus.” – „... atque praeter haec aulae quoque Principalis postica ianua et Michaeliana Georgianaque porta, alijque passim loci, non tam spe superandi, quam obsessorum vires

distrahendi multa variaque contentione ac vehementia oppugnati sunt.” (III. 1877. 25–26, 51–52)

Irodalom: GERECZE 1906. 102. BANFI F.: Olasz katonai építészek Erdélyben. Erd. Múz. 1932. 298. BALOGH 1943. 222–223. ANGHEL, GH.: Cetățile medievale de la Alba Julia. Apulum. XIII. Alba Julia, 1975. 245–271.

Gyulafehérvár, löportorony

1580. jún. 28. Kolozsmonostor. P. Jacobus Wujek levele P. Averardus Marcian Praepositus generálishoz a június 22-i villámcsapásról: „turre quaedam angularis Albae Juliae, in qua pulveres sulphures asservabantur, fulmine de caelo tacta est.” (LUKÁCS–POLGÁR II. 1965. 500)

1580. szept. 30. Kolozsmonostor. P. Lodovico Odescalchi levele a lengyelországi nunciushoz a június 22-i viharról: „finalmente cascando una saetta, diede in una torre della mura della città piena di polvere di archibugio et gettando con la torre buona parte delle mura a terra...” (Fontes I. 1911. 111-112)

XVII. század második fele. Bethlen Farkas feljegyzése az 1603-i ostromról: „Adjacebat eidem Templo altera etiam Turris, ubi tunc pulvis pyrius asservabatur, alteri proxima, sublimate tamen aliquantum humilior, quae dum vicina Turri ignem hausisset, succensus pulvere pyrio, non solum tectum, verum et jam parietes disjecti sunt.” (BETHLEN Farkas: Historia de rebus Transsilvanicis, V. köt. Cibinii, 1789. 237–238)

Gyulafehérvár, fegyverház (armamentarium)

P76 Sine dato (1598 előtt). Báthory Zsigmond „... attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis egregii Alberti Almasy, praefecti armamentarii nostri Albensis,” elrendeli, hogy azt a 268 forintnyi összeget – amelyet Almássy néhai „nobilis Johannes Olaz”-nak, a zalatnai aranybánya bérlőjének adott, de visszafizetni nem tudta – a hagyatékot birtoklók Almássy Albertnek fizessék ki (Kvár, Egy. Könyvtár. Kézirattár. Ms. 999. Latin formularium a XVI. század végéről, fol. 67).

Sine dato (1598 előtt). Báthory Zsigmond előtt „Hieronymus Vitalius Cremonensis, capitaneus supremus tormentorum nostrorum bellicorum” meghatalmazza „... nobilem Themistoclem Venustum, familiarem nostrum in armamentario nostro Albensi” lengyelországi ügyeinek és pereinek – különösképpen Laurentius Ardenti Italus krakkói kereskedővel folyó perének – a vitelével (uo. fol. 75^v).

1598. jún. 26. Gyfehérvár. Maria Christierna fejedelemasszony Beszterce városának: „Hagyjuk és császár ő Főlsége autoritásából is prancsoljuk, hogy mingyarást négy kovácsot és négy kerekest küldjetez ide Fehérvárra az fegyverházba.” (VERESS: Doc. V. 1932. 168)

XVI. század eleje (1603 után). Szamosközy István feljegyzése a „Farkas” nevű ágyú öntéséről: „Erat Albae ingens aenea machina, Lupus, annos ab hinc nouem [1594] a Sigismundo Bathorio Principe Transylvaniae omni elegantia exulta, nec tam ad usum, quam ad splendorem, et magnificentiam, fusili opere elaborata: unum totius Transylvaniae insigne monumentum. Ea moles verius, quam machina (quid enim vetat in tam exi-

mio opere pauxillum immorari?) triginta et tres spithamas in longum porrigitur; ambitus crassitudinis, qua maximus: decem, qua minimus: septem spithamarum. Totum corpus anaglyphicis scalpturis, exstantibusque palmarum atque florum formis, itemque ad similitudinem espressis hippopotamorum, syrenum, Medusarum, serpentum, volucrum, ementitisque aliarum animantium figuris mirifice exornatum atque excultum... Auctor operis clarissimi Mauritius Hass patria Saltzburgensis, et Jeremias Aurifaber Segesuariensis Transylvanus, natione Germani." Az ágyú súlya 140 mázsa, azaz 14 000 font. „Hoc Sigismundus in sui nominis illustrisque familiae memoriam conflandum curauerat, in quo tridentes lupini, insignia gentilicia visuntur, addito epigrammate Francisci Hunyadini elegantis poetae et medicj:

Sum Lupus, Alpinum nomen ne temnito Lector:

Auspicijs creuit maxima Roma meis.

Hoc tormentum Moses [Székely Mózes], nuperrima conflagratione armamentarij [1603], omnibus ad vehendum adminiculis spoliatum, basi cui incumberet, imponendum jusserat." (III. 1877. 146-147)

Az ágyút – Szamosközy napló-feljegyzése szerint – 1593. április 2-án öntötték (Tört. Tár. 1889. 33).

A kiváló öntvény mesterének neve nem szerepel a Thieme–Becker Künstlerlexikonban.

1630. jan. 20. Gyfehérvár. Brandenburgi Katalin címeres nemeslevelet ad Petrus Literatus Baranyai de Várad-nak, aki korábban pedagógus volt, most pedig „domus nostrae armamentariae vulgo Kende [helyesen Kender] Vár dictae provisor." (SÁNDOR I.: Czimerlevelek. II. Kvár, 1912. 153. sz)

Gyulafehérvár, híd

1571. júl. Gyfehérvár. Báthory István meghagyja Beszterce városának, hogy küldjék Fehérvárra késelem nélkül „Magistrum Simonem et Volphangum, qui pontem supra fluvium Zered extruxerunt." (VERESS 1944. I. 129)

1584. szept. 30. Kvár szkve: „Jövének Feiervárról Zaz Péter és Márton, Besztercén lakozó, az nagy hidon építettek Fejérvárnál. Urunk parancsolt vala, hogy szekeret adnánk alájuk. Vitték Désig, Nirő Jósa 2 lovon fl 1." (III/XVIII. 13)

Gyulafehérvár, vízvezeték

1574. júl. Pierre Lescapier párisi utazó feljegyzése: „l'on nous mena voir des aqueducts que le prince [Báthory István] faisait faire pour conduire de l'eau en son chateau d'une lieue loing." (CERNAVODEANU: i. m. 1966. 454)

XVII. század eleje. Szamosközy István feljegyzése: „Nam fontana, quae subterraneo ductu roboreis tubis in aulam deriuatur, vix ejus loci usibus sufficit. Andreas Cardinalis [Báthory András] laudabili conatu, sed nullo cum operae pretio, partem Apuli amnis [Ompoly] ab Sardo [Sárd] intra muros, fossa ducta, corriuare molitus erat, extatque incoepti operis irritum vestigium." – „Constituerat etiam Apuli amnis partem, qui ab urbe senis stadiis recedit, ducta a Sardo oppido per-tria amplius passuum millia fossis in plateas urbanas prae siti tantum non animam agentes Albam corrivare. Et licet ille ad

perficiendum destinatum omni studio conmitteretur, imperatis ex omni circa vicinia rusticis operis, atque etiam architecto et aquilege, Simone Genga, Italo, ad ducendam fossam adhibito: tamen postea sive incitua aquilegis, sive qua alia de causa remoratus, paulo ante quam Michael irrumperet, ab incepto destitit, postquam aliquot florenum millia in Simonem et operas frustra erogasset. Extatque adhuc inchoati operis vanum vestigium.” (III. 1877. 27, 279)

Gyulafehérvár, fejedelmi palota (régebben püspöki palota)

1514–1524. Várday Ferenc püspök építkezései. (Balogh 1943. 252–253.).

1526. máj. 26. Gosztonyi János püspök oklevele kelt: „Datum in palatio nostro episcopali Albensi.” (Egyháztört. emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. Bp., 1902. 258. l. 248. sz.)

1542. júl. 22. Izabella királyné meghívója a kvári országgyűlésre kelt: „Datum Albe Julia.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 128) – Ettől kezdve Fejérvár állandó székhely, (uo. 94.), Izabella levelei Fejérvárt keltek 1543. máj. 20-án, 1545. ápr. 6-án. (uo. 181, 216), 1547-ben címerlevele (OL. – Dr. Straub Éva közlése) jeles udvari festőtől.

1545. Izabella királyné Szeben városától téglát rendel a gyulafehérvári palota építéséhez. (TRÓCSÁNYI 1980. 271. l., 723. jegyzet).

1548. Verancsics Antal Ernest Eluer festőt Gyfnehérvárra hívta a nyolc éves János Zsigmond arcképének megfestésére (KATONA, St.: Historia critica regum Hungariae. XXI. Buda, 1790. 741–747; NAGY Iván: Magyarországi képzőművészek. Századok. 1874. 285–286). – Verancsics Antal Zápolyai János király majd Izabella királyné titkára volt 1540–1549-ben. (TRÓCSÁNYI 1980. 184).

1552–1556 között Bornemissza (Absthemius) Pál erdélyi püspök építkezése. Erről Antalfi János püspöki helynök 1714. okt. 17-én Alvincen kelt levele tudósít: „... a Várból vagyon bé az ajtó az Ecclesiaba, melyen az fejedelmek lejártak garádicson a templomba, régen a Püspök a Praepostság continue, azon túl az Ecclesia háta mellet a sanctuarium felöl, az Ecclesianak napnjugoti ajtójánál a mint a templomból kijönek balkéz felöl vagyon a püspöki Vár kapuja derék residentia csak adnák meg, most is a mint a nagy palotára fel mennek a garádicson, noha azelőt bé vakolták volt, az ajtó felső küszöbén oda vagyon írva Paulus Abstemius Eppus Tran aedificauit az infula feljül.” (ENTZ G.: Gyfnehérvári székesegyház Bp., 1958. 192. l. 81. sz.; továbbá 124, 159 l., 137. jegyzet.) – A levélből kitetszik, hogy két garádic volt: az egyik a püspöki, utóbb fejedelmi várból a székesegyházba vezetett, a másik garádic a püspöki vár kapuján belül „a nagy palotára” vagyis a nagyterembe.

1564. dec. 19. Velence. Giovanandrea Gromo jelentése Erdélyről egy római főpapnak: „... non solo mai non ha a loro consentito, ma a loro mal grado ha voluto mantenere [János Zsigmond] tutti quelli che celebrano la chiesa cathedrale in Alba Giulia, quale essendo unita al palazzo regale, di modo che et in letto, et a tavola stando Sua Maesta sente non solo le voci, ma le parole destinte de’preti celebranti...” (VERESS: Doc. I. 1929. 256)

1565. Kvár szkve: „Chin [?] Joannes Kepiro ad rationem ex necessitate regiae maiestatis timpana duo depinxisset, deputati sunt den. Octoginta...” (1565/X. 242)

1566. Kvár szkve: „Chin Joannes Kepiro regiae Maiestatis unam picturam seu imaginem tela duplicasset et tabulasset propterea manserit eidem debitores domini senatores den. 50.” (uo.)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „Ui si troua il Palazzo Regio di detta Città e il vescouado, il quale essendo per molti anni stato mal tenuto era andata in Ruina: la Regina Isabella, madre del Re presente, L’ha assai bene restaurato. A canto a tal Palazzo è la chiesa Cattedrale.” (Compendio delia Transilvania. – Apulum I. 1946. 173–174)

1569. júl. 2. Gyféhérvár. II. János király adománylevelében, egy ház helyrajzi leírásában említve: „ex altera [parte] providi magistri Castillionis Lapidice Italy in Comitatu eiusdem Albensi Transilvaniae existentis habitam.” (O.L. Kolosmonostori konv. Lib. Reg. VI. köt. 38. – Dr. Horváth Tibor Antal közlése.)

1569. dec. 20. Gyféhérvár. II. János választott király hangsúlyozván, hogy a fejedelmekhez illő „ut subditos suos quot artium aliquarum singulari peritia caeteros antecellere cognoverint eos praeter caeteros fovere, complecti, fortunas eorum promovere ac acibus et emolumentis eorum magis quam exterorum gentium consulere studeant.” Ezért Georgius Schutze Pomeranus festő munkásságát védelmébe veszi az esetleges kül- és belöldi utánzókkal, másolókkal szemben és az utóbbiakra pénzbüntetést szab ki. „Proinde nos quoque considerantes singularem artis pictoriae peritiam circumspecti Georgii Schucze Pomerani inhabitatoris hujus civitatis nostrae Albensis, ut ipse auspiciis laboribus huius artis suae studiosius incumbere, et commodiis nobis, et regno Nostro inservire queat, ex speciali nostra et munificentia regia eidem Georgio Schucze id clementer annuendum duximus et concedendam, quod si quis ab externis regionibus, eiusmodi picturas et imagines, quas ipse Georgius Schucze proprio sua marte, industria et artificio excogitare et excogitatas recidere, excitas depingere et excudere voleret...” A továbbiakban megállapítja a pénzbüntetés mértékét három márka tiszta ezüstben, ennek kétharmada a kincstárt illeti, egyharmada a festőt. (Kvár, Akad. Ltár, régebben Erd. Múz. Levéltára, KEMÉNY József gr.: Appendix diplomatarii Transilvanici. D. 11. kötetéből 94. 3. – Kelemen Lajos közlése) – KELEMEN Lajos erről a festőről többször írt (Művészet, 1907. 348; Művészet 1912. 75. Mindkettő újra megjelent posthumus kötetében: Művészettörténeti tanulmányok. Bukarest, 1977. 131–132). – A fejedelem műveltségéről, könyvtáráról: JAKÓ Zs.: Írás, könyv, értelmiség. Bukarest, 1976. 175, 177, 294, 337/36; AH. 1979. 201.

1573. febr. 2. Gyféhérvár. Báthory István Kereszturi Kristófnak címert adományoz, melynek képe látható az oklevél elején lefestve „manu docta pictoris.” (OL. P. 1870. Rhédey család leltára. 29. csomó, 2. állag, 21. tétel). Ebből következik, hogy 1573-ban egy festő működött a fejedelmi udvarban. Az egész dokumentum az erdélyi címereslevélfestészet ritka korai és igen szép emléke (Közölve: AH. 1980/2).

1574 júl. Pierre Lescalopier párisi utazó feljegyzése a fejedelmi palota két oldalán látható római feliratos kövekről: „d’un costé et de’autre de la maison de prince...” Megtekintette továbbá a fejedelem fegyvergyűjteményét „son cabinet d’armes”, és János Zsigmond fejedelem pompás sátorát (Studii și materiale de istorie medie. IV. 1960. 452, 454).

1577. márc. 28. Kvár szkve: „Az fundator Fejérvárról jöve vissza; és négy lovon viszik Hunyadig. Visszamegy Váradra, ahonnan márc. 16-án jött el (1577/X. 62).

1577. ápr. 7. Kvár szkve: „Kovács Lukács 3 lovon vitte Seres Jánost Fehérvárra, hogy a fejedelem hivatta.” (uo. 63)

1579. jan. 22. Kvár szkve: említik a fejedelem lakat-gyártóját (1579/XVI. 52).

1579. jún. 20. Kvár szkve: négy esztergályost küldenek Gyulafehérvárra (uo. 62).

1579. jún. 22. Kvár szkve: két asztalgyártót küldenek a fejedelem szükségére (uo. 62).

1579. júl. 8. Kvár szkve: négy asztalgyártót küldenek a fejedelem szükségére (uo. 64).

1582. aug. 16. Kvár szkve: „Hivatta Keomies Antalt az fejedelem Fehérvárra Zwch [Szücs] Máté lován, attam kölcségére, lovára, magára fl. 1.” (1580/VIII. 49)

1583. márc. 24. Gyfnehérvár. Jelentés Báthory Kristóf temetéséről: „... omnes ad horam sextam matutinam in palatium Principis conveniunt, tandem ingreditur cum clero Abbas infulatus et recta ad eum locum, ubi principis corpus in conclavi ... custoditum fuit, progreditur.” Később „geruli tumbam ... efferunt, et in atrio locant.” (VERESS: Doc. I. 1930. 243, 244)

1583. Jelentés Possevino gyfnehérvári látogatásáról: „ipse (a fejedelem) usque ad palascalam, ubi frequentissimum erat satellitium ob viam veniens ... In amplum principis cubiculum adducti ... Discedentes, princeps usque ad eandem palatii scalam est prosecutus, una cum universa aula.” (Fontes V. 1921. 204)

1583. Antonio Possevino feljegyzése: „Alba Giulia, città antica insino a tempi nostri fu residenza del vescovo di Transilvania con molti altri castelli e pertinenze. Questa è in bellissimo sito, et hora pel principe, che coi suoi senatori e guardia vi risiede, è con alquanto splendore, se bene non è molto popolata.” (BASCAPE 1921. 83)

1584. máj. 27. Kvár szkve: „Az váradi fundator hetedmagával, ugyanazon váradi kocsisok vitték Tordára.” (III/XVIII. 6)

1584. jún. 2. Kvár szkve: „Az varadi fundator jöve vissza Fejervarrol, ugyanazon varadi ket kucsis vive Hunyadig.” (uo. 7)

1584 szept. Franco Sivori, genovai nemes a havasalföldi vajda, Petru Cercel megbízásából Gyfnehérvárra ment Báthory Zsigmondhoz; erről 1590-ben kelt Memorialéjában így ír: „E entrai nella città piccola ma convenientemente forte” (p. 185). – „Scavalcato che fui nella corte del palazzo, me ne andai sopra in una grandissima sala, ritrovai moltitudine di persone...” – „Passai in mezzo di loro et entrai in un salotto dove era il Principe, giovanetto, che sedeva sotto un baldachino ...” (p. 186). – „Onde con mio grandissimo giubilo e sodisfazione, fui accompagnato fuori [tartózkodása végefelé, egy audenda után], per andare a tavola, la quale era posta in una grande sala, apparecchiata alla Italiana ... in un cantone molti musichi con li instrumenti alla italiana, con un organo suavissimo ...” (p. 188). – „Stettemo molto allegramente et ogni volta che il Principe o io bevevamo, era di dentro il cortiglie del palazzo fatto dalli soldatti una salva di archibuggiate con suoni di trombe a tamburi; e finito U banchetto, che passo di quatro hore, levatti da tavola, entramo in un salotto, dove in contro al Principe, fui fatto sedere ...” (p. 189) (PASCU, Ș.: Petru Cercel și Țara Românească. Sibiu, 1944. 185, 186, 189).

1586 előtt. Joh. M. Brutus feljegyzése: „Nam et in Regiae area priscae antiquitatis monumenta alia conspiciuntur, sacrae arae, sepulchra, columnarum tabularumque frag-

menta, quae grandioribus litteris incisae urbem nobilem olim fuisse testantur.” (BRUTUS J. M.: Magyar Krónikája. III. Bp. 1876. 202)

1588. Carolus Clusius feljegyzése egy római feliratos kőről, amelyet Gyulafehérvárt látott a fejedelmi palotában: „Albae Juliae in summis gradibus quibus ascenditur in palatium principis.” (MOMMSEN, TH.: Corpus ascriptionum Latinarum. III. Berlin, 1873. No. 1175)

1588. márc. 11. Kvár szkve: „Hivatta Urunk ő nagysága Feyervarra Diozegy Istvánt és Zilagy Jánost Fejervarra.” (IV/VI. 20)

1588. máj. 24. Kvár szkve: Vistából hoznak két-két szekér követ hat-hat lovon. Tovább viszik Tordáig, most már 12 szekeren hat-hat lóval. (IV/I. 1588. 8).

1588. júl. 17. Kvár szkve: „Zep István viszi az itt való kömieseket Váraddá ... A fejedelem kömiese is vele volt; mindenestől voltak 13-an.” (IV/I. 9)

1589. jún. 24. Kvár szkve: „Az mely két kömiest urunk ő nagysága parancsolattyára botsáttunk alá, Dioszegi Istvánt és Kuti Mártont attam költségbe nekik den. 50.” (IV/X. 26) – Ugyanilyen dátummal kifizetés a kétlovas szekérről, mely a két kömivest Tordáig vitte fl. 1. den 50 (IV/X. 70).

1589. júl. 22. Kvár szkve: „Az kömieseket Kuti Andrásékat Kalmár András vitte Thordára 3 lovon den. 75.” (IV/X. 71)

1589. aug. 7. Kvár szkve: „Az fejedelemnek faragott követ vittek...” Következik a szekeresek névszerinti felsorolása, volt közöttük: hat darab 12 ökrös szekér, egy darab 10 ökrös szekér, két darab 6 ökrös szekér, két darab 6 lovas szekér, egy darab 3 lovas szekér, tehát összesen 12 szekér. A szekerezés költségei szekerenként fl. 1. den. 50. – A feljegyzés végén: „Diószegi Istvánt, hogy bíró uram alá kütte a kövekkel Fejervarra, attam den. 50.” (IV/X. 72)

1590. máj. 7. Kvár szkve: „Eodem die az mely darukat, hattyukat, madarokat, vittének urunknak, bíró uram akarattyából vöttem kenyeret nekik den. 12.” (IV/XXI. 25) – 1590.

máj. 7. Kvár szkve: „Lovas Tamás vitt Thordára urunknak darukat és hattyukat, madarokat, három lovon. Attam den. 75.” (uo. 83)

1590. aug. 27. Kvár szkve: „Biro uramnak parancsolattyából négy mesternek Komijes Lőrincz, Komijes András és Komijes István, Fejérvárig fl. – den. –” Nb. kitöltetlen (IV/XX. 15).

1591. jún. 3. Kvár szkve: „Vydóc Miklós vitt Thordáig itt való kömieseket, Feyervarra mentenek, négy lovon vitte; attam neki fl. 1.” (V/X. 46)

1591. júl. 21. Kvár szkve: „Kelemen László viszi Gynga Simont 2 loval Thordára den. 50.” (V/I. 78)

1591. aug. 26. Kvár szkve: „Kárpitos Péter vitte Thordáig az kömieseket, kiket Feyervarra az fejedelem hivatott, 4 lovon. Attam fl. 1. den. – Ő magoknak attam költségben den. 25.” (V/X. 51)

1591. aug. 29. Kvár szkve: „Mondra Jakab viszi Gingátt az fundalót Thordára 3 lóval, den. 75.” (V/I. 80)

1591. nov. 1. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond a kvári lapicidák kérésére, – akiknek nevében „Stephanus Diozegij magister cehe, Joannes Kwthy és Michael Keomies ma-

gistri lapicide” személyesen megjelentek –, megerősíti a céhlevelüket (BALOGH J.: Későrenaissance kőfaragó műhelyek. III. Közl. Ars Hungarica. 1975. 54)

1592. szept. 8. Kvár szkve: „Monika Mihalyt több komiesekkel hatod magával Kovachi János viszi urunk számára négy lovon Tordáig fl. 1.” (V/XV. 90).

1592-ben Gyféhérvárt kelt Paulus Bielfft szebeni ötvös címeres levele. A címerkép kitűnő figurális kompozíciója arról tanúskodik, hogy ezidőben egy kiváló olasz festő működött a gyféhérvári udvarban (BALOGH J.: A későrenaissance falfestészet kérdései Erdélyben. A Szépművészeti Múzeum Közleményei. 53. sz. 1979. 283. 1. 76. kép).

1593. júl. 14. Kvár szkve: „Urunk küldett ide kőmiesekért. Ment Keomyes Ambrus heted magával. Adatott Biró uram nekik kölcségre fl. 1.” (V/XXIII. 34)

1594. szept. 9. Kvár szkve: „Eodem Olaz Ginga portékáját viszi Tott Gáspár 4 lova, szekere Tordára fl. 1. Wida Miklós viszen azonképpen Ginga portékáját 4 lovon, szekerén Tordára fl. 1.” – „Eodem Karaznaij Tamás egy lovan ment el ezen Gingának egyik szolgálja Feiervarra, attam den. 62 1/2.” – „Tott Gáspár a mely Olaz Ginga portékáját és szolgálait Tordára viszi, Tordáról vitetteg magokat Feiervarra. Fizettem nekik fl. 1. den. 87.” (VI/VIII. 198, 199)

1594-ben Báthory Zsigmond kamarása (ciambellano particolare) Francesco Baviera da Senigallia volt. Feljegyzéseit magyar fordításban kiadta BARLAY Ö. Szabolcs (Magy. Könyvszemle. 1976. 205. 206). – Pótlás a VI. Közleményhez. AH. 1979/2.206.

1595. máj. 5. Kvár szkve: „Zilagyi Janost az kőművest hivatta urunk ő felsége. Vitte Thordáig Ujfalun lako Soldos Gáspár 2 lován szekerén, den. 50.” (VI/XVII-a. 58)

1595. jún. 26. Kvár szkve: „Urunk őfelsége pattantusát, Mihály mestert és komiessét, szakácsát és álgyunak való csigákat hoztak ala Somlyóról.” Vitték Tordáig (VI/XVII-a. 72).

1595. júl. 16. Kvár szkve: „Boldis György vitte Gingát Tordára, 6 lovon. Item Tordáról vitte Simon Gienga kényszerítéséből Enyedre. Attam neki 3 mélyföldre Biró uram akarattyából miért, hogy az tordaiak megh nem fizettenek volt neki fl. 2. den. 28.” (VI/XVI. 134)

1595. szept. 20 Kvár szkve: „Durandot a fejedelem aranyművesét, három ötvös legényét és minden művelő szerszámát, item urunk képíróját Stolpso Vaggonit” Désig viszik. (VI/XVII-a. 98). – Ezt az adatot ismertette KOMÁROMY A.: Báthory Zsigmond udvartartásához. Erd. Múz. 1901. 118. – A festő igazi neve Astolfo Vagioli; Veronából származott, jelzett művei 1617-ből a krakkói Corpus Christi templom oltárképei (THIEME, U. –BECKER, F.: Alig. Lexikon der bild. Künstler. XXXIV. 1940. 38)

1595. dec. Gyféhérvár. Don Cesare Viadana jelentése a mantovai hercegnek a palotában rendezett ebédéről: „Hora giunti nella Sala grande... che v'erano doi credenze d'argenteria cosi bella e numerosa, et curiosa ch'io per me non lo saprei mettere in carta, cose certo ricchissime.” (VERESS: Doc. IV. 1932. 316) – Báthory Zs. Ezüstcsészéje (1592) a M. N. Muzeumban. (Arch. Ért. 1883. 152).

1598. Joannes Bongarsius feljegyzése a római feliratos kövekről: „Albae Juliae in aedibus principis.” (SCHWANDTNER I. 1746. 877)

1599. máj. 24. Prága. Cosimo Concino toszkán követ jelentése I. Ferdinánd toszkán nagyhercegnek: Báthory András fejedelem Báthory Zsigmondot a lemondása után „dopo

pochi giorni lo mandasse fuori delle stanze regie ad habitar da basso.” (VERESS: Carrillo. I. 1906. 593)

1601. Bethlen Farkas feljegyzése (XVII. század második fele) Rác György hajdúnap pusztításáról: „Albam Juliam ... civitatem et Arcem mirum in modum defaedarunt, Emblemata et alia ornamenta, quibus erant Palatia Principum in Arce exulta, detraxerunt.” (BETHLEN Farkas: Historia de rebus Transsilvanicis. V. Cibinii, 1789. 32)

1603. márc. 1. Inventarium rerum omnium in arce Alba-Julieni repertarum, ab egregio Francisco Buday sacratissimae caesariae regiaeque Maiestatis provisoro Albensi succedenti sibi in officio, egregio Stanislav Kracker ad manus assignandarum die prima Martij anno 1603. – A leltár jelentősebb feljegyzései:

„*In inferioribus arcis et domini generalis habitationibus* – In primo hypocausto – In secundo – in tertio (Tapetes inauratae circumcirca; imagines in tabulis No. 7.) – In cubiculo (Tapetes laneae circumcirca).

In palatio arcis superiori – In hypocausto solutionis vicegerentis – In hypocausto secretarii – In hypocausto palatii maioris – In palatio ipso (Fenestrae vitreae magnae confractae Nro. 4. Candelabrum magnum aereum confractum Nro. 1.) – In hypocausto musicorum primo – In altero. (Ezekben a szobákban – a nagy palota kivételével – a leltár egy üvegablakot, egy ajtót, egy kemencét és egy asztalt említ.) – In reliquis habitationibus neque ianuae neque fenestrae sed omnia confracta et ablata sunt. – In conclave inferiori (ablak és ajtórácsok vasból, egyéb szerszámok fából és vasból, vas és fa ajtó stb.) – In cella arcis prima (hordó borok és egyéb felszerelés) – In secunda (hordó borok és nagy létra).

Spectant praeterea ad provisoratum molae tres, quae omnino confractae et de novo aedificandae erunt.” (A teljes szöveg közölve: Erd. Orsz. Eml. V. 1879. 205–208)

XVII. század eleje. Szamosközy István feljegyzése János Zsigmondról: „Aedificia Albae spectabilia erexit, Palatia principalia, quae antea ob antistitum negligentiam arcta angustaque uidebantur, in decentem laxitatem splendoremque redegit, picturis doctissimis parietas intra forisque illustravit; belli simulacris, urbium oppugnationibus, apophthegmaticis emblematis; triclinia, caenationes cubaculaque ornauit, laquaearia aurato opere, sculptilibusque rosis distinxit: superbissimis aulaeis peristromatisque omnia habitacula uestiuit: prorsus ut regiae magnificentiae decus, cum summa sapientia coniunctum uel in ipsis aedificiis perspicere liceat.” (I. 1876. 112)

Szamosközy Báthory Andrásról: „... ruinas Palatiorum restituere, dissolutos imbrices supplementis reficere.” (II. 1876. 27)

Szamosközy egyéb feljegyzései a palotáról: „Principale palatium non contemnenda elegantia primum ab Episcopis Transiluanis quorum sedes dudum fuit, postmodum a Joanne secundo rege, Principe Transsilvaniae excultum, ad occasum hybernum spectat, angulumque urbis late occupat. Huic templum imminet et ardui aedificij et molis, Michaeli primori angelorum dicatum.” (p. 26) – Az 1603-i ostrom leírásában a palotáról szóló részletek: „Forte enim per id tempus Africus vehementior, et veris intemperie et incendio increbescens, raptum ex abiignis tegulis fomitem, nihil suspicantibus Germanis, in aulae principalis portam intra muros, pineis tectam scandulis dejecit. Illa correpta, validam flammam, in suprema proximarum aedium quae, Isabellae Reginae palatia appel-

lantur, citissime promouit. Constiterat hic incendium obiectu summi templi testaceis inbricibus tecti, nisi turris tota aula temploque sublimior, ab Isabellianis aedibus auide excepisset cladem.” (p. 39–40) – „... atque praeter haec aulae quoque Principalis postica ianua et Michaeliana Georgianaque porta, alijque passim loci, non tam spe superanda, quam obsessorum vires distrahendi, multa vanaque contentione ac vehementia oppugnati sunt.” (p.52) SZAMOSKÖZY III. 1877. 26, 39, 40, 52).

A XVI. századi gyulafehérvári építkezésekből in situ semmi sem maradt; csupán csak a székesegyház legújabb restaurálásakor (1970-es évek) került elő egy kettős félköríves ikerablaknak (20. kép) a töredéke (mérete 37X73X40 cm), amely befelé fordítva oldal-kőként volt befalazva Hunyadi László szarkofágjába. Stílusa az alvinci palota faragványaira emlékeztet.

Irodalom: KÖVÁRI 1866. 305–306 (történeti adatok). BALOGH 1934. 148 (a kolozsvári mesterek tevékenysége Gyulafehérvárt). 1935. 25, 1940. 546, BIRÓ 1941. 83. BALOGH 1943. 90–91. 1953. 48. FLOCA, O.: Regiunea Hunedoara, Ghid turistic, Deva, 1957. 478–479. BALOGH 1961. 343. 1964. 343. 1970. 239. 1973. 241.

Gyulafehérvár, városi házak (időrendben)

Bochkay Miklós püspök háza, utóbb Thatai Jánosnak, a Sz. Miklós kápolna rektorának háza. 1503. (BALOGH 1943. 253).

Lázói János telegdi főesperes háza, utóbb a kápolnájában lévő oltár (altar piarum animarum) rektorának a háza. 1512. (uo. 253–254).

Megyericsei János kolozsi főesperes kertés háza, római feliratos kövekkel. XVI. Század eleje (uo. 254).

Thordai Salathiel dobokai főesperes kertés háza, római feliratos kövekkel. XVI. Század eleje (uo. 254).

Sz. Anna kápolna káplánjának háza. 1524 (uo. 254).

Stephanus Taurinus háza.

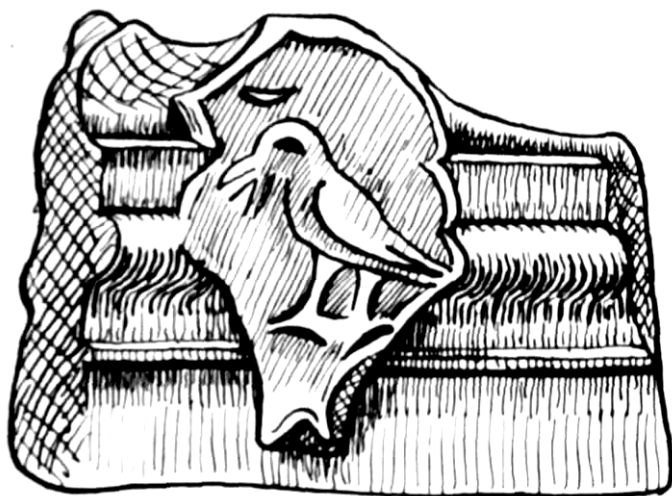
1519. S. Taurinus Stauromachia című művének utószavát így keltezi: „Aedibus nostris Albae Juliae pridie Nonarum Martii. Anno Graciae M.D.XIX.”

Tövisi János telegdi főesperes háza

1526 máj. 26. Gyfehérvár. Gosztonyi János püspök Tövisi János főesperes kérésére megerősíti Perényi Imre kiváltságlevelét, amelyet Tövisi házára adott: „super quadam domo lapidea in contigua vicinitate Capellae Sanctae Annae Matris Mariae versus septemtrionem in hac urbe nostra capitulari.” (Egyháztört. Emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. 1902. 207–208)

Wolphard Adorján főesperes, püspöki vikarius (?) háza

Ablak vagy ajtóparkány töredéke, tagolása: keskeny lemez, syma, széles lemez; közepén lófejes címerpajzs, mezejében szőlőfürtöt (?) tartó madár. 1520–1530 körül. Mész-kő, mérete 29X43X12. Lelőhelye: a vár. A címerképhez hasonló címer volt a Lázói ká-

Gyulafehérvár, párkánykő töredéke. 1520–1530 körül.
Gyulafehérvár, Múzeum.

polna homlokzatának bal szélén (BALOGH 1943. 78. kép). Az utóbbi címer pedig valószínűleg Wolphard Adorján főesperes püspöki vikarius címere (BALOGH 1943. 206-207, 235). Nem lehetetlen, hogy a keret-töredék Wolphard gyulafehérvári házából származik.

Országház

1549. dec. 29. A marosvásárhelyi országgyűlés végzése, melyben sérelmezi a káptalani levéltár katonai megszállását, hangsúlyozván, hogy a levéltárhoz (mely a székesegyház tornyának boltozott helyiségében volt) „Domus tamen vicinalis sit dominorum Nobilium Regni.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1975. 296) – Ez feltehetőleg előzőleg egyházi épület volt.

Préposti palota

1553. máj. 3. Sopron. Verancsics Antal vallomása: „Idem testis dixit, quod cum frater Georgius hospitaretur in ejus Albae Juliae praepositurae domo...” (THEINER, A.: Vetera munimenta slavorum meridionalium. II. Zagreb, 1875. 40)

1582. febr. közepe. A gyfehérvári jezsuita residentia visitatioja: „habent commodam habitationem, quae olim fuit domus praepositi, templum tamen non nihil distans” – azaz az egykori domonkos templomtól (Fontes I. 1911. 222).

1583 A jezsuiták megkapják a prépostság kertjét a Sz. György kapuval szemben (l. a 66. lapon).

Giorgio Blandrata háza.

1574. júl. 12. Gyfehérvár. Pierre Lescalopier: „Le 12 de Juillet le sieur Blandrata docteur medecin et 1-er comseiller du prince nous festoya dilitieusement avec musique long de disner.” (Studi și materialii de istorie medie. IV. 1960. 454.) – Blandrata tanácsuri tisztségéről: TRÓCSÁNYI 1980. 26, 103/140, 281/843.

1584. Franco Sivori genovai nemes 1590-ben írt Memorialeja gyulafehérvári tartózkodásáról: „Et il Lunedì seguente fui convitato dal Signor medico Blandrata consigliere di Sua Altezza in casa sua ad'un sontuoso banchetto, in quale furon anche invitati li Signori Stefano e Gabriello Battori, cugini del Principe, che parlavano bene italiano.” (PASCU, Ș.: Petru Cercel și Țara Românească. Sibiu, 1944. 190.)

1591. ápr. 18. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond oklevelében említve az elhunyt G. Blandrata háza „in theatro civitatis”, melyet a fejedelem Simone Gengának adományozott. (BALOGH J.: Varadinum. Kézirat. 1978.)

Giovanandrea Gromo Blandrata lengyelországi és erdélyi működéséről, valamint jelleméről: „Compendio delia Transilvania. Apulum. II. 1946. 198–199.

Irodalom: Dr. N. IGNA: Un medie italian la Alba-Julia in secolul al XVI-lea. Apulum. II. 1946. 399.

Castillio lapicida háza

P77 1569. júl. 2. Gyfehérvár. János Zsigmond adomány levelében említve. (Adattár 76. l.).

Zalatnai pénzváltó olaszok háza

P79 1577. ápr. 7. Wladyslawów. Báthory István Báthory Kristófhhoz: „Irtanak az Zalatnay olazok is nekwnk az haz feleol, kyt mi nekik Feyervarot attunk wolt miert hogy lat-tiwk wala, hogy annakwl semmikeppen nem lehetnek, holot amykor be jwttenek onnan vagy keneseot vagy araniat hozthanak be egiebeoue nem volt wolna io, hogy zallottanak wolna vele...” – „Kegyelmed tarcha megh eeket benne, mind addig, mig abban az tiztben leznek, mert mys csak vgy attwk nekyk hogy addig meeg abban az zolgalatba leznek, biriak azt az hazat.” (VERESS 1944. 71–72.) – 1574-ben – Pierre Lescalopier szerint – a zalatnai aranybánya bérlői „Jacommo Grisoni Venetien” és „Fausto Guai Romain”. (op. cit. 850.)

Turbulya Tamás festő háza

1579. nov. 1. Gorod vára. Báthory István lengyel király Turbulya Tamás képírónak (pictori nostri), aki őt hosszú ideig udvarában lengyel földön is szolgálta, Czegán előnévvel nemességet adományozott, ezen kívül adómentes házat Gyulafehérvárt a Tégla utcában *Apadi István és Ütőkezű János* szomszédságában és Borpatakon (promontorium) egy szőlőt. (LEHOCZKY T. közlése a vásárosnaményi Eötvös család levéltárából. Századok. 1880. 834.) – A román festészet kezdetéről szóló tanulmányban Toma Turbulea (Turbulya) néven. (Művészettört. Ért. 1956. 85.)

Ház a fejedelmi palota mellett

1581. szept. 1. Kvár. P. Szántó István P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak: „Patres degunt in domo quadam aulae principis coniuncta.” (Fontes II. 174)

Szeben városának háza

- P78 1583. márc. 30. Niepolomice. Báthory István király a szebeni magistrátusnak – mivel az országgyűlések miatt gyakran kell neki Gyfnehérvárt tartózkodni – egy házat adományoz: „integram domum intra muros praefatae civitatis Albensis Transylvaniae, in vicinitatibus domorum Egregii quondam Gregorii Doczi et Archidiaconatus de Küküllő, olim canonicalem”, melyet egykor János Zsigmond Monaki Györgynek adományozott, annak halála után pedig visszaszállt a fiscusra (VERESS: Doc. II. 1930. 246). – Veress szerint a ház első tulajdonosa Martinuzzi volt, utána a fiscusra szállt. (VERESS 1944. II. 224).

Dóczi Gergely háza

1583. máj. 30. Niepolomice. Báthory István oklevelében említve Dóczi Gergely háza a falakon belül a küküllői főesperesség háza és a szebeni magistratus háza szomszédságában. (uo. 246).

A küküllői főesperesség háza

1583. márc. 30. Niepolomice. Báthory István király oklevelében említve a küküllői főesperesség háza a falakon belül Dóczi Gergely háza és a szebeni magistratus háza szomszédságában (uo. 246).

Külföldi követek fogadására rendelt ház

1584. Franco Sivori genovai nemes Memorialeja (1590) gyfnehérvári tartózkodásáról: „dove mi fu assegnato per me e per miei gentil’homini una bona casa, solita di servire per li ambasciatori.” (PASCUS, Ş.: Petru Cercel şi Ţara Românească. Sibiu, 1944. 185)

- P80 *Kovacsóczy Farkas kancellár háza*

1584. Franco Sivori genovai nemes Memorialeja (1590) erdélyi útjáról: „E perchè per lettere, sendo in Valachia, havevo già prima fatta stretta amicitia col Signor Volgango Chovachiochij, Gran Cancelliero e terso presidente del Regno, persona di grandissima autorità e prudenza versata molto tempo nelli studij di Padova, e che possedeva benissimo la lingua italiana, fui visitato de esso e con vitato l’indomani a banchetto in casa sua privatamente...” (PASCUS op. cit. 1944. 185)

1589. ápr. 5. Alba Julia. Báthory Zsigmond oklevele: „Donatio Egregij Joannis Kowachoczij super domo lapidea Albensi.” (O.L.F. 1. Gyfnehérvári Kápt. Orsz. Ltár. Erd. fejed.

kancellária. II. Liber Regius Sig. Báthory. 407). – Kérdés, hogy azonos-e Kovacsóczy Farkas házával, mely a várban volt a fegyvertár és Bánfi György háza szomszédságában. (SZÁDECZKY L.; Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 70).

1590. aug. és okt. Kovacsóczy Farkas végrendelete: „az fehérvári házat ha vagy az fejedelem, avagy ki utánam cancellarius leszen kívánja tőlek [gyermekai gyámjától], jó aron adjak oda és az pénzét tegyék az gyermekek summájához.” A végrendeletben említve: „Könyves ház”, a kincsek „az bótban”, és az „ebédlőház”. (SZÁDECZKY: i. m. 65, 66).

1598. Joannaes Bongarsius feljegyzése a Gyulafehérvárt látható római feliratos kövekről: „In aedibus cancellarii Wolfgangi Kowachoczii.” (SCHWANDTNER II. 1746. 880.)

Kovacsóczy Farkas 1540 körül született Erdélyben. Forgách Ferenc pártfogoltja. 1562–1571-ben Itáliában, Padovában tanult, majd visszatérése után Forgách mellett titkár. 1572–1574-ben ismét Padovában az ifj. Báthory Istvánnal. Utána Krakókban Báthory István király mellett az erdélyi kancellária titkára. 1576-ban visszatér Erdélybe, 1581-ben Báthory Kristóf egyik végrendeleti végrehajtója. 1583-ban a hármaskormánytanács tagja, 1585-től kancellár. Báthory Zsigmond 1594-ben kivégeztette. Itáliai tanulmányairól, rendkívüli műveltségéről, irodalmi munkásságáról, levelezéséről, a neki dedikált könyvekről: SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 82–91; VERESS E.: *Matricula et acta*. I. Padova. Bp., 1915. 68, 76–77, 206–213; VERESS E.: *Matricula et acta*. Bp., 1941. 196, 201, 211, 574–575; A magy. irodalomtört. bibliográfiája. I. Bp., 1972. 319; RMNY. I. 786. lap (a nyomtatványok felsorolása). Szamosközy neki ajánlotta az erdélyi római régiségekről írott művét (*Analecta lapidum*. Padova, 1593) és verset írt címeréről. Gyulafehérvári palotájában „könyves ház” volt. 1584-ben P. Ferrante Capeci így nyilatkozott róla: „paria italiano cosi come nativo; ha ritenuto l’habito italiano insin’ a questo Natale.” (*Fontes* II. 1913. 59.) Hasonlóképpen írt róla Possevino: „ch’egli essendo stato lungamente in Italia, et havendo praticato coi migliori, et essendo anco stato a Vostra Santità ambasciadore a nome del re, ha pure veduto la grandezza dell’ingegno di molti, et la frequenza de’ migliori popoli della christianità si grande et si unita in una fede.” Kovacsóczy tisztségeiről: TRÓCSÁNYI 1980. 30.

Bartholomaeus Olah háza

1585. ápr. 3. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond megerősíti Bartholomaeus Olah adományát, mely szerint házát „in suburbio Albensi” a jezsuitáknak adta. – 1585. júl. 20. a jezsuiták beiktatása a házba „in platea Nagybódogasszony nuncupata”, melyet Barth. Olah végrendeletileg nekik hagyott (*Adattár*. 67).

Bánffy György háza

1589. ápr. 5. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond adománylevelében említve Bánfi György háza a várban Kovacsóczy háza szomszédságában (SZÁDECZKY: i. m. 70). Bánffy György udvari főkapitány 1572–1575; 1575-ben tanácsúr (TRÓCSÁNYI 1980. 24).

Simone Genga fejedelmi fundátor háza

1591. ápr. 18. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond Simone Gengának adományozza az elhunyt Blandrata orvos házát „in teatro civitatis Albensis”, Kolozsvári Gábor fejedelmi titkár háza és Ambrosius Hyppolitus pharmacopol háza szomszédságában (BALOGH J.: Varadinum Kézirat. 1978).

Kolozsvári Gábor fejedelmi titkár háza

1590. ápr. 18. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond oklevelében említve Kolozsvári Gábor háza „in teatro civitatis Albensis” S. Genga házának a szomszédságában (uo.).

Ambrosius Hyppolitus pharmacopol háza

1591. ápr. 18. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond oklevelében említve Ambrosius Hyppolitus pharmacopol háza „in teatro civitatis Albensis”, S. Genga háza szomszédságában (uo.).

Apaffi Miklós szállása

1591. Kiss János szerződése, melynek értelmében Gyulafehérvárt épülő házát nov. 24-én átadja Apaffi Miklósnak [Apaffi Gergely fiának] élethossziglan (O.L. Erd. Fiscalis Ltár. F 234. I. Fasc. 25. A). Apaffi Miklós tanácsúr, Küküllő megyei főispán (TRÓCSÁNYI 1980.23).

Báthory Boldizsár háza

1594. Szamosközy István feljegyzése: „Bátori Boldizsár mikor az új házát az prépostház ellenében építette Fejérváratt, a boltása néki szakadt, tizenhat kék darabonnál többet opprimált.” (IV. 1880. 41.)

Pietro Busto udvari zenész háza

1595. máj. 8. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond zenésztét Pietro Bustot megerősíti a neki adományozott ház birtokában: „integram domum suam lapideam in platea Olasz utca vocata, intra muros civitatis huius Albensis, in vicinitatibus domorum ab una Generosi Ioannis Baptistae Musto magistri chori musicorum nostrorum, parte vero ab altera nobilis Francisci Kovach in comitatu Albensi Transsylvaniae existenti habitam ab Egregio Nicolao Zolyomi in rationem nostram emptam, a nobisque eidem Pietro Busto donatam.” (VERESS: Doc. IV. 1932. 216.) – Busto 1595. jan. 21-én kelt jelentésében említi a gyfnehérvári római régiségeket (Tört. Tár. 1878. 970).

Kolozsvár város háza

1595. máj. 8. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond fenti adománylevelének a hátára jegyezve: „Fejérvári házhoz való.” (Kvár város levéltára. Fasc. IV/104. – VERESS: Doc. IV. 1932. 217.) Vagyis Busto háza utóbb Kolozsvár tulajdonába került.

Zólyomi Miklós háza

1595. máj. 8. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond oklevelében említve egregius Nicolaus Zolyomi háza: „in platea Olasz utcza vocata, intra muros civitatis Albensis”, melyet a fejedelem megvásárolt és Pietro Busto-nak adományozta (VERESS: Doc. IV. 1932. 216).

1633. aug. 29. Rákóczy György oklevele Zólyomi Dávid notaperéről, melynek során az egyik tanú Perneszi Erzsébet vallja: „Mikor még Zoliomi uram kezénél nem volna Gyalu vára, egykor itt Fejérváratt maga házánál lévén ... azt hallottam ...” (Erd. Orsz. Eml. IX. 1883. 361) – A Zólyomi családnak ez az újabb háza nem azonos a fentemlítettel.

Johannes Batista Musto (Mosto) udvari zenész háza

1595. máj. 8. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond adománylevelében említve: „In platea Olasz utcza vocata, intra muros civitatis huius Albensis, in vicinitatibus domorum ab una Generosi Ioannis Baptistae Musto magistri chori musicorum nostrorum.” (VERESS: Doc. IV. 1932. 216).

Kovach Ferenc nemes háza

1595. máj. 8. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond oklevelében említve Busto háza szomszédságában „parte vero ab altera nobilis Francisci Kovach” háza az Olasz utcában (uo. 216).

Pompeio Panichi, utóbb Dominico Panichi háza

1595. jún. 20. Gyfehérvár. Instrumentum, quo Sigismundus princeps domum certam Albae cum iure regio donat Pompeio Panichi (Fontes V. App. VI. No. 125)

1596. aug. 16. Litterae pro domo dominici Panichi empta a collegio Albensi, (uo. P81-84 No. 134).

Petrus Bailla de Keoreosbanya pixidarius háza

1598. febr. 18. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond gyalogpuskásának Petrus Bailla de Keoreosbanyának a házát „extra muros huius civitatis nostrae Albensis in platea Teowis ucza vocata” felmenti mindennemű adó alól (VERESS: Doc. V. 1932. 143).

Kochis Pál háza

1598. febr. 18. Báthory Zsigmond oklevelében említve „domus ... Pauli Kochis auri-gae nostrae” a falakon kívül a Tövis utcában (uo).

Keresy Péter gyalogpuskás háza

1598. febr. 18. Gyfehérvár. A Báthory Zsigmond oklevelében említve „domus ... Pet-ri Keresy peditis nostri pixidarii” a falakon kívül a Tövis utcában (uo).

Bodonyi István kincstárnok háza

1598. máj. 1 Gyfehérvár. Mária Christierna oklevele arról, hogy Stephanus Bodoni thesaurarius „domum et curiam suam nobilitaren vicinam collegii Albensi” eladta a jezsuitáknak ötszáz forintért (Fontes V. 1921. App. VI. No. 180).

1599. máj. 1. Gyfehérvár. A káptalan oklevele arról, hogy Stephanus Bodonyi eladta ötszáz forintért a jezsuitáknak „Domum suam Albensem, collegio Patrum Societatis Jesu con riguum.” (uo. No. 213)

Praefectus regni háza

1598. Joh. Bongarsius feljegyzése a római feliratos kövekről, amelyek láthatók „Ad aedes praefecti regni.” (Schwandtner I. 174. 879) A ház gazdája valószínűleg Jósika Istvánnal azonos (TRÓCSÁNYI 1980. 181, 337).

A lovassági parancsnok háza

1598. Joh. Bongarsius feljegyzése a római feliratos kövekről, amelyek láthatók „in aedibus praefecti equitum.” (uo. 880) A ház gazdája talán Sibrik Gáspár udvari főkapitányal azonos (TRÓCSÁNYI 1980. 339).

Kornis Gáspár palotája

1600. ápr. 8. Róma. Giovanni Mocenigo követ a velencei dogenak: „et che in Albaiu-lia haveva tolto [Mihály vajda] al Comis, che fu quello che tradi il Cardinal Bathori, un bellissimo palazzo, et appropriatolo alla sua medesima persona per sua habitatione.” (VERESS: Doc. VI. 1933. 77)

Kornis Gáspár huszti főkapitány volt, 1577-ben a vár kapuját építtette (I. a VIII. Közleményben, A H. 1980/2). 1594-ben is ezt a tisztséget töltötte be. (VERESS: Doc. IV. 1932. 67). Egyéb tisztségei: 1575 máramarosi alispán, 1595–1601 tanácsur, 1599-ben főgeneralis (TRÓCSÁNYI 1980. 30).

Geszthy ház

1607. okt. 5. Gyfehérvár. Rákóczy Zsigmond Szamosközy Istvánnak adományozta Fehérvárt az ún. Geszthy házat (SZAMOSKÖZY I. tört. maradványai. I. Bp., 1876. VIII. lap).

Valószínűleg Geszthy Ferenc generális, dévai kapitány háza volt, aki 1595-ben halt meg.

Gálffi ház

1627. jan. 18. A török követséget Gyulafehérvárt a „Gálffi házban” szállásolták el (Erd. Orsz. Eml. VIII. 1882. 76). – Ez a ház feltehetőleg a XVI. század utolsó negyedében Gálffi Jánosé volt, Báthory Zsigmond egykori nevelőjéé, akit 1594-ben kivégeztek.

Szamosközy István történetíró háza

1607. okt. 3. Gyfehérvár. Rákóczy Zsigmond fejedelem Szamosközynek adományozta az ún. Geszthy házat. (Szamosközy tört. maradványai. I. 1876. VIII. lap).

Szamosközy itáliai, padovai tanulmányairól, műveiről, közöttük régészeti kiadványáról (Analecta Lapidum vetustorum et nonnullorum in Dacia antiquitatum. Patavii, 1593) l.: VERESS E.: Matricula et Acta. Bp., 1941. 211, 273–274, 574–575.

Szamosközyt régészeti műve megírására a gyulafehérvári antik gyűjtemények (Megyericsi János, Várday Ferenc, János Zsigmond, Báthory István, Kovacsóczy Paneas stb. gyűjtései) ösztönözhatték. Munkáját Kovacsóczy kancellárnak ajánlotta 1593. febr. 20-án.

Bocskay István Szamosközyt a gyfehérvári káptalan levéltára egyik konzervátorának és országos történetírónak nevezte ki. Bocskay végrendeletében 2000 forintot hagyott a kolozsvári konvent jövedelméből történeti műve kinyomtatására. Szamosközy 1598-ban már erősen előrehaladt a munkájában (uo. VIII. lap).

A főurak házai

XVII. század eleje. Szamosközy István feljegyzése az 1603-iki ostromkor támadt tűzvészről: „Inde deinde velut e sublimi torridae turris culmine dejectum in inferiora malum, omnes magnatum domos ob tegulas ligneas concipiendo ignj obnoxias, populando peruasit tam repentino impetu, ut mirum fuerit, nec interualla longiuscula aedium, nec vicorum laxitatem ullam remoram ad cohibendum ignem praestare potuisse.” (III. 1877. 40)

A polgárság házai

A gyfehérvári polgárság építkezéséről eddig még nem került elő adat, a város története sincs feldolgozva. Némi tájékoztatásul szolgálhat azonban Báthory Zsigmond keltezetlen oklevele (1590-es évek), amely közli a bírák és az esküdt polgárok névsorát: „Stephanus

Nyrew, Martinus literatus notarius, Jacobus Chizmazia, Jonas literatus, Martinus Mezaros.” (Latin formularium. XVI. század vége. Kvár, Egyetemi Könyvtár, Kézírtár. Ms. 999. fol. 27^v–28^v)

Gyulafehérvár, nagy templom (székesegyház), sírkövek (XVI. század)

Források és irodalom: VETT 1697 = Johannes Georgius VETT kézírata a sírkő-feliratokról, amelyeket 1696. szept. 28–29-én jegyzett le. (Kvár, Egyetemi Könyvtár, Kézírtár. Ms. 977. Napló 1697-ből) – FASCHING 1743=FASCHING, F.: Nova Dacia. Claudi-poli, 1743. – SZEREDAI 1791=SZEREDAI, A.: Collectio continens tabulas vetustorum et recentiorum monumentorum, quae in templo Alba- olim Juliensi nunc Carolinensi in Transilvania sunt fueruntque locata. Albae-Carolinae, 1791. – KÖVÁRI 1866.-BALOGH 1943. – ENTZ 1958 = ENTZ G.: A gyulafehérvári székesegyház. Bp., 1958.

Megyericsei János kolozsi főesperes sírköve, 1507 (elpusztult)

A sírkő felirata: VETT 1697. FASCHING 1743. 55–56 („negro incisa marmor”). BARABÁS M.: Megyericsei János kolozsi főesperes. Erd. Múz. 1907. 115–121. BALOGH 1943. 249–250. ENTZ 1958. 171.

Várday Ferenc püspök sírköve, 1524 (elpusztult)

A sírkő felirata: VETT 1697 (közli a sírkő köriratát: „Episcopus Ecclesiae Albensis Transylvaniae: Franciscus de Kis Varda.” és az epitaphium verset). KÖVÁRI 1866. 279. BALOGH 1943. 350–351. ENTZ 1958. 242, 271.

Statileo János püspök sírköve, 1542.

Felirata és irodalom: BALOGH 1943. 251. l. 170 kép. ENTZ 1958. 168, 214.

Címeres sírkő töredéke, XVI. század első fele. (elpusztult)

A címerben ágat tartó madár és N T betűk. Hasonló címer egy párkány töredéken (l. a 81–82. lapon) és a Lázói kápolnán. A Wolphard címerhez hasonlít.

Irodalom: SZEREDAI 1791. 37. ENTZ. 1958. 173.

Martinuzzi György síremléke, 1552. (elpusztult)

Sírkőlap Martinuzzi címerével. A címerpajzs felső mezejében holló, alsó mezejében unicornis, a pajzson mitra és kardinális kalap; a címer alatt felirat (SZEREDAI 1791.25):

MORIENDVM EST OMNIBVS

1552

Helye: az 1826-i leltár szerint: „Ad columnam chori ex parte Evangeliii lapis sepulchralis in quo haec sunt sculpta: Moriendum est omnibus 1555.” (ENTZ 1958. 214)

Megrendelője Ascanio Centurio szerint I. Ferdinánd: „Al Frate Giorgio ... fu pur al fine data stanza nella chiesa d’Albagiulia, ove da alcuni Suoi amici portato, fu posto in

una sepultura di pietra in mezzo la nave maggiore della chiesa – appresso a quella del Re Giovanni Uniade Corvino, – ch’in l’ultimo a spese di Ferdinando l’haveva fatto ponere il Castaldo.” (CENTORIO, A.: Commentarii delia Guerra di Transilvania. Velence, 1565. 148)

Említi Giovanandrea Gromo 1565-ben: „tre sepulture de fino marmo sottilmente intagliate luna d’Huniade, l’altra di Gio. Sepusco, padre del Re presente, poi quella del Cardinale fra Giorgio.” (Apulum. II. 1946. 175)

Irodalom: SZEREDAI 1971. 25. KÖVÁRI 1866. 279. ENTZ 1958. 172. Korunk. 1968. 1261. (Kazinczy Ferenc feljegyzése a helyéről, valamint Bitay Árpád feltevése arról, hogy a XIX. század elején a padlózat felemelésekor a föld alá kerülhetett.)

Kendi Ferenc és Antal síremléke. 1558 (Részben elpusztult)

Kőszarkofág volt, amelyből két rövid oldallap maradt fenn, beillesztve a Hunyadi szarkofágokba; újabban ezekről leválasztva külön vannak a falba illesztve.

264 *Kendi címeres töredék* (66. kép): a címerben F & A K betűk, jobb szélén növényi ornamentikával díszített (65. kép). Anyaga mészkő. Mérete 48X75X19 cm.

Kendi Ferenc erdélyi vajda pecsétje közölve: VERESS E.: Izabella királyné, Bp. 1901. 363.

Maszkos töredék, közepén két egymásra helyezett pajzs, a felsőben félig emberi, félig állati arc. Anyaga mészkő. Mérete 49X76X14 cm. Megjegyzendő, hogy a két dombormű stílusa nem azonos, aligha tartozhattak egy síremlékhez.

A vajdai tisztséget Kendi Ferenc 1553-ban kapta I. Ferdinándtól Dobó Istvánnal együtt. Mindkét Kendi tagja volt a helytartói illetve a fejedelmi tanácsnak. Antal 1542–1551, 1556–1558, Ferenc 1542–1548, 1556–1558. Mindkettőt 1558-ban kivégezték (TRÓCSÁNYI 1980. 20).

Irodalom: SZEREDAI 1791. 34 (már akkor a Hunyadi szarkofágokhoz voltak illesztve). VERESS E.: A Hunyadiak síremlékei és Castaldo. Magyarország Műemlékei. I. 1905. P87 BALOGH 1934. 134. BÍRÓ 1941. 93. ENTZ 1958. 214.1. 183 kép.

Sírkő-töredék, 1558 (Gyulafehérvár, Múzeum)

Sírkő maradványa, egyszerűen profilált keret szegélyében antiqua betűs felirat. Anyaga mészkő. Mérete 22X53X6 cm. Felirata (feloldva a ligatúrákat): AE ANNO 1558 I DIES.

Izabella királyné (†1559) síremléke

271 Kőszarkofág (67. kép), fedőlapján az elhunyt fekvő alakja, lábánál címere négyeit pajzsban; homlokfalán dombormű az irgalmas szamaritánus történetének a jeleneteivel (Lukács evangéliuma 10. 30-37). Anyaga kemény mészkő, Kővári és Bágyuj szerint szürke márvány. Mérete 69X215X112 cm; a felső rész magassága 45–49 cm. Valószínűleg a másik hosszú oldalra vagy a rövid oldalak egyikére volt felvésve Csáky Mihály epitaphium verse.

1565. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „un humil deposito della Regina Isabella in un cantone il piu scuro delia Chiesa.” (Apulum, II. 1946. 175)

1605. jún. 12. Kassa. Bocskay István levele Thurzó Györgyhöz: „Az Gyula Fejérvári Szentegyházban eltemetett böcsületes személyeknek sírjainak feltörése, Hunyadi Jánosnak, Ivatskonak, János király Fiának s az édes Anyjának tagjai és csontjai kihányása... Mindezeket pedig az ő felsége vezéri és hada hadnagyi jelenlétében cselekedték az ő felsége Ország oltalmára bocsátott vitézi.” (ECKHARDT S.: Rimay János összes művei. Bp., 1955. 299)

Irodalom: FASCHING 1743. 55. SZEREDAI 1791. 24, 49. KÖVÁRI 1866. 278. VERESS E.: Izabella királyné, Bp., 1901. 486 (közli Csáky Mihály epitaphium versét). ÉBER L.: Erdélyi szobrászati emlékek. Művészet. VIII. 1909. 182 (a Zápolya síremlékek egy mester művei, olasz és német hatás mutatkozik rajtuk; talán lengyel eredetűek). DIVALD K.: Magyarország művészeti emlékei. Bp., 1927. 189, 206. képpel. PÉTER A.: A magyar művészet története. II. 1930. 14. 1. képpel. BALOGH 1934. 148. 1940. 560. (német hatás mellett helyi hatások, talán kolozsvári munka), 555, képpel. BIRÓ 1941. 43. BALOGH 1956. 313. ENTZ 1958. 168. BALOGH 1964. 357. Istoria I. 1968. 420. BALOGH 1973. 247. BÁGYUJ L.: A gyulafehérvári székesegyház helyreállítása. Korunk. 1978. 12. sz. 1039, 1040.

Dávidnak, Izabella királyné étékfogójának sírköve. XVI. század 3. negyede. (Elpusztult)

Címeres sírkő lap, címerében hattyú. Felirata:

GENEROS ... LAO... DIVAE ... GINAE
PA ... DAPIFER ... DAVID
SBC PRO MEM

Irodalom: SZEREDAI 1791. 38. ENTZ 1958. 173.

Varkocs Tamás bihari főispán sírköve, 1566. (Elpusztult)

Felirata:

HIC. IACET. AN. ... IM. PANNONIAE. THOMAS.
DE. STEMMATE. VARKOTZ.
NON. MINVS. HIC. PATRIAE. PACEM.
STVDIOSVS. AM ...
... ENT. MONVMENTA. DVORVM. MARTE.
POTENS. CONSTANSQVE. FIDE. SPECTA...
ET. PIETATE. GRAVIS. CVNCTANDO.
RESTITVIT. REM.
IVDICII. DIVES...
NITA... DICERE. PAR... VS
... TAMEN, IVSTVM. SOLIVS. AB. CRE.
PEPENDIT.
POSTERITAS. MOERET. LVGETQVE. SILESIA.
NIOPSIAE. AT.

VIRTVTIS HONOS. ET. FAMA. MANEBIT.
 IN. AEVVM.
 MOLLITER. OSSA. CVBENT. SVPERA. MENS.
 GAVDEAT. AVLA.
 VIVIT. NICOLEOS. HAERES VIRTVTIS.
 AVITAE.

Irodalom: SZEREDAI 1791. 41. KÖVÁRI 1866. 279. ENTZ 1958. 172.

Krisztina asszony sírköve. 1570 (Elpusztult)

Felirata:

INDITA TELLVRIS CHRISTINA • P ...
 GO • BVDAE
 HOC RECVBO • STEPHANI NVPTA
 PUDICA OS
 VIX • BENE • QVINQVE • MEI LACHESIS
 COMPLEVERAT AEVI
 LVSTRA FERA CVM MEA
 FATA • MAN...
 FEB. II. 1570.

Irodalom: SZEREDAI 1791. 31. ENTZ 1958. 172.

János Zsigmond fejedelem síremléke. 1571

265-266 Kőszarkofág (68. kép), fedőlapján az elhunyt páncélos alakja. Mindkét hosszoldalán dombormű csatajelenettel; négy sarkán szárnyas génuszok dombormű faragással. A fedőlap alsó végében címer, ágaskodó oroszlán, az elhunyt két oldalán egy-egy félig előbúvó angyal (VII. Közl. 1980. 95. 1.) Anyaga kemény mészkő, Kővári és Bágyuj szerint szürke márvány. Mérete 84X220X96 cm; a felső rész magassága 62. cm.

Az egykori epitaphium vers közölve: Archiv des Vereins für Sieb. Landeskunde. N. F. Jakab II. 1888. 94.

XVII. század eleje. Szamosközy István feljegyzése a temetési pompáról: „Vbi in Basilica urbis maiore, ad tumbam peruentum est, quae e regione arae maioris ad sinistram sita est, habito peractoque panegyrico corpus terrae redditum est...” (I. 1866. 118)

Irodalom: FASHING 1743. 55. SZEREDAI 1794. 23. KÖVÁRI 1866. 278. ÉBER L.: A Hunyadiak tumbája. Arch. Ért. 1904. 332–340. ENTZ 1958. 168. l. 186 kép. SEBES-TYÉN 1963. 73. lap 40. kép. BÁGYUJ L.: A gyulafehérvári székesegyház helyreállítása.

P86 Korunk. 1978/12. 1039 (a dombormű a hadadi csatát ábrázolja), 1040 (új helye a Várday kápolnában, ahol a tumba mindkét domborműves oldala látható).

János Zsigmond tanácsosának sírköve. 1574 (Elpusztult)

Felirata:

CONSILIAR. DD IOANNIS SECVNDI RE
GIS ... ANNO AETATIS SVAE
SVPRA... ANNO MDLXXIII IVNII
DIE XXIII HORA IIII POMERIDIANA
ALBAE IVLIAE

Irodalom: SZEREDAI 1791. 27–28. ENTZ 1958. 172.

Báthory Miklós sírköve. 1576 (Elpusztult)

Epitaphium

Nicolai Bathorei, Generosae Indolis
Pueri, filii illustrissimi Principis Cristopho-
ri Bathorei, Vayvodae Transilvaniae, qui
Obiit anno M D LXX VI. Aetatis suae
IX. die Junii ultimo.

Hic jacet eximiae puer indolis, ortus ab alto
Stemmate Bathoridum, nomine Nicolaus.
Sarmatiae Stephanus Rex est huic sanguine junctus,
Dacicus est pater est Vayvoda Christophorus,
Bocskaianae generosae parens Elisabethe stirpis;
Huic tamen brevis haec vita caduca fuit.

Irodalom: VETT 1697. SZEREDAI 1791. 49.

Giczi (Ghyczy, Géczy) János kormányzó síremléke. 1588 (Elpusztult)

Sírkő töredéke, felirata:

... ANNIS • GICZI ... ANSILVAN ...
AC • PATRIS • D ... FELIX ...
SVMMA ...

Ghyczy tisztségei: 1572 váradi vicekapitány, majd főkapitány, 1585–1588 kormányzó,
1585–1580 tanácsur (TRÓCSÁNYI 1980. 27)

Irodalom: BOD Péter: Hungaros Tymbaules. Nagyenyed 1764. 50. SZEREDAI 1791. 42.
KŐVÁRI 1866. 279. ENTZ 1958. 173.

Vitézi sírkő XVI. század 2. fele

269 Kőszarkofág fedőlapja (71. kép), rajta fekvő alak, hosszú dolmányban, köpenyben, tol-
las süvegben jobbjában buzogány, bal keze kardján nyugszik. A sírkő alsó része csonka. Ré-

- 270 gebben tévesen Hunyadi János sírkövének tartották. A sírkő alsó végén kőfaragójel (70. kép). Anyaga: mészkő, mérete 191X88 cm.

A mesterjegy a Seres család jegyéhez hasonló, de nem azonos vele. Mindazáltal a hasonlóság alapján feltételezhető, hogy a Seres-műhelyből, vagy legalábbis Seres János köréből származik.

Irodalom: I. Seres János címszó alatt: *Ars Hungarica* 1974. 373. Továbbá: KŐVÁRI 1866. 278 (nem Hunyadi sírköve). ENTZ 1958. 140. l. 184. kép. BALOGH J.: Késő renaissance kőfaragó műhelyek. *Ars Hungarica*, 1974. 372–373. Korunk (Kvár) 1968. 1260–1261 (Bitay szerint Bocskay István síremléke 1608-ból).

Bocskay Erzsébet sírköve. 1581 (Elpusztult)

XVII. század 2. fele. Bethlen Farkas feljegyzése: „Eodem (a nagy templomban) antea conditi sunt... Elizabetha Bocskai demortui Principis [Bocskay István] soror eademque Christophori [Báthory] Principis uxor.” (BETHLEN F.: *Historia de rebus Transilvanicis*. VI. Cibinii, 1789. 494.)

- 288 *Gabriel Literatus de Kolosvar* fejedelmi titkár síremléke. 1591 (89. kép) (Elkallódott).

A sírkő bal széle és jobb alsó sarka hiányzott. A széles sírkő-táblát cancellurás pilaszterek keretelték, a mezeje közepén címer, felette és alatta feliratok. A címer feletti felirat kiegészítve Vett 1697. évi feljegyzésével:

EPITAPHIVM GABRIELLIS LITERATI DE KOLOSVAR
SECRETARII ILLVSTRIS • PRINCIPIS • DNI • D • SIGIS-
MVNDI BATHORI TRANS • ET SICVUL[ORVM] ...

A címer két oldalán: MEMENTO MORI

A címer alatt újabb felirat:

HOC GABRIEL TVMVLO PROPE PIGNORA CHARA QVIESCVNT
FRANCISCI ET MEMBRA TENELLA SARAЕ
[CLAR]VS ET CVNCTIS FVIT IN SERVIRE PARATVS
.....AGENS INTEGRITATE FIDE
..... SERERE PISSIME IESV
QUANDO..... ANTE TRIBVNAL ... ER
OBDOR [MIVIT]..... [DO]MINO ANNO ::
ANNO M D LXXXXI...
CATHERINA ZEGEDI RELICTA
THOMAS AC GEORGIVS FR(ATRES) ...

Kolozsvári Gábor Báthory István familiarius volt, 1573-ban Padovában tanult (VERESS E: *Matricula et acta*. Bp., 1941. 83). Tisztségei: 1567–1572-ben a nagyobbik kancellária írnoka (TRÓCSÁNYI 1980. 192.); 1575-ben kancelláriai titkár (uo. 185); később Báthory Zsigmond titkára lett.

Valószínűleg ugyanehhez a családhoz tartozott Joannes Literatus Kolozsvári camerarius Thordensis, akinek a nevét az 1590. dec. 20-án kelt oklevél említi.

Gabriel Literatus sírköve 1931-ben a székesegyház déli kereszthajójában volt több darabban, akkor fényképeztem; 1969-ben már nem találtam, Entz Géza sem említi könyvében (1958). A sírkövet Vett kézírata említi, de már akkor (1697) is töredékes állapotban lehetett. Darabjai feltehetőleg a székesegyház 1907–1916 évi restaurálásakor kerülhettek elő.

Irodalom: VETT 1697. SZEREDAI 1791. 50 (tévesen 1581-es évszámmal).

Kovacsóczy Farkas kancellár síremléke. 1594

1590. aug. 3. Gyfehérvár. Kovacsóczy Farkas végrendelete: „temessenek el ott, ahol helt csináltattam neki [a holttestnek], Fejérváratt, a koporsót is kőből csináltassák meg, amint én elrendeltem volt, kinek jegyzését megtalálják; Gienga is az én barátom jobban elejekbe tudja adni.” (Tört. Tár. 1893. 56)

1591. okt. 25. Gyfehérvár, Kovacsóczy Farkas kancellár végrendelete: „Testemet mikor annak ideie lezen, aggiak meg az ew annianak a földnek. Az mellij rakot sijrt Fejjeruarat a templomban chinaltattam, kyben ijmmar a zegen Aniammal Egnehanian feköznek oda tegiek, kőből chinaltassanak kijwöl valami memoriat chak illien Inscriptioul

Volffgangus Kouachoczy iaceo hic cum
meis, quis fuerim si bene quid egi, scient
posterii.”

(Kvár, Akad. Ltár., régebben Erd. Múz. Levéltár, br. Bálintitt levéltárban Kovacsóczy eredeti végrendelete. – Kelemen Lajos közlése.)

A síremlékről egyéb feljegyzés nincsen, kérdés egyáltalán, hogy elkészült-e.

Irodalom: SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas, Bp., 1891. 76 (a síremlék tervezője Genga).

Lenczies Györgynek és feleségének Szenfalvi Annának síremléke. 1594 (Elpusztult)

A síremléket Lenczies György fiai, Mihály és Gábor állították szüleiknek. Feliratai:

MOLE. SVB. HAC PROBITATE. NITES,
PIETATE. GEORGI.
LENTZIES. CUM. CASTA. CONIVGE.
PONE. IACES
HIC. DOMINAE. ILLA. VIRO. PARITER.
VIXERE. FIDELES.
AMBO, IN. LEGE. PII. CONSERVERE.
DEI.
HVTVS. ET. AETERNOS. SVPERAVIT'
VITA. CATONES.
IN. PATRIAM. PIETAS. IN. DOMINVMQVE
FIDES. (A felső mezőben.)

GEORGIO. LENCZIES. ANNAEQVE. SZENFALVAI.
 PAREN. DESIDERAT.
 AETATE. IN. SENILI. DEFVNCT.
 MICHAEL. ET. GABRIEL. MOESTISSI. FRATRES.
 POSVERVNT. A D. 1594.
 VIXIT. PATER. ANNOS. 63. GENITRIX.
 ANNOS. 55 OBIERVNT.
 PATER VI. MATER VERO. XXXI DIE.
 MENSE. MAY. 1593. (Az alsó mezőben.)

Lencsés György tisztségei: 1581 előtt Báthory Kristóf feleségének Bocskay Erzsébetnek az udvarmestere, 1587–1593-ban kincstári számvevő. Fia Gábor 1587-ben a kisebb kancellária írnoka. (TRÓCSÁNYI 1980. 332, 368, 392).

Irodalom: SZEREDAI 1791. 14. KÖVÁRI 1866. 279 (1593-as évszámmal). ENTZ 1958. 172 (sajtóhibából 1549-es évszámmal).

Báthory Boldizsár (†1594) castrum doloris-a. 1599

XVI. század eleje. Szamosközy István lejegyzése: „Curaverat etiam [Báthory András 1599-ben] sepulcrum Balthasari Bathorio fratri fabricandum, quem quadriennio ante Sigismundus Princeps, in nova arce, anae ad Zamosum [Szamosújvár] est, indicta causa necaverat, eiusque ossa Cardinalis Albam transferre solemnibus exequiis destinaverat, ut ex infami, ignobilique sepulcro erutum de integro in conditonum Bathoriorum Principum inferret, ac anae posset, pro tempore iusta trabi germano persolueret. Id monumentum ligneum quidem, sed artis ministerio in apsidem laqueatum aliasque figuras eleganti opere formatum erat. Totum sepulcri aedificium atro holoserico panno indictum erat, vos Andreas Princeps, uti ocium quodammodo in negocium verteret, ac fraternae pietati ordinatim atendeat, tosusque dies ei solum negocio vacabat. Miserabili instabilitatis ca post diebus magno cum fortunae ludibrio ipse qui fecerat, conderetur.” (II. 1876. 279–280)

Báthory András Báthory Boldizsár tetemeinek ezüst koporsót csináltatott, amelybe utólag őt temették el. L. a feljegyzést 99. lapon.

Johannes Baptisto Musto (Mosto) síremléke. 1596 (Elpusztult)

Felirata Johannes Georgius Vett 1697. évi feljegyzése szerint:

„Nobili Johanni Babtistae mastro Veneto
 Serenissimi Transylvaniae Principis Sigismundi
 Chori Praefecto: Altima marito et Petrus
 Angelus Mucianus socero dilectissimo

Et desideratissimo moerentes re ... erunt
Vixit annos, menses huius Saeculi MD XC VI.”

Mosto gyfnehérvári madrigáljait 1978-ban hanglemezen kiadták (G. B. Mosto: *Il primo libro de' madrigali*. Hungaroton. SLPX. 11867.) Műveit méltatta: BARLAY Ö. Sz.: G. B. Mosto gyulafehérvári madrigáljai. *Magy. Zene*. 1975. 173–182.

Báthory András síremléke. 1599

1599. dec. 14. Gyfnehérvár. Valentin Walawski, Mihály vajda kozák kapitánya Tharowski Andrászt értesíti Báthory András temetéséről (VERESS: Doc. V. 1932. 365).-
1599. dec. lengyelországi jelentés Báthory András haláláról és temetéséről (uo. 368).

1599–1600. Joannes Daraki jelentése: „Corpus Cardinalis magna pompa tempore comitiorum, una cum capite, quod ante allatum reliquum corpus duabus hebdomadis erat a Siculis abductum, sepulturae mandavit, in sepulcro argenteo, quod reliquijs Balthasaris Bathory pro quinque millibus florenorum extruxerat.” (HURMUZAKI, E.: *Documenti privitóra la Istoria Românilor*. III/1. Bukarest, 1880. 432. VERESS: Doc. V. 1932. 368.)

1600. Jezsuita jelentés: „Caput Albam allatum et in nostro templo asservatum, eosque dum reliquum corpus iussu vaivodae [Mihály vajda] adveheretur, 24. Novembris capiti aptatum, succollantibus regni senatoribus, in maius templum delatum et terrae mandatum est. Prosecutus etiam funus vaivoda facem accensam gestans, et iustis (quae Reverendissimus electus episcopus Demetrius Napragii, octo ex nostris sacerdotibus praesentibus peregit) interfuit. Pompa fuit pro tempore magnifica, quae Hungaris maxime lachrymas excivit.” (Fontes V. 1921. 74)

1600. ápr. 8. Róma. Giovanni Mocenigo követ a velencei dogénak: „Che haveva voluto vedere [Mihály vajda] la sepultura del Cardinal Bathory, la quale era due braccia solamente lontana da quella del fu Cardinale Sigr Georgio, che fu già ammazzato dal Sigr Palavincino.” (VERESS: Doc. VI. 1933. 77)

XVII. század eleje. Szamosközy István feljegyzése: „e minori aede, in augustius templum elatum, ac fornicato conditorio Albae Juliae illatum, ad VIII. Kalendas Decembres. Tumuli vice, monumentum e materia non ineleganter fabrefactum, quod ipse Cardinalis ad Balthasari fratris funus decorandum, ut supra memoravimus, destinaverat, sepulturae inpositum est.” (II. 1876. 369-379)

Báthory András és Boldizsár kenotaphiuma: Wartenburg (Varmia tartomány), egykori ferences templom, Sz. Antal kápolnája. Állította a felirat szerint Báthory András 1598 szeptember havában. Közölve: VERESS E.: *Lengyelországi adalékok*. Bp., 1896. 34–46. lap, képpel.

A gyulafehérvári sírkövek pusztulása

Bethlen Farkas (XVII. század 2 fele) feljegyzése az 1601. évi pusztításról: „sepulchra non solum privatorum, verum etiam Principum et regum aperuerunt...” (BETHLEN F.: *Hist. de rebus Transylvanicis*. V. Cibinii, 1789. 32.)

1605. jún. 12. Kassa. Bocskay István levele Thurzó Györgyhöz a gyulafehérvári síremlékek feltöréséről (L. 82. lapon).

Gyulafehérvár, jezsuita templom, sírkövek

Báthory Kristóf castrum doloris-a. 1583

1583. márc. 24. Gyfehérvár. Jelentés Báthory Kristóf temetéséről: „In templo Divi Stephani, olim coenobio fratrum Dominicanorum, nunc Jesuitarum proprio, in eius scilicet sacrario Castrum doloris, in quadrata forma, panno nigro circumcirca una cum tecto pensili acuminato obductum, candelis cereis atris undique stipatum, confectum ea nimirum forma, quam hic ex opposito depinximus. Parietes itidem templi ex utroque latere pannis nigris obducti et insignibus Principis, ac carminibus in laudem de mortui compositis ornati.” (VERESS: Doc. II. 1930. 243.) – Ugyanebben a jelentésben közölve az a vers, amelyet a palotában egy apród az elhunyt nevében elmondott (244).

1583. márc. 24. Gyfehérvár. Jelentés Báthory Kristóf temetéséről: „Tumba autem intra monumentum, quod in parte sinistra templi subtus terram testudinis instar est excitatum cum hastae fragmentis, clipeo exuviisque militaribus illata quiescit.” (VERESS: Doc. II. 1930. 245)

Báthory Kristóf síremléke.

1583. okt. 20–nov. 12. Báthory István számadáskönyveiben feljegyzések a síremlék szállítási költségeiről. Erre a célra 1500 forintot irányoztak elő, 29 szekér és 124 ló vitte a síremlék darabjait, azaz 25 négylovas, 4 hatlovas szekér (VERESS E.: Báthory István lengyel király udvari számadáskönyvei. Bp., 1918. 187, 197, 200–201, 211).

1584. jún. 18. Danzig. Wilhelm Block szobrász levele Danzig város tanácsához, amelyben megírja, hogy a király (Báthory István) testvérének. (Báthory Kristófnak), az erdélyi fejedelemnek a síremlékét elkészítette és fel is állította (da ich es auch aufgesetzt). „Soll Euer Ehrbarem Radt ich unterdienstlichen nicht vorhalten, demnach Ihrer Kön. Mt. ich in Anfertigunge ihres gottseligen Herrn Brudern, Fürsten weilandt in Siebenbürgen Epitaphii undt Begräbnuss ein zeitlang gedienet undt immer nach endtlicher Vollendunge desselbigen Werks aus Siebenbürgen, da ich es auch aufgesetzt, an die Kön. Mt. widerumb mit genugsamer Kundschaft meynere Vorrichtung kommen, undt von hochgedachter Kön. Mt. Allergnädigst abgefertiget bin worden, als habe ich nach solchem abgerichteten Werke undt gnädigster Abfertigunge dieser Löblichen Stadt undt E. Ehrb. Radt. meine geringe, iedoch getrewe Dienste nach dem Vermögen, dass mir der Allerhöchste in meynere Kunst und Handthabunge mitgetheilet, anzutragen...” Aláírás: „Wilhelm Block Steinhawer.” (VERESS: Doc. II. 1930. 304)

Willem von dem Block Mechelnben született, Königsbergben és Danzigban működött, a svéd királynak is dolgozott. Meghalt 1628-ban (THIEME, U. –BECKER, F.: Alig. Lexikon der bild. Künstler. IV. Leipzig, 1910. 123–124).

1584. dec. 31. Grodno. Báthory István levele az erdélyi hármastanácsnak: testvérének Báthory Kristófnak a síremlékéhez vas rácsot rendelt Gedanumban (Danzigban). Eddig Tasnádra érkezett, onnan vitessék Gyfehérvárra (VERESS 1948. 237).

1585. máj. 12. Niepolomice. Báthory István végrendelete: „Deinde apud Magnum procuratorem propriae pecuniae meae restant florenorum octo millia, quae exponantur tem-

pore sepulturae in eleemosynam pauperum et sepulchri prae parationem, quod simile fiat sepulchro fratris mei nuper per me Albae erecto.” (VERESS 1944. II. 300)

XVI. század vége. Szamosközy István feljegyzése: „Ei [Báthory Kristóf] Stephanus Rex Poloniae, frater non magis corpore quam animo coniunctissimus, monumentum insigne sane et magnificum, paucisque uel Italiae uel Germaniae postponendum in aede minore Albae ponendum curauit.” (I. 1876. 211)

1622. máj. 13. Gyulafehérvár. Bethlen Gábor megbízza Alvinczi Péter kassai prédikátort, hogy szobrászt szerezzen neki elhalt felesége, Károlyi Zsuzsanna síremlékének a kifaragására. „Az Bathori Kristof monumentomának formájára hasonlót akarunk czinaltatni.” (Orsz. Levéltár. – Bethlen kiállítás, 1980.)

Balogh Jolán**KÉSŐRENAISSANCE KŐFARAGÓ MŰHELYEK****VIII. Közlemény****A KOLOZSVÁRI MŰHELYEK****XVI. SZÁZAD (VII. RÉSZ)****ADATTÁR****III. Műemlékek****2. ERDÉLYSZERTE (folytatás: H-ZS)****Hadad vára (v. Szilágy vm. – Hodod)**

1416–1564. A kusalyi Jakcs család vára. 1562-ben és 1564-ben – midőn a fiatal Jakcsiak mostoha apja Balassa Menyhért Ferdinándhoz pártolt – Báthory István ismételt ostromolta és bevette 1564-ben. A kusalyi Jakcs család Boldizsárban kihalt (KŐVÁRI 1866. 149–150).

1584. márc. 6. Vilno, Báthory István lengyel király Hadad várát („castrum Hadad”) és uradalmát Wesselényi Ferencnek (cubiculi praefectus ac consiliarius) adományozta (PETRI II. 1901. 86). Borsoló János jelentése a beiktatásról a királynak kelt 1584. június 21-én Ippen (Levéltári Közl. 1938. 219).

Feltehetőleg Wesselényi Ferenc birtoklása idejéből származott a vár hatalmas kaputornya, homlokzatán két félköríves kettős iker-ablakkal. Erről az 1791-ből származó rajz (AH 1979/2. 45. kép) ad fogalmat, mely egykor a hadadi Wesselényi kastélyban volt (PETRI II. 63.). Ezek az ablakok megegyeznek azokkal az ablakokkal, amelyeket a kolozsvári mesterek Egeres várához faragtak.

1587. szept. A vár kapitánya „Franciscus Copuanj Arcis Hadad praefectus.” (O. L. Urb. et Conscrip. Fasc. 90/3 – dr. Baranyai Béláné közlése.)

1593. márc. 10. Hadad. Wesselényi Ferenc magyar nyelvű végrendelete, megerősítette – özvegye Zarkandi (Sárkándi) Anna kérésére – Báthory Zsigmond 1595. aug. 16-án (Szabó T. A. közlése. Levéltári Közl. 1938. 223).

1680. Veress István középszolnoki szolgabíró és társai Hadad várában Wesselényi Pál emberei előtt a fejedelem instructioját felolvassák. Jelentésükben megnevezik a vár egyes részeit: balkéz felől volt a „szegletház, mely porkoláb háznak neveztetik”, ennek egyrészről szomszédja a sütőház, másrészről a „kapuközi” (PETRI II. 1901. 63–64).

1704 apr. 11. Hadad várának inventariuma. Építészeti jelentősebb feljegyzések: „A vár külső piacza” – a kapuja előtt árok és azon jó híd – a külső piac kőfallal vagy körülvéve – a kapun belül istálló, hintó szín, mellette „Harangláb, azon egy nagy harang” – belső piacra szolgáló kapu – a kapun belül jobbkéz felől Rab Ház, innen tovább jobbkéz felől boltsház [boltzott ház], mostan Porkoláb Uram Szálása – kőből rakott kút felette egy kis sindelyes Színecske – alsó contignatio – pincék az épületek alatt – „Melly felső contignatiobeli épületek előtt levő fa folyósóra egy fábul való Sindelyes garaditson felmenvén nap kelet felől ugyan a folyósóru nyíllik egy nagy táncoló palota ... ablak melyek nro. 5., kettei hat részbul, háрма pedégh négy részbul nyíllik, mindenikhez ónban foglalt üveg ablakok vannak ... Musikasoknak való Helyis vagyon felpoczolva ... két fa oszlopon. – Ezen palotából ismét nyíllik egy Ebédlő palota ... három üveg ablakkal. – Ebédlő Palotából nyíllik tovább egy festett mennyezetű Szép Ház ... két üveg ablaka vagyon. – Innen nyíllik egy kis bolt, ahol hangszereket leltároztak: szép úri hegedő, koboz, hegedőcske, eöreg Virgin a ladastul. Ugyanitt számos kristályedényt leltároztak egy zöld Armariumban. – Ezen házbul nyíllik ismét más zöld deszkás mennyezetű ház, melyben az Asszony lakott. – Innen nyílik észak felé a Frau-zimmerek Háza (3 ablak) – Leányok Háza. – A vár tornya, melly a’ Kapu felett vagyon. – Ezen Czejt Hazacska felett vagyon egy kis bástyácska, maskint dobolo bastya a’ neve. – Toronynak inventalása, mely a Sendelyezéstül fogván három contigantioban építve.” (O. L. Urb. et Conscript. Fasc. 64/17. – Ismertette PETRI II. 1901. 64–81. Közlése: Urbaria et Conscriptioes. 5. füzet. Bp., 1979. 44–46. – Dr. Baranyai Béláné gyűjtése.)

1716. A vármegye elhatározza a vár helyreállítását.

1746. ápr. 26. A Hadad várában tartott megyegyűlés elrendeli 100 szekér mész égetését és Hadadba szállítását, továbbá a csehi járásból 20 szekér, a zilahi, peéri és tasnádi járásból 10–10 szekér kő hordását, valamint járásonként gyalogokat kőhányásra (PETRI II. 1901. 62).

1753. Bél Mátyás leírása szerint egyes lakosztályok még lakható állapotban vannak. (uo.).

240 1791. Rajz a kaputoronyról (AH 1979/2. 45. kép).

Irodalom: KŐVÁRI 1959. 161. Kövári közölte az 1791-es rajzot a Délibáb Naptárban. 1858. KŐVÁRI 1866. 96, 98, 149–150. (történeti adatok). BUNYITAY V.: Szilágy megye középkori műemlékei. 1887. 17. PETRI M.: Szilágy vármegye monographiája. II. Bp., 1901. 61–105 (történeti és birtoktörténeti adatok). GERECZE 1906. 846. BALOGH 1934. 137. 1940. 543 (a kaputorony renaissance kettős ablakai). BIRÓ 1943. 95 (a vár képe supraporta festmény Zsibón a Béldi kastélyban). BALOGH 1973. 236. BALOGH AH. 1979/2. 191 (a hely megjelölése elírásból tévesen északkelet, helyesen: P89 északnyugati határvidék, ha Erdély középpontjából tekintjük).

Huszt vára (v. Máramaros vm. – Hust)

1353 előtt a király építtette; ebben az évben említik a várnagyát Macska Domokost; 1387-ben királyi vár; 1392-ben Zsigmond király a Drágffyaknak adta (FÜGEDI E.: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Bp., 1977. 128. sz. 144. l.).

1536. Huszt várnagya Karvasy Kristóf (SZILÁGYI S.: Erdélyország története. I. Pest, 186) – 1546 febr. 9. Huszt vára leltára: „Post deditionen elus.” (O. L. Urb. et Conscript. fasc. 99/2) – 1549 febr. 18. Huszt vára leltára (uo. fasc. 75/39).

1552. Sigismondo De Prato Vecchio királyi építész jelentése Huszt váráról, melyről felvételi rajzokat készített, úgyszintén az átépítéséről tervrajzot. Mindezeket felterjesztette a királyhoz, aki 1552 júl. 15-én a javaslatokat jóvá hagyta és a végrehajtását elrendelte. (Kivonatossan közölve: HERZOG J.: Adatok a hazai építészet XVI. századi történetéhez. Magy. Művészet. 1926. 243.) – További irodalom: PATAKI V.: A XVI. századi várépítés Magyarországon. A bécsi Magy. Tört. Intézet Évkönyve. I. 1931. 108.

1553. febr. 21. A sárosi uradalmi pénztár: „Foelici de Pisis Architechto Regiae Maiestatis, qui ... in regno Transilvaniae ad extruenda certa aedificia ad arcem Hwzth et Cassoviam missus est”, kifizetett 9 hónapra 155 magyar frt. 20 dénárt. (O. L. Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. 1314. – dr. Horváth Tibor Antal közlése.)

1553. márc. 24. A sárosi uradalmi pénztár kifizetett: „Cristophoro Selzer de Wormatia lapicidae cum aliis suis sodalibus per Regiam Maiestatem ad Hwzth misso ad conficienda ibidem certa aedificia”... Flor. 24. (Uo. – Dr. Horváth Tibor A. közlése.)

1554. februárjában Ferdinánd király Felice de Pisa királyi architectust Huszt vára megvizsgálására küldötte ki. Ez év júliusában az építkezés befejezésével újra Huszton tartózkodott (HERZOG i. m. Magy. Művészet. 1926. 243).

1554. máj. 27. A sárosi uradalmi pénztár kifizetett: „Foelici de Pisis Architecto Regiae Maiestatis, qui ... ad Rivulum Dominarum, arcem Hwzth, Cassoviam, Saros et alia diversa loca ad conspicienda et erigenda aedificia missus est ... flor. 85.” (O. L. Városi és kamarai iratok Fol. Lat. 1314. p. 97. – dr. Horváth T. A. közlése.)

1554. A várkapolna kapujának felirata:

TPE • BENEDICT • SZALAY DE BOKOVAR
ANNO • 1554
S • P

A felirat a vár 1744-ből való alaprajzának a legendájában olvasható (O. L. Kamara. Térképtár. 640).

1555. A vár számadáskönyve (nagyon jó papíron igen szép írással). Ebben az építkezésekről a következő feljegyzések találhatók: „...pro reparatione noui gradus in domo Regia per quos itur ad domos superiores...” – Kifizetés két mármaroszigeti ácsnak: „Pro tectura propognaculi inferioris noui antemuralis trabem fabricantibus...” – „Ad ediffitium noui prognaculi arcis...” – „Extractorum lapidum e puteo Arcis eductio de teatro...” – „Solutio lignifabrorum scamna et allia instrumenta in nouo antemurali necessaria operantium...” – „Carpentariis pro faciendis pedibus pontis Arcis Inferioris ...” – „Lignifabris pontem et gradum ad portam Arcis Interioris operantibus” (ácsok Mármaroszigetről, Técsőről, Viskről, közöttük Gregorius Koloswarij). – „Pro facienda tegumine turris Nouae...” – A számadások számos magyar ács nevét őrizték meg Mármaroszigetről, Técsőről, Viskről stb. (O. L. E. 160. Magy. Kamara. Conscriptioes Diversae. 7. csomó).

1564. nov. 26. II. János választott király (János Zsigmond fejedelem) meghagyja a beszterceieknek, hogy: „statim quinque vel sex lapicidas et minatores ad reficienda et restauranda nonnulla collapsa in ipsa arce Huzt.” (Beszterce város levéltára)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „...Castello forte Hust, et benguardato a confini d’ Apolio, et Polonia uerso Tramontano, sopra la Tissa ...” (Apulum, II. 1946. 160–161)

1570. Báthory Kristóf ostrommal visszafoglalta (Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 11–12).

1571. János Zsigmond végrendeletében a három testamentumos úrnak, Csáky Mihálynak, Hagymási Kristófnak, Békés Gáspárnak hagyta 30 000 forint zálog összegért, akiknek azonban a zálog összeg fejében át kellett volna adniok az új fejedelemnek. De nem tették meg és ebben őket Miksa király – Báthory ellenében – támogatta (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 407, 408–409, 411, 417, 419).

1576. okt. 26. A kvári országgyűlés törvénycikke: „Értjük azt is, hogy Husztnak épületire való költségnek is kell lenni nagyságodnak, melyet az Ur Isten nagyságod gondviselése által adott kézbe, kit itilünk Isten után hazánk oltalmára főbátyának lenni.” (Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 114)

1577. jún. 7. Kvár szkve: „Eodem die Vaday Mihál vivé Keomies Imrehet Désig 8-ad magával, hogy Husztban menének vala fejedelem myvére, 6 lovon.” Kifizettek fl. 3 (1577/X. 66)

1577. nov. 24. Kvár szkve: „Egeresi János vitte 3 lovon Seres Jánost Désig. Husztban küldte az Ur.” (Uo. 73)

1577-ben épült a második várkapu, melyet kívülről a Báthory címer díszített, úgyszintén felirat, mely 1744-ben olvashatatlan volt. A várkapu belső homlokzatán a Kornis címer volt látható, valamint Kornis Gáspár huszti főkapitány építkezésére vonatkozó felirat:

GASPARVS CORNIS DE GÖNTZ RVSZKA Comes
ORATE, VIGILATE, NE QVANDO FORTIOR
TE SVPERVENIAT AC VNIVERSA TVA
ARMA AVFERAT

Anno Domini

1577

A felirat a vár 1744-ből való alaprajzának a legendájában olvasható (O. L. Kamara. Térképtár 640). – A felirat második sorának első fele idézet Márk evangéliumából (13. 33), a folytatólagos szöveg pedig idézet Lukács evangéliumából (11. 22).

217 A vár kapuzatának rajza (24. kép): Bécs, Kriegersarchiv. Inland C. V. Huszt Nr. 2. 485/5b. – A vár alaprajza és részletrajzok, külön papillonon a kapubástya: „Diser Grundriss und Prospect zeiget wie das Thor vor reparierung gestanden.”

1578. júl. 16. Kvár szkve: „Küldött Bíró uram az fejedelem parancsolattyára négy kömiest Husztba. Attam Bíró uram hagyásából fl. 3. den. 75.” (1578/XIV. 28)

1579. júl. 14. Kvár szkve: „Azon napon az fejedelem parancsolattyára külte Bíró uram Keomijes Imreht Huszt várába hatod magával, attam nekik az uraim akarattyából kölcségekre fl. 6.” (1579/XVI. 19)

1583. Antonio Possevino feljegyzése: Erdély határán öt kapitányság van, „l’uno dei quali fa residenza in Hust, castello fra i monti contigui alla Transilvania”. A jövedelméből 200 lovast és 400 gyalogost tart el, továbbá „si spende in riparare le ruine della fortezza. Quivi hora è capitano Casparo Cornis, nobile di Ciculia, Ariano di setta, huom per altro militare.” (BASCAPÈ, G.: *Le relazioni fra l’Italia e la Transilvania nel secolo XVI.* Roma, 1921. 85)

1590. máj. 4. Kvár szkve: „Eodem die, vitte Zigiarto Daniel Désre urunk parancsolattyára az kömieseket, Husztra kültte az város 3 lovon. Attam fl. 1. den. 50.” (IV./21. 82) – Ugyanakkor a bíró adatott a kömíveseknek „könyörgésekre” den. 50. (uo. 25).

1590. máj. 11. Kvár szkve: „Bíró uram parancsára vitte Désre Atonay Boldisar 5 lovon az kömieseket. Vitték Husztban. fl. 2. den. 50.” – „Eodem die Kisz Mihály vitte Désre a kömieseket 4 lovon. Fizettem Taniizra Gergelynek fl. 2.” (IV/XXI. 82–83) – Ugyanakkor: „az kömieseknek bíró uram akarattyából, hogy Husztra mentenek, fl. 3.” (IV/XXI. 26)

1590. jún. 4. Kvár szkve: „Bíró uram parancsolta, Téglás Antalt vitték Husztra, mielni, kölcségére attam den. 50.” (IV/XXI. 27)

1590. Franco Sivori, genovai nemes Memorialeja, melyben szól urának, a havasalföldi vajdának fogságáról Huszt várában: „Giace la fortezza di Hust, ove era rittenutta, sopra un piccol monte, pieno di dirrupi et precipitij. In questa era una casa eminente risguardante da per tutto, che havevano assignata a Soa Altezza, tenendolo in una camera la piu alta, che haveva le finestre benissimo ferrate.” A továbbiakban leírja a vajda viszonztagságos menekülését 1587. aug. 30-án éjjel, amikor egy résen át meglátta „vidde per essa di fuori ivi accostato un’orologio da contra pesi accomodato sopra doi antene di pino, per le quali abbracciandosi harebbe potuto callarsi nel piano della fortezza.” (PASCUI, S.: *Petra Cercel și Țara Românească.* Sibiu, 1944. 261–262)

1592. jún. 18. Kvár szkve: „...vitte az kömieseket Monijka Mihájt és Zilagy Jánost urunk parancsolattyából Husztra mivelni. Adatott Bíró uram velem kölcségekre nekik fl. 4.” (V/XV. 238)

1592. jún. 20. Kvár szkve: „Eodem die Benessi Mihály viszi az kömieseket Deesre szerszámostól, 6 lovon, kik Husztra mentek ... fl. 3.” (V/XV. 84)

1593. szept. 5. Kvár szkve: „Eodem die, Kwimies Gáspárt, tordait viszi harmad magával Baczjmegej 2 lova szekere, kik Husztból jöttek, urunk levelek nálók. Fizettem Tordáig den. 50.” (V/XXI. 112.)

1595. aug. 20. Kvár szkve: „Urunk ő felsége parancsára Kömües András nyolcadmagával megyen Husztra mivelni. Bíró uram egész tanács akarattyából nagy sok kértekre adata velem nekik fl. 1. Vitte őket 4 loval Désig, Mattes Holtzapffel fl. 2.” (VI/XVIA. 91)

1599. dec. 31. Szatmár. David Ungnad jelenti Johannes Baravicius (Barvitz) császári tanácsosnak: „Zu Hust ist albereith der Herr Basta den 27 dits (!) ankhumben, der endpeut mir gestern durch den Paumaister Caesare Porta er wölle mich alles verlaufs wie er die sachen zu Hust bestöllt berichten, des gewart ich stundlich, vnd schreibt Irer Majestätt vndter dessen allergehorsambist. Heimit scleus (sic! – valószínűleg sende) Ich dem herrn auch ein eilenden abris vom Paumaister des Schlosz Hust, Ihrer Majestätt gehorsambist furzubringen.” (Hurmuzaki, E.: *Documente privitoare la Istoria Românilor.*

Vol. III. Bucuresti, 1880. 411.) – Veress Endre erre a levélre hivatkozva írja, hogy Giorgio Basta „comes Hustensis” lerajzoltatta Huszt várát Cesare Portával (Veress E.: Basta György levelezése és iratai. I. Bp., 1909. 325. l. 2. jegyzet) és csatolta volna 1600. febr. 8-án kelt leveléhez. Ebben azonban a rajzról nincsen szó (Veress: Basta. II. 348. l. 442. sz.) és a rajz közlése is elmaradt.

XVI. század vége. Szamosközy István feljegyzése Schwendi egyik támadásáról (1566–1569 körül): „Capta Munkacio ac presidio imposito, Huztum inde Suendius ducit, quod ad confinia Poloniae uergens, Transiluanici quoque Imperij munitissimum ab Vngaris et Polonis erat propugnaculum, nec nisi saluo hoc totius regionis Maramarusiensis ueluti claustrum, tutus in Poloniam patebat aditus. Sed inde reiectus Suendius, quod in arcem editissimo monte situm, nec tormento uibrare, nec muros demoliri, impressionesque facere posset, ad Georgij Bebeki castello recuperando, quae in Cassoviensi regione habebat, animum convertit.” (I. 1876. 89)

A várról számos tervrajz és metszet-látkép maradt, ezeknek a jegyzékét a XVII. századi építkezések során közlöm.

A vár építtetője (1577) Kornis Gáspár, 1575-ben máramarosi alispán, 1577-ben huszti kapitány, majd huszti főkapitány, 1595–1601 tanácsúr, 1595-ben főgenerális (TRÓCSÁNYI 1980. 30).

Irodalom: GERECZE 1906. 498–499 (a régebbi irodalommal). BALOGH 1934. 137. 1940. 543. 1953. 42. 1956. 302. 1961. 331. 1964. 355. 1970. 234. 1973. 236 (Kornis Gáspár főkapitány építkezése).

Ipp (v. Szilágy vm. – Ip), Borsoló János kúriája

1592. júl. 18. Kvár szkve: „Eodem Borsolo János számára viszen István Bíró 6 lovon Zilagba Ipre ajtónak és ablaknak való faragott követ, kit Bíró uram kért és igen ajánlotta levelében magát. Fl. 5. den. 25.” (V/XV. 86)

A megrendelő, Borsoló János, 1585-ben ítélőmester volt (PETRI II. 1901. 147).

Kancellarius (Kovacsóczy Farkas) építkezései

1590. szept. 25. Kvár szkve: „Vitt Zabo János cancellariusnak 4 kömies legényeket, négy loval, Tordára. Attam fl. 1” (IV/XXI. 87).

1591. márc. 26. Kvár szkve: „Kancellarius Uram számára vittének kömies legényeket Tordáig 4 lovon fl. 1.” (V/X. 40)

Kovacsóczy Farkas építkezései: Gyulaféhevárt háza volt a várban; Kisfaludon kúriája, nyaralópalotája (SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas kancellár. Bp., 1891. 66, 67. – AH. 1980/1. 84–85. 1980/2. 224).

Kendilóna (v. Szolnok–Doboka vm. – Luna de Jos), Kendi Sándor kúriája

1584. július. Kvár szkve: „Kömies Ferenc uramat és Ember Jánost küldék Lónára Kendi Sándorhoz. Vittek ajándékot neki.” (III/XVIII. 124a) – Kömies Ferenc ötvösmester volt.

1592. szept. 28. Kvár szkve: „Haidu (Hajdú) János Kendi Sándor számára viszen Lonára kályhakat, kemencének valót 2 lovon den. 50.” (V/XV. 93)

Lónai Kendy Sándor 1568-ban kancelláriai titkár, 1573–1594 tanácsúr, 1578-tól Belső-Szolnok vármegye főispánja, 1578–1581 cubicularius (Gálffy Jánossal), 1583–1585 a kormányzó tanács tagja (praeses) Kovacsóczy Farkassal és Sombory Lászlóval (TRÓCSÁNYI 1980. 29–30.). 1591–1594 Doboka vármegye főispánja, 1594-ben kivégezték (LÁZÁR M.: Erdély főispánjai. Bp., 1889. 132, 157–158).

Kendi Sándornak ajánlott művek: RMNY. I. 1971. 483, 544, 547, 572. sz.

Kerelőszentpál, Kápolnahegy (v. Maros-Torda vm. – Sinpaul)

260, 263 A temető kápolnát négyszegben övező bástyás védőfal kapuja (63, 64. kép): cannelurás pilaszterek felett triglyphes tagolású dór fríz két rozettával, középen pajzsban a Kendy címer, alatta üres címerpajzs. A kapu felett aediculaszerű oromzat: négyzet alakú mező háromszögű lezárással, egyszerűen profilált kerettel. A dór frízű kapu méretei: 235 x 134 cm; belvilág 184 x 88 cm.

A kerelőszentpáli birtok 1591-ben csere útján került Kendy Ferenc tulajdonába (ORBÁN B.: A Székelyföld leírása. V. Pest, 1871. 32); a XVII. század elején azonban már a Haller családé lett. Kendy Ferenc Küküllő vármegye főispánja volt, 1594-ben kivégezték. (Részletesebb személyi adatok Radnót címszó alatt a 237. lapon.) Tehát a kapu 1591 és 1594 között készülhetett, stílusából következtetve kolozsvári mester munkája. Kendy Ferenc korábban 1582-ben Keömies Tamással dolgoztatott, de hogy hol, az a feljegyzésből nem derül ki. (1582. okt. 13. Kvár szkve: „Sardi Imre viszi Keömjes Tamást, Teolchyres Jánost Kendi Ferencnek 3 lovon Tordáig.” – 1582/V. 49.)

Irodalom: GERECZE 1906. 421 (a temetőkápolna 1744-ből). BALOGH 1934. 145. 1956. 30. 1961. 342. 1964. 342. 1970. 239. 1973. 241.

Kérő (v. Szolnok-Doboka vm. – Chirău), Katonai uram kúriája

1589. Kvár szkve: „Utolszor ismét miért, hogy Kwmies Mihály Katonai uramnak mielt Kereoben, nem érkezett az hid csinálashoz...” (VII/III. 11)

1600-ban és 1607-ben birtok ügyekben említik Katonai Mihály özvegyét Vaday Sárát és fiait, Ferencet és Mihályt (KADÁR IV. 1902. 342–343).

Felmerülhet még a kérdés, hogy vajon „Katonai uram” nem azonos-e a kolozsvári ötvösmesterrel, Katonai Eötvös Mihállyal, aki saját bejegyzése szerint 1585-ben antikutánzó pénzeket is gyártott: „Bíró uram hagyásából csináltam pogán pénzt, egy gyrát, melyet bíró uram elosztogatott.” (Kvár szkve III/XXII. 58)

Kisfalud (v. Alsó-Fehér vm. – Micești), fejedelmi kúria (?)

1598 ápr. 10. Gyfnehérvár. Alfonso Carrillo levele Pietro Aldobrandini bíboroshoz: „se ne parti (Báthory Zsigmond) como persona privata, non permettendo accompagnamento nissuno, a Kisfalud per disnare un miglio italiano discosto di Alba, ove solo restará tre o al piú quattro giorni...” (VERESS: Carrillo I. 1906. 282) – Vö.: Erd.

Orsz. Eml. IV. 1878. 34.; VIII. 1882. 34. – Kérdés, hogy Báthory Zsigmondnak ez a szállása a fejedelmi kúria volt-e, vagy pedig Kovacsóczy nyaralójával volt azonos. Később Bethlen Gábor a kisleludi fejedelmi kúriában építkezett.

Kislelud (v. Alsó-Fehér vm. – Micești), Kovacsóczy Farkas kúriája

1575. febr. 16. Berzeviczy Márton 3 ezer magyar forintért megvette Blandrata Györgytől a kisleludi jószágot Gyulafehérvár közelében (VERESS E.: Berzeviczy Márton. Bp., 1911. 86–87).

1579-ben Berzeviczy eladta Kovacsóczy Farkasnak Kislelud, Dombfalva és Ompolyicza birtokát (VERESS i.m. 132). – 1580. jún. 9. Vilna, Berzeviczy kéri Kovacsóczyt, hogy tartozása fejében küldjön neki 3000 forintot (VERESS i. m. 132).

Tehát a tulajdonosok Giorgio Blandrata, Berzeviczy Márton, Kovacsóczy Farkas.

1581. jan. 30. Kovacsóczy Farkas itt tartotta lakodalmát Harinai Farkas Katával, Békés Gáspár özvegyével (SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp. 1891. 67).

Kolozsmonostor (v. Kolozs vm. – Cluj-Manastur), vár

1466. júl. 19. Buda. Mátyás parancslevele Péter kolozsmonostori apáthoz, mely szerint az ez évben engedély nélkül épített várat romboltassa le, különben Szentgyörgyi János grófot, az erdélyi vajdát bízza meg a kastély széthányásával (JAKAB Okl. I. 1871. 216).

1540. körül Podmaniczky nevű főúr építtetett ide kastélyt (JAKAB II. 1889. 78).

1549. ápr. 18. Martinuzzi György „Monostorban” keltezi levelét (PRAY, G.: Epistolae procerum. II. Posonii, 1806. 184).

1557. júniusában a kolozsmonostori konvent levéltárát a kvári Szent Mihály templom tornyában helyezték el (A pannonthalmi Szent Benedek rend története. XII. b. Bp., 1915. 92.; SIPOS G.: A kolozsmonostori konvent hiteleshelyi működése. Művelődéstört. Tanulmányok. Bukarest, 1979. 36).

1557. évi 25. törvénycikk elrendeli a kastély lerontását, de azzal a feltétellel, hogy a monostor és a templom sértetlen maradjon (JAKAB II. 1888. 79).

P91 1569-ben Forgách Ferenc kapta, utána a kincstár (Arch. Közl. VII. 1868. 102).

1579. máj. 5. Torda. Báthory Kristóf a jezsuitáknak adományozza Kolozsmonostort: „Cui quidem collegio in locum residentiae ac in victum et sustentationem fratrum eius societatis abbatiam de Kolosmonostor ... simul cum curia et oppido Kolosmonostor ac possessionibus Bács et Jegenyé vocatis” és minden tartozékával együtt „ad idem collegium applicandam duximus.” (LUKÁCS L.: Monumenta antiquae Hungariae. I. Roma, 1969. 536)

1579. júl. eleje. Vilna. Báthory István első tervezete a kvári jezsuita kollégiumról: „7. Monasterium istud cum sit positum in loco amoenissimo et cum amplissimis aedificiis, ut quod solebat esse in delitiis regis Joannis praedefuncti et in suburbio civitatis Colosvar.” (Fontes I. 1911. 77)

1579. s. I. (Erdély). P. Martinus Laterna jelentése: „Porro loci ad commorandum nostris assignati mira est amoenitas. Castrum quoddam sive abbatiam illi incolunt

templo ornatam magnificentissimo, quod recenti novi tecti exaedificatione redditum est elegantius et ab iniuriis aeris liberius. Castri vero inferiores partes alluens fluviolus praeter iucunditatem, quam affert, illam etiam conciliat commoditatem, quod molen-dini in eo extitanti unus est maximus et frequentissimus.” (LUKÁCS–POLGÁR II. 1960. 45)

1580. jan. 7. P. Francesco Sunieri lengyelországi provinciális utasítása P. Jacobus Wujek erdélyi prefectus részére: „17. Reliquas vitreas templi fenestras ineunte vere re-fici ex antiquis et novis, si opus fuerit, vitris. Aedificiis autem tam arcis nostrae, quam futuri Claudiopoli collegii diligenter superintendant, meque de omnium rerum progres-su certiozem facit ... 19. Curandum esset, ut ineunte vere templum nostrum dealba-retur, si non totum saltem chorus, ne deformitas illa infra fenestras amplius conspi-ciatur.” (Fontes I. 1911. 87)

1581. máj. 12. Vilna. Báthory István alapító levele a kvári jezsuita kollégiumról; en-nek adományozta Kolozsmonostoron az egykori apátságot falvaival együtt, továbbá az apátság Kolozs-megyei javait. Oklevelében felsorolja az előbbi birtokosokat: 1556-ban a fiscus; később János Zsigmond Forgách Ferencnek adományozta, halála után három rész jószág Blandratanak jutott, aki eladta Kendy Sándornak és Bánffy Farkasnak, de ezt a király visszaváltotta (JAKAB okl. II. 1888. 130–131).

1581. szept. 1. Kvár. P. Szántó István jelentése P. Gaudio Aquaviva jezsuita generá-lisnak: „Praedio coniungitur ex parte occidentali hortus longissimus et latissimus, ad om-nia seminum genera aptissimus. Ex alia parte fluvii habetur pomarium vastissimum va-riis fructiferis arboribus consitum. Item alius hortus amplissimus pro brassicis, peponibus et lino. Quartus hortus coenobio, sive castro nostro ex parte orientali coniungitur, qui rosis in circuitu, arboribus aliquot fructiferis et vitibus consitus est ... Habebat olim Colosmonstra formam coenobii sed postquam monachi fuerunt eieci ab haereticis do-minis, qui incoluerunt, in formam castri fuit accomodata; destructis cellulis fratrum cir-cumdatur una ex parte muro, ex alia sepibus luto delinitis. Insignia fratris Georgii The-saurarii, cum nomine eiusdem cernuntur athuc supra portam in lapide incisa. Ex quo colligimus ab eo locum hunc fuisse exaedificatum.” (Fontes I. 1911. 175, 176)

1588-ban elveszik a jezsuitáktól, 1594-ben visszakapják.

1594. augusztusában Báthory Zsigmond itt szállt meg a jezsuiták kolostorában (JA-KAB II. 1888. 296, 593).Erről Szamosközy így ír: „Az lugos alatt tanácskozott akkor Zsigmond Bocskaival, Bátori Boldizsár pedig fenn volt az erkélyben az urak házában.” (IV. 1880. 39)

1598. A villámcsapás megrongálta a templomot (Erd. Tört. Adatok. I. Kvár, 1856. 177).

1598. aug. 1. Gyfnehérvár. Maria Christierna fejedelemasszony – miután a templom újjáépítését Kabos Sándorra bízta, akinek a kézműveseket (ácsok, kovácsok stb.) is egy-be kell gyűjtenie – meghagyja a szászoknak, hogy ebben legyenek segítségére (Arch. Közl. 1868. 103). Hasonló leveleket többfelé is küldhetett (uo. 104).

1606-ban a jezsuitákat kitiltják az országból (uo.).

1609. Báthory Gábor a várat (castellum) Kamuthy Farkasnak adományozta.

1633-ban Mikó Ferencé (Arch. Közl. VII. 1868. 104).

1649 máj. 3. I. Rákóczi György levele kelt: „Datum in Castro nostro Colos Monostor.” (JAKAB I. 1870. 398)

XVII. század 2. fele. Bethlen Farkas feljegyzése: „in oppido Monostor, ubi juxta templum eorum habitatio in loco eminenti et amoenissimo cum horto egregio ad ripam fluvii Szamos existebat, quae successis temporibus in Curiam Principum Transylvaniae deputata est.” (III. 1782. 439–440) – Bethlen Farkas idézi Báthory Boldizsár szavait aki, midőn 1594-ben menekülésre akarták bírni, így nyilatkozott: „adhaec se nuper Monostorini in eodem hypocausto cum Vajvoda noctem peregissem, et ab eo tempore in aula ejusdem dies noctesque transegissem...” (uo. 460)

Irodalom: gr. ESTERHÁZY János: A kolozsmonostori apátság és egykori maradványainak a leírása. Arch. Közl. VII. 1868. 91–109. GERECZE 1906. 427 (irodalommal).

286-287 **Komlód** (v. Kolozs vm. – Comlod), ref. templom

Petrichevith Horváth család síremléke. 1598 (87–88. kép)

Az elhunytak a következők: *Petrichevith Horváth Kozma*, aki Báthory István királynak és utódainak szolgált, 1573-tól fogarasi várkapitány, 1582-1587-ben a fogarasi vár provizora és prefektusa (Veress: Doc. II. 1930. 217, 247; Doc. III. 1931. 95. Veress: 1944. 11. 190. 222, 283), 1588-ban tanácsúr (Trócsányi 1980. 32); meghalt 1590. ápr. 28-án. Ugyanott nyugszik felesége *Petki Borbála* († 1595. febr. 7). A sírkövet Petrichevith Horváth Ferenc állíttatta szüleinek és *Judit* nevű kislányának († 1598 ápr. 9). Méretei: 131 x 86; a felső domborműves mező olasz koszorúban foglalt delfinnel 51 x 51.

Petrichevich Horváth Casimirnek (!) ajánlott vers: RMNY. I. 483. sz.

Irodalom: PETRICHEVICH HORVÁTH E.: A Petrichevich család általános története. I. rész. I. köt. Bp., 1934. 280. lap után képpel (Dr. Balogh Jolán felvétele). BALOGH 1940. 562. 1961. 353. 1964. 353. 1972. 245. 1973. 247.

Kövesd (v. Nagy-Küküllő vm. – Cuesd), ref. templom

Kapuszemöldökkő csucsi Tomori Miklós címerével. 1535. Kvár, Múzeum. Adatai: BALOGH 1943. 264–265 (irodalommal), 155–157 kép.

Szentségtartó fülke csucsi Tomori Miklós címerével. 1537. Kvár, Múzeum. Adatai: BALOGH 1943. 101–102, 264–265 (irodalommal), 158–160 kép.

Újabb irodalom: BALOGH 1953. 43.; Muzeul Cluj. 1967. 50., fig. 58. Istoria I. 1968. fig. 446. BALOGH 1970. 235. 1973. 238. FEUERNÉ 1977. 222. lap, 110 kép.

Tomori Miklós csucsi Tomori István alvajda unokája, Zápolyai János híve (BALOGH 1943. 200). 1527–1528-ban fogarasi várnagy (Szilágyi S.: Erdélyország története. I. Pest, 1866. 236, 240); 1530-ban János király oldalán részt vett Buda védelmében, 1535-ben P92 budai várnagy (Századok. 1875. 600, 608).Háza volt Tordán 0. a 261. lapon).

Középlak (v. Kolozs vm. – Cuzăplac), Borsoló János kúriája

1584. aug. 13. Kvár szkve: „Borsoló János kéreté bíró uramat, hogy valami faragott kövei volnának itt, azt vitetné Középlakra. Vitte Kőrösij György 6 lovon. Fl. 2. den. 25.” (III/XVIII. 9a)

Borsoló János 1566–1575-ben a kisebb kancellária írnoka, 1585–1599, 1607-ben itélőmester (TRÓCSÁNYI 1980. 357).

Krasznahorváti (v. Szilágy vm. – Horvat), Borsoló kúria

1593.jún. 26. Kvár szkve: „Bíró uram az egész tanács akarattjából vittének faragott követ Borsolonak, Horváltiba, 6 eker (ökör) szekeren”, 12–12 ökörrrel, á fl. 4. den. 50 (V/XXIII. 156).

Küküllővár (v. Kis-Küküllő vm. – Cetatea Balta), egykor ref. templom

272-274 Patócsy Zsófia (t 1583) síremléke (73–75. kép). Mérete: 182 x 88 a fedőlap, magassága 83; helyenként színezés nyomai láthatók. Felirata (feloldva a ligatúrákat):

GENEROSAE ET MAGNIFICAЕ • DOMINAE • SO
PHIAE • PATHOCI DE EPERIES FRANCIS
CI • FILIAE • SPECTABILIS • MAGNIFICI • QUONDAM • GEOR
GII BEBEK • DE PELSOCH • CONSORTI • STEPHANVS
BATHORI • DE SOMLIO • PERPETVVS • COMES • COMITATVS
CRAZNA • SOCRVI • PIENISSIME PERPETVI
AMORIS • ATQUE • OBSERVANCIAE • MONVMENTVM
POSVIT • OBIT • ANNO • AETATIS • L • PRIMA •
DIE • SEPTEMBRIS • ANNO • CHRISTI • M • D • LXXXIII

A ruhán későbbi bejegyzések, bekarcolások (feloldva a rövidítéseket és a ligatúrákat):
HIC FVIT STEPHANVS ILYEFALVI A D 1646 DIE MAR[TIS] – HIC FVIT SIGIS-
MVNDVS KIRALY BODOKI 1640 MAY 12 – HIC FVIT ANDREAS S. Az egyik ol-
dallapon újabb bekarcolás: HADNAGY MÁRTON | ANNO | DOMINI 1667 | DIE 12
DECEMBRIS.

A síremlék 1910-ben került az Erdélyi Nemzeti Múzeumba, Lt. sz. II. 7534. 1970-ben a bukaresti Muzeul de Istorie al R. S. R. vette át (Lt. sz. 2866).

A küküllővári ref. templomban található egy kis párkánykő-töredék, melynek tagolása megegyezik a Patócsy sírkőlap keretelésével. Nyilván valamilyen más síremlék vagy epitaphium maradványa. Mérete: 26 x 26 x 12.

Patócsy Zsófiának ajánlott könyv: Melius Juhász Péter debreceni lelkész részleges Bibliai fordítása (Sámuel két könyve, Királyok két könyve), Debrecen, 1565 (RMNY. I. 205. sz.). Támogatta másokkal együtt Melius Juhász Péternek a Jelenések könyvéről szóló magyarázatát, Várad, 1568 (RMNY. I. 259. sz.). Károlyi Péter váradi ref. lelkész a halálról, a feltámadásról, az örök életéről szóló munkájának az ajánlólevelében írja (Debrecen, 1575. RMNY. I. 558. sz.), hogy Patócsy Zsófia és Bocskay Erzsébet (Báthory Kristóf felesége) megkérték őt a Biblia lefordítására (HARSÁNYI J.: A magyar Biblia. Bp., 1927. 48). – Az elhunyt férjének pelsőczy Bebek Györgynek viszontagságos pályafutásáról Giovanandrea Gromo tudósít (Apulum. II. 1946. 200). – A síremléket ifj. Somlyói Báthory István (a lengyel király unokaöccse) csináltatta a felirat szerint anyósának, Patócsy Zsófiának.

A síremléket e sorok írója Berkenyesy Máté céhmesternek tulajdonította azon az alapon, hogy az 1582-es Wolphard kandalló, a Patócsy síremlék (1583 után) és Berkenyessy Istvánkának mesterjeggyel jelölt sírköve (1595) között mind a virágmotívumokban, mind ezek stilizálásában rokonvonások mutatkoznak; e három emléken kívül pedig semmiféle más hasonló faragvány ebből az időből nem ismeretes. Ezt a feltevést Bunta Magdolna cáfolni igyekezett, hangsúlyozván az 1595-ös sírkő gyengéit, és a Patócsy síremléket Szilágyi János kolozsvári kőfaragónak tulajdonította. Fejtegetésére megjegyezzük, hogy faragásbeli gyengéket, elrajzolásokat, elnagyolásokat bőségesen találhatni a Patócsy síremléken is (címerkép, fekvő alak stb.), Szilágyi János pedig akkor dolgozott az ifj. Báthory Istvánnak Szilágysomlyón, amikor már a későrenaissance stílusnak a síremlékekkel ellentétes változata uralkodott, amint ez éppen a szilágysomlyói várkapun megmutatkozott (1592).

Irodalom: SZÁDECZKY L.: Küküllővári sírleletek és régiségek. Erdélyi Múzeum. 1897. 286–290, 293, 295. Arch. Ért. 1899. 90. GERECZE 1906. 422 (tévesen Rákóczi Zsófia síremlékének nevezi). ÉBER L.: Erdélyi szobrászati emlékek. Művészet. VIII. 1909. 183 (provinciális jellegű). BALOGH 1934. 148. képpel. 1935. 21 (az 1582-es kvári kandallóval veti össze). 1940. 560, 556. kép. BIRÓ 1941. 95. Szépművészet. III. 1942. 102-103 között képpel. BIRÓ 1943. 85. BALOGH 1956. 313., 239-240. kép. 1961. 353., 283–284. kép. SEBESTYÉN 1963. 73., fig. 41. BALOGH 1964. 153., 283-284. kép. SZMODISNÉ ESZLÁRY É.: A magyar reneszánsz szobrászatról. Művészet. VI/5. 1965. 26. képpel. Muzeul Cluj 1967. 46. BALOGH 1970. 244., 385. kép. 1973. 247, 385. kép. BALOGH J.: Későrenaissance kőfaragó műhelyek. Ars Hungarica. 1974. 277 (Berkenyesy Máté műve). BIAŁOSTOCKI, J.: The Art of the Renaissance in Eastern Europe. London, 1976. p. 50. fig. 155. BUNTA M.: A küküllővári lelet. Ars Hungarica. 1977. 237. képekkel (nem Berkenyesy Máté műve, talán Szilágyi Jánosé).

Létavár (v. Kolozs vm. – Litenu de Sus)

- 218 A vár története: 1324 előtt épült, királyi vár volt 1441-ig; eredetileg Torda vármegyéhez tartozott (FÜGEDI E.: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Bp., 1977. 161. l. 171. sz.). A XVI. században a Balassák birtokolják, majd nótáztatásuk után Géczy másként Ghyczy János gubernátor, azóta a neve Géczivár (KÖVÁRI 1852. 171–172; 1866. 174–175). A vár alaprajzát és távlati képét közölte JAKAB Elek. (Arch. Ért. XI/II. 66; GERECZE 1906. 438).

1562. nov. 19. Gyfnehérvár. János Zsigmond Léta várához tartozó két falut, miután a hűtlenségbe esett Balassa Menyhérttől elkoboztatta, Kolozsvár városának adományozza: „totales et integras possessiones Azzonfalva et Alsofwle vocatas alias Melchioris Balassa ad dirutum castrum Leta pertinentes in comitatu Thordensi existentes habitas.” (JAKAB Okl. II. 1888. 76)

- P93 1978 nyarán a kolozsvári Muzeul de Istorie ásatása nyomán renaissance töredékek kerültek elő (ifj. dr. Entz Géza közlése).

Magyargyerőmonostor (v. Kolozs vm. – Manaštireni), ref. templom

Sekrestyeajtó egyszerű renaissance tagolással. XVI. század első negyede. Felirata (részben átmeneti típusú betűkkel):

INRI
AMBROSIVS NOWAK VITRICVS ECCLESIE

Papi ülőfülke a déli falon. 1536. Felirata:

HOC OPVDE TASAD 1 • 5 • 36

Párkánytöredék a papi ülőfölkével azonos díszítéssel. 1530-as évek. Mészkö.
25 x 57 x 14.

Irodalom: BALOGH 1943. 266 (az ajtó és a fülke adatai, az ajtó felirata téves közlés nyomán). BALOGH J.: Későrenaissance kőfaragó műhelyek. *Ars Hungarica*. 1974. 52. l. 34. kép (a párkánytöredék közlése).

Marosillye (v. Hunyad vm, – Ilia), várkastély

1553. jan. 20. A kvári országgyűlésen a három nemzetre 500–500 frt. adót vetnek ki „pro munitione paranda fortalicionum finitimorum videlicet Ilye et Bronyicska infra Devam existentium.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 437–438)

1555. ápr. 24. A marosvásárhelyi országgyűlés törvénycikke „castellum Illye” megerősítéséről: Hunyad vármegye és Ladislaus Dyenewsy, valamint a vajdák sürgető kérésére Hunyad megye jövedelméből: „Proinde decretum est, ut dominus Administrator proventuum Regie Maiestatis ex contributione presenti Comitatus Hwnyadiensis ad fortificationem eiusdem Castelli tantas expensas quante sufficere videntur, administret, propriumque hominem illuc mittat, qui circa fortificationem eiusdem ac alias eciam necessitates prospiciat, et laboratoribus solutionem faciat.” Ha pedig ez nem lenne elég, akkor másképpen gondoskodják (uo. 542).

1560. márc. 10–15. János Zsigmond megerősíti az enyedi országgyűlés t.cikkét, mely szerint a fejedelem „ad municionem et conseruacionem fortalicionum confinitorum specialium curam suscipere et in hoc regno Transylvaniae domum egregij Ladislai Dyenessj Illye vocatam necessarijs munitionibus et militibus presidialijs munire prouidereque dignetur ...”, nehogy idegen kézbe kerüljön (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 175).

1574. jún. 18. Báthory István fejedelem megerősíti a marosvásárhelyi országgyűlés törvénycikkét: „7. Nagyságodnak hálát adunk, hogy az mi sok könyörgésünkre el nem feledkezett az végekről, kiváltképpen Hlyéről... megértvén az mostani possessoroknak abban valo igazságokat, ha mi volna, elégítse meg, ha pedig semmi nincs, annyival inkább vegye kezéhez, építse meg és tartsa oly gondviseléssel, hogy országnak abból gondja ne következék.” (uo. 552).

1574. dec. 18. Báthory István megerősíti a segesvári országgyűlés törvénycikkét: „miért hogy azon mi atyánkfiai mindaz országot és mind nagyságodat könyörgések ál-

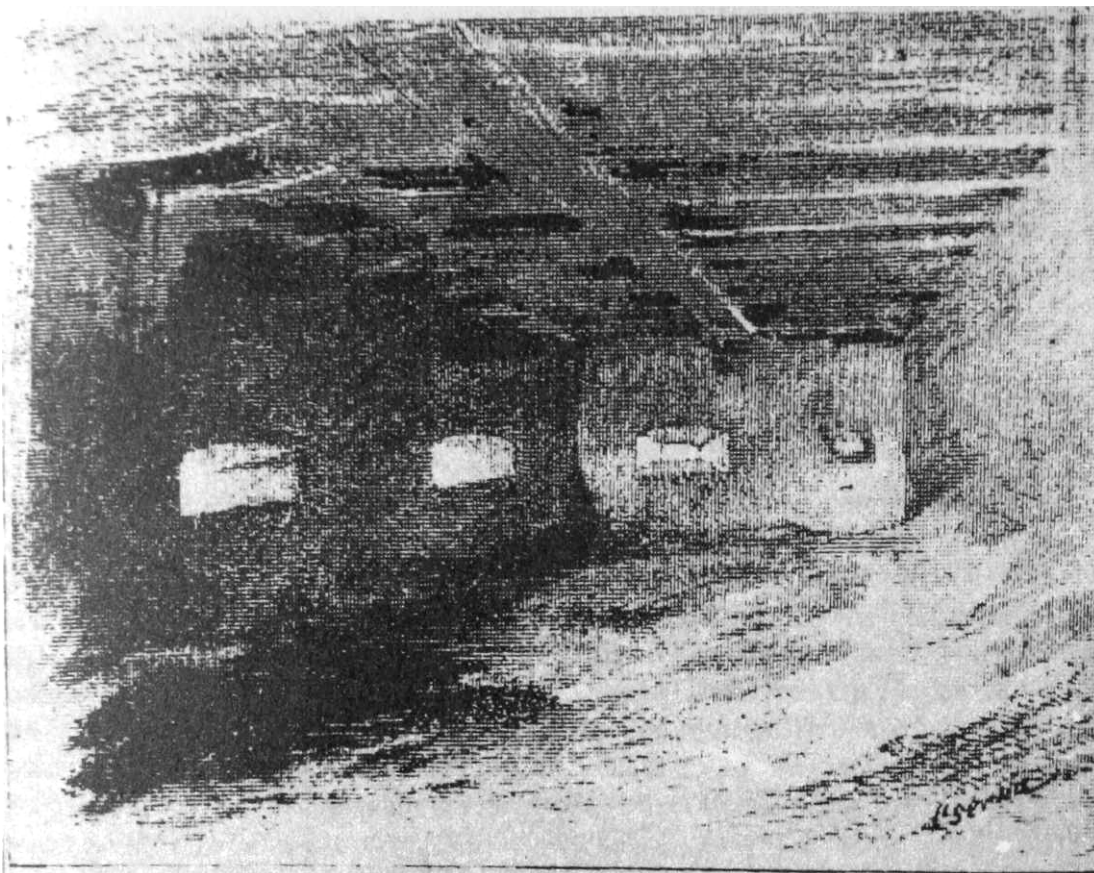
Marosillye, várkastély, ajtó 1582-ből.
Cserna Károly rajza 1890.

tal megtalálták... így intéztük, nagyságod kegyelmessége velek lévén, hogy az megmondott possessorok házokba örökségekben megmaradjanak, de úgy, hogy felelések szerint gondot viseljenek, hogy gondviseletlenségek miatt se ő magok, se pedig országunk kárt ne valljunk, sub poena alias in talibus obseruari solita.” (uo. 556)

1576. febr. 1. Medgyes. Báthory István Hlye várát (Castellum Illye) familiárisának iktári Bethlen Farkasnak adományozza. – A gyulafehérvári káptalan átírata 1697. nov. 7-én II. Apafi Mihály részére (Orsz. Ltár. Erd. Fiscalis Ltár. F 234. II. 136. B).

1582. iktári Bethlen Farkas építkezése az egyik ajtó-párkány felirata szerint.

1584 (vagy 1583). Antonio Possevino feljegyzése: „Però come et nell’istesse foci in uno spacio amenissimo, et in forma di un teatro, è un castello che si chiama Illye, de Volfango Bethlen nobile, il quale al meglio che può lo va fortificando, così specialmente per natura del sito è un monte, nominato Arany (cioè dorato), altissimo a piantarvi senza molta spesa una fortezza, la quale sarebbe un propugnaculo importantissimo di tutta la Transilvania, et quasi inespugnabile.” Possevino erről tárgyalt Kovacsóczy kancellárral és Báthory István királlyal. Öt év alatt felépülhetne. A király évi 10 000 dukátot ajánlott fel, a pápának ugyanannyit kellene adnia. Ide katolikus őrséget helyeznének és a vidéket is katolikus hitre térítenék, hálából a védelemért. (Fontes III. 1913. 182; Bascapè op. cit. 1931. 153. – BASCAPÈ ugyanezt a jelentést 1583-as évszámmal közli.)

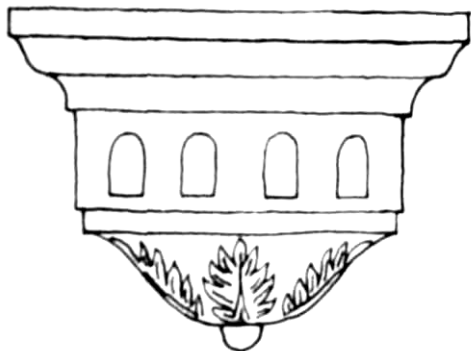
Marosillye, lőrésék a várkastély padlásán.
Cserna Károly rajza 1890.

1614. ápr. 6. Drasso. Bethlen Gábor „nova donatio” címén „Castellum Illye cum integro oppido ejusdem nomine” minden tartozékaival együtt (azaz 48 faluval) iktári Bethlen Istvánnak adományozza (Orsz. Ltár. Erd. Fiscalis Ltár. F 234. II. 135. A).

1624. Böjti Veres Gáspár iktári Bethlen Farkasról: „qui LX aetatis excedens annum in bona senectute e viventium numero abiit anno 1590 et in sacello Ilyeiano a se constructo honorificentissime conditus est.” (BÖJTI VERES Gáspár: De rebus gestis magni Gabrielis Bethlen libri tres. – ENGEL, J. C: Monumenta Ungrica. Vienna, 1809. 244.)

1627. Iktári Bethlen István emléktáblát állíttat Illyén Bethlen Gábor születéséről (KONCZ i. m. 1899. 125).

1629. júl. 14. Gyfehérvár. Bethlen István gubernator levele Wendrich Pál kolozsvári bíróhoz: „Urunk ő felsége az mely házban született volt Illyén, mely hazba ennek előtte valami címerkövet faragtattam volt, azon házra kívántatván ablak és ajtókövek, Kegyelmedet intem szeretettel, sőt autoritate functionis parancsolom is, Kegyelmed parancsolja az includált jegyzésem szerint az kőműveseknek, hogy mentől hamarébb készítsék el; fizetések fogyatkozás nélkül megleszen az jámboroknak.” (uo. 125–126. – SZABÓ K. közlése. Tört. Tár. 1882. 585–586.)

Marosillye, gyámkő a várkastély emeleti nagy termében

- A további adatokat a XVII. századi építkezések ismertetése során közlöm.
- 233-234 Az egykori várból egy épületszárny (38–39. kép) maradt fenn, melynek falai az öv-
 237 párkánytól lefelé ferde vonalban, azaz scarpa-szerűen épültek (42. kép), lőrések is van-
 232 nak a padlásán; tehát ez az épület is beletartozott az egykori erődítési rendszerbe. Mai ál-
 231, 235 lapotában hossznegyszögű alaprajzra épült egyemeletes kúria. Kapuja csúcsíves (37. kép),
 de nem gótikus keretű (belvilága 235 x 156). Emeleti 3 ablaka hármás ívelésű ikerablak
 (36, 40. kép). Koncz tanulmányában közölt kép tanúsága szerint az ablakok felett há-
 romszögű lezárás volt. Emeleti beosztása: három boltszakaszos nagy terem három ablak-
 kal, kettő délfelé, egy nyugatra; ezzel a teremmel párhuzamosan két kisebb boltozott
 szoba; a keleti rövid oldalon egy téglány alakú és egy négyzet alakú helyiség. A nagy ter-
 em boltozattartó gyámkövei cannelurás díszűek (32 x 32 x 16), a kolozsvári Wolphard-
 Kakas ház gyámköveihez hasonlóak. A gyámkövek a padlótól 162 cm-nyire kezdődnek,
 236 tehát a boltozat igen mélyen lehúzódik (41. kép). Kelet felé a szomszédos szobában aj-
 tó (224 x 138), egyszerűen tagolt kőkerettel. Felirata (feloldva a vezetéknevben találha-
 tó TH ligaturát):

BETHLEN FARKAS CINALTATTA EZT 1582.

Az keleti oldal emeletén – a kiugró épület-rész szegeletében – befalazott oszlop. Nyilvánvalóan ebben az irányban az épület tovább folytatódott.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 163. KONCZ J.: Maros-Illye vára és uradalma. Hunyadme-
 gyei Tört. és Rég. Társulat Évkönyve. X. 1899. 122–147, képekkel (közli az 1640-es
 leltárt). TÉGLÁS G.: Hunyadmegyei Kalauz. Kvár, 1902. 11–18. GERECZE 1906. 401.
 GINDELY A. – ACSÁDY I.: Bethlen Gábor és udvara. Bp., 1890. 3. képekkel (Cserna
 Károly rajzai). BALOGH 1935. 25. 1940. 543, 546. BIRÓ 1943. 38. BALOGH 1953.
 42. FLOCA, O.: Regiunea Hunedoara. Deva, 1957. 144. BALOGH 1961. 335, 343.
 1964. 335, 343. 1970. 234. 239. B. NAGY 1970. 259. BALOGH 1973. 236, 242.

P94 B. NAGY 1973. 38–42. képekkel.

Marosújvár (v. Alsó-Fehér vm. – Ocna Mureș), várkastély

1581. Báthory Kristóf végrendelete: „Hagyom az én szerelmes fiamat Báthori Zsig-
 mondot Gálfi János' gondviselése ala... Gálfi Jánosnak hagyván Marosújvárat az ő jó és

hú szolgálattyaért.” (Gálfi János önéletrajza Erd. Tört. Tára. I. Kvár, 1837. 82) – Vö.: LUKÁCS III. 1967. p. 231. Nr. 112.

1588. júl. 23. Kvár szkve: „Vitt Haydo János kömieseket Wjwarra Gyulafi (így! tévesen Gálfi helyett!) mivére, 3 lóval, attam fl. 1. den. 50.” (IV/VI. 106.)

1588. aug. 30. Kvár szkve: „Eodem die. Az kik az követ vitték Wywarra Galfij urunk szükségére.” Összesen 14 szekér faragott követ vittek, egy-egy szekérbe 10 illetve 12 ökrös volt befogva. A kövek száma 47 darab, ezek közül 18 öreg kő gyanánt szerepelt (IV/VI. 108).

1588. okt. 22. Kvár szkve: „Az mikor Gálffj uramnak az köveket Wywarra vitték az itt való szekeresek, az két poroszlónak attam inniok valóra den. 4.” (IV/I. 41)

1589. máj. 7. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond kocsárdi Gálffy Jánosnak (magister curiae, consiliarius) adományozza Vijwar városát (oppidum), „in quo ipse amplissima aedificia, ad castrum instar, ingenti sumptu suo maximisque roboribus extruere cepit.” (Orsz. Ltár. F 1. Gyfehérvári Káptalan Orsz. Ltára. Erd. fejedelmi Kancellária. Liber Regius Sigismundi Báthory. II. p. 505–507. „Donatio Magnifici domini Ioannis Galfy super oppido Vijwar.”)

1589. júl. 2. Kvár szkve: „Zigethi János vitte az kömieseket Uyvarra fl. 1.” (IV/X. 69) – Június 4-én feljegyzik: „Az kömieseknek, kiket Gálfi uramhoz kültünk Vyvarra, attam kölcségbe den. 20.” (IX/X. 24.)

1590. ápr. 29. Kvár szkve: „Vitt Haydo János kömieseket Wyvarra, 4 lovon, fizettem fl. 1. den. 50.” (IV/XXI. 87)

1590. júl. 5. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyából vitték az kömyesseket Wy varra Keomyes Pétert szolgálástól és Keomyes Jánost szolgálástól, 3 lóval. Varga Istvánnak fizetem fl. 1. den. 50.” (IV/XV. 9)

1590. júl. 24. Kvár szkve: „Vittenek követ Wy Warra...” Összesen 13 szekér követ küldtek, éspedig 8 darab 12 ökrös szekérrel, 4 darab 10 ökrös szekérrel, 1 darab 8 ökrös szekérrel. Az ökrök száma szerint változott a szekerezés költsége: fl. 2.; fl. 2. den. 50; fl. 3 (IV/XV. 9–10).

1590. szept. 17. Kvár szkve: „Esmeg ugyanazon napon vitték el az Keomyes Pétert hatod magával Wy warra, 4 lóra Rab Jacabnak fizettem fl. 1. den. 50.” (IV/XV. 11)

1590. okt. 28. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyából vittenek követ Wy Warra, Galfy számára 3 szekeren.” Három darab 6 lovas szekeret küldtek, egy-egy szekér költsége fl. 3 (IV/XV. 16).

1591. júl. 21. Kvár szkve: „Eodem die Kasa Marton vitt kömieseket Gálfi uram számára 3 lóval Tordáig. den. 75.” (V/I. 78)

1591. aug. 18. Kvár szkve: „Pál Jakab vitt kömieseket Ujvárban, 3 lovon. Attam fl. 1. den. 12 1/2.” (V/X. 51)

1592. dec. 30. Gálfi János feleségével, Perneszi Erzsébettel és leányával marosújvári kastélyában tartózkodott, amikor Báthori Zsigmond katonái ellene jöttek. Gálfi elmene-kült, de elfogták és Huszt várába vitték, ahol Báthori Zsigmond kivégeztette (Erd. Tört. Tára. I. Kvár, 1837. 77.; Bethlen Farkas III. 1782. 27–34).

1592. dec. 31. Kvár. Alfonso Carrillo levele Leleszi Jánosnak: „Sed dominus Gallius tanquam magis nasutus decretum olfaciens, nocte una, antequam milites pervenirent,

fuga sibi consuluit, arce Ujvar cum aliis bonis suis in praedam relictis.” (Veress: Carrillo I. 1906. 39)

1593. Báthory Zsigmond Marosújvárt Bodoninak adományozta, akinek része volt Gálfi meggyilkoltatásában (Kövári 1866. 227).

1593 jún. 26. Kvár szkve: „Eodem die Benesi (!) Mihály viszi 4 lovon Tordáig Kwmi-
es Ambrust nyoltcad magával Uyvarra megyen.” (V/XXI. 106)

1593 szept. 7. Kvár szkve: „Kwmies Ambrust viszi Mondra Jakap Tordáig 2 lóval.
Uyvarra megyen den. 50.” (V/XXI. 112)

1658. Köröspataki B. János verses krónikájában (Erdélynek és Magyarországnak ször-
nyű romlásáról való rövid historia) 40-ik szakasz:

„Földig le rontatál teis Maros uy var,
Hitelensegevel tsala meg az tatár...”

(Varga I.: A két Rákóczi György korának költészete. Bp., 1977. 104.)

XVII. század 2. fele. Bethlen Farkas feljegyzése Gálfi János marosújvári kastélyáról:
„quod ille a fundamento ad Marussi ripam in amoenissimo loco cum egregiis palatiis
construxerat: et haec erat una odii in eum causa, quod ei id multi malevoli in-
viderent...” (III. 1782. 24)

1742-ben gr. Mikes István a kastélyt átépítette. Ebben az állapotában mutatja a kas-
télyt Joseph Neuhauser festménye (Kvár, Művészeti Múzeum).

Neuhauser festményének tanúsága szerint eredetileg a kastély négyszegletes
tömbjéhez a homlokzat bal sarkán négyszegletes bástya csatlakozott. Neuhauser eredeti
festménye Kolozsvárt, a Művészeti Múzeumban van. Másolata a Történelmi Képcsarnok-
ban, Budapesten (46. kép).

1856-ban gr. Mikó Imre építtette újjá, miután 1848-ban ismét rommá lett. Minderről
a kastély homlokzatán levő felirat tudósít:

E lakot

régi vár romjaiból építette
Zabolai gr. Mikes István 1742.
Ismét rommá lett 1848,
Ujra építtette hidvégi gr. Mikó Imre 1856.

A kastélyt külön vár-övezet vette körül sarokbástyákkal. Maradványai a XIX. század
első felében még láthatóak voltak, utóbb a kastély-park telepítésekor jobbra eltűntek.
Csupán az északkeleti „ötszögletes, kúpfedeles bástya hagyatott meg.” (Orbán V. 1871.
106). Távlati képe látható Orbán Balázs könyvében közölt fametszeten.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 212. 1866. 226–227. ORBÁN V. 1871. 107–109. GE-
RECZE 1906. 104, 1141. BALOGH 1934. 148. 1935. 25. 1940. 546. BIRÓ 1941. 83.
1943. 42. lap és 89. kép (Neuhauser festménye). BALOGH 1961. 343, 1964. 343.
1970. 239. CSORTÁN F.: Marosújvártól Alvincig. Korunk. 1972. 150 (említi az ötszög
alakú pavillont és közli a feliratot). BALOGH 1973. 242. B. NAGY M.: Stílusok, művek,
mesterek. Bukarest, 1977. 83–86 (a kastély átépítése a XIX. században).

Gálfi (Gálffy) 1577-ben kapott címeres nemeslevelet Báthory Istvántól (SÁNDOR I.: Czimerlevelek, I. 1910. 7. sz.), illetve ebben régi címerének kibővítését. Ekkor már Báthory Kristóf tanácsosa volt. 1578-1583 tanácsúr, 1581-ben Báthory Zsigmond nevelője, udvarmestere. 1583-tól főudvarmester (Trócsányi 1980. 27). Possevino feljegyzése szerint (1584) méltányolta a jezsuiták nevelését–tanítását (Fontes III. 1913. 178.). Sőt segítette a jezsuitákat, 1581-ben gyulafehérvári templomukat befedette (Adattár. AH. 1980/1 61–62). István nevű fiát Padovában taníttatta Leonhardus Uncius száz költővel együtt 1575–1578 között (VERESS E.: Matricula et acta Hung. I. Bp., 1915. 85, 89, 215–216). Valkai András neki ajánlotta (1580) verses históriáját (RMNY I. 1971. 467. sz.), Laskai Csókás Péter verset írt (1581) hozzá (uo. 483. sz.).

P94a A kocsárdi templomnak 1586-ban harangot öntetett. Neve a harangon „Johannes Gálfi de Kocsárd”. Marosújváron templomot építtetett az unitáriusoknak (ORBÁN V. Pest, 1871. 74, 109).

Mezőtelegd (v. Bihar vm. – Tileagd), ref. templom.

A templom építési emléktáblája. 1507. Adatai: BALOGH 1943. 270 (irodalommal).

Tabernakulum. 1507. Négy szegletes fülke kora-renaissance kereteléssel (keskeny lemeztag, levéldíszes sýma, astragalossor). Mészkö. Méretei: kb. 60 x 70 x 15 a faragott fülke-keret; 65 x 30 a fülke mélyedés, amely lefelé túlnyúlik a faragott kereten. Mivel közvetlenül az építési emléktábla (1507) alatt van elhelyezve, feltehetőleg Thelegdi István csináltatta hasonlóképpen 1507-ben. Ez a szép korarenaissance faragvány a templom legutóbbi renoválásakor került elő 1978-ban.

Thelegdi István családi sírboltjának fedőlapja. 1507–1514. Adatai: BALOGH 1943. 271 (irodalommal), 70. kép.

268 *Tumba-fedőlap* keretének töredéke (69. kép) levélsoros–gyöngyosoros–levélsoros díszszel. XVI. század utolsó negyede. Mérete: 18 x 65 x 34. Stílusa, faragása igen közel áll Patócsy Zsófia († 1583) tumbájához. A XVI. század második felében az 1561-i egyezség értelmében a telegdi kúriának tulajdonosai Thelegdi Mihály és Miklós (BUNYITAY V.: Adatok a XVI. század történetéhez. Tört. Tár. 1887. 356–374, 476–494). Thelegdi Miklós, – aki a reformációt pártfogolta és Theodor Bezával is kapcsolatban állott – 1583-ban halt meg, síremlékét felesége Lónyai Klára állíttatta (SASS K.: Tileagd-Mezőtelegd története. Oradea, 1935. 29–30, 85). Kérdés, hogy Thelegdi Miklós sírköve a telegdi templomban levő vörösmárvány vitézi sírkövel azonos-e – amely kétségtelenül a Felvidékről importáltatott – avagy a fent ismertetett tumbalap-maradvánnyal. Feltehetőleg a síremlékhez írta 1584-ben Kassai Zsigmond versét: „epitaphium Nicolai Telegdi” (Versek a Telegdi család tagjaihoz: RMNY I. 544. sz.).

P95

Perecsen (v. Szilágy vm. – Pereceiu), ref. templom.

267 *Tumba-fedőlap* töredéke (72. kép) párnán nyugvó páncélos vitéz alakjával. XVI. század 2. fele. Erősen rongált és vastagon bemeszelt, a fej zúzott, a karok és az alsó lábszárak hiányzanak, de balján a kard vonala homályosan látható. A tumbalap szélén renaissance levélsor.

Perecsenben a Báthory család több tagja volt birtokos. Az oklevelek említik Báthory Imrét 1557-ben (SZABÓ T. A. közlése. Levéltári Közl. 1938. 210. és VERESS 1944. I. 5); Báthory Eleket 1574-ben (Levéltári Közl. 1938. 213), özvegyét Jakchi Annát 1590-ben (uo. 222); Báthory Jánost 1578-ban (uo. 212); Báthory Ferencet 1590-ben, 1591-ben, 1593-ban (uo. 221, 222, 224). A sírkő valószínűleg Báthory Elek számára készült, feltehetőleg felesége Jakchy Anna megbízásából. A sírkő stílusa erre a késői időre vall.

Irodalom: BALOGH 1934. 148. 1940. 560. 1973. 247.

Radnót (v. Maros-Torda vm. – Iernut), várkastély

1553 előtt Bánfi Magdolna (özv. Keserű Mihályné), Bogáthy János anyja építkezik, a kastélyt megerősítetteti. 1553-ban egyezkedik a fiával, de ennek 1554-ben a Bogáthyak ellene mondanak, közöttük Bogáthy Klára, Kendi Antalné Kendi Ferenc anyja. A kerelőszentpáli csata, illetve Bogáthy Gáspár kivégzése (1575) után a vár a fiskusra száll (ORBÁN B.: A Székelyföld leírása. V. Pest, 1871 42–43).

A Bogáthyak idejéből Radnóton hiteles építészeti maradvány ezidő szerint nem ismeretes. A tévesen koracinqcento stílusúnak minősített, egyszerűen kereteit, fogsoros párkányú ajtó (H. TAKÁCS M.: Magyarországi udvarházak és kastélyok. Bp., 1970. 229–230) tipikusan későrenaissance faragvány, amelyenek a XVI. század utolsó évtizedeitől kezdve és azon túl gyakoriak. Az ajtópárkány antiqua betűs latin feliratára utólagosan, merőben szokatlanul és igen furcsán bekarcolt évszám sem 1514, hanem 1574 (Rajzban közölve: LUKINICH Imre: A bethleni gróf Bethlen család. Bp., 1927. 427) De még ez az évszám sem vehető terminus ante quem-nek. A faragvány kései stílusát tekintve – mely az 1593-as templomkapun is túlmutat – az 1574-es évszám inkább retrospektív jellegű bekarcolásnak látszik.

1582. okt. 13. Kvár szkve: „Sárdi János viszi Keömijes Tamást, Teolchires Jánost Kendi Ferenc számára 3 lovon Tordáig. den. 75.” (1582/V. 49) Utjuk végcéljáról nincs feljegyzés, talán Radnót.

1583. Antonio Possevino a kerelőszentpáli csatáról (1575), amikor Békés Gáspár „stette tutto quel giorno in ordinanza presso Radnot castello di Francesco Kendi...” júl. 7–8 körül, mielőtt Báthory Istvánnal megütközött (BASCAPÈ 1931. 119).

Possevino feljegyzéséből következik, hogy Radnót, ha nem is 1575-ben, de már 1583 előtt Kendi Ferenc birtokában volt, melyre később 1587-ben nova donatio-t kapott (ORBÁN V. 1871. 43).

1590. Franco Sivori genovai nemes Memorialeja havasföldi küldetéséről. Ebben megemlékezik arról, hogy mikor Báthory Zsigmond portai követe, Kendi Ferenc Havasalföldön járt (1584 októbere és 1585 februárja között), akkor őt nagy tisztességgel fogadták. „Et, in vero era un signore di tali qualità e tanta humanità e cortesia, ch'io particolarmente non mi poteva satiare di carezarlo ... E fecci tanta e si stretta amicitia seco, havendo esso versa vice in me posta grandissima affetione ...” (191–192) – Mikor pedig 1585-ben a havasalföldi vajdával együtt menekülnie kellett, Kendi Ferenc meghívta őt és a vajda kíséretét radnóti kastélyába, ahol nyolc hónapig tartózkodtak, végül megaján-

dékozottan távoztak, amikor is Kendi Ferenc 500 lovassal kísérte őket hat mérföldre (221). – „Questo Signore era del sangue de Principi di Transilvania richissimo di stadi, di gioye e di denari, liberale, magnifico, et infatti de più e compiti homini ch'io hebbi mai al mondo praticato. Raccolti con tanta humanità da questo amorevole signore...” Kendi nyilatkozataiból kiderült, hogy nem ért egyet a kormány intézkedéseivel „allegando che si sarebbe benissimo potuto sodisfar il Gran Turco et aggiutare il Principe (havasalföldi vajda) senza sospetto.” (PASCU, □.: Petru Cercel și Țara Românească. Sibiu, 1944. 191–192, 221, 222)

Radnóti Kendi Ferenc – (neve így olvasható a radnóti harangfeliraton) – Kendi Antal és Bogáthy Klára fia, lónai Kendi Sándor unokatestvére (Lázár M.: Erdély főispánjai, Bp., 1889, 71–72). Apját 1558-ban kivégezték, síremlékének töredékei a gyulafehérvári székesegyházban (AH. 1980/1. 91); anyja meghalt 1554-ben, sírköve a kolozsvári múzeumban, ahová a radnóti templomból került. Felesége Bebek Judit, Bebek György és Patócsy Zsófia leánya, aki által sógorságban volt ifj. Báthory Istvánnal, Bebek Zsuzsánna férjével. Kendi Ferenc tisztségei: 1575–1594 tanácsúr, Küküllő vármegye főispánja, több ízben portai követ, 1594-ben kivégezték (LÁZÁR i.m. 71–72; TRÓCSÁNYI 1980. 29).

Kendi Ferenc egyéniségét, kultúráját Franco Sivori igen kedvezően jellemzi. Kendinek ajánlott könyvek: RMNY. I. 483, 645, 805. sz. Az utóbbi bibliai verses históriát szerzője, Illyefalvi István 1590-ben „Radnóton laktában” írta.

Kendi feltehetőleg építkezett a radnóti váron, 1585-ben a várkastély mindenestre olyan állapotban volt, hogy régi ismerősét, Sivorit, a genovai nemest a havasalföldi vajda kíséretével hosszabb időre teljes pompával vendégül fogadhatta. Kétségtelenül Kendi építette a radnóti ref. templom gyönyörű déli portikusát a hangulatos ülő fülkékkel és a nemes egyszerűséggel, finoman tagolt kapuval, melyet a Kendi címer ékesít az 1583-as évszámmal (BALOGH, J.: Influssi veneziani nell'arte della Transilvania. – Studi di storia dell'arte in onore di Antonio Morassi. Venezia, 1971. 189–190). Ez egyben Kendi kastélyáról, építkezésének stílusáról is némi fogalmat adhat. Kendi harangot is ajándékozott a templomnak „in honorem Jesu Christi” éspedig 1594-ben, közvetlenül a kivégzése előtt. A harangot 1701-ben újra öntötték, de felirata fennmaradt.

P96

Szamosfalva (v. Kolozs vm. – Someșeni), rk. templom

Építési emléktábla Mikola László erdélyi alvajda nevével. 1530-as évek. A felirat közölve: BALOGH 1943. 282.

A szentély zárókövén Mikola címer renaissance pajzsban. Közölve: BALOGH 1943. 195, 282–283. l. 144. kép. – A zárókő címere azonos Mikola László pecsétjén látható címerrel, közölve: VERESS E.: Izabella királyné. Bp., 1901. 269.

280

Mikola László alvajda sírköve. 1557 (80. kép). Méretei: 195 x 87. Szélesen kereteit mezőben fent és lent feliratos tábla, középen mélyített négyszögben az erősen domborúan faragott címer, benne L. M. betűk. Feliratok a kereten és a két táblán.

A keret felirata: FRANCISC • MAIOR NATV FILIVS PATRI CHARISSIMO POSVIT
ANNO DOMINI 1557

A felső tibia felirata (feloldva a ligatúrákat):

NON MVLTVS VIDEAS VIR
TVTVM NOMINE CLAROS
OVI PATRIAM STEMMA NO
BILITATIS HABENT
NEC FACILE EST GENERIS
CONECTERE FACTA DECORI

Az alsó tábla felirata:

CVM RAPIVNT MVLTVS PES
SIMA FACTA DVCE
AT LADISLAVS MIKOLA
CVM IVRA MINISTRAT
IVSTITIA POPVLOS DIRIGIT
IPSE SVOS
OFICIVM PRESTATQVE
VICEM WAIIVODE PIA
CVRA GRAVATVS
CONSILIO PATRIAM SVBLE
VAT IPSE SVAM

Mikola László az 1530-as években, mikor a szamosfalvi templom gótikus templomát építette, az emléktábla felirata szerint alvajda volt és a székeltek vicecomes-e (BALOGH 1943. 194–195). 1542-ben Martinuzzi alhelytartója, 1542-1557 tanácsúr, 1544 királyi alhelytartó, 1548 alhelytartó és az országos főbíró helyettese (TRÓCSÁNYI 1980. 31). A sírfelirata hasonlóképpen az alvajdai tisztséget és bírói tevékenységét emeli ki.

- 280 *Ifjabb Mikola László* (Ferenc fia, László alvajda unokája) sírköve. 1559 (80. kép)
Méretei: 142 x 53. A sírkő közepén a Mikola címer és felette az évszám: 1559. Körirata:

FRANCISCVS MIKOLA LADISLAO PATRIS NEPOTI FILIO CARISSIMO POSVIT

A két sírkő stílusa azonos, mindkettőt Mikola Ferenc, László alvajda fia állíttatta.

Irodalom: gr. ESTERHÁZY János: A szamosfalvi egyház. Arch. Közl. VII. 1868.
GERECZE 1906. 440. KELEMEN 1943. 6. KABAY 1973. 1689.

- 277-278 *Mikola László feleségének, gyerőmonostori Kemény Annának* a sírköve. XVI. század
közepe (78–79. kép). Az egykori sírkő két töredéke a kolozsvári Múzeumba került. Lt.
sz. IV. 748; IV. 750. Az első töredék mérete 74 x 40 x 11, a második töredék mérete
65 x 45 x 20. A sírkő közepén olasz koszorúban I H S betűk. Az első töredék felirata
a kereten (feloldva a ligatúrákat): „...ET GENEROSA DOMINA ANNA KEMEN
DE.....” A sírkőlap mezejében:

ORVM VICE CO
 OBYT DIE • S
 I • POST CONV

A második töredék felirata: [GERŐ MON] OSTORA CONSORS EGREGY LADISLAI MIKOLA DE ZA[MOSFALVA]

Lelőhelye: Szamosfalva, rk. templom, az egyik töredék a szószék lépcsőjéül szolgált, a másik darab a diadalív alatti lépcső alja volt; 1898-ban Kolozsvárt a plébánia udvarán feküdtek. A leltár szerint Hirschler József kvári plébános letéte.

Irodalom: ESTERHÁZY János: A szamosfalvi egyház. Arch. Közl. VII. 1868. 148. Erd. Múz. 1898. 347. GERECZE 1906. 436.

- 279 *Legifjabb Mikola László sírköve.* 1601 (81. kép). Kolozsvár, Múzeum. Mérete: 138 x 55 x 21. Körirata: VRN ... S • INDOLIS PVERO LADIS .. |... ENS | IN DOMINO | XV • FEB • MDCI: Felső mezejében címerpajzs a Mikola címerrel, alsó mezejében részben megfejtetlen latin epitaphium vers:

MICOLIDV[M] • HIC • SITA • SVNT . PVBES IUVENISQVE
 SENEXQVE • HAEC • SIMVL .. VIDEA[N]T
 REGNA SACRATA DEI
 NVNC LADISLAO PAVLI DE
 SEMINE NATO SEPTENI IANOA
 FRATRE SACRATA QVIES

Lelőhelye: Szamosfalva, kastély.

Szamosfalva, Mikola udvarház

1520. Torda. Barlabássy László alvajda oklevelében Gyerőfy László (Gyerővásárhely) és Gyerőfy Miklós (Szamosfalva) jelentése szamosfalvi Mikola István és László osztozkodásáról, mely a három épületből álló udvarházra vonatkozik. Mikola István és László Mikola Ferenc fiai és örökösei (ENTZ G.: A szamosfalvi Mikola udvarház. Erd. Múz. 1946. 56–58).

1539. Mikola László alvajda oklevele peres ügyben kelt „in domo nostro Zamosfalwa.” (JAKAB I. 1870. 384)

Szamosújvár (v. Szolnok-Doboka vm. – Gherla), vár

1540. Új Bálványos. „Dominicus, Architector et edificiorum regalium fundator”, akit János király az Új Bálványos vár építéséhez hívott, értesíti Velten Kugler besztercei bírót, hogy szeretné megtekinteni Besztercét, hogy a királynak – aki már eddig is rossznéven vette tőle, hogy Besztercét nem ismeri – felvilágosításokat adhasson a városról (Beszterce város levéltára. Kivonatossan ismertette: WENRICH, W.: Künstlernamen aus siebenbürgisch-sächsischer Vergangenheit. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde, 1889. 46).

1540. márc. 12. Gyulafehérvár. Verancsics Antal levele Statileo Jánoshoz: „Alii ut arcem Balvanos Novum, quam recens Georgius Heremita, thesaurarius, jussu regis erigifecit, disturbent, metuentes, ne, si in Turcarum aut Valachorum potestatem venint, periculum Transsylvaniae afferret, quum in loco natura ipsa munitissimo, proximitate fluminis Saniosi, alioqui (sic!) etiam opere fortissimo exstruatur.” (Mon. Hung. Hist. II. oszt. IX. köt. Pest, 1860. 83)

1540. jún. 14. Gyulafehérvár. Fráter György bizonyos birtokrészeket adományoz „Egregio Paulo Bank provisor et Castellano novae arcis nostrae Balwanos.” (SZABÓ K.: Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonata. Bp., 1889. 116. l. 539. sz.)

1540. aug. 29. A segesvári országgyűlésen hozott 5. Articulusban elhatározzák, hogy követeket küldenek a királynéhoz, aki többek között tárgyalja meg „de novo castro Balvanyos vocato demoliendo.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 41)

1540. szept. 2. Gyfnehérvár. Verancsics Antal levele Statileo Jánoshoz a segesvári országgyűlés határozatairól: kéri a királynét, hogy „donet facultatem demoliendae arcis Balvanos novi, quod universae Transylvaniae detrimento esset et causa dissensionum.” (Mon. Hung. Hist. II. oszt. IX. köt. Pest, 1860. p. 146)

1540–1552. Bánk Pál Uj Bálványos várának várnagya (1540 provisor et castellanus Novae arcis Balvanyos, 1548 praefectus arcis Balvanyos és egyben főispán, 1552-ben alvajda – Vö. KÁDÁR VI. 1904. 249). – 1552-ben Déván volt (Tört. tár. 1892. 656, 657, 658). A szamosújvári építkezések az ő irányításával folytak az 1540-ből való építési emléktáblája szerint (AH. 1979/2. 3. kép). 1552. máj. 28-án Tordáról magyarnyelvű levelet írt ecsedi Báthory András erdélyi vajdához (VERESS: Doc. I. 1929. 85).

1543. Martinuzzi Szamosújvárt a váradi püspökség tartozékának tekinti (KÁDÁR VI. 1904. 204–205).

1550. Bornemissza Márton újvári provisor 8 „magistros murarios”-t kér „ad constructionem et aedificationem domus domini nostri...” (Beszterce város levéltára)

1551. Dobay János praefectus cserepet és fát kér Besztercétől Szamosújvár építéséhez (uo.).

1552. Bornemissza Pál tanúvallomása a Martinuzzi perben: „Item vidi arcem Wyvar, novam alio nomine per eum aedificatam a fundamento in territorio episcopatus Waradiensis in Transsylvania, tum destructa arce priore Bolvanyos, nondum perfecto vel absoluto labore.” Hallotta a környező falvaknak és Dés városának „égbekiáltó” panaszait „quibus laboribus oppressi sunt miseri populi quorumcunque subditi et coronae regni sub annis his, quibus aedificari arx illa coepta fuit per ipsum fratrem Georgium.” (Podhradszky J.: Martinuzzianák. M. Tört. Tár 1855. 262. THEINER, A.: Vetera monumenta slavorum meridionalium historiam illustrantia. II. Zagreb, 1875. 37)

1552. I. Ferdinánd ecsedi Báthory András vajdának adományozza Szamosújvárt székhelyül azzal a feltétellel, hogy a vár védelméről gondoskodjék (KATONA, St.: Historia critica. XII. 183. KÁDÁR VI. 1904. 205–206).

1552–1553 körül (?). Tinódi Sebestyén: Historiás ének János királynak testamentumáról.

Duczökedic mindenbe Frater György Barath,
 Wy Balvanyost kezde rakni Istvan Maylath,
 Frater addic királynál dolgát tekeré
 Az új művet Maylath kezéből kivevé.
 Sziertelen erős várat ot fondaltatá,
 Mert alattomba a koronát vadásszá,
 Ezert Wyvarat olasszal csinaltatá,
 Hogy egész Erdélyt azután abból bírná.

(HELTAI G.: Cancionale. Kolozsvár, 1574. KÁDÁR VI. 1904. 295.)

1553. máj. 28. s. 1. I. Ferdinánd meghagyja Báthory András erdélyi vajdának, hogy a Besztercevidékieket ne kényszerítse Szamosújvárra menni munkára (Századok. 1889. 43).

1553-ban Báthory András kivonult Szamosújvárból.

1553. dec. 26. A kolozsmonostori konvent jelenti I. Ferdinándnak, hogy szentiváni Kendy Ferenc erdélyi vajda megbízásából összeírták Szamosújvárt és tartozékait gönczruszkai Dobó István erdélyi vajda részére. A leltárban felsorolják a várhoz tartozó falvakat, összesen huszonnégyet, továbbá számba veszik a várban levo élelmiszert. Ennek során említik a vár egyes részeit: „item in teatro Arcis Wyvar reperti sunt... item in duobus scriniis superius in palacio ... item in cellarario...” (Orsz. Ltár. Urb. et Conscrip. 160/1. – Dr. Baranyai Béláné közlése.)

1556. nov. 11. Dobó István I. Ferdinánd kapitánya feladja a várat Izabellának (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 5).

1556. dec. 7. Izabella királyné megerősíti az 1556. nov. 25–dec. kvári országgyűlés törvénycikkeit. „Itaque decreto publico est sancitum: quod nos in numero contradotis nostrae, habeamus arces: Georgin, et Wyvar, possideamus interim, donec inscriptiones praedictae, deo propitio, accedentibus praesidiis regnorum et subditorum, per Illustrissimum Filium nostrum, e manibus alienis eliberabuntur, et donec dictae arces et possessiones nobis in contradotem inscriptae, in manus nostras, de facto, cum eorum, ex antiquo pertinentiis et prouentibus, restituantur et reddantur.” (Erd. Orsz. Eml. II. Budapest, 1876. 59. l.)

1558. Szamosújvár kapitánya (Ebeni Gábor) írja a beszterceieknek, hogy Ujvárott bástyákat építenek és cserepeznek (Beszterce város levéltára).

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „Da Colosuar uolgendo uerso Greco si troua per terra piana sempre lungi miglia XX Castelnuouo, luogo piccolo in piano, con quattro braui fianchi alla moderna, et uno soccorso fuori del fosso, quale fiancheggia con gran sicurezza le due parti del Castello; le mura grosse et forti con grosso terapieno et fosso pieno d’acqua, profondo et largo, parte di cortine et parte del fiume, che passando sotto uerso Ponente li da quanta acqua si uuole. Da questa parte discosto circa passi 600 è un monte del quale Balasso, altre uolte essendo il luogo dell’ Imperadore, fece batteria, ma inutile per la lontananza. De altre parti è tanto basso che in modo alcuno non si puo battere. Vn fiorentino ingengere fortificò tal luogo ad istanza del Car. fra Georgio di poi uscita la Regina Isabella dello stato. Questo luogo è munitissimo per tre anni di quanto sia necessario à guardarlo et in questo tiene il Re parte

delle sua piu pretiose ricchezze, come in quello nel quale grandemente confida; et hora l'ha in custodia un Pre. Georgio di religione Cattolica et Creato di fra Georgio huomo di gran ualore et fede. Ha il detto luogo uerso mezo giorno una giunta di terrapieno con fosso pieno d'acqua et fianchi oue gli huomini del contado possano in tempo di guerra saluarsi et anche da honesto sforzo di nimici diffendersi, et essendo di maggiore capacita che non è il castello oltre che potrebbe sempre assicurare grosso numero, siano soldati ò chi occorresi ritirarsi da nimici, ò gente del paese che uolessi assicurarsi, uiene a diffendere l'altre due parti della fortezza opposita al soccorso sopradetto." (Apulum. H. 1946. 178–179)

1566. Ascanio Centurio feljegyzése : Martinuzzi „si partì da Colosuar per andare ad un suo assai buon Castello, che egli haueua da fondamento edificato, et chiamato Vuiuar." (CENTORIO, A.: Commentari della guerra di Transilvania. Velence 1566. Facsimile kiadás, szerk. Caldi László. Bp., 1940)

1566. dec. 13. János Zsigmond fejedelem megerősíti az 1566 nov. 30. – dec. 13-iki szebeni országgyűlés törvénycikkeit: „18. Az Újvárnak építését miért hogy urunk ő felsége magára vette, azonképen Szász-Sebesnek is építésének negyed részét magára vette, ez ország is három nemzetül, a három részének meg építését magára vette." (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 327)

1572. márc. 30. Gyfnehérvár. Báthory István vajda Beszterce város tanácsának: „Statuimus in Vywar quasdam aedes extruere, in quarum aedificatione, si quando prouisor noster illius loci operam vestram requisiverit mandamus vobis vt in eo ipsi omni ope et auxilio adesse debeatis. Nec secus faceritis. Valet." (VERESS 1944. 192)

1572. máj. 1. Torda. Báthory István Beszterce város tanácsának: „Quod diligentiam adhibeatis in ferendo auxilio in vsus edificiorum arcis Wywar, facitis quidem rem gratam vestrae erga nos obsequentiae conuenientem." (Uo. 197)

1572. máj. 6. Kolozs. Báthory István Beszterce város tanácsának: Thorma János újvári provisor leveléből megtudta, hogy ő a besztercei téglavetőknék bizonyos summa pénzt kifizetett és a város mégis azokat Váradra akarja küldeni. Mivel azonban a három mesterre nagy szükség van „in dicta Arce noua", parancsolja, hogy őket mielőbb oda küldjék (Uo. 202).

1574. jún. 21. Marosvásárhely. Báthory István Beszterce város tanácsának: Thorma János újvári provisor Besztercére küldte „vt quarundam testarum seu tegularum numerum ad aedificiorum tecta conficienda compararet" és ezért adjanak szavának teljes hitelt (Uo. 292).

1577. április 18. Kvár szkve: Kovács Lukács Seres Jánost vitte 3 lovon Ujvárba. Kovácsnak kifizettek fl. 1. den. 12 (1577/X. 61).

1577. máj. 25. Kvár szkve: „Kovács Lukács kőmíjes Antalt vitte szolgástól Wjvárig." Kifizettek Kovácsnak fl. 1. den. 12 (1577/X. 65).

1577. szept. 29. Kvár szkve: „Matthias Zeyffer kőmíjeseket vitt Ujvárba 4 lovon." Kifizettek neki fl. 2. den. 50 (1577/X. 70).

1577. nov. 21. Kvár szkve: a fejedelem (Báthory Kristóf) Gyaluból megy Ujvárba (1577/X. 74).

1577. Báthory Kristóf fejedelem építkezései, melyről címere tesz tanúságot. Erről az 1687. ápr. 22-én kelt inventarium így ír: a Hopmester házban Báthory Kristóf 1577-ben faragott, kőbemetszett címere, melyet „két kerubinok” tartanak (OL Erdélyi Fisc. Lev. XII. 1/2 l. A – Dr. Horváth Tibor Antal közlése).

1578. nov. 7. Kvár szkve: „Kocsis Benedek viszi az fundatori Ujvárba.” Fizetnek neki den. 75 (1578/XIV. 96).

1583. Antonio Possevino feljegyzése: Castaldo 1553-ban két erdélyi vajdát nevezett ki, Dobó Istvánt és Kendy Ferencet, „et assignò a Dobo per sua residenza, il castello di Urjvar, dove parimente resideva l'anno precedente Andrea Batori, ch'era pure stato voi-voda, a nome di Ferdinando... Finalmente l'anno cinquantesimo sesto, tutta la Transilvania ribellò da Ferdinando, eccetto Stefano Dobo vaivoda, il quale si mantenne in fede, et si fortificò nel castello Ujvar.” 1556-ban azonban Balassa Menyhért elfoglalta a várat Izabella királyné részére, Dobó István pedig elmenekült (BASCAPÈ 1931. 101–102).

1590. ápr. 25. Kvár szkve: „Vitték az kőmieket Wywarra, az fejedelem (Báthory Zsigmond) parancsolta. Adatott az hagyott bíró uram erte vellem nekik den. 50.” (IV/XXI. 23)

1591. júl. 29. Kvár szkve: „Debetzey [!] András viszi Achy Gergelyt hatott [hatod] magával 4 loval Vyvarba den. 75.” (V/I. 79)

1591 szept. 26. Kvár szkve: „Vas György kéretett Urjvarban kőmieket. Régeni Bálint vitte el. Attam neki den. 75.” (V/X. 55) – Czegei Wass György 1590–1591-ben Szamosújvár kapitánya volt (SZONGOTT KR.: Szamosújvár sz. k. város monográfiája. I. Szamosújvár, 1901. 10 l)

1591 dec. 6. Kvár szkve: „Vermesi Mátyás viszen 4 kőmüest Ujvárig, 2 lóval den. 75.” (V/I. 89)

1592 febr. 19. Kvár szkve: „Szatmári János 4 lovon szekeren viszi a kőmieket Kutty Jánost negyedmagával Ujvárig. Fizettem fl. 1. den. 50.” (V/XV. 304)

1592 nov. 17. Kvár szkve: „Eodem die Kasa Márton vitte az Zaz Jánosné fiját Keómiwes Gáspárt 4 lovon Ujvárban mívelni fl. 1. den. 50.” (V/XV. 99)

1592 dec. 13. Kvár szkve: a fejedelem költségei Ujvárra: „Smelcer György, Néb János összefogván vitte Gengát az fundátort 6 lovon fl. 2. den. 25.” (V/XV. 105)

1597 jan. 2. Kvár szkve: a fejedelemasszonynak (Maria Christierna) mesterembereket küldenek Ujvárba (VII/XII).

1602 dec. 20. Gyfnehérvár. Georgio Basta levele Rudolf királyhoz: „Őfelsége ajánlná az erdélyieknek, hogy építsenek egy erősséget Szamos-Ujvárott (melyet Várad oldalról, Szathmár, Kővár, Nagybánya és Huszt hátulról fedezne), oly nagyot, hogy 500 főnyi német őrséget bevehetne, mely adó fejében az erdélyiek által fenntartandó, a többi várakat nekik hagyván.” (Közölve magyar fordításban: id. gr. TELEKI D. : Básta György emlékirata. Századok. 1868. 557)

1607. Szamosújvár inventariuma. Kivonatossan közölve: Kádár VI. 1904. 209. A leltár topografailag és építészettörténetileg jelentős adatai: *külső kapu*, felette kemencés ház, padlásán szakállas ágyúk – a külső kapun belül a kerítés mellett két rendben apró házak – ezután következik a *belső vár*, *alsó rendben* egymás után öt kemencés ház, utána a porház; más rendben a kulcsár háza, a pattantyús ház, sütőház; ezzel átellenben

egy bástya – a *felső rendben*, a *belső kapu* felett két egymásbanyúló ház, mellettük két szenesház, ezek mellett a „*nagy palota*”, mellette egy *udvarló öreg palota*, utána még öt kemencés ház – *bástyái* a következők: földbástya a külső kapu előtt, Doboló bástya; ezen kívül van egy ágyúszín, egy fegyverház és egy kis kápolna.

*

A XVI. századi épületmaradványok és faragványok (Leírásuk részben autopsia alapján – a szerző 1935-ben láthatta a várat –, részben pedig Vajna Károly és Lechner Jenő feljegyzései alapján készült.)

Zápolyai János király építkezése 1539–1540 körül

Maradványa: a hosszénegyszögben épült *négy sarokbástyás erődítési övezet*, melyet a király fundátora, Domenico da Bologna tervezett. Feltehetőleg mind a négy bástya 1540–1550 között felépült és mintául szolgálhatott a bethleni várhoz. 1540-ben épült a címerdíszes *kaputorony* (1. kép), amelyből csupán a címerek és a feliratok maradtak meg. Adataik közölve: Balogh 1943. 283–285. lap, 165, 166, 167. Pótlásképpen közöljük a Martinuzzi emléktábla (6. kép) teljes szövegét régi fénykép alapján:

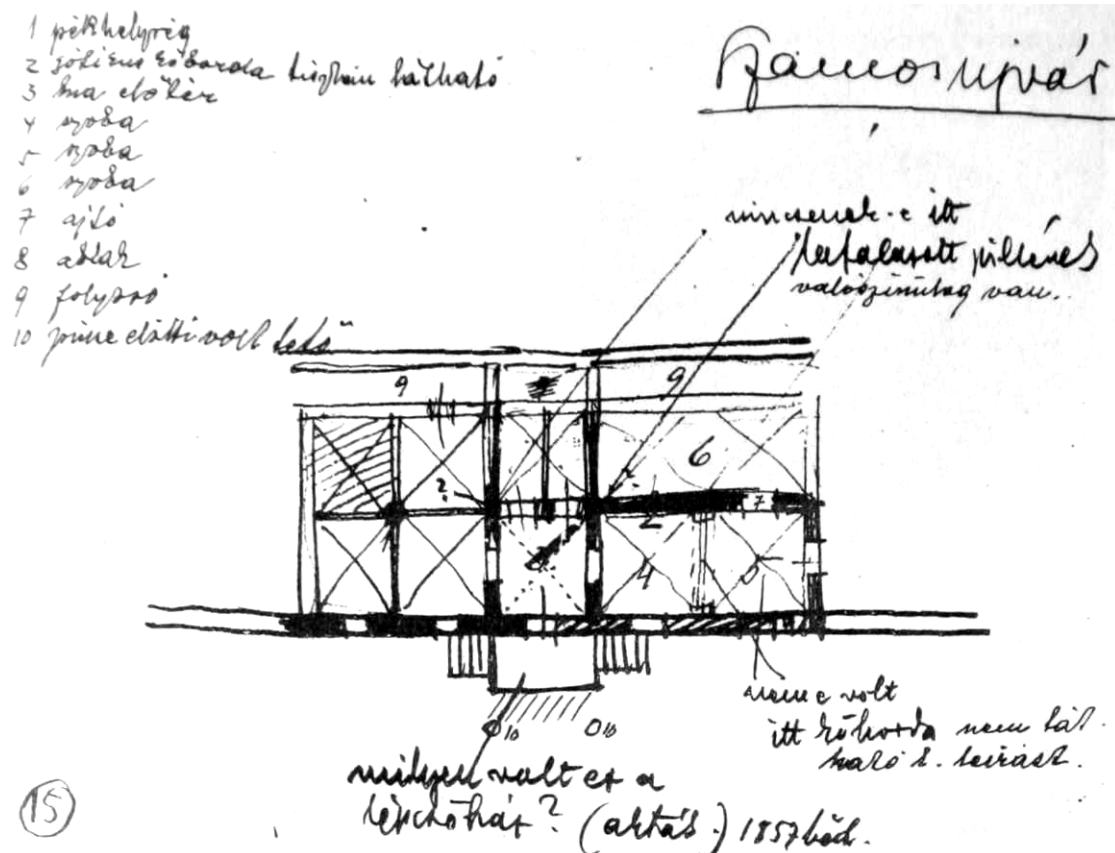
FRATER • GEORGIVS INFANS • CROVACIE
EPISCOPVS • VARADINSIS ET TESAVRARI
VS ET CONSILIARIVS REGIE MAIEST
ATIS • A • D XXXX – a sor végén vésett rajz: leveles ág virággal.

Eredeti elrendezésük a következő volt: a kapuzat párkányának két sarkán domborműves pajzstartó oroszlánok a Zápolya címerrel (4. kép), az első és második emelet között dombormű a két lebegő angyaltól tartott Zápolya címerrel (2. kép); a kapunyílástól jobbra (heraldikailag balra) Bánk Pál címeres építési emléktáblája (3. kép), balra pedig (heraldikailag jobbra) Martinuzzi címere és emléktáblája 1540-ből (6. kép). Martinuzzi címere elveszett, a többi másodlagos helyen van befalazva. A kaputorony rekonstrukciója egy 1800 körül készült olasz vízfestményen (egykor Szentbenedek, Kornis kastély) alapul, másrészt a Nemzeti Társalkodó (1838. I. félév 174.) feljegyzésén. A vízfestményhez hasonló festmény van a szamosújvári Múzeumban (1. kép), amelyen világosan látható a kaputorony elhelyezése és felépítése.

Martinuzzi György építkezése 1540–1550 körül

Maradványai: az *észak-keleti* és a *dél-keleti bástya* ormáról származó *Martinuzzi címerek* (5. kép), mindkettő lófejes pajzsban (a bástyák lebontása után, 1873-ban a Martinuzzi-épület rizalitjába falazták be, a pince lejárattól jobbra és balra; utóbb elkallódtak); *dombormű angyallal*, töredékes évszámmal 15., (50 x 95 cm), befalazva a Martinuzzi és a Rákóczi ház közötti támfalba.

Un. *Martinuzzi palota*. Hossznégyszögű épület észak-déli irányban, északi végében a kápolna, déli végében a széles kapuzat boltozatos kapuátjáróval (7. kép), felette két szo-

Szamosújvár, a Martinuzzi épület alaprajza.
Füredi Ernő vázlata 1916.

- 200 ba és az udvar felé gyámköveken nyugvó zárt erkély egyszerűen kereteit kettős ablakkal (8. kép).
- 204 A kapuzat kettős volt (7. kép). A nagykapu felirata (Mosóczy András pálos szerzetes XVII. század végéről való feljegyzése szerint: „Supra portam... majorem interioris Praesidij” – BENGEL: Annales. Egy. Ktár. Kézirattár. Ab. 210. p. 113):

DOM | INVS ADIVTOR ET PROTECTOR MEVS OVEM TI | MEBO

- 202 A kisebbik kapu felett (Mosóczy András: „supra portam minorem” – uo.) Martinuzzi címere, melyet két szárnyas putto tart (9. kép), alatta a feliratos tábla:

QVESIVIT • PRESVL • VIRTUTE • GEORGIVS • AMPLA •
HEC • ARMA • ET • TITVLVS • NATVS • DE • STIRPE • CROATA
HIC • VNICORNO • VT • CORVVM • PREBERE • ALIMENTA
CERNIS • SIC • FIDE • ET • CVRIS • VIGILANTIBVS • APTVS •
ASSIDVE • REGI • STVDVIT • SERVIRE • IOANNI • ET
POSVIT • IMPENSIS • LONGEVE • HEC • PREMIA • FAME
M • D • XLII

Szamosújvár, várkapolna.
Dörre Tivadar rajza 1891.

A kisebbik kapu eredeti faragott kerete elpusztult, ennek következtében az emléktábla elszigetelt függelékévé változott, holott eredetileg az építészeti tagolásokat összehangolták a nagy kapuval.

Az ún. Martinuzzi palota keleti *homlokzatát* egyszerűen kereteit ablakok tagolják, amelyek eredetileg kettős keresztosztású ablakok voltak. Az egyik ablakon – Lechner Jenő feljegyzése szerint ilyen felirat volt olvasható: „Sculpsi(t) Stephanus Nagyfalv(a) 1545.” Az első szó olvasata kétséges, mert latin kőfaragó névjelzés teljesen valószínűtlen. A helyes olvasat nyilván: Hic fuit.

Az épület *földszintjének belső beosztása* (Füredi Jenő 1916-ban Lechner számára készített vázlatrajza szerint) a következő: a keleti fronton öt boltozott helyiség, a szélső délkeletiben későgótikus nyolcszögletes pillér. Az épület nyugati szakaszán négy helyiség, párhuzamosan az előbbiekkal, de a negyedik két szakaszos, tehát kettőzött hosszúságú. Az épület nyugati lezárása hosszú folyosó, amely a kápolna oratóriumához vezetett. Az épület pincéje 40 x 10 1/2 méter, boltozatát négyszögletes pillérek tartják. A keleti homlokzat közepén rizalit, illetve ún. külső lépcsőház volt 3 pilléren nyugvó arkádós boltozattal (7,56 x 5,80 m), melyet utóbb, 1859-ben, lebontottak. A leírásokból ítélve (Vajna 1901. 37), nem lehetett XVI. századi épületrész, hanem valószínűleg XVII. századi.

203 Az épület északi falához csatlakozik a kápolna, északi oldalán faragott kapuval, apsi-
sán faragott ablakokkal (11. kép). A kettős ívelésű ikerablakok rendkívül megnyúltak,
201 mintegy a gótikus ablakok arányait utánozzák. A kápolna boltozatát tartó gyámkövek
féloszlop alakúak (10. kép). A boltozat Vajna (1901. 12–13) szerint 1760-ban készült.
A karzat csúcsíves keresztboltozaton nyugszik; homlokzatának építészeti kerete: két ol-
dalt cannelurás pilaszterek szegélyezik, sokszorososan tagolt fejezettel, felettük architrav;

stílusuk a XVI. század végére vall. – A gyámkövekhez megjegyzendő, hogy a szegedi ferences templom káptalantermében szintén rövid féloszlop alakú gyámkövek láthatók.

A várról készült rajzok és metszetek jegyzékét a XVII. századi építkezések ismertetése során közlöm, úgyszintén az 1687-es igen szép leltárt.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 125–129. 1866. 161–167. SZONGOTT KR.: Szamosújvár sz. k. város monográfiája. I. Szamosújvár, 1901. 3–11 (a vár története). VAJNA K.: A szamosújvári vár leírása. – Szongott monográfiájában I. Szamosújvár, 1901. 11–39 (a vár leírása). KÁDÁR VI. Dés, 1904. 205–215, 218. GERECZE 1906. 877 (a régebbi irodalommal). LECHNER J.: Renaissance építési emlékek Szamosújvárott. Bp., 1917. DIVALD K. ismertetése Lechner tanulmányáról. Múz. és Könyvtári Ért. XI. 1917. 52. BALOGH 1934. 137 (a vár fundátora Domenico da Bologna). MAGGIOROTTI, L.: Architeti e Architetture militari. Roma, 1936. II. 400. BALOGH 1940. 542. 533 képpel. GEREVICH 1940. 158. BIRÓ 1941. 79., BALOGH 1943. 102–103, 283–285. lap, 165, 166, 167 képek. BIRÓ 1943. 40, 85. BIRÓ Sándor: Szamosújvár története. – Szolnok-Doboka magyarsága. Kvár, 1944. 165–189. ENTZ 1944. 221–223. I. 62, 63. kép. BALOGH 1953. 42, 43. PASCU 1954. 199 (említi az egyik ablak névjelzését román fordításban „Stefan din Nuşfalău”). BALOGH 1956. 300, 301. lap, 224 kép. 1961. 335. lap, 258. kép. 1964. 335. lap, 258. kép. SEBESTYÉN 1963. 58. Istoria 1968. p. 415–416. fig. 416. BALOGH 1970. 233–235. lap, 363. kép. B. NAGY 1970. 19. lap, 10. kép. H. TAKÁCS 1970. 36–37, 174–179. BALOGH 1973. 236–238. lap, 363. kép. B. NAGY 1973. 20. kép. FEUERNÉ 1977. 125–126.

Székelyderzs (v. Udvarhely vm. – Dârjiu), unit. templom

284 *Cseffey Benedek* sírköve. 1578 (85. kép). Méretei 120 x 87 x 23; a címer mezeje 57,8 x 62 cm. Felirata (feloldva a ligatúrákat):

GENEROSO DOMINO BENEDICTO
CHEFFEI SENIORII PACIS BELLI
LAVDIBVS INSIGNI OB PRAECLARASQVE
EIVS VIRTUTES PRINCIPIBVS HVIVS REGNI
TRANSILVANIAE PERCHARO A • D • M • D •
LXXVIII • AETATIS VERO SVAE LXI
PLACITE IN DOMINO OBDORMIENTE:
GENEROSA DOMINA CATHERINA PETKI

P98 *Cseffey Benedek* 1577-ben „magister curiae” Báthory István unokahúgának Kerecsényi Juditnak (Kerecsényi László és Báthory Ilona leányának) az udvarában (VERESS, 1944. II. 79). Fia lehetett ifj. *Cseffey Benedek*, aki 1576-ban a kisebb kancellária írnoka. (Trócsányi 1980. 366). Felesége Petki Kata Petki Mihály unokatestvére.

Irodalom: ORBÁN I. 1968. 180. BALOGH 1940. 562. 1961. 353. 1964. 353. lap 275. kép. 1970. 245. 1973. 247. AH. 1979. 198. DÁVID L.: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Bukarest, 1981. 267. I. 298. kép.

275-276 *Petky Mihály* sírköve 1582 (76-77. kép). Eredetileg tumba volt, csak a fedőlapja maradt meg a széles ornamentális kerettel, amely Patócsy Zsófia síremlékére emlékeztet. Mérete 200 x 90 x 22. A sírkő felső egyharmadában négyszegletes rovátkolt mezőben címerpajzs levélindás sisaktakarókkal, alsó kétharmadában felirat. A latin felirat (feloldva a ligatúrákat):

PETCHIVS ECCE IACET RIGIDA SVB MOLE MICHAEL
 POST VBI IAM VITAE DEBITA FINIS ADEST
 BATHOREIS PLACVIT MATVRIS FIRMOR ANNIS
 PRINCEPIBVS QUORVM NVMINE FVLTVS ERAT
 COGNATIS CHARVS FVERAT IVCVNDVS AMICIS
 OFFICYS SVMMOS • DEMERVITQVE VIROS
 ASTREAM DONEC VIXIT TELLVRE COLEBAT
 ATQVE INOPVM LARGA DAMNA LEVABAT OPE
 POST MODO IAMQVE VIRI FLORENS AETATE VIGEBAT
 IVSTRAQVE SEX ANNI VICERAT ILLE TRIBVS
 CHRISTVS QVINGENTOS ET MILLE PEREGERAT ANNOS
 ATQVE OCTODICIES ET SVPER HOSCE DVOS
 BIS SENO RADIANS SEPTEMBER FVLSERAT ORBE
 IMPIA CVM FATI LICIA PARCA SECAT
 CVTVS CLARA VOLAT TOTO IAM FAMA SVB ORBE
 HVNC MOERENS LACRIMIS POSTERA TVRBA VOCAT
 PIGNORIBVS CONIVNX CARISSIMA
 QVINQ RELICTIS
 QVEM FLET ET AETERNVM •
 CVPIT ESSE POLVM
 IOANNES PRIMVS FRANCISCVS DEINDE SECUNDVS
 TERCIA MATRIS HONOS NOMEN
 JVDIT HABET
 ANNA PVDICICIAE CVSTOS RIA...
 ... QVARTA VOCATVR
 DVLCIS IMAGO MATRIS.....EST

Petky Mihály 1566-ban primor, 1571-ben Udvarhelyszék főkirálybírája, Derzsben birtokos.

Irodalom: ORBÁN I. 1868. 180. GERECZE 1906. 440. BALOGH 1934. 149. 1970. 241. 1973. 247. AH. 1979. 197. DÁVID id. m. 1981. 267. 1. 299. kép (fenti adatok *Petky*ről).

Szentbenedek (v. Szolnok-Doboka vm. – Mănăstiera). Ó-kastély

1553-ban Szentbenedek a szamosújvári vár tartozéka.

1573. febr. 2. Gyféhérvár. Báthory István fejedelem Keresztury Kristófnak a dési kamara praefectusának hűséges szolgálataiért, hadi érdemeiért régi nemességét megerősítve

címert adományoz, mely az oklevél elején „manu docta pictoris... depicta” látható. Keresztúryról megjegyzi, hogy kora fiatalága óta szolgálatában állott. Saját kezű aláírás: Stephanus Bathorij de Somlijo, függőpecséttel. Ellenjegyezte Franciscus Forgách cancellarius. A címeres levél humanista jellegű terjedelmes szövegét – mely a bevezetésben a virtus-t hangsúlyozza és kiemeli mind az építkezések, mind a hadi érdemek hírnevet szerző hatását – valószínűleg Forgách fogalmazta (Orsz. Ltár. P 1870. Rhédey család Ltára. 29. csomó, 2. állag, 31. tétel).

1573-ban Báthory István fejedelem Szentbenedek birtokát Keresztury Kristófnak adományozta (KÁDÁR VI. 1904. 310).

1584-ben Keresztury kövári kapitány, 1595-ben kolozsi főispán, felesége Keoreosy Dona (KÁDÁR VI. 1904. 310–312). 1595–1599 tanácsúr, 1596–1598 Maria Christier-na udvarmestere (TRÓCSÁNYI 1980. 309). Jezsuita feljegyzés szerint (1588): „zelator insignis catholicae religionis.” (Fontes. II. 1913. 257) Vásárhelyi Gergely neki ajánlotta 1599-ben Catechismusát (RMNY. I. 860. sz.).

1589. máj. 23. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond adománylevele: „Nova Donatio Egregij Christophori Kerezthwrij super integra possessione Zentbenedek in Zolnok interiori”. (OL. F. 1. Gyfehérvári Kápt. Orsz. Ltár. Erd. fejed. kancellária. II. Liber Regius Sig. Báthory. 526–527) Ebben az oklevélben a fejedelem megerősíti Keresztúryt Szentbenedek birtokában és nemesi udvarházában új adomány címén.

1593. Keresztury Kristóf építkezése, illetve annak a befejezése Szentbenedeken az Ó-kastély címerdíszes kapujának a felirata szerint: C K 1593.

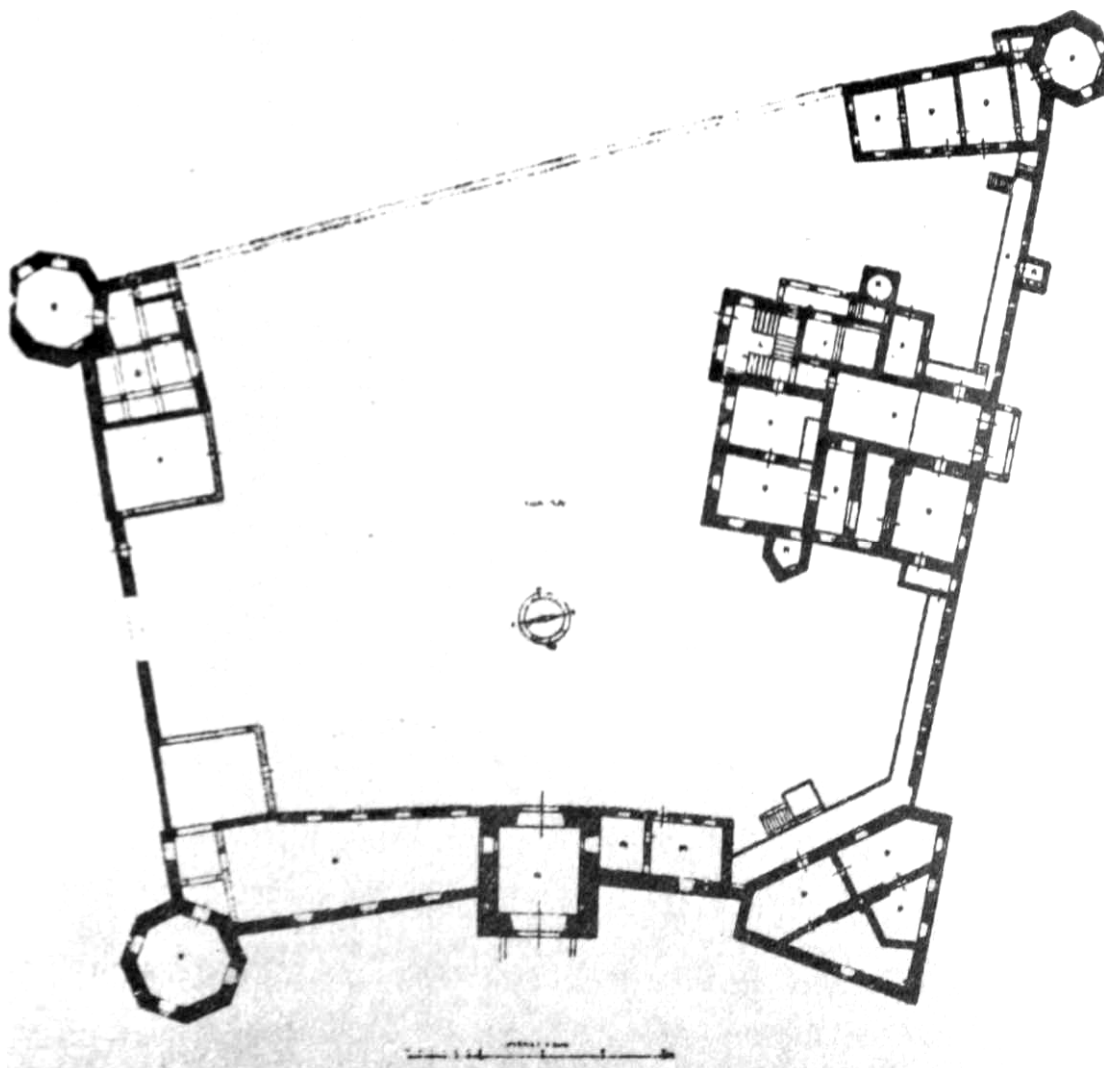
1598. aug. 15. Gyfehérvár. Maria Christierna Princeps Christophorus Kerezthurij de Zent Benedek kövári kapitányt, kolozsi főispánt, udvarmesterét (Aulae nostrae prefectus) érdemei elismerésül szolgálatait méltató diplomával tünteti ki, mely legyen „preclare tue virtutis testes.” Hártya oklevél, nyolc nagy festett arany iniciáléval a Báthory Zsigmond-kori címereslevelek (Wolfgangus Alia de Korothna 1597. stb.) mintájára. Maria Christierna sajátkezű aláírásával (Orsz. Ltár. Rhédey család levéltára. P 1870. 29. csomó, 2. állag, 31. tétel).

1599-ben (jún. 25.) Keresztury özvegye, Keoreosy Ilona birtokolja Szentbenedeket. 1601-ben leányukat, Keresztury Katát elveszi Kornis Boldizsár (KÁDÁR VI. 1904. 320).

1602. jún. 29. Giorgio Basta megerősíti Kornis Boldizsárt birtokaiban.

1617-ben Kornis Boldizsár özvegye, Keresztury Kata birtokolja Szentbenedeket (KÁDÁR i. m. 311–312).

- 246-248 Az Ó-kastélyt (47–49. kép) 1593-ban építtette Keresztury Kristóf. Kapuzatán címe-
242 re látható 1593-as évszámmal. A kastély négyszegletes épülettömb, melyhez két karcsú
248 torony csatlakozik, keleten négyszegletes, nyugaton sokszegletes (fél hatszeg). Az északi
247 főhomlokzatán (49. kép) a baloldali szakasz a főkapuval kissé kiugrik. A déli homlokzat
249 rizalitja későbbi pótlás. A kastély valamennyi homlokzatán faragott keretelésű ablakok,
úgyszintén az épület két oldalán épült tornyokon. Ablaktípusai (48. kép): egyszerű ke-
retelésű ablakok egyenes lezárással; kettős ívelésű ikerablakok; félkörívesek két oldalt pi-
laszterekkel, felettük felmagasított architrav. Az északi homlokzaton a kapuzat feletti
két nagy emeleti ablak későbbi. Az egyik emeleti helyiségben fennmaradt a kandalló
füstfogója (50. kép), gyámköveken nyugvó egyszerűen tagolt párkánnyal, amelyre üres

Szentbenedek, az Ó-kastély földszinti alaprajza.
Csányi Károly rajza 1910 körül.

címerpajzs van kifaragva. Valamennyi faragvány stílusa a kolozsvári emlékekhez kapcsolódik, kivéve a kapuzat címer követ. A kastélyt bástyákkal erősített fal övezi, ennek vég-ső kialakulása a XVII. század második felében ment végbe, befejeződött 1720-ban a kaputoronnyal. A XVII. századi építkezések adatait (lépcsőház, belső kiképzés, bástyás övezet), e korszak ismertetése során közlöm. Erről a korszakról ad részletes és színes képet az 1696-ban kelt leltár (B. NAGY 1973. 259–271).

A kastélyt felmérte 1910 körül Csányi Károly (rajzát közölte Rados Jenő 1931-ben); újabb felmérések: Documente de Arhitectura di Romînia. 9. Bucureşti, 1964. pl. 12-25.

A kastélyt 1931-ben és 1935-ben tanulmányozhattam, amikor még teljes épségben állott és így is maradt a második világháború végéig. 1960-ban fedetlen állapotban lát-

tam, boltozatai akkor már beomlottak, de a faragott keretek még mind a helyükön voltak. Újabban a restaurálását tervezik.

Irodalom: KŐVÁRI 1866. 221–222 (a kastély birtoktörténete). JÓKAI Mór: A szentbenedeki várkastély. Vasárnapi Ujság. 1877. 13. sz. képpel. KÁDÁR VI. 1904. 310–312 (a kastély története). GERECZE 1906. 878. KELEMEN L.: A legrégebbi magyar hímes oszlopok. Páosztortúz X. 1924. 6. képekkel. RADOS J.: Magyar kastélyok. Bp., 1931. 208, 214. lap, 24. kép (Közli a kastély alaprajzát Csányi Károly felvételében). 11. kiadás. Bp., 1939. 16–31. lap, XI–XII t. BALOGH 1934. 137. CSABAI 1934. 22–24. BALOGH 1940. 543. BIRÓ 1941. 81. ENTZ G.: A szentbenedeki Kornis kastély. Ellenzék. 1942. márc. 18. BIRÓ 1943. 45. VOIT P.: RÉGI magyar otthonok. Szépművészet IV. 1943. 243. lap képpel. ENTZ G. 1944. 224. I. 59, 61. kép. Építészet. 1944. 21. BALOGH 1953. 42, 46. lap, 38. kép. VOIT P.: Magy. keramika tört. tanulmányok. Művészettört. Ért. 1954. 115. BALOGH 1956. 300. 1961. 335, 336. IONESCU I. 1963. 437. SEBESTYÉN 1963. 38, 40, 102–103. lap, fig. 41, 42. BALOGH 1964. 335. Istoria 1968. 416. lap, 421. kép. BALOGH 1970. 234–235. lap, 372. kép. B. NAGY 1970. 7, 8, 19, 30, 32, 48, 50, 262. lap, 8. kép. H. TAKÁCS 1970. 45, 238. lap, 180–184. kép. BALOGH 1973. 236, 237. lap, 372. kép. B. NAGY 1973. 359–371 (közli az 1696-os leltárt), 131–135. kép. FEUERNE 1977. 28, 224. lap, 143. kép. KELEMEN L.: Művészettörténeti tanulmányok. Bukarest, 1977. 110–113. lap. 56–60. kép.

Szentbenedek (v. Szolnok-Doboka vm. – Mănăstiera), Sz. Kereszt templom

250 Későgotikus templom nyolcszögletes toronnyal, a nyugati (51. kép) és déli kapuja csúcsíves, de mindkettő renaissance syma-lemez tagolással. A nyugati kapu mérete 278 x 169, belvilág 245 x 127; déli kapu mérete 123 x 115, belvilág 206 x 89. A tornyon – ENTZ Géza közlése szerint (Ellenzék 1942. márc. 18.) – a Báthory címer látható. Ez a címer, valamint a két kapu valószínűleg már Keresztúry Kristóf birtoklása idejében készült, azaz 1573 után.

1586. máj. 22. Grodno. Báthory István király átírja és megerősíti szentbenedeki Keresztúry Kristófnak 1581. máj. 11-én kelt végrendeletét: „... dictumque testamentum ad preces praefati Christophori Keresztúri taliter qualificat, ut nempe demortuo fato Christophoro corpus eius in ecclesia Sanctae Crucis Szentbenedekiensi tumuletur.” (Kvár, Akad. Ltár., Régebben Erd. Múz. ltára, KEMÉNY József gr.: Appendix. 13. köt. 69. sz. – KELEMEN Lajos közlése.)

Irodalom: ENTZ G.: A szentbenedeki Kornis kastély. Ellenzék. 1943. márc. 18. ENTZ 1944. 206, 208. I. 21, 41. kép.

Szentegyed (v. Szolnok-Doboka vm. – Sîntejude), Sombory kúria

1585. jún. 6. Kvár szkve: „Dávid János viszen 14 ökrön egy kús kőgardát Somborj számára Szentegyedig. Attam fl. 3.” (III/XXIV. 53)

1585. jún. 13. Kvár szkve: „Zekeres János vitt két lovon Somborj számára Zent Egiedre egy kőmiest. Attam den. 75.” (III/XXIV. 54)

1585. júl. 2. Kvár szkve: „Szabadkaj Márton viszi Keomijes Antalt szerszámostól Zent Egiedre Somborj számára 3 lovon. Attam fl. 1. den. 12.” (III/XXIV. 55)

1585. nov. 3. Kvár szkve: „Sasz György viszen egy kömies legint Somborihoz az meszelő ecsettel den. 37.” (III/XXIV. 61)

Szentkirály, másként Marosszentkirály vagy Enyedszentkirály (v. Alsó-Fehér vm. – Sincrai), Bánfi György kúriája.

1579. márc. 29. Kvár szkve: „Ugyanakkor Bánfi György kérette volt Biró uramat, hogy egy kömiest külgyön Zent Kyrakra, Enyeden túl vitte volt Zylagy István 2 lovon. Fizettem neki fl. 1. den. 28.” (1579/XVI. 57)

A ref. parókia telkén rom épület boltozatos terem maradványával, benne a felsőmarosújvárihoz (Balogh 1943. 164. kép) hasonló, egyszerűen profilált renaissance ajtó. Ezen kívül ugyanitt néhány renaissance töredék került elő: ajtófél egyszerű tagolással; kettős ívelésű ikerablakok maradványai. Megjegyzendő, hogy két töredék (B. NAGY 1973. 145, 148. kép) XVI. századi, a másik kettő – a levelek faragásából ítélve – későbbi.

Irodalom: CSORTÁN F.: Marosújvártól Alvincig. Korunk. 1972. 150. B. NAGY 1970. 22, 32, 40, 259 (közlések az 1744-i összeírásból). B. NAGY 1973. 296–299 (közli az 1725-ből való leltárt). 145–148. kép.

Megjegyzendő, hogy Bánfi Györgynek Gyulafehérvárt is volt háza a várban, Kovacsóczy Farkas házának a szomszédságában. (SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas kancellár. Bp., 1891. 70).

Bánfi György tisztségei: 1572, 1573, 1575 udvari főkapitány, 1575 tanácsúr (TRÓCSÁNYI 1980. 24).

Szilágynagyfalu (v. Szilágy vm. – Nuşfalău), Bánfi kúria

1585. Báthory István király losonczy és nagyfalusi Bánfi Tamásnak adományozta a Kraszna vármegyei Nagyfalu oppidumot és egyéb birtokokat. (PETRI II. 1901. 311).

1703 dec. – 1704. ápr. 11. Conscriptio Fiscalitatum Trans-Tibiscanarum (II. Rákóczi Ferenc parancsára), ebben feljegyzés a nagyfalusi Bánffi javakról: „Bánffi György Uram eő Nagysága részéről Vagyon az felső Varros Vigén Egy pusztá Kastély, fedél nélkül, csak rudéraban vagyon, le omladozot.” (OL. Urb. et. Conscript. Fasc. 64/17. – Urbana et Conscriptiones. 5. füzet. Bp., 1979. 82. – dr. Baranyai Béláné gyűjtése.)

240 Az egykori Bánffy kúriából fennmaradt a kerítésfal hatalmas kapuzata (45. kép), félköríves nyílással, pilaszteres kereteléssel, és Bánffy címeres, latin feliratos párkánnyal, mely az 1590-es években készülhetett. Töredékes felirata:

MAGNA EST VIRTUS	címer	SI • NO
MAGNA EST FORTITUDO		ETIAM
MAGNA EST GLORIA		CUI PO

A feliratban feltűnő, hogy a nagy u betűt U-nak írja és nem V-nek. A kapu felépítése, faragása teljesen azonos a kolozsvári kapuzatok stílusával (Püspöky ház kapuja).

Szilágyság valamelyik falva, Parlagi Pál koporsóköve, 1582

1582. jún. 18. Kvár szkve: „Chaky Dienes lelte meg Biró uramat levele által, hogy ő kegyelmek vitetnék az Parlagi Pál koporsó követ Zilahig. Kis Mihály vitte 6 lovon, fizettem fl. 3. den. 75.” (1582/VIII. 12)

Szilágysomlyó (v. Szilágy vm. – Simleul Silvaniei), Báthory vár

1409. márc. 13. Buda. Gara Miklós nádor levele a kolozsmonostori konventhez, melyben többek között szól arról, hogy annak az egyezségnek az értelmében, melyet a Megygyesiek és a Báthoryak 1379 óta húzódó örökösödési perükben kötöttek, Somlyó vára a Báthoryaknak jutott (Zsigmond-kori Oklevéltár. II/2. Bp., 1958. 6649. sz.).

1530-as években a vár és az uradalom id. somlyai Báthory István erdélyi vajdái. Utána fia, Báthory István fejedelem örökölte.

1566. júl. 9. Bécs. Báthory István követ Miksa császár-királynak: „Est in Hungaria circa limen Transsilvaniae Comitatus Kraznensis, in eodemque comitatu castellum Somlyo, cum omnibus suis pertinentiis, dempto vnico pago (qui in Bihoriensi comitatu numeratur) situm, hereditarioque iure hucusque pacifice a me possessum.” (VERESS 1944 I. 91)

1567. júl. 4. Pozsony. Báthory István követ Miksa császár-királynak: „Reliqua autem, qui in Hungaria in limine fere Transilvaniae adhuc pacifice possideo, Curiae Somlyo pertinentiae vocantur” (Uo. 104).

1582. jún. 10. Kvár szkve: „Kis István viszen öt lovon téglásokat Báthory Istvánnak Somlyóra [ifj. Báthory Istvánnak, a lengyel király unokaöccsének]. Fizettem Biró uramnak parancsolatjára fl. 3. den. 12.” (1582/V. 43)

1582. szept. 19. Kvár szkve: „Az mell cserép csinálókat vittének volt Somlyóra, esmet jöttek vissza.” (1582/VIII. 16)

1588. aug. 28. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond előtt Báthory Boldizsár nagybátyja, a lengyel király által neki adományozott Fogaras vára fejében lemond Somlyóról (VERESS: Doc. III. 1931. 139–140).

1591. szept. 25. Kvár szkve: „Báthory István [az ifjabb] hivatott volt Somlyóra egy kömíest. Vitte Kondor János 1 lovon. Attam neki 7 mély földre den. 87 1/2.” (V/X. 53)

1592. ápr. 7. Kvár szkve: „Battorij István számára visznek faragott követ 7 eker [ökör] szekeren Egeressik.” Mind a hét szekér 12–12 ökrös, költsége egynek-egynek fl. 1. den. 50 (V/XV. 306). – Ez a szállítmány semmiképpen sem lehetett Egeresnek szánva, mert az Bocskay birtok volt. Egeres átmeneti állomás volt Somlyóra.

1592. A kapubástya kapuzatának (55. kép) az évszáma, mellette S B kezdőbetűk. (Stephanus Bathory). Bunyitay az évszámot 1597-nek olvasta. Ugyanis a Z-alakú 2-est igen könnyen lehet 7-esnek olvasni.

1593. máj. 21. Kvár szkve: „Bátori Istvánnak visznek 11 szekeren faragott követ Egeresig.” Egy-egy szekér 6–6 lovas volt. Költsége egynek fl. 1. den. 50 (V/XXI. 105).

1593. máj. 23. Kvár szkve: „Zilagy János megyen Bátorij Istvánhoz az faragott követel, viszi Egeresig Zente Bálint 1 lova den. 25.” (V/XXI. 105) – Tehát ezeknek a faragott köveknek a mestere Szilágyi János „magister lapicida” volt.

1594. szept. 28. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond megparancsolta Massay Ferencnek, somlyói várnagynak, hogy „Hieremiás”-nak, Báthory István volt orgonásának ruháit, könyveit, egyéb marháját adja ki (PETRI II. 1901. 227). – Ez a parancs Báthory István elmenekülése és javainak lefoglalása után adatott ki.

1594. okt. 13. A vár inventáriuma, mely főként a felraktározott élelmet és felszerelést veszi számba. Topográfiailag és építészetiileg fontos megjelölések: ifjak háza – muzsikosok háza (benne muzsika könyvek, trombita, orgona, virgina) – Kraszna felöli szegelet bástya – torony alatti tárház (benne festett kis úti oltár) – nagy palota – piac felöli kerek bástya az úr szenes háza – külső kis palota – asszony tharhaza. A berendezés leírása és számbavétele szemlélteti a főúri életmódot, szórakozásokat. Az utóbbiakhoz tartozott: „olasz játékhöz hosszú asztal” (OL Urb. et Conscript. Fasc. 78/7. – PETRI II. 1901. 167–178).

1595. jún. Kvár szkve: „Urunk ő felsége pattantyusát, Mihály mestert és kőművészt, szakácsát és álgúnak való csigákat hoztak alá Somlyóról”; vitték Tordáig (VI/XVII-a. 72).

1595. jún. 16. Kvár szkve: „Fazakas Miklóst, urunk őfelsége fazakasát hatodmagával, feleségestől, gyermekestől portékástól vitte Zilahig 4 lovon János Deák. Fizettem fl. 2. d. 50.” (VI/XVII-a. 70) – A végcél nyilván Somlyó volt.

1601. júl. 13. Kassa. Antonio Costantini a mantovai hercegnek: „et se ne venne con ogni diligenza ad un grosso castello chiamato Somlio.” (VERESS: Doc. VI. 1933. 393.)

1643. jan. 24–febr. 14. Követjelentés ifj. Rákóczy György menyegzőjéről: „Veselény uram ő nagysága az asszonnyal, Báthoriné asszonyommal alá jött az grádicson eleikben.” (353) – „Az folyosóra érkezvén Nyári uram és Bánfy uram vitték az fejedelem ő nga követit, előttük menvén az szállásokra Prépostváry uram és Lónyay uram, Veselény uramat magán való szállásra, ott mulattak míg felöltözöktek az követek, azonban az asszony az kisasszonnyal és a több fraucimerrel bejött az palotában.” (Erd. Orsz. Eml. X. Bp., 1884. 353–354)

1658. ápr. 6. A vár tartozékainak összeírása a szolgáló mesteremberek felsorolásával. Somlyó város lakosainak nagy része a várnak szolgál, közöttük szűcsök, vargák, kovács, lakatosok, szabók, csizmadiák, tölcséres, üveges, csiszár stb. „Varga Jakab Keömíességgel szolgál.” (O. L. Urb. et Conscript. Fasc. LX/I. – dr. Baranyai Béláné közlése.) – Ugyanez a leltár a perecseni mesteremberek között említi Bálint Mihályt, aki asztaloságával szolgált. – Ugyancsak felsorolják a várhoz tartozó malmokat.

1660–1665 körül. Georg Kraus segesvári jegyző feljegyzése: „Von dannen mit grossem gewinn auf Somlyo gerückt (ti. a törökök 1660-ban) vndt sowoll den Marck alls dass Schloss ihn grundt verbrennet vndt verderbet.” (KRAUS, G.: Siebenbürgische Chronik. II. Wien. 1864. S. 62. – Fontes Rerum Austriacarum I. Abt. IV. Bd.)

1665-ben Szilágysomlyót az országgyűlés határozatára megerősítik és kapitányt rendelnek beléje (TRÓCSÁNYI 1980. 71).

1668. ápr. 18. A vár leltára, amikor átadatott Bethlen Gergelynek. Topográfiailag és építészetiileg fontos megjelölések: külső vár – a vár hídjá – a külső várkapu felvonó híddal – a második kapu – a külső vár a felvonó kapun belül – első szegelet bástya napnyugatra a Kraszna felől – második szegelet bástya délre a Kraszna felől – harma-

dik szegelet bástya a szőlőhegy felől – negyedik szegelet bástya napnyugatra az szőlőhegy felől – Belső vár – belső vár udvara – az szőlőhegy felől való bástyája az belső várnak – az belső vár udvarából garádics az palotákra – azon paloták oldalában tágas tornác – felső palota – ajtónállók háza – ebédlő palota – az belső vár Karaszna felől való szegelet bástyája – belső vár Karaszna felől való kerek bástyája, tetején körös környül filegoriás tornác „mesterséges kötésekkel tornyosan vagy széken csinálva”, héjazata tölgyfából, vörösre festett zindely fedéssel. (A leltár teljes szövege közölve: Thaly K.: Szilágysomlyó várának leltára Tört. Tár. 1882. 178-188.)

1669. Báthory Zsófia rendelete az uradalom szolgáltatásairól (PETRI II. 1901. 223–226.).

1674-ben Szilágysomlyó külön főkapitányt kap. 1675 június 18-án Apafi Mihály fejedelem külön instructiot ad a somlyói főkapitánynak Olosz Ferencnek. Az Apafi-korban Somlyó fontos végvár (TRÓCSÁNYI 1980. 72, 73, 243).

1703. okt. –1704 ápr. Conscriptio Fiscalitatum Trans-Tibiscanarum, ebben a Bánffy család somlyói javainak összeírása: „Ruinata arx Somlyó ... Palánk fák ... Ki dőlön-göztek – Az Száraz Arkón valo Híd – Palánk felette egy le dülő falban való ... faból fel rótt Góré. – Egy Fel vóno kapu ... A vár kapuján jobb és bal kéz felé ... vagy két ház. Ezen kapu és Hazak felett vagy három ház ... A belső Vár ... az Epületnek régisége miatt (és) ... nem regiben Ellenség által lőtt Tűz miatt annyira ruinalodott... a Ruderakon kívül nincsen semmi... materia ..., hanem a' vár piatczan van egy Izabella taraczk ... – A két Bastyaja igen ruinalodott és a'hol a' küfala ki dült, ottan egyik Bastyaja valami fakkal van be csinálva. A másik pedig, a'hol a' kő fal ki dült, palánk fakkal van becsinalva. A két Bastyajanak pedig a Sindelyezése megégett, csak a' kő fala áll fel.” (Urbaria et Conscriptioes. 5 füzet. Bp., 1979. 118. – dr. Baranyai Béláné gyűjtése)

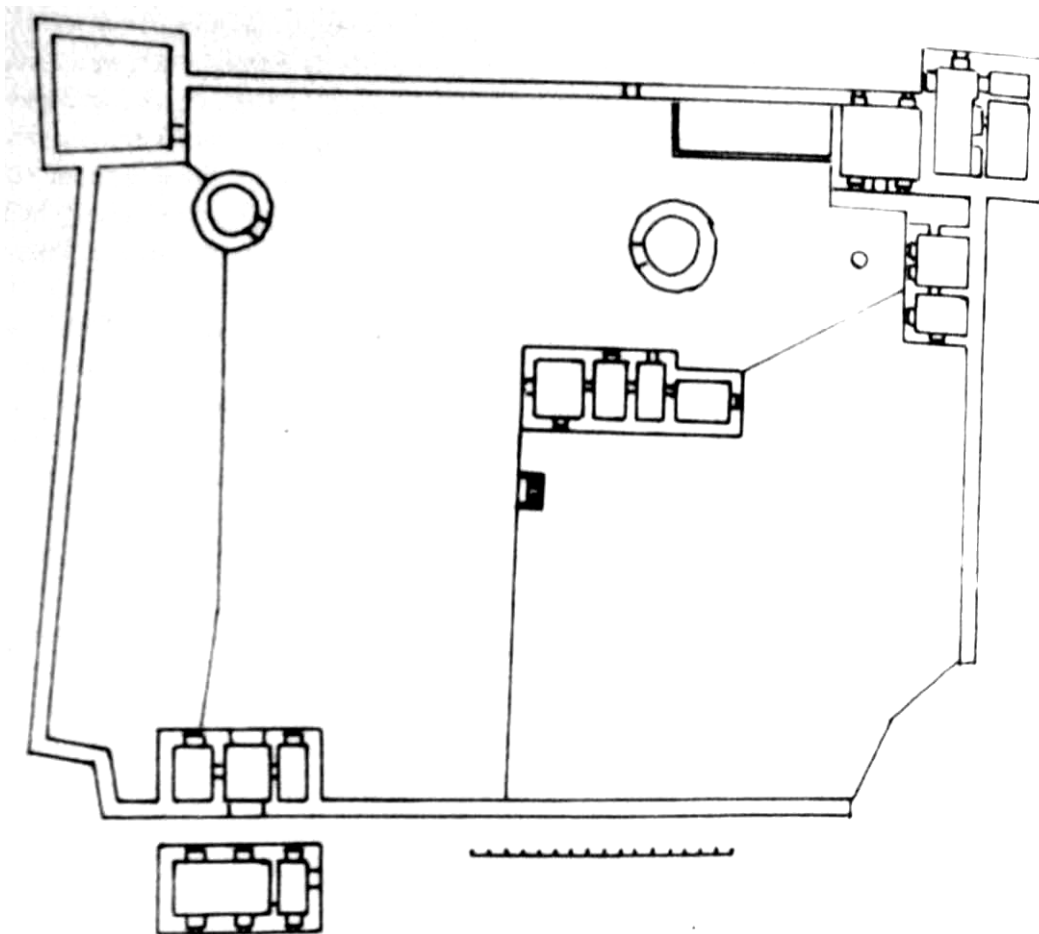
1727. Leltár: „A Vár dél felől való bástyája, mely Dobiló bástyának hivattatik.” (Kvár, Akad. Létár., egykor Erd. Múz. Ltára Bánffy lt. Nagyfalusi csomó. – SZABÓ T. A.: Székely kapuk és fazarak. Kvár, 1939. 16–17.)

1708. A vár töredékes leírása (PETRI II. 1901. 191–192).

Rajzok Szilágysomlyó váráról az Orsz. Műemléki Felügyelőség Tervtárában: Nemes Ödön tollrajza a kapubástyáról 1866-ból; a cs. és kir. katonai műszaki igazgatóság 1851-ben készült alaprajzi felvétele Lux Kálmán 1907. évi másolatában; Lux Kálmán 1907. évi alaprajzi felvétele.

251, 253 A vár maradványai: a hosszúnégyszögű külső erődítés övezet kaputornya északnyugaton (52–53. kép) és az északkeleti négyszegletes sarokbástyája (1907-ben a délkeleti bástya alapfalai is megvoltak); a belső vár északkeleti és délkeleti kerek sarokbástyája
256 (58. kép). A kapuzaton Nemes rajzának tanúsága szerint a heraldikailag jobboldalon a Báthory címer volt látható, a heraldikailag baloldalon a Bebek címer.

256-257 Megjegyzendő, hogy az *Ars Hungarica* 1979/2. számában közölt 57. számú kép felirata téves, nem Szilágysomlyó, hanem Marosvásárhely külső bástyáját ábrázolja. Összevetve azonban a szilágysomlyói felvételekkel (56, 58. kép) jól szemlélteti a stílári különbségeket.

Szilágysomlyó, a külső és a belső vár alaprajza
Lux Kálmán rajza 1907-ből

Irodalom: KŐVÁRI 1852. 185., 1866. 220; Vasárnapi Ujság. 1886. 50. sz. (a Báthory várkert és a vár kapuja rajzban). BUNYITAY V.: Szilágys vármegye középkori műemlékei. Bp., 1887. 43. SZILÁGYI S.: II. Rákóczy György. Bp., 1891. 24, 25 (Cserna Károly rajzai). PETRI II. 1901. 137-191. GERECZE 1906. 853. BALOGH 1934. 144, 138 képpel (a kapu 1592-ből). 1940. 544. BIRÓ 1941. 81. BIRÓ 1943. 45-46 (tévésen Báthory Zsigmond építkezésének nevezi). BALOGH 1953. 47, 50. lap, 42. kép. 1956. 304. lap, 227. kép. 1961. 338, 342, 343. lap, 261. kép. SEBESTYÉN 1963. 40. BALOGH 1964. 543. lap. 261. kép. 1970. 239. H. TAKÁCS 1970. 45-46, 187-188. BALOGH 1973. 241, 242. B. NAGY 1973. 26. lap. 16. rajz (alaprjz), 36. kép (Nemes Ödön rajza 1866-ból). JOIKITS A.: A Báthoriak vára. Korunk. 1971. 8. sz. 1268 (felhívás a romos vár megmentésére, restaurálására).

A vár építtetője ifj. somlyói Báthory István (somlyói Báthory András és Majláth Margit fia), Báthory István fejedelem unokaöccse hosszabb időt töltött Itáliában, a padovai egyetemen tanult 1571-1572-ben (VERESS E.: Matricula et acta. Bp., 1941. 203). Tanulmányi előmeneteléről dicsérőleg írnak Valentino Naiboda professzor (1573. jan. 31.

Velence – VERESS 1944. I. 230–231) és Szántó István jezsuita (1576. szept. 13. Róma – Fontes I. 1911. 35). Franco Sivori – aki 1584-ben Gyfnehérvárt Blandratánál találkozott vele –, feljegyezte róla, hogy jól beszélt olaszul (PASCUS, Ş.: Petru Cercel. Sibiu, 1944. 190). Írói hajlamai is voltak, naplója Kemény József gyűjteményében volt (Magy. Tört. Tár. III. 1857. 152); egy német kalendáriumban pedig (Paul Eder 1571, Wittenberg) történeti feljegyzéseket írt (Nachlese auf dem Felde der Ungarischen und siebenbürgischen Geschichte. Bearbeitet von A. K. Kronstadt. 1840. Heft II–III). Laskai Csókás Péter latin verseket írt hozzá (RMNY. I. 1971. 483. sz.). Zenekedvelését tanúsítja a somlyói vár 1594. évi leltára, valamint a kvári számadáskönyvek feljegyzései hegedűséről, lantosáról 1582-ben (1582/V. 47), virginásairól 1588-ban (IV/VI. 103), és 1590-ben (IV/XXI. 91); 1589-ben pedig Báthory Zsigmond beiktatási ünnepélyén Medgyesen olasz muzsikásai szerepeltek (Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 96, 99). Politikai pályafutása is jelentős volt: 1581-ben a kormánytanács tagja (VERESS E.: Berzeviczy Márton. Bp., 1911. 141), 1581–1594 tanácsúr, majd Kraszna megye főispánja, 1589–1592-ben bihari főispán és váradi főkapitány, 1593-ban főgenerális (TRÓCSÁNYI 1980. 24). 1594-ben testvérének, Báthory Boldizsárnak a kivégzése után Lengyelországba menekült. 1596. febr. 16-án Suceavában kelt levelében így írt a székelyeknek: „ego.... qui patriae meae omni tempore verum mebrum exstiti propter amorem meum in patriam in calamitatem incidi...” (VERESS: Doc. V. 1932. 12) Mikor pedig testvére, András fejedelem lett, 1599. március 26-án kelt magyar nyelvű levelében kérte őt, emlékezzék István király mondására: „ha az én nemzetemnek én szolgálhatnék, az halál is édes volna nekem.” (SZÁDECZKY L.: Levelek Erdély történetéhez. Tört. Tár. 1882. 697–700). Felesége Bebek Zsuzsanna volt, Bebek György és Patócsy Zsófia leánya. Anyósa síremlékét 1583-ban ő csináltatta (AH 1979/2. 73, 74, 75. kép).

P100

272-274

Szilágyosomlyó (v. Szilágy vm. – Şimleul Silvaniei), rk. templom

1532-ben építtette a somlyói templomot gótikus stílusban id. somlyói Báthory István erdélyi vajda (Báthory István és Kristóf fejedelmek atyja) a feliratos tábla és a diadalíven levő évszám szerint. (BALOGH 1943. 287). A sekrestye ajtó-kerete és a szentségtartó fülke renaissance faragvány (uo. 287–288. lap, 146–147. kép).

1579. okt. 5. Kvár. P. Francesco Sunieri lengyelországi jezsuita provinciális G. A. Caligari püspök lengyelországi nunciusnak „in Somlyo, dove una bella chiesa da loro [Báthory István fejedelem apja] edificata et dotata, dove sono sepolti il padre madre [id. Báthory István erdélyi vajda, és Telegdi Katalin] col padre del Signor Andrea [Báthory Andrásnak, a későbbi kardinálisnak apja id. Báthory András], et li suoi maggiori catholicissimi che furono sempre.” (Fontes I. 1911. 80) – Megjegyzendő, hogy a síremlékek nyomtalanul elpusztultak.

1583. márc. 6. Gyfnehérvár. P. Antonio Possevino levele Báthory István királynak: „maximam tamen inde voluptatem coepi, quod ipsis oculis cernerem templum ab III^{mis} V^{ae} M^{tis} parentibus eodem anno aedificatum, ac Beatissimae Virgini dicatum, quo Maiestas V^{ra} edita est in lucem, ut et intelligerem ad ecclesiam Christi propagandum et templa alia multis in locis struenda V^{ram} M^{tem} Regiam Deo miserante natam fuisse.” (Uo. 256–257)

1584 (vagy 1583). P. Antonio Possevino feljegyzése: „Era poi nato de Stefano Báthory et di Caterina Telegdi, di honoratissima famiglia (Báthory István király); i quali, amenable camminando castemente nel timor di Dio, quell ‘anno stesso ch’egli loro nacque, fatto havevando fabbricare una piccola chiesa, dedicata alla Beata Vergine, sopra un monticello imminente al lor castello di Somlyó, l’anno trentesimo quarto di questo secolo. Et havendola fornita di pretiosi paramenti, i quali io viddi anchora in essere.” (Fontes III. 1913. 113. – BASCAPÈ ugyanezt a feljegyzést 1583-as dátummal közli.) – Vö. Fontes V. 1921. 203.

Torda (*Ó-Torda*), (v. Torda-Aranyos vm. – Turda), Kamaraház

1581. máj. 25. Kvár szkve: „Az fundatort vitte Tordára Zigyártó Daniel, 4 lovon fl. 1.” (V/X. 46)

1582. szept. 21. Kvár szkve: „Kalmar Albert viszi a téglások hadnagyát három lovon Tordára.” (1582/V. 46)

1587. nov. 15. Kvár szkve: „Az fundalo mestert vizsik Korcholás Istvánék négy lóval Tordára. Attam fl. 1.” (III/XXX. 63)

1588. aug. 25. Kvár szkve: „Bíró uram parancsából Bede Miklós vitte az téglásokat Tordára három lóval. Attam nekije den. 65. Eodem die Roman László vitte esmeg az téglásokat 3 lóval Tordára den. 75.” (IV/VI. 106)

1588. szept. 20. Kvár szkve: „Eodem die Bíró uram akarattyából vitték el az képvisőt Tordára. István bírónak attam den. 50.” (IV/VI. 110.)

1588. okt. 10. Kvár szkve: „Bíró uram parancsára vitték el az ő nagysága fundatorát Tordára, Kuchys János váradi 4 lóval. Attam nekije fl. 1. den. –.” (IV/VI. 112)

1589. máj. 1. Kvár szkve: „Az fundalot vitte Zente Bálint Tordára 2 lovon. Attam neki fl. 1. den. 75.” (IV/X. 67)

1589. júl. 12. Kvár szkve: „Az fundalot vitte Nagy János és Sos Jakab Tordára 6 lovon fl. 1. den. 50.” (IV/X. 71)

1590. jan. 24. Kvár szkve: tíz ember visz követ 10–12 ökörral Tordára (IV/XXI. 71.).

1590. jan. 25. Kvár szkve: két ember visz követ 6–6 lovon Tordára. (IV/XXI. 22).

1590. jan. 26. Kvár szkve: nyolc ember visz követ 6–6 lovon Tordára. – Ugyanakkor hét ember visz követ 10–12 ökörral Tordára (IV/XXI. 72).

1590. jan. 30. Kvár szkve: öt ember visz követ Tordára, az egyik 8 ökrös szekérral, a többi 10–12 ökörral (IV/XXI. 74).

1590. febr. 5. Kvár szkve: nyolc ember visz 6–6 lovon követ Tordára (IV/XXI. 74). – Tehát január 24-től február 5-ig összesen 40 szekér követ szállítottak 10 nap alatt.

1590. febr. 22. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyából Brassaj György vitte az fundalot Tordára 4 lóval. Attam fl. 1” (IV/XXI. 76).

1590. márc. 12. Kvár szkve: „Bíró uram hagyásából vitt Bothos Márton Tordára urunk kömiességét, feleségével, marhájával egyetemben. A négy lóért fizettem fl. 1.” (IV/XXI. 76)

1590. aug. 19. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyából és urunk parancsolattyából vitenek kömiéseket Brassay Ambrust és Keomies Lőrinczet Tordára két lovon.” (IV/XV.

11) – Ugyanaz nap újabb bejegyzés: „...vittenek 4 kömiesseket Tordára Brassay Györgyöt (!), Dabó Lőrinczet és 2 szolgát vellek. Adatott ökegyelme én velem kölcségekre den. 50.” (IV/XX. 14)

1590 szept. 17. Kvár szkve: „Eodem die Biró uram akarattyából és urunk parancsollattából vittenek 2 szekéren követ Tordára. Egyik Nagy Sebestyéné 12 ökörrel, fizetem nekie fl. 1. den. 50. A másik szekér volt Farkas Ferenczé 12 ökörrel, fizetem neki fl. 1. den. 50.” (IV/XV. 11)

1590 szept. 20. Kvár szkve: „Vitte Potzy János az fundatorokat 3 lovon Tordára. Fizettem den. 75.” (IV/XXI. 86)

1590 okt. 3. Kvár szkve: „Sosz István vitt asztalosokat, festőket és enyvet, 3 lovon Tordára. Attam den. 75.” (IV/XXI. 87) – Az asztalosokat feltehetőleg festett famenynezetek csinálására vitték le Tordára.

1590. dec. 20. Gyfnehérvár. Sigismundi Báthory exemptionales, vi quarum domus Thordensis Stephani Boer de Thorda, in vicinitate domus cameralicae et domus nobilis Danielis Vaday sita immunitatur...” (Kvár, Akad. Ltár, egykor Erd. Múz. Ltár. Kemény J. gr.: Appendix 13. kötet 323. sz. – Kelemen Lajos közlése.)

1591. máj. 30. Kvár szkve: „Az fejedelem számára vittek Tordára 12 szekér faragott köveket (8, 10, 12 ökrös szekeren). Ezen kövek alá hoztattam egy szekér szénát den. 6.” (V/X. 46)

1591 júl. 5. Kvár szkve: „Eodem die Tonay Boldisar viszen faragott követ urunk számára Tordára 6 lóval.” – „Eodem die Nagy Mihály viszen faragott követ Tordára 8 lovon fl. 1. den. 50.” – Még 4 más ember is vitt követ Tordára (V/I. 76). – Tehát 1591 május 30-tól július 5-ig összesen 18 szekér faragott követ szállítottak.

1591 júl. 21. Kvár szkve: „Kelemen László viszi Gynga Simont 2 lóval Tordára den. 50.” (V/I. 78)

1591 aug. 29. Kvár szkve: „Mondra Jakab viszi Gingátt az fondalot Tordára 3 lóval den. 75.” (V/I. 80)

1591. okt. 7. Kvár szkve: „Az fejedelem fundalóját vitte Kanta Mihály 6 lovon Tordára. Attam fl. 1. den. 50.” (V/X. 56)

1592. ápr. 7. Kvár szkve: „Eodem Wyda Mihály viszen urunk számára egy puplikán madarat 2 lovon, szekeren Tordára den. 50.” (V/XV. 306)

1592 máj. 20. Kvár szkve: „Dési Zabó András viszen 4 lovon szekeren kömieseket Kutty Jánost negyed magával Tordára fl. 1.” (V/XV. 308)

1592 aug. 5. Kvár szkve: „Az olasz Gingátt viszi Benesi Mihály póstán, 6 lovon Tordára. fl. 1. den. 50.” – „Ezen olasz Gingának szolgáinak portékáját viszi esmeg Zabó András 6 lovon Tordára. Fl. 1. den. 50.” (V/XV. 292–293)

1592 nov. 26. Kvár szkve: „Olasz Gingát és portékáját viszik 2 szekeren Tordára.” (V/XV. 313)

1594 febr. 3. Kvár szkve: „Viceliust, az fundalot szolgáljaival és portékáival viszi Varga Benedekné 4 lovas szekere Tordára fl. 4.” (VI/VIII. 177)

1594 jún. 1. Kvár szkve: „Monika Mihályt [a kőművest] negyedmagával vitte Thóth Gáspár 3 lovon Tordára. Attam den. 75.” (VI/III. 31.)

1594 aug. 8. Kvár szkve: „Urunk szolgáját Képíró Pétert viszi póstán Kopogós János társaival 2 lova Tordára. Fl. – den. 50.” (VI/VIII. 157)

1594. szept. 9. Kvár szkve: „Eodem Olasz Ginga portékáját viszi Tótt Gáspár 4 lova, szekere Tordára fl. 1.” – Még egy másik négy lovas szekér viszi Genga portékáját. – Megjegyzendő, hogy Tordáról tovább szállították őket Gyfehérvárra. (VI/VIII. 198, 199).

- 219-220 Az egykori Kamaraház ma Múzeum (25. kép). Régi részletei: csúcsíves kapu egyszerű tagolással, ugyanitt a főhomlokzaton az emeleten egy keresztosztású ablak fogsoros párkánnyal. (A többi ablakkeretek későbbiek.) A főkapu felett felirat, e fölött a restaurált erkély, az erkély ajtaja felett pedig a két angyaltól tartott Báthory címer. (Ez a faragvány ma már nincs meg.) A déli oldalhomlokzaton, az emeleten két keresztosztású ablak fogsoros párkánnyal, ugyanitt hasonló ablak hármás keresztosztással; a földszinten csupán csak egy keresztosztású ablak fogsoros párkánnyal. A főkapu felett feliratos tábla, szövege (feloldva a ligatúrákat és a rövidítéseket):

REGNANTE ILLVSTRISSIMO PRINCIPE DOMINO
DOMINO SIGISMVNDIO BATHORI
DE SOMLIO VAIVODA REGNI TRANSYLVANIAE
MAGNIFICO DOMINO IOANNE GICZY CAMERARIO GASPARE
BARTHAKOVIT PORTA LAPIDEA ERECTA EST
...FACIENTES NEMINEM TIMEMVS

Mivel a felirat Géczi (Ghyczy) nevét említi, ő pedig 1585–1588-ban már gubernator volt, ezért a kapu építését korábbra teszik. A kúria erősen restaurált, belsejében boltozott szoba nincsen. A lépcsőházban egy faragott ajtó látható egyszerűen profilált kerettel (218 x 136 x 18; belvilág 198 x 99); az emeleten szintén két hasonlóan profilált ajtó. Mivel mindegyiken a tagolás alsó derékszögű megtörése igen magasan van, ezért az ajtók valószínűleg igen későiek.

Irodalom: KŐVÁRI 18S2. 187. 1866. 311. ORBÁN B.: Torda város és környéke. Bp., 1889. 470. GERECE 1906. 910. BALOGH 1934. 148 (kolozsvári mesterek tevékenysége Tordán). CSABAI 1934. 25, 38–39. BALOGH 1935. 25. 1940. 546. BIRÓ 1941. 83. BALOGH 1953. 48. 1964. 343. 1970. 239. 1973. 241. VITA ZS.: Jókai Erdélyben.

- P101 Bukarest, 1975. 186. l. 162. kép (restaurálás előtti állapotban).

Torda? (vagy Gyulafehérvár?), ifj. Báthory István építkezése

1587. jún. 30. Kvár szkve: „Báthori Istvánnak esmeg ujabban visznek faragott köveket Tordáig. Keoreosi György viszi 6 lovon fl. 1. den. 50. – Eodem Tot Gáspár is 6 lovon viszen ugyanazon féle kövekben. Attam fl. 1. den. 50. – Sós Istvánék is visznek 6 lovon. Attam fl. 1. den. 50.” (III/XXX. 55)

1587. okt. 9. Kvár szkve: „Báthorij Istvánnak esmeg visznek köveket Tordára.” Négy ember 6 lovas szekérrel, három ember 4 lovas szekérrel. (III/XXX. 59). – A bejegyzésekben említett Báthory csakis az ifjabb somlyói Báthory István lehetett. Építkezésének helye bizonytalan, lehetett Torda, vagy pedig Gyulafehérvár és akkor Torda csupán a kő-szállítmányok átmeneti állomása volt.

- P102

Torda, házak

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „La opulente Torda, sopra detto fiume, si troua, già Città grande, hora terra grossa aperta, mercantile et uaga di belle strade et da buona gente habitata.” (Apulum. II. 1946. 176–177)

1541. *Csúcsi Tomory Miklós* háza (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 66). – Tomory Miklós 1534-ben felépítette a kövesdi templomot renaissance kapuval (1534) és szentségtartó fülkével (1537); mindkettő kolozsvári kőfaragó munkája (BALOGH 1943. 264–265. lap, 155–157, 160. kép).

1590. *Stephanus Boer de Torda* háza a Kamaraház szomszédságában (l. 259. lapon).

1590. *Vaday Dániel* nemesi háza a Kamaraház szomszédságában (l. 259. lapon).

1599. *Nagy Mihály* háza „in vico Varga uca” (Veress: Doc. V. 1932. 290).

1599. *Joannes Boer de Thorda* háza „in theatro oppidi Thorda”, korábban a háznak és tartozékainak tulajdonosa *Pogán Miklós*, majd *Pápay Lukács* (Uo.)

1599. *Thordai János* sókamarás háza „in theatro oppidi Thorda.” (Uo.)

P103 1599. *Pesti Péter* háza „in theatro oppidi Thorda.” (Uo.)

Tótfalud (v. Alsó-Fehér vm. – Tăuț), fejedelmi nyaraló

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „... quindi lontano miglia sette [Gyulafehérvár] a i piedi de altissimi monti, pieni di grossi et alti alberi, con il suo monasterio di frati [Szentmihályköve alatt pálos kolostor] quali sono circa a quattro, non essendo comportato che alcuno piu ui entri. Questi si lasciano fin che uiuino tal die con la morte loro sia finita tale religione. Iui sopra il monte di uiuo sasso si uede un Castello destrutto antico, fatto da i Romani, et nella Chiesa molte anticaglie si ueggiono. Qui ui la Regina Isabella fece alcuni delitiosi bagni, quali il Re [János Zsigmond] molto uso, et ui è un barco [parco] pieno di Cerili et altre saluaticine con giardini copiosi di eletissimi frutti. Pero sua M-ta spesso ui uiene a pigliare recreatione.” (Apulum. II. 1946. 172–173) – A pálos kolostorról: GYÉRESSY B.: Documenta artis paulinorum. II. 1976. 433–434)

P104 1585-ben Báthory István király Szentmihálykövét a jezsuitáknak adományozta. (Fontes II. 1913. 131).

Tötör (v. Szolnok-Doboka vm. – Tíoltiur), ref. templom

A templom a XVI. század első felében épült, csúcsíves ajtókkal és ablakkal, de az utóbbiak keret-tagolása renaissance (BALOGH 1943. 289. lap, 133–134. kép)

285 *Tötöri Balázs sírköve*. 1584 (86. kép). Befalazva a templom keleti falába az ablak alatt. Mészkö. Mérete: 155 x 85, a címerdíszes mező 71 x 57. Antiqua betűs latin felirata töredékes, jórészt kitöredezett és lekopott. – Tötöri Balázs 1548–1573-ban doboikai főispán volt (NAGY I.: Magyarország családai. XI. Pest, 1865. 323).

Irodalom: BALOGH 1943. 133–134, 200, 289. lap, 133–134. kép. Építészet. III. 1943. 63. ENTZ 1944. 215.

Várad, Végvárad, Nagyvárad (v. Bihar vm. – Oradea), vár

1546 körül. A püspökvár megerősítése.

1569–1595 között folyt a külső ötszögletes ötbástyás erődítésövezet építése.

1579–1588 között a kolozsvári kőművesek számos ízben dolgoztak a váradi végvár építésén. Az adatok közölve: BALOGH J.: Vég-Várad vára. Kolozsvár, 1947. BALOGH J.: Varadinum – Várad vára. Kézirat 1978. Megjelenik a „Művészettörténeti Füzetek” című sorozatban, 13–14. számú kiadványként.

Várépítkezés Erdélyben (általános adatok)

1541. jún. 8. Gyfehérvár. Izabella királyné és Mayládt István erdélyi vajda párthívei közötti egyezés: „Item, Quod si quis denuo erigeret, occuparet, subtraheret aut quomodocunque muniret aliquod fortalitium aut castellum, vel occuparet aliquo modo, illa castella ex quibus nunc praesidia extrahentur et gentes contra talem tanquam regium proditorem et publici boni turbatorem omnes, et si necesse fuerit totum regnum insurgere debeat et talem hominem punire.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 71)

1551. febr. 4. Nagyléta. Báthory András és Erasmus Teufel levele Ferdinánd királyhoz melyben tudósítják Martinuzzival Diószegen folytatott tárgyalásukról és közlik a legsürgősebb teendőket a megállapodásuk szerint. Harmadik pont: Erdély mielőbbi megszállása. A király haladéktalanul gondoskodjon „ut Turces praeveniat, ac praeoccupet regnum Transilvaniae ac eius munitiones aedificet ante, quam hostis advenire possit.” (PRAY, G. Epistolae procerum regni Hungariae. II. Posonii, 1806. 234 – Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 269)

1551. máj. 8. A tordai országgyűlés törvénycikke: „Item decretum est, vt castella nouiter erecta qua in ruinam regni potius oppressionemque vicinorum et plebis sunt demoliri debeant.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 324)

1558. okt. 4. Gyfehérvár. Izabella királyné megerősíti az 1558. szept. 29. –okt. 4-iki fehérvári országgyűlés törvénycikkeit. „Placuit Maiestatibus suis sacris et consiliarijs Maiestatum suarum, vt castella et fortalitia sine consensu et permissione suarum Maiestatum, aut nouiter erecta, distraherentur; statutum igitur est, vt murata huiusmodi castella in Transylvania, et fortalitia post obitum serenissimi domini quondam Joannis regis nouiter erecta, veluti inutilia, intra alterum 20. diem diei administrationis praescripti subsidij, sub poena amissionis capitum et bonorum ipsorum, ad quos pertinent, distraherentur, demoliantur et disjiciantur, castella autem et fortalitia eorum nova, in quibus domini nobiles Hungari se ipsos vxores, liberos, et bona defendunt, maneant intacta.” (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 103)

1565. jan. 30. János Zsigmond megerősíti az 1565. január 22–29-iki kolozsvári országgyűlés törvénycikkeit: „Nyilván vagyom az is: az új kastélyokból, erősségekből mennyi kártételek, bosszúk község romlására szokott esni; tetszett azért országul az Ő felsége híveinek, hogy senki ő felsége engedelmé nélkül új erősséget vagy kastélyt ne csinálhasson, hitetlenség alatt, és az mely kastélyok vagynak, ő felsége megláttassa, megítéltesse, hasznosak-e vagy károsok az községnek; az haszontalanokat elvonassa ő felsége; az hasznosok pedig és község javára valók megtartassanak, kire választassanak minden nemzet-

ből két-két személyek, kik megítéljék, ha megmarandók vagy elvonandók légyenek.” (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 288–289)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „Ui sono poi Città atte à far cagliare ogni numeroso et bellicoso exercito inimico, si per natura del fortissimo sito, come per li propognacoli ad’ arte disposti et si per la moltitudine di braui habitanti pronti et habili ad’ogni stento et rischio militare et si per la quantità d’ogni sorte d’armi, di tormenti, munitioni et uittouaglie, che in quella parte l’ordinario so trouano. Tra quali Cibigno, Corona, Bistritia et Varadino Città grosse et opulente sono; poi di Castelli Deua, Sassebes, Castelnuovo [Szamosújvár], Bethelem, [Bethlen], Terschio, [Töröcsvár], Resenof [Rozsnyó], Fogaras, Mechadia et Cet [etc] et altri, che per abreuare taccio, oltre li molti altri siti alla fortificazione attissimi. Li rispetti per quali un Principe à potentato risolvere si può a fortificare un sito o diffenderlo sono questi et prima:...” A következőkben Gromo nyolc nézőpontot sorol fel, amelyek szerint valamely helyet meg lehet, vagy meg kell erősíteni (Apulum. II. 1946. 206–207).

Zopor – Mezőszopor (v. Kolozs vm. – Soporul de Câmpie), Kendi Sándor kúriája

1588 jan. 26. Kvár szkve: „Mondra Jakob vitte két lovon Keomies Istvánt Zoporra, Kendi Sándor uram jószágába. Attam neki 3 mély földre fl. 1. den. 13.” (IV/I. 4)

Kendi Sándor tanácsúr volt, majd 1583–1585-ben a hármaskormánytanács egyik tagja (praeses).

Zsombor – Magyarzsombor (v. Kolozs vm. – Zimbor), Sombory László kúriája

1582 júl. 22. Kvár szkve: „Pap János viszi Keomies Tamást 3 lovon Somborra.” (1582/V. 43)

1584 szept. 19. Kvár szkve: „Sombori uram kéreté bíró uramat, hogy Kömies Antalt Somborra vitetné. Vitte Nagy István 2 lovon den. 75.” (III/XVIII. 10)

1584 okt. 7. Kvár szkve: Sombory a bírótól kéri, hogy adjon szekeret Fazekas Péter és Asztalos János alá, Zsomborra viszik őket (III/XVIII. 12).

1585 máj. 23. Kvár szkve: „Ugyan azon nap adata Bíró uram Somborj uram kívánságára Asztalos János alá kétt lovat Somborra, Sós Jánosét. Fizettem neki den. 75.” (III/XXII. 7)

1585 aug. 23. Kvár szkve: „Sombory László uramnak kültünk kömiest, asztalost, szócsót, Somborra. Attunk 1 szekeret 4 lóval alájok, Szász Jánosét. Fizettem fl. 1. den. 50.” (III/XXII. 14)

1588 jún. 25. Kvár szkve: „Vitte el Somborra Haydo Tamás egy kömiest és Teolchyres Jánost.” (IV/VI. 105)

1588 jún. 26. és júl. 6. Kvár szkve: bejegyzések Sombory temetéséről. (XV/VI. 105–106). Gyulafi Lestár szerint 1590-ben halt meg (Tört. Tár. 1893. 121).

Sombory László 1574-ben Báthory István követe a bécsi udvarban. 1581–1590 tanácsúr, 1583-ban ítélőmester. 1583–1585-ben Erdély egyik praesese Kendy Sándorral és Kovacsóczy Farkassal (TRÓCSÁNYI 1980. 34). Possevino igen kedvezően nyilatkozott róla (Fontes III. 1913. 178). Nagyon művelt főúr volt, az ő udvarában nevelkedett

Szamosközy István, a történetíró. Erről maga Szamosközy így ír: „Annalecta lapidum Vetustorum” című műve előszavában (Patavii, 1593), illetve Kovacsóczy kancellárhoz intézett dedikációjában: „D. Ladislaus Somborius parens fortunae meae.” Utóbb Szamosközy Sombory fiával együtt tanult Padovában 1591–1593-ban, 1591 szeptemberében együtt jártak Rómában (VERESS E.: *Matricula et acta Hung. Bp.*, 1941. 273.; SZAMOSKÖZY István tört. maradványai. I. Bp., 1876. II–III. lap). Sombory Lászlónak ajánlott munkák: RMNY. I. 1971. 544, 547, 572. sz.

Kolozsvári faragott kövek szállítása Erdélyszerte

- 1582 jún. 18. Szilágyságba Parlagi Pál koporsóköve.
- 1584 aug. 13. Középlakra (Kolozs vm.) egy szekér faragott kő.
- 1585 máj. 19. A fogarasi szentegyházhoz 4 szekér faragott kő.
- 1585 jún. 6. Szentegyedre egy kis kő gárda (kútkáva).
- 1587 jún. 30. Tordára ifj. Báthory Istvánnak 3 szekér faragott kő.
- 1587 okt. 9. Tordára ifj. Báthory Istvánnak 7 szekér faragott kő.
- 1588 máj. 24. Gyulafehérvárra 12 szekér kő.
- 1588 aug. 30. Marosújvárra 14 szekér faragott kő.
- 1589 aug. 7. Gyulafehérvárra a fejedelemnek 12 szekér faragott kő.
- 1590 jan. 24. –febr. 5. Tordára 40 szekér faragott kő.
- 1590 júl. 24. Marosújvárra 13 szekér faragott kő.
- 1590 szept. 17. Tordára 2 szekér faragott kő.
- 1590 okt. 28. Marosújvárra 3 szekér faragott kő.
- 1591 máj. 15. Gyulafehérvárra, a jezsuita templom orgona-karzatához 11 szekér faragott kő.
- 1591 máj. 30. Tordára 12 szekér faragott kő.
- 1591 júl. 5. Tordára 6 szekér faragott kő.
- 1591 júl. 5. Désre egy szekér faragott kő.
- 1591 júl. 12. Désre két szekér faragott kő.
- 1591 júl. 16. Désre 4 szekér faragott kő.
- 1591 szept. 12. Désre két szekér faragott kő.
- 1592 ápr. 7. Szilágysomlyóra 7 szekér faragott kő.
- 1592 júl. 18. Ippre (Szilágysomlyó vm.) egy szekér faragott kő.
- 1593 máj. 21. Szilágysomlyóra 11 szekér faragott kő.
- 1593 jún. 26. Krasznahorvátiba 6 szekér faragott kő.
- 1595 okt. 27. A gyulafehérvári székesegyház orgona-karzatához faragott kőoszlopok szállítása 14 szekéren.

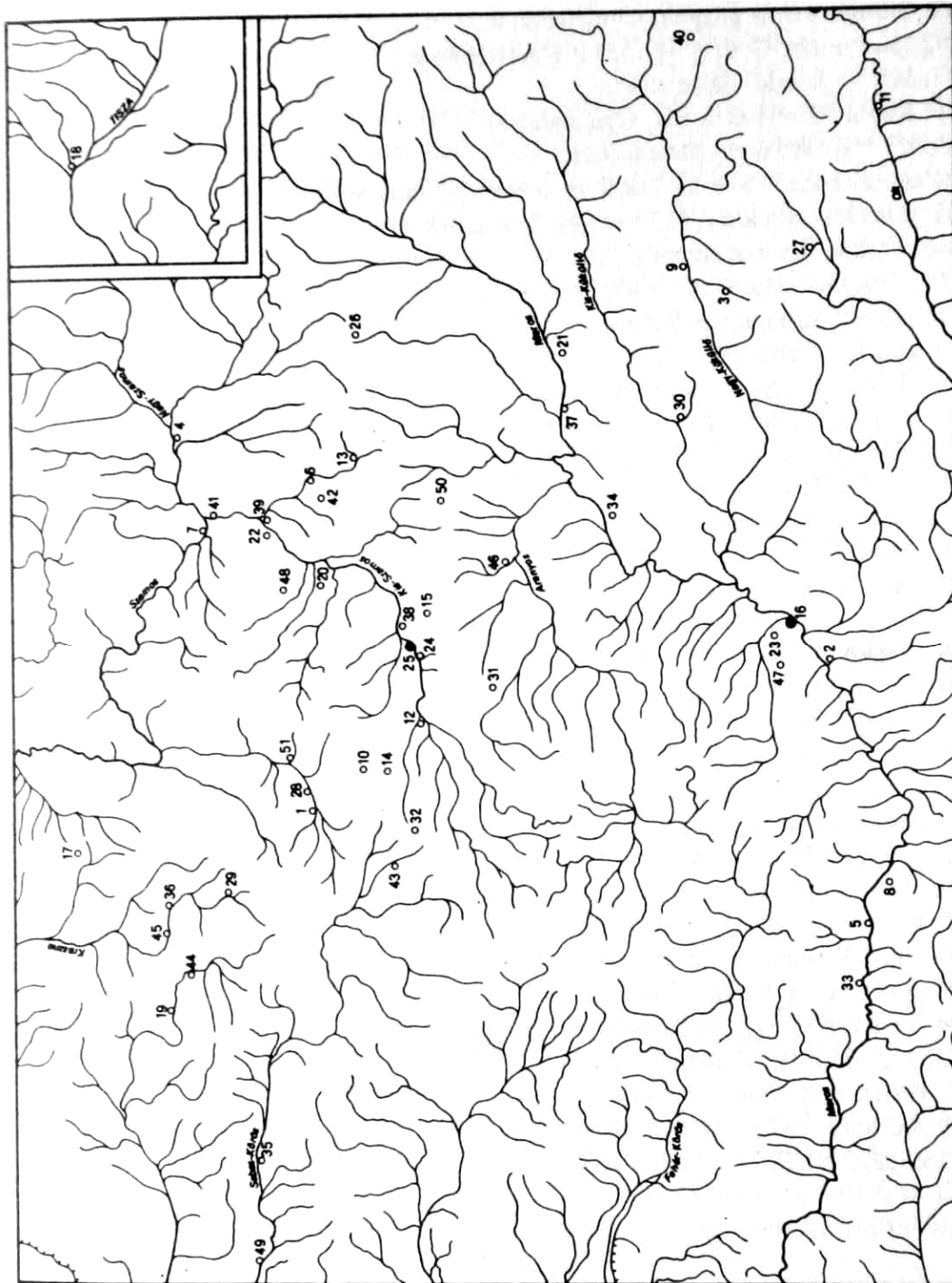
Tehát 1585 májusától 1595 októberéig Kolozsvárról 190 szekér faragott követ szállítottak el. Ez a szám azonban nem tekinthető statisztikai adatnak, mert a kolozsvári számadáskönyvek nem maradtak fenn hiánytalanul és a meglevők is csupán a fejedelem és a város költségére végzett szállításokat jegyezték. Mindazáltal a számadatok némileg tájékoztatnak a kolozsvári műhelyek nagy teljesítményéről. Kiemelkedő tétel: 1590-ben Tordára 10 nap alatt 40 szekér faragott követ szállítottak.

Az építkezések időrendje

- 1530-as évek. Szamosfalva rk. templom (zárókő, feliratos tábla).
 1532. Szilágysomlyó, rk. templom (sekrestyeajtó, tabernakulum).
 1535. Kövesd, ref. templom, kapu.
 1535–40 körül. Fogaras, vár.
 1536. Magyargyerőmonostor, ref. Templom, ülőfülke.
 1537. Kövesd, ref. templom, tabernakulum.
 1539–1540. Szamosújvár, vár, Zápolyai János király építkezése.
 1540–1551. Szamosújvár, vár, Martinuzzi építkezése.
 1540 körül. Gyalu, vár.
 1543–1549. Bethlen, vár.
 1546 körül. Várad, a püspökvár megerősítése.
 1546–1551. Alvinc, várkastély.
 1549–1553. Branyicska, vár.
 1549. Kolozsmonostor, vár.
 1552–1554. Gyulafehérvár, vár, Castaldo építkezése.
 1552–1554. Huszt, vár.
 1553–1560. Marosillye, vár.
 1556–1564. Ebesfalva, várkastély.
 1557–1559. Gyulafehérvár, palota, Izabella királyné építkezése.
 1565–1571. Gyulafehérvár, palota, János Zsigmond építkezése.
 1566–1574. Szamosújvár, vár, János Zsigmond és Báthory István építkezése.
 1569–1595. Várad, ötszögletes ötsarokbástyás vár.
 1571–1576. Gyulafehérvár, vár, Báthory István építkezése.
 1572–1579. Egeres, várkastély.
 1576–1579. Huszt, vár.
 1577–1579. Gyulafehérvár, palota, Báthory Kristóf építkezése.
 1577–1578. Szamosújvár, vár, Báthory Kristóf építkezése.
 1579. Dész, Kamaraház.
 1579–1581. Kisfalud, Kovacsóczy Farkas kúriája.
 1579. Szentkirály, Bánfi György kúriája.
 1581–1594. Torda, Kamaraház.
 1582–1593. Déva, vár.
 1582. Marosillye, vár.
 1582–1588. Zombor, Sombory László kúriája.
 1584–1592. körül. Kendi-Lóna, Kendi Sándor kúriája.
 1584. Középlak, Borsoló János kúriája.
 1584–1585. Fogaras, szentegyház.
 1584 után. Hadad vár.
 1585. Szentegyed, Sombory László kúriája.
 1585 után. Szilágynagyfalu, Bánfi kúria.
 1586–1589. Gyulafehérvár, jezsuita kollégium.
 1587. Torda vagy Gyulafehérvár, ifj. Báthory István háza.

1588. Zopor (Mezőszopor), Kendi Sándor kúriája.
 1588. Czege, Wass György kúriája.
 1588. Györgyfalva, kúria.
 1588–1591. Marosújvár, várkastély.
 1588–1595. Gyulafehérvár, palota, Báthory Zsigmond építkezése.
 1588–1593 Dés, Kamaraház.
 1589–1594. Fogaras, vár.
 1590. Branyicska, vár.
 1590–1592. Szamosújvár, vár, Báthory Zsigmond építkezése.
 1590–1595. Huszt, vár.
 1591–1594. Kerelószentpál, Kápolnahegy, kapu.
 1592. Szilágysomlyó, vár.
 1592. Ipp, Borsoló János kúriája.
 1593. Gyulafehérvár, jezsuita temetőkápolna.
 1593. Szentbenedek, várkastély.
 1593. Krasznahorváti, Borsoló János kúriája.
 1594 előtt. Gyulafehérvár, Báthory Boldizsár háza.
 1595. Gyulafehérvár, székesegyház, orgonakarzat.
 1596. Gyalu, vár.
 1597. Almás, vár.
 1598. Kérő, Katonai kúria.

-
1. Almás–Almaşul	27. Kövesd–Cueşd
2. Alvinc–Vinţul de Jos	28. Középlak–Cuzăplac
3. Berethalom–Biertan	29. Krasznahorváti–Horvat
4. Bethlen–Beclean	30. Küküllővár–Cetatea de Bălta
5. Branyicska–Brănişca	31. Létavár–Litenii de Sus
6. Cege–Ţaga	32. Magyargyerómonostor–Mănăstireni
7. Dés–Dej	33. Marosillye–Ilia
8. Déva–Deva	34. Marosújvár–Ocna Mureş
9. Ebesfalva–Dumbrăveni	35. Mezőtelegd–Tileagd
10. Egeres–Aghireş	36. Perecsen–Pereceiu
11. Fogaras–Făgăraş	37. Radnót–Iermuţ
12. Gyalu–Gilău	38. Szamosfalva–Someseni
13. Gyeké–Geaca	39. Szamosújvár–Gherla
14. Gyerővásárhely–Dumbrava	40. Székelyderzs–Dirjiu
15. Györgyfalva–Gheorgheni	41. Szentbenedek–Mănăstirea
16. Gyulafehérvár–Alba Julia	42. Szentegyed–Sîntejude
17. Hadad–Hodod	43. Szentkirály (Marosszentkirály)–Sîncraiu de Mureş
18. Huszt–Hust	44. Szilágynagyfalu–Nuşfalău
19. Ipp–Ip	45. Szilágysomlyó–Şimleul Silvaniei
20. Kendilóna–Luna de Jos	46. Torda–Turda
21. Kerelószentpál–Sînpaul	47. Tótfalud–Tăuţ
22. Kérő–Chirău	48. Tötör–Tioltiur
23. Kisfalud–Miceşti	49. Várad (Nagyvárad)–Oradea
24. Kolozsmonostor–Cluj–Mănăstur	50. Zopoz (Mezőszopor)–Sopurul de Câmpie
25. Kolozsvár–Cluj–Napoca	51. Zombor (Magyarzombor)–Zimbor
26. Komlód–Comlod	

Erdély részleges vízrajzi térképe az Adattárban felsorolt helységek megjelölésével, a számok feloldása a 266. lapon

A síremlékek időrendje

(Az elpusztult síremlékek zárójelben)

1542. Statileo János püspök, Gyulafehérvár.
(1552. Martinuzzi György [† 1551]. Gyulafehérvár.)
1557. Mikola László, Szamosfalva.
1558. Kendi Ferenc és Antal, Gyulafehérvár.
1559. ifj. Mikola László, Szamosfalva.
- XVI. század közepe Mikola Lászlóné, Kemény Anna, Szamosfalva.
- 1565 után. Izabella királyné († 1559), Gyulafehérvár.
(1566. Varkocs Tamás, Gyulafehérvár.)
- (1570. Krisztina asszony, Gyulafehérvár.)
1571. János Zsigmond fejedelem.
1573. Bocskay Gábor, Egeres.
- (1574. János Zsigmond tanácsosa, Gyulafehérvár.)
1575. Gyerőfi Gáspárné Mikola Erzsébet, Gyerővásárhely.
- (1576. Báthory Miklós, Gyulafehérvár.)
1578. Cseffey Benedek, Székelyderzs.
1582. Petky Mihály, Székelyderzs.
- (1582. Parlagi Pál, Szilágyság.)
1583. Patócsy Zsófia, Küküllővár.
- (1583–1584. Báthory Kristóf [† 1581], Gyulafehérvár, jezsuita templom.)
1584. Wesselényi Miklós, Gyeke.
1584. Tötöri Balázs, Tötör.
- XVI. század 2. fele. Vitézi sírkő. Gyulafehérvár.
- XVI. század 2. fele. Báthory Elek (?), Perecsen.
- (XVI. század utolsó negyede. A Wass család férfi tagja, Czege.)
- XVI. század utolsó negyede. Thelegdi Miklós (?) tumbájának maradványa, Mezőtelegd.
- (1588. Ghyczy János gubernator, Gyulafehérvár.)
- (1588–1590 körül. Bocskay Erzsébet, Gyulafehérvár.)
1591. Kolozsvári Gábor, Gyulafehérvár.
(1591 előtt. Kovacsóczy kripta, Gyulafehérvár.)
- (1594. Kovacsóczy Farkas, Gyulafehérvár.)
- (1594. Lenczies György és felesége, Gyulafehérvár.)
- (1596. Joh. Baptista Musto ének-karmester, Gyulafehérvár.)
1598. Petrichevith Horváth család, Komlód.
- (1599. Báthory András, Gyulafehérvár.)
1601. Legifjabb Mikola László, Szamosfalva.

PÓTLÁSOK

P1

[Az I. közlemény képsorozata]

Ezt a sorozatot az 1974. évi közléshez mérten erősen kiegészítettük és átszerkesztettük. Az új sorozat célja a budavári központ faragványait, valamint a regionális változatokat a lehetőséghez mérten néhány példában bemutatni – hasonlóképpen, mint ahogy ezt szélesebb keretekben a schallaburgj-budavári kiállításokban megvalósíthattuk. A szerkesztés irányvonala a képszámok szerint: gótikus előzmények 1-2; Buda és hatása 3-6; Esztergom 7-8; Vác 9; Pest 10; Hont, Nógrád, Heves 11-14; Dunántúl 15-18; Alföld 19-20; Észak 21-22; a Bakócz-kápolna hatásköre 23-26; Észak-Kelet (Sárospatak, Nyírbátor, Ugocsa) 27-30; Erdély 31-39. – Az átszerkesztés szükségessé tette az irodalmi hivatkozások kiegészítését. Ezeket a képszámok, illetve a jegyzet-számok szerint közöljük.

P2

[Irodalom a képekhez]

4. kép. Adefi család sírköve: Balogh 1966. 298 (a címer meghatározása).
5. kép. Ernuszt Zsigmond címerköve Gyurgyevácról. A helység eredeti neve: Szentgyörgy, illetőleg Szentgyörgy-vár, a XVII. rajzok tanúsága szerint (ÖNB Cod. 8607. fol. 5; Cod. 8609. fol. 87). A középkorban a pécsi püspökségé volt.
7. kép. Esztergomi szirén-töredék: Balogh 1933. 17; Balogh 1955. 40; Kat. Schallaburg 1982. Nr. 248.
8. kép. Esztergomi sírkő 1495-ből: Kat. Schallaburg 1982. Nr. 830.
12. kép. Tereske, tabernákulum: Kat. Schallaburg 1982. Nr. 804.
14. kép. Egri töredék vésett virággal: AH 1974/1. 45. 1. 19. kép; (első közlés); Kat. Schallaburg 1982. Nr. 649.
15. kép. Pomáz, tabernákulum: Kat. Schallaburg 1982. Nr. 801.
16. kép. Andocs, sekrestyeajtó : AH 1974/1. 51. 1. 32. kép.
17. kép. Bácsi töredék Váradi Péter címerével: Balogh 1933. 16.
18. kép. Pécsi ajtókeret: G. Sándor M.: Reneszánsz Baranyában. Bp., 1984.
20. kép. Egervári Bereck síremléke: Kat. Schallaburg. 1982. Nr. 840.
- 21-22. kép. A bártfai városháza ablaka, ajtaja: Balogh 1967. 212.
24. kép. Lőcsei pillér-töredék: Balogh 1973. 200. 1. 304. kép; Kat. Schallaburg. 1982. Nr. 829. – Két hasonló stílusú, hasonló motívumokkal díszített pilaszter-töredék került elő a lőcsei Szent Jakab templom déli kápolnájának a falából (Jan Chalupceky közlése). Feltehetőleg mind a régebbi töredék, mind az újonnan találtak ugyanazon fülke-kerethez (síremlék, oltár) tartozhattak.
25. kép. Boltozatgyámkő Koroknyáról: Kat. Schallaburg. 1982. Nr. 824.
26. kép. Pécsi tabernákulum: Kat. Schallaburg. 1982. Nr. 827.
27. kép. Sárospataki pilaszterfej: Balogh 1975. 90. kép.
30. kép. Perényi Gábor címerköve: Balogh 1973. 210.
31. kép. Geréb László címerköve: Balogh 1933. 18 (első közlés, a címer meghatározása); Kat. Schallaburg. 1982. Nr. 748.
- 33-34. kép. Váradi töredékek: Balogh 1982/1. 32-24.

35.-35.a kép. Menyő: Balogh 1943. 268-269.

36-37. kép. Szilágyosmlyó, faragványok: Balogh 1943. 287-298.

38. kép. Magyargyerőmonostor, párkány-töredék: AH 1974/1. 51. 1. 34. kép.

39. kép. Keszü, ajtó: Balogh 1943. 256.

P3

[A jegyzetekhez]

2. jegyzet Marosi, E.: Die Anfänge der Gotik in Ungarn – Esztergom und die Kunst des 12-13. Jahrhunderts. Bp., 1984.

P4

4. jegyzet. G. Sándor Mária: Reneszánsz Baranyában. Bp., 1984.

P5

6. jegyzet. Bágyuj L.: A gyulafehérvári székesegyház restaurálása. Építés-Építészet-tudomány. XV. 1983. 12-26.

P6

19. jegyzet. Balogh, J.: Die Anfänge der Renaissance in Ungarn. – Matthias Corvinus und die Kunst. Graz, 1975.

P7

44. jegyzet. Budai (?) címerkő: Török Gy.: Reneszánsz kőfaragványokról. Művészet-tört. Értesítő. XXX. 1981. 111. 1. 18. sz. (Pest város címere).

P8

59. jegyzet. Kalonday György sírkövéhez megjegyezzük, hogy a Kat. Schallaburg. 1982. 100-101. lapján a sírkövekre vonatkozó rész téves, mivel a szerző nem kaphatott korrektúrát. A mondat helyesen így hangzik: az első csoportba tartozik a Thelegdi sírkő (Mezőtelegd) és a Kalonday sírkő (Kalonda), a másodikba a kapornaki, a felső-elefánti, ráckevei sírkő. – Kalonday sírkőről: Kat. Schallaburg. 1982. Nr. 940.a.

P9

64. jegyzet. Simontornyáról: Horter Miklós közlései: Kat. Schallaburg. 1982. S. 566-568. Nr. 630-636.

P10

65. jegyzet Koppány T.: Közép-Dunántúl reneszánsz építésze. AH. 1984/2. 183-237.

P11

65. jegyzet. A koroknyai töredékekhez: Kat. Schallaburg. 1982. Nr. 821/, 824. – A Bakócz kápolna stílusköréhez: Kat. Schallaburg. 1982. S. 671-672, Werkstatt und Einfluss der Bakócz Kapelle (Balogh J. közlése).

P12

[Források]

FORGÁCH 1866 = Forgách Ferenc Magyar Historiája 1540–1572. Közli Majer Fidei. Toldy Ferenc bevezetésével. Pest, 1866. – Mon. Hung. Hist. II. oszt. 16. köt.

LUKÁCS III. 1967 = Lukács L.: Documenta romana historica Societatis Jesu in regnis olim corona hungarica unitis. III. Roma, 1967. (Ezt a kötetet csak 1976 után tanulmányozhattam.)

VERESS 1983 = Veress E.: Giovanni Argenti jelentése a magyar ügyekről. 1603-1623. – Appendix 3. sz. 173-196: 1603. okt. 22. A kolozsvári városi tanács által kiküldött bizottság hivatalos jelentése a lerombolt jezsuita kollégiumból elhordott épület-

maradványokról, ingóságokról. Rövidítve: 1603. okt. 22. A kolozsvári bizottság jelentése a jezsuita kollégiumból elvitt anyagokról.

P13

[Irodalom]

BALOGH 1975 = BALOGH, J.: Die Anfänge der Renaissance in Ungarn. – Matthias Corvinus und die Kunst. Graz, 1975.

Kat. Schallaburg, 1982. = Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. Schallaburg '82. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums. N.F. Nr. 118, Wien, 1982.

BALOGH 1982 = Balogh J.: Varadinum – Várad vára. Bp., 1982. Művészettörténeti Füzetek 13/1-2.

KELEMEN 1982 = Kelemen L.: Művészettörténeti Tanulmányok (II. sorozat). Bukarest, 1982.

P14

[KOLOZSVÁRI MŰHELYEK]

Középkori kőfaragók

1470. máj. 28. A kolozsmonostori konvent négy kolozsvári polgár előtt (az egyik Petrus óragyártó) szerződést köt Laurentius kolozsvári lapicidával „ad praeparationem sartuarii (sanctuarii) cum omnibus attinentiis suis”. (Feltehetőleg a szentély – sanctuarium – építésére szerződtek.) Munkadíj 160 forint, 2 hordó bor, 15 köből gabona négy szalonna (Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Bd. VI. Bukarest, 1981. Nr. 3803).

P15

A városnév

A városnév magyar eredetét tanúsító pecsét-felirathoz megemlítjük, hogy Szebennek, azaz szász lakosságú városnak a számadásaiban (1500–1516) szintén a magyar helynév változatai találhatóak: „Coloszuar, Colosuar, Kolosuar, Koloszuar, Koloswar (Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt. I. Hermannstadt, 1880. 603. Regiszter).

[KŐFARAGÓK ÉS KŐMŰVESEK]

P16

A mesterséget jelző latin–magyar kifejezések

A régi magyar nyelvhasználatban: lapicida = kőműves, követ művelő, követ faragó, azaz a mai szóhasználatban kőfaragó; murarius = rakó, azaz a falat rakó, a mai szóhasználatban kőműves.

Újabb példák: Régi magyar glosszárium. Szerk. Berrár J. – Károly S. Bp., 1984. 509, 587.

P17

AMBROSIUS KOMIES – KWMIES AMBRUS

1603. okt. 22. A kolozsvári bizottság jelentésében említve: „Keomiues Ambrus Tizede” a Farkas utcában. Nála nem találtak semmit csak a Tizedének lakosainál (Veress 1983. 194).

P18

BENEDICTVS LAPICIDA – KEOMIVES BENEDEK

1603. okt. 22. A kolozsvári bizottság jelentése a jezsuita kollégiumból elvitt

anyagokról: „Keomiues Benedek Tizede” a Farkas utcában. „Keomives Benedeknél vadnak faragott keowek, Tegla záz 4 Gerenda, kettő szarwfa, 2 Fwrész dezka, hwzon eöt wres ablak ráma sym vas 90, azonkewl valamy darab vasak.” (Veress 1983. 191).

P19

DIÓSZEGI ISTVÁN

1603. okt. 22. A kolozsvári bizottság jelentése a jezsuita kollégiumból elvitt anyagokról: „Zeoeh Peter vallya hogy Diozeghy Istwantol is veott penzen faragott keowet” (Veress 1983. 176).

P20

GYUJTÓ MÁRTON

1579. nov. 30. Kvár szkve: „az Gywtho martonnak kwmüesnek fyzetem hog az plebanos hazan az ablakban kerezte, az poganakot és egyeb sok foldozast chenalt fl. 6.” (I/XVII. – SZABÓ T. A.: Erd. magy. szótört. tár. II. Bukarest, 1978. 146)

P21

KŐMIVES JÁNOS – KEOMIES JÁNOS

1603. okt. 22. A kolozsvári bizottság jelentése a jezsuita kollégiumból elvitt anyagokról: „Keomiwes Janosnal eot zaz tégla, egynéhany faragott keo, ket gerenda az keowekben felis miwelt, kiteol tartozik három forintal és hatwan hét pénzel.” Keomies Janos a Farkas utcában lakott Keomies Ambrus Tizedében (Veress 1983. 194).

P22

IOSEFO MURATORE

1587. Jaroslav. A jezsuiták névsora: „Josephus Britius, massensis, annorum agit circiter 41; fortis. Senis susceptus in sept. armo 1562. Latine utcunque legit, italice bene et polonizat etiam. Murarius et praefectus fabricae. Coadiutor temporalis formatus.” (LUKÁCS m. 1967. 410).

P23

P. MASSIMO MILANESI építésvezető, tervező

1583. márc. 15. Kvár. Szántó István jezsuita levele Antonio Possevinóhoz: „Quintus modus est, ut tota cura fabricae collegii soli Maximo committatur et rector, si mansurus est, in illam non se ingeret.” (Fontes I. 1911. 266)

1584. jan. 1. Kvár. Catalogus patrum ac fratrum S. J. in Transylvania degentium: a kolozsvári kollégiumban: „Maximus Milaneseus Florentinus, annorum 54, bonae valetudinis, senex tamen, ingressus Pultoviae 1570. Novit Italice, Latine, Polonice, est expertus in negotiis tractandis et medicinae peritus, est informarius, quo officio perpetuo functus est in Societate, fuit et aliquando praefectus fabricae.” (Fontes II. 1913. 27)

1584. ápr. 15. Kvár. P. Massimo Milanesi jelentése P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak orvosi működéséről (Uo. 98-100).

1584-ben készítette Massimo Milanesi a kolozsvári jezsuita szeminárium tervrajzait és négy évre szóló költségvetését (AH 1980/2. 273-277).

1586. ápr. 29. Kvár. Massimo Milanesi levele P. Joannes Paulus Campani provinciálisnak: „In Alba si debbe fabbricare un collegio, et per non essere altri, sono mandato io a quella cura.” (Fontes V. 1921. 162)

1586 első felében. A Residentia Albensis névsorában: „Maximus Milanese infirmarius et praefectus fabricae.” (LUKÁCS III. 1967. 648)

1586. jún. vége. Kvár. P. Girolamo Fanfonio levele P. Claudio Aquaviva jezsuita generálisnak, melyben értesíti, hogy többek között átvette az Infermeria gondozását „dopo la partita del carissimo Massimo de Milanese per Alba.” (Uo. 170-171).

1586-ban készítette Massimo Milanese a gyulafehérvári kollégium tervrajzait, feltehetőleg a kialakult jezsuita gyakorlat szerint. Erről és Milanese gyulafehérvári működéséről szóló adatokat l. a 68-70. lapon.

1586. szept. eleje. Gyfehérvár. Massimo Milanese levele P. Joannes Paulus Campani lengyelországi provinciálishoz, melyben szól a pestis pusztításáról és szentmihálykövi tartózkodásukról. Ekkor Milanese „in quodam sacello foetidissimo, prope templum, quia alia habitatio commodior non erat, me recipere...” (Fontes II. 1913. 182-183).

1587. jún. 1. Kvár. Catalogus patrum ac fratrum S. J. in Transylvania degentium. A gyulafehérvári rezidenciában: „Maximus de Milanese, Italus, annorum 59, sanus, sed iam non fortis. Ingressus anno 1569, studuit a puero linguae Latinae parum. Fuit infirmarius et hortulanus, credentarius aliquando, dispensator, subminister et fabricae praefectus.” (Uo. 214) – Ezzel szemben az 1586 szeptemberében kelt jezsuita jelentés szerint M. Milanese meghalt pestisben (Lukács III. 1967. 643. – AH 1980/1. 68).

P24

KEOMYES MÁTHE

1603. okt. 22. A kolozsvári bizottság jelentése a jezsuita kollégiumból elvitt anyagokról: „Keomiwes Mathénál hatodfél dezka, de fel miwelte, kétzaz téglá, azt is felmiwelte, hat singh vas egynehany faragott keo.” (Veress 1983. 192) – Farkas utcában lakott Nagy Pál tizedében.

P25

KÓMIVES MIHÁLY – MICHAEL KEOMIWES

1603. okt. 22. A kolozsvári bizottság jelentése a jezsuita Kollégiumból elvitt anyagokról: „Keomiwes Mihálnal 17 darab keo, 4 zaz téglá, 4 darab Teoke.” A Hosszu utcában lakott a Michael Ortcz tizedében (Veress 1983. 180).

P26

KEOMIWES PAL

1603. okt. 22. A kolozsvári bizottság jelentése a jezsuita kollégiumból elvitt anyagokról: „14 Gradich keő, valamý keönywechkek.” A Hosszu utcában lakott Zép Balas Tizedében (Veress 1983. 180).

P27

RÓMAI KŐMŰVESEK

1583. dec. 10. Kassa. Antonio Possevino levele Kovacsóczy Farkas kancellárnak a kvári szeminárium építési költségeiről, melyhez 600 aranyat hozott és újabb összeget vár, illetve azokat sürgeti, „quattuor fabros murarios (Rege Ser.mo suppeditante sumptum parte) ad id misissem, iis dudum non esse quod agunt.” (LUKÁCS III. 1967. p. 343. 181)

P28

SERES JÁNOS – Szécsi Seres János

A Széchi családról XV. századi kolozsvári adatok: Jacobus Zechy említve 1466-

ban; Nicolaus Zeech iudex azaz a város bírása 1467-ben (Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. B. VI. Bukarest, 1981. Nr. 3493, 3524).

P29**SZILÁGYI JÁNOS**

1581. nov. 1. A kolozsmonostori konvent oklevele a jezsuiták beiktatásáról a Báthory Istvántól kapott javakba. A beiktatásnál (okt. 17.) jelen volt „Joannes Zilagi lapicida” (LUKÁCS III. 1967. p. 88. Doc. 30). Irodalom: Balogh J. AH 1979. 194.

P30**KŐMŰVES TAMÁS**

1581. nov. 1. A kolozsmonostori convent beiktatási oklevele a jezsuita javakról, a beiktatásán jelen volt (okt. 17.) „Thomas lapicida.” (Uo.)

P31**VÉGH LŐRINCZ**

1603. okt. 22. A kolozsvári bizottság jelentése a jezsuita kollégiumból elvitt anyagokról: „Veeg Keomiwes Leorincznel két kosár méh, hat zaal zarwfa, harmad fél zaz téglá, Eot darab faragott keo.” A Közép utcában lakott, Tölcséres Lőrincz Tizedében (Veress 1983. 188).

P32**MOLDOVAI MIHÁLY deák**

A céhen kívüli vándor művesek közé tartozott, aki 1587-ben írott verse (Állapotomat jelentem) szerint vándorlása során Erdélyben, Kolozsvárt is megfordult és a kőfaragó mesterséget űzte 20 hétig.

„Igen keményen husz héten
 Űztem az mivet Erdélyben
 De nemsokára elmémben
 Megszakadám testemben.
 Mester vagyok az kőmíben,
 De nagy kárt tön az testemben,
 Hét napig feküvék hévben,
 Megunám magam az hétben.” (Honismeret 1981/2. 35)

P33**[KOLOZSVÁRI MŰHELYEK]**

VII. Dokumentumhoz. – 1588. Kvár, tanácsi jegyzőkönyv: „Myert, hogy Reghy Attiainktol ily bizonios okert Adattatot volt Az keomywesek Ceh lewele hogy eok Reghenten elegendeo és Tudos keomives Mestereknek profitealtak magokat lenny... Ilyen biztatasokra Attak volt Attiaink nekik az levelet Mely constai az eőneön Ceh leweleknek eleyboel.” (An. Jk. I/1. 60-61. – SZABÓ T. A.: Erdélyi Magyar Szó-történeti Tár. I. Bukarest, 1976. 1147). A jegyzőkönyv folytatása: „Azért io Jtiletbeol Az Waros Jowara, es hogy a kilseo Nemesseghis Az varost Ne zidalmazza ekteleneol Az Mostany keomyweseknek tudatlansagha miath, Vegeztek hogy Ceh levelek ben Maradgyon, Nekik megh Ne Adassek, hanem minden Ideghen keomiwesek zabadon be Ieohessenek, Ez varosba Epithessenek, Soet az illien tudos Mesterekteol ez it való keomiwesekis tanulhassanak.” (Uo. – SZABÓ T. A. i. m. II. Bukarest, 1978. 739. – Megjegyzendő, hogy ez ideiglenes intézkedés volt, mert 1589 tavaszán a kolozsvári kőmű-

vesek megkapták céhlevelüket (AH 1975/1. 44-54). Az „Ideghen keomiwesek” valószínűleg külföldiek, azaz nem erdélyiek voltak.

P34

[MŰEMLÉKEK]

Pákei Lajos rajzaihoz: Az O.M.F. Magyar Építészeti Múzeumának kiállítása Kolozsvár reneszánsz építészeti emlékeiről: Pákei Lajos (1853–1921) rajzai. Székesfehérvár, 1983–1984. A kiállítást rendezte, a katalógust szerkesztette Pusztai László.

P35

Nagy templom (Szent Mihály-templom)

1579. Gyulaffi Lestár: „Maxima campana turri imponitur Claudiopoli cum Judicum ageret laurentius filstich.” (Tört. Tár. 1893. 119)

1585. A nagytemplom és a kis templom leltára Diósi Gergely nótáriustól. Közölve: LAKÓ E.: Két kolozsvári templom leltára 1585-ből. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények. 1978. 216-219. – Kvár szkve III/XIX. 1-5.

1595. dec. 10. Kvár szkve: bejegyzés az erkély igazításáról (VII/II. 1).

1596. jún. 19. Kvár szkve: bejegyzés az oltár fundamentumköveinek akihányásáról (VII/II. 25).

P36

Kis templom

1585. Kvár szkve (az egyháziak számadásai): a kis templomban a skolabeli gyermekek széke eltörött, megújítják (III/XIX. 28).

Kelemen Lajos 1958. ápr. 26-án Herepei Jánosnak írt levelében a Kis templomot a középkori Szt. Jakab kápolnával azonosította és román stílusúnak ítélte (KÁLNOKI KIS T.: Kelemen Lajos levelei. Levéltári Szemle. 28. évf. 1979. 82).

P37

Farkas utcai klastrom

1581. nov. 1. A kolozsmonostori konvent oklevele a jezsuiták beiktatásáról a Báthory Istvántól kapott javakba, közöttük a Farkas utcai klastromba „cum templo, hortis, areis, turribus atque adeo locis omnibus circumiacentibus iuxta moenia civitatis cum domo proxima, in qua olim religiosae virgines inhabitassent, ut in ea schola aedificaretur.” (LUKÁCS III. 1967. 84-88)

1582. okt. 9. Kvár. P. Jacobus Wujek kvári rektor P. Joannes Paulus Campano lengyelországi jezsuita provinciálisnak: „Fenestras templi magnas quinque circa altare maius perfecimus. Plures hoc anno non potuimus. Scalae etiam sunt absolutae, satis commodae amplae et lucidae. Infirmaria quoque vetus illa accommodata tribus fenestris bene ordinatis et novo pavimento etc. Reliqua necessaria servavimus in adventum R.-tiae T., quia sumptus defuerunt, Sacristia etiam pavimento constrata et cista seu mensa magna, oratorio et lavachro instructa etc. Tecta scholarum iam nobis erunt necessario (!) expedienda. Lignis minimum 200 indigebimus at ea, quorum vectura est difficillima.” (LUKÁCS III. 1967. p. 144. Doc. 63)

P38

Jezsuita kollégium

(1581 előtt) Fundatio a Christophoro principe decimae possessionis Mákó pro pauperibus scholasticis collegii Societatis Jesu Claudiopolitani (Fontes V. 1921. App. VI. No. 5).

1583 körül. P. Jacobus Wujek rektor jelentése a kvári kollégium állapotáról 1582-ben: „Hoc quoque anno in aedificia scholarum et collegii 1000 taleri iubente Rege Poloniae nobis sunt numerati et calx suppeditata. Insuper cum vi ventorum tecta scholarum essent deiecta, impetrati sunt ad eorum reparationem ab Illmo Principe taleri 150.” (LUKÁCS III. 1967. p. 175. Doc. 82).

1583. jan. 14. Kvár. P. Wolfgangus Schreck jezsuita jelentése P. Gaudio Aquaviva generalisnak: „Eadem enim septimana (mikor az ünnepnapokon szüneteltek) totum tectum scholarum nostrarum et bona pars tecti collegii nostri una nocte a vento in terram deiicitur. Solum tectum scholarum centum florenis restaurare non potest.” (Uo. p. 83. Doc. 89).

1583. jan. 29. Niepolomice. Báthory István király, mivel az elhunyt fejedelem (Báthory Kristóf) a kollégium építkezésének folytatására 1000 forintot adományozott, elrendeli, hogy ezt az összeget a kincstár utalja ki: „ne tam necessarium et utile opus destituatur.” Ezt az összeget mindaddig folyósítsák, „quoad fabricatio haec absoluta fuerit.” (Uo. p. 199-200. Doc. 100).

1586. aug. 21. Kővár. P. Andreas Busai jelentése P. Petrus Skarga krakkói jezsuita főnöknek a kolozsvári pestisről, amikor az elhagyott kollégiumot a protestánsok el akarták foglalni, de Martinus Literatus és Kakas István megakadályozták (Uo. p. 613).

– Martinus Literaturáról és jezsuita kapcsolatairól: AH. 1976/1. 57; Kakas Istvánról: AH 1975/2. 258-259, 261.

1588. dec. 19. A jezsuiták jelentése a medgyesi országgyűlésről, mely szerint „nos Albaiulia Varadino et Claudiopolitano Collegio spoliabant... statim Claudiopolj seminarium dimissum est, scholae clausae.” (Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 257)

Irodalomhoz: LUKÁCS III. Róma, 1967. p. 23-27.

P38a

1603. okt. 22. A kolozsvári városi tanács által kiküldött bizottság hivatalos jelentése a lerombolt jezsuita kollégiumból elhordott ingóságokról. A nagyon terjedelmes és felette tüzetes szöveg a tanúvallomások alapján világos képet ad az elhurcolt építőanyagokról (építőkövek, faragott kövek, szarufák, gerendák, cserepek, ablak- és ajtókeretek stb.). Lakóhely szerint megnevezi a kőfaragókat és más műveseket (asztalosok, tölcséresek, ácsok, cserepesek stb.). Felsorolja továbbá az elvitt ingóságokat: bútorokat, egyházi ötvösműveket, képeket, könyveket. Ezekből kiemeljük, hogy Kádár Jánosnál a Hosszu utcában 12 képet találtak, Dési Szabó Istvánnál a Farkas utcában két képet (182, 194. l.). Meglepő, hogy igen sok könyvet vittek el, közöttük négy példány Calatinus szótárt, az ókori írók közül Pliniust, ezeken kívül evangéliumokat, és bibliákat. A várostörténetileg és művelődéstörténetileg rendkívül fontos dokumentum teljes közlése: Veress E.: Giovanni Argenti jelentései magyar ügyekről 1603-1623. Szeged 1983. – Appendix 3. sz. 173-196. l. – Adattár XVI–XVII. század szellemi mozgalmainak történetéhez 7. köt. Szerk. Keserű Bálint.

P39

Jezsuita szeminárium

1584. jan. 6. Kassa. A. Possevino jelentése Báthory Istvánnak: „Quod attinet monasterium (domonkos kolostor) in usum seminarii conferendum, res equidem pia, neque tamen hoc rerum statu tentenda propter multa evitanda scandala malevolen-

tium. Satius erit interium capaciorem conducere aut etiam emere domum.” (LUKÁCS III. 1967. p. 371. Nr. 192)

1585. A lengyel jezsuita provincia jelentése a kolozsvári kollégiumról és szemináriumról: „6. Domus quoque pauperum studiosorum, quam (ne nomen illud „pauperum” adhuc tenelli hungari militares exhoreant) Sanctae Trinitatis convictum appellant (quod caenobium olim monialium Sanctae Trinitatis inhabitent) adeo creveret ut fere 80 personas hoc anno aliquando aluerit ex collegii solius fere sumptibus.” (LUKÁCS III. 1967. 536).

(1584.) Massimo Milanese költségvetése a szeminárium építéséhez, négy évre elosztva. A kéziratban Possevino feljegyzése: „Fabrica del Seminario di Claudiopoli mandata et disegnata da Massimo Milanese.” Róma, jezsuita levéltár. Codex NN 326. ff. 358^r-361^v.

SPESA DELLA FABRICA DEL SEMINARIO COMPARTITA IN QUATTRO ANNI

Primo anno

	Fl.
Pietra da muro carri n° 1200 (otto per fiorino)	150
Vettura di dette pietre a ungh. 40 il carro	480
Calcine per	200
Rena per	80
Mattoni 100 000	190
Pietre, vettura et fattura di 16 porte	50
Pietre, vettura et fattura di 33 finestre	70
Pietre, vettura et fattura di 54 schalini	60
Pietre, vettura et fattura di 26 pilastrate	170
6 muratori per 36 fiorini l'uno et la spesa	216
2 muratori più principali, la spesa	120
Manovali	150
100 travi lunghe per il tetto a 70 l'una	70
120 travi minori per li solari a 40	48
50 travi minori per 25 l'una	13
150 saruffi maggiori (cinque per fiorino)	30
400 saruffi minori per 5 l'una	20
Legni di quercia per telai delle finestre	10
Legni di tiglia	<u>20</u>
	2147
100 000 tegolette	100
200 000 chiodi per dette tegolette	60
600 latte per il tetto	12
800 000 chiodi per dette latte	10
Chiodi maggiori per il tetto per	8
2000 assi di pino	200
Instrumenti di ferro et di legno	<u>10</u>
	400
	Fl. 2547
	<u>2147</u>
	2547

Anno secondo

	Fl.
Pietre da muro carri n° 1200	150
Vetture	480
Calcina	200
Rena	60
200 000 mattoni per li volti	300
100 000 mattoni per muro	150
Vetture di detti mattoni a 40 il migliaio	120
9 muratori	280
Manovali	<u>150</u>
	Fl. 1890
2000 assi di pino	200
Legni di tiglia per	10
50 000 tegolette	50
100 000 chiodi per dette tegolette	30
Al falegname per fattura del tetto e poco	100
All'arcolario per impalcare le stanze	50
Per dolatura di travi per dette palchi	25
Pietre et fattura di 56 finestre	115
Pietre et fattura di 18 porte	56
Catene di ferro per i volti de corridori	120
L'ultima scala al tetto puo esser di mattoni	756
	Fl. 2646 <u>1890</u>
	2646

Anno terzo

	Fl.
Petre da muro carri n°600	75
Vettura	240
Calcina	200
Rena	50
8 muratori	280
Manovali	<u>150</u>
	Fl. 995
100 000 mattoni per il n° de volti	150
60 000 mattoni per ammattonare le stanze (2 Fl. mille)	120
Loro vetture	64
Legni di tiglia per	20
Vetri, vetraro, ferrameni et arcolario per ciascuna finestra Fl. cinque 35 per	
60 finestre, le quali par che ricerchino li vetri	321
Per le finestre de corridori di faccendosi solo l'ultima parte par che basteranno	50
Una porta di fattura all'arcolario et suoi ferramanti costera 3 fiorini addungue	
32 porta costeranno	96
Per coprire d'argilla il sommo della fabbrica	70

	Fl.
12 fornaci maggiori e minori	80
Per varie spese o non poste o scarsamente annotate	<u>180</u>
	1151
Fl. 2146	<u>995</u>
	2146

Anno quarto

	Fl.
Pietre di muro per circondare il seminario, carri n° 600	75
Vettura	240
Calcina per	200
4 muratori	160
Manovali	70
30 000 mattoni per la cornice et merlatura	45
Vettura	<u>12</u>
	802
	2146
	2646
Fl.	<u>2547</u>
	8141

Somma delle somme di tutta questa spesa Fl. 8141

A költségvetés zárószövegében a kiadások fedezését részben a pápától várja (évi négyszáz forinttal, azaz háromszáz arannyal), részben a királytól, Báthory Istvántól, aki mésszel, fuvarral, 4000 besztercei zsindegyel támogatná az építkezést. Végül felsorolja a szükséges személyzet ellátására vonatkozó költségeket. A költségvetés teljes közlése: LUKÁCS III. 1967. 656-658.

A kolozsvári szeminárium tervrajzai, melyeket Fr. Massimo Milanese 1584-ben készített, fennmaradtak a római jezsuita levéltárban, codex Opp NN 326. 81^r-84^v. Ezek a rajzok a következők:

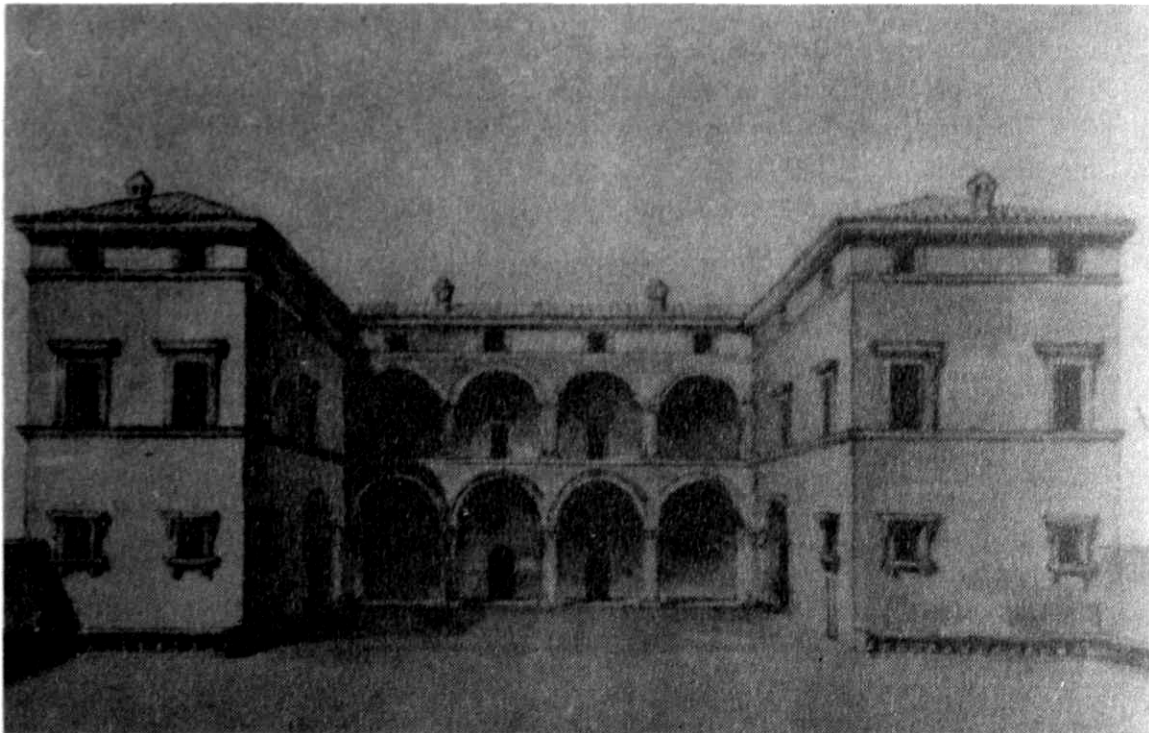
1. A szemináriumnak és tartozékainak helyszínrajza 400 x 310 mm;
2. A szeminárium földszinti alaprajza;
3. A szeminárium emeleti alaprajza. A 2. és 3. rajz együttes mérete 415 x 304 mm. Felirata: „Pro R. Possevino.” Az írás Massimo Milanestől. A rajzok közölve: VI. Közl. AH. 1979. 187, 189.

A rajzok első közlése: VALERY-RADOT, J.: *La recueil des plans d'édifices de la compagnie de Jésus, conservée à la Bibl. Nat. de Paris*. Roma, 1960. 486-487; részletes leírásuk ugyanott E. Lamalle-tól. LUKÁCS III. 1967. 655-659 (az adatok és rajzok közlése). AH 1979/2. 187, 189 (a rajzok közlése).

Mind a tervrajzok, mint a költségvetés ritkaság számba menő, igen fontos dokumentumok; együttesen pedig kitűnően szemléltetik a tervezett épületet. A négy évre szóló részletes költségvetés teljes áttekintést nyújt a kolozsvári építkezések gyakorlatáról és költségeiről; egyben jól egészíti ki az 1589. évi céhlevél adatait (III. Közl. AH 1975. 44-54). Különösen jelentősek az ajtó- és ablak-faragványokra vonatkozó tételek. A költségvetés szerint a faragványok ára így alakult: ajtó kb. 3 frt., ablak kb. 2 frt., a „pilastrata” kb. 6 frt. Az utóbbi tétel az árkádos udvar pilléire vonatkozik, számuk

– 26 – nagyjából megfelel a szeminárium tervrajzán megjelölt udvari pillérsor számának, azaz 24-nek (A tervrajz közölve: VI. Közl. AH 1979. 189). Az ablak- és ajtó-árak (3-2 forint) olcsóbbak, mint az 1588. évi czegei szerződésben található átlagosan 6 forintos ár (III. Közl. AH 1975. 44), nyilván egyszerűbbek lehettek. A pénz vásárlóértékére nézve l.: II. Közl. 1974. 355. Példaként említjük a következőket: 1 forintért 10 ludat vagy 25 tyukot vásárolhattak, 40 dénárért egy rókabőrt, 60 dénárért egy báránybőr subát. Ezekből az adatokból következik, hogy a faragványok csináltatása igen költséges volt. A tervezett épület terjedelméről pedig egyaránt tájékoztatnak az alaprajzok és a költségvetés tételei, melyek 34 ajtót és 89 ablakot sorolnak fel. A szobák boltozattal készültek, vagy deszka mennyezettel, a folyosók boltozattal. Az épületre vagy a kerítésfalra pártázatos oromzatot terveztek téglából (la cornice et merlatura).

A jezsuita szeminárium épületeinek terve, ahogy az Massimo Minatesi tervrajzából (l. a 203, 205, 211. és 213. lapon) ismeretes, feltűnően hasonlít a Villa Farnesina alaprajzához, amelyet Baldassare Peruzzi tervezett 1509–1511 között (közölve: Heydenreich, L. – Lotz, V.: *Architecture in Italy 1400 to 1600*. London, 1979. 189), méginkább a Villa Chigi delle volte felépítéséhez (rajz a Biblioteca Vaticanában – közölve: Chastel, A.: *Le grand atelier d’Italie*. Paris, 1965. p. 58).

Baldassare Peruzzi: Villa Chigi delle Volte. Rajz. Biblioteca Vaticana.

P40

Óvári schola

1571. dec. 27. Kvár. Báthory István megerősíti János Zsigmond adománylevelét (1562. szept. 1.), mely a kolozsvári iskolának évi 250 értékű dézsmajövedelmet biztosít (Veress 1944. I. 158).

P41*Papiros malom*

Irodalom: Pirnát A. – Vegh F.: Új adatok Heltai Gáspárról. Irodalomtört. Közlemények. 1956. 66-74; Jakó Zs.: Heltai Gáspár, papiros malma. Magyar Könyvszemle, 1961. 291.

P41a

Irodalomhoz: Kelemen 1982. 124-129, 256-258.

P42*Óvár*

Kelemen Lajos az Óvár kerítésfalának maradványát a XI. századba helyezi (1958. ápr. 26). Kelemen Lajos levele Herepei Jánoshoz (KÁLNOKI KIS T.: Kelemen Lajos levelei. Levéltári Szemle 28. évf. 1979. 83).

P43*Fő tér 20. sz.*

Irodalomhoz: Kelemen 1982. 133.

P44*Fő tér 26 (27). sz.*

Irodalomhoz: Kelemen 1983. 132, 134.

P45*Fő tér 31 (32). sz.*

Irodalomhoz: Kelemen 1982. 132.

P46*Fő tér 32 (33). sz.*

A tulajdonos Kakas Istvánnak szép könyvtára volt, amelyet a jezsuita kollégiumnak adott. Ezt a könyvtárt utóbb rokona, Joannes Jacobinus elkérte Székely Mózes fejedelemtől és meg is kapta (Veress E.: Joannes Argenti iratai. Szeged, 1982. 172).

A ház irodalmához: Kelemen 1982. 103, 130-132.

P47*Magyar utca északi sora, lebontott házak*

Irodalomhoz: Kelemen 1982. 58-59.

P48*Magyar utca 4. sz.*

Irodalomhoz: Kelemen 1982. 137 (a kapu címerpajzsában levő monogram meseterjelvény).

P49*Magyar utca 32. sz.*

Irodalomhoz: Kelemen 1982. 103, 137.

P50*Közép utca 13. sz.*

Irodalomhoz: Kelemen 1982. 136.

P51*Közép utca 33. sz.*

Irodalomhoz: Kelemen 1982. 136-137 (eredetileg a kövendi Váradi családé volt).

P52*Óvár, Mátyás-ház*

Az irodalomhoz: Szépréti 1981. 176-180 (Története: restaurálása 1942-ben Kós Károly rajzai es munkája alapján, minderről Kós személyes közlése); Kelemen 1982. 102-103, 121-123, 354-355.

P53*Óvár, Heltai Gáspár háza, nyomda műhely*

Heltai Gáspár kiadványainak patrónusai a dedikációk szerint: János Zsigmond fejedelem (RMNY. I. 162, 200, 215, 288. sz.); Csáky Mihály kancellár (RMNY. I. 272. sz.); Csáky Boldizsár (RMNY. I. 187. sz.); Kendy Farkas (RMNY. I. 235); Hagymási Kristóf és Bekes Gáspár (RMNY. I. 3304. sz.); Majláth Istvánné Nádasdy Anna (RMNY. I. 172. sz.).

Az irodalomhoz: Varjas B.: A magyar reneszánsz társadalmi gyökerei. Bp., 1982. 220-241; a Magyar Irodalom Története 166-ig. Szerk. Klaniczay T. (I. kiad. 1964), negyedik 1984. 362-372. (Varjas B.).

P54*Kepyro Antal háza*

1555. Kvár. szkve: adófizető polgár volt „Intra Muros.” (1955/IV. 97)

P55*Házak festett homlokzattal*

1574-ben Pierre Lescalopier feljegyzése: „le 23 Juillet nous vimmes a Collosuar en latin Claudiopolis, belle et forte ville toute peinte par les rues.” (Studi și materiale de istorie medie. IV. 1960. 456)

[HÁZAK MARADVÁNYAI A MÚZEUMBAN]

P56

Wolphard – Kakas ház maradványai (Fő tér 32 (31) sz.)

Ablak 1534-ből és ajtó 1541-ből.

Az irodalomhoz Kat. Schallaburg. 1982. Nr. 795/a, b.

P57

Bogner – Gelyén ház maradványai (Fő ter 31. sz.)

Ajtó a tulajdonos monogramjával.. 1560 körül.

Az irodalomhoz: Kat. Schallaburg. 1982. Nr. 796/a.

Kandalló rozettadísszel

Irodalomhoz: Kat. Schallaburg. 1982. Nr. 796/b.

A rozettadísz formai eredetéről, kiemelve Benedetto da Majano műveit: Balogh 1966. 218-219. – Ezzel szemben G. Sándor Mária (Reneszánsz Baranyában. Bp. 1984. 20.) dalmát hatást feltételez. Nem kétséges azonban, hogy ez a tetszetős motívum toszkán és nem dalmát eredetű, tehát Dalmáciában is toszkán, firenzei hatásra terjedt el – hazánkéhoz hasonló módon. Nem kétséges az sem, hogy Mátyás mind építész (Camicia), mind humanistái (Bardini stb.) és követői által a legközvetlenebb kapcsolatban volt Firenzével, sőt Benedetto da Majano meg is fordult udvarában; visegrádi kápolnáját meg éppen Benedetto műhelyében faragott tabernákulum díszítette. Tehát másodkézből jövő, dalmát hatás feltételezése nem megokolt. Annál kevésbé, mert Benedetto egyéb motívumai is feltűntek Budán.

Ami pedig az állítólagos Traui Jakab magyarországi tevékenységét illeti, erről

sem egykorú, sem közel egykorú adat nincsen. Nevét legelőször Istvánffy Miklós említi a XVII. század elején. Istvánffy műve azonban jóllehet saját korára nézve hiteles, annál kevésbé a régebbi korszakra nézve (Balogh 1966. 500; Balogh 1975. 187).

A rozettamotívum elterjedésére nézve a korábban közöltekhez (Balogh 1966. 218-219) a következőket említjük: Papmező (Bihar) párkánytöredék az egykori kúriában; magyargyerőmonostori párkány-töredék; kalotaszegi hímzés; moldvai szóttas.

Ajtó, a párkány frízén sárkányon lovagló puttókkal, 1560-as évek (AH 1976. 44-45).

Mestere e témát talán a provinciális római művészetből vehette. Ilyen ábrázolás látható egy gyulafehérvári római sírkő domborművén (Közölve: Apulun, XIII. 1975. 122).

P58

Ajtópárkány a Közép utcából. 1552

Az egyszerűen tagolt párkányt középen címer díszíti. Végző fokon olasz előzményre vezethető vissza (Róma, San Pietro in Vincoli, sekrestyeajtó Rovere címerrel, XVI. sz. eleje); Erdélyi példái: a gyulafehérvári Lázói kápolna nyugati kapuja; a Wolphard ház ablaka 1534.

[A városfalakból származó sírkövek]

P59

Lucas Literatus Zeoleosi fia. 1574

Felirata: HIC TVMVLATVS EST FILIVS ...

NOBILIS /LV/CAE LITERATI ZEOLEOSI
AO FL.INGENVELVE AC HARME LOQVELA
MEMOR EST LINGVA DVLCIS AMORE TVA
AN. DO. 1574 3 DIE OCTOBRIS

Lelőhelye: Vargák bástyája (Bogdánffy bástya). Feliratát közli: B. Nagy Margit (Kelemen 1982. 358).

P60

Bonczhidai Gergely ötvösmester, főbíró koporsóköve 1600-ból, egykor a házsongárdi temetőben, most a Múzeumban, a legrégebb ismert koporsókö. Ez a síremléktípus azonban már jóval korábban kifejlődhetett. Ismeretes Melius Juhász Péter (+1572) koporsóköve (Debrecen, ref. Kollégium). (A koporsókörről Zoltai cikke: Jelentés Debrecen sz. kir. város Múzeuma 1907. évi állapotáról. Debrecen, 1908.)

[Az építtető mecénások]

P61

Izabella királyné

Forgách Ferenc feljegyzése a felvinci tárgyalásokról Ferdinánd király megbízottjaival, kiemelve Izabella királyné nyilatkozatát a korona átadásáról: „me horrescit animus, quae vobis clades, quae mala, calamitates, mente praevideo.” (Forgách 1866. 13)

P62

János Zsigmond

János Zsigmondnak dedikált könyvek közül Valkai András: Magyar királyok eredetéről és nemzetségéről. 1567. RMNY 368. sz. (János Zsigmond Árpád fejedelem

leszármazottja.) – János Zsigmond viszontagságos életéről Csanádi Demeter fejedelmi titkár éneke (RMNY I. 379, 505, 607, 679. sz.).

Lantosához, Bakfark Bálinthoz: Homolya István: Bakfark. Zeneműkiadó. Bp., 1982.

P63

Báthory István

Pótlás az arcképekhez: Domenico Zenoni rézmetszete Kazinczy Ferenc gyűjteményéből. Sárospatak, Nagy Könyvtár (Honismeret. 1984/4. „Kazinczy Ferenc metszet-gyűjteménye”).

Báthory humanistáihoz: Forgách Ferenc 1568 telén ment Erdélybe (Forgách 1866. XXV. l. Toldy Ferenc közlése); és 1571-1575 körül írta művét (uo.). – Brutust 1573. június 1-én hívta meg Forgách országos történetírónak, aki később, 1574-ben érkezett Kolozsvárra (uo. XXXV–XXXVI. l. Toldy közlése).

Báthory István vértete (Bécs, Waffensammlung): Irodalmához: Szendrei J.: Magyar hadtörténeti emlékek. Bp., 1896. 770. l. 6582. sz.; Kalmár J.: Régi magyar fegyverek. Bp., 1971. 300, 297-298. l. 85. kép.

P64

Báthory Kristóf

Forgách Ferenc közlései: az országgyűlés II. Henrik francia királyhoz küldte. „Christophorus Batory de Somlio gallicae, italicae, Hispanicae, linguae gnarus.” (Forgách 1866. 159)

Kincstáráról: 1580. márc. 28. Gyulafehérvár. Báthory Kristóf ötvös műveinek leltára (Szabó K.: Ezüstművek és drágaságok összeírása a XVI. században. Századok 1877. 547-555).

P65

Báthory Zsigmond

Kincstárához: címeres zsebórája. Magyar Nemzeti Múzeum Lt. sz. App. Jank. 80 (A Magyar Nemzeti Múzeum. Szerk. Fülep Ferenc. Bp., 1977. 119. kép); Ivócsészéje. 1592. Magyar Nemzeti Múzeum (Arch. Ért. 1883. 152).

[ERDÉLYSZERTE]

Pótlás a forrásokhoz: **P12**

Pótlás az irodalomhoz: **P13**

P66

Alvinc (v. Alsó-Fehér vm. – Vințul de Jos), várkastély

1574–75 körül. Forgách Ferenc feljegyzései: „Jam in castellum Georgii Alvincium perventum erat, melioresque habitationes Castaldo dederat, ipse proxima cubacula sibi desumserat.” (25) – „Illam arcem Georgius ex imis fundamentis maximis laboribus, atque sumtibus construxit, moenibus, propugnaculis, omnibusque rebus quantum arte et diligentia fieri possunt, nullis impensis parcendo, munivit, tamquam frenum aliquod et ad Transilvaniam et ad Ungariam.” (27) – Martinuzzi „Georgius quomagis despectior mors haberetur septuaginta dies insepultus, loculo asserico inclusus et supra vallum castelli positus jacuit.” (27) – (Forgách 1866. 25, 27).

Az alvinci kastély udvari homlokzatához, háromszögű oromzattal lezárt ablakaihoz analógiaként említjük: Teglio, palazzo Berta (Lombardia. II. Milano, 1932. p. 39. fig. 58).

Irodalmához: Kovács A.: Szabályos alaprajzú, olaszbástyás várkastélyok Erdélyben. Művelődéstörténeti Tanulmányok. Bukarest, 1980. 80 (a Martinuzzi kastély négy tengelynyi részlete a mai északi szárny földszintjén jól elkülöníthető); Szépréti 1981. 151-154) (állapota 1972-ben: az északi szárny még áll).

P67

Bethlen (v. Szolnok-Doboka vm. – Beclean), vár

Irodalomhoz: Beke György: Buvópatakok. Bukarest, 1980. 153-154 („Kerekes Zoltán mutatja az árkot és a föld emelkedést, amely a várfalak fundamentumát rejtik.”); Szépréti 1981. 196-199 (1712-ben rontották le; maradványa: várfaltöredék egy falusi ház pincelejében).

P68

Branyicska (v. Hunyad vm. – Brănișca), vár

1816. Kazinczy Ferenc célja: „meglátni az udvart, mely valaha Martinuzzié volt, kinek itt még áll kápolnája, hol miséit mondogatta...” A Maros „hidasától” jobbra „a Jósikák négy kastélya, melyek számában az itt említett áll legelői. Az emeletes nem nagy háznak (nagyobbat a hely nem enged) kőkerítése van a víz felé és ennek nyugoti szegében kél felette a meszelt kerítésnek a fekete falu kápolna. Csuda formájú fedele bántja a szemet, a szívet szent érzésekkel tölti el.” (Kazinczy F.: Erdélyi levelek. 16. levél – Szauder M. kiadása Bp., 1979. 670)

P69

Ebesfalva– Erzsébetváros (v. Kis-Küküllő vm. – Dumbraveni), kastély

1605. Nagy Szabó Ferenc Memorialeja: a Medgyesen állomásozó németek Ebesfalvára törtek. „Egyszer az Apafi kastélyára – a micsoda akkor lehetett – kijöttek vala, hogy megvegyék; de amazok emberül forgodtanak, sűrűn löttek és nem fértenek hozzájuk a jó lövéstől; elmentenek akkor, de ígérték azt, hogy esmét várják oda rövid nap.” – Az ebesfalviak Marosvásárhelyt vásároltak lőport (Erd. Tört. Adatok. I. Kolozsvár, 1855. 97).

1752. febr. 10–ápr. 12. Urbarium seu Conscriptio fiscalis Dominij Ebesfalviensis. Az északi szárny leírása (Descriptio Tractus Septemtrionalis) szerint az emeleten (contignatio superior) folyosó (Ambulacrum) volt festett, kazettás mennyezettel; a folyosó keleti oldalán pedig ajtó nyílt a nagy terembe (Palatium); az ajtó felett „Lapidi Levigato incisa inscriptio” volt látható, azaz az 1552 évi építési felirat (AH 1980. 36). – (Magy. Orsz. Levéltár. Erdélyi Fiscalis Levéltár. F. 234. I. 14. A).

P70

Egeres (v. Kolozs vm. – Aghires), várkastély

Irodalmához: Kovács A. i. m. 1980. 79 (A vár saroképítményei nem bástyák, hanem pavillonok). – Kovács András feltevésére megjegyezzük, hogy a vár alaprajzából inkább lehet következtetni fejletlen vagy hibásan konstruált bástyákra, semmint pavillonokra. Efféle jelenség másutt is előfordult. A bástyák helyes építése általában nagy probléma volt – még Váradon is, jóllehet nem magán, hanem országos építkezés volt –, mert a tervek kivitelét rendszerint nem a tervező építész irányította. 1572 körül pavillonos alaprajz túlon túl korai lenne és ezért valószínűtlen. – Kovács András említ még egy újabb (1972) előkerült töredéket is: szemöldökkő maradványok, felirata: TIA NECESSARIA 1569 (277. 1. 10. jegyzet). Mivel az eddig ismert adatok szerint Bocskay György 1570-ben kapta Egerest, kérdéses, hogy ez a töredék kinek az épít-

kezéséből származik. Talán Bocskay már korábban is birtokolhatta Egerest, az 1570-es évszám pedig a nova donatio-t jelzi (Vö. Marosújvár, Radnót).

P71

Fogaras (v. Fogaras vm. – Fogăraș), várkastély

1503–1504, 1506, 1509. Szeben város számadáskönyveiben számos bejegyzés Tomori Pálról, a fogarasi vár várnagyáról (Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt. I. 1880. I. az Indexet).

1506. máj. 26. Szeben város tanácsa Paulus Thomory castellanus de Fogarasnak „honore datum” 3 vég szövet fl. 21., amiért kóborló rablókat elfogatott és kivégeztetett (Rechnungen I. 1880. 431).

1513. II. Ulászló oklevelében: „Paulus Thomory et alii castris Fogaras castellani.” (Székely Oklevéltár. V. Kolozsvár, 1895. 43)

1541. febr. 5. Stadthannenrechnung: „Joannes Kys duxit ad Fogaras fabros, quos domino Majlad addixeramus, exp. asp. 40.” (Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt. III. Kronstadt, 1896. 88).

1550. Tulajdonos Nádasdy Anna, várnagy Daczó Mihály (Székely Oklevéltár, II. Kolozsvár, 1876. 91).

1566. aug. 15. Fogaras. Losonczy Bánfi Pál udvarhelyi várnagy másokkal együtt tanúsítja, hogy Apafi Gergely udvarmester a vár árát 20.000 ezer forintot Majlát Gábornak lefizette (Uo. 210-211).

1568. júl. 30. Gyulafehérvár. II. János választott király megparancsolja Szigethy Pál ítélmesternek, hogy Kornyáti Bekes Gáspárt iktassa be Fogaras vára birtokába. Előző tulajdonosok Szalaházi Tamás veszprémi püspök és lánytestvérei Ferdinánd király adományából; az örökösöktől János Zsigmond a vár birtokot 4.000 ezer forint értékű zálogbirtokkal, Majlát Gábortól pedig 20.000 aranyért megvásárolta (Székely Oklevéltár. II. Kolozsvár, 1876. 228-232).

1573. jún. 3. Bécs. Miksa császár Bekes Gáspár kérésére átírja János Zsigmond adománylevelét Fogaras várára, mely 1567-ben kelt (Az oklevél másolata: Fogaras, ref. egyház).

1583. márc. 13. Niepolomice. Báthory István király rendelete: „Item Cosmo Horvath Pethritivit Arcis nostrae Fogarasiensis Praefecto.” (Székely Oklevéltár. IV. Kolozsvár, 1895. 85)

Irodalomhoz. Szépréti 1981. 15-19 (restaurálása; története néhány téves adattal); Cetatea Făgărașului. Făgăraș (Cluj), 1981. – Monumentul și muzeul.

P72

Gyalu (v. Kolozs vm. – Gilău), várkastély

Irodalomhoz: Szépréti 1981. 184-188 (története; állapota 1974-ben).

P73

Gyulafehérvár (v. Alsó-Fehér vm. – Alba Iulia), székesegyház

Irodalom: Szépréti 1981. 135-146 (restaurálási munkálatok, eredmények Bágyuj Lajos építész szóbeli közlése alapján); Bágyuj L.: A gyulafehérvári székesegyház restaurálása. Építés-Építészettudomány. 1983.

P74

Gyulafehérvár, vár

1574–1575. Forgách Ferenc közlései: „regina autem Civitatem Albam Juliam

in Transilvania peramoenam et fecundum copiarum tenebat, moenibus tamen ad antiquum modum munitam.” – „Tum Geurgius (Martinuzzi) Albam Juliam opugnatam redit” – húsz napos ágyútűz után. Izabella királyné Szászsebesre menekült Ferdinánd vezére Castaldo elől. (Forgách 1866. 2. 12.)

1597. febr. 13. Gyulafehérvár. Maria Christierna fejedelem 100 tölgyfadesztkát rendel a beszerceiektől Fehérvárra (Koncz J.: Beszerce-Naszód megye illetőleg Beszerce város levéltára. Századok. 1889. 45).

P75

Gyulafehérvár, palota

XVI. századi faragványa: kettős, félköríves ablak párkánya. Lelőhelye: a püspöki palota udvara a Kötári jegyzék szerint (ez a közlés eltér a korábban, 1968-ban kapott szóbeli közléstől).

Irodalom: Bágyuj Lajos: A gyulafehérvári székesegyház restaurálása. Kötári jegyzék 54. sz. Építés-Építészettudomány. 1983.

P76

Gyulafehérvár, fegyverház (armamentarium)

Báthory Zsigmond ágyúja 1592-ből. Jelezve

OPERA

ALBERTI ALMASI

TORMENTORUM

PRAEFECTI 1592

Őrzési helye: Istanbul, Topkhapi Múzeum

Irodalom: Szendrei J.: Magyar hadtörténeti emlékek az Ezredéves Orsz. kiállításon. Bp., 1896. Nr. 8705.

Báthory Zsigmond farkas nevű ágyúja 1593-ból.

1614. Segesvári Bálint Krónikája: „Eodem (23. febr.) az gyűlésnek előtte (a segesvári országgyűlés előtt) eresztette ismét Bethlen Gábor Szebent az szászok kezében; az Farkast is visszavitték Fejérvárra.” (Erdélyi Történeti Adatok. IV. Kolozsvár, 1862. 183)

[Gyulafehérvár, városi házak (időrendben)]

P77

Castillio lapicida háza

1569. júl. 2. Torda. II. János választott király adománylevelében egy házhely meghatározásában említi Gyulafehérvárt, a falakon belül „ab vna parte vero ... a szebeni polgárok házát, ex altera Providj Magistri Vastellionis Lapicidi Italj.” (Magy. Orsz. Levéltár, Kolozsmonostori konv. Lib. Reg. VI. köt. 38)

P78

A szebeni polgárok háza

1569. júl. 2. Torda. II. János választott király adománylevelében egy házhely meghatározásában említi Gyulafehérvárt a falakon belül a szebeni polgárok házát (Magy. Orsz. Levéltár, Kolozsmonostori konv. Lib. Reg. VI. köt. 38).

P79

Gyuriczko fejedelmi kamarás háza

1569. júl. 2. Torda. II. János választott király kamarásának, Georgius de Quartjnak, másként Gyuriczko-nak Gyulafehérvárt a falakon belül kőházat adományoz,

amely korábban az elhunyt Brassai Jánosé volt. A ház szomszédai egyfelől Castello la-picida Italus háza, másfelől a szebeni polgárok háza (Magy. Orsz. Levéltár, Kolozsmo-nostori Konv. Lib. Reg. VI. köt. 38).

P80**Kovacsóczy Farkas kancellár háza**

Kovacsóczy irodalmi munkásságához: Naplójegyzetei 1563–1567. Bécs, ÖNB Cod. SN. 1912 (Varjas B.: A magyar reneszánsz társadalmi gyökerei. Bp., 1982. 258).

Fejedelmi adománylevelekben Kovacsóczy tevékenységének méltatása: 1580-ban Báthory Kristóf adományleveleiben (Székely Oklevéltár. IV. Kolozsvár, 1895. 68, 70); 1590-ben és 1592-ben Báthory Zsigmond adományleveleiben (Uo. 112, 117).

P81**Lencsés György (†1594) háza**

A Szász utcában állott, 1597-ben Lencsés György fiai, Mihály és Gábor eladták Brassó városának 700 forintért. Szomszédos ekkor iktári Bethlen Farkas és Sennyey Pongrác (Spielmann, J. – Trócsányi Zs. – L. Szini K.: The first scholarly medical book in Hungarian Ars Medica of György Lencsés. Armarium. I. 1976. 147-175). Ugyanitt részletes közlés Lencsés György életéről, tisztségeiről, magyar nyelvű orvosi munkájáról (Ars Medica, kézirat a marosvásárhelyi Teleki Könyvtárban). – Lencsés György sírköve a gyulafehérvári nagytemplomban állott (AH 1980/1. 97-98).

P82**Brassó város háza**

1597-ben vette meg Brassó városa Lencsés György egykori házát a Szász utcában 700 forintért (Armarium. I. 1976. 156-157).

P83**iktári Bethlen Farkas háza**

A Szász utcában állott Lencsés Györgynek 1597-ben eladott háza szomszédsá-gában (Armarium. I. 1976. 156-157).

Bethlen Farkas Báthory István fejedelem familiarisa, 1576-ban Illye várát kapta adományban (AH 1980/2. 230).

P84**Sennyey Pongrác háza**

A Szász utcában állott Lencsés Györgynek 1597-ben eladott háza szomszédsá-gában (Armarium I. 1976. 156-157).

Sennyey Pongrác tisztségei: 1686 portai ügyvivő, 1593–1601, 1607–1610 tanácsúr, 1593–1598 főudvarmester, 1596–1600 küllői főispán (Trócsányi 1980. 34).

[Gyulafehérvár, sírkövek]

P85**Martinuzzi síremléke**

1816. Kazinczy Ferenc gyulafehérvári útjáról: „Még egyszer bementem a temp-lomba, megállottam a Martinuzzi kövén.” (Erdélyi Levelek. 21. levél. Szauder M. ki-adása. 1979. 683–684)

1983. Bágyuj Lajos építész nyilatkozata: „A nyugati kapuktól jobbra a karzatot

tartó oszlopnál megtalált csontváz valószínűleg Martinuzzié.” (Bágyuj L.: A gyulafehérvári székesegyház restaurálása. Építés-Építészettudomány. XV. 1983. 18).

P86

János Zsigmond fejedelem síremléke. 1571

A síremlék mindkét oldalán látható csatajelenetek nyilván János Zsigmond fejedelem 1567-es hadjáratára emlékeztetnek, amikor a felvidék egy részét elfoglalta. Bágyuj Lajos szerint a hadadi csatát ábrázolják.

Irodalomhoz: Bágyuj L.: A gyulafehérvári székesegyház restaurálása. Építés-Építészettudomány. XV. 1983. 18.

P87

Kendi Ferenc és Antal síremléke. 1558

Kendi Antalnak dedikált könyv: Heltai Gáspár: A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról vallott dialógus. Kolozsvár, 1552 (RMNY. I. 98. sz.).

Kendi Ferenc származásáról, tisztségeiről, mecénási tevékenységéről, vasasszentiváni udvarházáról (1532–1533), marosvécsi építkezéseiről (1537, 1555), a vasasszentiváni sírkövek csináltatásáról feleségének, Bánffy Magdolnának (†1538), majd később Lévay Katának (†1551): Balogh 1943. 188-189, 268, 291-292.

P88

Báthory Kristóf síremléke

Veress Endre közlései: „Rk. Főgimnázium díszes épületének pincéjében a Báthory síremlék töredékei.” Említi továbbá, hogy 1601 nyarán Basta hadában szolgáló Rácz György hajdúi szétrombolták a négy gyönyörű evangélista szobrával” (Veress E.: Giovanni Argenti iratai. Szeged, 1983. XXII. l).

P89

Hadad (v. Szilágy vm. – Hodod), vár

1587. szept. Franciscus Copaczi jelentése a szepesi kamarának a vár tartozékairól és birtoklásáról. „Hadad varat az Erdely fejedelem el rontotta volt.” (Urbaria et Conscriptioes. 6. füzet. 78. – Dr. Baranyai Béláné gyűjtése.)

XVII. század eleje. Borsos Sebestyén krónikája: 1562-ben „János király nagy hadat indított és megszállta Hadad várát sok fő vitézekkel Németi Ferenc által, ki akkor Tokajban kapitány vala.” – 1564-ben özön János Zsigmond „Hadad várát megszállá kit hamaridőn megvőn és mind a földig lerontatá.” (Erdélyi Történeti Adatok I. Kolozsvár, 1855. 18, 22).

1816. Kazinczy Ferenc: „Ez a felső ház a régi hadadi vár udvarán épült... A megholt báró a vár köveiből egy oldalépületet állita és ami köve megmaradt, elhordatá, hogy kertje lehessen, ahol a torony állott. A vár képe még fenn van; azt a 3. testvér, Wesselényinek 4-dik testvére Ferenc, a Wartensleben gyalog német seregek hadnagya, hagyá rajzolatban.” Wesselényi Ferenc meghalt húsz éves korában 1792-ben német csataterén (Erdélyi Levelek. 26. levél – Szauder M. kiadása. Bp., 1979. 702).

P90

Huszt (v. Máramaros vm. – Hust), vár

1574–1575. Forgách Ferenc közlése: a hazatérő Izabella csapatai egy részét „ad obsidionem Hust urgendam mittit.” – „Hustun enim in edito monte et undique vicinis montibus situm est.” Az országot védi a lengyelek felé, ugyanis itt rövid az átjárás Lengyelország felé. Másrészt ez a vár védi a sóbányákat. – Az ostromról: „prae-

fecti Michael Corlath et Benedictus Zalay, excellentes ambo viri, rerum omnium Ubertate ab hoste facti, invito castrum dedit.” (Forgách 1866. 149, 153, 154)

1744. szept. 9. „Inventarium domini Hust: „Supra portam capellae videtur lapidi insculpta: T. PE. BENEDICT SZALAY de BAKONAK ao 1554. Ibidem ac aliis in propugnaculis reperitur insigne familiae Bathoryanae.” (Urbaria et Conscriptiones. 6. füzet. Bp. 1981. 87)

P91

Kolozsmonostor (v. Kolozs vm. – Cluj-Mănăştur), vár

1569. febr. 17. János Zsigmond a kolozsmonostori apátság hat faluját Forgách Ferenc tanácsosnak adományozza (Kövári L.: Erdély történelme I–VI. Kolozsvár, 1859–1866. III. 193).

1570. máj. 22. Torda. János Zsigmond Forgách Ferencnek adományozza: „Castellum seu Curiam Abbatialem Colos-Monostor vocatam.” (Forgách, 1866. LXIX–LXX. Toldy Ferenc közlése.)

P92

Kövesd (v. Nagy-Küküllő vm. – Cueşd), ref. templom

A szentségtartó irodalmához: Kat. Schallaburg, 1982. Nr. 808.

P93

Létavár (v. kolozs v.m – Litenu de Sus), másként Magyarléta

1978–1979-ben régész diáktábor ásott Léta várában Gyulai Pál és Palkó Attila vezetésével. Reneszánsz ablakkeretek kerültek elő, valamennyi mészkőfaragvány. „Egyiken Barlabasi Lénárd alvajdának féldomború faragott címere, pajzsmezőből középen kiemelkedő tulok (bölény) fejjel a hold és nap között”. – A címermeghatározás kérdéses, mert nemcsak a Barlabasi család címerében volt ökörfej, hanem a Balassákéban is, akik a XVI. században egy ideig nótáztatásukig birtokolták a várat. A kérdést a címerpajzs formája döntheti el. Erre azonban a közlésben nincs utalás.

Irodalom: Kabay B.: Kalotaszegi műemlékek kis adattára. Korunk Évkönyve. 1981. 84, 99.

P94

Marosillye (v. Hunyad vm. – Ilia), várkastély

Irodalomhoz: Szépréti 1981. 212-217 (története: téves feltevés szerint Báthory István fejedelem kezdte építeni 1574-ben, ebből az időből azonban csak az országgyűlési végzések ismeretesek; Bethlen születési emléktáblája 1794-ben az enyedi kollégium régiségtárában volt, 1849-ben nyomaveszett; a vár egykori állapotáról az 1640-ben készült inventarium tájékoztat). – Az 1640-i inventáriumot Koncz József közölte 1899-ben a Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat Évkönyve. X. 122-147.

P94a

Marosújvár

Gálfi János építkezéseihez: Bólya. Bielz, Julius: Castelul de la Buia. Acta Musei Napocensis. I. Cluj, 1964. 225-236.

P95

Papmező (v. Bihar vm.), kúria

Reneszánsz építészeti töredékek kerültek elő az egyik házból, illetve telekről; ezek az egykori XV. századi kúria maradványai.

Irodalom: Emődi János előadása 1985. márc. 39-án a váradi Múzeumban (Muzeul Țării Crișurilor). – A tanulmány megjelenik a Múzeum Évkönyvében, „Crisia”, 1986-ban.

P96

Radnót (v. Maros-Torda vm. – Iernuț), várkastély

Irodalom (a XVI. századi építkezéshez): Kovács A. i. m. 1980. 82 (az 1574-es ajtó a Bogáthyak idejéből; a kastély északkeleti szárnyának a faragványai Kendi Ferenc építkezéséből származnak, mert megegyeznek a radnóti ref. templom 1593-as portikuszának részletformáival). – Kovács Andrásnak Kendi építkezésére vonatkozó feljegyzése meggyőzőnek látszik, mégis tekintetbe kell venni egyrészt, hogy a kétségtelen hasonlóság ellenére is vannak stílári különbségek, másrészt a formák igen hosszú életűek voltak. Kétségtelen az is, hogy a várkastélynak ezek a részletformái a kolozsvári emlékekkel rokonok, míg a radnóti templom kapuja (1593) más stílusirányba tartozik. – Itt említem meg – félreértések elkerülése végett –, hogy az 1971-es tanulmányomban (Influssi veneziani), melyre Kovács hivatkozik, szószerint ezt írtam: „Kérdés, hogy Radnóton a négy sarokbástyás alaprajz Serena új tervezése-e, vagy pedig még a Kendi, illetve Kornis család régi kastélyából ered-e, melyet II. Rákóczy György csupán 1649-ben vett meg felesége, Báthory Zsófia részére. De kétségtelenül Serena tervezése alapján alakult ki az udvar kettős árkádsora, melyet a legutóbbi restaurálás alkalmával bontottak ki, valamint a déli front emeletén a két sarokbástya között végighúzódo árkádsor, mely sajnos most is végig befalazott” (a tanulmány magyar szövegéből). A vár alaprajzának és bástyáinak fejlettsége inkább késői korra utal.

Újabb irodalom: Szépréti 1981. 108-11 (állapota 1969-ben); Balogh J.: Velencei hatások Erdély művészetében. Kézirat 1985. Megjelenik az Ars Hungaricában. (Augustino Serena építkezése régi inventarium tanúsága szerint.)

P97

Szamosújvár (v. Szolnok-Doboka vm. – Gherla), vár

1574–1575. Forgách Ferenc Martinuzzi építkezéséről, valamint Bánk Pál várnagyról: „Paulus Banc, dux copiarum ad Szamos Ujvárum copias duxit, ut ibi circum spiceret, quid agendum foret...” Martinuzzi halálakor (Forgách 1866. 27).

P98

Székelyderzs (v. Udvarhely vm. – Dărjiu)

Cseffey Benedek sírköve. 1578. – 1577-ben „magister curiae” Kerecsényi Juditnak (Kerecsényi László és Báthory Erzsébet leányának) az udvarában (AH 1980. 240. tévesen Báthory Ilona).

P99

Szentbenedek (v. Szolnok-Doboka vm. – Mănăstirea), Ó-kastély

A szentbenedeki kastély építtetőjének, Keresztury Kristóf kővári kapitánynak ajánlotta Vásárhelyi Gergely jezsuita Catechismusát 1599-ben (RMNY. I. 860. sz.). Ebben említi, hogy Keresztury gyakran idézte Pál apostol vallomását: „életem énné-kem a Chrstus.” (Veress E.: J. Argenti iratai. Szeged, 1983. p. XVI.) Veje, Kornis Boldizsár szintén kapcsolatban volt a jezsuitákkal, 1608. ápr. 10-én Joannes Argenti levelet írt öhozzá (Veress 1983).

Irodalomhoz (1980. 251): Szépréti 1981. 181-185 (az Ó-kastély állapota 1975-ben).

P100

Szilágysomlyó (v. Szilágy vm. – Șimleul Siluaniei). Báthory vár

A várkastély ablakaihoz (egyszerűen profilált keret, egyenes lezárással, azaz vízszintes párkánnyal) analógiák: Róma, Villa Farnesina, Baldassare Peruzzi műve 1509-1511; Róma, Palazzo Baldassini, ifj. Antonio da Sangallo 1520 körül (Heydenreich 1979. Abb. 182, 194).

Irodalomhoz (1980. 257): Szépréti 1981. 189-192 (birtoktörténete, részben téves adatokkal).

P101

Torda (Ó-Torda) (v. Torda-Aranyos vm. – Turda), kamaraház

Orbán Balázs feljegyzései a kamaraházról, amely fejedelmi szállásul is szolgált (Torda város és környéke. Bp., 1889. 343-349).

A kúriát fal övezte, északon kőből rakott galambbugos, két nyílásos kapu vezetett a tágas udvarra. A nagyobb nyílás felett volt látható a felirat 1588-ból. A felirat szövege Orbán feljegyzése szerint: „Regnan/te/ Illustrissimo Dno Dno Sigism/undo/, Báthori de Somlio, Vajvoda Regni Transil/vaniae/ Gubernatore Magco /Magnifico/ Dno Joanne Gicy, camerar/io/ Gaspere Bartakocy porta lapidea erecta est A.D. MDLXXXVIII A... facien. neminem timenus.”

A... facien. neminem timenus.”

A felirat fele két angyal által tartott pajzsban a Báthory címer.

Erről az eredeti állapotról fametszet (Orbán 344-345), mely először a Vasárnapi Újságban jelent meg. Orbán részletesen leírja az épület belsejét is, a beosztását: földszinten és emeleten négy nagy terem és nyolc lakószoba volt, az ajtókeretek díszesen faragottak voltak. Úgyszintén leírja a kúriát övező védőfal rendszerét. Az udvarból a kastélyba nyíló kapu elpusztult felirata: „Regnan/te Illustrissimo Prin/cipe/ D.D. Signism/undo/ Bathory Vaivoda Tram/silvaniae/, Gubernatore Magco (Magnifico) D. Joan/e/ Gicy opus hoc factum Camerar. Joa/ne/ Lrato (Litterato) Kolozvári A D MDLXXXVII.”

1818-ban renoválták, erről az erkély felett a következő felirat volt: „Amultis jam annis desolatum; sub provitore Meritino Domsa totum aedificium renovatum Anno 1818.” Újabb renoválás következett 1887-ben, amikor a falakhoz támasztott pillérek építettek, az emeleti erkélyt eltávolították.

P102

Torda, unit. kollégium

Az egykori unit. kollégiumot részletesen leírja Orbán Balázs és közli feliratát: „Judice Nicolao Pogány, opus hoc in laudem et gloriam nominis Dei et emolumentum Studiosae juventutis erigabatur A MDLXXXIX.”

Irodalom: Orbán Balázs: Torda város és környéke. Bp., 1889. 251.

P103

Torda, Sárközi, utóbb Csipkés-ház

A város piacterén állt, az 1860-as években a homlokzata még ép volt. Orbán leírása szerint a kapuján XV. századi felirat volt, melyen az építető neve, az építés dátuma és latin jelmondat volt olvasható; az ablakok szemöldökkövét hasonlóképpen latin jelmondatok ékesítették. Megmaradt (1889) az épület hátsó része két ablakkal, melynek típusa – mint Orbán hangsúlyozta – az udvarhelyi vár ablakaival mutat

rokonságot. Azaz kettős félköríves ablakok, amelyek az 1540-es évektől kezdve (Alvinc) terjedtek el Erdélyben. Orbán közli a két ablak latin feliratának töredékeit is. Az egyikén:

ALIT B....TA

A másikon:

OVE EDET....

Ot VIDE BVNT

Irodalom: Orbán B.: Torda város és környéke. Bp., 1889. 350-352, 355 (fametszetben közli az épület hátsó részét).

P104

Tótfalud (v. Alsó-Fehér vm. – Taut)

1574. júl. 7-én Pierre Lescalopier felkereste az egykori Szent Mihály kolostort, mely Szentmihálykő vára alatt magányosan emelkedett; akkor földművesek lakták, a templomból magtár lett (Studii și materiale de istorie medie. IV. 1960. 455).

P105

Várad, Végvárad, Nagyvárad (v. Bihar vm. – Oradea), vár

1579–1588. Az építési adatok közölve: Balogh 1982/II. 84-98. Ez időszakban számos ízben dolgoztak kolozsvári kőművesek, kőfaragók Váradon, rendszerint többmagukkal (1579, 1585, 1588 stb.). 1588-ban nagyobb csoport a céhmesterrel együtt ment ki. Újabban számos kőfaragójel került napfényre a várfal kövein.

Irodalom: Balogh J.: Varadinum – Várad vára. Bo., 1982. – Művészettörténeti Füzetek 13/I-II; Détsky M.: A pocsaji Rákóczi udvarház. A Bihari Múzeum Évkönyve. III. Berettyóújfalú, 1983, 99, 105 (adatok 1643-ból, 1649-ből); Kerny T.: ismertetése Balogh Jolán könyvéről: Varadinum. 1982. Művt. Ért. 1983. 3. sz. 180-181 (értetlen felületes megjegyzések; a lényegről – a várról semmi); Szabó T. A.: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. IV. Bukarest, 1984. 420 (Váradon dolgozó fundálókról); Possonyi L.: Szent László sírja felett. Új Ember. 1985. jan. 26. („A vár restaurálását... esetleg nemzetközi műemlékvédelmi segítséggel közös munkával végezhetnénk.”)

ZUSAMMENFASSUNG

STEINMETZWERKSTÄTTEN VON KLAUSENBURG (KOLOZSVÁR, CLUJ). DAS 16. JAHRHUNDERT

Der vorliegende Band entstand durch Vereinigung einer Reihe von 8 Veröffentlichungen in der Form von Aufsätzen, die zwischen 1974-1980 in der Zeitschrift *Ars Hungarica* erschienen. Beim Neudruck wurde das fotomechanische Verfahren verwendet, wodurch der Text zusammen mit den Abbildungen im Text – bis auf wenige Korrekturen, die Druckfehler berichtigen – wesentlich unverändert blieb. Der neugedruckte Text (S. 9 – 360 vorliegender Ausgabe) wurde durch Nachträge der Verfasserin sowie durch einen völlig neu bearbeiteten, ergänzten und revidierten Bildteil erweitert und mit einem Namenregister versehen. Auf den Rändern der neugedruckten Seiten verweisen einfache Zahlen auf die Abbildungen im Bildteil, während Hinweise auf die entsprechenden Nachträge durch P und laufende Nummern bezeichnet sind.

I. Die Voraussetzungen (S. 9-23)

Den ersten Teil bildet ein kurzer Überblick über die Steinmetzwerkstätten der Frührenaissance (ungefähr 1460–1541). Unter ihnen die erste und bedeutendste ist die in der königlichen Residenzstadt Buda durch die Initiative und wirkungsvolle Unterstützung des Königs Matthias Corvinus (1458–1490) organisierte königliche Werkstatt; sie war der Hauptfaktor für die Einwurzelung und Verbreitung der neuen italienischen Formen. Ihr Einfluss hat in zwei Richtungen gewirkt: einerseits im Ausschwärmen der königlichen Steinmetzen an verschiedene Orte und in ihrer Tätigkeit in den Lokalzentren (Vác, Vázsony, Gyalu-Giläu ua.), andererseits in der Versendung in Buda geschaffener Bildhauerarbeiten, wie Wappensteine nach Ecsed, Nyirbátor und Gyurgyevác (Djurdjevac) sowie Grabsteine nach dem Zipser Kapitel (Szepeshely, Spišská Kapitula), Terebes (Trebíšov) und anderen entfernten Orten.

Gegen Ende des 15. und zu Beginn des 16. Jahrhunderts wirkten in Esztergom bedeutende Werkstätten. Zur Zeit des Erzbischofs Ippolito d'Este (1487–1497) war die eine an seinem Hof, sowie auf seinen weiteren Besitzungen tätig; gleichzeitig bestand daneben eine vor allem Grabsteine meisselnde Werkstatt (um 1490–1510 nachweisbar). Später, als Erzbischof Thomas Bakócz seine Grabkapelle erbaute (1506–1507), entstand in Esztergom eine noch bedeutendere Werkstatt: sie schuf die prachtvollen Bauglieder und Ornamente der Kapelle im reinsten Stil der florentinischen Renaissance.

An den anderen Bischofssitzen in Eger, Pécs, Veszprém und Várad (Oradea, Grosswardein) entwickelte sich eine ähnlich lebhaftere Bautätigkeit. Zahlreiche Renaissancefragmente zeugen von den Leistungen der Steinmetzen. In Gyulafehérvár (Alba Julia, Karlsburg-Weissenburg) entstand wiederum bei Errichtung der Kapelle des Joannes de Lazo eine unter lombardischem Einfluss stehende, dabei starke lokale Züge aufweisende Werkstatt.

Im Zentrum Esztergom entfaltete sich auch das Schaffen zweier bedeutender Florentiner, dies führte hier zur Entstehung zweier an die leitende Persönlichkeiten gebundener Werkstätten. Der eine Meister war der sog. „Italus in Pest“: er schuf die beiden monumentalen Wandtabernakel in der Pfarrkirche der Stadt Pest, ferner einen Seitenaltar und den Grabstein des Bischofs Nikolaus. Der andere, sogar seinem Namen nach bekannte Meister war Joannes Fiorentinus, seine Tätigkeit in Esztergom wirkte sich in weitem Umkreis in Osteuropa aus. Er schuf in Esztergom

Portal, Taufbecken und Wandtabernakel, die er dem Auftraggeber nach Menyó (Mineu, – heute Rumänien, ehem Komitat Szilágy –) übersandte. Ausserdem schuf er zahlreiche Grabsteine für Auftraggeber in verschiedenen, weit entfernten Orten, bis nach Westpolen (Gniezno, Gnesen).

Auch die in höfischen Adelskreisen entfaltete lebhaftige Bautätigkeit führte vielerorts zur Entstehung kleinerer oder grösserer neuen Werkstätten. Laut Zeugnis der Funde haben solche in Vázsony, Sárospatak, Nyirbátor, Csóvár, Simontornya, Koroknya, Gyula und in Márévár erstanden.

An den Adelssitzen mächtiger Magnaten entstanden auch dauernde und nicht nur auf örtliche Tätigkeit beschränkte Zentren. Eine derartige war die Werkstatt, die auf den in verschiedenen Landesteilen liegenden Besitzungen des Palatins Imre Perényi die Bauten ausführte (Siklós, Ónod).

Mit Beginn des 16. Jahrhunderts wandten sich auch die Städte der neuen Stilströmung zu. Als erste tat dies gerade eine der nördlichsten, die Stadt Bartfeld (Bártfa, Bardejov). Hier wünschte der Rat, Meister Alexius sollte das Rathaus mit „italienischen Fenstern“ (fenestras ytalicales) zieren. Auch in anderen Städten zeigte sich die Neigung zur Übernahme der neuen Stilformen, so in Kisszeben (Sabinov), Késmark (Kásmarkt, Kežmarok), Eperjes (Prešov), Leutschau (Lőcse, Levoča), Pressburg (Pozsony, Bratislava), Neusohl (Selmebánya, Banská Štiavnica), Székesfehérvár (Stuhlweissenburg) und Klausenburg, dies muss zur Entstehung kleinerer örtlicher Werkstätten geführt haben. Ein anschauliches Beispiel für diese Entwicklung ist die Stadt Szeged, in der eine Reihe von Renaissance-Fragmenten ans Licht kamen, Reste von Bürgerhäusern und zweifellos Arbeiten dortiger, örtlicher Steinmetzen, von denen mehrere sogar namentlich bekannt sind.

Dieser kurze Überblick will nur die bedeutenden Werkstätten flüchtig andeuten, soweit dies jetzt mit Hilfe der zerstreut gefundenen Fragmente und der spärlichen urkundlichen Angaben möglich ist. Gewinnt man doch schon aus dem, was uns heute bekannt ist, ein mannigfaltiges Bild von der weitverbreiteten Tätigkeit dieser Werkstätten, ja schon zeichnen sich ihre Haupttypen klar ab! Es sind die folgenden:

Königliche und kirchliche Werkstätten, ferner zeitlich mehr oder weniger begrenzte Zentren der Adelsbautätigkeit, endlich selten auch auf grösseren Besitzkomplexen wirkende Werkstätten, wie die des Palatins Perényi. Alle diese hingen völlig von der Initiative, den Bauunternehmungen und der Unterstützung des Bauherrn ab. Daneben gab es auch unabhängige Formationen, die an die Person eines bestimmten Meisters gebunden wären, schliesslich – als letzte Phase – die städtischen Werkstätten. Gerade diese gelangten im Laufe der weiteren Entwicklung, in der Zeit der Hoch- und der Spätrenaissance, zur besonderer Bedeutung.

Das Ziel der Verfasserin dieses Bands ist gerade das Bekanntmachen dieser späten Steinmetzwerkstätten, bzw. die Rekonstruktion ihrer ehemaligen Tätigkeit. Die Tätigkeit dieser Werkstätten lässt sich – der politischen Zerspaltung des historischen Ungarn in drei Teile seit der türkischen Eroberung im Jahre 1541 entsprechend – Gruppen aufteilen: Siebenbürgen (heute: Rumänien), Oberungarn (die heutige Slowakei) und Transdanubien.

Das vorliegende Buch befasst sich ausschliesslich mit der Tätigkeit der Steinmetzen der Stadt Klausenburg im 16. Jahrhundert. Der Text wurde von der Verfasserin ursprünglich als erster Teil des Überblicks der Steinmetzwerkstätten im Ungarn des 16. Jahrhunderts im oben erwähnten Rahmen herausgegeben. Diesem ersten Teil sollten weitere Abschnitte über sonstige siebenbürgische Zentren, dann über diejenige in den übrigen beiden Landesteilen folgen. Klausenburg wurde zum Ausgangspunkt der Studien gewählt, denn dieses Zentrum erwies sich von vornherein als das bedeutendste und einflussreichste in ganz Siebenbürgen. Hinzu kommt, dass gerade die Werkstätten von Klausenburg aufgrund der verhältnismässig günstigen Quellenlage und des reichen Bestands an Fragmenten am besten dokumentierbar und am eingehendsten rekonstruierbar sind. Die Kenntnis der Bräuche und der Leistungen dieses Zentrums kann zudem wesentliches zur Beurteilung der Tätigkeit übriger Zentren beitragen.

II. Die Klausenburger Werkstätten (S. 24-56)

Die Steinmetzkunst geht in Klausenburg auf eine alte Tradition zurück: sie begann lange vor der Renaissance und hatte Jahrhunderte hindurch eine ununterbrochene Entwicklung. Frühe Werkstätten bestanden bereits in der Arpadenzeit. Kolozsvár wurde Sitz einer königlichen Burgvog-

tei, mit ihr im Zusammenhang entwickelte sich der Siedlungskern, das *Castrum Clus*, *Culuswar* mit dem Mauerring der Altstadt, dem Markt und der ersten Pfarrkirche.

Gleichzeitig entstand die benachbarte Benediktinerabtei Kolozsmonostor, wie im Falle anderer früher Klostergründungen (*Ákosmonostor*, *Gyerómonostor*, *Borsmonostor*) weist der Name *Kolos* auf die Person eines Gründers hin, und knüpft auch die Stadtgründung an eine Persönlichkeit an.

Bei der königlichen Burgvogtei wie auch beim Klosterbau müssen neben örtlichen Meistern auch Ordensleute tätig gewesen sein; die Tätigkeit der ersteren wird durch ein Fragment aus Klausenburg und einige Portale in der Umgebung (*Vista*, *Nagykapus*) bezeugt.

Als um 1316 die Altsiedlung, das ursprüngliche „*castrum*“ eine „*civitas*“ wurde, begann die Zeit monumentaler Bauten; seit 1349 entstand auf dem Marktplatz der *nova civitas* die *St. Michael-Pfarrkirche* als Ergebnis der Tätigkeit einer bedeutenden Bauhütte. An einem der Chordienstkapitelle wurde die Darstellung eines Steinmetzen bei der Arbeit entdeckt. Am Kirchenbau waren neben den entwerfenden Architekten bereits örtliche Steinmetzen tätig. Noch mehr kommen Ortsansässige bei der Errichtung der Stadtmauer und ihrer Türmen in Betracht, deren Bau König *Sigismund von Agram* aus 1405 gestattete.

Von dieser Zeit an sind auch Schriftquellen erhalten, die Licht auf die bürgerlichen Steinmetzen der Stadt werfen; so erscheinen in der Steuerliste der ungarischen Bürger von 1453; *Blasius lapicida* und *Nicolaus lapicida*. Ungar war ferner der „*providus vir Thomas lapicida*“, der mit anderen gemeinsam 1466 die Klage der Angehörigen der *St. Peters-Gemeinde* dem sächsischen Pfarrer *Gregor Slewign* gegenüber vertrat.

Parallel mit der städtischen Bauhütte wirkte die der Dominikaner. Vor allem durch *Johann Hunyadi* gefördert, errichteten sie seit 1455 ihr Kloster, worüber ihre eigenen Aufzeichnungen aussagen: „*cum luce clarius pateat, structuras huius conventus multis laboribus per fratres ut plurimum esse erectas.*“

Ende des 15. Jahrhunderts entstand unter Leitung des Franziskaner-Observanten *Fr. Joannes* die Werkstatt, die aufgrund von König *Matthias Corvinus* Anordnung, Mitteln und Beistand den Bau der Ordenskirche in der *Farkas-Strasse* begann.

Im Zusammenhang mit dieser Bautradition im Monumentalbau erreichte auch die Steinmetzkunst eine ausserordentliche Entwicklung und Verfeinerung. Steinbrüche waren zudem in der Nähe, zwei im Besitz der Abtei *Kolozsmonostor*, zwei weitere in *Vista* und *Méra* standen im Besitz der Stadt *Klausenburg*.

Noch war gotische Bautätigkeit im Gange, als in der benachbarten Burg *Gyalu* bereits ein in *Buda* geschulter Steinmetz wirkte, ja, auch schon italienische Steinmetzen im Auftrag des Bischofs *László Geréb*, Veters des Königs, tätig waren.

Das 16. Jahrhundert

Spätestens um 1500 war der Renaissancestil in der unmittelbaren Nähe der Stadt vertreten. Sie mag auch Einflüsse entfernterer Zentren erhalten haben: von *Várad* und von *Gyulafehérvár*. Bereits 1514 liess *Bernardus pictor*, Bürger von *Kolozsvár*, ein Renaissanceportal an seinem Haus errichten. Zwischen 1511 und 1526 erfolgte der Neu- bzw. Umbau des Turmes der *St. Michaelskirche* und der Stadtmauer. Den letzteren als „*laborem egregium*“ unterstützte König *Ludwig II.* 1516 und 1517; die Ausführung durch lokale Steinmetzen setzt eine grosse und gut organisierte Werkstatt voraus.

Den ersten Zunftbrief der Steinmetzen von *Kolozsvár* – dem m. W. nur der von *Buda* vorgegang – bestätigte der Rat am 20. Dezember 1525. Von den darin erwähnten Zunftmeistern sind zwei: *Nicolaus Zechy* und *Georgius Wywary* ihrem Namen nach Ungarn, der dritte – *Ambrosius Fekete* – ist trotz seines Namens ein Sachse, der vierte: *Jacobus Olaz*, vermutlich italienischer Abstammung, doch bereits Bürger der Stadt.

Artikel 4 des Zunftbriefes gibt dem Auftraggeber volle Freiheit in der Wahl des Meisters, ja, gestattet ihm, falls keine Übereinkunft erfolgt, einen andern Meister zu dinge. Artikel 7 schreibt vor, dass nur die Meister – nicht der *Parlier* („*viceregens*“) – Arbeit annehmen, Lehrlinge und Gesellen aufnehmen dürfen. Bei der hochentwickelten Organisation fällt nur auf, dass das Meister-

stück unerwähnt bleibt. – Um die gleiche Zeit wirkt im Dominikanerkloster ein eigener Steinmetz des Ordens, fr. Urbanus (1524), der nicht in die Zunftorganisation gehörte.

Nach 1550 erwähnen die Rechnungsbücher der Stadt viele Steinmetzen: innerhalb von 50 Jahren 56 mit Namen und mehr als hundert namenlos (vgl. chronologische Namensliste der Steinmetzen S. 86. ff). Unter ihnen finden sich ausser einfachen Handwerkern auch bedeutende Meister, die für den Fürstenhof und den Landadel wirkten und auch an grösseren städtischen Bauten tätig waren.

In Quellen genannt als Zunftmeister sind 1589: Mate Berkenyesy und Michael Bereczk, 1591: István Diószegi, daneben ab „magister lapicida“, 1589: János Szilágyi, János Kuthy, Márton Gyujtó und Petrus Keomiwes, 1591 wieder János Kuthy und Michael Keomiwes.

Für den Hof des Fürsten Kristóf Báthory arbeitete János Seres. Am 9. April 1577 sandte der Stadtrichter in grosser Eile einen mit drei Pferden bespannten Wagen nach Gyulafehérvár, um ihn und seine Leute nach Gyulafehérvár zu holen. Dort blieb er eine Woche zu Besprechungen, ging danach im fürstlichen Auftrag nach Szamosújvár (Gherla), endlich in die wichtige Grenzfestung Huszt (Hustowo).

Unter den in den achtziger Jahren erwähnten Meistern war zweifellos István Diószegi der bedeutendste. Am 7. August 1589 führte er zwölf Wagenladungen behauener Steine nach Gyulafehérvár. 1590 gingen auf das Stadtrichters Geheiss Lőrincz Komijes, András Komijes und István Komijes dorthin, 1592 dann Mihály Monika. Die Meister für die Ausführung der fürstliche Aufträge waren in diesen Jahren von dem Klausenburger Stadtrichter erwähnt.

Aufgabe des Staates war auch die Erbauung, Erneuerung und Verstärkung der Burgen und Grenzfestungen. Hiermit war in der Regel auch eine monumentale Ausgestaltung verbunden.

Zu der neuen grossen Grenzfestung Grosswardein (Várad, Oradea) wurden fast jährlich zahlreiche Maurer und Steinmetzen von Klausenburg beordert. Auch in Szamosújvár wurde der Baukomplex der Burg verstärkt und ergänzt.

In fürstlichem Auftrag wurden auch die Salzkammerhäuser in Thorenburg (Turda, Torda) und Dés (Dej) errichtet.

Aufträge des Hof- und des Landadels werden in den Rechnungsbüchern nur dann erwähnt, wenn sich der Auftraggeber wegen des Transports an die Stadt wandte. So wird die Tätigkeit von Klausenburger Meistern 1590 für Marosújvár (Oma Mureşului), 1593 für Szilágyosomlyó (Şimleul Silvaniei) bezeugt. Aus dem Jahre 1588 ist ein Vertrag von György Wass von Czege mit zwei Klausenburger Steinmetzen für die Ausführung von steinernen Tür- und Fensterrahmen erhalten.

Die Bauten der Stadt Klausenburg führten zum grössten Teil die erwähnten heimischen Meister aus, so ist u.a.: 1573 János Seres Gutachter bei dem Bau der Brücke vor dem Klostertor (Monostori kapu), Zunftmeister István Diószegi bei Errichtung des Gefängnisses der Altstadt, Péter Keomijes arbeitete 1588 an der Sakristei der St. Michaelskirche und meisselte 1593 einen Kamin im Rathaus. Für umfangreichere Bauarbeiten wurden in der Regel nicht einzelne Meister, sondern grössere Gruppen in Anspruch genommen.

Parallel mit den handwerklichen Beziehungen lassen sich auch familiäre Verbindungen der Steinmetzen aufzeigen. Dem Zunftmeister Miklós Zechy folgten Meister János Seres und seine Söhne; István Diószegi hatte seinen Sohn Peter zum Nachfolger, während die Kuthy-Sippe ebenfalls durch drei Generationen im Handwerk vertreten ist.

1588 erwähnt das Ratsprotokoll lobend die lapicidae der Stadt. 1589 bestätigt der Magistrat die Zunftregeln von neuem, offenbar in den einzelnen Punkten von den Zunftmeistern zusammengestellt, wurden sie vermutlich vom Notar Gergely Diósy verfasst, am 1. November 1591 vom Fürsten Zsigmond Báthory unterschrieben und bestätigt.

Zwei Zunftvorstände (rectores) und weitere fünf Meister erbaten diese Urkundenausstellung im Namen der Steinmetzen und Maurer für ihre „societas“. Den Artikeln zufolge verstehen erstere ausser der feinen Steinbearbeitung auch das Wölben, letztere aber „fabricationem lapidum sunt ignari et non perfecti“, ihre in Errichtung von Mauern und Wölbungen bestehende Arbeit gilt als „ars inferior“.

Weiter werden in der Urkunde die Verpflichtungen der Meister bei der Stadtverteidigung festgestellt.

Eine gewissenhafte Ausbildung der Lehrbuben und Gesellen wird feiner festgelegt. Von ehelicher Geburt, dürfen sie zwischen den beiden Handwerken wählen. Eine 15tägige Probezeit erweist, ob Meister und Geselle einander genehm sind; wenn nicht, oder falls der Meister unbarmherzig ist, so ordnet der Zunftmeister den Gesellen einem andern Meister zu.

Bei den Steinmetzen beträgt die Lehrzeit fünf, für einen Steinmetzsohn vier Jahre. Dagegen lernen die Maurer nur drei Jahre. Nach Beendigung der Lehrzeit muss der Geselle noch weitere sechs Monate um Lohn bei ihrem Meister arbeiten. Ohne Beendigung der Lehrzeit darf er nicht in Taglohn arbeiten. Jeder Geselle muss seinem Meister genügend Steinmaterial bereitstellen. Nichteinhalten der Vorschriften wird bestraft: mit Verlust der Arbeitsmöglichkeit, der Vorrechte, ja, auch mit Beschlagnahme der Werkzeuge.

Erst nach Schaffung des Meisterstückes erhält der Betreffende Erlaubnis zur Heirat und wird in die Zunft aufgenommen. Verstösst er dagegen, so genießt er keine Vonechte und darf, als Pfuscher nur allein arbeiten.

Der wichtigste Artikel (12) regelt die Frage des Meisterstückes. Für den *lapidista* ist dies die „*janua capitulata*“, eine Tür mit kannelierten Pilastern „*columnae virgatae*“. Die weiteren Bezeichnungen „*capitelis ornata*“ und diese „*in legitima proportione*“ sowie „*omnia dimensionum genera recte correnspondeant*“ sind derartig präzise und enthalten so starke ästhetische und stilistische Wertungen, dass sie in einen Architekturtraktat hineinpassen würden. Als zweites Meisterstück musste der *lapidista* einen Raum mit Kreuzgewölbe errichten (*domus seu holocausti testudinem fomicemque in formam crucis*). Bezeichnend ist, dass noch immer das Kreuzgewölbe – wenn auch in neuer Form – verlangt wird. Das fertige „Stück“ wird von den Zunftmeistern an Ort und Stelle überprüft und vom Gesellen auch eine genaue Planzeichnung dazu verlangt. Wer diese beiden Meisterstücke hefern konnte, war tatsächlich zu weiteren Leistungen im Baufach befähigt. Dieser strengen Schulung verdankten die Meister von Klausenburg ihren guten Ruf und ihr Ansehen im ganzen Land. Auffallend bleibt, dass für den Maurer kein Meisterstück genannt wird, sondern dass er nur das Wölben verstehen soll.

Der *lapidista* aber, dessen Meisterstück anerkannt wurde, war danach feierlich in die Zunft aufgenommen.

Wenn ein auswärtiger siebenbürgischer „*servus mercenarius*“ in Kolozsvár weiterlernen wollte, konnte er bei dem von ihm gewählten Meister 15 Tage arbeiten. Entsprachen seine Zeugnisse, so erfolgte seine Eintragung in das Bürgerbuch.

Zahlreiche Artikel betreffen die Arbeitsdisziplin. Für Bauarbeiten des Fürsten oder der Stadt mussten die Zunftmeister die entsprechenden Meister auswählen und senden. Strengstens wurde jede Einmischung in Verträge eines Meisters, Kritik seiner Arbeit, Entführung seiner Leute u.a. verboten. Zum Schutz ärmerer Meister waren jedem Meister nur drei Gesellen gestattet. Gleichzeitig durfte niemand mehrere Arbeiten aufnehmen, und jede angenommene hatte er zu Ende zu führen. Im Fall eines unfertig gelassenen Werkes betraute die Zunft einen anderen Meister mit der Fertigstellung.

Detailliert bespricht die Urkunde die innere Organisation der Zunft. Unter den jährlich gewählten drei Zunftmeistern musste der eine immer ein Sachse, die beiden anderen Ungarn sein. Die drei Meister wurden auf Einhalten der Gesetze und Zunftartikel, sowie auf redliche Schätzung von Häusern, die ihnen auch oblag, vereidigt. Jeden Monat hatte die „*societas*“ eine Sitzung.

Das Privatleben betreffen viele Artikel (gemeinsame Lasten, Tod, Begräbnis, Hilfe bei Unfall und Krankheit). Meisterwitwen durften ein Jahr lang die Werkstatt mit den Arbeitskräften des verstorbenen Gatten weiterführen. Das Einkommen der Zunft ergaben die Beiträge der Mitglieder sowie die Straf gelder.

So stark auch die Bestimmungen das Leben der Mitglieder einengten, bestand doch Möglichkeit, Vertrag (*conventio*) zu schliessen mit irgendeinem beliebigen Auftraggeber. Auch dieser – ob Bürger der Stadt oder Landadliger – konnte völlig frei den Meister wählen.

Die Artikel befassten sich auch mit den Löhnen, die genau festgelegt waren. Allgemein waren vor der Zeit des Fürsten Gabor Bethlen gemeisselte Arbeiten noch nicht im Preis fixiert. Interessant für Bewertung solcher feinerer Arbeiten ist der Vertrag des György Wass mit zwei Meistern von Kolozsvár (1588, in ungarischer Sprache): danach verpflichtet sich Wass für 7 gemeisselte Fenster und 5 Tür rahmen 71 Gulden, dazu 2 Kübel Weizen und 3 Käse zu geben.

Wie notwendig diese strenge Regelung der Arbeitsdisziplin war, zeigen u.a. die entgegengesetzten Zeugenaussagen eines Prozesses, der 1569 vor den Rat gelangte. Hier handelte es sich um eine Einzelperson als Kläger. Schwerwiegender waren aber die Fälle, wo es um nicht ausgeführte Aufträge, die das ganze Land betrafen, ging. Notorischer Versäumnisse wegen gingen viele wichtige Bauarbeiten nur langsam voran; neue Verordnungen wurden hier notwendig. Die Jesuiten hatten mit besonderen Schwierigkeiten beim Bau ihres vom Fürsten gegründeten Kollegiums zu kämpfen; bald blieb das angewiesene Geld, bald das Material, bald das Bauerpersonal aus. Die protestantische Bevölkerung und die heimischen Meister leisteten Widerstand, aus Italien musste der *murario architetto*, aus Rom mussten die Werkleute verschrieben werden.

All dies macht die strengen Zunftregeln verständlich: entstanden sie doch im Interesse einer guten und schönen Leistung!

Hiermit gelangt man zu den Stilfragen und den bauästhetischen Forderungen, die in den Dokumenten auch ihre Erwähnung finden.

In zwei Arten von Äusserungen erscheint die Auffassung dieser Zeit: man erkennt dabei sowohl die Meinung der Zunft wie auch die des Bauherrn. Erstere wird bei Beschreibung des Meisterstückes offensichtlich: prägnanter, anschaulicher und schöner lässt sich die Idee des Renaissanceportals wohl kaum ausdrücken. Die Meister von Klausenburg bewiesen sicheres Gefühl für die Bedeutung der Kapitelle, die Kannelierung der Pilaster, sie kannten das Wesentliche der Baustruktur: die Harmonie von Mass und Proportion. Ihre Beschreibung erinnert an den Begriff der *Concinnitas* des L. B. Alberti. Wenn auch fern von Italien, hatten sie seinen Geist doch erfasst. Ihr Proportionsgefühl ergriff auch die kreuzgewölbten, weiten Räume, von denen heute nur noch zwei einen Begriff vermitteln; der mit Monogramm des Petrus Minch (1583) auf dem Hauptplatz (Nr. 19. I. Stock) und der ebenerdige in der Monostorstrasse Nr. 15 (17. Jahrhundert.)

Die Auffassung des Bauherrn andererseits offenbart der Vertrag des György Wass (1588) mit zwei *lapicidae* von Klausenburg. Er wünschte Fenster- und Türrahmungen, wohl für seine Kurie, und bestimmte selbst genau deren verschiedene Formen.

Von besonderer Bedeutung blieben auch weiterhin die Stadtmauern, Tortürme und Basteien. Hierauf legte die Stadt grossen Wert, sowohl um der Verteidigung, wie auch um ihres Ranges und Ansehens willen. Seit den Zeiten König Sigismunds waren sie entstanden, unter Matthias Corvinus wurden sie vollendet. Trotzdem begann man mit Neubau zu Beginn des 16. Jahrhunderts, er zog sich durch das ganze Jahrhundert hin. Die Entwicklung der Kriegstechnik und die ständige Verwitterung bedingte dies. Daneben wünschte der Rat auch ein monumentales Aussehen der Stadt, dies bezeugen die neu errichteten Torbasteien und die vielen Gedenktafeln: gerade sie enthüllen vortrefflich die Ideen des Rates. Im weiteren werden die Namen der einzelnen städtischen Bauherren angeführt, unter denselben Königrichtern wie Antal Ferenczi (1544, 1581), Tamás Budai (1580), Péter Munich (Minch, um 1580), István Pulacher (1580), István Wolphard (1581); Bauverwalter (Tamás Budai und György Veress 1574, Valentinus Kohl, Jakab Székely und Ladislaus Preiber 1580, László Breiter und György Szabó 1582; Stadtrichter István Wolphard 1581, Meister Ispoli und Daniel Nyirő 1584 bzw. István Diószegi zusammen mit dem Loternten Nikolaus) befinden.

Von den Gedenktafeln der Bauten zeigen die frühesten (im Museum) in einem durch zwei Halbsäulen begrenzten Feld das Stadtwappen im sog. italienischen Blattkranz. Die reine und klare Komposition und der fein gemesselte Kranz weisen diese Stücke dem frühen Cinquecento zu. Demgegenüber Spätrenaissance-Charakter zeigt die Tafel der Szamosbrücke mit Kristóf Báthory's Wappen (1580), sowie die der nordwestlichen Burgmauer (1581), auf der Engel in Alba und Stola das Báthory-Wappen halten. Beide betonen das Entstehen des Baues „*publicis civitatis expensis*“. Humanistische Bildung und beherzte Gesinnung verraten auch weitere Tafeln, so vor allem die des Richters Antal Ferenczi aus der Pestzeit: „*sui memor officii hoc opus fieri curavit, ut inter mortem et pericula exstaret monumentum, se patriam et bonis legibus et publicis aedificiis ornare voluisse. 1544.*“

Unter den Toren und Basteien als besonders monumental auch dem Ansehen der Stadt dienend erscheint der Torturm der Magyar-Strasse (1580–1589) und der des Mitteltores (1594). Dies war auch der betonteste Punkt der Stadtmauer.

Andere wichtige Bauten waren die steinernen Brücken der Stadt, so vor allem die Szamosbrücke (1578–1586), eine auch technisch grosse Leistung; vier Wappen und zwei Gedenktafeln zierten dies Brücke.

* * *

Unter den Bauten der Stadt nimmt das Jesuitenkollegium einen besonderen Platz ein. Von König István Báthory (1579 gegründet, sollte es eine Akademie des Landes und der Stadt Klausenburg werden, hatte aber, der ungünstigen Zeitverhältnisse wegen, mit grossen Schwierigkeiten zu kämpfen. 1580 begann die Bautätigkeit in der Farkas-Strasse, ging aber nur langsam voran, 1583 arbeitete auch ein italienischer Meister hier (Giovan Pietro). Die beiden Bauten der Jesuiten – das Kollegium und das Seminar – entstanden in den charakteristischen Formen der Spätrenaissance als Haustyp mit Säulen-Arkadenhof. Die Bauarbeiten erfuhren 1583–1584 ihre Vollendung. Parallel mit dem Bau des Kollegs wurde das Seminar auch errichtet. Beide Jesuitenbauten wurden 1603 zerstört.

Die Tätigkeit der Klausenburger Werkstätten in ganz Siebenbürgen (S. 199-224)

Unter der Herrschaft der Zápolyas bereits in der Periode des doppelten Königtums (seit 1526) und gesteigert seit der Ausbildung des selbständigen Fürstentums Siebenbürgen kann mit dem Landweiligen Einfluss der Klausenburger Steinmetzen gerechnet werden. Für den Festungsbau ist die Tätigkeit Domenico da Bolognas in den 1530-er Jahren von entscheidender Bedeutung. Durch ihn Hess König Johann Zápolya die regelmässig angelegte Festung Szamosújvár (Gherla) erbauen. Der Bau wurde von Georgius Martinuzzi fortgesetzt. Die Bildhauerarbeiten unter König Johann sind italienischer Prägung, während diejenige unter Martinuzzi von Klausenburger Beziehungen zeugen. Das Torportal und die Schlosskapelle stehen dem Wolphard-Haus in Klausenburg stilistisch sehr nahe.

Seine eigene Residenz baute Martinuzzi um 1546–1551 in Alvinc (Vin^oul de Jos) aus. Der Bau folgt dem durch Eckbastionen erweiterten italienischen Typus nach. Die Bauskulpturen (einfache Türrahmungen, Fenster mit Dreieckgiebeln rundbogige Zwillingsfenster) gehen auf Bramante zurück, und wurden wohl von lombardischen Steinmetzen verbreitet. Die wohl auf einen Italiener zurückgehenden Details von Alvinc erwiesen sich als recht einflussreich. (Vgl. für die Zwillingsfenster das Schloss von Branyicska, Gyulaféhevár, Udvarhely, und die Burgeschlösser von Marosvécs, Ebesfalva, Marosszentkirály, Keresd, Egeres, Szentbenedek, Hadad und Fogaras).

Nach dem Sieg des Zápolya-Hauses fanden erneut Festungsbauten eine starke Betonung. 1569/70 wurde die Festung von Grosswardein (Várad, Oradea) als ein regelmässiges Fünfeck mit Bastionen nach italienischem Entwurf angelegt. Gleichzeitig wurde in Gyulaféhevár der Fürstenpalast prächtig ausgebaut. Von diesen Bauten zeugen nur Beschreibungen und spärliche Reste. Am fürstlichen Hof bildete sich ein kulturelles Zentrum humanistischer Prägung heraus, das zu einer landweiligen Wirkung gelangte. Die höfische Bautätigkeit wurde in Gyulaféhevár und Várad vom Fürsten István Báthory fortgesetzt, der ausserdem besonderen Wert auf die Erbauung der Jesuitenkolle von Gyulaféhevár und Klausenburg legte. Sein Humanistenkreis bildete sich zuerst in Gyulaféhevár, dann in Krakau heraus, und umfasste bedeutende Historiker.

Unter dem Fürsten Kristóf Báthory (1576-1581) kann 1577 die Tätigkeit des János Seres in Szamosújvár und im gleichen Jahr zusammen mit anderen Klausenburger Steinmetzen auch an der Festung Huszt nachgewiesen werden.

Die Bauten der Báthoris in Gyulaféhevár lassen sich allein aufgrund der Schriftquellen rekonstruieren. Eine neuartige Unternehmung stellt in den letzten beiden Jahrzehnten des 16. Jh. die Erbauung des Jesuitenkollegs dar, von dessen Aussehen die erhaltenen Pläne Auskunft geben (F. Massimo Milanesi, 1586). Sowohl das Kollegebäude von Gyulaféhevár als auch das in Klausenburg wurde um arkadengeschmückte Säulenhöfe herum gruppiert.

Weitere Bauten der Báthorys stellen die Kammerhäuser von Torda (seit 1581) und Des (seit 1579) dar, an denen eine Reihe von Klausenburger Handwerker tätig waren.

Die Bautätigkeit des Landadels ist während der ganzen Periode parallel mit der des Fürstenhofes. Vor 1541 ist noch die Beziehung zu Buda rege. István Báthory Voywoda von Siebenbürgen liess 1532 eine Sakristeitür und ein Sakramentshäuschen aus rotem Marmor für die Kirche in

Szilágyosomlyó anfertigen. Tomori Miklós von Csucs liess für seine Kirche in Kövesd ein Portal (1535) und ein Sakramentshäuschen (1537) in Anschluss an den toskanisch geprägten Stil der Landeszentren, jedoch wohl durch Klausenburger Meister (vgl. Wolphard-Haus) meisseln.

Eine regere Bautätigkeit des Adels ist für die zweite Hälfte des 16. bezeugt. Damals liess Gergely Apafi sein Schloss in Ebesfalva (später: Erzsébetváros) 1552-1564 durch Klausenburger Meister erbauen. Das Schloss Egeres wurde auf regelmässigem Grundriss mit Eckbastionen wohl von demselben Italiener, der in Grosswardein tätig war, 1572-1574 für György Bocskay angelegt. Seine skulptierten Einzelheiten zeugen für die Tätigkeit Klausenburger Steinmetzen (wohl Meister János Seres, der 1573 den Grabstein des Gabor Bocskay verfertigte). Dieselbe Stilrichtung vertritt auch der Bau der wichtigen Grenzfestung Marosillye, die nach 1574 von Farkas Bethlen von Iktár errichtet wurde. Am Schloss Déva sind Bauarbeiten für die Zeit Hauptmanns Ferenc Geszthy (1582-1594) bezeugt, während die Bautätigkeit des Ferenc Wesselényi in Hadad (nach 1584) allein durch Inventare und eine Zeichnung überliefert wird. Weitere Bauunternehmungen lassen sich erst aufgrund der in Klausenburg erhaltenen Aufzeichnungen (besonders der Rechnungsbücher) erschliessen, die für eine starke Inanspruchnahme der Steinmetzen der Stadt zeugen. Ein wichtiges Denkmal dieser Epoche der Renaissancebaukunst Siebenbürgens stellt das alte Schloss von Szentbenedek dar, das 1593 von Kristóf Keresztury erbaut wurde. Das Schloss weist noch eine Prägung des frühen Cinquecento auf, die die erste Epoche der Baukunst von Klausenburg kennzeichnet.

Die spätere Phase, deren Beginn gegen 1580 anzusetzen ist, und von Italienern am Fürstenhofe (etwa Simone Genga) herrührt (vgl. das Wolphard-Kakas-Haus in Klausenburg), wird von zwei Báthory-Bauten, den Schlössern in Szilágyosomlyó bzw. in Fogaras vertreten. Szilágyosomlyó wurde nach der Jahrhundertmitte dem italienischen Festungstyp entsprechend erbaut. Das 1592 datierte Portal der Torbastei weist auf Vorbilder von Giulio Romano, Dosio und Ammannati hin. Der Umbau mag gegen 1582 angefangen haben. Das 1594 aufgenommene Inventar des Schlosses gibt eine zuverlässige Übersicht von seinem damaligen Zustande.

Der Südflügel des Schlosses von Fogaras wurde 1589-1594 erbaut. Das 1632 angenommene Inventar zeugt von frühern Bauperioden (1511-20 bzw. 1535-40), die in einem rechteckig angelegten Bau vereinigt wurden. Die Tätigkeit von Klausenburger Steinmetzen lässt sich hier sowohl stilistisch als urkundlich nachweisen.

Weitere sporadische Denkmäler der Spätrenaissance stellen die dorisch gegliederten Portale am Schloss Egeres bzw. in der Friedhofmauer von Kerelöszentpál (im Auftrag des Ferenc Kendy 1591-1594) dar.

* * *

Von der Tätigkeit der Steinmetzen legen weitere Zeugnisse die erhaltenen Grabmäler ab. Die fragmentarisch erhaltene Tumba des Ferenc und Antal (†1588) Kendy in Gyulafehérvár folgt den beiden Zápolya-Tumben, denjenigen der Königin Isabella (nach 1565 errichtet) und des Fürsten Johann Sigismund (1571-1575) die von Beteiligung zumindest zwei Meister zeugen.

Der früher als Grabstein des Johannes Hunyadi fälschlich identifizierte ritterliche Grabstein lässt sich aufgrund des darauf befindlichen Steinmetzzeichens dem Kreis des János Seres zuschreiben. Der Rittergrabstein von Perecsen (Wohl des Elek Báthory, gestorben zwischen 1574-1590) weist eher manieristische Formen auf.

Die aus Küküllővár stammende Tumba der Zsófia Patócsy, Witwe des György Bebek (†1583) lässt sich aufgrund der stilistischen Parallelen dem Máté Berkenyesi zuschreiben.

Im letzten Viertel des 16. Jh. bildete sich der Typus der Tumba mit Ornamentik im Anschluss an Wappenbriefe heraus (vgl. den Grabstein des Mihály Petky in Székelyderzs, †1584). Der im Umkreis von Klausenburg verbreitete Typus weist bereits um 1570 feste Kompositionszüge auf.

Anhang: Die Bauherren (S. 225-232)

In diesem Anhang werden die wichtigsten Daten über die Bautätigkeit der Fürsten zusammengefasst, während die auf die auf S. 232 aufgeführten adeligen Bauherren bezüglichen Daten sich unter den Belegen befinden.

BELEGE

Die beiden, in der vorliegenden Ausgabe voneinander getrennt erscheinenden Teile des Aufsatzes ergänzt eine systematische Dokumentation, die in der ursprünglichen Veröffentlichung überaus zergliedert erschien, und die wie folgt angelegt ist:

Schriftquellen

1. Übersicht der archivalischen Quellen (S. 57)
 2. Urkundenbücher und Quellenpublikationen (S. 59)
- Allgemeine Literatur (mit der Auflösung der Abkürzungen, S. 60 ff.)

I. Steinmetzen und Maurer

Zeitgeschichtliche Einführung (Über Terminologie der Handwerk, Löhne und Preise, S. 65)

Allgemeine Bibliographie der Klausenburger Steinmetzenwerkstätten (S. 65)

1. Alphabetisches Verzeichnis der Steinmetzen und Maurer (S. 66-85)
2. Chronologisches Verzeichnis der Steinmetzen und Maurer (S. 86 f.)
3. Verzeichnis der anonymen Steinmetzen und Maurer, die in den Urkunden erwähnt wurden (S. 88-90)
4. Urkunden bezüglich der Werkstätten von Klausenburg (S. 91-104)

II. Steinbrüche (S. 105-107)*III. Kunstdenkmäler* (allgemeine Bemerkungen S. 108 ff.)

1. In der Stadt Klausenburg (S. 110 f.)
 - Kirchliche Bauten (S. 112-118)
 - Öffentliche Bauten (S. 129-130)
 - Stadtmauer und Basteien (S. 131-141)
 - Häuser in der Stadt Klausenburg (S. 142-172)
 - Reste von Häusern im Museum der Stadt (S. 173-188)
 - Grabsteine (S. 189-198)
 - Die Chronologie der Bautätigkeit (S. 197 f.)
2. Im übrigen Siebenbürgen (in der alphabetischen Reihenfolge der Ortsnamen, S. 233-355)
 - Transport von skulptierten Steinen aus Klausenburg in ganz Siebenbürgen (S. 356)
 - Chronologie der Bautätigkeit (S. 357-359)
 - Chronologie der Grabdenkmäler (S. 360)

III. Nachträge (Hinweise am Rand der neugedruckten Seiten, S. 361 ff.)*Verzeichnis der Abbildungen**Im Text:*

- S. 68 Steinmetzzeichen von Mattheus Berkenyesy
- S. 76 Steinmetzzeichen näher nicht bekannter Steinmetzen
- S. 81 f. Steinmetzzeichen von János Seres und seiner Söhne
- S. 109 Plan der Stadt Klausenburg 1870
- S. 113 Plan der Stadt Klausenburg 1975
- S. 143 ff. Inschriften und Jahreszahl auf den beschriebenen Denkmälern
- S. 151 Rekonstruierte Ansicht der Fassade des Hauses Nr 20/21/ am Hauptplatz
- S. 188 Rekonstruktion der Friesfragmente aus dem Pfarrhof
- S. 195 Epitaphien mit Inschriften, in der Stadtmauer eingemauert
- S. 201 Siebenbürgen in Südeosteuroopa der zweiten Hälfte des 16. Jh. (nach Bialostocki 1976)
- S. 203, 205 Fr. Massimo Milanesi: 1586 Grundriss des Erdgeschosses und des 1. Stockwerks des Jesuitenkollegs von Gyulafehérvár (Paris, Bibliothèque Nationale)
- S. 211, 213 Fr. Massimo Milanesi 1584: Lageplan und Grundrisse des Jesuitenkollegs von Klausenburg (Rom, Archiv des Jesuitenordens)
- S. 235 Querschnitt und Grundrisse des Schlosses Alvinc (nach Documente 9/2)

- S. 246 f. Ansicht, Grundriss und ein Fenster des Schlosses Ebesfatva (nach Documente 8/40, 42)
- S. 251 Grundriss des Schlosses Egeres (nach Dokumente 8/45)
- S. 253 ff. Tür am Obergeschoss (Documente 8/48), Fenster am Aussenfassade (das. 8/46) und Fenster an der Hoffassade (das. 8/49) des Schlosses Egeres
- S. 261 Fogaras, Schloss, Kragstein im Arkadengang des ersten Stockwerks
- S. 290 Gyulafehervar, Gesimsfragment um 1520–1530, Museum
- S. 322 ff. Marosillye, Schloss, Tür von 1582 und Schiessscharten im Dachboden, Zeichnungen von K. Cserna 1890, Kragstein, im grossen Saal
- S. 237 Szamosújvár, Grundriss des Martinuzzibaues 1916.
- S. 338 Szamosújvár, Ansicht der Schlosskapelle, T. Dörre 1891.
- S. 342 Szentbenedek, Grundriss des alten Schlosses, K. Csányi um 1910.
- S. 348 Szilágysomlyó, Grundriss des äusseren und des inneren Schlosses, K. Lux 1907.
- S. 358 Ausschnitt aus der hydrogeographischen Karte Siebenbürgens mit Angabe der in den Belegen angeführten Ortsnamen

Im Bildanhang

1. Grabstein des Johann Perényi (†1458), Töketercbes (Třebišov), röm. kat. Pfarr- (ehem. Pauliner-) Kirche.
2. Wappen der Familie Hunyadi 1473. Visegrád, Museum
3. Türpfostenfragment mit Rosettenornamentik aus dem Königsschloss von Buda, um 1479/80. Historisches Museum der Stadt Budapest.
4. Grabstein mit dem Wappen der Familie Adefi, 1490–1500. Historisches Museum der Stadt Budapest.
5. Wappenstein Bischofs Sigismund Ernst von Pécs aus der Burg Szewntgyörgy (Djurdjevac) 1488. Zagreb, Povijesni Muzej Hrvatske
6. Wappenstein des András Báthory aus der Burg Ecsed, 1484. Museum Nyíregyháza
7. Fragment mit Syrene vom Wappenstein Johannes' von Aragonien, Erzbischofs von Esztergom, 1483–1485. Esztergom, Krypta der Kathedrale.
8. Fragment des Grabsteins einer Hofdame (?) der Königin Beatrix, 1495. Museum Balassa Bálint, Esztergom.
9. Wappenstein Bischofs Miklós Báthory von Vác, 1485. Kathedrale, Vác.
10. Sakramentshäuschen des Bischofs András Nagyrévy, Pfarrer von Pest, Ausschnitt mit dem Stifterwappen 1504–1506. Budapest, Pfarrkirche der Innenstadt.
11. Grabstein des György Kalonday, um 1500-1510. Röm. kath. Kirche, Kalonda.
12. Sakramentshäuschen, von Chorherr István Bajoni von Vác 1485–1500 gestiftet. Tereske, röm. kath. (ehem. Benediktiner-) Kirche.
13. Grabstein des Chorherrn Gáspár Csaholyi von Eger, 1514. Dobó István Schlossmuseum, Eger.
14. Grabsteinfragment mit eingeritztem Blumenornament, um 1520–1530. Dobó István Schlossmuseum, Eger.
15. Sakramentshäuschen 1519. Röm. Kath. Pfarrkirche, Pomáz.
16. Sakristeitür, um 1490-1500. Röm. kath. Pfarrkirche, Andocs.
16. Zwergpfeiler mit Baluster mit dem Wappen Erzbischofs Péter Váradi von Kalocsa aus dem Schloss Bács (Bač), um 1490-1501. Ungarische Nationalgalerie Budapest.
18. Türrahmungsfragment aus dem Bischofspalast von Pécs, um 1510–1520. Renaissance-Lapidarium des Janus-Pannonius-Museums, Pécs.
19. Türrahmung aus einem Bürgerhaus von Szeged, 1500–1526. Lapidarium des Móra-Ferenc-Museums, Szeged.
20. Ausschnitt aus dem Grabstein des Probstes Bereck Egervári, im eigenen Auftrage 1515 ausgeführt. Röm. kath. Kirche, Egervár.
- 21-22. Fenster und Tür am Rathaus von Bartfeld (Bártfa, Bardejov), um 1507.
23. Pilaster am Sakramentshäuschen Bischofs György Szathmáry von Pécs, 1510–1520. Pécs, Kathedrale.

24. Fragment eines Pfeilers (Rahmens?) aus der St. Jakobs-Pfarrkirche. Städtisches (Zipser) Museum, Leutschau (Lőcse, Levoča).
25. Gewölbekonsole aus dem Schloss Koroknya, 1505–1510. Rippl Rónai-Museum, Kaposvár.
26. Detail vom Sakramentshäuschen Bischofs György Szathmári Von Pécs, 1510–1520. Pécs, Kathedrale.
27. Pilasterkapitell aus dem Schloss Sárospatak, 1490–1500. Rákóczi-Museum, Sárospatak.
28. Detail vom Grabstein von Mihály (†1518) und Antal (†1526) Pálóczy, ausgeführt im Auftrage des Antal Pálóczy 1519. Rákóczi-Museum, Sárospatak.
29. Detail vom Sakramentshäuschen, um 1526. Reformierte Kirche, Nyírbátor.
30. Wappenstein des Comes Gábor Perényi von seinem Familienschloss Nyaláb oder von der Burg seines Komitats. Nagyszöllös, 1521–1526. Báthory-Museum, Nyírbátor.
31. Wappenstein Bischofs László Geréb von Siebenbürgen vom Schloss Gyalu, 1485–1500. Historisches Museum, Klausenburg.
32. Kapelle des Archidiakons János Lázói, das Portalgesims, 1512. Kathedrale, Gyulaféhérvár.
33. Zwergpfeiler mit Baluster aus dem Bischofspalast von Várad, 1506–1512. Ehemals in der Burgmauer eingemauert.
34. Wie Abb. 34, Ehemals in der Burgmauer eingemauert, verschollen.
- 35, 35.a Westportal der reformierten Kirche Menyő (Mineu), 1514.
- 36-37. Details vom Sakristeiportal, um 1532. Szilágysomlyó, röm. Kath. Pfarrkirche.
38. Gesimsfragment, um 1536. Reformierte Kirche, Magyargyerőmonostor.
39. Detail des Südportals, 1521. Keszü, reformierte Kirche.
40. Kapitell eines Wandpfeilerbündels mit Darstellung eines Steinmetzen, 3. Viertel des 14. Jh. Chor der St. Michaels-Pfarrkirche, Klausenburg.
41. Siegel der Stadt Klausenburg, Anf. 15. Jh. Umschrift: „S.consulum.civitatis.coluswar.“ Staatsarchiv (ehem. Stadtarchiv), Klausenburg.
42. Ansicht der Stadt Klausenburg um 1600. Radierung nach Egidius van der Rye, 1617.
43. Die äussere Fassade des Brückentors von der Szamosbrücke gesehen. Aufnahme von F. Veressum 1859–1860.
44. Die südwestliche Eckbastei des Alten Schlosses (Bastei der Goldschmieden). Nach E. Jakab.
45. Die Stadtseite des Brückentors, von der Brückengasse (Híd utca) her gesehen. Aufnahme von F. Veress um 1859–1860.
46. Das Matthiashaus 1866. Nach L. Kővári.
47. Der Saal am Obergeschoss des Matthiashauses. Aufnahme von L. Fekete um 1942–1943.
- 48-49. Das Matthiashaus im Alten Schloss, Grundriss des Erdgeschosses und des Obergeschosses, Vermessung von L. Pákei.
50. Das Matthiashaus im Alten Schloss vor der Restaurierung. Aufnahme von F. Veress um 1859–1860.
51. Das Matthiashaus im Alten Schloss. Lang- und Querschnitt. Vermessung von L. Pákei.
52. Die östliche Häuserreihe am Hauptmarkt mit der Fassade des Wolphard-Kakas-Hauses. Aufnahme von F. Veress um 1859–1860.
53. Das sog. Basta-Haus im Alten Schloss. Aufnahme Anf. 20. Jh.
54. Fassade des Wolphard-Hauses, Zeichnung von L. Pákei.
- 55-56. Grundrisse des Wolphard-Kakas-Hauses, Hauptmarkt Nr. 32 (31). Erd- und Obergeschoss. Vermessung von L. Pákei.
- 57-58. Langschnitt und Querschnitte durch das Wolphard-Kakas-Haus. Vermessung von L. Pákei
59. Fenster mit dem Wappen des Adrian Wolphard 1534. Aus dem Haus Hauptmarkt Nr. 32 (31). Vermessung von L. Pákei.
60. Tür mit dem Wappen des Chorherrn Udalrik Budai 1512. Gyulaféhérvár, Westwand der

- Kapelle des János Lázói. Zeichnung von J. Váradi, erste Hälfte 19. Jh. Gipsabguss: Ungarische Nationalgalerie, Budapest.
61. Fenster aus dem Wolphard-Haus, 1534 (Ausschnitt). Historisches Museum, Klausenburg.
62. Gesimsfries 1536. Haus Hauptmarkt Nr. 18 (19).
63. Gesimsfries um 1540. Historisches Museum, Klausenburg.
- 64-65. Tür aus dem Wolphard-Haus 1541. Historisches Museum, Klausenburg.
66. Tür im Obergeschossraum des Hauses Hauptmarkt Nr. 20 (21), 1540-er Jahre.
- 67-69. Tür aus dem Bogner-Haus am Hauptmarkt, 1560-er Jahre. Historisches Museum, Klausenburg.
70. Türpfosten mit Halbsäule aus dem Bogner-Haus, 1560-er Jahre. Ehemals Sammlung Dr. P. Bod, Bonchida (Bonțida).
71. Tür aus dem Bogner-Haus am Hauptmarkt, Detail: Pilaster. 1560-er Jahre. Historisches Museum, Klausenburg.
72. Steinskulpturen aus dem Bogner-Haus am Hauptmarkt, 1560-er Jahre (mit Ausnahme der beiden Säulen an den Rändern). Historisches Museum, Klausenburg. Zeichnung von L. Pákei.
73. Tür aus dem Bogner-Haus 1569. Historisches Museum, Klausenburg.
74. Tür aus dem Wolphard-Haus 1541. Zeichnung von L. Pákei.
75. Tür aus dem Bogner-Haus, 1570-er Jahre. Zeichnung von L. Pákei.
76. Tür aus dem sog. Basta-Haus im Alten Schloss 1553. Zeichnung von L. Pákei.
77. Tür aus dem Bogner-Haus 1569. Zeichnung von L. Pákei.
78. Kamin aus dem Bogner-Haus, 1560-er Jahre. Historisches Museum, Klausenburg.
79. Konsole aus dem Bogner-Haus 1568. Historisches Museum, Klausenburg.
80. Konsole aus dem Bogner-Haus, 1560-er Jahre. In der Pákei-Villa eingemauert.
81. Tür (Ausschnitt) aus dem Haus des Petrus Minch am Hauptmarkt, 1574. Eingemauert in der Ehem. Pákei-Villa.
82. Baluster aus dem Haus Hauptmarkt Nr. 19 (20) im Garten der Pákei-Villa.
83. Schlussstein des gewölbten Obergeschossraumes im Haus Hauptmarkt Nr. 19 (20) des Petrus Minch, 1583.
84. Tür mit dem Monogramm des Petrus Minch, 1574. Aus dem Haus Hauptmarkt Nr. 19 (20), eingemauert in der ehem. Pákei-Villa. Zeichnung von L. Pákei.
85. Türrahmen mit dem Monogramm des Petrus Minch aus dem Haus Hauptmarkt Nr. 19 (20), 1570-er Jahre. Historisches Museum, Klausenburg. Zeichnung von L. Pákei.
86. Türrahmen. Sebastiano Serlio 1566.
87. Torgesims von Haus des Bernardus Pictor aus der Brückengasse, 1514. Historisches Museum, Klausenburg.
88. Tür aus dem sog. Basta-Haus im Alten Schloss, 1553. Historisches Museum, Klausenburg.
89. Wie Abb. 89, Zeichnung von L. Pákei.
90. Fenster aus dem sog. Basta-Haus im Alten Schloss. Historisches Museum, Klausenburg. Zeichnung von L. Pákei.
91. Grundriss der Erd- und des Obergeschosses des sog. Basta-Hauses im Alten Schloss, ehem. In der nördlichen Häuserreihe des Karolinplatzes (Kleiner Markt). Zeichnungen von L. Pákei nach der Vermessung von Dr. I. Kovács.
- 93-94. Tor des Hauses Magyar Gasse Nr. 39, 1559.
95. Ehemaliges Tor des Hauses eines Steinmetzen aus der Mittelgasse (Közép utca), 1562-1570. Zeichnung von L. Pákei
96. Die Häuser Nr. 19 (20) und 20 (21) in der nördlichen Reihe des Hauptmarkts, Malerei von I. Sárdy, 19. Jh. Historisches Museum, Klausenburg.
97. Balusterförmige Halbsäule aus dem sog. Püspöky-Haus am Hauptmarkt, 1570-1580. Historisches Museum, Klausenburg.
98. Balusterförmige Säule aus dem Hause Hauptmarkt Nr. 20 (21), 1570-1580. Zeichnung von L. Pákei
99. Das Tor des sog. Püspöky-Hauses am Hauptmarkt, 1571. Ausschnitt des Gesimses mit dem Medaillonrelief. Historisches Museum, Klausenburg.
100. Wie Abb. 99, Zeichnung von L. Pákei.

101. Tür mit Triglyphenfries aus dem Hause Hauptmarkt Nr. 20 (21), 1580-er Jahre. Zeichnung von L. Pákei
102. Fenster des Püspöky-Hauses, Ende 1570-er Jahre. Historisches Museum, Klausenburg.
103. Tür des Püspöky-Hauses, 1580-er Jahre. Historisches Museum, Klausenburg.
104. Tür des Hauses in der Brückengasse, 1585. Historisches Museum, Klausenburg.
105. Tür des Hauses in der Brückengasse, 1584. Zeichnung von L. Pákei.
106. Tür des Hauses in der Brückengasse, 1586. Historisches Museum, Klausenburg.
107. Tür des Hauses in der Brückengasse, 1590-er Jahre. Historisches Museum, Klausenburg.
108. Tür aus dem Haus in der Brückengasse, 1586. Eingemauert in der ehem. Pákei-Villa. Zeichnung von L. Pákei
109. Tür des Hauses in der Brückengasse, 1585. Zeichnung von L. Pákei.
110. Tür mit dem Monogramm des Benedikt Hensler aus dem Haus in der Brückengasse. Zeichnung von L. Pákei
111. Wie Abb. 106, Zeichnung von L. Pákei.
- 112.-114. Wie Abb. 108. Eingemauert in der ehem. Pákei-Villa.
115. Pilasterkapitell vom Tor des Hauses in der Brückengasse, 1584. Im Garten der ehem. Pákei-Villa.
116. Fenster aus dem Haus in der Brückengasse, 1584. Eingemauert in der ehem. Pákei-Villa.
117. Wappenschild mit einem Monogramm B.H.R. aus dem Haus in der Brückengasse. Eingemauert in der ehem. Pákei-Villa.
118. Türigesims aus dem Haus des ungarischen Goldschmiedes mit dem Monogramm N.I. aus der Klostersgasse (Monostor utca), 1586. Historisches Museum, Klausenburg.
119. Wie Abb. 119. Ausschnitt: Pilasterkapitell.
120. Tür aus dem Haus des ungarischen Goldschmiedes mit dem Monogramm N.I. aus der Klostersgasse, 1586. Historisches Museum, Klausenburg.
121. Fassade des Wolphard-Kakas-Hauses, Hauptmarkt Nr. 32 (31), 1893.
122. Gewölbe des einstigen Vestibüls am Obergeschoss des Wolphard-Kakas-Hauses. Zeichnung von L. Pákei.
123. Das einstige Vestibül des Obergeschosses des Wolphard-Kakas-Hauses mit dem grossen Kamin und der Tür von 1581. Zeichnung von L. Pákei.
124. Einfach gegliederter Kragstein aus dem Wolphard-Haus, um 1580. Historisches Museum, Klausenburg.
125. Schlussstein aus dem Wolphard-Haus mit dem Wappen des Stefan Wolphard, um 1580. Historisches Museum, Klausenburg.
126. Kragstein mit Blattschmuck aus dem Wolphard-Haus, um 1580. Historisches Museum, Klausenburg.
127. Fenster am Erdgeschoss der Hoffassade des Wolphard-Hauses, um 1579.
128. Fenster aus dem Wolphard-Haus, 1579. Eingemauert in der Pákei-Villa.
129. Tür aus dem Wolphard-Haus, 1579. Historisches Museum, Klausenburg.
130. Tür mit Halbsäulenrahmung, Zeichnung von Sebastiano Serilo.
131. Tür aus dem Wolphard-Haus, 1581. Historisches Museum, Klausenburg.
132. Kamin aus dem Wolphard-Haus, 1570-er Jahre. Historisches Museum.
133. Kamin mit dem Monogramm des Stefan Wolphard aus seinem Haus am Hauptmarkt, um 1579–1580. Details vom Gesimsfries, Zeichnung von L. Pákei.
134. Kamin aus dem Wolphard-Haus, um 1579–1580. Historisches Museum, Klausenburg.
135. Konsolen aus dem Wolphard-Kakas-Haus, in der Mitte Wappen des István Kakas an einer Tür im Hof, rechts Konsole wie Abb. 124. Zeichnung von L. Pákei.
- 136-137. Wie Abb. 134, Konsolen.
138. Tür im Haus Hauptmarkt Nr. 4, um 1580–1590, Ausschnitt.
139. Kamin aus dem Wolphard-Haus, 1582. Historisches Museum, Klausenburg.
140. Tür aus dem Wolphard-Haus, 1579. Ausschnitt: Halbsäulenkapitell. Historisches Museum, Klausenburg.

141. Erdgeschosstür im Hof des Hauses von István Kakas, nach 1590. Hauptmarkt Nr. 32 (31).
142. Wie Abb. 141.
143. Tür aus dem Haus des István Kakas, nach 1590. Zeichnung von L. Pákei.
144. Tür aus dem Haus des István Kakas, 1590. Historisches Museum, Klausenburg.
145. Der Hof des Kakas-Hauses mit Türen und Fenstern an Ort und Stelle. Haus Hauptmarkt Nr. 32 (31).
- 146-147. Wie Abb. 145, Ausschnitt.
148. Tür mit Spätrenaissancegesims. Zeichnung von Sebastiano Serlio.
149. Wie Abb. 145, Ausschnitt.
150. Giulio Romano, Palazzo Maccarani, Rom, 1520-er Jahre.
151. Zeichnung des Giovan Antonio Dossi, zweite Hälfte des 16. Jh. Florenz, Uffizi.
152. Tür aus dem Haus des István Kakas, 1590. Aus dem Haus Hauptmarkt Nr. 32 (31). Historisches Museum, Klausenburg, Zeichnung von L. Pákei.
153. Tür mit dem Wappen des István Kakas, 1590-er Jahre. Im Hof des Hauses Hauptmarkt Nr. 32 (31). Zeichnung von L. Pákei.
- 154-157, 160-163. Sternbüder an Konsolen des Tierkreisraumes im Haus Hauptmarkt Nr. 32 (31).
158. Konsole mit leerem Schild aus dem Kakas-Haus, Historisches Museum, Klausenburg.
159. Konsole mit einem pfeifensackblasendem Kind aus dem Kakas-Haus. Historisches Museum, Klausenburg.
164. Wappen des István Kakas am Gewölbe des Tierkreisraumes, Haus Hauptmarkt Nr. 32 (31).
165. Der Tierkreisraum, Ausschnitt, 1590-er Jahre. Im Erdgeschoss des Hoftraktes des Hauses Hauptmarkt Nr. 32 (31). Aufnahme von 1934.
166. Grundriss der abgerissenen Häuser in der nördlichen Häuserreihe der Magyar Gasse. Vermessung von L. Pákei.
167. Tür des ehem. Hauses des Petrus Daumen, 1595. Eingemauert in einem der Erdgeschossräume des unit. Kollegs. Zeichnung von L. Pákei.
168. Tür, in der Brandmauer einer der Häuser der Langen Seifengasse (Hosszú-szappan Utca) eingemauert. Ursprünglich einem der Häuser in der Nähe des Ungartors gehörig. Zeichnung von L. Pákei.
169. Türgesims aus der Mittelgasse, 1552. Historisches Museum, Klausenburg.
170. Gesimsfries mit Inschrift, 1587. Historisches Museum, Klausenburg.
171. Fenstergesims mit Schneiderzeichen, Ende 16. Jh. Historisches Museum, Klausenburg.
172. Türgesims aus dem Bogner-Haus, um 1600. Historisches Museum, Klausenburg.
173. Konsole mit einem Kopf aus der Klostergasse. Historisches Museum, Klausenburg.
174. Gesimsfragment mit Vogelfigur. Historisches Museum, Klausenburg.
175. Konsole mit Vogelfigur, 1583. Historisches Museum, Klausenburg.
- 176-177. Wie Abb. 178, Ausschnitte.
178. Tür im Hause von Péter Filstisch d.J., Hauptmarkt Nr. 26 (27), 1597. Zeichnung von Gy. Sebestyén.
179. Wappen der Stadt Klausenburg, Gedenkstein aus der Stadtmauer, Mitte 16. Jhr. Historisches Museum, Klausenburg.
180. Wie Abb. 180.
181. Die Gedenktafel der Erbauung der Szamosbrücke mit dem Wappen des Fürsten Kristóf Báthory, 1580. Eingemauert am Obergeschoss des Hauses Brückengasse Nr. 34.
182. Wappen des Fürsten Kristóf Báthory aus der westlichen Stadtmauer, 1581. Eingemauert im Treppenhaus des Rathauses. Litographie 1870.
- 183.a Grabsteinfragmente aus der Farkas Strasse, Anf. 16. Jh.
- 183.b Fragment vom Grabstein der Frau des Máté, um 1580. Lapidarium der reformierten Kirche in der Farkas Strasse.
184. Grabstein mit Löwenwappen, Anf. 16. Jh. Hauptmarkt, Pfarrhaus.
185. Grabstein des Bildhauers János Seres, 1579. Historisches Museum, Klausenburg.

186. Grabstein des Kindes István Berkenyesy, 1595. Historisches Museum, Klausenburg.
187. Wie Abb. 186, Ausschnitt.
188. Grabstein der Frau Anna Sera, 1597. Lapidarium der reformierten Kirche in der Farkas Strasse.
189. Grabstein der Frau Elisabeth, Gemahlin des Goldschmiedes János Keretzegy, 1554. Historisches Museum, Klausenburg.
190. Sargstein des Goldschmiedes und Stadtrichters Gergely Bonczidai, 1600. Historisches Museum, Klausenburg.
191. Grabstein des Istók, Sohn des János Nyiró, 1585. Ehem. Im Friedhof von Zázsongárd.
192. Grabstein des István, Sohn des István, 1586. Ehem. im Friedhof von Házsongárd.
193. Historisches Museum, Klausenburg, Innenansicht.
194. Szamosújvár, Ansicht des Schlosses von Süden. Malerei, erste Hälfte 19. Jh. Szamosújvár, Musaeum.
195. Szamosújvár, Gedenktafel des Pál Bánk von der Torbastei, 1540.
196. Szamosújvár, Wappen des Königs János Zápolyai von der Torbastei, 1540.
197. Szamosújvár, Wappen des Königs János Zápolyai in der Festungsmauer, ehem. An der Torbastei, 1540.
198. Szamosújvár, Gedenktafel des Georgius Martinuzzi von der Torbastei, 1540.
199. Szamosújvár, Wappen des Georgius Martinuzzi von einer der Eckbasteien, um 1540–1542.
200. Szamosújvár, Martinuzziwappen vom Portal, 1542.
201. Szamosújvár, Gewölbe der Schlosskapelle.
202. Szamosújvár, Toreingang des Martinuzziपालastes vom Hof her gesehen.
203. Szamosújvár, Chorsicht der Schlosskapelle, 1542.
204. Szamosújvár, Portales Martinuzziपालastes, 1542.
205. Alvinc, äussere Fassade des Martinuzzi Schlosses, 1546–1551. Aufnahme von B. Cserni um 1900.
206. Alvinc, Hoffassade des Martinuzzi Schlosses, 1546–1551. Aufnahme von B. Cserni um 1900.
207. Alvinc, Martinuzzi Schloss, Ausschnitt aus der Hoffassade, 1541–1551. Foto 1931.
208. Wie Abb. 207, Foto 1977.
209. Alvinc, Martinuzzi Schloss, Fenster am Obergeschoss der Südfassade.
210. Alvinc, Martinuzzi Schloss, Tür im Westtrakt. Foto 1931.
211. Alvinc, Martinuzzi Schloss, Fenster an der Südfassade. Foto 1931.
213. Gyulaféhérvár, Fensterfragment aus dem Fürstenpalast, um 1560–1570. Gyulaféhérvár, Lapidarium der Kathedrale.
214. Fragment eines Torgesimses aus dem ehem. Kammerhaus, 1591.
215. Gyulaféhérvár, Báthory-Kirche, zuerst Dominikaner-, später Jesuitenkirche. Aufnahme von B. Cserni, um 1898.
216. Ebesfalva (Erzsébetváros), Schloss.
217. Tor der Festung Huszt, 1577. Zeichnung 1724. Wien, Kriegsarchiv. Inland C. V. Huszt Nr. 2.
218. Létavár (Giczy vár). Foto Ende 19. Jh.
219. Wie Abb. 220. Nach B. Orbán 1889.
220. Torda, Kammerhaus, Ende 16. Jh.
221. Egeres, Schloss, 1572. Holzschnitt 19. Jh.
222. Wie Abb. 221, Foto 1971.
223. Egeres, Eckbastei des Schlosses mit Kapelle, Foto 1931.
224. Egeres, Tor des Schlosses, 1572. Foto 1930-er Jahre.
- 225–227. Wie Abb. 224, Überreste.
- 228–229. Egeres, Schloss, Fenster der äusseren Fassade.
230. Egeres, Fragment eines Zwillingsfensters aus dem Schloss, Foto 1930-er Jahre.
231. Marosillye, Bethlenschloss, Fenster an der Südfassade, 1582.
232. Marosillye, Bethlenschloss, Tor, 1582.

233. Marosillye, Bethlenschloss, Südfassade, 1582.
 234. Marosillye, Bethlenschloss, Nordfassade, 1582.
 235. Marosillye, Bethlenschloss, Fenster an der Südfassade, 1582.
 236. Marosillye, Bethlenschloss, Gewölbe des grossen Saales am Obergeschoss, 1582.
 237. Marosillye, Südwestecke des Bethlenschlosses, 1582.
 238. Györgyfalu, Türgesims aus dem Gutschof, 1588.
 239. Szilágynagyfalu, Portal im Einfriedungsmauer der Wesselényi-Kurie (Ausschnitt), um 1585–1590.
 240. Hadad, Torturm des Schlosses, um 1584-1590. Zeichnung von Ferenc Wesselényi 1791. Ehem. Im Schloss Wesselényi, Hadad.
 241. Marosújvár, ehemaliges Schloss von János Gálfi mit nachträglicher Lisenengliederung der Barockzeit. Gouache-Gemälde von Jos. Neuhauser, 1799. Historische Bildergalerie des Ungarischen Nationalmuseums, Budapest.
 242. Wappen des Kristóf Keresztury am Portal des Schlosses von Szentbenedek, 1593.
 243. Wappenbrief des Fürsten István Báthory an Kristóf Keresztury, 1573. Landesarchiv Budapest, Rhédey-Archiv.
 244. Szentbenedek, Altes Schloss, Holzschnitt 1877.
 245. Urkunde der Fürstin Maria Christierna, für die Verdienste des Kristóf Keresztury (Ausschnitt), 1589.
 246. Szentbenedek, Altes Schloss, 1593. Aufnahme 1930-er Jahre.
 247-248. Wie Abb. 246, Aufnahme 1978.
 249. Szentbenedek, Altes Schloss, Kamin im Raum des Obergeschosses.
 250. Szentbenedek, Westportal der ehem. Schlosskapelle.
 251. Szilágyosmlyó, Torbastei des Schlosses, Innenansicht, 1592.
 252. Haus des Giulio Romano, Mantova, 1544. Zeichnung eines Unbekannten des 16. Jh.
 253. Szilágyosmlyó, Torbastei des Schlosses, Aussenansicht, 1592.
 254. Szilágyosmlyó, Schlosstor, 1592.
 255. Szilágyosmlyó, Torbastei des Schlosses, 1592. Zeichnung von Ö. Nemes 1866. Planarchiv des Landesdenkmalamtes, Budapest.
 256. Szilágyosmlyó, die runden Eckbasteien des inneren Schlosses.
 257. Szilágyosmlyó, die Torbastei, Hofseite.
 258. Fogaras, Fenster des Schlosses, 1589–1594.
 259. Egeres, Tür im Obergeschoss des Schlosses, letztes Viertel 16. Jh.
 260. Keresztelöszentpál, Portal in der Umfriedungsmauer der Friedhofskapelle (Ausschnitt), 1591–1594.
 261-262. Fogaras, Nordtrakt des Schlosses mit dem Arkadengang, 1589–1594.
 263. Wie Abb. 260.
 264. Grabmal von Ferenc und Antal (†1558) Kendy. Ausschnitte. Gyulaféhérvár, Kathedrale.
 265-266. Grabmal des Fürsten Johann Sigismund (†1571). Gyulaféhérvár, Kathedrale, Várday-Kapelle.
 267. Grabmal des Elek Báthory (?) um 1590. Perecsen, reformierte Kirche.
 268. Rand eines Tumbadeckels, letztes Viertel 16. Jh. Mezőtelegd, reformierte Kirche.
 269. Ritterliches Grabmal, zweite Hälfte 16. Jh. Gyulaféhérvár, Kathedrale.
 270. Wie Abb. 269, Steinmetzzeichen.
 271. Grabmal der Königin Isabella (†1557). Gyulaféhérvár, Kathedrale.
 272-274. Grabmal der Zsófia Patócsy (†1583). Ehem. Küküllővár, reformierte Kirche. Bukarest, Historisches Museum.
 275-276. Tumba des Mihály Petky (†1582). Székelyderzs, unit. Kirche.
 277-278. Grabstein der Frau des László Mikola geb. Anna Kemény, Mitte 16. Jh. Historisches Museum, Klausenburg.
 279. Grabstein László Mikola d. Jüngsten (†1601). Historisches Museum, Klausenburg.
 280. Grabsteine des Vizewojwoden László Mikola (†1577) und László Mikola d.J. (†1559). Szamosfalva, röm. kath. Kirche.

281. Grabstein des Gábor Bocskay (†1573). Egeres, reformierte Kirche.
282. Wie Abb. 281, Steinmetzzeichen von János Seres.
283. Grabstein des Miklós Wesselényi (†1584). Ehern Gyeke, reformierte Kirche, später Wesselényigruft, Zsibó.
284. Grabstein des Benedek Cseffey (†1578). Székelyderzs, unit. Kirche.
285. Grabstein des Balázs Tötöri (†1584). Tötör, ehem. reformierte Kirche.
286-287. Grabstein der Familie Petrichevith Horváth, 1598. Komlód, reformierte Kirche.
288. Grabstein des Gábor Kolozsvári Literatus (†1591). Ehem. Gyulafehérvár, Kathedrale.
* * *

Für die aktuellen Ortsnamen S. S. 358 und Namenregister.

NÉVMUTATÓ

- Acâș ld. Ákos
Ács (Achy) Gergely, Kolozsvárott 114, 131, 335
Ács Lukács, Kolozsvárott 242
Adefi család (szentléleki) 13, P.2
Aghireș ld. Egeres
Ágoston Eötvös Gergely, Kolozsvárott 44, 163
Aiud ld. Nagyenyed
Ákos (Ákosmonostor, Acâș,) 24
Alba Julia ld. Gyulafehérvár
Albert, II. (Habsburg), német császár, magyar király 237
Alberto Fiorentino, kőfaragó Esztergomban 15
Aldobrandini, Pietro, bíboros 315
Alexius magister, kőfaragó Bártán 17
Alia Farkas (Wolphangus Alia de Korothna), tanácsúr, főudvarmester 341
Almakerék (Malmkrog, Málnicrav) 245
Almás (Almașul), vár 234; 238, 358
Almássy Albert, a gyulafehérvári fegyverház praefectusa 281, P.76
Alvinc (Vințul de Jos), várkastély 234-237; 37, 202, 204, 206, 215, 216, 217, 224⁶, 232, 289, 357;
P.66, P.103; 205-212. kép
Alvinczi Péter, kassai prédikátor 308
Amalteo, Attilio, pápai követ 230
Ambrosius lapicida de Myskolcz 17
Ambrus, Kwmies (Ambrosius Komies), Kolozsvárott 66; 35, 86, 91, 209, P17
Keomyes Ambrusné 66; 86, 164
Ammanati, Bartolommeo, szobrász, építész 155, 218, 224²⁷
Andocs, r.k. templom, sekrestyeajtó 18, P.2; 16. kép
Andrea literatus de Szent Mihály 278
András, Kömywes, Kolozsvárott 66; 28, 87, 209, 212
Antal, Kömijes, Kolozsvárott 67; 28, 29, 87, 209, 216
Antalfi János, püspöki helynök 283
Apafi család 244
Apafi Gergely, Fráter György udvarmestere, dobokai főispán, fejedelmi tanácsos, Küküllő vm. főispánja 244-245; 214, 232, 258, 294, P.71
Apafi Mihály, I., erdélyi fejedelem 130, 347
Apafi Mihály, II., erdélyi fejedelem 322
Apafi Miklós, tanácsúr, Küküllő vm. főispánja 248, 294
Apanagyfalu 245
Apor István, kormányzékai tanácsos, kincstárnok, főhadvezér 271

- Aquaviva, Claudio, jezsuita generális 42, 71, 73, 77, 117, 118, 122, 123, 124, 125, 127, 267, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 292, 317, P.23, P.38
- Aragoniai János, kardinális, esztergomi érsek 15
- Ardenti, Laurentius, Italus, krakkói kereskedő 281
- Argenti, Giovanni (Johannes), jezsuita pater, erdélyi viceprovinciális 118, 125, P.99
- Árva, vár 156
- Asztalos Bálint, Kolozsvárott 114
- Asztalos Benedek, Kolozsvárott 145
- Asztalos Imre, Kolozsvárott 114, 128
- Asztalos János, Kolozsvárott 355
- Asztalos (Aztalos) Lukács, Kolozsvárott 128
- Asztalos Péter (Petrus Azthalos), Kolozsvárott 114
- Ausburg
 Fugger-kápolna, puttófigurák 114
 óra 231
- Augustinus hippói püspök, egyházatya 227
- Bachi Péter, kolozsvári kőműves 136
- Bachy Georgh, Kolozsvárott 145
- Bachkay Miklós, erdélyi püspök 289
- Bács
 kőbánya 105, 106
 vár 45, 174
 baluszter ld. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria
- Baia Mare ld. Nagybánya
- Bakfark Bálint, zeneszerző, lantművész 226, P.62
- Bakócz Tamás, esztergomi érsek 14, 16
- Bakos István, II. Ferdinánd császár követe 149
- Balassa család 320, P.93
- Balassa Menyhért, Hont vm. főispánja, I. Ferdinánd király kapitánya 309, 320, 335
- Balaton szemes, r.k. templom, tabernákulum 175
- Balázs, Komies, Kolozsvárott 67; 29, 87
- Baldigara, Ottavio, császári hadiépítész 212
- Bálint, Kőműves, Kolozsvárott 67; 29, 87
- Bálint, Kümies, német, kolozsvári kőfaragó 78; 87
- Bálint Mihály, perecseni asztalos 346
- Balogh János, fogarasi vártizedes 260
- Bandini, Francesco, humanista P.57
- Bánffyhungyad (Huedin) 58
- Bánfi (Bánffy) család (losonczi) 347
- Bánfi Dienes, váradi kapitány 107, 149, 150
- Bánfi Farkas, tanácsúr, dobokai főispán, tábornok, marosudvarhelyi királybíró 317
- Bánfi György, főkapitány, tanácsúr 293; 210, 217, 232
- Bánfi László 248
- Bánfi Magdolna, Keserü Mihály, majd Bogáthy Gáspár felesége 328
- Bánfi Pál, udvarhelyi várnagy P.71
- Bánfi Tamás 232, 344
- Bánk Pál, Szamosújvár várnagya, főispán, alvajda 332; 200, 336, P.97
- Banská Štiavnica ld. Selmecebánya
- Bányai András, kolozsvári kőfaragó 67; 29, 87
- Bányai Ötvös János, Kolozsvárott 158, 194
- Bányai Ötvös János, Kolozsvárott 158, 194
- Baráth Jánosné (Hannes Münichin), Kolozsvárott 146
- Baráth Péter (Petrus Minch), kolozsvári kereskedő, főbíró 39, 43, 55¹⁹, 47, 49, 50, 136, 147-148, 180, 183-184

- Baráth Sebestyén (Sebastian Munich), kolozsvári kereskedő, főbíró 55¹⁹, 147, 171
- Baráth, Stephanus, kolozsvári főbíró 115
- Baráth Zsófia, Wolphard István, majd Kakas István felesége 156, 157
- Barlabássy Lénárd (héderfáji), alvajda 331, P.93
- Bartekocy Gáspár, kincstartó 325, P.101
- Bartholamjo da li buzintorj, kőfaragó Esztergomban 15
- Barvitz (Baravicius), Johannes, császári tanácsos 313
- Busta, Giorgio, II. Rudolf császár tábornoka 110, 125, 130, 156, 166, 183, 186, 314, 355, P.88
- Báthory András (ecsedei), Szabolcs és Szatmár vm. főispánja koronaőr 13
- Báthory András, ifj. (ecsedei), szatmári főispán. I. Ferdinánd tárnokmestere 17
- Báthory András (Bonaventura; ecseedi), erdélyi vajda 332, 333, 335
- Báthory István (ecseedi), országbíró, majd erdélyi vajda 17
- Báthory Miklós (ecseedi), szerémi, majd váci püspök 12, 14, 16
- Báthory család (somlyói) 48, 206, 217, 328, 345
- Báthory András, id. (somlyói), szatmári várparancsnok 259, 261, 348, 349, 354
- Báthory András, ifj. (somlyói), bíboros, erdélyi fejedelem 156, 227, 238, 263, 268, 282, 287, 288, 296, 305, 306, 349, 360
- Báthory Boldizsár (somlyói) 261-262; 170, 210, 218-219, 227, 232, 257, 259-260, 294, 305, 317, 318, 345, 349, 358.
- Báthory Elek (somlyói) 221, 328, 360
- Báthory Erzsébet (somlyói), Pekry Lajos, majd Kerecsényi László felesége 339, P.98
- Báthory Gábor (somlyói), erdélyi fejedelem 260, 291, 317
- Báthory Imre (somlyói) 328
- Báthory István, id. (somlyói), erdélyi vajda 212, 226, 228, 232, 345, 349-350
- Báthory István (somlyói), erdélyi fejedelem, lengyel király 226-228; 40, 80, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 171, 186, 206, 207, 208, 212, 215, 216, 218, 220, 221, 223, 230, 238, 245, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 269, 270, 273, 274, 275, 276, 279, 282, 291, 292, 293, 297, 393, 307-308, 309, 317, 318, 321, 322, 327, 334, 339, 340-341, 343, 345, 349, 350, 353, 355, 357, P.28, P.37, P.38, P.39, P.40, P.71, P.83, P.94
fundátora 41, 43, 121, 206, 214, 257
- Báthory István, ifj. (somlyói), tanácsúr, krasznai, majd bihari főispán, főgenerális 348-349; 28, 218, 227, 229, 232, 259, 291, 293, 312, 319-320, 345-346, 352, 356
- Báthory Kristóf (somlyói), erdélyi fejedelem 228; 28, 40, 93, 119, 121, 123, 125, 134-135, 138, 139, 145, 150, 153, 208, 212, 219, 223, 229, 230, 238, 248, 261, 266-267, 269, 270, 271, 273, 274, 279, 285, 291, 293, 303, 305, 307-308, 312, 316, 319, 324, 327, 334-335, 349, 357, 360, P.38, P.64, P.80, P.88
fundátora 208
- Báthory Miklós (somlyói) 302, 360
- Báthory Zsigmond (somlyói), erdélyi fejedelem 229-232; 28, 30, 49, 104, 124, 125, 127, 145, 146, 152, 156, 170, 171, 206, 208, 209, 210, 212, 216, 218, 219, 227, 238, 239, 242, 243, 259-260, 262, 267, 268, 269, 274, 275, 276, 277, 280, 281, 285, 286, 287, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 303, 305, 315-316, 317, 324, 325, 326, 327, 328, 335, 341, 345, 346, 349, 351, 356, 358, P.65, P.76, P.80
fundátora 48, 49, 241, 242, 350
kőművese 287, 350
- Báthory Zsófia (somlyói), II. Rákóczi György felesége 347, P.96
- Baumetz, Jehan de, Merész Fülöp festője 21³⁷
- Baviera, Francesco, da Senigallia, Báthory Zsigmond kamarása 287
- Beatrix, Aragoniai, magyar királyné 15
- Bebek család (pelsőci) 218, 347
- Bebek György (Georgij Bebeki; pelsőci), Zápolyai János főkapitánya, Patócsy Zsófia férje 221, 314, 319, 349
- Bebek Judit, (pelsőci), Kendi Ferenc felesége 329

- Bebek Zsuzsanna (pelsőci), ifj. Báthory István felesége 349
- Beclean ld. Bethlen
- Bécs, 226, 227
 Kunsthistorisches Museum; játzó puttók szoborcsoport 114
 Waffensammlung; Báthory István véreze P.63
- Bek János, Kolozsvárott 152, 156, 192
- Békés Gáspár (kornyi), kincstartó, János Zsigmond tanácsosa, később Báthory István lengyel király tanácsosa és hadvezére 238, 258, 259, 260, 312, 316, 328, P.53, P.71
- Béldi Pál, szolnoki, majd zarándi főispán, Apafi Mihály tanácsosa, főgenerális 348
- Bellarmin, bíboros, teológus 227
- Benedek, Keomyes (Benedictus lapicida, Benedictus Walazwthy), Kolozsvárott 68; 29, 44, 86, P.18
- Benedetto da Majano, firenzei szobrász és építész 14, 47, 168, P.57
- Bereczk, Michael, a kolozsvári kőfaragók céhmestere 68; 27, 30, 87, 94
- Berethalom (Biertan), ev. templom 237
- Berek szó, gör.kel. templom, Cherepovith Miklós síremléke 239
- Berkenyesi Máté (Mattheus Berkenijesij), a kolozsvári kőfaragók céhmestere 68; 27, 30, 51, 52, 87, 94, 191, 221, 320
- Berlin, Staatliche Museen, egyk. Deutsches Museum, fríz puttókkal 114
- Bernardus pictor, Kolozsvárott 26, 43, 45, 159, 184, 197
- Berzeviczy Márton, Báthory István lengyel király magyar kancelláriájának vezetője, író 207, 316
- Beszterce (Bistritz; Bistrița) 115, 186, 207, 280, 281, 331, 333, 334, P.74
 Báthory István virginálja 228
 cserepesek 201
 János Zsigmond orgonája 226
 kőművesek 201, 238, 279, 312
 vár 243, 355
- Bethlen (Beclean), vár 237-238; 214, 218, 232, 335, 355, 357, P.67
- Bethlen Antal (bethleni) 237
- Bethlen Elek (bethleni) 224¹⁴
- Bethlen Erzsébet (bethleni), Patócsy Miklósné 237
- Bethlen Farkas (bethleni), tanácsúr, Fehér megye főispánja, történetíró 237; 116, 146, 171, 214, 216, 232, 239, 268, 281, 287, 306, 318, 326
- Bethlen Gergely (bethleni) 237, 238
- Bethlen Gergely (bethleni) 346
- Bethlen György (bethleni) 237, 238
- Bethlen Gergely (bethleni) 346
- Bethlen György (bethleni) 237, 238
- Bethlen János, id. (bethleni) 237
- Bethlen János, ifj. (bethleni) 238
- Bethlen Mihály (bethleni) 237
- Bethlen Miklós (bethleni) 237
- Bethlen Rozália (bethleni), Wass Sámuel felesége 240
- Bethlen Farkas (iktári), Báthory István familiarisa 215, 232, 322, P.81, P.83
- Bethlen Gábor (iktári), erdélyi fejedelem, magyar király 34, 82, 130, 150, 158, 164, 171, 215, 248, 268, 277, 308, 316, 323, P.76
- Bethlen István (iktári), Bethlen Gábor, majd Brandenburgi Katalin krományzója 158, 215, 323
- Beza, Theodor, teológus, költő 327
- Bibicellus, orvos 230
- Bielfft, Paulus, ötvösmester 209, 287
- Biertan ld. Berethalom
- Bistrița, Bistritz ld. Beszterce
- Blandrata, Giorgio, orvos, tanácsúr, vallásreformátor 210, 266, 291, 294, 316, 317, 349
- Blasius de Dyosgyewr, kőfaragó mester 17
- Blasius lapicida, Kolozsvárott 25

- Block, Wilhelm, németalföldi származású danzigi szobrász 223, 270, 307
- Bocskay Erzsébet, Báthory Kristóf felesége 228, 229, 256, 303, 305, 319, 360
- Bocskay Gábor 215, 222, 360
- Bocskay György, tanácsúr 256; 42, 214, 215, 228, 232, 248, P.70
- Bocskay István, erdélyi fejedelem 219, 229, 248, 256, 297, 300, 303, 306, 317
- Bocskay Miklós 228
- Bodonyi István, kincstárnok 227, 296, 326
- Boer, Joannes, de Thorda 353
- Boer, Stephanus, de Torda 353
- Bogáthy család 328, P.97
- Bogáthy Gáspár 328
- Bogáthy János 328
- Bogáthy Klára, Kendi Antal felesége 328, 329
- Bogner-Gelyén Imre, kolozsvári főbíró 157-158; 47, 49, 50, 152-153, 155, 156, 167, 178, 198, 239, P.57
- Boian ld. Mezőbő
- Bojti (Bojtzi, Böjti) Veres Gáspár, marosvásárhelyi, majd gyulafehérvári tanár, Bethlen Gábor történetírója, I. Rákóczi György követe 323
- Bolognetti, pápai nuncios 127
- Bolognino legnardo, Esztergomban 15
- Bólya (Bell, Buia), kastély 216, 224²³
- Bonchida (Bonțida), dr. Bod Péter gyűjteménye: ajtófőredék a Bogner-házból 239; 47, 180; 70. kép
- Bonczidai Gergely, ötvösmester, főbíró Kolozsvárott 52, 192, 222
- Bonfini, Antonio, történetíró 12, 207
- Bongarsius, Johannes (Jacques Bongars), francia tudós, IV. Henrik követe 209, 210, 268, 277, 287, 293, 296
- Bongiovanni, Bernardo 226
- Bornemissza Boldizsár tanácsúr, Fehér megye főispánja 238
- Bornemissza Gergely ötvösmester, kereskedő Kolozsvárott 171
- Bornemissza János 257
- Bornemissza Márton, szamosújvári provisor 332
- Bornemissza (Absthemius) Pál, veszprémi, erdélyi majd nyitrai püspök, királyi helytartó 201, 234, 263, 266, 283, 332
- Borromeo, Federico, kardinális 230
- Borsmonostor (Kloster Marienberg) 24
- Borsoló János, kancelláriai írnok, majd ítélmester 318-319; 216, 232, 309, 314, 357, 358
- Borsos Sebestyén, krónikaíró P.89
- Bottifioreno, Mattheus, firenzei követ 205
- Bramante, Donato, építész, festő 202, 223-224⁶
- Bran ld. Törösvár
- Brăncovești ld. Marosvécs
- Brandenburgi Katalin, Bethlen Gábor felesége 282
- Branycska (Brănișca), vár 239-240; 202, 232, 236, 321, 357, 358, P.68
- Brassai János, Gyulafehérvárott P.79
- Brassay Ambrus (Brassay György?), kolozsvári kőfaragó 68; 28, 29, 87, 212
- Brassó (Kronstadt; Brașov) 29, 55¹⁹
- Bratislava ld. Pozsony
- Breyber László (Ladislaus Preiber), építési biztos Kolozsvárott 39, 139
- Brutus, Ioannes Michael, Báthory István udvari történetírója 207, 209, 227, 267, 285, P.63
- Buda 9, 26, 46, 47, 52, 168, 174-175, 183, 199, 212, 225³³, 269
- domonkos templom, az ifj. Stibor sírköve ld. Budapesti Történeti Múzeum esztergomi érsekség háza 15

Buda

- királyi kőfaragóműhely 11-14
kőfaragó-kőműves céh, 10, 26, 54¹⁵
kőfaragóműhelyek a városban 14
Mária Magdolna-templom, Czobor Imre sírköve ld. Budapesti Történeti Múzeum
Nagyboldogasszony-templom, Ernusz János sírköve ld. Budapesti Történeti Múzeum
várpalota 11, 45, ld. még Budapesti Történeti Múzeum
- Budai Tamás, ötvösmester, főbíró, királybíró Kolozsvárott 38, 39, 119, 135, 136, 139
Budai Tamás, ifj., ötvösmester Kolozsvárott 135
Budai ld. még Buday
- Budapest
- Budapesti Történeti Múzeum
Adefi-család sírköve 13, P.2; 4. kép
Czobor Imre sírköve 13
Ernusz János sírköve 13
Monelli, Bemardino sírköve 15
Remete Szent Pál koporsójának töredéke 12
ifj. Stibor sírköve 12
töredékek a várpalotából 13, 14
- Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár: Veress Ferenc-album 153
- Magyar Nemzeti Galéria
Bács, baluszter a várból 12, P.2; 17. kép
Gyulafehérvár, székesegyház, Lázói kápolna, ajtó Budai Udalrik kanonok cí-
merkővével, gipszöntvény 60. kép
- Magyar Nemzeti Múzeum
Báthory Zsigmond ezüst csészéje 287, P.65
Báthory Zsigmond zsebórája P.65.
- Országos Levéltár
Keresztúry Kristóf címereslevele 340-341; 243. kép
Mária Christierna oklevele Keresztúry Kristófnak 341; 245. kép
- ld. még Pest
- Buday, Franciscus, gyulafehérvári provisor 287
Budaszentlőrinc, pálos kolostor, Remete Szent Pál koporsója ld. Budapesti Történeti Múzeum
Bufalo (Buffalo, Buppl, Bufalus), Antonio de, építész 278
- Buia ld. Bólya
- Busai ld. Buzau
- Busto, Pietro, Báthory Zsigmond zenésze 210, 231, 294
Buzau (Busai), Andreas, jezsuita pater 157, P.38
- Calatinus P.38.a
- Caligari, Johannes Andreas, jezsuita pater, püspök, lengyelországi nuncius 120, 121, 126, 266, 267,
269, 349
- Campani, Johannes Paulus, lengyelországi provincialis 41, 42, 124, 127, 273, 275, 276, P.23, P.37
- Capeci, Ferrante, jezsuita pater, kolozsvári rektor 42, 71, 73, 77, 124, 127, 230, 293
- Carrillo, Alphonso (Alphonsus Camillus) jezsuita pater, püspök, pápai követ 125, 156, 230, 257,
267, 271, 272, 276, 277, 315, 325
- Castaldo, Giovanni, I. Ferdinánd táboirnoka, Erdély katonai parancsnoka 204, 234, 258, 278, 299,
335, 357, P.66, P.74
- Castillio Italus magister lapicida, Gyulafehérváron 206, 210, 284, 291, P.77, P.79
- Castrum Sancti Michaeli ld. Szentmihálykő
- Ceccone Scarpellino, Esztergomban 15
- Centorio, Ascanio (degli Hortensii) költő, történetíró 236, 278, 298, 334
- Cercel, Petur, havasalföldi vajda 279, 285, 313, 328-329
- Cetatea de Bălta ld. Küküllővár
- Chaholyi Gáspár, egri kanonok 16

Cherepovith Miklós, rác kapitány, János Zsigmond tanácsosa 239
 Chesäu ld. Mezőkeszű
 Chimenti di Leonardo Camicia, firenzei építész, asztalos 11, P.57
 Chiräu ld. Kérő
 Cicero, Marcus Tullius, római szónok, író, politikus 108, 178
 Ciemente lignarolo fiorentino, Esztergomban 15
 Ciumburd ld. Csombord
 Clementj mensatore, Esztergomban 15
 Cluj-Mănăstur ld. Kolozsmonostor
 Cluj-Napoca ld. Kolozsvár
 Clusius, Carolus (Charles d'Écluse), botanikus, orvos 209, 286
 Clyn (Klein), Johannes, kolozsvári plébános 114
 Colonna, Lorenzo 170
 Comlod ld. Komlód
 Como, dóm 223°
 Concino, Cosimo, toszkán követ 287
 Conradus, kőfaragó Kolozsvárott 25
 Copaczi, Franciscus P.89
 Copşa Mare ld. Nagykapus
 Corlath, Michael ld. Korláth
 Costantini, Antonio 346
 Cremona, dóm, Oratorio di Cristo morto 223
 Criş ld. Keresd
 Cueşd ld. Kövesd
 Cupido, Joannes, orvos 230
 Cuzăplac ld. Középlak
 Czege (Țaga)
 kiskastély 240
 vitézi sírkőlap 240; 220, 360
 Wass-kastély 240; 94, 210, 216, 232, 358
 Czobor Imre, pozsonyi várkapitány, főispán 13
 Csaby István, egri várkapitány 16
 Csáky Boldizsár P.53
 Csáky Demeter, a kormányzó tanács tagja 229
 Csáky (Chaky) Dienes 345
 Csáky (Csáki) Gáborné ld. Gyulaffy Zsófia
 Csáky (Csáki) István, kormányzó 146
 Csáky Mihály tanácsúr, gyulafehérvári kanonok, kancellár 226, 299, 312, P.53
 Csanádi Demeter, János Zsigmond titkára P.62
 Csatka, r.k. templom, Szentléleki Miklós Ákos sírköve 16
 Cseffey Benedek, Kerecsényi Judit udvarmestere 339; 222, 360, P.98
 Cseffey Benedek, ifj., a kisebb kancellária írnoka 339
 Cserényi Mihály (Michael Chjeriny de Balázsfalva), író 227
 Csernye, vörösmárvány-bánya 106
 Cszizmadia Jakab (Jacobus Chizmadia), Gyulafehérvárott 298
 Csombord (Ciumburd) 217
 Csóvár 17
 Dabó Lőrincz ld. Lőrincz, Kőműves
 Daczó Mihály fogarasi várnagy P.71
 Dalmata, Giovanni, szobrász 11, 14
 Danzig ld. Gdańsk
 Daraki, Johannes 306
 Daucher, Adolf, szobrász 114
 Daumen, Petrus, Kolozsvárott 162, 198

Debrecen

Déri Múzeum

ajtó szemöldökkő 241

Debrecen címere 241

Református Kollégium: Melius Juhász Péter koporsóköve P.60

Dej ld. Dés

Delfino (Delfinus Zakariás), bíboros, pápai követ, győri püspök 226, 273

Dénes (frater Dyonisius lapicida), pálos szobrász 12

Dés (Dej) 58, 202

Csonka-torony 241

sókamaraház (Rákóczi-ház) 241-242; 28, 212, 232, 357, 358; 214. kép

Desew, Anthonius, de Mera 130

Desew, Ioannes, de Patha 130

Dési Szabó István, Kolozsvárott P.38.a Déva (Deva)

Déva (Deva)

Genty Ferenc kúriája 243; 232

vár 243-244; 204, 215, 239, 321, 355, 357

Dienessi (Dyenevsky, Denessj), Ladislaus (illyei) 321

Dionisio de Gyarmath carpentarius, Esztergomban 15

Diósgyőr, vár 9, 11,

Diósy (Dióssy) Gergely, kolozsvári nótárius 30, 55¹⁸, 104, 105, P.35

Diószegi István, a kolozsvári kőfaragók céhmestere 69; 27 28, 29, 30, 39, 53, 87, 94, 104, 209, P19

Diószegi Péter kolozsvári kőfaragó 29, 53

Dirju ld. Székelyderzs

Diruta, Girolamo, Perugino, zenész 231

Dobay János, szamosújvári praefectus 332

Dobó István (göncruszkai), erdélyi vajda 299, 333, 335

Dóczi Gergely 292

Domenico da Bologna (Dominicus), építész 199, 202, 331, 335

Donatello, firenzei szobrász 200

Dosio, Giovan Antonio 155, 218, 224²⁷; 15. kép

Drágffy család (bélteki) 310

Durando, Báthory Zsigmond aranyművese 287

Dumbrava ld. Gyerővásárhely

Dumbrăveni ld. Ebesfalva

Ebeni Gábor, szamosújvári kapitány 333

Ebeni István, tanácsúr, szamosújvári, majd kolozsvári főkapitány 248

Ebesfalva (Erzsébetváros, Dumbrăveni), várkastély 244-248; 202, 214, 232, 257, P.69; 216. kép

Écluse, Charles d' ld. Clusius

Ecsed, vár, Báthory András címere ld. Nyíregyháza, Jósa András Múzeum

Eder, Paul, Wittenbergben 349

Eger 16

Dobó István Vármúzeum

Chaholyi Gáspár sírköve 16; 13. kép

Csabay István sírköve 16

sírkő-töredékek 16, 22⁵⁵, p.2; 14. kép

Egeres (Aghires) 345

ref. templom, Bocskay Gábor sírköve 256-257; 44, 52, 82, 215, 222, 360; 281. kép

várkastély 248-256; 37, 52, 82, 202, 214, 216, 219, 232, 309, 357, P.70; 221-230; 259. kép

Egervár, r.k. templom, Egervári Bereck síremléke P.2; 20. kép

Egyházaspata, ajtókeret ld. Kolozsvár, Történeti Múzeum

Eluer, Ernest, festő 283

- Enyed ld. Nagyenyed
 Eötvös András, kolozsvári főbíró 44, 125, 139, 145, 146, 156
 Eötvös Anna, Kolozsvárott 145
 Eötvös Benedek ld. Hensler
 Eötvös Gergely ld. Ágoston Gergely
 Eötvös ld. még Ötvös
 Eperjes (Prešov) 17
 Szt. Miklós-templom 20¹³
 Eppel János, kolozsvári bíró 80, 146
 Eppel Péter, Kolozsvárott 114
 Erasmus, Desiderius Rotterdamus (Gerhard Gerhards), németalföldi humanista 108
 Erdély Ferenc, doktor, Kolozsvárott 171
 Erdélyi Kata (somperekai), czegei Wass György felesége 240
 Ernuszt János (csáktornyai), szlavón bán 13
 Ernuszt Zsigmond (csáktornyai), pécsi püspök 13, P.2
 Erzsébet, Anthonius Derew de Mera felesége 130
 Esztergom 9, 212, 225³³, 269, P.1
 Bakócz-kápolna 16, 45
 oltár 14
 stallum 45, 175
 Balassa Bálint Múzeum, töredék Beatrix udvarhölgyének síremlékéből 15, P.2; 8. kép
 érseki palota (?), lunetta-keret ld. Vármúzeum
 érsekség
 birtokai 15
 budai háza ld. Buda
 márványbányái 12, 15
 számadáskönyve 15
 királyi vár 9
 kőfaragóműhelyek, lapidák 15-16
 székesegyház
 kripta
 Garázda Péter sírköve 15, 50
 Gosztonyi András sírköve 15, 50
 sziréntöredék Aragóniai János címerkövééről P.2; 7. kép
 Porta Speciosa 12
 Szt. István protomártír temploma
 Garázda Péter sírköve ld. székesegyház, kripta
 Gosztonyi András sírköve ld. székesegyház, kripta
 Mária-kápolna kórusa 15
 Vármúzeum: lunetta-keret az érseki palotából (?) 16
 Fabri, Antonius, domonkos szerzetes Kolozsvárott 25
 Făgăraș, ld. Fogaras
 Fanfonio, Girolamo, jezsuita pater P.23
 Farkas Kata (harinai), Békés Gáspár, majd Kovacsóczy Farkas felesége 316
 Farkasius lapidica de Strigonio 15
 Fazekas Miklós, Báthory Zsigmond fazekasa 346
 Fazekas Péter, Kolozsvárott 355
 Fegyverneki Ferenc, sági prépost 15
 Fehérvár ld. Gyulafehérvár
 Feier Tamás, Kolozsvárott 129
 Fekete, Ambrosius, a kolozsvári kőfaragók céhmestere 66; 26, 27, 86, 91
 Fekete András, Kolozsvárott 105
 Fekete János 146
 Felice da Pisa, építész 204, 208, 311

- Felsőelefánt (Homé Lefantovce), pálos kolostortemplom, Forgách Gergely sírköve (jelenleg: Országos Műemléki Felügyelőség) 16, P.8
- Fenes, kőbánya 105, 106
- Fenesy, Johannes, kolozsvári kőfaragó 25
- Ferdinánd, I., német-római császár, magyar és cseh király 201, 204, 280, 298, 299, 309, 332, 333, 335, 354, P.61, P.71, P.74
- Ferdinánd, II., német-római császár, magyar és cseh király 149
- Ferdinánd, I., toszkán nagyherceg 229, 231, 239, 287, 311
- Ferenc, Kőműves, Kolozsvárott 70, 86
- Ferenc, olasz, Báthory Zsigmond udvarában 231
- Ferenczi Antal, kolozsvári főbíró 39, 43, 134, 145
- Ferenczi György, gyergyószentmiklósi plébános 271
- Ferrucci, Andrea, szobrász 14
- Filarete (Antonio Averulino), építész, szobrász 223⁶
- Filep, Renaldus, orvos 230
- Filstich család 144
- Füstich Lőrinc, id., iuratus civis, főbíró, ötvös céhmester Kolozsvárott 44, 114, 144
- Filstich Lőrinc, ifj., Kolozsvárott 49, 144, 155
- Filstich Péter, id., ötvös céhmester Kolozsvárott 150
- Filstich Péter, ifj., kolozsvári ötvös, királybíró, kamaraispán 44, 49, 50, 51, 139, 150, 198
- fiorentino ingegnere 333
- Firenze
 - Biblioteca Laurenziana, fülke (egykor Museo di Firenze Antiqua) 160, 185
 - követei Báthory Zsigmond udvarában 229
 - muzsikuskok Báthory Zsigmond udvarában 231
 - Palazzo Mondragone 155, 224
 - Palazzo Pitti 229
 - Sta Maria Novella, Capella Rucellai, Santo Sepulcro 174
- Fischer, Simon, a kolozsvári schola rektora 159
- Fodor, Stephanus, Kolozsvárott 114
- Fogaras (Făgăraș) 216
 - r.k. templom 257; 207, 228, 356, 357
 - várkastély 257-262; 202, 218-219, 232, 357, 358, P.71; 258, 261-262. kép
- Fonte, Bartolommeo delia, firenzei humanista 13, 46
- Forgách Ferenc történétíró, János Zsigmond tanácsosa, Báthory István kancellárja 207, 227, 293, 316, 317, 341, P.61, P.63, P.64, P.66, P.74, P.90, P.91, P.98
- Forgách Zsigmond, tanácsúr, országbíró, majd nádor 134
- Franciscus doctor vicarius, Gyulafehérvárott 265
- Franciscus italicus lapicida, Esztergomban 15
- Franciscus Italus, építész 14
- Franciscus magister lapicida de Buda 17
- Franciscus sculptor, Kolozsvárott 70; 86
- Friedrich murator, Fogarason 259
- Gálfi István (kocsárdi) 327
- Gálfi János (kocsárdi), tanácsúr, Báthory Zsigmond nevelője és udvarmestere 324-327; 28, 35, 210, 216, 224²³, 229, 232, 270, 297, 315, P.94.a
- Galli, Ptolomeo, bíboros, római államtitkár 120, 126, 273
- Garai Miklós nádor 345
- Gáspár, Keomives, Kolozsvárott 70; 87
- Gáspár, Kwmies, Tordán 212
- Garázda Péter, nyitni főesperes, majd esztergomi prépost 15
- Gdańsk (Danzig; Gedanum) 307
- Geaca Id. Gyeke
- Genga, Fabio, Báthory Zsigmond római követe 230

- Genga, Giovanni Battista, Báthory Zsigmond római követe 230
- Genga, Simone, Báthory Zsigmond tanácsosa kamarása, fundatora 65, 207, 208, 209, 210, 212, 217, 221, 242, 280, 283, 286, 287, 291, 294, 304, 335, 351, 352
- Georgius fráter, Gyulafehérvárott 290
- Georgius lapicida de Miskolcz 17
- Georgius lapicida (Georgius Wyvary, Ujvári György), a kolozsvári kőfaragók céhmestere 70-71; 27, 44, 86, 91, 92, 118, 164, 189, 197
- Georgius de Quartj ld. Gyuriczko
- Geréb János (vingárdi), Erdély alkormányzója 257
- Geréb László (vingárdi), erdélyi püspök, kalocsai érsek, 12, 26, 257, 262, P.2
- Geréb Mátyás (vingárdi), horvát-, tót-, dalmátországi bán 257
- Geréb Péter (vingárdi), hadvezér, országbíró, nádor 257
- Gerenc (Grind), Árpád-kori templom 9
- Gerendi család 9
- Gerendy Erzsébet, Apafi Gergely felesége 245
- Gergel, Keomyes (Gregorius Kömyes), Kolozsvárott 71; 29, 44, 65, 86, 94, 164, 216
- Gergely pap, Kolozsmonostoron 267
- Gergely, XIII., pápa 42, 123, 124, 126, 215, 227, 228, 274
- Geszthy Ferenc, Déva várkapitánya, az ország generálisa 243-244; 210, 215, 232, 297
- Gheorgheni ld. Györgyfalva
- Gherla ld. Szamosújvár
- Ghyczy (Giczzy, Gécz) János, váradi kapitány, bihari főispán, Erdély kormányzója, tanácsúr 302; 208, 229, 263, 275, 320, 352, 360
- Giacomo, jezsuita pater 121
- Giläu ld. Gyalu
- Giovan (Gioan) Pietro, kőfaragó mester Kolozsvárott 71; 41, 43, 87
- Giovanni legnardo, Esztergomban 15
- Giulio Romano építész, festő 218, 224²⁷
- Gniezno, székesegyház, Laski János siremléke 16
- Gonzaga, Vincenzo, mantovai herceg 229
- Gönc 11
- Görgény (Gurghiu), vár 224¹⁵, 225, 243, 333
- Graz, Joanneum: Báthory Zsigmond gyaloghintója 231
- Gregorius Koloswarj, ács 311
- Greiser, Wolf, festő 231
- Grind ld. Gerend
- Grisoni, Giacomo, Venetien, a zalatnai aranybánya bérlője 291
- Gromo, Giovanandrea, János Zsigmond testőrkapitánya 51, 114, 132, 202, 204, 214, 225, 228, 236, 237-238, 243, 245, 258, 263, 266, 278, 283, 284, 299, 312, 319, 333, 353, 355
- Grossenyed ld. Nagyenyed
- Grosskopisch ld. Nagykapus
- Grosswardein ld. Várad
- Guai, Fausto, Romain, a zalatnai aranybánya bérlője 291
- Grubanich, Ioannes, lapicida Mátyás udvarában 11
- Gurghiu ld. Görgény
- Gyalu 170, 278
várkastély 262-263; 12, 214, 295, 357, 358, P.72 ld. még Kolozsvár, Történeti Múzeum
- Gyeke (Geaca)
ref. templom, Wesselényi Miklós sírköve ld. Zsibó, Wesselényi-kripta
udvarház 264
- Gyerőfi Barbara, Gyulaffi László felesége 248
- Gyerőfi Gáspár 264
- Gyerőfi László 331
- Gyerőfi Miklós 331

- Gyerőmonostor ld. Magyargyerőmonostor
 Gyerővásárhely (Dumbrava) ref. templom, Gyerőfi Gáspárné Mikola Erzsébet síremléke 264
 222, 360
- Győr 10
 székesegyház, Szt. László ereklyetartó mellszobra 268
- György, Iffy, kőfaragó mester, Kolozsvárott 71; 86
- György, Kómijes (Georgius Komies, Szakallos György), Kolozsvárott 71; 86
- Györgyfalva (Gheorgheni), Haller-kúria 265; 217, 245, 358; 238. kép
- Gyujtó Márton magister lapicida, Kolozsvárott 72; 27, 29, 30, 87, 94, 106, P.20
- Gyula 17, 279
- Gyulafehérvár (Alba Julia) 9, 17, 26, 28, 30, 35, 45, 58, 202, 207, 208, 221
 fegyverház 281-282; 210, 293, P.76
 fejedelmi palota 283-289; 204, 207, 208, 210, 216, 225, 226, 228, 232, 356, 357 358
 P.75
 görögkeleti monostor 272
 házak
 Apadi István háza 291
 Apaffi Miklós szállása 294
 Bachkay Miklós háza 289
 Bailla, Petrus, de Keoreosbanya háza 295; 210
 Balogh János háza (Malom u.) 260
 Bánfy György háza 293; 210, 344
 Báthory Boldizsár háza 294; 210, 262, 358
 fíj. Báthory István építkezése 352; 221, 356, 357
 Bethlen Farkas háza (Szász u.) P.81, P.83
 Blandrata, Giorgio háza 291; 210, 349
 Bodonyi István háza 296; 277
 Brassay János háza P.79
 Brassó város háza (Szász u.) P.81, P.82
 Busto, Pietro háza (Olasz u.) 294; 210
 Castillio lapicida háza 291; 206, 210, P.77, P.79
 Dóczi Gergely háza 292
 a fejedelmi palota melletti ház 292
 a főurak háza 297
 Gálfi-ház 297; 210
 Genga, Simone háza 294; 210
 Geszthy-ház 297; 210
 Hyppolitus, Ambrosius háza 294
 Jósika István (?) háza 296
 kanonoki házak 210
 Keresy Péter háza 296; 210
 Kertész Bálint háza 261
 Kiss János háza 294
 Kochis Pál háza 296
 Kolozsvár város háza 295; 210
 Kolozsvári Gábor háza 294; 210
 Kornis Gáspár palotája 296; 210
 Kovach Ferenc háza 295
 Kovacsóczy Farkas háza 292-293; 210, 216, 232, 314, 344, P.80
 a küllői főesperesség háza 292
 külföldi követek fogadására rendelt ház 292; 210
 Lázói János (kápolnája oltára rektorának) háza 289
 Lencsés György háza (Szász u.) P.80
 a lovassági parancsnok háza 296

Gyulafehérvár
házak

- Martinuzzi György háza 292
 Megyericsei János háza 289
 Monaki György háza 292
 Musto, Johannes Baptista háza (Olasz u.) 295; 210
 Olah, Bartholomaeus háza 293; 275
 Országház 290; 210
 Panichi (Pompeio Panichi, majd Dominico Panichi) háza 295
 Pattantyús György háza 261
 a polgárság háza 297-298
 praefectus regni háza 296
 préposti palota 290; 210, 277
 Sennyei Pongrác háza (Szász u.) P.81, P.84
 Sibrik Gáspár háza 296
 Szamosközy István háza 297
 Szeben városának háza 292; 210, P.78, P.79
 a Szt. Anna-kápolna káplánjának háza 289
 Taurinus, Stephanus háza 289
 Thatai János háza 289
 Thordai Salathiel háza 289
 Tövisi János háza 289
 Turbulya Tamás háza 291
 Ütőkezű János háza 291
 Wolphard Adorján (?) háza 289-290
 zalatnai pénzváltó olaszok háza 291
 Zólyomi Miklós háza 295; 210
- híd 282, 207
 jezsuita residentia és kollégium 273-278; 203, 205, 207, 210, 228, 357, P.23, P.38
 jezsuita temető és kápolna 272-272; 358
 jezsuita (egykor domonkos) templom (Szt. István-templom, Báthory-templom) 269-271;
 209, 272, 274, 277, 327; 215. kép
 lőportorony 281
 Múzeum (Muzeul Unirii)
 fríztöredék 45, 175
 párkánytöredék Wolphard Adorján (?) címerével 289-290, 298
 nyomda 278
 protestáns schola 272-273; 225
 püspöki palota ld. fejedelmi palota
 síremlékek
 jezsuita templom 307-308; 223
 Báthory Kristóf Castrum dolorisa 307
 Báthory Kristóf síremléke 307-308; 223, 270, 360, P.88
- székese gyház 298-306; 223
 Báthory András 306; 360
 Báthory Boldizsár castrum dolorisa 305
 Báthory Miklós 302; 360
 Bocskay Erzsébet 303; 360
 címeres sírkő 298
 Dávid étékfogó 300
 Giczi János 302; 360
 ifj. Hunyadi János 299, 300
 Hunyadi László 289, 299
 Izabella 299-300; 220, 263, 360; 271. kép

Gyulafehérvár

síremlékek

székesegyház

- János Zsigmond 301; 220, 263, 300, 360, P.86; 265-266. kép
 János Zsigmond tanácsosa 302; 360
 Kendi Ferenc és Antal 299; 219-220, 360, P.87, 264. kép
 Kolozsvári Literátus Gábor 303-304; 223, 360; 288. kép
 Kovacsóczy Farkas 304; 360
 Krisztina asszony 301; 360
 Lenczies György és felesége Szenfalvi Anna 304-305; 360, P.81
 Martinuzzi György 298-299; 306, 360, P.85
 maszkos töredék 299
 Megyericsei János 298
 Musto, Johannes Baptista 305-306; 360
 sírkő-töredék (Múzeum) 299
 Statileo János 298; 219, 360
 Várday Ferenc 298
 Varkocs Tamás 300; 360
 vitézi sírkő 302-303; 52, 82, 220, 240, 360; 269-270. kép
 székesegyház 265-269; 122, 288, 356, 358, P.73
 kőtár, ablaktöredék a palotából 202, 206; 213. kép
 Lázói-kápolna (Szentlélek-kápolna) 289-290; 17, 45, 174, 298, P.58; 32, 60.
 kép
 Szt. György-kapu 210, 274, 279, 280, 289, 290
 Szt. Mihály-kapu 210, 280, 289
 vár 278-281; 204, 207, 208, 209, 228, 357, P.74
 vízvezeték 282-283; 207

Gyulaffy Klára 248

Gyulaffy Lászlóné ld. Gyerőfi Barbara

Gyulaffy Lestár, Báthory Zsigmond tanácsosa, krónikaíró 240, 244, 279, 355, P.35

Gyulaffy Zsófia, Bánffy György, majd Csáki Gábor felesége 248

Gyulay Pál, Báthori István, lengyel király titkára, majd Báthory Zsigmond tanácsosa humanista 207

Gyurgyevác (Szentgyörgyvár), vár, Ernuszt Zsigmond címere ld. Zágráb, Povijesni Muzej Hrvatske

Gyuriczko (Georgius de Quartj), János Zsigmond kamarása P.79

Hadad (Hodod), Wesselényi-vár 309; 202, 215, 216, 232, 357, P.89; 240. kép

Hago, Michael, lapicida Mátyás udvarában 11

Hagymási Kristóf, váradi főkapitány 312, P.53

Haller család (hallerkői, Haller von Hallerstein) 248, 315

Haller Gábor (hallerkői) 116

Hass, Mauritius, Salzburgiensis, ágyúöntő 282

Heltai Gáspár író, prédikátor, nyomdász 38, 115, 130, 131, 165, 167

özvegye 227, 241, P.53, P.87

Heltai Gáspár, ifj. 167

Helsing, Barbara, Kolozsvárott 131

Henrik, II., francia király P.64

Hensler Benedek (Henczel, Henzler; Eötvös) Benedek, kolozsvári ötvös 44, 155, 161, 185

Herczeg Zsigmond, hoptester 145

Hermannstadt ld. Nagyszében

Hertel, Péter, Kolozsvárott 131

Hertell, Endres, Kolozsvárott 159

Hieremiás, Báthory István orgonistája 346

Hodod ld. Hadad

Hoffhalter, Raphael, gyulafehérvári nyomdász 278

Huedin ld. Bánffyhunyadi
 Homonnai Bálint, kamaraispán 150
 Horné Lefantovce ld. Felsőelefánt
 Horvat ld. Krasznahorváti
 Horváth, Johannes, de Ladinocz, gyulafehérvári provisor 280
 Horváth, Michael, Gyulafehérvárott 266
 Huet, Johann, szebeni királybíró 267
 Hunyad (Hunedoara) 58
 vár 243
 Hunyadi család 165
 Hunyadi Ferenc 282
 Hunyadi János, kormányzó, főkapitány 25, 54¹⁶, 220
 Hunyadi László 289
 Huszár, Petras, Kolozsvárott 165
 Huszt (Hust), vár 310-314; 28, 204, 210, 212, 216, 228, 232, 335, 357, P.90; 217. kép
 Hyppolitus, Ambrosius, pharmacopol Gyulafehérvárott 294
 Iernut ld. Radnót
 Iffiu János (Johannes Iffiu), Fehér megye főispánja, tanácsúr 116
 Iffy György ld. György, Iffy
 Igyártó György, kolozsvári kőfaragó 72; 87
 Igyártó János, kolozsvári kőfaragó 72; 87, 106
 Ilia, Illye ld. Marosillye
 Illyefalvi István, író, teológus, egri kanonok 329
 Imre, magyar király 12
 Imreh, Keomijes, Kolozsvárott 72; 28, 29, 86, 208
 Ioannes, obszerváns ferences, kolozsvári kőfaragó 25
 Ioannes Florentinus, kőfaragó Esztergomban 16
 Ipolyság (Sahy), egykori premontrei prépostság temploma, Fegyverneki Ferenc síremléke 15
 Ipp (Ip), Borsoló János kúriája 314; 216; 232, 358
 Ispoli mester, kolozsvári kőfaragó 72; 39, 87
 Istanbul, Topkhapi Múzeum, Báthory Zsigmond ágyúja P.76
 István, Keomies 73; 87, 209, 216
 István, Kőmijes (Stephanus magister), Kolozsvárott 73; 86, 92
 Istvánffy Miklós, történetíró 132, P.57
 Italus in Pesth, kőfaragó 16
 Izabella, magyar királyné 225; 46, 116, 128, 130, 204, 220, 224¹⁵, 228, 239, 258, 263, 266, 283, 284, 288-289, 299-300, 333, 335, 353, 354, 357, 360, P.61, P.74, P.90
 Jacobums, Bernardus, kolozsvári orvos 167, P.46
 Jacobinus János, humanista nótárius, fejedelmi titkár, kancellár 145-146
 Jakcs (Jakch, Jakchy, Jakchi) család (kusalyi) 309
 Jakchi Anna, Báthory Elek felesége 328
 Jakcs Boldizsár 309
 János, Kőmives, Kolozsvárott 73, 86, P.21
 János notarius, Kolozsvárott 80
 János Zsigmond, választott magyar király, erdélyi fejedelem 225-226; 38, 48, 50, 55¹⁶, 105, 116, 128, 141, 204, 206, 207, 208, 210, 215, 216, 220, 228, 239, 243, 245, 258, 266, 267, 272, 275, 283, 284, 288, 291, 292, 297, 300, 301, 302, 312, 320, 321, 331, 334, 354, 357, 360, P.40, P.53, P.62, P.71, P.77, P.78, P.86, P.89, P.91
 Jeremias Aurifaber Segesvariensis 282
 Jibou ld. Zsibó
 Johannes discipulus, kőműves inas Kolozsvárott 73; 86, 92
 Johannes, filius Petri Mathie, kolozsvári kőfaragó 25
 Johannes lapicida, Kolozsvárott
 Jonas literatus, Gyulafehérvárott 298

- Josefo muratore 73; 87, P.22
 Jósika család (branyicskai) 239, P.68
 Jósika István (branyicskai), Báthory Zsigmond követe, kancellárja 227, 229, 231, 239, 296
 Kabos Sándor, építési felügyelő Kolozsmonostoron 317
 Kádár János, Kolozsvárott P.38.a
 Kakas András, Kolozsvárott 44, 145, 170
 Kakas Andrásné ld. Sarlay Anna
 Kakas István, fejedelmi prothonotarius 44, 49, 51, 53, 107, 108, 145, 146, 152, 154-155, 156-157, 167, 178, 198, 209, P.38, P.46
 Kakas Katalin 145, 156
 Kalinyingrád ld. Königsberg
 Kalmár János, Kolozsvárott 35
 Kalmar, Ladislaus, Kolozsvárott 114
 Kalocsa 9
 Kalonda, r.k. templom, Kalonday György síremléke 16, P.8, 11. kép
 kalotaszegi hímzés P.57
 Kamuthy Farkas, tordai főispán, a székelyek tábormoka, Udvarhelyszék főkapitánya, tanácsúr 317
 Kapornak ld. Nagypapornak
 Kaposvár, Rippl-Rónai Múzeum: gyámkö Karoknyáról 17, 22⁶⁵, P.2; 25. kép
 Károli Gáspár református prédikátor, bibliafordító 44, 163
 Károly, V., német-római császár 228
 Károly Róbert, magyar király 54⁶
 Károlyi Péter, váradi református lelkész 225, 319
 Károlyi Zsuzsanna, Bethlen Gábor felesége 308
 Karvasy Kristóf, Huszt várnagya 311
 Kassa 10, 55, 314
 Szt. Erzsébet-templom 10, 24
 Kassai István, kőfaragó mester (Meister Stephan Steynmetz von Cascha) 10, 18
 Kassai Zsigmond, költő 327
 Kászoni Ferenc, a bethleni vár provisor 238
 Katonai Ferenc 315
 Katonai (Kathonai) Mihály 171, 315
 Kázmér, IV. (Nagy), lengyel király 12
 Kemény Anna (gyerőmonostori), Mikola László felesége 222, 330-331, 360
 Kemény József gyűjteménye: ifj. Báthory István naplója 349
 Kendi család (lónai) P.97
 Kendi Antal, tanácsúr 299; 219, 329, 360, P.87
 Kendi Farkas P.53
 Kendi Ferenc, erdélyi vajda, tanácsúr 299; 219, 333, 360, P.87
 Kendi Ferenc, tanácsúr, Küküllő megye főispánja, portai követ 328-329; 219, 229, 232, 315, 335, P.96
 Kendi Sándor, kancelláriai titkár, tanácsúr, főispán, kincstartó, a kormányzó tanács tagja 314-315; 216, 229, 232, 238, 262, 317, 329, 355, 358
 Kendi Zsuzsanna, Báthory Boldizsár felesége 262
 Kendilóna (Luna de Jos), Kendi Sándor kúriája 314-315; 216, 232
 Keoreosy Ilona, Keresztury Kristóf felesége 341
 Keomijes Ferenc, kolozsvári ötvös 70, 94, 314
 Képiró, Joannes, János Zsigmond festője 206, 284
 Képiró Péter, Báthory Zsigmond festője 212, 351
 Kepyro Antal, Kolozsvárott 40
 Kerzsi Pál, orvos 230
 Kerecsényi Judit (kányaföldi) 329, P.98
 Kerecsényi László (kányaföldi), szigetvári, majd gyulai várkapitány 339, P.98

- Kerelőszentpáli (Sînpaul) 216, 259
 Kápolnahegy, a temetőkápolna kerítésfalának kapuja 315; 219, 232, 358; 260, 263. kép
- Keresd (Criș), Bethlen-kastély, 50, 168, 202, 204, 224¹⁴
- Keresztúr ld. Sopronkeresztúr
- Keresztury Kata (Bere-kereszturi), Kornis Boldizsár felesége 341
- Keresztury Kristóf (Sajó-kereszturi), kővári kapitány, kolozsi főispán, tanácsúr, főudvarmester 217, 232, 284, 340-341, 343, P.99
- Keretzgy Ötvös János, Kolozsvárott 193
- Kérő (Chirău), Katonai-kúria 315, 232, 358
- Késmárk (Kežmarok) 17, 156
- Keszű ld. Mezőkeszű
- Kinizsi Pál, temesi főispán, országbíró 12
- Király Albert, az udvari lovasság főkapitánya 146
- Kisfalud (Micești)
 fejedelmi kúria (?) 315-316; 314
 Kovacsóczy Farkas nyaralója 316; 216, 314, 357
- Kisszeben (Sabinov), plébániatemplom 17
- Klein, Johannes ld. Clyn
- Kloster Marienberg ld. Borsmonostor
- Kocsárd ld. Székelykocsárd
- Kolb, Stephanus, Kolozsvárott 165
- Kolozs, Hankó Veres Károly háza: a kolozsvári Püspöky-ház kapujának töredékei 47, 52, 182, 200, 214, 217
- Kolozsvár (Cluj-Napoca)
 Állami Levéltár
 Alia Farkas címereslevele 341
 Kolozsvár pecsétje 54¹, 41. kép
 Rósás János címereslevele 171
- bányái 105-106; 26
- épületek 112-131
 Farkas utcai (ferences) kolostor 117-118; 40, 198, P.37
 Farkas utcai (ferences) templom 117-118; 25, 38, 40, 70, 111, 198
 Kőtár ld. sírkövek
 papi ülőfülke 44
- feredő ház 130-131; 38, 197
- ferences harmadrendű nővérek kolostora 118; 41, 70, 197
- fogház 141; 29, 39, 105, 198
- jezsuita kollégium 119-126; 35, 40-42, 43, 48, 198, 206, 207, 208, 224²⁰, 228, 276, P.19, P.21, P.23, P.26, P.31, P.38, P.38.a, P.46
- jezsuita szeminárium 126-127; 42-43, 198, 210, 211, 213, 276, P.23, P.27, P.39
- jezsuita templom ld. Farkas utcai templom
- kő boltok 115
- kő kőből 129
- Magyar utcai templom ld. Szt. Péter-templom
- óvári domonkos templom és kolostor 116-117; 25, 27, 41, 110, 165, P.39
 Izabella királyné szállása 116; 38
 schola 128; 29, 38, 197, 225, P.40
 scholamester háza 128
- óvári plébániatemplom 24, 25
- papiros malom 131, 198, P.41
- pellengér 119
- plébánia ház (Fő tér 15.) 145; 119, 44, P.20
- plébániatemplom ld. Szt. Mihály-templom

Kolozsvár

épületek

a püspök háza 119

szegényházak (Szt. Erzsébet-ispotály, Szentlélek-ispotály) 129-130; 38, 150

Szt. János-kápolna (kis templom) 115-116; 37, 198, P.35, P.36

Szt. Mihály-templom (Nagy templom) 112-115; 24, 26, 29, 37, 46, 54⁴, 73, 81, 110, 148, 158, 197, 198, 316, P.35, 40. kép

Szt. Péter-templom 118-119; 25, 29, 38, 135, 198

Szentpéteri papság háza 129

tanácsház 129; 29, 38, 128, 198

építési emléktábla a várfalról 138; 39, 157, 219, 261; 182. kép

„város háza” 129

Híd. u. 34.

építési emléktábla a Szamos-hídról 134-135; 39, 159; 181. kép

kereskedők 43, 55¹⁹

kézművesek P.38.a

asztalosok 208, 212, 216, 263, 285, 350

cserepesek 218

esztergyályosok 208, 285

fazekasok 216, 238

festők (képírók) 212, 350-351

kőfaragók, kőművesek céhlevelei 91, 94-104; 26-27, 39-36, 93, 132, P.33, P.39

ötvösök (aranyművesek) 44, 116

céhlevele 129, 132

szabók 152

céhlevele 129, 131

téglások 212, 218, 248, 350

tölcserések 216, 263

Külmonostor u. 5. (egykori jezsuita rendház): szemöldökkő 159

Nagy Lajos háza (Hosszú - Szappan utca)

ajtó a Magyar-kapu melletti házból 163; 168. kép

Pákei-villa (Majális u. 29/37.), faragványok kolozsvári házakból 167-170

Híd u. 22. 168-170; 48, 50, 159, 161, 185, 200; 108., 112-117. kép

Fő tér 19 (20). 168; 170, 47, 147, 148, 180, 183; 81-84. kép

Fő tér 20. (21.) 168; 170, 183

Fő tér 31 (32.) 168; 170; 80. kép

Fő tér 32 (31.) 167; 154, 170; 128. kép

polgárházak

Ákontz-ház ld. Filstich Lőrinc háza

Bachy Georgh háza 145

Baráth Jánosné (Hannes München) háza (Fő tér) 146

Baráth Péter (Petrus Minch) háza (Rósás János, Theomeosvári Sára, Schütz János, Czell Ferenc háza – Fő tér 19/20.) 147-148; 36, 43, 50, 172, 183, 198; 96. kép

Barath Sebestyén (Sebastian Munich) háza 171

Basta-ház (Mikes-ház - Óvár, Karolina tér) 166-167; 183, 197; 76, 92. kép

Báthory-ház ld. Bogner-ház

Báthory Boldizsár háza 170

Bek János háza 152, 156, 192

Béke u. 3. 170

Bernardus pictor háza (ún. Zápolya-ház – Monostor u.) 159; 26, 43, 197

Bogner-ház (Báthory-, Gyergyai-, Frank-Kiss-ház – Fő tér 31/32.) 152-153; 198, P.45

Bornemissza Gergely háza 171

Kolozsvár

polgárházak

- Czell Ferenc háza ld. Baráth Péter háza
 Daumen, Petrus háza ld. Magyar u. északi során lebontott házak és unitárius kollégium
 Dunki-ház (Híd u. 15.) 159
 Eötvös Ágoston Gergely háza (Közép u.) 163-164; 44
 Eötvös András háza (Fő tér) 145, 146; 44, 125
 Eppel János háza 146
 Farkas Pál háza 80
 a fejedelem szállása 170
 Ferenczi Antal háza (Fő tér) 145; 432
 festett homlokzatú házak P.55
 Filstich Péter háza (gr. Kemény Sámuel háza - Fő tér 26(27.) 150; 44, 50, 51, 198, P.44; 176-178. kép
 Filstich Lőrinc háza (Ákontz-ház – Fő tér 5.) 143-145; 44, 49, 155, 160
 Fő tér – Mátyás király utca sarkán lévő ház 147
 Fő tér 4. 143; 138. kép
 Fő tér 13. 170
 Fő tér 14. 170
 Fő tér 15. ld. plébánia ház
 Fő tér 16. 145
 Fő tér 18(19). 147; 46, 197, 200; 62. kép
 Frank-Kiss-ház ld. Bogner-ház
 Gyergyai-ház ld. Bogner-ház
 Heltai Gáspár háza, nyomdája (Óvár, Karolina tér) 167; 227, P.53
 Hensler Benedek háza (?) ld. Híd u. 22.
 Híd u. 2. 170
 Híd u. 15. ld. Dunki-ház
 Híd u. 22. 159-161; 44, 198
 hospicium regium 170
 iratos ház 170
 Jacobinus, Bernardus háza (Óvár, Karolina tér) 167
 Kádár András háza 147
 Kakas András háza (Fő tér) 145-146; 44, 170
 Kakas István háza (Fő tér) 145-146
 ld. még Wolphard-Kakas-ház
 Kakas Katalin háza (Fő tér) 145
 Karvázy-ház ld. Püspöky-ház
 Kathonai Mihály háza 171
 Kemény Sámuel háza ld. Filstich Péter háza
 Kepyro Antal háza P.54
 Kolb, Stephanus háza ld. Mátyás-ház
 kőművesek házai
 Keomives Ambrus, Keomyes Ambrusné (Farkas u.) 66; 44, 164, P.17
 Kömyves András (Király u.) 66; 164
 Keomyes Benedek (Farkas u.) 68; 44, 164, P.18
 Keomyes Gergel (Farkas u.) 71; 44, 164
 Keomives János (Farkas u.) P.21
 Kőműves Lőrincz (Monostor u.) 158-159; 44
 Keomyes Máthe (Farkas u.) 75; 44, 164, P.24
 Kőműves Mihály (Hosszú u.) P.26
 Kőműves Tamás (Farkas u.) 80
 ld. még Seres János, Ujvári György háza

Kolozsvár

polgárházak

- Közép u. 5. 170
 Közép u. 13. 170, 197, P.50
 Közép u. 17. 170
 Közép u. 27. 170
 Közép u. 31. 170
 Közép u. 32/33. (Várad-ház) 163; 44, 198, P.51; 95. kép
 lábas házak 172
 ld. még Márton deák háza
 Magyar-kapu melletti ház 163; 168. kép
 Magyar u. 1. (ev. püspökség) 161
 Magyar u. 4. 162, P.48
 Magyar u. 16. 170
 Magyar u. 32. 162; 42, 50, 198, 223, P.49; 93-94. kép
 Magyar u. északi során lebontott házak 161-612; 198, P.47; 166. kép
 Márton deák, Márton Deákné háza (lábas ház – Fő tér) 149-150; 107
 Mátyás-ház (Óvár) 165; 48, 110, 198; 46, 51. kép
 Mikes-ház ld. Basta-ház
 Minch, Petrus háza ld. Baráth Péter háza
 Monostor u. 3. 158; 198
 Monostor u. 13. 158
 Monostor u. 15. 36
 Munich, Sebastian háza ld. Baráth Sebestyén háza
 Nagy Salathiel háza (Fő tér) 158; 48
 N I monogramos magyar ötvös háza (Nagybányai János, vagy Nyirő János háza; Naláczy-ház – Monostor u. 3.) 158; 44
 Nyirő Kálmán háza (Fő tér) 150
 Ötvös Ferencné háza 171
 Ötvös Gáspár háza (Fő tér) 145; 44
 Pitter Rudolf háza (Farkas u.) 80
 Pulacher-ház (Híd u.) 159
 Puskin u. 2. 170
 Püspöky-ház (Karvázy-ház – Fő tér 20/21.) 148-149; 46, 47, 49, 50, 197, 198, P.43; 66, 96, 98, 100. kép
 Rózsa-ház ld. Wolphard-Kakas-ház
 Rósás János háza (Theomeosvári Sára háza) ld. Baráth Péter háza
 Rósás János orvos háza 171-172; 198
 Schütz János háza ld. Baráth Péter háza
 Seres István háza 171
 Seres János kőfaragó mester háza (Farkas utca) 80; 44, 164
 Seres János ötvösmester háza (Széna u.) 164-165
 Szathmáry-ház ld. Wolphard-Kakas-ház
 Szécsi György háza (Fő tér) 145; 44
 Széna u. 6. 165; 197
 Theomeosvári Sára háza ld. Baráth Péter háza
 Tymár Bálint háza 71, 132
 Ujvári György háza 44, 164
 Várad-ház ld. Közép u. 32(33).
 Végh Lőrinc háza (Közép u.) P.31
 Viczei Gáspár háza (Fő tér) 150
 Viczei (Vichey) János háza 145
 Viczei Máté háza 164; 44, 107, 146
 Wolphard Adorján háza ld. Wolphard-Kakas-ház

Kolozsvár

polgárházak

Wolphard István háza ld. Wolphard-Kakas-ház

Wolphard-Kakas-ház (Rázsa-ház, Szathmáry-ház – Fő ter 32(31.) 153-158; 43, 44, 45-46, 47-48, 49, 50, 51, 52, 53, 82, 107, 108, 143, 152, 187, 192, 197, 198, 200, 209, 214, 217, P.46; 54-59, 121-123, 127, 135, 141-142, 145-147, 149, 153-154, 156-157, 159-165. kép

Zápolya-ház ld. Bernardus pictor háza

Zeller Mártonné háza 149

sírkövek 189-197; 51-52

Farkas utcai templom

Berkenyesi Istvánka (Múzeum) 190; 51, 52, 118, 221, 320; 186-187. kép

Georgius (Múzeum) 189

Gerő Tamás (Múzeum) 189; 44

Helena asszony (Múzeum) 189

Martinus Dominus (Múzeum) 191-192; 51-52, 118

... Mathene (Kötár) 192; 183.b. kép

Sera Anna (Kötár) 192; 52, 118; 188. kép

Seres János (Múzeum) 189-190; 51, 221; 185. kép

sírkőtöredékek (Kötár) 192; 44; 183.a. kép

sírkőtöredék (Múzeum) 189

házsongárdi temető

Bonczidai Gergely (Múzeum) 196; 52, 222, P.60; 190. kép

István kis fia István 196; 52; 192. kép

Pesthi Ötvös János hozzátartozója 196

Putnoki Szabó Jakab Mihály nevű kis fia 196

Seres István gyermekei (Istók, Borka, Kata) 82

sírkőtöredékek 196

óvári domonkos (?) templom: Mikola Ferenc és János síremléke (Farkas utcai templom, majd Múzeum) 44

plébánia ház: sírkő oroszlános címerrel 44; 184. kép

Szt. Mihály-templom

Petrovich Péter 189

sírkőtöredék címerrel (Fő tér 14-15.) 189

sírkőtöredék felirattal (Kötár) 189

szórványlelet, nagybányai asszony sírköve (Múzeum) 192-193

a városfalakból

Bányai Ötvös János 194; 158

Barbara asszony, Ötvös Antalné 193-194

Begrecci Bálint és felesége, Viczey Márta 195-196

Erzsébet asszony, Keretzegy Ötvös János felesége (Múzeum) 193; 52, 189. kép

Nyirő János fia Istók (Házsongárd) 194; 52, 158; 191. kép

Szigyártó János és leányai 194

Was Tamás 194

Zeoleosi Lucas Literatus fia P.59

székháza Gyulafehérvárt ld. Gyulafehérvár

Taufer Ferenc háza (Magyar u.): címerek a Szamos-hídról 134

temetkezések, temetők 196-197

Történeti Múzeum (Muzeul de latone al Transilvaniei Cluj-Napoca) 193. kép

Ebesfalva, Apafi Gergelyné Gerendi Erzsébet emléktáblája 245

Egyházaspata, ajtókeret a templomból 265

Kolozsvar

Történeti Múzeum

Gyalu

Geréb László címerkőve 12, 262, P.2; 31. kép
tabernákulum töredéke 14, 262

Kolozsvar, évszamos nő a Hídkapuról 133

Kolozsvar, faragványok polgárházakból 173-188

Fő tér 19 (20). 183-184; 147, 148, 85. kép

Fő tér 20 (21). 181-183; 47, 48, 49, 50, 52, 200, 214, 217, 344; 97, 99-103. kép

Fő tér 31 (32). 178-181; 47, 49, 50, 51, 158, P.57; 67-69, 71-73, 75, 77-79, 172. kép – Bukarest, Museul de Arta: 47, 50, 179-181

Fő tér 32 (31). 174-178; 38, 44, 45-46, 47, 48, 49, 50-51, 52, 53, 68, 153-154, 158, 160, 170, 180-181, 200, 214, 221, 245, 261, 320, 324, P.56, P.58; 61, 64-65, 74, 124-126, 129, 131-137, 139-140, 143-144, 152, 155, 158-159. kép – Bukarest, Museul de Artă: 179-181

Híd u., Bernardus pictor házának maradványa 184; 45, 159; 87. kép

Híd u. 22. 184-186; 48, 49, 51, 155, 160, 170; 105-107, 109-111. kép

Magyar u. északi során lebontott házak 188; 51, 161-162

Monostor u. 3. 184; 48, 158; 118-120. kép

Óvár, Karolina tér, ún. Basta ház maradványai 186; 46, 166-167; 88-91. kép

Szörványmaradványok 186-188; 46, 51, P.58; 63, 169-171, 173-175. kép

Kövesd

Kapu-szemöldökkő Tomori Miklós címerével 318

szentségtartó fülke 318

Küküllővár

Patócsy Zsófia halotti ruhája 111

Patócsy Zsófia síremléke (Bukarest, Museul de Istorie al R.S.R.) 319-320; 52, 68, 111, 221, 327, 340, 360; 272-274. kép

Radnót, Bogáthy Klára síremléke 329

Szamosfalva

legifj. Mikola László síremléke 331; 223, 360; 279. kép

Mikola Lászlóné Kemény Anna sírköve 330-331; 222, 360; 277-278. kép

unitárius kollégium: ajtó Petrus Daumen házából 162; 167. kép

unitárius templom: paténa Hensler Benedektől 161

városfalak, bástyák 131-142; 25, 26, 38-40, 198

asztalosok bástyája 140

Báthory István-bástya ld. Szappan utcai bástyatorony

Bethlen-bástya ld. Szabók bástyája

Bogdánffy-bástya ld. Szabók bástyája

Bogdánffy-bástya ld. vargák bástyája

büdös torony 141

Fazekasok bástyája 111

hidak 142; 29, 40

Hídkapu, őrizőház, Szamoshid 133-136; 39, 40, 111, 197, 198; 43, 45. kép - ld. még Híd u. 34.

Kerek (Kis-Kerek)-bástya 111

Kolozsvár

városfalak, bástyák

Kovácsok bástyája (turrus speciosa, Kandia utcai bástya) 139; 40

Kőfaragók bástyája (turrus antiqua) 132; 30, 164

Középkapu 137; 39, 40, 111, 133, 198

Magyar utcai kaputorony és kisajtó 136-137; 40, 111, 198

mészárosok bástyája 132

Monostor utcai kaputorony, híd és őrizőház 137; 29, 110, 198

Olaszfokos-bástya 111

Óvár 141; 24, P.42

Ötvösök bástyája (Puskaporos-bástya) 132; 110, 141; 44. kép

Szabók bástyája (Bethlen-bástya) 131-133; 30, 111, 164

Szappan utcai bástyatorony (Takácsok tornya, Báthory István bástya, Tüzoltó torony) 140; 39, 111

Széna utcai kis ajtó 139-140; 34, 39, 198

Takácsok tornya ld. Szappan utcai bástyatorony

Torda utcai kis ajtó 139; 29, 30, 34

turrus antiqua ld. Kőfaragók bástyája

turrus speciosa ld. Kovácsok bástyája

Tüzoltótorony ld. Szappan utcai bástyatorony

Vargák bástyája (Bogdánffy-bástya) 140

Kolozsvári Literátus Gábor, fejedelmi titkár 303-304; 210, 223, 294, 360

Kolozsvári Literátus János, camerarius Thordensis 304

Korláth Mihály (Michael Corlath), huszti kapitány P.90

Kornis család (göncruszkai) P.9.

Kornis Boldizsár, Báthory Zsigmond tanácsosa, háromszéki főkapitány 341, P.99

Kornis Gáspár, huszti főkapitány, tanácsúr, főgenerális 313-314; 208, 210, 232, 296, 312

Koroknya, kastély

gyámkő ld. Kaposvár, Rippl-Rónai Múzeum

kőfaragóműhely 17

Kovács, Caspar, kolozsvári főbíró, szenátor 165

Kovácsóczy Farkas (körtvefai), kancellár, a kormányzó triumvirátus tagja 292-293; 35, 41, 120, 207, 208, 210, 216, 221, 229, 232, 244, 272, 297, 304, 314, 315, 316, 322, 344, 355, 356, 357, 360, P.27, P.80

kőfejtők 12

kőműves, kőfaragó, lapicida 65

kőművesek, kőfaragók, lapicidák (Keomyes, Keomiwes, Kómywes, Kümies, Kwmies stb.) ld. a keresztneveknél

Königsberg (Kalinyingrád) 307

Köröspataki B. János költő, mezőcsávási pap 326

Kőszeg

Jurisch tér 7. 156

vár 45, 174

falfestmény 148

Kövesd (Cueşd), ref. templom 318; 212, 232, 353, 357, P.92

Középlak (Cuzăplac), Borsoló János kúriája 318-319; 216, 232, 356, 357

Kracker, Stanislav, gyulafehérvári provisor 288

Krakkó (Kraków) 207, 226, 227

Wawel

I. Zsigmond király építkezései 14

székesegyház, síremlékek 12

Krasznahorvái (Horvát), Borsoló János kúriája 319; 216, 232, 356, 358

Kraus, Georg, segesvári jegyző 346

Kronstadt ld. Brassó

- Kugler, Velten, besztercei bíró 331
 Kuti András, kolozsvári kőfaragó 74; 29, 87, 209
 Kuti (Kuthy, Kuty) János, magister lapicida Kolozsvárott 74; 27, 28, 29, 30, 87, 94, 104, 210, 212
 Kuti Márton, kolozsvári kőfaragó 74; 28, 29, 87, 209
 küllői főesperesség gyulafehérvári háza ld. Gyulafehérvár
 Küllővár (Cetatea de Bălta) 216
 ref. templom, Patócsy Zsófia síremléke ld. Kolozsvár, Múzeum
 Lajos, I. (Nagy), magyar király 9, 12, 129
 Lajos, II., magyar király 14, 26, 39, 131
 Lakatos Tamás, Kolozsvárott 128
 lapicida ld. Kőműves
 lapicidae Italici de Soklios 17
 Laskai Csókás Péter, költő 327, 349
 László, I. (Szent), magyar király 268
 László, V., magyar király 137
 Laterna, Martinus, jezsuita pater 119, 316
 Laurentius Italus de Florencia, murator Budán 14
 Laurentius lapicida, Kolozsvárott P.14
 Lázói János (Johannes Lazoynus), telegdi főesperes 17, 45, 174, 265, 289
 Lederer Mihály, kolozsvári sáfár 139
 Leleszi János, jezsuita pater, Báthory Zsigmond nevelője 117, 118, 119, 120, 122, 123, 228, 229, 269, 270, 273, 275, 276, 325
 Lénárt Tamás, fenesi kőszegő 106
 Lencsés (Lenczies) Gábor, kancelláriai írnok 304-305, P.81
 Lencsés György, Bocskay Erzsébet udvarmestere, kincstári számvevő 304-305; 360, P.81, P.82, P.83, P.84
 Lencsés Mihály 304, P.81
 Lescalopier, Pierre, párizsi utazó 207, 226, 259, 297, 282, 284, 291, P.55, P.104
 Létavár (Magyarléta; Litenii de Sus) 320, P.93; 218. kép
 Lipót I., magyar király, német-római császár 271
 Lippa (Lipova) 236, 243
 Litenii de Sus ld. Létavár
 Lóna ld. Kendilóna
 Longus, Johannes, Kolozsvárott 171
 Lónyai Klára, Thelegdi Miklós felesége 327
 Loscher, Sebastian, szobrász 114
 Lőcse (Levoca)
 kőfaragóműhely 17
 Szepesi Múzeum (Spišské Múzeum): pillér,- pilasztertöredékek a Szt. Jakab templomból 16, P.2; 24. kép
 Lőrincz, Kőműves (Dabó Lőrincz) Kolozsvárott 74-75; 28, 29, 44, 69, 87, 159, 209, 212
 Lucas magister lapicida, Mátyás udvarában 11
 Lugos (Lugoj), vár 204
 Lukianosz, szíriai születésű görög író 108, 162
 Luna de Jos ld. Kendilóna
 Lunca Mureşului ld. Székelykocsárd
 Lysimarchos, makedón hadvezér, majd király 227
 Machkásy Menyhért 130
 Macska Domokos, Huszt várnagya 310
 Magdolna asszony, Georgius Kewmijes felesége 68, 70, 118, 197
 Maggio, Lorenzo, jezsuita pater, ausztriai provinciális 273
 Mágochy Gáspár, máramarosi főispán 207

- Magyargyerőmonostor (Gyerőmonostor; Mänästireni) 24
 ref. templom
 papi ülőfülke 321; 18, 168, 214, 357
 párkány 321; 18, 214, P.2, P.57; 38. kép
 sekrestyeajtó 321
- Magyarléta ld. Létavár
- Majlád Gábor 258, 259, P.71
- Majlád (Maylád) István erdélyi vajda 218, 257-258, 333, 354, P.71
- Majlád (Majlát) Margit, id. somlyói Báthory András felesége 258, 259, 261
- Malaspina, pápai nuncius 232, 348
- Mälincrav, Malmkrog ld. Almakerék
- Malines ld. Mechelen
- Mänästirea ld. Szentbenedek
- Mänästireni ld. Magyargyerőmonostor
- Mandina, Benedetto, pápai követ 230
- Mannaerts, Oliverius, jezsuita vicegenerális 121
- Mantova
 Giulio Romano háza 224²⁷; 252. kép
 Palazzo del Tè 155, 224²⁷
- Máramarossziget (Sigheț), ácsok 311
- Marcian Averardus ld. Mercurian
- Márévár 17
- Maria Christierna, Báthory Zsigmond felesége 146, 156, 219, 257, 260, 263, 267, 277, 281, 296, 317, 335, 341, P.74
- Marosillye (Illye; Iliia), várkastély 321-324; 204, 214, 216, 232, 238, 357, P.83, P.94; 231-237. kép
- Marosszentkirály (Szentkirály; Sincrai de Mureș), Bánfi György kúriája 344; 202, 217, 232
- Marosújvár (Ocna Mureș)
 unitárius templom 327
 várkastély 324-327; 28, 216, 232, 356, 358, P.70, P.94/a; 241. kép
- Marosvásárhely (Tîrgu Mureș) P.69
 ref. kollégium 128; 225, 272
 Teleki Könyvtár, Lencsés György: Ars medica P.81
- Marosvécs (Brâncovenesti), várkastély 202, P.87
- Martinus Literatus, centumvir Kolozsvárott 51-52; 157, 191, P.38
- Martinus literatus, notarius Gyulafehérvárott 298
- Martinuzzi György (Fráter György), váradi püspök, kincstartó, helytartó 234-237; 200, 202, 204, 214, 216, 222, 232, 239, 244, 245, 292, 298-299, 306, 316, 317, 332, 333-334, 336-338, 354, 357, 360, P.66, P.68, P.71, P.74, P.85, P.97
- Marton András, monostori köszegő 105
- Márton deák, Kolozsvárott 149
- Márton Deákné, Kolozsvárott 107, 149
- Márványmadonnák mestere 12
- Massay Ferenc, somlyói várnagy 346
- Máté, Keomyes, Kolozsvárott 75; 29, 38, 87
- Máthé, Keomies, Kolozsvárott 75; 44, 86, 164, 192, P.24
- Matthias Kewmywes Italus, Budán 14
- Mátyás, I. magyar király 11, 12, 13, 25, 39, 45, 54³, 54¹⁶, 149-150, 165-166, 168, 174, 316, P.57
- Mátyás osztrák főherceg, majd magyar király, német császár 132, 156
- Mechelen (Mecheln, Malines) 307
- Medgyes (Mediasch; Mediaș) 50, 349
- Medgyesi család 345
- Medici, I., Cosimo, toszkán nagyherceg 204
- Megyericsei János, kolozsi főesperes 289, 297, 298
- Méhffi Erzsébet, Méhffi Jakab, Méhffi Orsolya, Kolozsvárott 165

- Melius Juhász Péter, debreceni református püspök, hitvitázó 225, 256, 319
 Menyő (Meneu), ref. templom 16, 106, P.2; 35. kép
 Méra 130
 kőbánya 26, 105, 106
 Mercurian, Averardo (Averardus, Everardo, Everardus, Eberhard Marcian), jezsuita generális 119,
 120, 121, 269, 279, 281
 Merész Fülöp, burgund herceg 21
 mesterjegyes kőfaragók 76; 86, 87
 Mészáros (Mezaros), Martinus, Gyulaféhevárott 298
 Mezőbő (Boian) 9
 Mezőkeszű (Keszű, Chesäu), ref. templom, ajtó 18, P.2; 39. kép
 Mezőörke (Urca) 9
 Mezőszopor (Zopor; Sopurul de Cămpie), Kendi Sándor kúriája 355; 216, 232, 358
 Mezőtelegd (Tileagd)
 ref. parókia: sírkőtöredékek 221, 360; 268. kép
 ref. templom: a Thelegdi-kripta fedőlappja 327; 106, P.8
 Micești ld. Kisfalud
 Michael Magister Carpentarius Cibiniensis 265
 Michele lapicida de Marotte, Esztergomban 15
 Mihály, Kőmives (Michael Keomives), magister lapicida Kolozsvárott 77; 27, 29, 87, 104, 315, P.25
 Mihály (Vitéz Mihály, Mihai Viteazul), havasalföldi vajda 145, 156, 231, 280, 283, 296, 306
 Mikes István (zabolai) 326
 Miklós, II., egri püspök 16
 Miklós deák, Kolozsvárott 39
 Mikó Ferenc (hidvégi) 116, 317
 Mikó Imre (hidvégi) 326
 Mikola Erzsébet, Gyerőfi Gáspár felesége 222, 264, 360
 Mikola Ferenc 330, 331
 Mikola István 35, 91, 331
 Mikola László, id., erdélyi alvajda, tanácsúr 329-330; 129, 130, 222, 232, 331, 360
 Mikola László, ifj. 222, 330, 331, 360
 Mikola László, legifj. 223, 331, 360
 Mikola Lászlóné ld. Kemény Anna
 Miksa, II. (Habsburg), német-római császár, magyar király 226, 258, 312, 345, P.71
 Milanesi, Massimo (Maximus), jezsuita frater, építész 41, 124, 203, 205, 210, 211, 213, 276, 277,
 P.23, P.39
 Milano
 Palazzo Lanciani 223⁶
 San Celso 223⁶
 Minch, Petrus ld. Baráth
 Mirandola, Paolo da, építész, 279
 Miskolc, Herman Ottó Múzeum: tabernákulum Sajóközéről 16
 Mocenigo, Giovanni, a velencei doge követe 296, 306
 Moldovai Mihály deák, vándor kőfaragó P.32
 Moldovenești ld. Várfalva
 moldvai szöttes P.57
 Monaki György, Gyulaféhevárott 292
 Monelli, Bernardino, Beatrix királyné provisor 15
 Mónika Mihály, kolozsvári kőfaragó 77; 28, 29, 87, 106, 209, 212
 Monostor ld. Kolozsmonostor
 Monte, Philippe de, németalföldi zenész 232
 Moré Péter (galaczi), gyalui várnagy 214, 262
 Munich, Sebastian ld. Baráth
 Munkács (Mukacsevo) 314

- Muraltus, Joannes, orvos 230
 murarius 65
 muratore architetto, Kolozsvárott 77-78; 35, 87
 Musto, Johannes Baptista (Giovanni Battista Mosto padovano), Báthory Zsigmond muzsikusa 210, 231, 232, 305-306, 360
 Nádasdy Anna, Majlád István felesége 258. P.53, P.71
 Nádasdy Ferenc, Vas vm. főispánja, hadvezér 228
 Nádasdy Tamás, horvát bán, országbíró, nádor 17, 65
 Napold 182
 Nagy Mihály, Tordán 353
 Nagy Salathiel ld. Salathiel
 Nagybánya (Frauenbach; Baia Mare) 335
 Nagybányai István (Ioannes Nagibaniai), kolozsvári ötvös 44, 158
 Nagyenyed (Grossenyed; Aiud) 226, P.94
 Nagykapornak (Kapornak), bencés apátsági templom, Semjén Antal apát sírköve P.8
 Nagykapus (Grosskopisch; Copşa Mare), ev. templom, déli kapu 24
 Nagyrévi András, pesti belvárosi plébános, Ippolito d'Este vikáriusa 16
 Nagyszében (Hermannstadt; Sibiu) 50, 55¹⁹, 155, 202, 279, 280, 355, P.15, P.76
 Brukenthal Múzeum, Kézirattár: Petrus Bielfft-armalis 209, 287
 háza Gyulafehérvárt ld. Gyulafehérvár
 kőfaragó céh 26
 kőművesek 248
 Nagyszombat (Trnava) 269
 nyomda 227
 Nagyszöllős (Szevlus), vár, Perényi Gábor címere ld. Nyírbátor, Báthory Múzeum
 Nagyvárad ld. Várad
 Nagyvázsony (Vázsony), vár
 kerubfejes dombormű 12
 kőfaragóműhely 17
 Naiboda, Valentino, egyetemi professzor 348
 Naprágyi Demeter, erdélyi püspök 263, 272
 Németi Ferenc, János Zsigmond hadvezére, tokaji kapitány P.89
 Nicolaus lapicida, Kolozsvárott
 Nicolaus de Milano, budai kőfaragó 14
 Nicolaus pictor, Gyulafehérváron 269
 Novai Szentpáli János 130
 Novicampianus, Albertus 226
 Nutfalău ld. Szilágynagyfalu
 Nyaláb, vár, Perényi Gábor címere ld. Nyírbátor, Báthory Múzeum
 Nyék, királyi vadászkastély 11
 Nyírbátor 17, 45, 174
 Báthory István Múzeum: Perényi Gábor címerköve P.2; 30. kép
 ref. templom
 stallumok 148
 tabernakulum 29. kép
 Nyíregyháza, Jósza András Múzeum: Báthory András címerköve Ecsed várából 13; 6. kép
 Nyirő Ambrus, Kolozsvárott 78; 86
 Nyirő Dániel, Kolozsvárott 78; 39, 87
 Nyirő Jakab, rakó Kolozsvárott 78; 86
 Nyirő János (Ioannes Nireo), kolozsvári ötvös 44, 158
 Nyirő Kálmán, Kolozsvárott 150
 Nyirő (Nyrew), Stephanus, Gyulafehérvárott 297-298
 Ocna Mures, ld. Marosújvár
 Odescalchi, Lodovico, jezsuita pater, pápai nuncius Lengyelországban 121, 266, 267, 269, 279, 281

- Odorhei Id. Székelyudvarhely
 Olah, Bartholomeus, Gyulafehérvárott 275, 293
 Olasz (Olosz) Ferenc, somlyói főkapitány 347
 Olasz (Olosz), Iacobus, a kolozsvári kőfaragók céhmestere 78; 26, 27, 45, 86, 91
 Olasz (Olaz) János, Báthory Zsigmond udvarában 231
 Olasz (Olaz), Johannes, nobilis, a zalatnai aranybánya bérlője 281
 Olcsvai György, a kolozsvári Szt. Erzsébet-ispotály magistere 130
 Ónod 17
 Opava (Troppau, Trupa), gyolcs 115
 Oradea Id. Várad
 Orbay Miklós, főpallér Gyulafehérvárott, Szászsebesen 206
 Ötvös Antal, Kolozsvárott 193
 Ötvös Gáspár, Kolozsvárott 44, 145
 Ötvös János Id. Keretzegy, Pesthi
 Ötvös Id. még Eötvös
 Ötvöskőnyi 174
 Padova, Báthory István követei 206
 Pál, Keomives, Kolozsvárott P.26
 Panichi, Dominico 295
 Panichi, Pompeo 295
 Pápay Lukács, Tordán 353
 Papmező (Pomezú), kúria P.57, P.95
 Párizs, Bibliothèque Nationale: Massimo Milanese tervei a gyulafehérvári jezsuita kollégiumhoz 203, 205, 210, 277
 Parlagi Pál 221-222, 345, 356, 360
 Parma, dóm 202
 Patócsy Anna, Bornemissza Boldizsár felesége 238
 Patócsy Erzsébet, Patócsy Ferenc, Patócsy Gáspár, Patócsy György, Patócsy János 238
 Patócsy Katalin, Kendi Sándor felesége 238
 Patócsy Miklós 237
 Patócsy Miklósné Id. Bethlen Erzsébet
 Patócsy Zsófia, pelsőci Bebek György felesége 319-320; 52, 221, 327, 340, 349, 360
 Paulus magister lapicida de Soklios 17
 Pavia
 dóm 223⁶
 Sta Maria di Campanova 223⁶
 Pécs 9, 17, 168, 174, 175, 269
 Janus Pannonius Múzeum, Kőtár: ajtókeret a püspöki palotából P.2; 18. kép
 Székesegyház, Szatmáry György tabernákuluma 16, 22⁶³, P.2; 23., 26. kép
 Pécsi János, Kolozsvárott 135
 Perecsen (Pereceiu) 346
 ref. templom: Báthory Elek (?) síremléke 327-328; 220, 360; 264. kép
 Perényi család 14
 Perényi Gábor, ugocsai főispán P.2
 Perényi Imre, nádor 13, 17, 18, 289
 Perényi István, tárnokmester 13, 21
 Perényi János, főajtónálló-mester 12
 Perneszi Erzsébet, Gálfi János felesége 325
 Persius, római költő, szatirairó 108, 175
 Peruzzi, Baldassare, építész, festő 202, 214
 Pest
 belvárosi plébániatemplom
 egykori oltárának maradványai 15-16
 tabernákulumai 15, 22; 10. kép

Pest

- címerköve 12
- kőfaragó-kőműves céh 10, 54¹⁵
- Pesthi Ötvös János, Kolozsvárott 196
- Pesti Péter, Tordán 353
- Péter, kolozsmonostori apát 316
- Péter, Komies (Petrus Keomiwes), magister lapicida Kolozsvárott 78-80; 27, 28, 29, 30, 34, 37, 38, 87, 94, 104, 216
- Petki Borbála, Petrichevith Horvát Kozma felesége 318
- Petki Kata, Cseffey Benedek felesége 339
- Petky Mihály 340; 22, 222, 339, 360
- Petrichevith Horváth család 223, 318, 360
- Petrichevith Horváth Ferenc 318
- Petrichevith Horváth Kozma, fogarasi várkapitány, tanácsúr 318, 223, 259, P.71
- Petrovich Péter (suráklini), János Zsigmond gyámja, tanácsúr, helytartó 130, 239
- Petrus Italicus lapicida, Perényi Imre kőfaragó műhelyében 17
- Petrus lapicida, Budán 13
- Petrus, óragyártó Kolozsvárott P.14
- Petrus Paulus, Kolozsvárott 171
- Pezzen, Johannes Baptista, császári tábornok, Várad kapitánya 260
- Piccolomini, Silvio, a toszkán katonai küldöttség vezetője Báthory Zsigmond udvarában 229
- Pigafetta, Filippo, hadiépítész, a toszkán katonai küldöttség titkára 229
- Pisa 229
- Plinius, Caius Secundus P.38.a
- Plutarchos, görög filozófus és történetíró 108, 150
- Pogán Miklós, Tordán 353
- Pomáz, r.k. templom, tabernákutum 45, 175, P.2; 15. kép
- Pomezeu ld. Papmező
- Porta, Cesare, építész 314
- Possevino, Antonio, jezsuita pater 40, 41, 42, 80, 124, 126, 127, 135, 208, 215, 227, 230, 245, 259, 270, 274, 285, 293, 313, 322, 327, 328, 335, 349, 350, 355, P.23, P.27, P.39
- Pozsony (Bratislava) 10, 17
- Preiber, Ladislaus ld. Breyber
- Pulacher István, kolozsvári királybíró 39, 94, 152, 159
- Quadrio, Petrus Maria, orvos 230
- Rab Imre, kolozsvári kőszegő 138
- Rabb, Justus, jezsuita pater 121, 173
- Ráckeve, gör.k. templom, reneszánsz sírkő 16, P.8
- Radnót (Iernut)
 - ref. templom 329, P.97
 - Bogáthy Klára sírköve ld. Kolozsvár, Történeti Múzeum
 - várkastély 328-329, P.70, P.96
- rakó, rakó-kőműves 65
- Rákóczi György, I., erdélyi fejedelem 130, 144, 318, 346
- Rákóczy György II., erdélyi fejedelem 165, P.96
- Rákóczi Zsigmond, erdélyi fejedelem 297
- Räscruci ld. Válaszút
- Regenij, Michael, kolozsvári bíró 112
- Reghin ld. Szászrégen
- Reychersdorfffer, Georgius, humanista író 263
- Ridolfini, Domenico, hadiépítés 206, 209
- Róma
 - Basilica Emilia 169

Róma

- jezsuita levéltár: a kolozsvári jezsuita szeminárium helyszínrajza Massimo Milanestől
211, 213
- Palazzo Baldassini P.100
- Palazzo Lante-Medici 169
- Palazzo Maccarani 155; 150. kép
- SS. Apostoli, Lorenzo Colonna síremléke 170
- S. Pietro in Vincoli, sekrestyeajtó 184, P.58
- Villa Farnesina P.39, P.100
- római (ókori) faragványok 40, 133, 135, 147, 206, 209, 210, 227, 267, 268, 277, 279, 284, 286,
287, 289, 293, 296, P.57
- római kőművesek Kolozsvárott 80; 35, 87, P.27
- Romano, Giulio, festő, építész 155
- Rósás János, chirurgus Kolozsvárott 171, 198
- Rósás János, kolozsvári magyar dispensator, esküdt polgár, senator 50, 147, 148, 172
- Rovere, Giuliano della 184, P.58
- Rozsnyai Benedek 227
- Rozsnyó (Rožňava) 355
- Rubenus, Leonardus, a kolozsvári jezsuita kollégium rectora 124
- Rudolf (Habsburg), II., német-római császár, I., magyar és cseh király 110, 156, 230, 231, 335
- Rumen, olasz Kolozsvárott 69
- Rye, Egidius van der, festő 110; 42. kép
- Sabinov ld. Kisszeben
- Sajókaza, ref. templom, tabernakulum ld. Miskolc, Herman Ottó Múzeum
- Salathiel, ifj., Kolozsvárott 158
- Salathiel, Nagy, Kolozsvárott 48, 158
- S. Paulo d'Argon, bencés kolostor 223⁶
- Sangallo, Antonio da, ifj., építész P.100
- Sangallo, Giuliano da, építész 169, 202
- Sániob ld. Szentjobb
- Sárkándi (Zarkandi) Anna, Wesselényi Ferenc felesége 309
- Sarlay Anna, Kakas András felesége 145-146
- Sárospatak
- Nagy Könyvtár, Domenico Zenoni: Báthory István P.63
- Rákóczi Múzeum
- Pálóczi Mihály és Antal síremléke 28. kép
- pilaszterfej a várból 17, P.2; 27. kép
- vár 17, 148 ld. még Rákóczi Múzeum
- Sárvár, vár 65
- Nádasdy Ferenc gyűjteménye 228
- Sas (Sasz) Kümies András ld. Szász
- Satu Mare ld. Szatmár
- Schaesius, Christianus (Schaesius Keresztély), történétíró, költő 226, 227
- Schezpurger (Schezdeger?) Caspar, kolozsvári nyomdász 131
- Schlewnig (Slewnig) Gergely, kolozsvári plébános 25, 145
- Schreder mester, Kolozsvárott 114
- Schreck, Wolphangus, jezsuita pater P.38
- Schutz (Schutze), Georgius, Pomeranus, János Zsigmond festője 206, 284
- Schwendi Lézár, a szepességi császári hadak fővezére 266, 314
- Sebeş ld. Szászsebes
- Segesvári Bálint, krónikairó 116, 129, 134, 149, 150, 152, 158, 159, 164. P.76
- Selmecebánya (Banská Štiavnica) 17
- Seneca, Lucius Annaeus, római filozófus, drámaíró, államférfi 108, 147
- Sennyei Pongrác, portai ügyvivő, tanácsúr, főudvarmester, kükkülei főispán P.81, P84

Sennyei Sándor, királyi tanácsos, szatmári kapitány 171
 Sepusco, Giovanni 299
 Serena, Agostino, építész P.96
 Seres család (szécsi) 82-83; 29 ld. még Szécsi
 Seres István, ötvösmester Kolozsvárott 82, 171
 Seres János, festő Kolozsvárott 82, 165
 Seres János, kőfaragó Kolozsvárott 80-83; 28, 29, 44, 51, 52, 65, 86, 189-190, 208, 214, 221, 222
 fiai 81-82, 83, 87, 220, 303
 Seres János, ötvösmester Kolozsvárott 164-165
 Seres Lőrinc, Seres Márton, Seres Mihály, Kolozsvárott 82
 Serlio, Sebastiano, építész 48, 155, 176, 184, 214; 86., 130., 148. kép
 Sforza, Bona, I. Zsigmond lengyel király felesége, Izabella királyné anyja 225
 Sibiu ld. Nagyszeben
 Sibrik Gáspár, udvari főkapitány 296
 Siciu ld. Szécs
 Sighet ld. Máramarossziget
 Sigismondo da Prato Vecchio, építész 204, 208, 311
 Siklós, vár 17,45
 Şimleul Silvaniei ld. Szilágysomlyó
 Simon ácsmester, Kolozsvárott 114
 Simon magister lapicida, Kolozsvárott 83; 86, 92
 Simon mester (kőműves vagy rakó), Besztercén 279, 282
 Simon mester (kőműves vagy rakó), Kolozsmonostoron 138
 Simontornya 17, 174
 Sincraiu de Mureş, ld. Marosszentkirály
 Sînpaul ld. Kerelőszentpál
 Sîntioana ld. Vasszentiván
 Sivori, Franco, genovai nemes 230, 231, 279, 285, 291, 292, 313, 328, 329, 349
 Skarga, Petrus, jezsuita pater Krakkóban P.38
 Slewnig Gergely ld. Schlewzig
 Solymos (Şoimus) 225
 Sólyomkő (Şoimeni) 260
 Sombor ld. Zsombor
 Sombory Gergely 65
 Sombory László, tanácsúr, követ, ítélőmester, a hármaskormányzótanács tagja 355-356; 207, 208,
 216, 229, 232, 315, 357
 Someşeni ld. Szamosfalva
 Somlyó ld. Szilágysomlyó
 Somogyi Ambrus 158
 Sopronkeresztúr (Deutschkreuz) 65
 Soporul de Câmpie ld. Mezőszopor
 Spinosa Péter, gyulafehérvári várparancsnok 280
 Spišská Kapitula ld. Szepeshely
 Squarcialupi, Narcellus, orvos 230
 Sram, Stephanus, Kolozsvárott 114
 Stagio Fiorentino, kőfaragó Esztergomban 15
 Statileo János, erdélyi püspök 214, 219, 262, 298, 332, 360
 Stephanus, jezsuita pater 120
 Stephanus Kemyves, Pesten 20
 Stephanus magister ld. István, Kőmíjes
 Stibor, ifj. („János”), főkamarmester 12
 Suceag ld. Szucsák
 Sulyok Zsófia, Geszthy Ferenc anyja 243

- Sunieri, Francesco (Franciscus Sunyer), jezsuita pater, lengyelországi provincialis 41, 119, 120, 121, 269, 317, 349
- Süttő, vörösmárvány bánya 12, 15
- Szabó György, építési biztos Kolozsvárott 39, 139, 141
- Szabó Lénárt, építési biztos Kolozsvárott 141
- Szalaházi Tamás, veszprémi püspök P.71
- Szalánczy László, Branyicska birtokosa 232, 239
- Szalay Benedek (Benedictus Zalay de Bokovar), huszti kapitány 208, P.90
- Szamosfalva (Someșeni)
- Mikola-udvarház 331; 35, 232
 - rk. templom 329, 357
 - id. Mikola László síremléke 329-330; 222, 360; 280. kép
 - ifj. Mikola László síremléke 330; 222, 360; 280. kép
 - legifj. Mikola László síremléke ld. Kolozsvár, Történeti Múzeum
 - Mikola Lászlóné Kemény Anna sírköve ld. Kolozsvár, Történeti Múzeum
- Szamosközy István történétíró, a gyulafehérvári levéltár konzervátora 297; 40, 51, 116, 118, 125, 128, 133, 146, 147, 171, 204, 206, 225, 260, 268, 272, 280, 281-282, 288, 293, 294, 301, 305, 306, 308, 314, 317, 356
- Szamosújvár (Uj Bálványos; Gherla) 230
- vár 331-339; 28, 37, 46, 148, 119-202, 204, 207, 208, 210, 214, 218, 220, 222, 224¹⁵, 226, 228, 232, 236, 305, 355, 357, 358, P.97; 194-204. kép
- Szántó István, jezsuita pater 41, 43, 122, 123, 124, 227, 267, 273, 292, 317, 349, P.23
- Szarkad 9
- Szász (Sas, Sasz) András, Kümies, Kolozsvárott 80; 29, 87
- Szász (Zaz) Antal, kolozsvári kőfaragó 83; 29, 87
- Szász Crestel, kolozsvári kőszegő 105
- Szász (Zaaz) Jacobus, a kolozsvári Szt. Erzsébet-ispotály magistere 129
- Szász Lőrinc, kolozsvári kőfaragó 84; 29, 87
- Szász (Zaz) Márton, besztercei kőműves 282
- Szász (Zaz) Péter, besztercei kőműves 282
- Szászrégen (Reghin), Jagello-címer 224¹⁵
- Szászsebes (Sebeș) 224⁸
- tervezett Akadémia 225
 - vár 204, 206, 334, 355, P.74
- Szathmáry György, váradi majd pécsi püspök, esztergomi érsek 16
- Szatmár (Satu Mare) 335
- Szeben ld. Nagyszeben
- Szécs (Somlyószécs; Siciu) 82
- Szécsi Jakab (Jacobus Zechy) Kolozsvárott P.28
- Szécsi Miklós (Nicolaus Zechy), magister lapicida, kolozsvári céhmester, bíró 86; 26, 27, 29, 30, 82, 86, 91, 95, P.28
- Szeged
- ferences kolostor káptalanterme 339
 - kőfaragóműhelyek 17
 - Móra Ferenc Múzeum, Kőtár: ablakkeret polgárházról 174; 19. kép
- Szegedi Lukács (Lucas Baratin?), zágrábi püspök 15
- Székely (Zekely) István, kolozsvári kőszegő 105
- Székely Jakab, építési biztos Kolozsvárott 39
- Székely László (Ladislaus Zekel), kolozsvári kőműves 25
- Székely Mózes, Báthory Zsigmond hadvezére, majd fejedelem 125, 282, P.46
- Székelyderzs (Dirjiu), unitárius templom
- Cseffey Benedek síremléke 339; 222, 360, P.09 284. kép
 - Petky Mihály síremléke 340; 221, 222, 360, 275-276. kép
- Székelykocsárd (Kocsárd; Lunca Mureșului) 327

- Székelyudvarhely (Odorhei) 224¹³
 Székely Támadt v. Csonka vár 50, 202, 204, 206, 226
 Székelyvásárhelyi Gergely, a gyulafehérvári jezsuita kollégium igazgatója 227
 Székesfehérvár 269
 királyi vár 9
 kőfaragóműhely 17
 prépostság, Nagy Lajos síremléke 12
 Szenfalvi Anna, Lencsés György felesége 304-305
 Szentbenedek (Mănăstirea)
 Ó-kastély 340-343; 37, 202, 217, 232, 358, P.99; 242, 244, 246-249. kép
 Szt. Kereszt-templom 343; 217, 232; 250. kép
 Szentegyed (Sintejude), Sombory-kúria 343-344; 216, 232, 356, 357
 Szentgyörgyi és Bazini János gr., erdélyi vajda 316
 Szentgyörgyvár ld. Gyurgyevác
 Szentjobb (Sâniob) 106
 Szentkirály ld. Marosszentkirály
 Szentmihálykő (Castrum sancti Michaelis) 275, 276, 353, P.104
 Szepeshely (Spišská Kapitula), prépostsági templom, Zápolyai-kápolna, Zápolyai Imre síremléke
 13, 14, 21³⁶
 Szilágyi (Zilagi, Zilagij) János magister lapicida Kolozsvárott 84; 27, 28, 30, 87, 94, 209, 212, 218
 320, 345. P.29
 Szilágyi Mihály kormányzó, a Délvidék főkapitánya 54¹⁶
 Szilágynagyfalú (Nușfalău), Bánfi-kúria 334; 217, 232, 357; 239. kép
 Szilágysomlyó (Șimleul Silvaniei) 228, 260
 Báthory-vár 345-349; 28, 218, 219, 221, 232, 320, 356, 358, P.100; 251, 253-257. kép
 r.k. templom 349-350; 16, 106, 212, 232, 357, P.2; 36, 37. kép
 Szolimán, II., török szultán 226
 Szucsák (Suceag) 106
 Szupor György 134
 Szücsi, vörösmárvény bánya 106
 Tačvo ld. Técső
 Tamás, Kőműves, Kolozsvárott 84-85; 86, 216, 219, 315, P.30
 Tamás, Kőműves, ifj., Kolozsvárott 85; 87
 Tardosbánya (Tardos), vörösmárvény bánya 12, 15
 Tata, királyi vár 11
 Taurinus, Stephanus, humanista, gyulafehérvári kanonok 289
 Tăut ld. Tótfalud
 Técső (Tačovo), ácsok 311
 Téglás Antal, téglavető Kolozsvárott 141, 313
 Teglio, Palazzo Berta 223⁹, P.66
 Tempe János, kolozsvári bíró 241
 Tenchetta, Francesco, da Brescia 120
 Terebes ld. Töketerebes
 Tereske, r.k. (bencés) templom, tabernákulum P.2; 12. kép
 Thadeus italicuzs, lapicida Esztergomban 15
 Tharowski András 306
 Thatai János, a gyulafehérvári Szt. Miklós-kápolna rektora 289
 Thelegdi István, erdélyi alvajda 327
 Thelegdi Katalin, id. somlyói Báthory István felesége 226, 228, 349-350
 Thelegdi Mihály 327
 Thelegdi Miklós 221, 327, 360
 Theomeosvári Sára, Rósás János felesége 148, 172
 Thoma literatus de Szent Mihály 278
 Thomas lapicida, Kolozsvárott 25

- Thordai János, sókamarás 353
 Thordai Salathiel, dobokai főesperes 289
 Thorma János, szamosújvári provisor 334
 Thoroczka Máté (Mattheus), unitárius püspök Kolozsvárott 125
 Thömösváry István, Báthory Zsigmond notariususa 124
 Thuróczy János, történetíró 241
 Thurzó család 16
 Thurzó György, árvai főispán majd nádor 300, 306
 Thurzó Zsigmond, váradi püspök 225
 Tileagd ld. Mezőtelegd
 Tinódi Sebestyén, költő, lantművész 170, 332
 Tiołtiur ld. Tötör
 Tîrgu Mureş ld. Marosvásárhely
 Tomasi, Giorgio, velencei követ 219, 260
 Tomori István (csucsi), erdélyi alvajda, a székelyek alispánja 318
 Tomori Miklós (csucsi), fogarasi, majd budai várnagy 318; 232, 232, 353
 Tomori Pál (csucsi), fogarasi várnagy 218, 257, 258, P.71
 Torda (Torenburg; Turda) 212
 ifj. Báthory István építkezése 352; 221, 356, 357,
 házak 353, P.103
 sókamaraház 350-352; 28, 212, 232, 356, 357, P.101; 219-220. kép
 Tótfalud (Tăut) P.104
 fejedelmi nyaraló 353
 Tournai 21³⁷
 Töketerebes (Terebes; Trebišov), r.k. templom
 Perényi István (?) sírköve 13, 14, 21³⁶
 Perényi János sírköve 12; 1. kép
 Töröcsvár (Bran) 355
 Törös (Teoreos) Márton, egeresi tiszttartó 248
 Tötör (Tiołtiur), ref. templom, Tötöri Balázs dobokai főispán síremléke 353; 221, 222, 360; 285.
 kép
 Tövisi János, telegdi főesperes 289
 Traui Jakab P.57
 Trebišov ld. Töketerebes
 Trnava ld. Nagyszombat
 Troppau, Trupa ld. Opava
 Tubero, Ludovicus, dalmát történetíró 12
 Turbulya Tamás (Toma Turbulea), Báthory István festője 291
 Turda ld. Torda
 Taga ld. Czege
 Udvarhely ld. Székelyudvarhely
 Uj Bálványos ld. Szamosújvár
 Ujvári György ld. Georgius lapicida
 Ulászló, I., lengyel király 12
 Ulászló, II., magyar és cseh király 14, P.71
 Uncius, Leonhardus, költő 327
 Ungnad, David, Miksa király török követe, a császári haditanács elnöke 231, 313
 Urbanus lapicida, kolozsvári domonkos frater 85; 27, 86
 Urbanus murator ld. Orbán rakó
 Urca ld. Mezőőrke
 Vác, székesegyház
 baluszter 14
 Báthory Miklós címerköve 12; 9. kép
 Vaday Sára, Katonai Mihály felesége 315

- Vaday Dániel 351, 353
 Vagioli, Astolfo (Stolpio Vagioni, Vaggioni), festő Báthory Zsigmond udvarában 208, 287
 Válaszút (Răscruci), Bánffy-kastély: baluszteroszlop Rósás János kolozsvári házából 50, 171
 Válaszúti Benedek ld. Benedek, Keomyes
 Valkai András költő, az erdélyi fejedelmi ítélőtábla bírása 327, P.62
 Valle, Francesco della 51
 Várad (Nagyvárad; Grosswardein; Oradea) 26, 43, 48, 58, 174, 216, 237
 fundator 206, 208
 jezsuita kollégium 228, P.38
 kőfaragóműhely 10, 17
 Melius Juhász Péter háza 225
 nyomda 226
 székesegyház (középkori), Thurzó Zsigmond sírköve 225³³
 vár (újkori) 353; 204, 206, 207, 208, 210, 212, 226, 228, 232, 236, 335, 355, 357, P.2,
 P.105; 33., 34. Kép
 Váradai család (kövendi) P.51
 Váradai György, Keomijes, Kolozsvárott 85; 29, 65, 87, 94, 216
 Váradai Péter, gyulafehérvári prépost, budai (óbudai) kanonok, kalocsai érsek, főkancellár 12, P.2
 Várday Ferenc, erdélyi püspök 265, 283, 297, 298
 Várday Pál, kincstartó 131
 Várfalva (Moldovenești) 106
 Varkocs Tamás, egri, majd váradai kapitány, bihari főispán 300, 360
 Varsó ld. Warszawa
 Vásárhelyi Gergely, jezsuita író 341, P.99
 Vasasszentiván (Sintioane)
 Kendi Ferenc udvarháza P.87
 ref. templom (egykor)
 Bánffy Magdolna sírköve P.87
 Lévay Kata sírköve P.87
 Vázsony ld. Nagyvázsony
 Végh Lőrincz, kolozsvári kőfaragó 85; 29, 87, P.31
 Velence 206, 229, 231
 Velius, Caspar Ursinus, humanista író 14
 Venustus, Themistocles, Gyulafehérvárott 281
 Verancsics Antal, esztergomi érsek, budai prépost, pécsi, majd egri püspök, királyi helytartó, író
 tudós 214, 283, 290, 332
 Veres Antal, Kolozsvárott 165
 Veres (Veress) György, építési biztos Kolozsvárott 39, 139
 Veress István, közép-szolnoki szolgabíró 309
 Vergilius, Publius, Maro, római költő 108, 178
 Vermeyen, Hans, festő 231
 Verrocchio, Andrea del, firenzei szobrász 14
 Veszprém 168
 kőfaragóműhely 16
 pillérfő Vethési Albert címerével 11
 Vethési Albert veszprémi püspök 11
 Viadana, Don Cesare 230, 287
 Vicelius fundáló 351
 Viczey Anna, Sebastian Munich felesége 171
 Viczey Antal, főbíró Kolozsvárott 146
 Viczey (Wiczey) Gáspár, kolozsvári ötvös 150
 Viczey György, kolozsvári szappanosmester 108
 Viczey (Vichey) János, Kolozsvárott 145
 Viczey Márta, Begreczi Bálint felesége 195

- Viczey (Wiczey) Máté, kolozsvári ötvös 44, 146, 164
 Viczey (Vitzei) Péter, Kolozsvár főkapitánya 134
 Vignola, Giacomo Barozzi da, építész 214
 Vinantius, Báthory Zsigmond muzsikusa 231
 Vincenzo da Ragusa, kőfaragó Kisszebenben 17
 Vințul de Jos ld. Alvinc
 Virgilius, orvos 230
 Visconti, Alfonso, cerviai püspök, pápai legatus 146, 230
 Visegrád 9, 11, 47, 168
 Mátyás Király Múzeum
 Hunyadi-címer 2. kép
 tabernákulum a palotakápolnából 14
 Visk (Viskove), ácsok 311
 Vitalius, Hieronymus, Cremonensis, Báthory Zsigmond kapitánya 281
 Vitéz János, váradi püspök, esztergomi érsek, főkancellár 15
 Volphangus magister, Gyulafehérvárott 279, 282
 Walanski, Valentin, Mihály vajda kapitánya 306
 Walazwthy Benedek ld. Benedek, Keomyes
 Walkay György, Kolozsmonostoron 105
 Warszawa, Bibl. Nat.: Joanni Chrysostomi homiliae 227
 Wartenburg, egyk. ferences templom, Szt. Antal-kápolna, Báthory András és Boldizsár kenotaphiuma 306
 Wass (Vas) György (czegei) főispán, tanácsúr, Szamosújvár kapitánya 240; 29, 34-35, 36-37, 94, 210, 216, 220, 232, 335
 Wass Sámuel (czegei) 240
 Wass (Was) Tamás (czegei) 70, 240
 Wendrich Pál, kolozsvári bíró 323
 Werbőczy István ítélőmester, személynök, majd nádor, Zápolyai János kancellárja 226
 Weres Balázs, váradi főbíró 226
 Werewczey Miklós, hunyadi főesperes 265
 Wesselényi Ferenc (hadadi), Báthory István kamarása és tanácsosa 215, 232, 309
 Wesselényi Ferenc (hadadi), hadnagy P.89
 Wesselényi Miklós (gyekei), ítélőmester 263-264; 222, 360
 Wesselényi Pál (hadadi), kincstartó 309
 Wolphard Adorján (Adrianus), kolozsvári plébános, erdélyi püspöki vikárius, humanista 43, 45, 47, 48, 50, 153, 157, 174, 187, 197, 200, 214, 245, 289-290, 298, P.56, P.58
 Wolphard István, kolozsvári főbíró 39, 43, 44, 47, 48, 50, 52, 80, 81, 82, 107, 136, 143, 154, 156, 157, 167, 175-178, 198, 209, 217, 221, 261, 320, 324
 Wujek, Jacobus, jezsuita pater, erdélyi praefectus 41, 43, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 273, 279, 281, 317. P.37, P.38
 Wywary, Georgius ld. Georgius lapicida
 Zaaz, Jacobus ld. Szász
 Zágráb, Povijesni Muzej Hrvatske
 Ernuszt Zsigmond címerköve 13, P.2; 5. kép
 Szegedi Lukács sírköve 15
 Zakal András, kolozsvári kőfaragó 86; 87
 Zalau ld. Zilah
 Zaläy, Benedictus ld. Szalay
 Zalánkeményi János 227
 Zápolya-ház 14, 46, 199, 204, 207, 212, 214, 217, 219
 Zápolyai Imre, horvát bán, kincstartó, nádor 13, 21
 Zápolyai János, erdélyi vajda, magyar király 14, 45, 159, 199, 200, 225, 245, 248, 283, 318, 336
 Zaz Antal, Zaz Márton, Zaz Péter ld. Szász
 Zechy, Jacobus ld. Szécsi

Zechy, Nicolaus ld. Szécsi
Zekel, Ladislaus ld. Székely
Zekely István ld. Székely
Zeller Mártonné, Kolozsvárott 149
Zenoni (Zenoi), Domenico, velencei rézmetsző és kiadó P.63
Zeoch Pál, kolozsvári kőszegő 105
Zilah (Zaláu) 58
Zimbor ld. Zsombor
Zólyomi Dávid, Kolozs megyei ispán 149
Zólyomi Miklós, tanácsúr, Hunyad és Zaránd megye főispánja 210, 294, 295
Zopor ld. Mezőszopor
Zsibó (Jibou), Wesselényi-kripta: Wesselényi Miklós sírköve Gyekéről 263-264; 222, 360; 283. kép
Zsigmond, I. (Jagello), lengyel király 14, 225
Zsigmond Ágost, II. (Jagello), lengyel király 226
Zsigmond (Luxemburgi), német-római császár, magyar király 12, 310
Zsombor (Magyarzsombor; Zimbor), Sombory László kúriája 355-356; 216, 232, 357

1. Perényi János (†1485) sírköve.
Tóketerebes, rk. (egykori pálos) templom

2. Hunyadi család címere. 1473. Visegrád, Mátyás király Múzeum

3. Ajtókeret töredéke rozettadísszel a budai várpalotából. 1479–1480 körül.
Budapesti Történeti Múzeum

4. Sírkő az Adefi család címerével.
1490–1500. Budapest Történeti Múzeum

5. Ernuszt Zsigmond pécsi püspök címerkőve Szentgyörgy várából (Gyurgyevác). 1488. Zágráb, Povijesni Muzej Hrvatske

6. Báthory András címerkőve Ecsed várából. 1484. Nyíregyháza, Jósa András Múzeum

7. Sziréntöredék Aragóniai János érsek címerkővéről. 1483–1485. Esztergom, a Főszékesegyház kriptája.

8. Töredék Beatrix udvarhölgyének (?) síremlékéből.
1495. Esztergom, Balassa Bálint Múzeum

9. Báthory Miklós váci püspök címerköve.
1485. Vác, Székesegyház

10. Nagyrévy András püspök, pesti plébános tabernákuluma. Részlet az alapító
címerével.

1504–1506. Pesti belvárosi plébániatemplom

11. Kalonday György sírköve. 1500–1510 körül. Kalonda, rk. templom

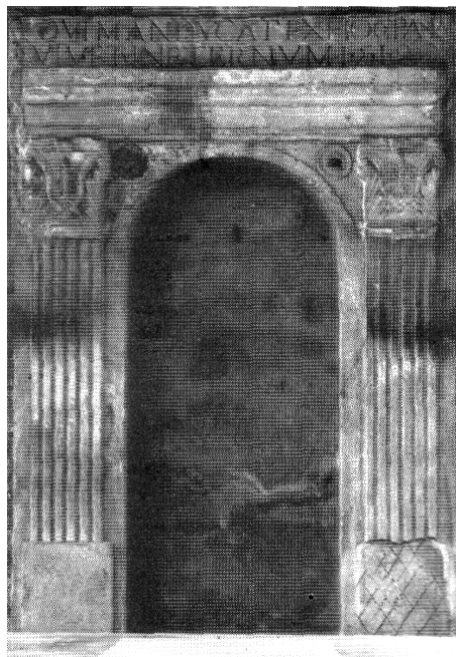
12. Tabernákulum, Bajoni István váci kanonok alapítása.
1485–1500. Tereske, rk. (bencés) templom

13. Csaholyi Gáspár egri kanonok sírköve.
1514. Eger, Dobó István Vármúzeum

14. Sírkőtöredék vésett virágdíszsel.
1520–1530 körül. Eger, Dobó István Vármúzeum.

15. Tabernákulum. 1519. Pomáz, rk. templom

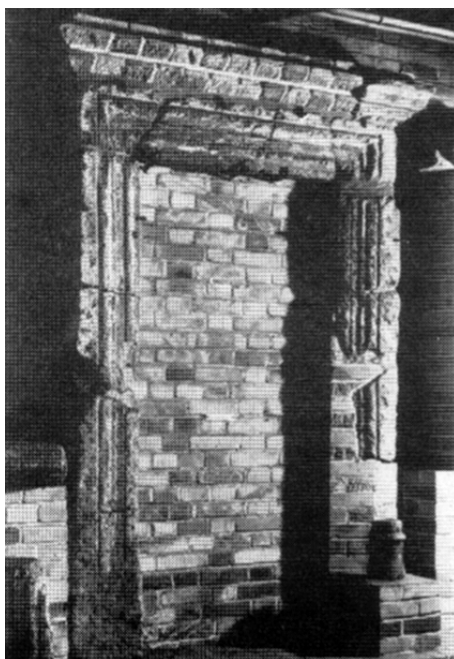
16. Sekrestyeajtó. 1490, 1500 körül. Andocs, rk. templom

17. Baluszter törpepillér Váradi Péter érsek címerével a bácsi várból.
1490–1501 körül. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria

18. Ajtókeret töredéke a pécsi püspöki palotából.
1510–1520 körül. Pécs, Janus Pannonius Múzeum, Reneszánsz Kőtár

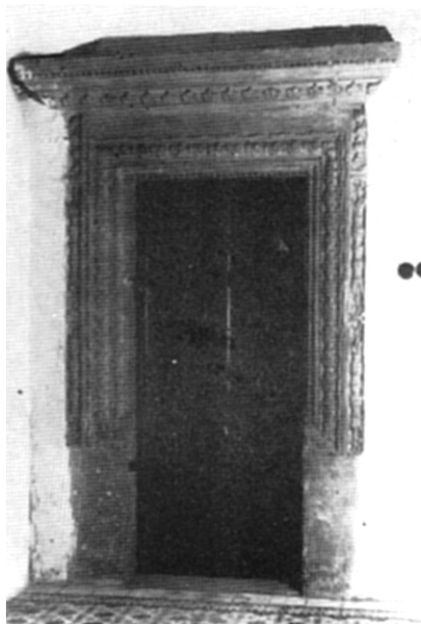
19. Ajtókeret szegedi polgárházból.
1500–1526. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, Kőtár

20. Részlet Egervári Bereck síremlékéről, csináltatta ómaga 1515-ben.
Egervár, rk. templom

21. Ablak a bártfai városháza homlokzatán.
1507

22. Ajtó a bártfai városházában.
1507 körül

23. Pilaszter Szathmáry György püspök tabernákulumáról.
1510–1520. Pécs, Székesegyház

24. Pillértöredék (vagy kerettöredék) a Szent Jakab-templomból.
Lőcse, Városi (Szepei) Múzeum

25. Boltozat-gyámkő Koroknya várából.
1505–1510. Kaposvár, Rippl Rónai Múzeum.

26. Részlet Szathmáry György tabernákulumáról.
1510–1520. Pécs, Székesegyház

27. Pilaszterfej a sárospataki várból.
1490–1500. Sárospatak, Rákóczi Múzeum

28. Részlet Pálóczy Mihály (†1518) és Antal (†1526) síremlékéről,
csináltatta Pálóczy Antal 1519-ben. Sárospatak, Rákóczi Múzeum

29. Tabernákulum (részlet).
1526 körül. Nyírbátor, ref. templom

30. Perényi Gábor ugcasai főispán címerkőve családi várából,
Nyalábból vagy a megyeszékhely, Nagyszőlős várából.
Nyírbátor, Báthory Múzeum

31. Geréb László erdélyi püspök címerkőve Gyalu várából.
1485–1500. Kolozsvár, Történeti Múzeum

32. Lázói János főesperes kápolnája, a kapupárkány faragványai.
1512. Gyulafehérvár, Székesegyház

33–34. Várad, baluszter, törpepillérek a püspöki palotából.
1506–1512. Egykor befalazva a várfalba

35. a Menyő, a ref. templom kaputimpanonja

35. Menyő, a ref. templom kapuja. Ioannes Fiorentinus műve, 1514.

36–37. Szilágysomlyó, rk templom. Sekrestyeajtó (részletek).
1532 körül

38. Párkánytöredék, 1536 körül. Magyargyerőmonostor, ref. templom

39. Keszü, ref. templom, a déli kapu (részlet). 1521

40. Pillérkő kőfaragót ábrázoló domborművel.
XIV. sz. negyede. Kolozsvár, Szent Mihályt-templom szentélye

41. Kolozsvár város pecsétje. XV. sz. eleje. Felirata: „S. consulum . civitatis . coluswar.”
Kolozsvár, Állami (régebben városi) Levéltár

42. Kolozsvár látképe 1600 körül.
Rézkarc Egidius van der Rye festménye után. 1617

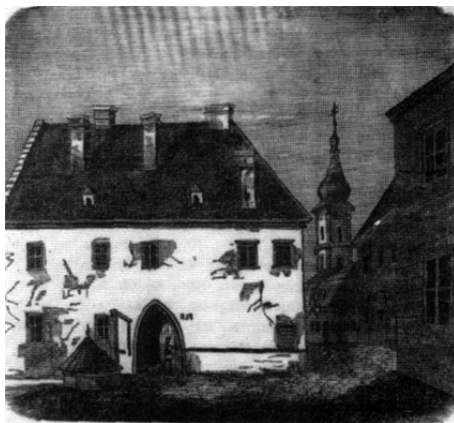
43. A Hídkapu külső homlokzata a Szamos-híd felől.
Veress Ferenc felvétele 1859–1860 körül

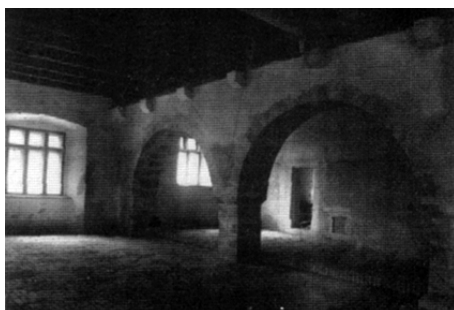
44. Az Óvár északnyugati szögletbástyája (az ötvösök bástyája).
Jakab Elek nyomán

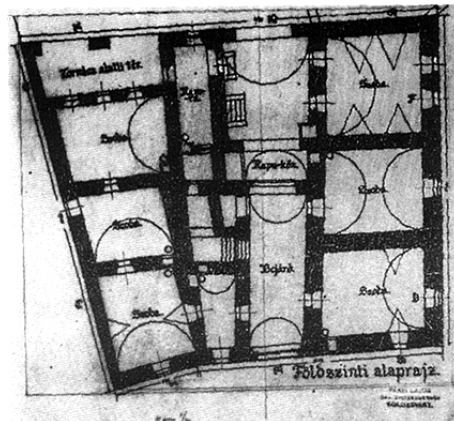
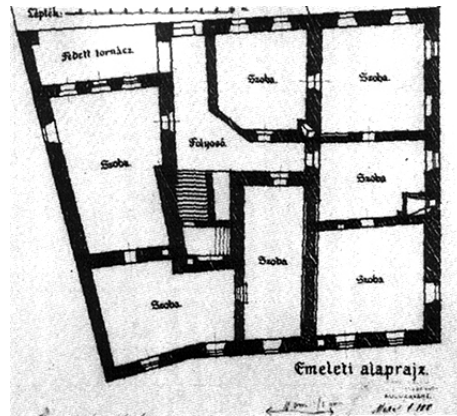
45. A Hídkapu a város felől, azaz a Híd utca felől.
Veress Ferenc felvétele. 1859–1860 körül

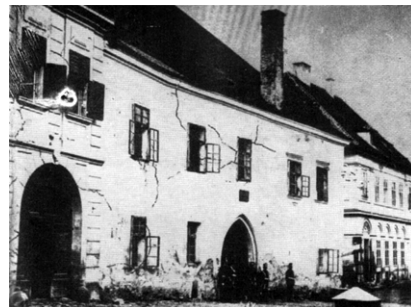
46. A Mátyás-ház 1866-ban. Kővári László után

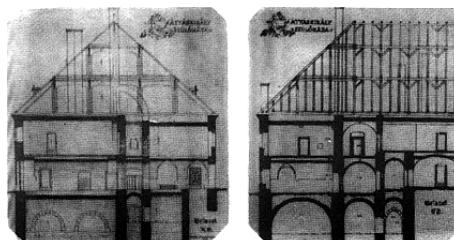
47. A Mátyás-ház emeleti nagyterme. Fekete László felvétele 1942–43 körül

48–49. Az óvári Mátyás ház földszinti alaprajza. Pákei Lajos rajzai

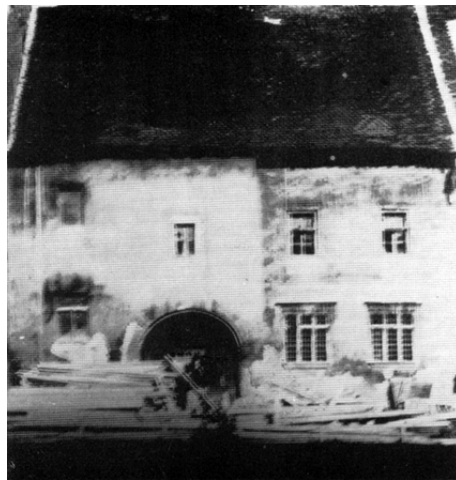
50. Az óvári Mátyás-ház a restaurálás előtt. Veress Ferenc felvétele 1859–1860 körül

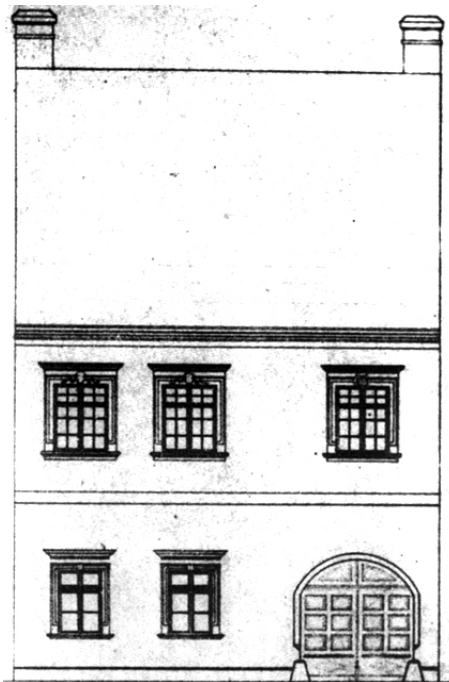
51. Az óvári Mátyás-ház keresztmetszete és hosszmetzete.
Pákei Lajos rajzai

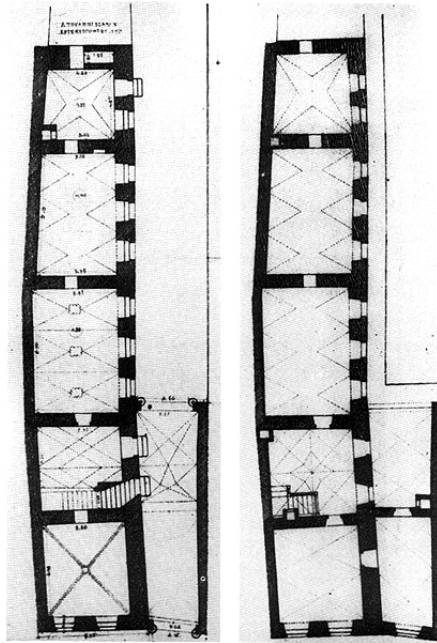
52. A Fő-tér keleti sora a Wolphard-Kakas ház homlokzatával.
Veress Ferenc felvétele 1859–1860 körül

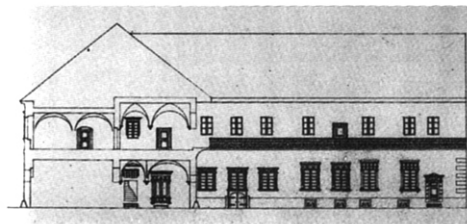
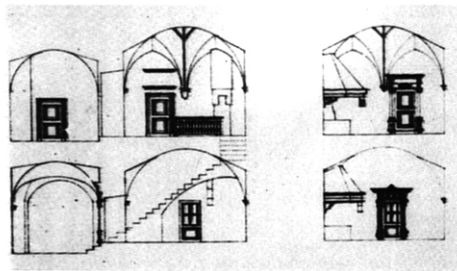
53. Az óvári ún. Basta-ház. Fénykép a XX. század elejéről

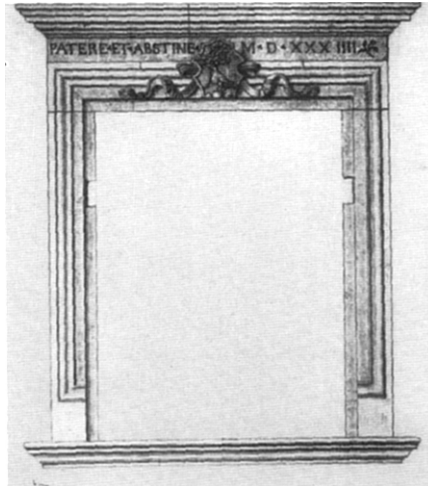
54. A Wolphard-ház homlokzata. Pákei Lajos rajza

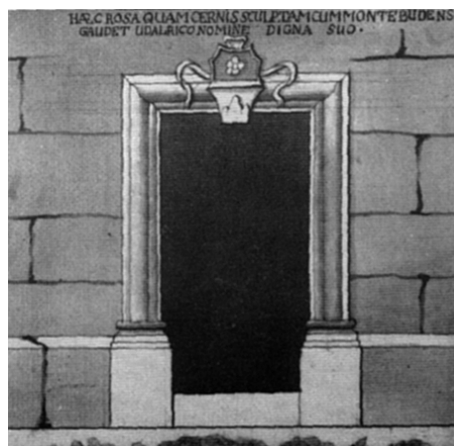
55–56. A Wolphard-Kakas ház földszinti és emeleti alaprajza.
Fő tér 32(31) sz. Pákei Lajos rajza

57–58. a Wolphard-Kakas ház hosszmetzete és keresztmetzetei.
Pákei Lajos rajzai

59. Ablak Wolphard Adorján címerével. 1534. A Fő tér 32 (31) sz. házból. Pákei Lajos rajza

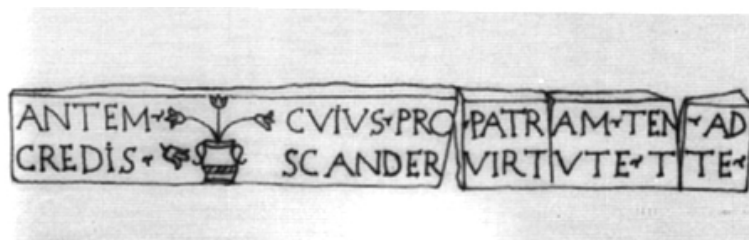
60. Ajtó Budai Udalrik kanonok címerével. 1512. Gyulafehérvár, Lázói János kápolnájának a nyugati falában. Váradi József rajza, XIX. század első fele. Gipszöntvény: Magyar Nemzeti Galéria

61. A Wolphard-ház ablaka (részlet). 1534. Kolozsvár, Történelmi Múzeum

62. Párkányfríz. 1536. Fő tér 18(19) sz. ház

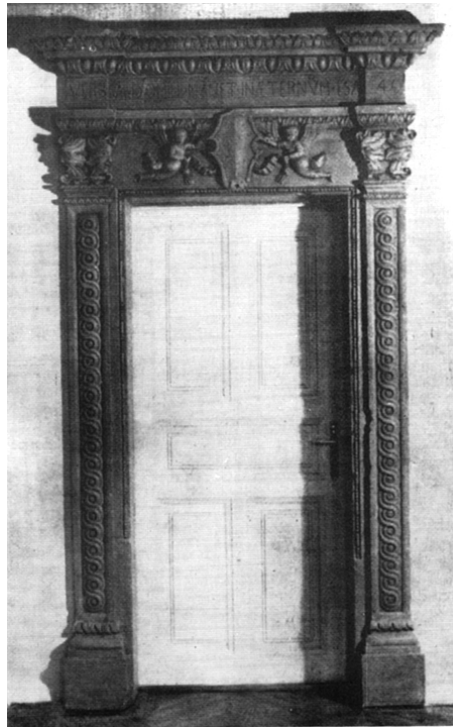
63. Párkányfríz. 1540 körül. Történeti Múzeum

64. Részlet a Wolphard-ház ajtajáról: pilaszterfej. 1541. Történeti Múzeum

65. A Wolphard-ház ajtaja, 1541. Történelmi Múzeum

66. Ajtó a Fő tér 20(21) sz. ház emeleti szobájában. 1540-es évek.

67. Ajtó a Fő téri Bogner-házból. 1560-as évek. Történeti Múzeum

68. Ajtó a Fő téri Bogner-házból. Részlet a frízről. 1560-as évek. Történeti Múzeum

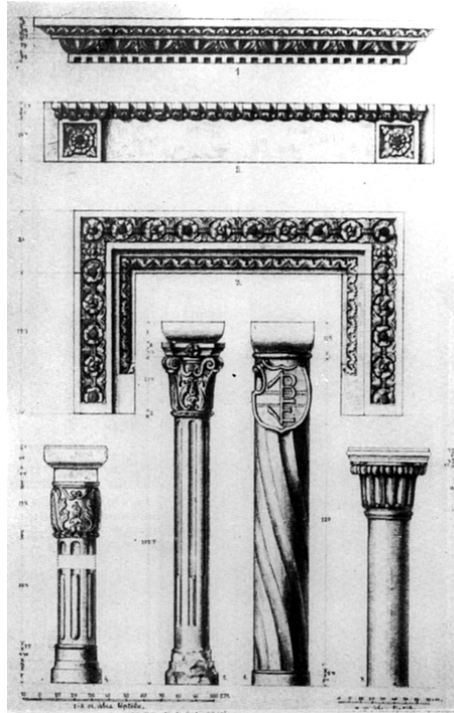
69. Ajtó a Fő téri Bogner-házból. Részlet: pilaszterfő. 1560-as évek. Történeti Múzeum

70. Ajtófél féloszloppal a Bogner-házból. 160-as évek. Bonchida, egykor dr. Bod Péter gyűjteményében

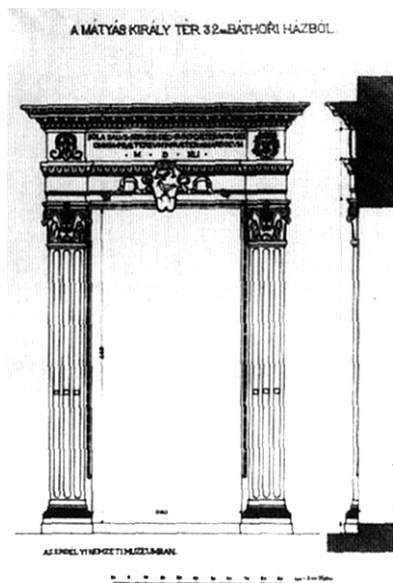
71. Ajtó a Fő téri Bogner-házból. Részlet: pilaszter. 1560-as évek. Történeti Múzeum

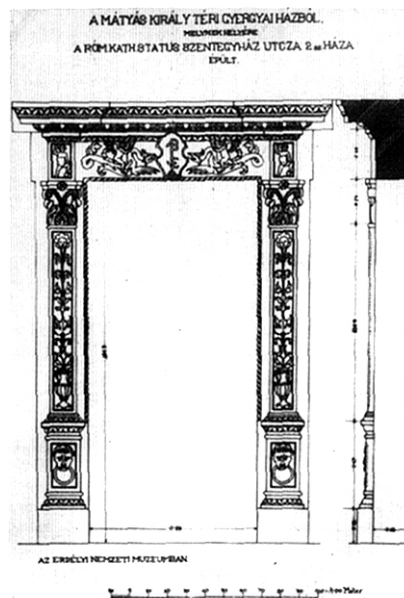
72. Faragványok a Fő téri Bogner-házból. 1560-as évek. (A két szélső oszlop kivételével.)
Történeti Múzeum. Pákei Lajos rajza

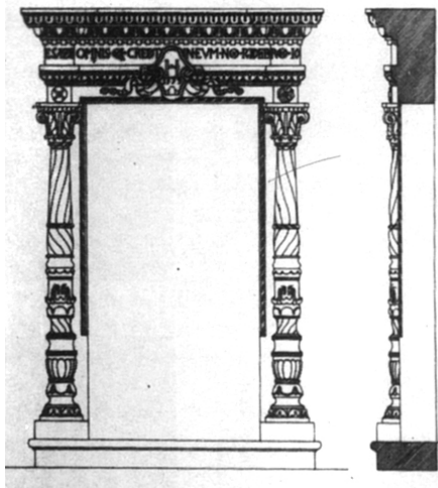
73. Ajtó a Fő téri Bogner-házból. 1569. Történeti Múzeum

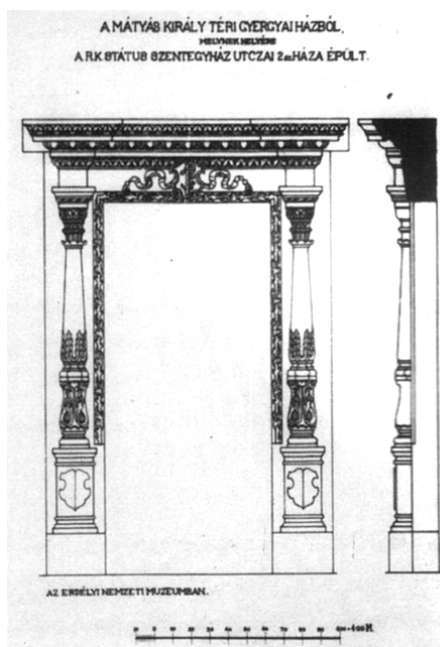
74. Ajtó a Wolphard-házból. 1541

75. Ajtó a Bogner-házból. 1560 körül.

76. Ajtó az óvári Basta-házból. 1553. Pákei Lajos rajza

77. Ajtó a Bogner-házból. 1569. Pákei Lajos rajza

78. Kandalló a Fő téri Bogner-házból. 1560-as évek. Történeti Múzeum

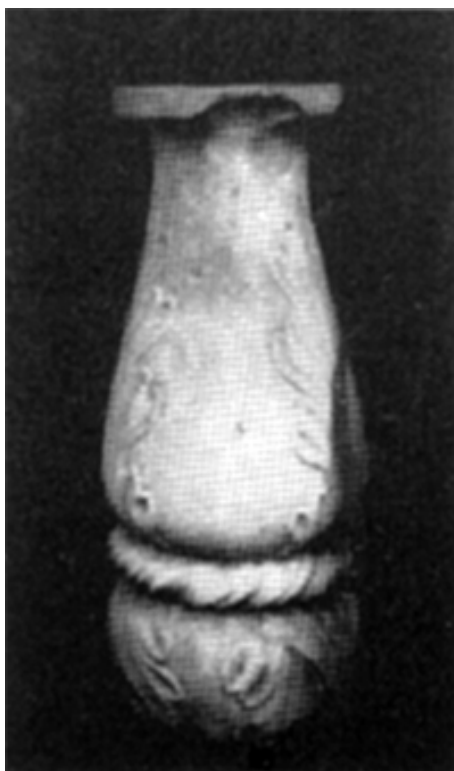
79. Gyámkő a Fő téri Bogner-házból. 1568. Történeti Múzeum

80. Gyámkő a Fő téri Bogner-házból. 1560-as évek. Befalazva a Pákei-villában

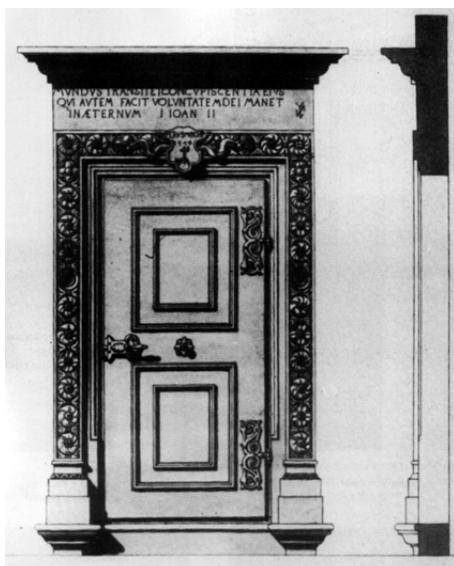
81. Ajtó (részlet) Petrus Minch Fő téri házából. 1574. Befalazva az egykori Pákei-villában

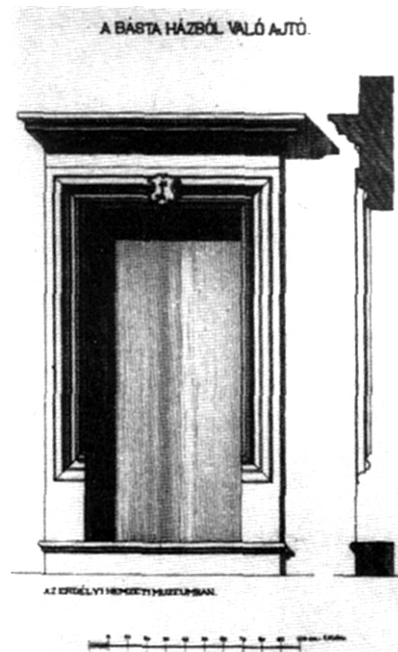
82. Baluszter-oszlop a Fő téri 19(20). sz. házból. A Pákei-villa kertjében

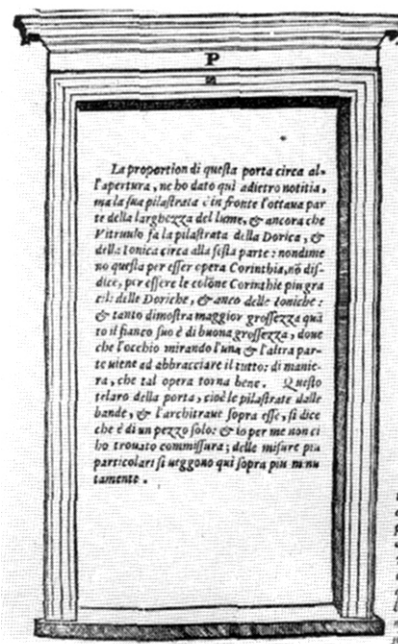
83. Az emeleti boltozatos szoba záróköve Petrus Minch Fő téri házában. 1583. Fő tér 19(20). sz.

84. Ajtó Petrus Minch monogramjával. 1574. A Fő téri 19(20). sz. házból, befalazva az egykori Pákei villában. Pákei Lajos rajza

85. Ajtókeret Petrus Minch monogramjával a Fő téri 19(20). sz. házból. 1570-es évek. Történeti Múzeum. Pákei Lajos rajza

86. Ajtókeret rajza Sebastiano Serliótól. 1566

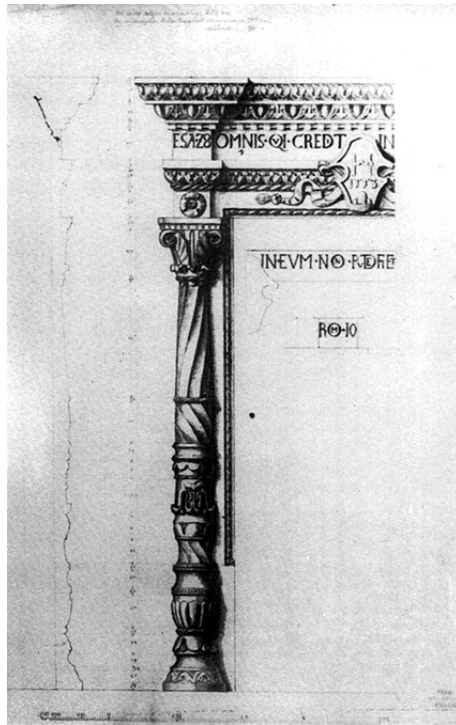
87. Kapupárkány Bernardus Pictor Híd utcai házából. 1514. Történeti Múzeum

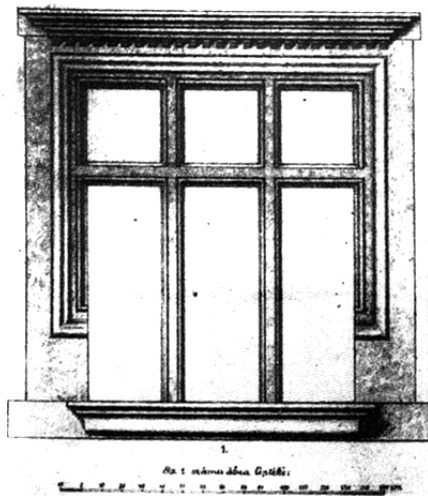
88. Ablak az óvári ún. Basta-házból. XVI. század 2. negyede. Történeti Múzeum

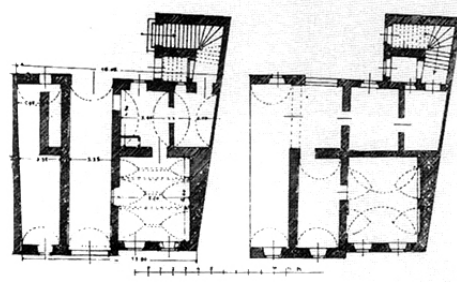
89. Ajtó az ún. Basta-házból. 1553. Történeti Múzeum

90. Ajtó az óvári ún. Basta-házból. 1553. Történeti Múzeum

91. Ablak az óvári ún. Basta-házból. Történeti Múzeum. Pákei Lajos rajza

92. Az óvári ún. ún. Basta-ház földszinti és emeleti alaprajza.
Egykor Karolina tér (Kis Piac) északi során.
Pákei Lajos rajzai dr. Kovács István felmérése alapján.

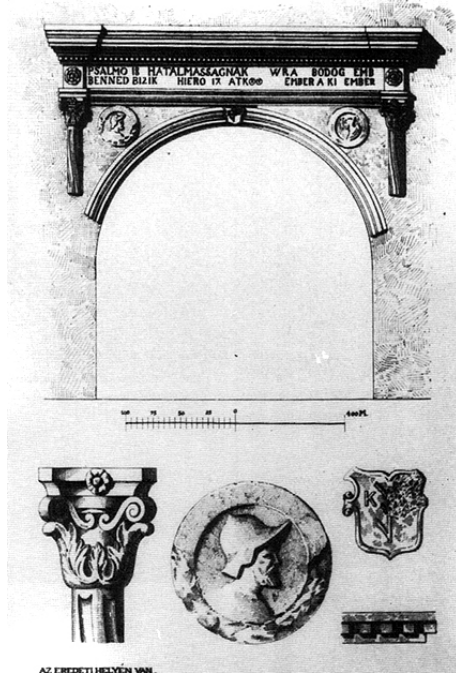

93. Pilaszterfej a Magyar utca 32. sz. ház kapujáról. 1559.

94. A Magyar utca 32. sz. ház kapuja. 1559.

DEÁK FERENCZ UTCZA 22. DR. ISACU AURÉL. HÁZÁNAK KAPUJA.

AZ EREDETI HELYÉN VAN.

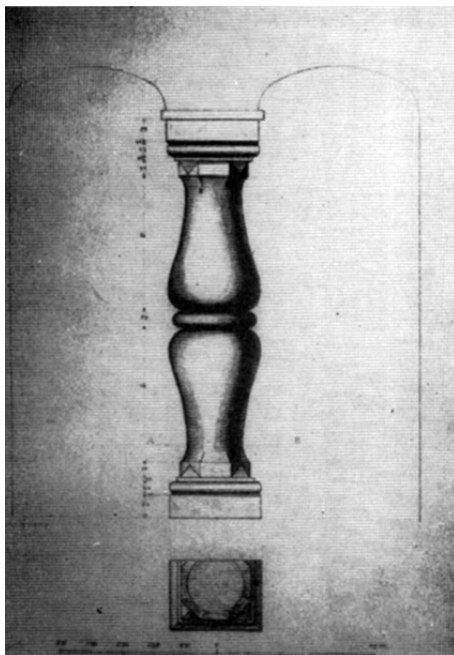
95. Kőfaragó házának egykori kapuja a Közép utcából. 1562–1570. Pákei Lajos rajza

96. A Fő tér 19 (20). és 20 (21). sz. házak a tér északi során.
Sárdy István festménye. XIX. Történelmi Múzeum

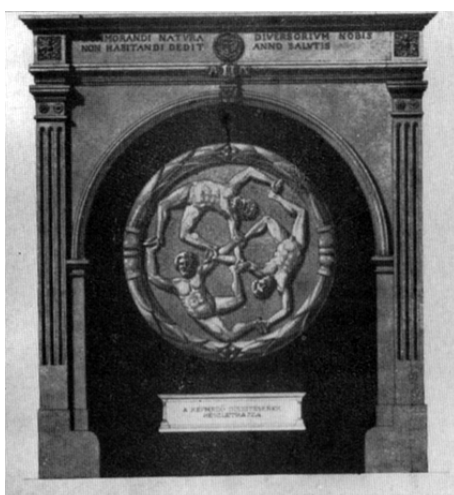
97. A Fő téri ún. Püspöky-ház egyik baluszter-alakú féloszlopa.
1570–1580. Történeti Múzeum

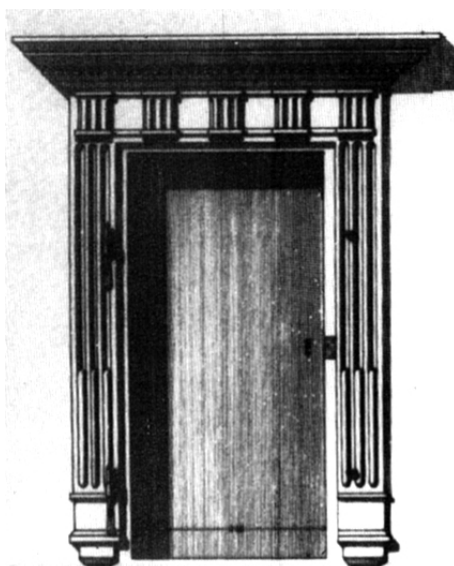
98. Baluszter-alakú oszlop a Fő tér 20 (21). sz. házból.
1570–1580. Pákei Lajos rajza

99. A Fő téri ún. Püspöky-ház kapuja. 1571.
Részlet a párkányról a medallion-domborművel.
Történeti Múzeum

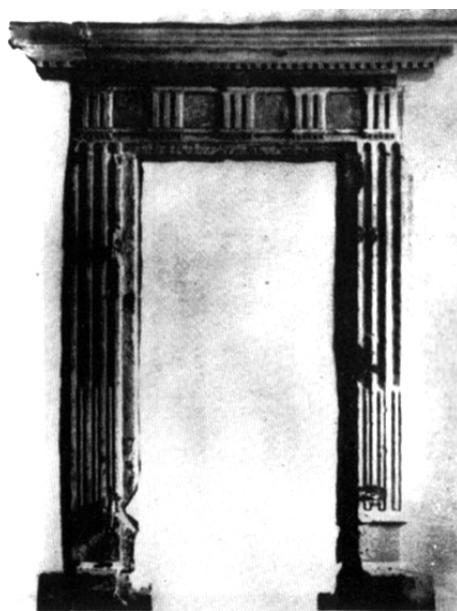
100. A Fő téri ún. Püspöky-ház kapuja. 1571. Pákei Lajos rajza

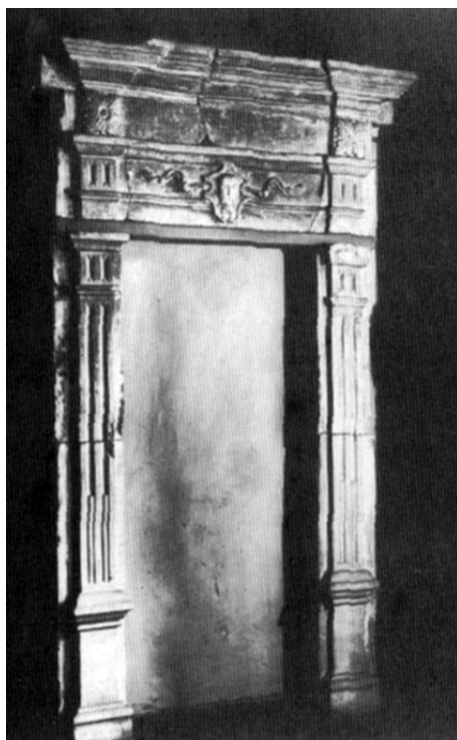
101. Ajtó triglifes frízzel a Fő téri 20 (21). sz. házból.
1580-as évek. Pákei Lajos rajza

102. A Fő téri Püspöky-ház ablaka. 1570-es évek vége. Történelmi Múzeum

103. A Fő téri Püspöky-ház ajtaja. 1580-as évek. Történelmi Múzeum

104. A Híd utcai ház ajtaja. 1585. Történelmi Múzeum

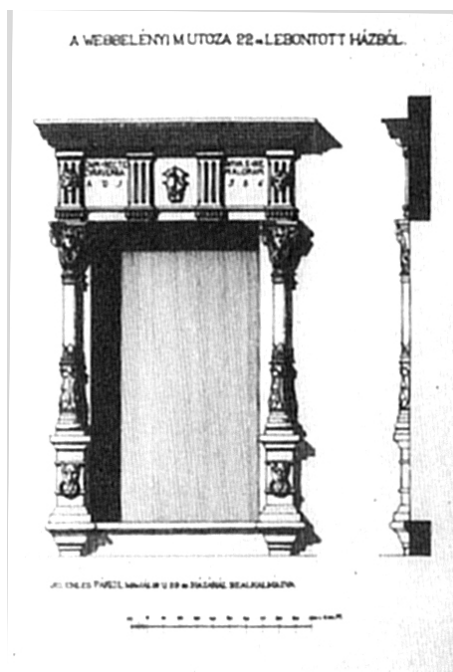
105. A Híd utcai ház kapuja. 1584. Pákei Lajos rajza

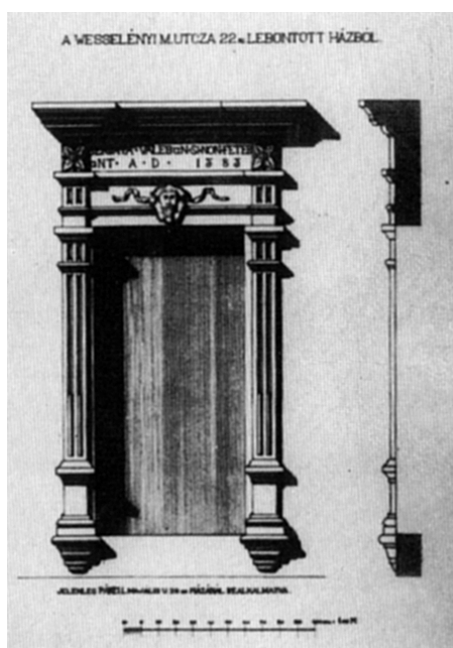
106. A Híd utcai ház ajtaja. 1586. Történelmi Múzeum

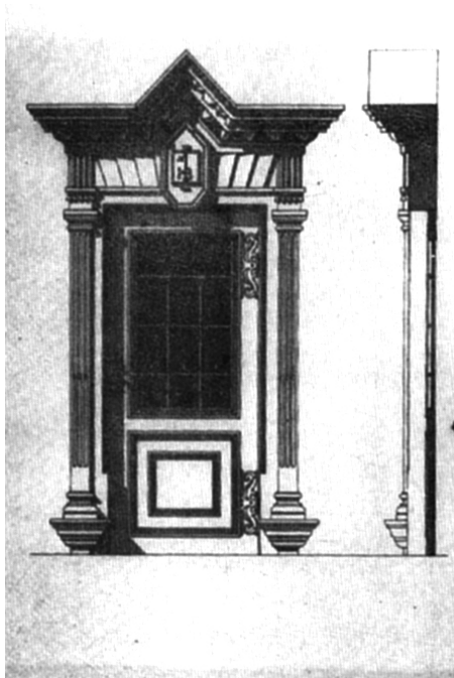
107. A Híd utcai ház ajtaja. 1590-es évek. Történelmi Múzeum

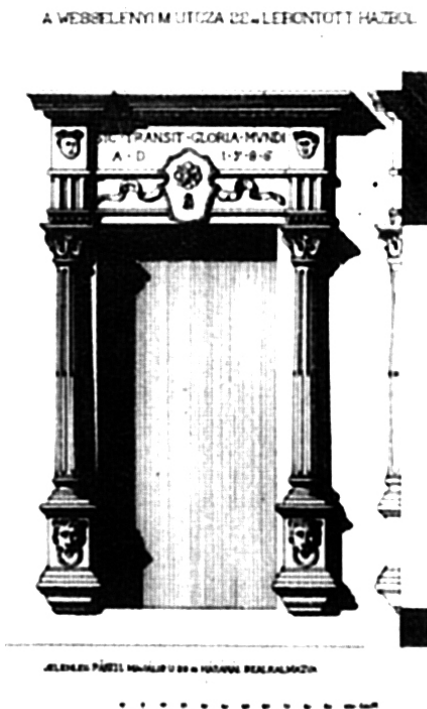
108. Ajtó a Híd utcai házból. 1586. Befalazva az egykori Pákei villában

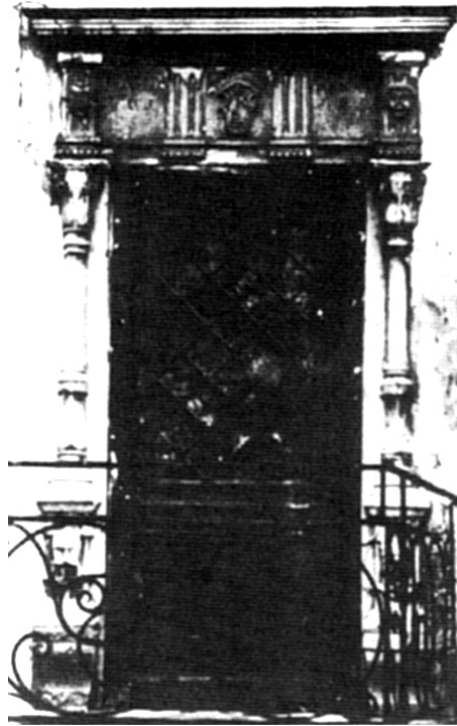
109. A Híd utcai ház ajtaja. 1585. Pákei Lajos rajza

110. Ajtó Hensler Benedek monogramjával a Híd utcai házból. Pákei Lajos rajza

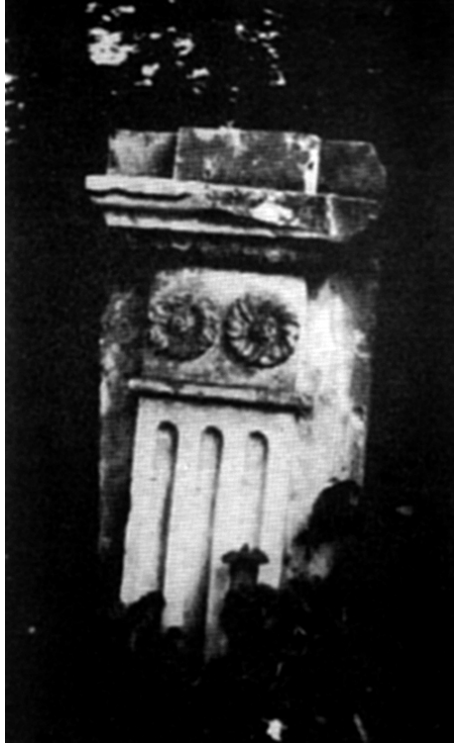
111. A Híd utcai ház ajtaja. 1586. Pákei Lajos rajza

112. Ajtó a Híd utcából. 1586. Befalazva a Pákei villában

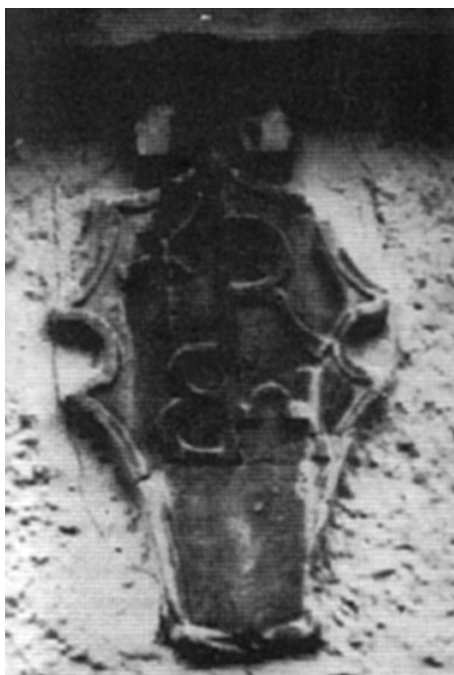
113–114. Részletek a Híd utcai ház ajtajából. Befalazva az egykori Pákei villában

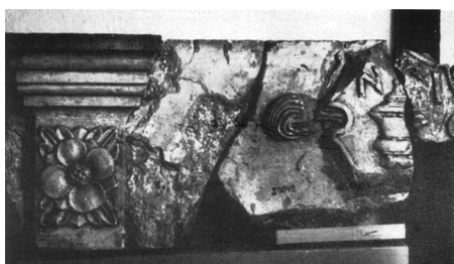
115. Pilaszterfej a Híd utcai ház kapujáról. 1584. Az egykori Pákei villa kertjében.

116. Ablak a Híd utcai házból. 1584. Befalazva az egykori Pákei villában

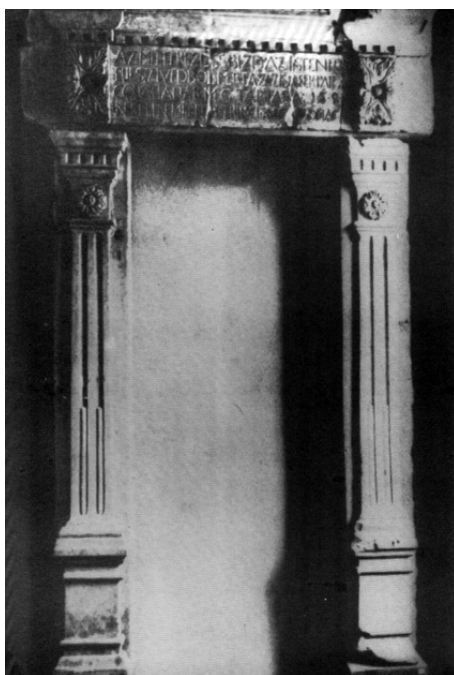
117. Címerpajzs B H R monogrammal a Híd utcai házból.
Befalazva az egykori Pákei villában

118. Ajtóparkány az „N I” kezdőbetűs magyar ötvös házából. Monostor utca.
1586. Történeti Múzeum

119. Az „N I” kezdőbetűs magyar ötvös Monostor utcai házának ajtaja.
1586. Részlet: Pilaszter-fej. Történelmi Múzeum

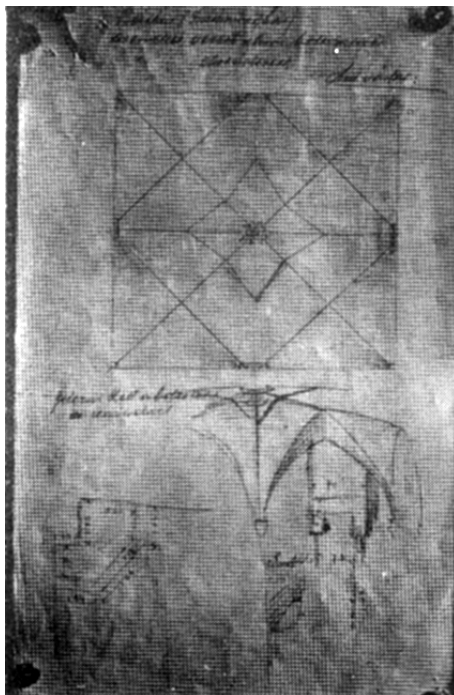
120. Ajtó az „N I” kezdőbetűs magyar ötvös Monostor utcai házából.
1586. Történelmi Múzeum

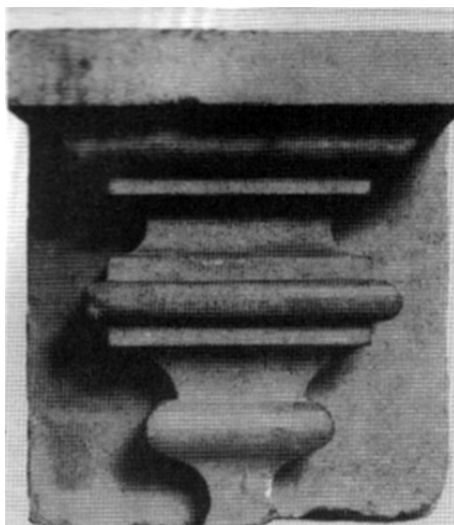
121. A Wolphard-Kakas ház homlokzata. 1893. Fő tér 32 (31). sz.

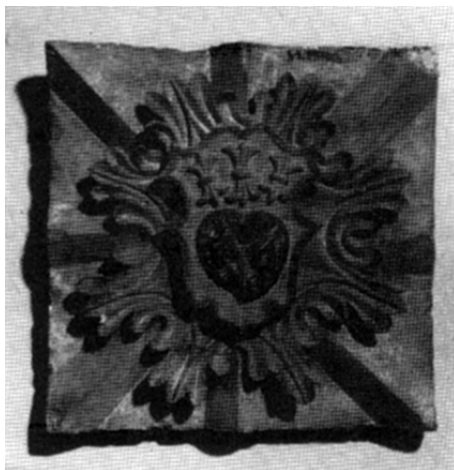
122. A Wolphard-Kakas ház egykori vestibulumának a boltozata. Pákei Lajos rajza

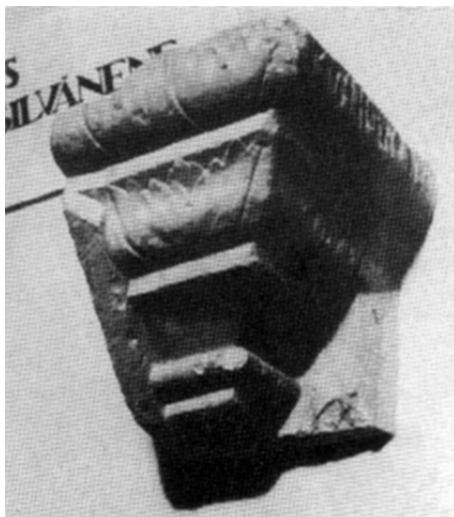
123. A Wolphard-Kakas ház egykori emeleti vestibuluma a nagy kandallóval és az 1581-ből való ajtóval. Pákei Lajos rajza

124. Gyámkő egyszerű tagolással a Wolphard-házból. 1580 körül. Történeti Múzeum

125. Zárókő a Wolphard-házból Wolphard István címerével. 1580 körül. Történeti Múzeum

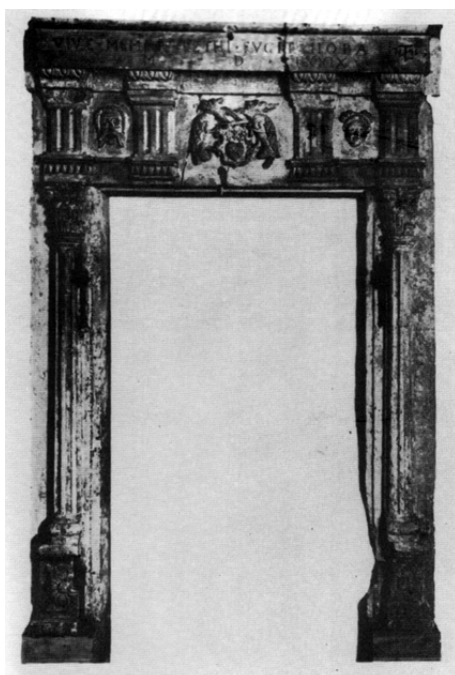
126. Gyámkő levéldíszsel a Wolphard-házból. 1580 körül. Történeti Múzeum

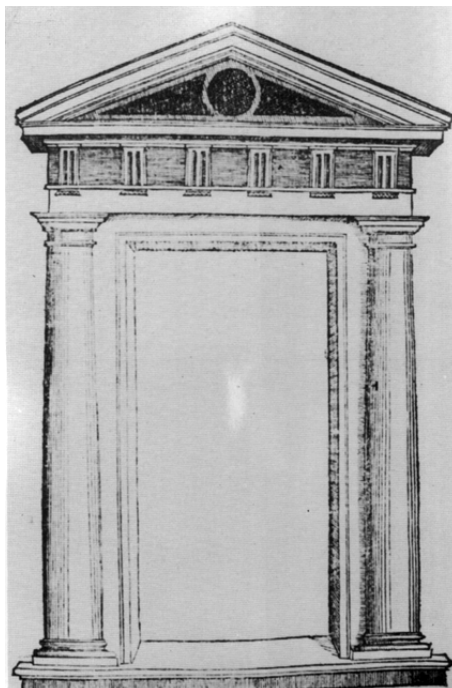
127. A Wolphard-ház udvarán a földszinti ablakok. 1579 körül

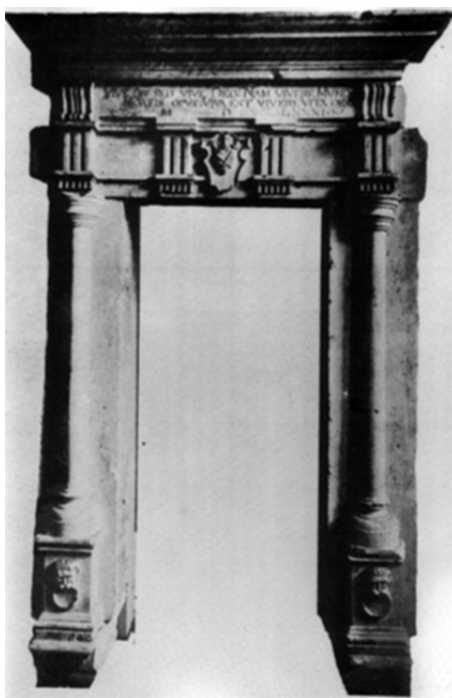
128. Ablak a Wolphard-házból. 1579. Befalazva a Pákei villában

129. Ajtó a Wolphard-házból. 1579. Történelmi Múzeum

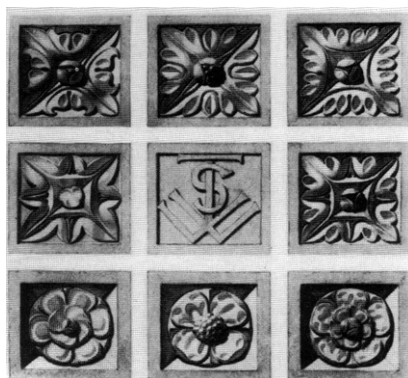
130. Ajtó féloszlopos kereteléssel. Sebastiano Serlio rajza

131. Ajtó a Wolphard-házból. 1581. Történelmi Múzeum

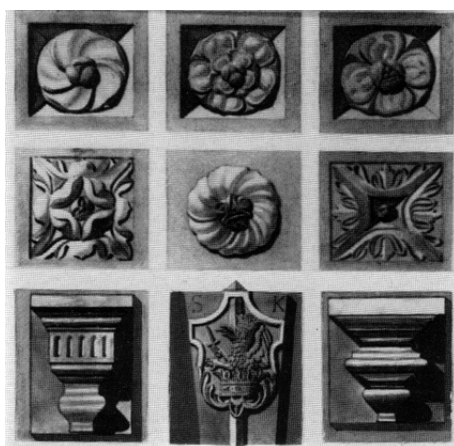
132. Kandalló a Wolphard-házból. 1570-es évek. Történelmi Múzeum

133. Kandalló Wolphard István monogramjával a Fő téri házból. 1579–1580 körül. Részletek a párkányfrízről. Pákei Lajos rajza

134. Kandalló a Wolphard-házból. 1579–1580 körül. Történelmi Múzeum

135. Gyámkövek a Wolphard-Kakas házból. Középen kakas István címere az udvari ajtón. A jobboldali gyámkő a Történelmi Múzeumban. Pákei Lajos rajza

136. Kandalló a Wolphard-házból. 1579–1580 körül.
Részlet a baloldali gyámkőről. Történeti Múzeum

137. Kandalló a Wolphard-házból. 1579–1580 körül.
Részlet a jobboldali gyámkőről. Történeti Múzeum

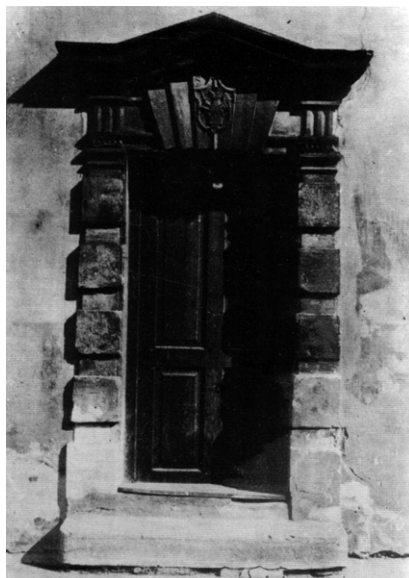
138. Ajtó a Fő tér 4. sz. házban. 1580–1590 körül. Részlet

139. Kandalló a Wolphard-házból. 1582. Történeti Múzeum

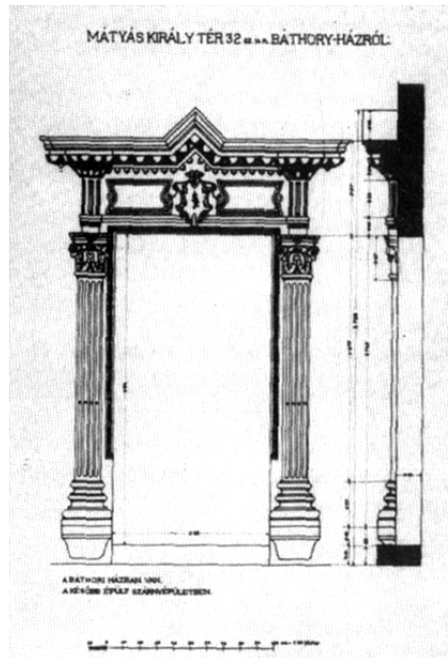
140. Ajtó a Wolphard-házból. 1579.
Részlet: a féloszlop fejezete. Történeti Múzeum

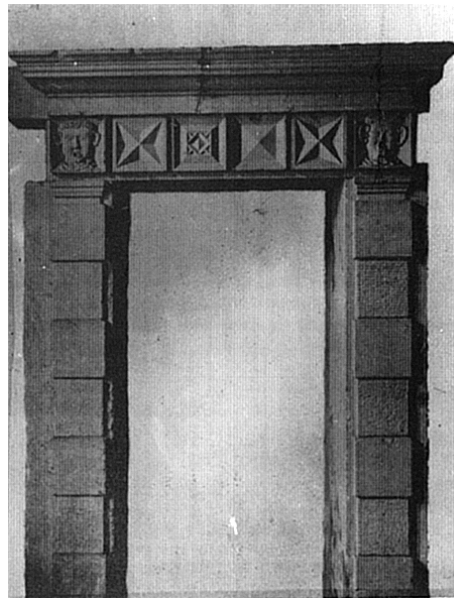
141. Földszinti udvari ajtó Kakas István házában. 1590 után. Fő tér 32 (31). sz. ház.

142. Földszinti udvari ajtó Kakas István házában. 1590 után. Fő tér 32 (31). sz. ház

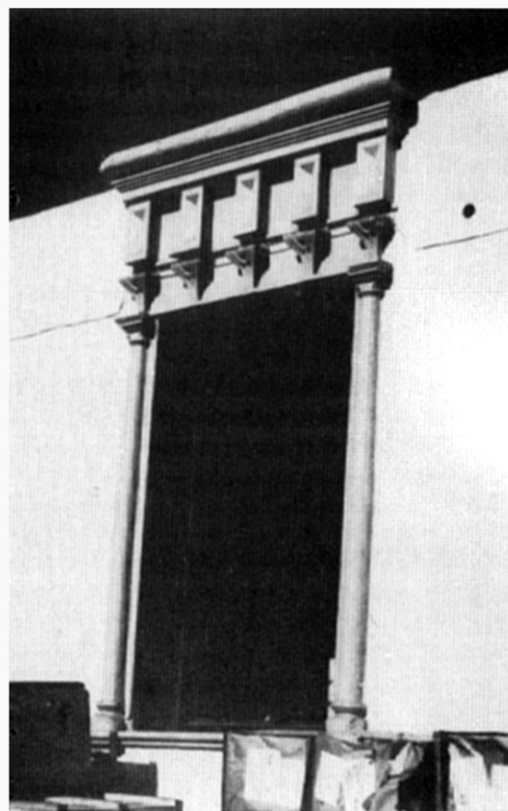
143. Ajtó Kakas István házából. 1590 után. Pákei Lajos rajza

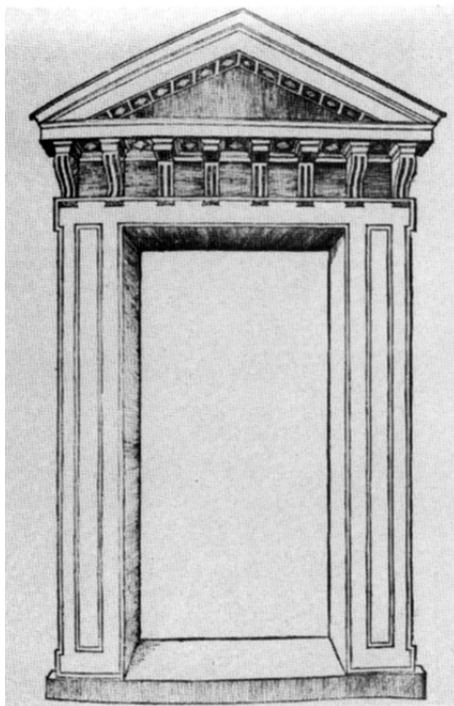
144. Ajtó Kakas István házából. 1590. Történelmi Múzeum

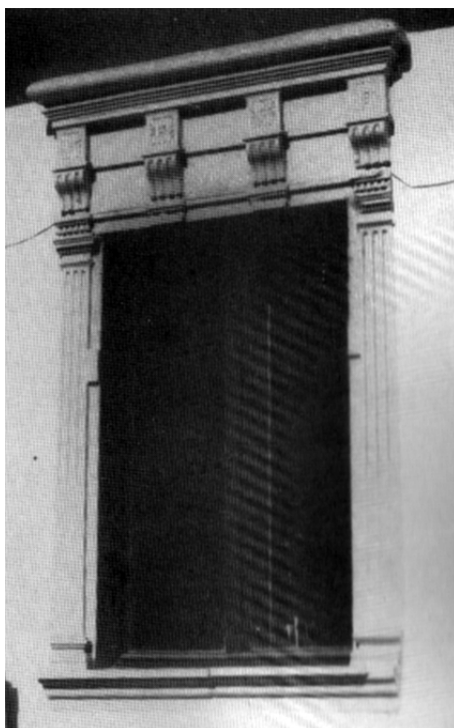
145. A Kakas-ház udvara az eredeti ajtókkal és ablakokkal. Fő tér 32 (31). sz. ház

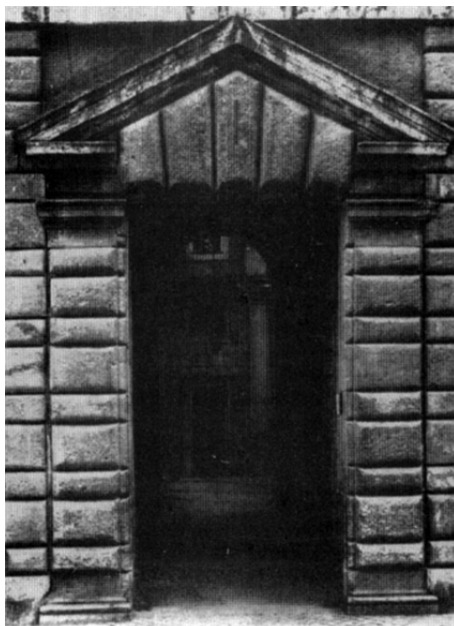
146–147. Földszinti udvari ablakok Kakas István házában. 1590 után

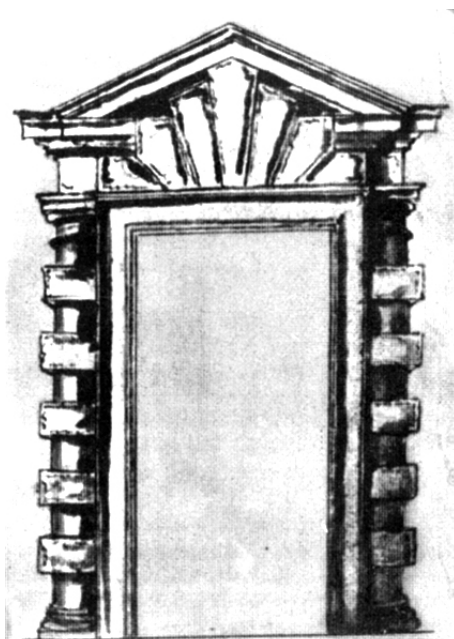
148. Ajtó késő reneszánsz párkányzattal. Sebastiano Serlio rajza

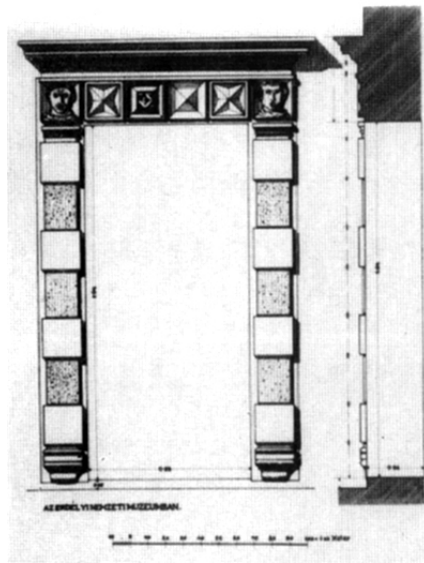
149. Földszinti udvari ablak Kakas István házában.
1590 után. Fő tér 32 (31). sz. ház

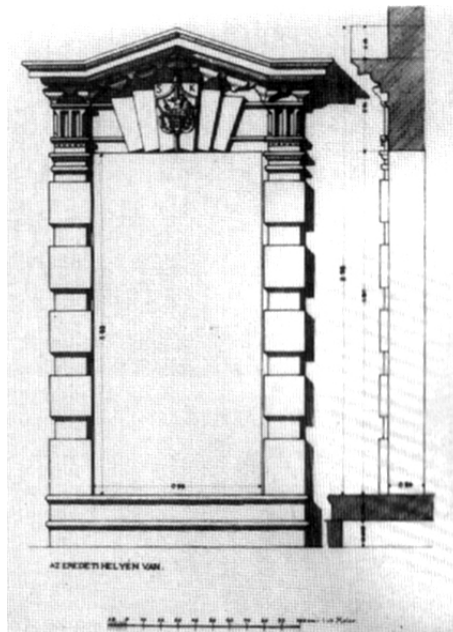
150. Róma, Palazzo Maccarani, Giulio Romano műve. 1520-as évek

151. Giovan Antonio Dosio rajza. XVI. század második fele. Firenze, Uffizi

152. Ajtó Kakas István házából. 1590. A Fő téri 32 (31). sz. házból.
Történelmi Múzeum. Pákei Lajos rajza

153. Ajtó Kakas István címerével. 1590-es évek.
A Fő téri 32 (31). sz. ház udvari ajtaja. Pákei Lajos rajza

154. Ikrék csillagkép a zodiakus-szobából, a Kakas házból. Fő tér 32 (31). sz. ház

155. Nyilazó csillagkép a zodiakus-szobából, a Kakas házból. Történeti Múzeum

156. Skorpió csillagkép a zodiakus-szoba gyámkövén, Fő tér 32 (31). sz. ház

157. Kos csillagkép a zodiakus-szoba gyámkövén, Fő tér 32 (31). sz. ház

158. Gyámkő üres pajzzsal a Kakas-házból. Történeti Múzeum

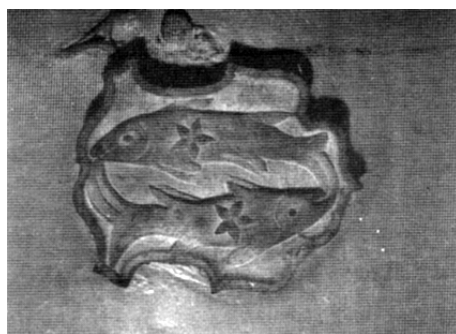
159. Gyámkő dudát fúvó gyermeket ábrázoló domborművel a Kakas-házból. Történeti Múzeum

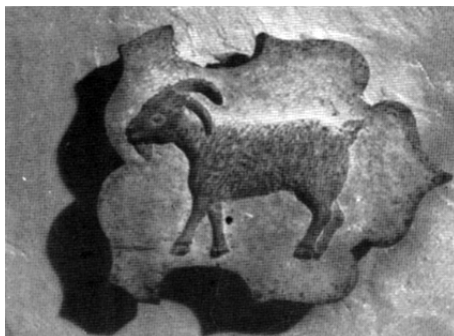
160. Rák csillagkép a zodiakus-szoba gyámkövén, Fő tér 32 (31). sz. ház

161. Bika csillagkép a zodiakus-szoba gyámkövén, Fő tér 32 (31). sz. ház

162. Zárókő a Halak csillagképével a zodiakus-terem boltozatáról.
1590-es évek. Fő tér 32 (31). sz. ház udvari szárnyában

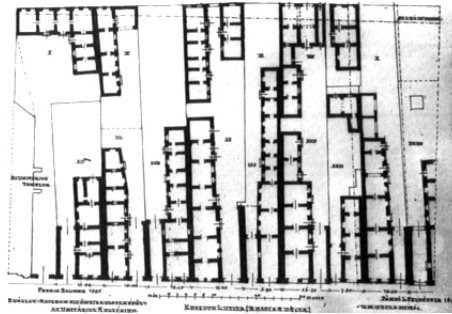
163. Kos csillagkép a zodiakus-terem boltozatáról. Fő tér 32 (31). sz. ház

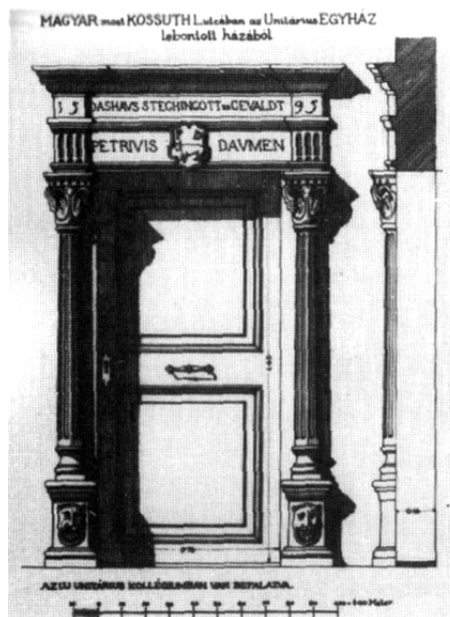
164. Kakas István címere a zodiakus-szoba boltozatán. Fő tér 32(31). sz. ház

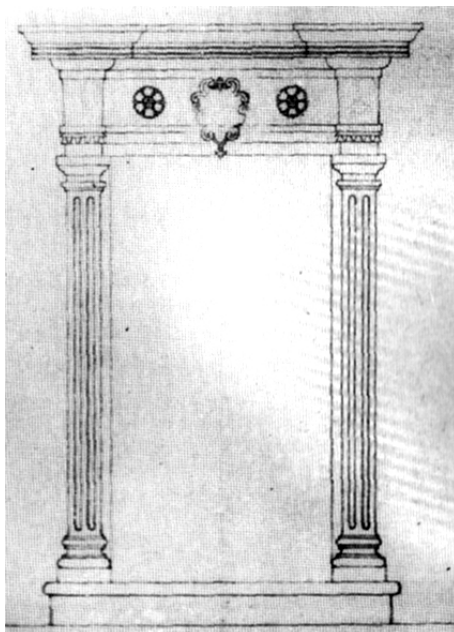
165. A Zodiakus-terem (részlet). 1590-es évek. A Fő tér 32(31). sz. ház udvari szárnyának a földszintjén. Felvétel 1934-ből

166. A Magyar utca északi során lebontott házak alaprajza. Pákei Lajos rajza

167. Petrus Daumen egykori házának ajtaja. 1595.
Befalazva az unitárius kollégium egyik földszinti helyiségében. Pákei Lajos rajza

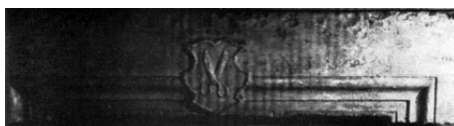
168. Ajtó, befalazva a Hosszú-szappan utca egyik házának a tűzfalába. Eredetileg a Magyar-
kapu közelében lévő egyik házban volt. Pákei Lajos rajza

169. Ajtópárkány a Közép utcából. 1552. Történelmi Múzeum

170. Párkányfríz felirattal. 1587. Történelmi Múzeum

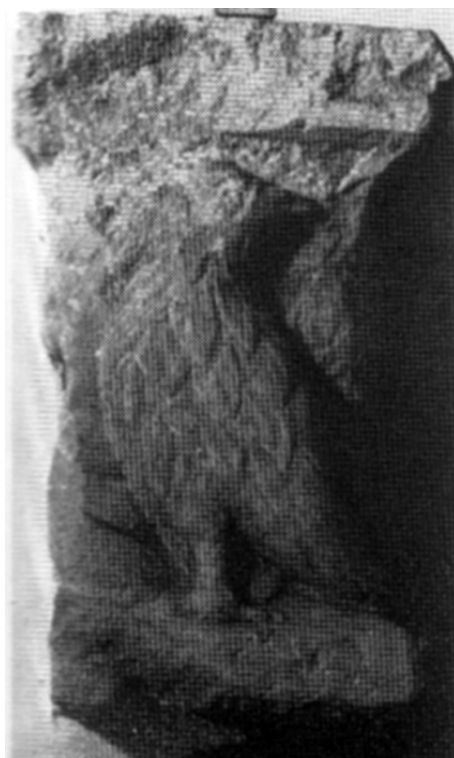
171. Ablakpárkány szabójelvénnel. XVI. század vége. Történelmi Múzeum

172. Ajtópárkány a Bogner-házból. 1600 körül. Történelmi Múzeum

173. Gyámkő fejjel a Monostor utcából. Történeti Múzeum

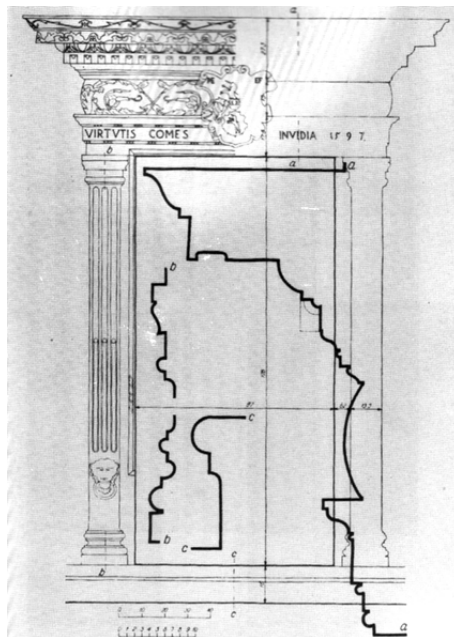
174. Párkánytöredék madárral. Történeti Múzeum

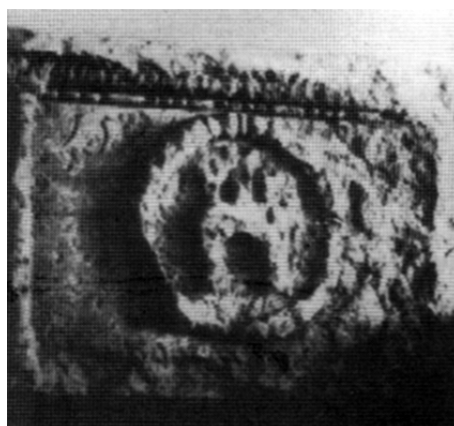
175. Madaras gyámkő. 1583. Történelmi Múzeum

176–177. Ajtó ifj. Filstich Péter címerével (részletek). 1597. Fő tér 26(27). sz. ház

178. Ajtó ifj. Filstich Péter fő tér 26(27). sz. házában. 1597. Sebestyén György rajza

179. Kolozsvár város címere. Építési emlékkő a városfalban. XVI. század közepe. Történelmi Múzeum

180. Kolozsvár város címere. Építési emlékkő a városfalban. XVI. század közepe. Történelmi Múzeum

181. A Szamos-híd építési emléktáblája Báthory Kristóf címerével.
1580. Befalazva a Híd utca 34. sz. ház emeletén

182. Báthory Kristóf címere a nyugati várfalból. 1581. befalazva a Tanács-ház lépcsőházában.
Könyomat 1870-ből

183.a Sírköttöredék a Farkas utcából. XVI. század vége

183.b Töredék Máthéné sírkövééről. 1580 körül. Farkas utcai ref. templom. Kőtár

184. Sírő oroszlános címerrel. XVI. század eleje. Fő tér, Plébániaház

185. Seres János szobrász-kőfaragó sírköve. 1579. Történelmi Múzeum

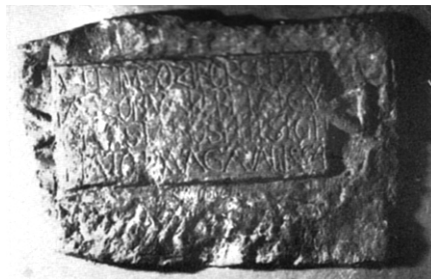
186. Berkenyész Istvánka sírköve. 1595. Történelmi Múzeum

187. Berkenyész Istvánka sírköve (részlet). 1595. Történelmi Múzeum

188. Séra Anna síremléke. 1597. Farkas utcai ref. templom. Kőtár

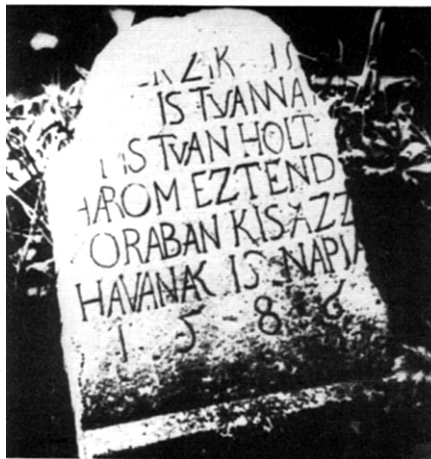
189. Erzsébet asszonynak, Keretzegy ötvös János feleségének sírköve. 1554. Történeti Múzeum

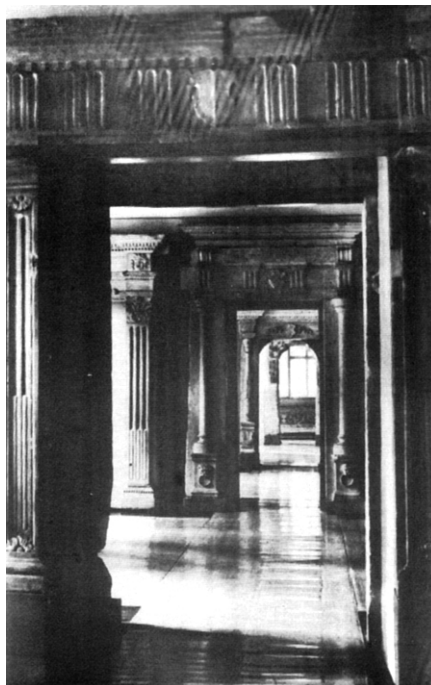
190. Bonczidai Gergely ötvösmester, főbíró koporsóköve. 1600. Történeti Múzeum

191. Nyíró János fia Istók sírköve. 1585. Egykor a házsongárdi temetőben

192. István kisfia István sírköve. 1586. Egykor a házsongárdi temetőben

193. Kolozsvár, Történelmi Múzeum. Középkori Kötár, intérieur

194. Szamosújvár. Látkép a várról dél felől.
Festmény a XIX. század első feléből. Szamosújvár, Múzeum

195. Szamosújvár, Bánk Pál építési emléktáblája a kapubástyáról. 1540

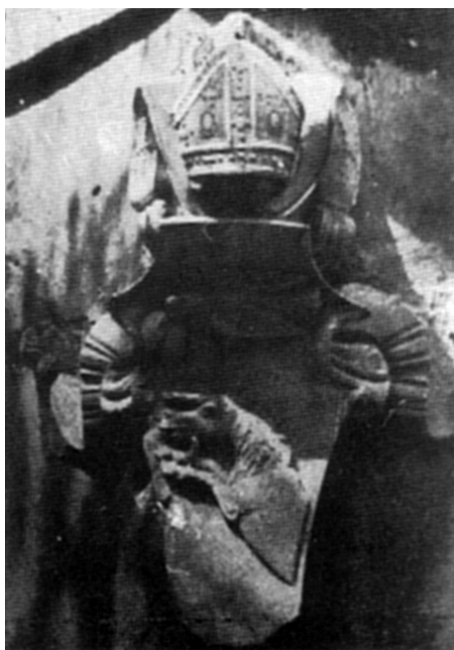
196. Szamosújvár, Zápolyai János király címere a kapubástyáról. 1540

197. Szamosújvár, Zápolyai János király címere a várfalban, egykor a kapubástyán. 1540

198. Szamosújvár, Martinuzzi építési emléktáblája a kapubástyáról. 1540

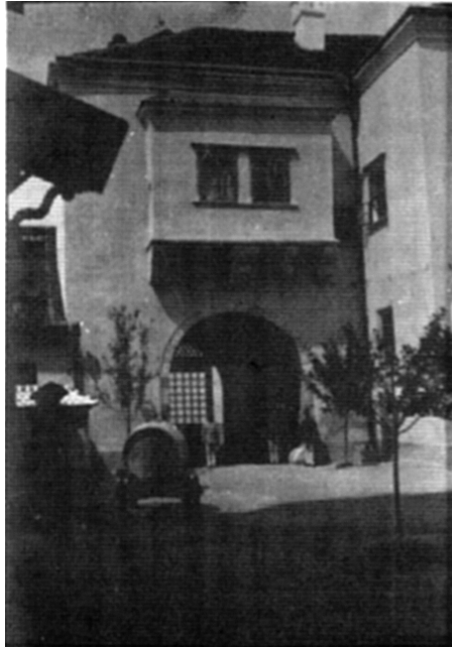
199. Szamosújvár, Martinuzzi címere az egykori sarokbástyáról. 1540–1542 körül

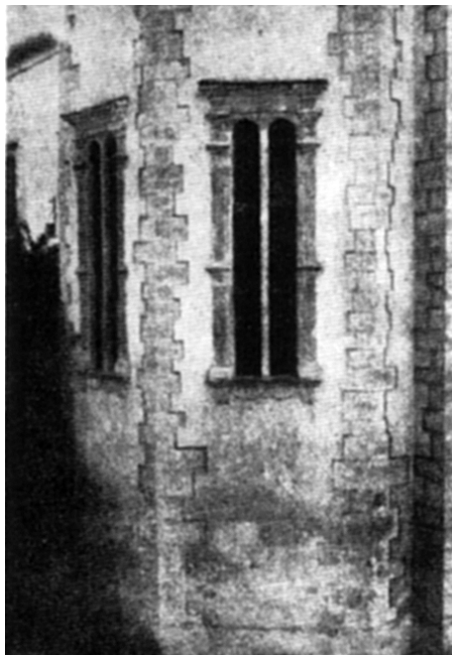
200. Szamosújvár, Martinuzzi címere a kapuzatról. 1542

201. Szamosújvár, a várkápolna boltozata

202. Szamosújvár, a Martinuzzi-palota kapubejárata az udvar felől

203. Szamosújvár, a várkapolna szentélye. 1542

204. Szamosújvár, a Martinuzzi-palota kapuzata. 1542

205. Alvinc, a martinuzzi-kastély külső homlokzata. 1546–1551.
Cserni Béla felvétele 1900 körül

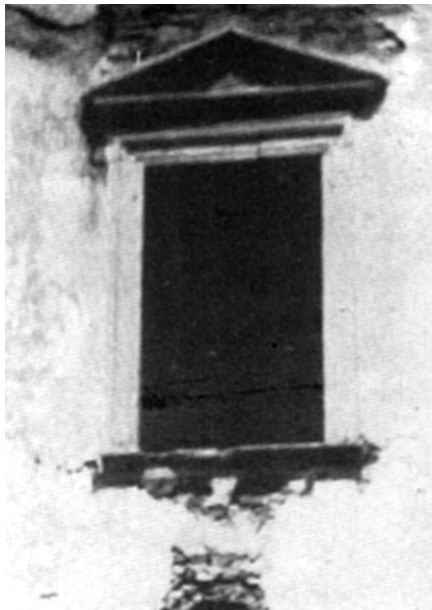
206. Alvinc, a Martinuzzi-kastély udvari homlokzata. 1546–1551. Cserni Béla felvétele

207. Alvinc, a Martinuzzi-kastély, részlet az udvari homlokzatról.
1546–1551. Fénykép 1931-ből

208. Alvinc, a Martinuzzi-kastély, részlet az udvari homlokzatról. Fénykép 1977-ből

209. Alvinc, a Martinuzzi-kastély, emeleti ablak a déli homlokzaton

210. Alvinc, a Martinuzzi-kastély, ajtó a nyugati szárnyban. Fénykép 1931-ből.

211. Alvinc, a Martinuzzi-kastély délkeletről. Fénykép 1977-ből

212. Alvinc, a Martinuzzi-kastély, ablak a déli homlokzaton. Fénykép 1931-ből.

213. Gyulafehérvár, ablaktöredék a fejedelmi palotából.
1560–1570 körül. Gyulafehérvár, Székesegyház, Kőtár

214. Gyulafehérvár, ablaktöredék a fejedelmi palotából. 1560–1570 körül.
Gyulafehérvár, Székesegyház

215. Gyulafehérvár. Báthory-templom.
Egykor domonkos, utóbb jezsuita. Cserni Béla felvétele 1898 körül

216. Ebesfalva (Erzsébetváros), várkastély

217. Huszt várának kapuzata. 1577. Rajz 1724-ből.
Bécs. Kriegsarchiv. Inland C. V. Huszt Nr. 2

218. Létavár, másként Giczy vár. Fénykép a XIX. század végéről

219. Torda, az egykori Kamaraház XVI. század vége. Orbán Balázs közlése 1889-ben

220. Torda, az egykori kamaraház. XVI. század vége

221. Egeres, várkastély. 1572. fametszet a XIX. századból

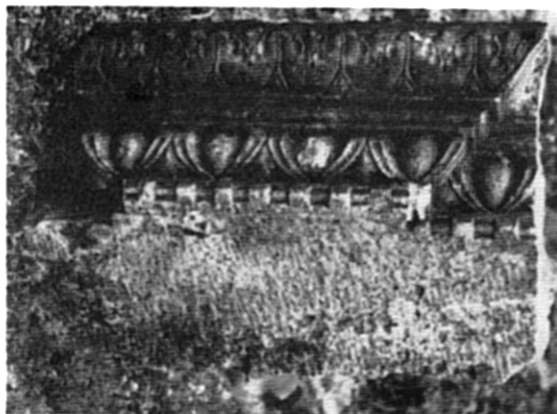
222. Egeres, várkastély. Fénykép 1971-ből

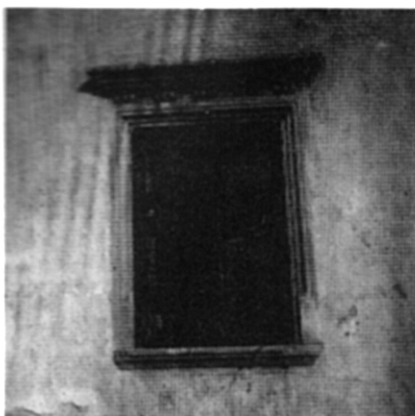
223. Egeres, a kastély sarokbástyája a kápolnával. Felvétel 1931-ből

224. Egeres, a várkastély kapuja. 1572. Fénykép az 1930-as évekből

225–226–227. Egeres, várkastély, a kapu maradványai. 1572

228–229. Egeres, várkastély, a külső homlokzat ablakai

230. Egeres, ikerablak maradványai a kastélyból. Felvétel az 1930-as évekből

231. Marosillye, Bethlen-vár, ablakok a déli homlokzaton. 1582

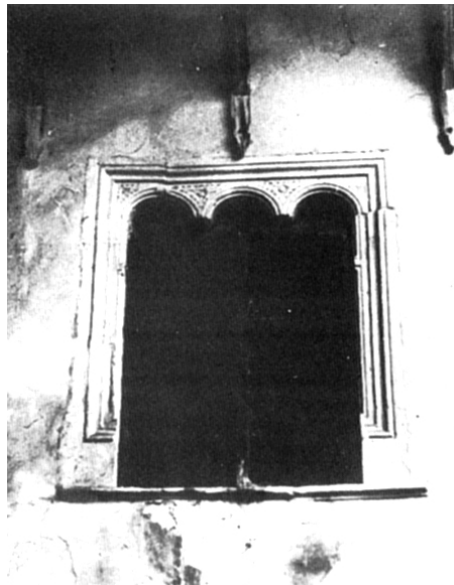
232. Marosillye, Bethlen-vár, kapu. 1582

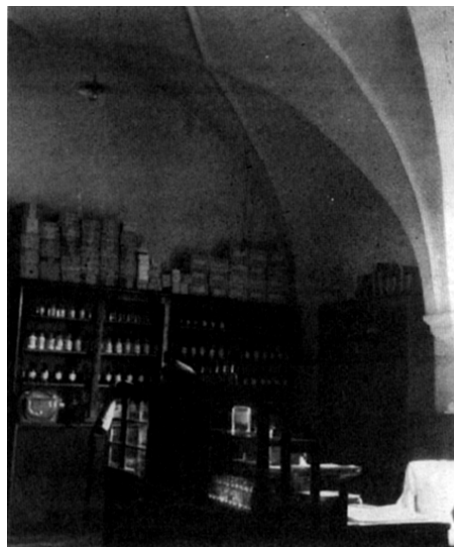
233. Marosillye, Bethlen-vár, déli homlokzat. 1582

234. Marosillye, Bethlen-vár, északi homlokzat. 1582

235. Marosillye, Bethlen-vár, ablak a déli homlokzaton. 1582

236. Marosillye, bethlen-vár, az emeleti nagy terem boltozata. 1582

237. Marosillye, Bethlen-vár délnyugati sarka. 1582

238. Ajtóparkány a györgyfalvi kúriából. 1588

239. Szilágynagyfalu, a Bánffy-kúria kerítésfalának kapuzata (részlet). 1585–1590 körül

240. Hadad, a vár kaputornya. 1584–1590 körül. Wesselényi Ferenc rajza 1791-ből.
Egykor a hadadi Wesselényi-kastélyban

241. Marosújvár, Gálfi János egykori kastélya, utólagos barokk lizéna-tagolással. Neuhauser József gouache-festménye (részlet). 1799. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnok

242. Kereszthury Kristóf címere a szentbenedeki kastély kapuján. 1593

243. Báthory István fejedelem oklevele, melyben címert adományoz Kereszthury Kristófnak. 1573. OL, Rhédey Levéltár

244. Szentbenedek, Ó-kastély. Fametszet 1877-ből

245. Maria Christierna fejedelem oklevele, melyben Kereszthury Kristóf érdemeit, szolgálatait méltatja (részlet). 1589

246. Szentbenedek, Ó-kastély. 1593. Felvétel az 1930-as évekből

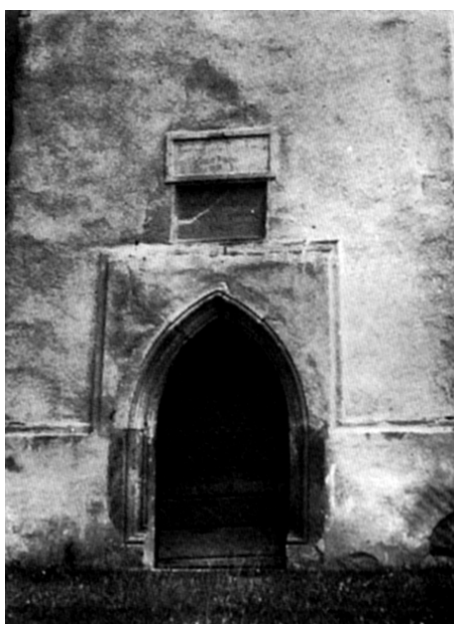
247. Szentbenedek, Ó-kastély. 1593. Felvétel 1978-ból

248. Szentbenedek, Ó-kastély. 1593

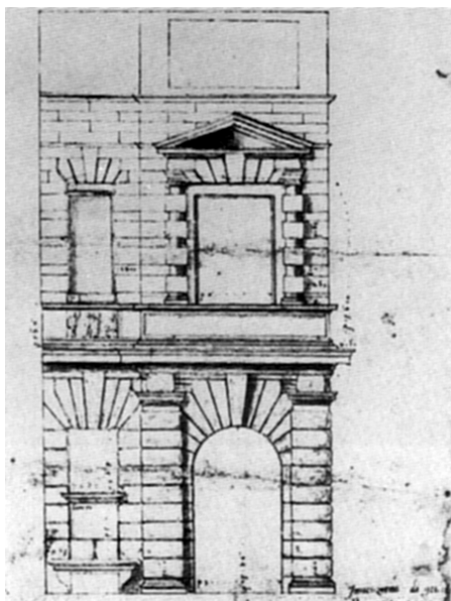
249. Szentbenedek, Ó-kastély, kandalló az emeleti szobában

250. Szentbenedek, a kastély egykori kápolnájának nyugati kapuja

251. Szilágysomlyó, a vár kapubástya, belső homlokzat. 1592

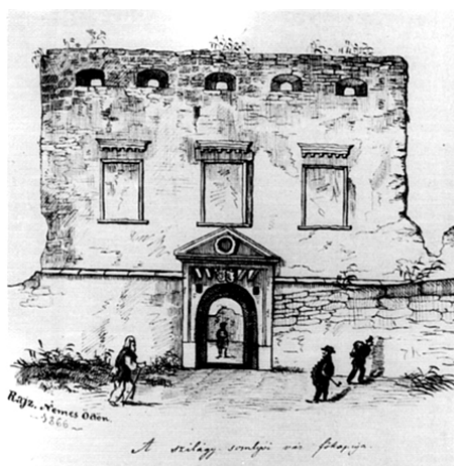
252. Giulio Romano mantovai háza. 1544. Rajz ismeretlen művésztől a XVI. századból

253. Szilágysomlyó, a vár kapubástya, külső homlokzat. 1592

254. Szilágysomlyó, a várkapu. 1592

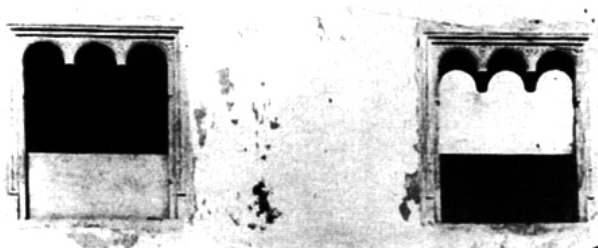
255. Szilágysomlyó, a vár kapubástyája. 1592. Nemes Ödön rajza 1866-ból. OMF Tervtár

256. Szilágysomlyó, a belső vár kerek sarokbástyái

257. Szilágysomlyó, a kapubástya az udvar felől

258. Fogaras, a vár ablakai. 1589–1594

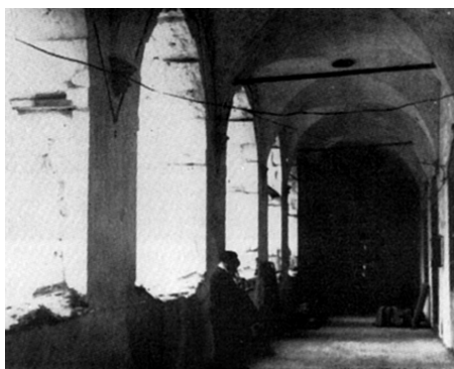
259. Egeres, a várkastély emeleti ajtaja. XVI. sz. utolsó negyede

260. Kerelőszentpál, a temetőkápolna kerítésfalának kapuja (részlet). 1591–1594

261. Fogaras, a vár északi szárnya az árkádsorral. 1589–1594

262. Fogaras, a vár északi szárnya az árkádos folyosóval. 1589–1594

263. . Kerelőszentpál, a temetőkápolna kerítésfalának kapuzata. 1591–1594

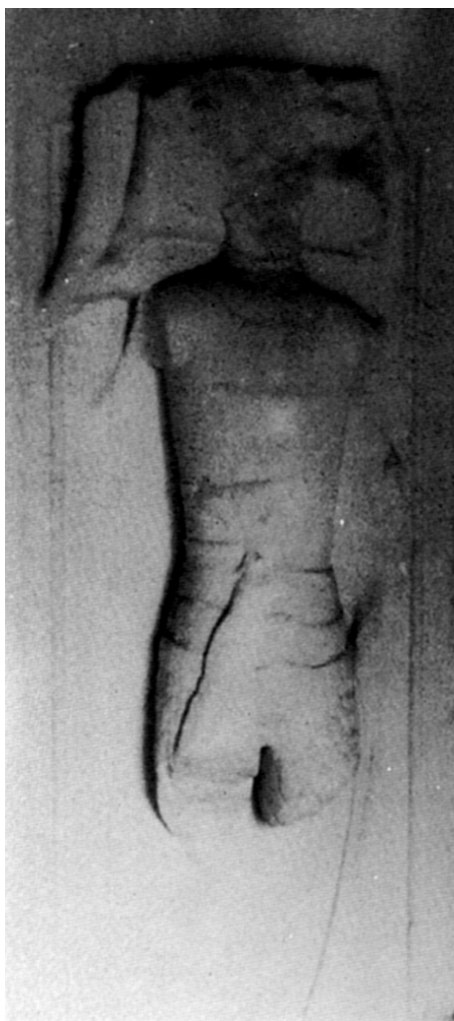
264. Kendy Ferenc és Antal(†1558) síremléke (részletek). Gyulafehérvár, Székesegyház

265. János Zsigmond fejedelem (†1571) síremléke. Gyulafehérvár, Székesegyház. Váradykápolna

266. János Zsigmond fejedelem (†1571) síremléke. Gyulafehérvár, Székesegyház. Várady-kápolna

267. Báthory Elek (?) síremléke. 1590 körül. Pecsén, ref. templom

268. Tumba-fedőlap keretszegélye. XVI. század utolsó negyede. Mezőtelegd, ref. templom

269. Vitézi síremlék. XVI. század második fele. Gyulafehérvár. Székesegyház

270. Kőfaragójel a vitézi síremlékről

271. Izabella királyné (†1557) síremléke. Gyulafehérvár, Székesegyház

272. Patócsy Zsófia (†1583) síremléke.
Egykor Küküllővár, ref. templom. Bukarest, Muzeul de Istorie

273. Patócsy Zsófia (†1583) síremléke. (részlet)

274. Patócsy Zsófia síremléke (részlet)

275. Petky Mihály (†1582) síremléke (részlet). Székelyderzs, unit. templom

276. Petky Mihály (†1582) tumbájának fedőlapja. Székelyderzs, unit. templom

277–278. Mikola Lászlóné kemény Anna sírköve.
XV. század közepe. Kolozsvár, Történeti Múzeum

279. Legifjabb Mikola László (†1601) sírköve. Kolozsvár, Történeti Múzeum

280. Mikola László (†1557) alvajda sírköve és ifj. Mikola László (†1559) sírköve. Szamosfalva, rk. templom

281. Bocskay Gábor (†1573) sírköve (részlet). Egeres, ref. templom

282. Seres János mesterjegye, Bocskay Gábor (†1593) sírkövén. Egeres, ref. templom

283. Wesselényi Miklós (†1584) sírköve. Egykor Gyeke, ref. templom, utóbb Zsibó, Wesselényi kriptá

284. Cseffey Benedek (†1578) sírköve. Székelyderzs, unit. templom

285. Tötöri Balázs (†1584) sírköve. Tötör, egykori ref. templom

286–287. Petrichevith Horváth család sírköve, 1598. Komlód, ref. templom

288. Kolozsvári Literatus Gábor (†1591) sírköve. Egykor Gyulafehérvár, Székesegyház